ЗВІР ПРЕДКОВІЧНИЙ

повість

Сем Стюбнер переглядав свою кореспонденцію хапливо н недбало. Як і личить менеджерові професійного боксу, він давно вже звик до найрізноманітніших та найхимерніших листів. Кожен дивак-спортсмен, аматор чи реформатор боксу конче вважав за свій обов’язок повідомити його про свої вигадки. Стюбнер наперед готовий був до повсякденної порції несподіванок, що їх приносила пошта, починаючи від погроз порішити його і до трохи миролюбніших намірів дати Йому поличника. З поштою одержував він усіляку всячину: то талісмани, від кролячих лапок до щастядайних підків, то безвідповідальні пропозиції якихось незнайомців забитися па дрібні гроші, або й на цілих чверть мільйона доларів. Колись він одержав був поштою голярського ременя зі шкіри лінчованого негра, а тоді ще висушеного па сонці пальця білої людини, труп якої знайдено в Долині Смерті, і відтоді набрався певності, що пошта вже нічим не здивує його. Проте сьогодні вранці він дістав такого надзвичайного листа, що перечитав його й удруге, а сховавши до кишені, потім знову витяг, щоб перечитати втретє. На конверті стояв штемпель якоїсь нечуваної поштової філії в окрузі Сіскію. Лист був такого змісту:

«Шановний Семе!

Ви знаєте мене хіба що на ім’я, бо прийшли на ринг, коли я давно вже покинув пашу справу. Але ж вірте мені,— я не спав. Я стежив увесь час за спортом, і за вами особисто — відтоді як Кел Офмеп подолав вас, аж до вашого останнього матчу з Натом Белсопом, і гадаю, що ви найуміліший з усіх менеджерів, що бували коли на арені.

І тому я хочу запропонувати вам одну річ. Маю я тут такого видатного боксера, що й світ подібного до нього не бачив. І це не підробка... Крам справжній, добірний. Що ви скажете про хлопця двадцяти двох років, вагою понад двісті двадцять фунтів,— хлопця, що може завдавати вдарів, про які я й не мріяв ніколи? Це мій син, Пат Глендон- молодший. Під цим найменням Він виступатиме. Я все гаразд обмаркував. Але найкраще б вам прибути до нас першим поїздом.

Я виплекав і вивчив його. Все, що я будь-коли знав,— я вклав йому в голову. І, може, ви мені не повірите,— але Він додав ще й від себе. Це самородний боксер. Щодо від чуття часу й простору — Він цілковите диво. Час Він уловлює до одної секунди, а відстань — до одного дюйма. Він і думати про це не потребує,— це інстинкт. Його найкоротший поштовх заспокоїть супротивника скоріше, ніж удар з усього розгону всіляких недотеп.

Тепер багато розводяться про те, що біла раса має перевагу над іншими. Отже, Він — втілення Всіх оцих споді вань. Приїздіть і самі побачите.

Колись, подорожуючи з Джефрізом *, ви кохалися в полюванні. Приїздіть — і матимете й полювання, й рибну ловлю там, що ваші кінематографічні «бойовики» здадуться вам убогим шматтям. З вами піде полювати Пат-молод- ший. Сам я вже не ходак і не їздець, тим-то й запрошую вас сюди. Бажав би я сам бути йому за менеджера, та про це годі й балакати. Я вже скінчена людина, мабуть, скоро мені й нокаут. Отож мерщій прибувайте. Я хочу передати хлопця вам. Ця справа — скарб для вас обох,— проте договір скласти хочу я сам.

Прихильний до Вас Пат Глендон»

Стюбнер спершу подумав, що це жарт, адже боксери відомі жартуни: вчитуючись у листа, він угадував у ньому то хитре перо Корбета, то добродушну вигадку Фіцсімонса *.

Але ж якщо лист правдивий, на нього слід звернути увагу, це безперечно. Пат Глендоп залишив ринг ще до його часів, Він тільки раз хлопчаком бачив, як Пат тренувався з Джеком Демпсі. І вже тоді називали його Старий Пат, і па рингу він уже не виступав. Він з’явився ще в часи Салівена й провадив боротьбу за давніми «Лондон-

ськими правилами призового боксу», і тільки в останніх своїх виступах додержував нових, щойно тоді впроваджуваних правил маркіза Квінсбері *.

Який боксер або аматор боксу не чув про Пата Глендона? Звісно, людей, що бачили його в силі, дуже небагато лишилося на світі, і мало вже було таких, що взагалі бачили його,— одначе ім'я його записано в літописах боксу, і жоден спортивний довідник не проминає його. Щоправда, його слава була якась незвичайна. Нікого з боксерів не ставили вище за нього, а тим часом сам він жодного разу не став чемпіоном. Йому страшенно не таланило, і він був знаний, як боксер-невдаха.

Чотири рази він мало не одержав звання чемпіона у важкій вазі — підстав на це йому не бракувало. Перший раз то було на баржі, в Сан-Франціській бухті: супротив¬ник, здавалося, вже геть знемігся, аж тут Пат Глендон увередив собі руку. Потім на одному з островів, що на Тем¬зі, боксуючи у воді, коли вода піднялася до шести дюймів, він зломив собі ногу саме в такий момент, коли перемога була вже певна. Багато кому в пам'ятку й той матч у Техасі, коли супротивник Патів уже був здавався, але саме вскочила поліція і боротьбу довелося припинити. І, нарешті, матч у клубі залізничників: там Пат став жертвою таємної змови між негідником суддею і гуртом осіб, зацікавлених, щоб його переможено. Все йшло гаразд, але коли Пат Глендон нокаутував супротивника ударом правої в щелепу, а лівою в сонячний сплет, суддя спокійнісінько дискваліфікував його за порушення правил. Всі секунданти, всі експерти з боксу, ввесь спортивний світ,— усі знали, що про заборонений удар годі було й казати. Але Пат Глендон, додержуючи боксерської традиції, скорився присудові. Скорився й поставив цей випадок на карб звичайної своєї безталанності.

Такий був Пат Глендон. Стюбнера бентежило тільки одне: автор цього листа Пат чи ні? Він узяв листа з собою на роботу. «Куди подівся Пат Глендон?» — цими словами зупиняв він того дня всіх спортсменів. Але жодна душа цього не відала. Дехто гадав, що він уже помер, проте певного нічого ніхто не міг сказати. Редактор спортивного відділу одної ранкової газети переглянув свій архів і запевнив, що повідомлень про смерть Пата Глендона ніде не було. Лише Тім Доновен напутив Стюбнера.

— Та звісно, що Пат живий! — сказав він. — Чого б

йому вмирати? Такий дужий чолов'яга, та й себе він ніколи без пуття не надуживав. Вій збив собі купу грошенят і ие розтринькав їх, а повкладав у різні підприємства. Мав аж три шинки! І він здорово заробив, одного дня продавши їх. Ото саме тоді я й бачив його востаннє. Тому вже літ з двадцять, а може, й більш. Його дружина якраз була померла. Він ішов до катера. «Куди, старий?» - питаю я.

А він: «Подамся в ліс! — каже — Досить з мене. Прощавай, Тіме, друзяко!» — І ото відтоді я вже не бачив його.

А живий він — безперечно!

— Кажеш, у нього дружина померла? — запитав Стюбнер

— А діти в нього були?

— Авжеж, одне дитинча. Він ніс його на руках, коли ми побачились.

— То був хлопчик?

— А хто його зна!

Сем Стюбнер не вагався більш і ввечері вже сидів у пульманівському вагоні, що мчав його в найглухішу закутину північної Каліфорнії.

II

Вранці поїзд викинув Стюбпера па полустанку Дір-Лік. Але йому з добру годину довелося потинятися по вулиці, поки не відчинили єдиного тут шинку. Та ні,— шинкар нічогісінько не знав про Пата Глендона, навіть не чув про нього. Якщо він і живе у ЦІЙ околиці, то хіба десь далі, в горах. Не чув нічого про Глепдона й завсідник цього закладу, що саме нагодився. У готелі Стюбнер теж ні про що не довідався. Він натрапив на слід лише, як відчинено крамницю й пошту. Авжеж, Пат Глендон живе тут, тільки хтозна в якій глушині. Треба їхати диліжансом до Олпайна, за сорок миль відсіля. Олпайн — це табір дроворубів. Від Олпайна верхи Антилоповою долиною, далі через перевал до Ведмежого струмка. Пат Глендон живе десь за тим струмком. В Олпайні напевне знають, де саме. І сина має, теж Пат. Крамар сам його бачив. Років зо два тому він був якось у Дір-Ліку. Старого ж Пата літ з п'ять тут не видно. Бувало, все купував припаси у крамниці и платив чеками. Старий був уже зовсім сивий і такий чудний! Більше крамар про них нічого не знав, але в Олпайні хлопці покажуть йому все.

Стюбнер був цілком задоволений. Молодий Пат Глендон існував-таки напевне, і зі старіш вони вдвох живуть у горах. Переночувавши цю ніч у таборі дроворуоіп у Олпайні, менеджер уранці подався верхи стежкою через Ан- тилопову долину. Вій проїхав перевал і спустився до Ведмежого струмка. їхав він увесь день тією дикою и суворою околицею і лише надвечір став підійматись долиною Пін то. Стежка тут була така крута й тісна, що вій не раз мусив злізати з коня та йти пішки.

Була одинадцята ночі, коли він зупинився перед рубленою* хатиною. Два величезні ловецькі пси привітали його гучним гавкотом. Пат^ Глендон відчинив двері, кинувся

гостеві на шию й увів його в хатину.

- Я знав, що ви прибудете, Семе, голубчику,- промовляв Пат, кульгаючи по кімнаті. Він заходився розпалювати вогонь, готувати каву й підсмажувати великий кусень ведмедини.— Малий сьогодні вдома ие почув. У нас м яса забракло, і він надвечір пішов на лови оленів. Але я більше нічого не скажу. Пождіть, поки самі побачите. На ранок він повернеться, і ви його випробуєте. Онде и рукавиці. Але почекайте — ви його побачите! ...

Що ж до мене, то я людина скінчена. Мені в січні пішло на вісімдесят перший рік. Колишньому боксерові дожити до такого віку — це зовсім не зле. Але я завжди глядівся, Саме, по ночах не швендяв, свічки, як то кажуть, з двох кінців не палив. А моя свічка була таки добра, і я з неї умів скористати,— ви це мусите визнати, як подивитеся на мене. Я й сипа цього навчив. Що ви скажете про двадцятидвохлітнього юнака, що зроду не вживав спирту й не палив тютюну? А це ж він такий! На зріст велетень і життя своє провадить на волі. Зачекайте-но, поки побуваєте з ним на ловах. Ви порожнем захекаєтесь, а він тягтиме все справилля, та ще й здорового оленя - і нічого. Він виріс па повітрі й ні взимку апі влітку не спав під дахом. Завжди спить на вільному повітрі,- так я виховав його. Єдине, що мене турбує,— як він спатиме в місті та як терпітиме тютюновий дим на рингу. Дим — це страшпа річ, як на рингу задихаєшся в розпалі бою. Але досить, Семе, голубчику. Ви стомилися, й вам охота спати. Почекайте, ви його побачите, отоді!

Однак Пат Глендон довго ще по-старечому базікав і ие

давав Стюбнерові склепити очі.

— Він, мій малий, оленя на бігу може загнати,— почав він ізнов.— А мисливське життя — це найкраще тренування для легенів. Він небагато й знає про інше життя, хоч деколи й почитує всякі книжки та віршики. Він дитя природи, ви це побачите одразу, лиш на нього глянете. У ньому стара ірландська заправа. Іноді він як замріється,— і я вже боюся, що він вірить у чарівниць, фей та інше домовиння. Природу вій любить, як ніхто, а міста боїться. Він багато читав, але найбільше місто, що він за життя бачив,— це Дір-Лік. Він тої думки, що міста слід знищити: в них забагато людей. Тільки два роки, як він уперше побачив справжнього поїзда.

Іноді мене турбує думка: чи не помилився я, що виховував його серед природи? Але зате це виховання дало йому міць, витривалість і життєву силу, як у буйвола. Жоден городянин з ним не впорається. Звісно, Джефріз, коли він ще був у найкращих своїх літах, міг би трохи зморити його, але тільки трохи. Мій малий міг би переломити його, як соломинку. Але з першого погляду цього ніяк не скажеш. Просто диво дивне. Спочатку він здається лише вродливим хлопцем — тільки що м’язи в нього не такі, як в інших. Заждіть, ви побачите його і самі зрозумієте.

А як вій любить усілякі квітки, галявинки, сосни, коли місяць на них світить, хмари на заході сонця! А то ще дивиться з верхів’я Лисої гори, як сонце сходить. Він завше малює всякі образки й читає віршики про Люцифера, про ніч... Книжки він роздобув у рудоволосої вчительки. Але це все в нього через молоді літа. Він втягнеться до гри, аби лиш розпочати. Проте будьте готові й до несподіванок, поки він перші дні звикатиме у великому місті.

Прегариа ознака: жіноцтва він боїться. Жінки не скоро стануть йому навпоперек дороги. Він не розуміє цих створінь, та й дуже мало їх бачив у наших горах. Та сама вчителька із Семсон-Флейта, що напакувала йому голову віршиками,— вона здорово залюбилася в нього, а він і на думці не мав нічого. Волосся в неї — чисто золото... Не тутешня вона, а знизу, з долини. Потроху вона зовсім упала в розпач і бігала за ним, геть сором забувши. І як ви гадаєте, що зробив малий, коли зрозумів, у чім справа? Він перелякався, як заєць. Захопив укривала та ловецьке справилля й утік на гори в ліс. Цілий місяць я його не бачив, а потім вій раз прокрався до мене поночі й знов утік перед світом. І подивитися не хотів на її листи. «Спали

їх»,— сказав мені. Я їх і спалив. Двічі приїздила вона верхи з Семсон-Флейта, і мені дуже було жаль її. Стужилася дівчина по хлопцеві, з обличчя було знати. Іри місяці опісля вона кинула школу й поїхала до себе додому. Тоді мій малий повернувся, і ми знов стали жити вкупі.

Еге ж бо, жінки занапастили чимало порядних боксерів, але його вони не подужають. Він червоніє, мов дівча, тільки-но перша спідниця гляне па нього трохи пильніш.

А вони всі на нього задивляються. Але коли він б'ється... а він же й б'ється, не приведи, господи! в ньому спалахує дика ірландська кров і скеровує його вдари. І не подумайте лишень, що він самовладання втрачає. Я навіть замолоду не бував такий стриманий, як він. Ота запальність мене й підводила. Але він — мов лід! Він одночасно палкий і льодовий, наче електричний дріт під напругою в холодильнику.

Стюбнер куняв, але бубоніння старого розбурхало його. - Сонний, він прислухався.

— Присягаюся небом, я зробив з нього справжнього борця, дав йому добрі кулаки, і ноги міцні, і очі зіркі. Я гаразд розуміюся па боксі й уважно стежив за всіма новинами. Припадання, кажете? Розуміється, він обізнаний у всіх прийомах, як зберегти силу. Він ніколи не подасться на два дюйми, коли досить і півтора. Якщо захоче, стрибне, мов кенгуру. Захист? Стривайте,— ви самі побачите. Це він ще краще робить, як напад. Він не поступився б і перед Пітером Джексоном, а Корбета побив би в найкращу того пору. Кажу ж вам, я навчив його всього, всіх способів, а він сам ще й удосконалив мою науку. Він — геній боксу. І у нього було досить товаришів, щоб з ними тренуватися. Я показав йому всі тонкощі, а вони навчили його страшенних ударів. Тут такі хлопці, що ніколи не торопіють і нічого не бояться. Коли доходить до клінчу, вони чисто скажені бугаї або дикі ведмеді. А він грається з ними. Чуєте, що я вам кажу? Грається з ними, як ви або я гралися б із цуценятами.

Стюбнер знов був задрімав і знов прокинувся від бубоніння старого.

— Найдивніше те, що він не вважає бокс за серйозну справу. Бокс дається йому так легко, що це наче забавка для нього. Але заждіть, хай-но натрапить па меткого борця. Ви тільки заждіть! Він як увімкне струм у цьому своєму холодильнику, та як сипоне градом найдобірніших,

теоретично обгрунтованих ударів, то ви тільки очі вирячите з дива!

У холодному присмерку гірського світанку старий Пат раптом потяг Стюбнера з ліжка.

— Онде він іде стежкою! — хрипко прошепотів старий. — Виходьте хутчій, подивитесь па найкращого боксера, якого будь-коли бачив ринг, другого такого ринг і за тисячу років не побачить!

Менеджер, потираючи обважнілі зі сну очі, подивився в одчинені двері й побачив у лісовому прорубові молодого велетня. Однією рукою він тримав рушницю, а з плечей його звисав здоровий олень, хоч ступав юнак так легко, ніби ноша нічого не важила. На ньому був простий синій комбінезон, розстебнута в комірі вовняна сорочка, а замість черевиків — мокасини. Стюбнер помітив, що хода його пружиста, як у кішки. Годі було й подумати, що в ньому двісті двадцять фунтів ваги, не рахуючи вбитого звіра. Юнак одразу справив на менеджера надзвичайне враження. Сила юнакова була безперечна, але від нього пашіло й чимось особливим і незвичним. Це був новий тип, зовсім відмінний від звичайного типу боксерів. Він здавався не юнаком двадцятого сторіччя, а створінням цих* нетрів, нічною блудящою примарою з чарівної казки чи давньої легенди.

Стюбнер скоро зрозумів, що молодий Пат не з говірких. Коли старий Пат познайомив їх, він, слова не кажучи, простиг руку й мовчки взявся до роботи — розпалив огонь і приготував сніданок. На запитання батькове, де він забив оленя, сип вимовив лише два слова. «На Південому перевалі».

— Одинадцять миль через гори! — гордо пояснив старий.— А стежка така, що серце трісне.

Снідали чорною кавою, коржами н неймовірною кількістю смаженої на жару ведмедини. Парубчак завзято поглинав печеню, і Стюбнер зрозумів, що обидва Глендопи звикли жити майже на самому м’ясі. Розмову підтримував лише батько, але до справи, що лежала йому на серці, він приступив, тільки поснідавши.

— Пате, хлопчику мій,— почав він,— ти знаєш, хто цей добродій?

Молодий Пат кивнув головою н багатозначно глянув на гостя.

— Так отже віп повезе тебе до Сан-Франціско.

— Я б радніше лишився тут, батьку,— була відповідь. Стюбнер відчув розчарування. Невже дурно він сюди

волікся? Цей парубчак — не боксер, коли він не рветься до бою. Здоровань? Але цього ще мало, щоб бути борцем. Все це не нове. Такі величезні туші звичайно й запливають салом.

Але у старому Паті спалахнула предковічна кельтська лють, і в голосі його забриніли гострі владні нотки:

— Ти поїдеш у місто й битимешся, мій хлопчику. Я тебе виховав на це, і ти мусиш скоритися.

— Гаразд,— несподівано вирвалося десь із глибини

юнакових грудей.

— І битимешся як чорт! — додав старий.

Знов Стюбнер відчув розчарування,— в очах юнакові не було ні вогню, пі виблиску, коли він сказав:

— Добре. Коли ж ми поїдемо?

— О, Стюбнер ще пополює в нас, половить риби та й тебе випробує в боксі. — Він глянув на Стюопера, і той кивнув головою. — Роздягнись і покажи, що ти вмієш.

Не минуло й години, як Стюбнер геть усе зрозумів. Він сам свого часу був боксером, ще й у важкій вазі, і тому краще, ніж хто інший, міг оцінити хлопця. Зроду він не натрапляв на таке чудове тіло, як у Пата-молодшого.

— Гляньте на округлість плечей! приказував батько. — Все в ньому справжнє, здорове, все до останньої краплинки! Ви маєте перед собою людину, Соме, що ніколи не було ще такої па світі. Усі його м’язи вільні. Це не циркач вам і не аматор, що з книжок вчиться спорту. Погляньте на його м’язи, вони так переливаються, мов товсті зміюки. Стривайте,— ви ще побачите, як вони напружаться для удару. Він вам хоч би й зараз сорок раундів витримає, а то й цілу сотню. Ану-но, починайте, вже час.

Вони заходилися боксувати. Кілька трихвилинних раундів з хвилинною перервою, і до Стюбнера повернувся гарний настрій. Цей юнак не виявляв ані крихти обважнілості чи апатії,— він лише провадив гру ліниво-добродушно, а удари завдавав влучно і сильно, як уміють природжені досвідчені боксери.

— Не дуже, не дуже, синку,— застеріг старий Пат. — Сем уже не той, що колись!

Це зауваження лише підохотило Сема — старий того й чекав — і він згадав про свій славетний улюблений прийом: відвернув увагу супротивника клінчем і раптово

завдав удару в живіт. Та хоч який випад був блискавичний, юнак устиг зрозуміти і ухилився, тим самим послабивши силу удару. Наступного разу він уже ії не уникав удару, а просто підставив під кулак ліве стегно. Відстані було декілька дюймів, але ввесь ефект удару пропав. Від тої хвилини, як Стюбнер не п’явся, його кулак неодмінно наражався на стегно.

Стюбнерові колись не раз доводилося боротися з славетними боксерами, і він умів підтримувати свою репутацію в пробних матчах. Але тут годі було про це й думати. Молодий Пат просто бавився з ним, виробляючи те, що йому бажалося. У клінчі Стюбнер відчував себе безсилим немовлям: Пат заганяв супротивника з точністю великого майстра, а до того ще й начебто зовсім не помічав його перед собою. Здавалося, він майже весь час мрійливо дивиться вбік, розглядаючи краєвид навкруги себе. І тут Стюбнер зробив другу помилку. Він подумав, що це у Пата прийом, засвоєний від батька, і спробував удатися до короткого удару, але в ту саму мить його руки затиснуто і він сам дістав удар у вухо.

— Інстинктивне чуття удару,— зауважив старші. Цього в голову не втовкмачиш,— запевняю вас. Він просто ворожбит. Відчуває удар не дивлячись і знає наперед і силу, й віддаль, і розрахованість. Я цього й не вчив його. Це натхнення. Такий уже він уродився.

У клінчі Стюбнер трохи злісно вдарив молодого Пата в рот. За хвилину, під час другого клінчу, Сем дістав такий самий удар у відповідь. Рух Патів не був дуже хапливий, проте такий міцний, що голова Семові відкинулася назад, аж суглоби затріщали, і він у ту саму секунду подумав, чи не скрутив собі в’язів. Сем послабив напругу тіла й опустив руки на знак того, що визнає поразку. Відчувши раптову полегкість, він заточився на місці.

— Молодець хлопець,— насилу спромігся він, усе ще відхекуючись, і тільки лице його засвідчувало, в якому він захопленні.

Очі старого Пата блищали слізьми з гордощів та радості.

— А як ви гадаєте, що станеться, коли якийсь негідник вдасться до заборонених прийомів? — запитав він.

— Він покладе його на місці! — відказав Стюбнер.

— Ні, він надто холодний для цього. Він просто виб’є з нього всі його шахрайські витівки.

— Що ж, складаймо контракта,— запропонував менеджер

- Стривайте, ви спершу переконайтесь, чого він насправді вартий,- заперечив старий Пат - Умови я поставлю нелегкі. Підітьно з хлопцем пополюйте В горах, перс вірте його витримку, його дихання. Тоді вже и підпишемо справжній нерушний договір.

Два дні Стюбнер пробув на ловах і побачив усе, що обіцяв йому старий Пат, побачив навіть більше і повернувся виснажений і вже не такий гордовитий. Менеджер дооре знавсь па людях і дуже здивувався, як мало юнак був знайомий з життям; проте він зрозумів, що ошукати його не так легко. Незайманий розум хлопця обертався поки що в обмеженому колі інтересів гірського життя, але його кмітливість і проникливість набагато перевершували середній рівень.

Одне в юнакові видалося загадковим Стюбнерові: його неймовірний разючий спокій, його предковічний невичерпний терпець. Нічим не можна було його вивести з рівноваги. Він і разу не вилаявся і не вимовив жодного безглуздого й перекрученого прокльону, як то часто буває навітьу благопристойних хлоп'ят.

— Та я вилаявся б, якби треба було,— пояснив він Семові, коли той став його під'юджувати.- Тільки навіщо мені лаятись? Але як доведеться, то я зумію!

Старий Пат, як і казав, попрощався з сипом на порозіхатини.

- Пате, мій хлопчику, скоро я читатиму про тебе в газетах. Я б теж охоче поїхав, та, либонь, уже ніколи не

виберуся з цих гір...

Потім, відізвавши менеджера вбік, старий суворо насунув на нього:

— Втямте собі гаразд усе те, про що я стільки разів вам казав. Хлопець він правдивий і чистий. Він нічогісінько не знає про оті брудні махінації з боксом. Я все приховав від нього, кажу вам. Він і не підозрює, які бувають оборудки. Для нього бокс — це романтика, відвага, слава недурно я натовк йому голову історіями про колишніх героїв рингу, хоч, ви самі бачили, він так і не запалився пристрастю до боксу. Кажу ж вам, що я вирізав з газет звіти про змагання, аби втаїти їх від нього,— а він гадав, що це я для свого альбома. Він і на думці не має, що люди заздалегідь можуть умовитися про наслідки матчу, тож не

затягуйте його в будь-які нечесні змови. Не викличте в ньому огиди. Тим-то я й написав у договорі пункт про розірвання його: перша махінація — і договір розривається. Ніяких закулісних поділів та умов з кінооператорами про кількість раундів!.. Ви обидва загрібатимете гроші лопатою. Ллє грайте чесно, або програєте. Зрозуміли?

Потім старий Пат звернувся з прощальними порадами до сина, що сидів уже на коні. Юнак міцно натягнув поводи і поштиво вислухав старого.

— І хоч би там що — стережися жіноцтва. Жінка — це гріх і прокляття, затям собі! Але якщо вже знайдеш ту справжню, єдину,— міцно тримай її. Вона дорожча за славу й за гроші. Тільки спершу мусиш переконатися, що вона для тебе справжня, а тоді вже не випускай! Схопи обіруч і тримай міцніш. Держи, хоча б увесь світ розпався. Авжеж, Пате, мій хлопчику, справжня жінка — це...— одне слово, справжня жінка. Це тобі моє перше й останнє слово.

III

Бентежні дні почалися для Сема Стюбнера, коли він приїхав до Сан-Франціско. Не те, щоб молодий Пат мав поганий характер або щоб велике місто дратувало його, як цього побоювався старий,— навпаки, він був надзвичайно спокійний і лагідний. Але за своїми любими горами він сумував. Місто його таки приголомшило, хоч навіть серед вуличного гамору ходив віп цілком незворушний, як червоношкірий індіянин.

— Я прибув сюди змагатися,— заявив він під кінець першого тижня.— Де ваш Джім Генфорд?

— Такий видатний чемпіон на тебе й глянути не захоче,— відповів Сем.— «Спершу здобудь собі ім’я!» — ось що він тобі скаже!

— Я можу побити його.

— Але публіка цього не знає. Якби ти його подолав, то одразу став би чемпіоном світу. А хіба можна з одним одного виступу стати чемпіоном?

— Мені можна.

— Та публіка ж цього не знає, Пате! Вона на твій виступ навіть не піде. А гроші нам дає лише глядач, юрба. Тим-то Джім Генфорд і на мить не взичить тобі уваги. Яка йому з цього користь? До того він ще має щотижня три

тисячі доларів па сцені мюзік-холу, контракт на широку. Невже ти гадаєш, вій кине все це задля матчу з боксером, що про нього піхто нічого не чув? Тобі треба спершу себе показати. Почати доведеться з незначних місцевих боксерів, отаких, як Пузач, Кояінз, Буинии Келлі, Леткп шш Голландець. Коли ти їх поб'єш,- отже, піднімешся на перший щабель. Але далі ти вже підеш угору, як повітряна
куля

- Ну то давайте цих трьох на один вечір усіх,— рішуче заявив Пат. — Улаштовуйте це швидше!

Стюбнер зареготався.
— А що? Не вірите, що я їх упораю?
— Та знаю, що впораєш,— запевнив його Стюбнер.
Але це так не робиться. Тобі доведеться перемагати їх одного по одному, а не всіх одразу. Пам'ятай, що я твій менеджер і діло своє добре знаю. Тут треба щоб поступово, щоб розмірено, — можеш мені повірити. Якщо нам пощастить, років за два станеш чемпіоном і багачем.
Пат важко зітхнув, але потім повеселішав.
— І тоді я зможу все кинути й повернутися додому до
старого,— сказав він.
Стюбнер хотів заперечити, але стримався. Хоч і яким дивним здавався цей майбутній чемпіон, менеджер був певен, що, заживши слави, він зробиться таким самим, як і всі його попередники. Та й два роки — термін о який, а тим часом треба ще добре попрацювати.
Коли Пат почав тинятися без діла по кімнатах, читаючи нескінченні поезії та романи, що брав у книгозбірні, Стюбнер відіслав його па ранчо по той бік бухти, під пильніший догляд Спайдера Волша. За тиждень Спавдер повідомив Стюбнера, що доглядати хлопця нема потреби. Цілі дні він пропадав у горах, ловив петругів по струмках та гірських потоках, стріляв перепелиць та зайців, вистежував того самого меткого оленя, що десяток років не давався жодному мисливцеві. Спайдер ледащів та обростав салом, а його підопічний безперервно тренувався.
Як Стюбнер і сподівався, власники боксерських клубів висміяли його «новачка». Та хіба всі ліси не переповнено цими «новачками», що претендують на чемпіонство? Іспитовий матч раундів на чотири,- це ще можна дозволити Але справжнє змагання?! Стюбнер, одначе, твердо вирішив, що дебют молодого Пата відбудеться у справжньому матчі, і, кінець кінцем, завдяки своєму імені,

домігся цього. Після довгої тяганини один з клубів погодився дати Пату Глендонові дебют у п’ятнадцять раундів з Буйним Келлі, на приз у сто доларів. Молоді боксери часто прибирали ймення ветеранів рингу, тим-то нікому й на думку не спало, що новак був сином великого Пата Глендона. Стюбнер мовчав — він приберігав цю сенсацію на майбутнє.

Настав вечір змагання, якого дожидалися цілий місяць. Стюбнер непокоївся пе в жарт. Його професійну репутацію було поставлено на карту. Юнак за всяку ціну мусив узяти приза, і Стюбнер остовпів, побачивши, як Пат, просидівши у своєму кутку на рингу яких-небудь п’ять хвилин, раптом зблід, а лице йому покрила хвороблива жовтизна.

— Смілініі, хлопчику,— сказав Стюбнер, ляскаючи його по плечі. — Перший раз завжди страшнувато, а Келлі ще зумисне примушує чекати, щоб супротивник розхвилювався.

— Ні, це зовсім інше,— відповів Пат.— Це дим тютюновий. Я не звик до цього.

Менеджерові одразу полегшало. Хоч би був чоловік дужий, як Самсон, але коли він проймається непевністю, йому не сягнути боксерської слави. А щодо тютюнового диму — юнак згодом звикне до нього, та й годі.

Вихід молодого Пата публіка зустріла мовчанням, але коли під канатом на ринг проліз Буйний Келлі,— його привітали голосними вигуками. Постать Келлі цілком відповідала його ймення. Це був чолов’яга лютий па вигляд, увесь поросліий чорним волоссям, з гудзуватими м’язами. Важив він добрих двісті фунтів. Пат з цікавістю подивився на свого супротивника, але той у відповідь злостиво ошкірився. їх відрекомендували публіці, і вони, як то заведено, потиснули один одному руки. Проте рукавиці їхні ледве торкнулися одна одної.

— Стережися, парубче! — Келлі відштовхнув Патову руку й просичав: — Я тебе ковтну, як щеня!

Рух Келлі викликав сміх у залі, і всі голосно й весело намагалися доміркуватися, що сказав Келлі.

Вернувшися в свій куток і дожидаючись гонгу, Пат запитав у Стюбнера:

— Чого це він на мене розлютувався?

— Та він і не думає лютувати,— відповів Стюбнер. — Це вій просто залякує. Так завше базікають.

— Але ж який це бокс! — здивувався Пат, і Стюбнер,

позирнувши на нього, зауважив, що очі йому були такі самі спокійні й сині, як і завжди.

- Будь обережний,- попередив Стюбнер, коші прозвучав гонг до першого раунду, і Пат схопився на ноги. – Він може накинутись як людожер.

І справді, Келлі рвонувся до Пата з дикою люттю, ніби ладний його проглинути. Пат невимушено и спокійно ступив кілька кроків, розрахував відстань і тицьнув правицею у щелепи супротивникові. Тоді зупинився і уважно подививсь на Келлі. Змагання було закінчено. Келлі впав долі, мов поранений бик, і лежав непорушно, поки суддя нахилившись над ним, відлічував належі десять секунд. Коли секунданти підійшли підвести Келлі, Пат їх випередив.

Він узяв величезне непорушне тіло, відніс його в куток і передав його секундантам.

Півхвилини опісля Келлі підвів голову й закліпав очима. Він безглуздо оглянувся навкруги і хрипким голосом промовив до одного з секундантів:

Що трапилося? Стеля обвалилася, чи що.

IV

Хоч усі гадали, що Глендонові в першій його перемозі пощастило цілком випадково, але Стюбнер усе-таки до ся йому другого матчу, тепер з Руфом Мейсоном. Матч відбувся за три тижні в приміщенні Сієрра-клубу. Публіка навіть не встигла помітиш, що, власне, сталося. Руф Менсон був боксер важкої ваги, відомий па всю округу своєю

Коли прозвучав перший гонг, боксери зустрілися на середині рингу. Жоден з них не кинувся на супротивника. - Зігнувши руки в ліктях і майже торкаючись рукавицями, вони ніби обмацували один одного. Так тривало секунд з п’ять. А тоді несподівано сталося те, що хіба один із сотні глядачів устиг розгледіти. Руф Мейсон зробив правою фальшивій випад. Можливо, це був не тільки випад, а й загрозлива спроба майбутнього удару. Ось у цю мить і ударив. Вони стояли так близько один від одного, що кулак Патів пройшов віддаль не більш як у вісім дюймів Короткий прямий поштовх лівою від плеча – оце й усе. Удар потрапив у підборіддя, і здивовані глядачі побачили тільки, як ноги Руфові Мейсонові підібгалися, і він упав па

підлогу. Суддя хутко кинувся відлічувати секунди. Пат знову відніс супротивника в його куток, і лише за десять хвилин Руф Мейсоп зміг за допомогою секундантів підвестися і, насилу переставляючи ноги, дотягтися до своєї вбиральні. Розгублених украй глядачів пойняв страшенний подив.

Тепер я розумію, заявив Мейсон репортерові,— чому Буйний Келлі подумав, чи не повалилася на нього стеля.

Коли й Пузач Коліпз вийшов з ладу на дванадцятій се¬кунді першого раунду, тоді, як матч планували на п’ятнадцять раундів, Стюбнер вирішив поговорити з Патом.

— Знаєш, як тебе тепер називають? — спитав він.

Пат похитав головою.

— Викидайло Глендон.

Пат чемно посміхнувся. Йому байдуже було, як його називають. Раніш, ніж повернутися в свої милі гори, йому треба було викопати певне завдання, і він спокійно викопував його.

— А так не годиться,— казав далі менеджер, значливо хитаючи головою.— Ти мусиш давати суперникам більше часу, більше можливостей.

— Я ж приїхав сюди, щоб змагатися чи ні? — здивувався Пат.

Стюбнер знов похитав головою.

Справа ось у чому, Пате. У боксі доводиться бути шляхетним і великодушним. Навіщо ображати інших боксерів? Та й щодо публіки це не гаразд. Вона за свої гроші жадає мати цікаве видовище. Крім того, піхто й це захоче з тобою змагатися, якщо так. Ти їх усіх залякаєш. І хіба публіка піде дивитись десятисекундовий бій? Сам поміркуй: ти б згодився платити долар або й п’ять доларів, щоб десять секунд дивитись на матч?

Аргументи Стюбнерові переконали Пата, і вій обіцяв подавати публіці триваліше видовище, хоча й зауважив, що сам він волів би ловити рибу, аніж витріщати очі на матчі в сто раундів.

Пат тим часом ще не вибився на будь-яке місце серед боксерів. Завсідники боксу лише реготалися, коли мовилося про нього. Вони тоді відразу згадували його незрозумілі перемоги і дотепне зауваження Келлі про стелю. Ніхто не знав, як Пат боксує, яке в нього дихання, яка витривалість, яка сила й уміння змагатися з сильними

супротивниками у тривалій сутичці. Він довів тільки свій хист у блискавичному ударі і те, що йому неймовірноталанить.

У цей час було організовано четвертий Патів матч —

з португальцем Пітом Сосо, колишнім різником. Сосо славився найбільше своїми вмілими й несподіваними викрутами на рингу. До цього виступу Пат не тренувався. Натомість він відбув коротку й сумну подорож у гори, де поховав батька. Старий Пат, либонь, знав стан свого здоров я і своє серце: воно зупинилося одразу, як годинник.

Пат-молодший повернувся до Сан-Франціско перед самим матчем і просто з поїзда пішов переодягатись для рингу, та й то глядачі мусили хвилин десять дожидатися

його.

— Не забувай, дай йому час позмагатися,— нагадав Стюбнер, коли Пат пролазив під канатом.— Пограй з ним серйозно раундів десять-дванадцять, а тоді вже кінчай.

Пат старанно виконував менеджерові вказівки, хоч йому було б дуже легко зразу впоратися з Сосо. Далеко важче виявилося відбивати напади верткого португальця, не заподіюючи йому при тім шкоди. Видовище було надзвичайне, і публіка аж нетямилася від захоплення. Ураганні атаки Сосо, його люті випади, відступи й наступи — на все це треба було великої вмілості від Пата, хоч він усе-таки

потерпів трохи.

У перервах Стюбнер хвалив його, і все закінчилося гаразд, якби па четвертому раунді Сосо не вдався до одного з найефектніших своїх прийомів. Коли Пат відповів Сосо ударом по щелепі, той, на превелике диво Пата, опустив руку і, хитаючись, відкинувся назад; очі йому вибалушились, ноги підгиналися, наче в п’ятого. Пат нічого не зрозумів. Удар зовсім не був нокаутом, а супротивник мало не бебехнув на підлогу. Пат теж опустив руки і здивовано розглядав приглушеного супротивника. Сосо відступався, ледве не впавши, потім таки опанував себе, але знов заточився і якось боком наосліп тикнувся наперед.

І тут Пат, уперше й востаннє за свою кар’єру боксера, дався ошукати. Він відступив набік, щоб дати пройти ослабілому супротивникові. Все ще похитуючись, Сосо раптом зробив випад правою. Удар прийшовся Патові просто в щелепу, і то з такою силою, аж зуби затріщали. Публіка зайшлася від криків захоплення. Проте Пат їх не чув. Він бачив перед собою лише Сосо і Його зневажливу посміш-

ку слабість його де й поділася! Патові було боляче, але багато дужче його вразив самий підступ. У ньому повстала лють, успадкована від батька. Він труснув головою, ніби приходячи до тями, і насунув па супротивника. Все це зчинилося в одну мить. Пат відвернув увагу Сосо, тоді лівою загилив у сонячний сплет, а правою водночас у щелепу. Цей удар розтовк португальцеві рота ще до того, як він безтямний упав па підлогу. Клубні лікарі півгодини прововтузилися з ним, поки одволали. На губи Сосо довелося накласти одинадцять швів, а тоді відправити його до шпиталю.

— Мені дуже прикро, що таке трапилося,— сказав Пат Стюбнерові. — Я вийшов з рівноваги. Надалі стежитиму за собою. Батько все попереджував мене. Він казав, що через нестримність програв багато матчів. Я й не думав, що так легко запалююся. Але тепер я вже стримуватиму себе.

Стюбнер повірив йому. Він дійшов до того, що вірив своєму вихованцеві па слово.

— А чого б тобі запалюватись? — сказав він. — Адже ти завжди пануєш на рингу.

— Так, завжди й на будь-якій віддалі,— підтвердив Пат.

Можеш і нокаутувати тоді, коли схочеш, правда?

Звичайно, можу. Я не хотів би хвалитися, але це

в мене вроджене. Зір завжди показує мені слабке місце в супротивника, і я вмію використати це, а чуття часу й віддалі — моя друга натура. Батько казав, що то хист, а я гадав, що то лише влесливі слова. Тепер, коли я спробував битися з цими боксерами, я бачу, що то правда — тобто те, що в мене мозок і м’язи працюють в ідеальному узгодженні.

Завжди й на будь-якій віддалі,— задумливо повторив менеджер.

Пат тільки кивнув головою, і Стюбнер, повіривши йому, побачив перед собою такі блискучі перспективи, що старий Пат, мабуть, підвівся б із могили, якби дізнався про них.

— Головне: не забувай, що ми мусимо подавати публіці за її гроші цікаве видовище,— сказав він. — Ми з тобою будемо домовлятися, скільки раундів триватиме кожен матч. Наступне змагання у тебе з Летючим Голландцем. Нехай він продержиться, скажімо, всі п’ятнадцять раундів, а па останньому ти його виб’єш. Тоді ти покажеш, як і сам умієш боксувати.

— Гаразд, Семе,— відказав Пат.

- Але це буде для тебе іспитом,— попередив його Стюбнер - Ти, може, й не впораєшся з ним па останньому

- Слухай-но сюди!- Пат зупинився, щоб надати ваги своїм словам, а потім узяв у руки книжку поезій Лонгфелло *.— Якщо я його не подолаю, то ніколи більше не читатиму віршів, а це дещо та важить для мене.

- Ну звісно! - тріумфуючи, вигукнув менеджер. — Хоч я ніяк не втямлю собі, нащо тобі вони всі здалися.

Пат зітхнув, але нічого не відповів. За все своє життя він бачив лише одну людину, що цікавилася поезією у саму рудоволосу вчительку, від якої втік у гірські ліси.

V

- Куди це ти? — здивовано запитав Стюбнер, дивлячись на годинника. Пат, що взявся за клямку, обернувсь

До нього. наукового лекторію_ відказав він. – Сьогодні один професор читає лекцію про Броунінга , а Броунінга без сторонньої допомоги розуміти важко. Деколи я гадаю, що мені слід би відвідувати вечірню школу.

Щ- Але, хай йому чорт, Пате! - в жахом викликнув Стюбнер —Увечері ж твій матч з Летючим Голландцем!

— Я знаю. Але я ж на ринг вийду о пів на десяту або й за чверть до десятої, не раніш. А лекція скінчиться у чверть на десяту. Як хочете, можете задля певності приїхати по мене машиною.

Стюбнер безпорадно знизав плечима.

— Вам не варто турбуватися,— запевнив його Не . Батько завжди казав, що найгірше почуваєш себе перед самим змаганням і що часто боксери програвали змагання , коли схвилювалися перед тим, не мавши чим заповнити час. За мене можете не хвилюватися. Вам, власне, слід радуватися, що я спокійно послухаю лекцію.

І пізніш, увечері - на чудовому видовищі п ятнадцяти- раундового матчу,- Стюбнер не раз посміхався про себе, уявляючи як здивувалися б усі аматори боксу, дізнавшися, що цей чарівний молодий боксер прибув на ринг прямісінько з лекції про Роберта Броунінга.

Летючий Голландець був молодий швед, відомий надзвичайною навальністю й феноменальною витривалістю

у^боксі. Він ніколи не відпочивав, завжди йшов у напад і боровся від гонга до гонга. З відстані його руки злітали в повітря, мов ціпи, а зблизька він штовхав плечем, і скоро визволяв руки, як уже робив удар. Він вихром гасав від старту до фінішу, тим і заслужив своє прізвисько. Йому бракувало тільки чуття часу та відстані. І все ж він переміг у багатьох матчах: з десятків ударів котрийсь таки досягав мети. Патові доводилося добре напружуватись, пам'ятаючи, що він не повинен нокаутувати супротивника до п'ятнадцятого раунду. Хоч він і уник серйозних ушкоджень, проте повністю не міг захиститися від безперестанних вимахів цих рукавиць перед собою. Але це було непогане тренування, і Пат по-своєму був навіть задоволений з такого матчу.

— Ну як, подолаєш? — прошепотів йому па вухо Стюбнер під час перерви після п'ятого раунду.

— Авжеж,— була відповідь.

Не забудь, що досі ніхто ще не міг його нокаутувати,— попередив Пата Стюбпер раундів через два.

— Що ж, доведеться мені поламати суглоби, як так,— посміхнувся Пат. — Я знаю свій удар: як ударю, то щось та мусить потрощитися. Коли не він, то мої суглоби.

— А зараз ти б міг його нокаутувати? — спитав Стюбнер після тринадцятого раунду.

— Коли схочете, кажу ж вам!

— Гаразд, Пате, тоді дай йому достояти до п'ятнадцятого.

На чотирнадцятому раунді Летючий Голландець сам себе перевершив. З першим ударом гонга він ринувся через увесь ринг до протилежного кутка, де Пат неквапливо підводився зі свого місця. Зала мало не розсілася від крику й оплесків: Летючий Голландець грав на всю силу. Пат задля жарту зустрів цей ураганний напад пасивним опором і вирішив самому не завдати жодного удару. Протягом усього трихвилинного шаленого шквалу він так і не ударив ні разу. То було рідкісне видовище оборони: то він затуляв лівою рукою обличчя, а правою живіт; то захищав обома рукавицями обличчя, а ліктями закривав середину тулуба. При цьому він увесь час рухався, зумисне незграбно ворушив плечима або, припадаючи до супротивника, паралізовував його зусилля, сам не пробуючи боронитися і не роблячи випадів, хоч тіло Патове аж похитувалося під барабанним градом ударів.

Глядачі, котрі ближче до рингу, бачили всю сцену й оцінили її, але інші, не розібравши як слід, схоплювалися на ноги, кричали й плескали, гадаючи, що Пат просто не має сили оборонятися під зливою частих ударів. Як тільки скінчився раунд, глядачі в подиві посідали на свої місця: Пат, ніби й не про нього річ,— спокійнісінько йшов у свій куток. Від нього мало б лишитися мокре місце, а йому хоч би що!

— Коли тобі пощастить з ним упоратися? — занепокоєно запитав Стюбиер.

— За десять секунд,— була певна відповідь.— Ось пильнуйте!

Коли вдарив гонг і Пат скочив на ноги, всі зрозуміли, що тільки-но зараз він серйозно береться за супротивника. Летючий Голландець теж це зрозумів і, вперше за свою боксерську кар'єру, помітно розхвилювався. Якусь частку секунди простояли вони один проти одного. Тоді Летючий Голландець рвонувся на Пата, і Пат добре розрахованим правим кросом кинув його на землю.

Після цього матчу ім'я Пата Глендона стало широко відомим. Про нього заговорили аматори боксу й репортери. Адже він перший нокаутував Летючого Голландця! І показав себе генієм в обороні. Його попередні перемоги не були випадкові. Обидві руки в нього однаково дужі. Цей велетень далеко піде! На думку репортерів, сплив уже той час, коли він витрачав свої сили на третьорядних боксерів. Де Бей Мензіс, Рідж Рід, Віл Тарвотер і Ернст Лоу-сон? Пора їм позмагатися з цим юнаком, що раптом виявив себе таким чудовим боксером. Де його менеджер і чому він не засилає викликів до них?

А далі одного дня прийшла й слава. Стюбнер оголосив таємницю, що цей боксер не хто інший, як син Пата Глендона, старого Пата, легендарного героя рингу. Юнака одразу прозвано «Пат-Молодший», аматори боксу захоплено юрмилися круг нього, а репортери підносили його па газетних шпальтах.

Починаючи з Вена Мензіса й кінчаючи Білом Тарвоте-ром, чотири другорядних претендента на звання чемпіона прийняли виклик, і їх одного по одному нокаутовано. Патові довелося попоїздити для цього: матчі відбувалися в Голдфілді, Депвері, Техасі й Нью-Йорку. На це пішло чимало часу, бо нелегко організовувати великі матчі, та й боксерам треба було достатньо тренуватися.

Протягом другого року Пат викликав і подолав багатьох першорядних боксерів, що заступали йому дорогу до чемпіонства у важкій вазі. На горішньому щаблі твердо стояв Великий Джім Генфорд, непереможний чемпіон світу. Що вище просування Патове усе вповільнювалося, хоч Стюбнер невтомно посилав виклики й збурював громадську думку. З Вілом Кінгом Пат упорався в Англії, а за Томом І Гарісоном мусив вибратись мало не в кругосвітню подорож, щоб зустріти його й перемогти саме на різдво в Австралії.

А призи їхні все більшали й більшали. Замість ста доларів, що заробив був Пат на першому змаганні, тепер він діставав по двадцять-тридцять тисяч доларів за матч плюс такі самі гроші від кінокомпаній. Стюбнер, згідно з договором, що уклав старий Пат, мав свій відсоток і, не зважаючи па великі видатки, поступово багатів, так само, як і Пат - Молодший. Причиною цього було найперше помірковане й розсудливе їхнє життя. Вони аж ніяк не були марнотратці.

Стюбнера вабила нерухома власність, і Патові навіть і не снилося, скільки менеджер вклав коштів у будівництво прибуткових будинків у Сан-Франціско. Існував потаємний тоталізатор, цілий синдикат, що організовував заклади па матчах, і там могли б дати йому досить точні відомості про те, скільки нагріб Стюбнер. А ще ж, крім того, Сем чимало одержував і від кіностудій, хоч ГІа.т про це й пе чув нічого.

Найважливішим завданням Стюбнера було оберігати молодого боксера, щоб не зазирнув він у те, що діється поза самим рингом. Це було зовсім не важко зробити, бо Глендон анітрохи не цікавився діловою стороною боксу. Куди б не їздили вони, Пат увесь вільний час проводив на ловах або на річках, де є риба. Він мало спілкувався зі спортсменами і відомий був своєю сором’язливістю та нахилом до самотності; він волів відвідувати музеї або читати вірші, аніж базікати з професіоналами. Менеджер суворо наказав його тренерам і партнерам по тренуванню, щоб тримали язика на зашморзі й не допускались ніяких натяків на продажність боксерів. Стюбнер силкувався якомога ізолювати Пата від зовнішнього світу. Навіть інтерв’ю у Глендона брали в його присутності.

Раз лише звернулися безпосередньо до Глендона. Це було напередодні матчу з Гендерсоном. В готельному корп-

дорі хапливим шепотом запропоновано йому ото тисяч доларів. На щастя для цього добродія. Пат стримався і відсторонивши його плечем, мовчки пройшов до свого-номера. Вів розповів про зустріч Стюбнерові, і той заспокоїв його.

- Все це жарти. Вони хотіли підсікти тебе,- Стюбнер помітив, як спалахнули гнівом сині очі,- А може, щось і гірше. Якби ти піддався на спокусу, вони б Р°ЗДЗВ°™™ по всіх газетах, і ця сенсація згубила б твою кар еру. Але щось мені не Віриться, щоб аж таке. Тепер воно не трап ллється .. Колись таке бувало, що и підкупи, и шахрайство але тепер жоден порядний боксер чи менеджер такого собі не дозволить. Щоб ти знав, Пате,— бокс це чесна гра, так само, як і професійний бейсбол. А чистішого н чеснішого за бейсбол і на світі немає.

Промовляючи ці слова, Стюбнер, однак, чудово знав, щ наступний матч з Гендерсоном триватиме не менш як: дванадцять раундів — так обіцяно кінокомпанії і не.°!л як чотирнадцять. Він те знав, що ставки величезні і що Гендерсон сам не зацікавлений вистояти понад чотирнадцять більше не наважувалися звертатись, і він викинув усю ту історію з голови. Тепер він витрачав діл дні на кольорову фотографію. Це було його останнє захоплення. Він кохався в малярстві, але сам малювати і тож мусив задовольнитись кольоровою фотографією. Усюди він возив із собою валізу, набиту книжками про цю справу

і годинами висиджував у темній кімнаті, виявляючи та збільшуючи фотокартки. Не бувало ще на світі славнозвісного боксера, котрий так мало приділяв би уваги своїм професійним інтересам. Патові не було про що розмовляти з боксерами й людьми, що стояли близько до боксу, і вони визнали його за людину похмуру и нетовариську. Репутація що склали йому газети, була не просто перебільшеням, але всуціль неправдою. Репортери змальовували його дужим як бугай, тупоголовим звірищем один недолугим газетяр охрестив його «Предковічним Звіром». Прізвисько припало декому до смаку. Вся писарська шатія його підхопила, і відтоді ім’я Глендона майже ніколи не згадувалося в газетах без цього додатка Часто в заголовку або під фотографією так і стояло — Предковічний Звір, не великими літерами, без лапок і без прізвища. Всі знали про кого тут ідеться. А Пат унаслідок усього цього ще більше замикався в собі, і гіркота і злість на газетних

передряпів дедалі дужчали у нього в душі. Але щодо самого боксу інтерес його тепер підсилився. Тепер він змагався із сильними супротивниками, і перемоги давалися вже не так легко, як давніше. Це були досвідчені борці, володарі рингу, і кожен матч становив своєрідну проблему. Траплялося, що вій не міг нокаутувати їх на заздалегідь призначеному раунді. Гак було із Сульцберге- ром, німцем-велетнем. Пат сподівався «висадити» його на вісімнадцятому раунді, але не пощастило ні годі, ні на подальшому, і тільки аж на двадцятому він переміг.

Втіха, якої Пат зазнавав від боксу, чимраз більшала, і тренувався він тепер теж пильніше й триваліше. Нічим не відволікаючися, багато часу віддаючи полюванню в горах, він завжди бував у найкращій формі. Нещасливі випадки жодного разу не порушили Патової кар'єри, як то траплялося з його батьком. Кістки йому були цілі, він і разу не увередив собі хоча б суглоба, і Стюбнер з потаємною радістю помітив, що його юнак боксер перестав приказувати, що от назавжди повернеться в гори, коли переможе чемпіона світу Джіма Генфорда.

VI

Завершення його кар'єри наближалося. Великий Джім Генфорд прилюдно оголосив свій намір помірятися силами з Глендоном, тільки-но той переможе трьох-чотирьох суперників, що стояли поміж них. За шість місяців Пат прибрав зі своєї дороги Кіда Макграда і філадельфійця Джека Макбрайда. Лишилися ще Нат Пауерс і Том Конем. І все було б гаразд, якби одній панянці з вищих кіл суспільства не забаглося стати журналісткою та якби Сем Стюбнер не погодився дати інтерв'ю репортерці «Сан-франціського кур'єра».

Вона підписувала свої статті «Мод Сенгстер», тобто своїм справжнім іменням. Сенгстєри славилися своїми достатками. Засновник роду, Джейкоб Сенгстер, прийшов на Захід наймитувати, мавши саме укривало за плечима. У Неваді йому пощастило відкрити невичерпні запаси бури *. Спочатку він вивозив її на мулах, а згодом проклав залізницю. На прибутки від продажу бури він скупив сотні тисяч квадратових миль будівельного лісу в надтихоокеанських штатах Каліфорнії, Орегоні й Вашінг-

тоні Пізніш він зацікавився ще й політикою підплачу вав державних діячів та суддів, вдавався до політичних махінацій і зробився одним з найбільших промислову магнатів. Урешті-решт він упокоївся, всіма вшанований і сам в усьому розчарований. Ім'я його залишилося орудою плямою в історії, але не, крім імені, він залишив своїм чотирьом сипам кількасот мільйонів, щоб було їм через що гризтися. Звади й сварки, що виникли поміж сипів, СУДОВІ, промислові й політичні,— бавили ціле покоління каліфорнійців і закінчилися смертельною ворожнечею мі» чотирма братами. Молодший з них, Теодор, уже в літньому віці, переживши раптом моральну кризу, спродав свої скотарські ферми та перегонові стайні і ринувся в боротьбу з продажними верховодами рідного штату, в тому числі з багатьма мільйонерами. Це була донкіхотська спроба викоренити гріх, що посіяв і викохав старіш Дженкоб Сенгстер)

Мод Сенгстер була Теодорова старша дочка. Рід Сепгстерів неодмінно виводив чоловіків-забіяк, а жінок-красунь.

І Мод не була винятком. Вона успадкувала від предків любов до пригодництва і, ще не дійшовши літ, накоїла такого, що ніяк не личило б панночці з 11 кола. Віддаництя, яких попошукати,— заміж вона, одначе, не виходила. Відбувши подорож до Європі, не привезла звідти титулованого чоловіка. Та п у себе на батьківщині дала одкоша чималій кількості претендентів на свою руку. Вона була спортсменка, стала чемпіонкою штату з теніса і бентежила світську пресу своїми ексцентричними витівками, по, заклавшись, пройшла пішки із Сан-Матео до Санта-Круса, то на змаганнях у Берлінгемі викликала сенсацію, зігравши у поло в складі чоловічої команди. До того ж вона ціка¬вилася й малюванням і впорядила собі студію в Латинському кварталі Сан-Франціско.

Все це було нічого, аж поки батько надумався втрутитись і в її особисте життя. Палко боронячи свою незалежність — вона ще не спіткала людини, якій радо б підкорилася, а залицяльники здавалися їй украй нудними,- і обурена батьковим втручанням, вона кинула безповоротний виклик громадській думці: назовсім пішла з дому и стала працювати в «Сан-франціському кур'єрі*. Почала вона з двадцяти доларів на тиждень, але незабаром її платня дійшла до п'ятдесяти. Писала вона здебільшого про концерти, вистави та вернісажі, хоч не відмовлялася і від суто

репортерської праці, якщо передбачала цікавий матеріал, їй пощастило взяти велике інтерв'ю у Моргана, тим часом як з десяток нью-йоркських світил журналістики марно цього домагалися. У водолазному костюмі вона спускалася на дно океану біля Золотої Брами і летіла разом з Рудом, Людиною-Птахом, того дня, коли він побив усі рекорди на довготривалість польоту, діставшись аж до Ріверсайда.

Проте не слід уявляти собі Мод Сеінгстер суворою амазонкою. Навпаки, це була стрункa молода дівчина з сірими очима, років двадцяти трьох-чотирьох, середня на зріст, з па диво маленькими, особливо, як па спортсменку, руками й ногами. До того ж, на відміну від більшості спортсменок, вона вміла бути чарівно-жіночною.

Доручення проінтерв'ювати Пата Глендона вона дістала на своє власне бажання. Мод Сенгстер ще жодного разу пе бачила призового боксера, якщо не рахувати Бооа Фіцсі- монса, па котрого вона мимохідь кинула погляд на балу. Та й не було в неї особливої охоти бачити боксерів, принаймні доти, як Пат Глендон прибув до Сан-Франціско тренуватися до матчу з Натом Пауерсом. Тут заважила та репутація, що її Пат завдячував газетам. «Предковічний Звір»! — на це варт подивитися! З газетних описів у Сепгстер склалося враження про нього, що це потвора, тупа, похмура й люта, чистий звір з глухої хащі. Щоправда, з фотографій цього не можна було сказати; але ж із них видно було, який він кремезний статурою, отож не дивно, якби він і іншими рисами скидався на людину-потвору.

1 ось у погоджену зі Стюбнером годину вона в супроводі редакційного фотографа вирядилася до тренувальної зали Кліф-клубу.

А Стюбнер саме перебував у скруті. Пат збунтувався. Він сидів у кріслі боком, звісивши йогу з підлікотника, і поклав на коліна книжку Шекспірових сонетів палітуркою догори. Його обурювало сучасне жіноцтво.

— Чого це їм кортить усюди тицяти носа? — казав він. — Бокс — не їхня справа. Що вони можуть знати про бокс? Мені досить набридли й чоловіки-репортери. На мені візерунків нема. Навіщо їм мене розписувати? Я ніколи не красувався перед жінками в тренувальній залі, однаково, репортерки вони чи ні.

— Але ж вона зовсім не звичайний репортер,— заперечив Стюбнер.—Чув ти про Сенгстерів? Це ті мільйонери...

Пат кивнув головою.

-Ну так ось вона з цієї родини,- з вищого кола, одне слово. Вона могла б і без роботи любісінько собі жити, якби хотіла. Її батько коштує мільйонів п’ятдесят, а то й більше.

- То навіщо ж вона полізла в газету? Лише хліб відбирає в якогось бідака.

- Таж вона розійшлася з родичами, посварилася через віщось саме тоді, як її батько заходився чистити Сап Фравціско. Пішла геть із дому й стала працювати. Але чуєш Пате, пише вона чудово! Коли щось утне, з нею жоден газетяр у нас не зрівняється.

Пат виявив деяке зацікавлення, Стюбнер відкрив усі заставки.

- Вона й вірші пише, авжеж, розводить всяку там поезію от як і ти. Але, певно, її вірші ліпші, бо вона видала їх цілу книжку. І про театр пише Вона бере інтерв’ю в усіх визначних акторів, що приїздять до Сан-Франціско.

- Мені траплялось її ім’я в газетах,- зауважив Пат.

- Звичайно, траплялось. Це тобі велика честь, Пате, що вона про тебе напише. Ти не клопочи собі голови - я буду з тобою і викладу все, що ш треба. Сам знаєш, звичайна моя роль.

Пат вдячливо подивився на менеджера. .

- Взагалі Пате, пора вже тобі примиритися з усіма цими інтерв’ю. Це твій професійній обов’язок. Голосна реклама та ще й задурно. Ні за які гроші такої реклами не купиш. Преса зацікавлює публіку, публіка розкуповує квитки, а це дає нам наші прибутки.

Стюбнер зупинився й прислухався, а тоді глянув на годинника.

- Мабуть, це вона. Я вийду назустріч і приведу її сюди. Натякну їй, щоб не затягувала інтерв’ю — На порозі він обернувся. - І поводься чемніше, Пате. Не ховайся в шкаралупу. Порозмовляй з нею трохи, не відмовчуйся, як вона що питатиме.

Пат відклав сонети, взяв газету і тільки поринув у читання, як тут увійшли Мод із Сеном, 1 йому довелося Підвестись. Зустріч їхня була несподіванкою для обох. Коли сині очі зустрілися з сірими, здалося, ЩО юнак і дівчина подали одне до одного радісний виклик, ніби кожен раптом знайшов найбажаніше в світі. Але це тривало тільки

мить. Обоє вони зовсім не такими уявляли одне одного, тож у наступну мить і він, і вона зніяковіли. Вона, жінка, перша отямилася, хоч і знаку не подала, що оце тільки-но була збентежена.

Вона сама підійшла до нього. А він навіть не розумів, що говорив, коли їх знайомили. Нарешті він побачив перед собою жінку — ту, єдину! Він і гадки не мав, що такі на світі існують. Небагатьох жінок, що він їх досі завважував, годі було й порівнювати з цією. Він подумав, що про неї сказав би батько, і чи не таку, як оця, мав він на думці, коли радив міцно тримати обіруч? Пат нараз відчув, що тримає своєю рукою її руку, і подивився на неї з цікавістю і захопленням, дивуючись, яка вона тендітна.

А Мод у ту хвилину силкувалася приборкати в собі навіть відгомін першого інстинктивного поклику. Раптовий потяг до цього чужого чоловіка був дивним, ніколи досі не знаним для неї відчуттям. Але ж до кого? До цього «Предковічного Звіра», здорового тупого самця, що лупить кулаками таких самих тваринних самців, як і він сам! Але вона всміхнулася, помітивши, що вій досі не випустив її руки.

— Будь ласка, відпустіть мою руку, містере Глендоне,— промовила вона. — Далебі ж, вона мені самій потрібна.

Він розгублено глянув на неї і, простеживши, куди дивились її очі, побачив затиснені пальці і так незграбно випустив їх, аж кров ринула йому до обличчя.

Вона помітила, як він почервонів, і раптом подумала, що він зовсім не подібний до того образу, якого вона собі уявляла. Щоб звір міг так червоніти?! І їй дуже сподобалося, що він не став невимушено перепрошувати. Але ж як нецеремонно вій пасе її очима! Втупився у неї, ніби остовпів, а щоки йому пашіли все гарячіше.

Тим часом Стюбнер уже подав їй стільця, і Глендон автоматично сів па свого.

— Він якнайкраще себе почуває, міс Сенгстер, якнай-краще,— почав менеджер.— Що, хіба не правда, Пате? Ти ж ніколи не почував себе краще?

Глендонові це було неприємно. Він спохмурнів і промовчав.

— Я давно уже хотіла познайомитися з вами, містере Глендоне,— сказала міс Сенгстер. — Я ніколи ще не інтер-

в’ювала боксера, тому ви мені вже пробачте, якщо пе таквізьмуся до справи.

— Може, ви б хотіли перше подивитися па нього в ро¬боті? — запропонував менеджер. — А поки він переодягатиметься, я вам повідомлю всі нові дані про нього. Ми покличемо Волша, Пате, і покажемо міс декілька раундів.

— Нічого ми не покажемо! — чистим звіром огризнувся Глендон.— Продовжуйте ваше інтерв’ю, міс Сенгстер.

Та інтерв’ю щось не йшло. Розмову підтримував лише Стюбнер, і це страшенно дратувало Мод. Пат усе мовчав. Вона вивчала його тонке лице, широко поставлені ясні сині очі, гарної форми майже орлиний ніс, тверді невинні губи з лагідним і мужнім вигином у кутиках рота. На цьому обличчі не було й натяку на тупість. Коли все, що про нього пишуть у газетах, правда, то його зовнішність дуже облудна,— вирішила вона подумки. Даремне шукала вона якоїсь прикмети звірячості, і так само даремне силкувалася втягти його в розмову. До того ж вона занадто мало знала про призових боксерів і ринг, і досить було ЇЙ зачепити будь-яке цікаве для неї питання, як її перебивав Стюбнер струменем безперервних відомостей.

— Життя боксерське — це дуже цікаво,— сказала вона і, зітхаючи, додала:— Шкода, що я так погано його знаю. Ну от скажіть мені,— заради чого ви, власне, змагаєтеся:' Про матеріальний бік справи я не кажу (останнє стосувалося Стюбнера). Вам бокс дає задоволення? Збуджує дух суперництва?.. Мені важко висловити свою думку, але ви повинні мені допомогти.

Цим разом Пат і Стюбнер заговорили водночас:

— Спочатку бокс мене не цікавив... — почав Пат.

І Стюбнер:

— Бачите, це було для нього надміру легко...

— ...Але потім,— повів далі Пат,— коли довелося змагатися з першорядними боксерами, справжніми майстрами, — коли вже я мусив більше...

— ...Докладати зусиль? — підказала вона.

— Атож, ви мене зрозуміли. — ...більше докладати зусиль, тоді мені стало далеко цікавіше. І все-таки бокс не заполонює мене так, як міг би. Бачите, кожен матч — це проблема, яку я повинен вирішити своїм мозком і м’язами, хоч досі я щоразу наперед знав, який буде кінець змагання.

— Жодного сумнівного результату матчів,— гордо

заявив Стюбнер. — Чистий нокаут не полишає місця на сумніви.

Ось якраз ця певність того, який буде кінець змагання, мабуть, і позбавляє мене всієї привабливості, що мусить бути в боксі,— закінчив Пат.

Нічого, може, хоч у зустрічі з Джімом Генфордом ти розпалишся,— сказав менеджер.

Пат усміхнувся, але нічого не відповів.

— Розкажіть мені щось про себе,— напосідала Мод. — Ну от, що ви почуваєте під час змагання?

І тут Лат здивував свого менеджера, міс Сенгстер і себе самого, випаливши одним духом:

Мені здається, що не варт говорити про це з вами. У мене таке відчуття, ніби є багато важливішого й цікавішого, про що нам слід би поговорити...

Він раптом зупинився, збагнувшп, що це він каже, хоч і не усвідомивши, чому саме він так заговорив.

Звичайно, звичайно! — запально підхопила вона. — Ви маєте рацію. Лише тоді й вийде цікаве інтерв'ю, коли побачиш справжнє обличчя людини...

Але Пат знову замовк, а Стюбнер заходився коло статистики. Вій порівнював вагу, розмір і об'єм свого чемпіона з даними Сандо *, Грізного Турка, Джефріза та інших сучасних важковаговиків. Це дуже мало цікавило Мод Сенгстер, і вона не крила своєї нудьги. Випадково її погляд зупинився па Шекспірових сонетах. Вона взяла книжку й запитливо підвела очі на Стюбнера.

Це Патова, пояснив той. — Це його коник — усякі вірші, кольорова фотографія, картинні галереї і таке інше. Тільки, боронь Боже, не пишіть про це в газетах, ви зіпсуєте всю його репутацію.

Вона докірливо глянула на Глендона, і той одразу зніяковів. Міс Сенгстер раптом почула себе чудово. Та цей несмілий юнак велетень, один з королів боксу, припадає до віршів, відвідує музеї, цікавиться кольоровою фотографією! То який же він предковічний звір!? Вона зрозуміла, що н ніяковіє він, бо сором'язливий і вражливий вдачею, а не через своє недоумство. Сонети Шекспірові! Це справді цікаво. Але Стюбнер не дав їй скористатися з нагоди і знов учепився до статистики.

За кілька хвилин Мод мимохідь зробила найголовніший свій хід. Коли вона дізналася, що він читає сонети, первісний гострий потяг знову ожив у пій. Його чудовий стан,

прегарне обличчя, його невинні губи, ясний зір і високо чоло, не закрите коротко стриженим білявим волоссям, здоров'я й чистота, що пашіли від його істоти,— все це нестримно і майже проти її волі вабило дівчину до нього, так як ніколи жоден юнак її до себе не вабив. А проте вона не могла забути тих брудних поголосок, що їй довелося почути лише напередодні в редакції газети.

— Ви маєте рацію,— сказала вона. — Ми з вами справді можемо поговорити про щось цікавіше. Ось мене турбує одна думка, і ви могли б допомогти мені з'ясувати, в чому тут суть. Ви допоможете?

Пат кивнув головою.

— Можна мені говорити цілком відверто? Без усяких манівців? Я не раз чувала всілякі розмови про наперед визначені раунди, про заклади, ставки, хоч і не звертала на це особливої уваги. Однак мені здавалося, що люди вважають всякі шахрайські та махлярські штуки в боксі звичайнісіньким явищем. Але ось, коли я дивлюся па вас, наприклад, мені важко зрозуміти, як ви можете брати участь в ошуканстві. Я можу зрозуміти, що ви захоплюєтеся боксом, як спортом, або що ви йдете на змагання заради грошей, але мені в голові не вкладається...

— Та тут і вкладатись нема чому,— урвав її Стюбнер, тим часом як губи Патові склалися в лагідну поблажливу усмішку. — Все це нікчемні теревені, дурні вигадки про підроблені змагання, про заздалегідь відомі наслідки й про все інше. Все це неправда, міс Сенгстер, запевняю вас. Кращено дозвольте мені розповісти вам, як я відкрив Пата Глендона. Дістаю я якось листа від його батька...

Проте Мод Сенгстер не далася перевести розмову на іншу тему і звернулася просто до Пата.

— Ось послухайте, я пам'ятаю один випадок. Це було кілька місяців тому,— хто брав участь у змаганні, я вже забула. Один співробітник «Кур'єра» сказав мені, що завтра має намір виграти великі гроші. Він не сказав, що сподівається виграти, а що він має намір! Він сказав, що йому на дещо натякнули і він забився па певне число раундів. Він прямо сказав мені, що матч закінчиться на дев'ятнадцятому раунді. Ця розмова була напередодні змагання. А другого дня він, тріумфуючи, заявив мені, що матч справді закінчився на дев'ятнадцятому раунді. Тоді мені це було байдуже, я тоді ще не цікавилася боксом. Але тепер я ним цікавлюся. І цей факт цілком відповідає моєму

досить невиразному уявленню про бокс. Отже, ви бачите, що це пе самі лише теревені,— хіба ж не так?

— Я пам’ятаю той матч,— сказав Глеидон.— Виступали Оуен та Марчвезер. І його закінчено таки на дев’ятнадцятому раунді, Семе. А міс каже, що про цей раунд було відомо напередодні. Як ви це поясните, Семе?

— А як ти поясниш, коли людині поталанить дістати виграшного квитка в лотереї? — ухилився від прямої відповіді Стюбнер, поспіхом збираючись на думці, що б його ще сказати. — В тім-то й річ! Люди, що вивчають умови й правила боксу, стан боксера, його досвід, дуже часто можуть визначити заздалегідь кількість раундів. Так само, як і ті, хто цікавиться гонами — буває, що ставлять сто проти одного,— і виграють! І не забувай, на кожного внгравця припадає один бідолаха, що програв, що не вгадав точного числа раундів. Ні, міс Сенгстер, честю своєю запевняю вас, що в наш час наперед умовлених змагань... просто не буває!

— А ваша думка про це, містере Глендоне? — спитала вона.

— Він цілком згоден зі мною,— перехопив Стюбнер Патову відповідь.— Він знає, що всі мої слова — щира правда. Він усе своє життя змагався, чесно додержуючи правил. Авжеж-бо, Пате?

— Так, це правда,— підтвердив Пат, і як це не дивно — Мод Сенгстер повірила, що він не бреше. Вона провела рукою по лобі, ніби проганяючи нав’язливий сумнів.

— Слухайте сюди,— промовила вона. — Вчора ввечері той самий співробітник сказав мені, що йому відомо, па якому раунді скінчиться і ваш наступний матч.

Стюбнер так розгубився, що не знав, на яку и ступити, добре, хоч Глендон звільнив його від відповіді.

— Ваш співробітник бреше! — аж гримнув Пат.

— Але ж той раз він не збрехав,— прийняла вона його виклик.

— А на якому раунді, казав він, скінчиться моє змагання з Натом Пауерсом?

Але тут Стюбнер втрутився так хутко, що вона не встигла відповісти.

— Це бридня, Пате! — скрикнув він. — Досить уже! Це звичайні плітки, теревені! Краще закінчуймо інтерв’ю.

Глепдоп навіть не слухав. Очі його не відривалися від Сенгстер і з привітно-синіх зробилися суворими й влад¬

ними. Вона повна була, що натрапила па щось надзвичайно важливе й разюче, па щось таке, чим одразу з'ясуються всі її сумніви. В той же час владпість його голосу й погляд примусили її затремтіти. Перед нею був справжній муж¬ній чоловік. Такий зуміє подолати життя і взяти від нього

те, що йому потрібно.

— То який раунд назвав ваш співробітник.^ — знову

спитав Глендон. .

— Ради всього святого, Пате, годі про ці дурниці! —

знову перебив Стюбнер.

— Дайте ж мені змогу відповісти,— промовила Мод

Сенгстер.

— Я гадаю, що можу її сам поговорити з міс Сенгстер,— додав Глендоп. — Вийдіть відсіля, Семе. Ідіть залагодьте з фотографом.

Хвильку вони мовчки й напружено дивились один на одного, а тоді менеджер поволі рушив до дверей, відчинив їх, але не вийшов: прислухаючись до розмови, він став на порозі.

— То який же раунд?

— Сподіваюся, я не помилюсь,— тремтячим голосом відповіла Мод,— але, здається, він назвав шістнадцятий

раунд.

Вона побачила, як на обличчі Глендоновому відбилися подив і гнів, і перехопила повний докору й обурення погляд, що його кинув юнак на Стюбнера. Мод зрозуміла, що удар влучив.

Глендон мав усі підстави розгніватися. Він пам'ятав, що, обговорюючи майбутній матч із Стюбнером, вони вирішили дати публіці чим цікавіше видовище за її гроші, але не затягувати занадто змагання і закінчити його па шістнадцятому раунді. І ось приходить жінка з газети і називає

саме цей раунд!

Стюбнер на порозі якось поник і пополотнів, очевидно,

ледь себе стримуючи.

— Я поговорю з вами пізніш,— звернувся до нього Пат. — А поки що зачиніть за собою двері.

Двері зачинились, і вони залишилися самі. Глендоп мовчав. На обличчі його виразно можна було прочитати збентеження й прикрість.

— Ну, то як? — запитала вона.

Він підвівся, глянув па неї згори, потім знову сів і став кусати пересохлі губи.

— Я можу сказати лише ось що,— промовив він рішуче. — Матч не скінчиться па шістнадцятому раунді.

Вона промовчала, але її недовірлива ii глузлива посмішка образила його.

— Ось почекайте, міс Сенгстер, і ви побачите, що ваш співробітник помилився.

— Ви хочете сказати, що зміните програму? — зачіпливо спитала вона.

Гострота її тону примусила його здригнутися.

— Я не звик брехати,— холодно відказав він,— навіть жінкам.

— Ви мені й не збрехали. Але ж ви не заперечуєте, що програму буде змінено. Може, це й дурість із мого боку, містере Глендоне, але я не бачу різниці, на тому чи на якомусь іншому раунді закінчиться матч. Важливо, що цей раунд заздалегідь визначено, і дехто про нього знає.

— Я назву цей раунд тільки вам, і жодна інша душа в цілому світі не знатиме його.

Вона знизала плечима й посміхнулася.

— Оце так само, як і визначення переможця на гонах, правда? Але ж я все-таки не остаточно дурна й розумію, що тут щось не гаразд. Чому ви розсердилися, коли я назвала вам останній раунд? Чому ви розгнівалися на свого менеджера? Чому випровадили його з кімнати?

Замість відповіді Глендон підійшов до вікна, немов щоб подивитися на вулицю, але, змінивши свій намір, обернувся до неї. Вона, не дивлячись, відчула, що він вивчає її обличчя. Потім він повернувся до свого місця й сів.

— Ви підтвердили, що не збрехав я вам, міс Сенгстер, і ви мали рацію. Я не брехав. — Пат зупинився, підшукуючи слова, щоб найкраще все з’ясувати. Можете ви повірити тому, що я вам розповім? Повірити на слово... призовому боксерові?

Вона повагом кивнула головою, глянувши Йому просто у вічі, певна, що він їй скаже саму лише правду.

— Я завжди бився правильно й чесно. Я ніколи в житті не торкався нечистих грошей і не вдавався до нечесних оборудок. З цього я й починатиму. Ви мене страшенно збентежили своїми словами. Не знаю, як це все зрозуміти. І не можу так одразу все це з’ясувати. Я нічого не розумію, але це непевна історія, і нікуди від цього не дінешся. Ось це мене й непокоїть. Бачите, ми зі Стюбнером справді обговорювали цей матч і вирішили,— між собою, звісно,

що я закінчу його на шістнадцятому раунді. Аж тут приходите ви іі називаєте цей самий раунд. Відкіля ваш редактор міг це знати? Не від мене, певна річ. І оді Стюбнер прохопився?.. Або...— Він раптом примовк задумливо.- Або, може, ваш співробітник дуже влучно відгадує. На разі я не можу розв'язати цієї загадки. Мені треба буде придивитись, почекати, зрозуміти, що тут до чого. Але все, що я вам сказав, щира правда, і ось вам на доказ моя рука.

Він знов підвівся на ввесь зріст і підійшов до Мод. Вона встала йому назустріч, і він своєю великою долонею стис її маленьку руку. Глянувши одне одному просто в вічі, обоє мимохіть подивилися й на сплетені руки. Мод зроду- віку ще так ясно не відчувала своєї жіночності. Промовиста символічність цих двох рук — її, ніжної та тендітної, і його, великої та дужої,— була разюча.

— Вам легко зробити боляче,— озвався він перший, і вона відчула, як пестливо послабшав потиск його руки.

їй раптом згадалася історія про прусського короля га його велетнів-гвардійців і, засміявшись із вигадливості

своїх асоціацій, вона відняла руку.

— Я дуже радий, що ви сьогодні тут побували,— сказав він і одразу поспішив незграбно пояснювати свої слова, у той час, як захоплення, що світилося йому в очах, говорило щось зовсім інше. — Я хочу сказати, що ви, можливо, відкрили мені очі на всякі бридотні махінації, які снували тут круг мене.

— Але ви здивували мене,— напосідала вона, здавалося, що призовий бокс не буває без фальшувань і що це річ самоочевидна. А тепер я не можу зрозуміти, як це ви один з головних представників боксу, нічогісінько про це не знаєте. Я була певна, що вам усе це дооре відомо, а тепер ви переконали мене, що павіть і на думку вам таке не спадало! Ні, ви таки, мабуть, не подібні до інших боксерів.

Він притакнув головою.

— Цим, либонь, і можна все з'ясувати. От що буває, коли уникаєш товариства інших боксерів, тренерів га взагалі всіх цих аматорів боксу. їм пе важко було замазувати мені полудою очі. Але тепер я переконався, наскільки мені очі замазано. Ви розумієте, я мушу довідатися про це

хоча б заради самого себе.

— Щоб тоді змінити?..— запитала вона схвильовано,

повна віри в те, що він досягне будь-чого, аби тільки захотів.

— Ні, покинути все це! Якщо гра нечесна, я не хочу мати з нею нічого спільного. Проте одна річ певна: завтрашнє змагання з Натом Пауерсом не закінчиться на шістнадцятому раунді. Якщо й справді вашого співробітника хтось попередив, то нехай усі вони шиються в дурні. Замість збити його на шістнадцятому раунді, я дотягну матч до двадцятого. Ось побачите.

— Отже, в редакції нічого мені не казати?

Вона вже підвелася, збираючись виходити.

— Звичайно, ні. Якщо це він так гадає,— нехай спробує щастя. А якщо тут якась махінація,— то він заслужив на програш. Але хай це буде маленькою таємницею між памп двома. Знаєте, що я зроблю? Я назву вам раунд. Не буду тягти до двадцятого раунду. Зіб'ю Пата Пауерса па вісімнадцятому.

— Я нікому й слова не скажу,— запевнила вона.

— Мені треба попросити вас ще в одній справі,— нерішуче промовив він. — Можливо, це буде дуже велика послуга.

Обличчя її засвідчило згоду, і він повів далі:

— Я розумію, що ви не напишете в інтерв'ю про всі ці махінації. Але я просив би більшого. Мені б хотілося, щоб ви взагалі не друкували інтерв'ю зі мною.

Вона хутко глянула на нього проникливими сірими очима і несподівано для самої себе відповіла:

— Звісно, я цього не надрукую. Я жодного рядка не напишу в газету.

— Я так і знав,— просто сказав він.

В першу мить вона була розчарована його словами, але одразу ж їй стало радісно, що він і не починав дякувати. Вона відчула, що він надає зовсім іншого значення їхній короткій зустрічі, і сміливо вирішила все з'ясувати.

— Як ви могли це знати? — поцікавилась вона.

— Не знаю. — Він знизав плечима. — Я не годен пояснити. От просто зпав, та й уже. Мені здається, я взагалі тепер знаю дуже багато і про вас, і про себе.

— Але чому вам не хочеться, щоб надрукували інтерв'ю? Он ваш менеджер каже, що це чудова реклама.

— Я знаю,— поволі заговорив він. — Але я не хочу знайомитися з вами в такий спосіб. Мені було б прикро побачити це інтерв'ю в газеті. Мені не хочеться думати, ніби

нас звела наша з вами професійна робота. Я волів би згадувати нашу зустріч, як просто зустріч двох людей, юнака і дівчини. Не знаю, чи розумієте ви, що я хочу цим сказати. Але я так відчуваю. Я хочу, щоб ми саме так і згадували цю нашу зустріч.

І коли він говорив, в очах його світився вираз, з яким юнак дивиться па дівчину. Вона відчувала його силу, його порив, і їй самій було дивно, що вона неспроможна вимовити й слова - і то перед людиною, яку знали за соромливу й мовчазну! Ні, він-таки вмів підходити до самої суті справи, міг говорити куди переконливіше за більшість людей. Але найсильніше вразила Мод п власна впевненість у простодушній його щирості та безпосередності.

Пат провів її до машини і на прощання знову здивував. Тиснучи їй руку, він раптом сказав:

— Ми з вами ще побачимося. Я дуже прагну цього.

Я відчуваю, що останнього слова ми ще не сказали одне одному.

Коли машина рушила, вона призналася собі, що відчував те саме. Вона-бо ще не зрозуміла до кінця цього предковічного звіра й короля боксерів, цього чоловіка, що п хвилював, Пата Глендона.

Повернувшись до тренувальної, Глендон побачив збентеженого й роздратованого менеджера.

— Чому це ти мене висадив? — спитав він. —Ми загинули! Чорт батька зна, якої каші ти наварив! Ти ще и разу не розмовляв з інтерв'юерами віч-на-віч. Ось побачиш, яке інтерв'ю буде в газеті!

Глендон глянув па нього холодно и глузливо, обернувся до дверей рушати, але роздумав.

— Ніякого інтерв'ю не буде,— заявив він.

Стюбнер здивовано звів брови.

— Я попрохав її про це,— пояснив Глендон.

Стюбнер обурився: .

— Дурна вона випустити з рук таку сенсацію!

Від Глендона повіяло холодом, і голос його забринів гостро й неприємно:

— Інтерв'ю не буде. Так вона сказала. Ви що, сумніваєтесь в її правдивості?

Очі йому загорілися давнім ірландським вогнем, а кулаки мимоволі гнівно стислися. Стюбнер, знаючи силу цих кулаків і вдачу цієї людини, не посмів далі висловлювати свої сумніви.

VII

Стюбнерові не треба було багато часу, щоб доміркуватися, що Глендон має намір продовжити матч, хоч до якого саме раунду,- він так і не дізнався. Тим-то Сем не став Дурно гаяти часу і нишком перемовив з Натом Пауерсом та його менеджером. За Пауерса ставила своя партія та

Й той синдикат гравців, куди входив Сем, теж не можна було позбавити виграшу.

Того вечора, коли відбувся матч, Мод Сенгстер наважилася на відчайдушне порушення правил пристойності, але її вчинок не викрили і ніхто сторонній про нього не довідався. Під опікою співробітника редакції вона пройшла на місце біля самого рингу. Чоловічий капелюх з широкими спущеними крисами затуляв їй волосся та чоло а довге чоловіче пальто закривало її до п’ят. У гущі натовпу ніхто нічого не помітив; навіть репортери на місцях, приділених для преси, не впізнали її, хоч і сиділи саме навпроти.
Попереднього змагання другорядних боксерів, згідно з новими правилами, тепер не бувало, і ледве встигла Мод сісти на місце, як публіка криками й оплесками привітала вихід Ната Пауерса. В оточені секундантів він ішов бічним проходом; коли дівчина побачила його дебелу постать, її пройняло страхом. Але Нат так легко шугнув під канатом, ніби важив удвічі менше ніж насправді. Хоч він і посміхався на гучне вітання зали, гарним його аж ніяк неможна було назвати. Все в ньому свідчило про жорстокість, притаманну його фахові: і спотворені вуха і вдавлене перенісся, де навіть вправність хірургів неспроможна була повернути поламаним хрящами їхню первісну форму .
Нові привітальні вигуки іі оплески сповістили, що з’явився Глендон і вона жадливо дивилася на нього, поки він перелізав попід канатом і йшов у свій куток. Провели нудну церемонію рекомендацій, взаємних вітань та винників - і лише тоді супротивники поскидали халати й лишилися в самих лише трико. Згори на них падало яскраве біле світло юпітерів — це готувалися до роботи кінооператори.
Дивлячись па обох супротивників, таких різних, Мод угадувала, що Глендон був продукт високої культури а Пауерс предковічний звір. Обидва вирізнялися своїми рисами: Глендон був витончений лицем, увесь плавний,

дужий, прегарний, тоді як Пауерс мав грубо асиметричне тіло, що густо поросло волоссям.

Коли вони застигли перед кінокамерою, погляд Глендонів, перебігаючи попід канатом, раптом зупинився на Мод. Глендон і знаку не подав, але серце в дівчини швидко закалатало: вона зрозуміла, що він пізнав її. Ще за хвилину прозвучав гонг, і суддя вигукнув: «Починайте!»

Це був прегарний бій. Ні крові, ні брутальних ударів, суперники боролися спритно і вправно. Половину першого раунду вони тільки намацували одип одного, але Мод хвилювали навіть ці фальшиві випади п удари рукавицею- А потім, коли настала пора серйозних сутичок, Мод так запалилася, що колега мусив раз у раз торкатися її плеча, щоб нагадати їй, хто вона і де перебуває.

Пауерс боровся легко й чисто, як це и личило героєві півсотні змагань, і захоплені прихильники вітали оплесками кожен його ВМІЛИЙ випад. Проте він не витрачав дурно сили і лише іноді робив сміливі випади,— тоді публіка, ревучи, схоплювалася з місць, мавши надію, що він ось-ось переможе супротивника.

В один з таких моментів, коли недосвідчене око Мод не помітило поважної небезпеки, якої щойно уник Глендон, співробітник редакції нахилився до неї і сказав:

— Пат однаково переможе. Він щасливець, і нікому не таланило перемогти його. Але Пауерса він нокаутує по раніш як па шістнадцятому раунді.

— А може, й пізніш? — підшкильнула Мод.

Вона мало не засміялася, слухаючи такі впевнені слова свого супутника: адже вона знала найкраще за всіх!

Пауерс, своєю звичкою, безперервно наступав, і Глендон охоче пристав на його тактику. Він чудово захищався і лише зрідка, щоб підтримати зацікавленість глядачів, переходив у наступ. Щодо Пауерса, то він знав, що на його долю випадає бути нокаутованим, але він занадто довго виступав на рингу й розумів, що не варто відмовлятись від перемоги, якби така пагода. Не раз його самого ошукувано й зраджувано — тож чого він має маніжитися з іншими? Якби пощастило, він пішов би на все, аби лиш нокаутувати супротивника, а синдикат — нехай собі хоч і повіситеся. Вміла газетна реклама запевнила публіку, що Глендон-молодший зустрів нарешті дужчого суперника. Але в душі Пауерс добре усвідомлював, що цього разу він, Пат, зійшовся зі своїм переможцем. У цій боротьбі він

часто відчував силу Патових ударів і знав, що супротивник навмисне здержує себе.

Для самого Глендона кілька разів протягом матчу надходили такі моменти, коли найменший прогріх або помилка могли підставити його під важкий, наче молотом, супротивника в удар і завдати йому поразки. Але він мав феноменальну здібність точно визначати час і відстань, і його віру в себе не порушив жоден із скрутних моментів, що таки траплялися. Його й разу ще не переможено, і завжди він остільки почував себе сильнішим від супротивника, що йому й на думку не спадала можливість поразки.

Наприкінці п’ятнадцятого раунду обидва боксери були ще в чудовій формі, тільки Пауерс дихав трохи важче, ніж звичайно, і чимало глядачів з передніх рядів уже закладалися, що він видихається.

За хвильку перед тим, як мав прозвучати гонг на шістнадцятий раунд, Стюбнер, схилившись до Глендона, що сидів у кутку, прошепотів на вухо:

— Покладеш його зараз, га?

Глендон лише труснув головою і глузливо зареготався у вічі сполоханому менеджерові.

Тільки-но вдарив гонг, як Глендон здивовано побачив, що Пат Пауерс ніби з ланцюга зірвався. З першої ж секунди це був якийсь ураган ударів, і Глендон насилу уникав серйозних ушкоджень. Він викручувався, відступав убік, але тільки доходив до середини рингу, як супротивник новими випадами знов притискав його до канатів. Не раз Пауерс давав йому нагоду завдати вирішального удару, але Глендон свій блискавичний нокаут приберігав для вісімнадцятого раунду. За весь матч він жодного разу не надав повної сили своєму ударові.

Цілих дві хвилини Пауерс люто й без угаву нападав на нього. Ще хвилина і раунд закінчиться, а синдикат гравців зазнає поразки. Але цій хвилині не судилося так просто минути. Ось супротивники зійшлися посередині рингу — в звичайнісінькому клінчі, як уже не раз бувало,— тільки и різниці, що Пауерс лютував страшенно. Глендон відсторонив його лівою рукою, ефектним, хоч і слабеньким ударом по обличчі. Таких ударів він завдавав чимало протягом цього матчу. Але тут, на превелике своє диво, він помітив, як Пауерс одразу знесилів і осів на підлогу, немов його підігнуті ноги відмовлялися підтримувати таке незграбне тіло. Він важко гепнув додолу, перекотився на

бік і завмер із заплющеними очима. Суддя, нахилившись над ним, відлічував секунди.

На слові «дев'ять» Пауерс стрепенувся, той даремно силкуючись звестися па ноги.

— Десять — і аут! — вигукнув суддя.

Він схопив Глендонову руку Й підніс високо догори, даю¬чи ошаленілій публіці знак, що Глендон переміг.

Уперше за свою боксерську кар'єру Глендон розгубився на рингу. Ногою удар не був нокаутом, він міг би присягнутися. Удар прийшовся не по щелепі, а по обличчі, він це напевне знав. Такий удар цілком безпечний. Але ось супротивник його так майстерно гепнувся на підлогу й розіграв увесь нокаут! Для глядачів це, без сумніву, був нокаут, і кінооператор зафіксував це ошуканство па плівці. Той газетяр, виявляється, не помилився. Але ж таке шахрайство!

Глендон попід канати глянув на обличчя Мод Сенгстер. Вона дивилася просто на нього, та очі її були холодні п чужі,— вона ніби й не впізнавала його, ніби й зовсім не бачила. Поки він дивився на неї, вона байдуже одвернулася й сказала щось своєму сусідові.

Пауерсові секунданти винесли переможеного на руках він непорушно розпростерся безживною масою. А секунданти Глендона підходили до нього поздоровити й зняти рукавиці. Але їх випередив Стюбнер. Його обличчя сяяло; схопивши обіруч праву Глендонову рукавицю, віп скрикнув:

— Молодець, Пате! Я знав, що ти це зробиш!

Глендон вирвав руку, і вперше за всі спільно прожиті

роки менеджер почув від нього лайку.

— Геть до біса! — буркнув він і простяг руки секундантам, щоб зняли рукавиці.

VIII

Того вечора Мод Сенгстер, вислухавши запевнення свого колеги, що чесних боксерів не існує, поплакала тихенько край ліжка, потім розгнівалася й лягла спочивати з огидою до себе, до призових боксерів і до всього світу.

Наступного дня вона заходилася писати статтю про Генрі Аддісона, яку їй не судилося закінчити. Працювала вона в невеличкому кабінеті, виділеному для неї в редакції газети. Переставши на хвилину писати, Мод глянула

па заголовок денного випуску, де сповіщалося про майбутній матч Глендона з Томом Кєнємом. Рантом у кімнату ввійшов хлопчнна-кур'єр і подав їй візитну картку. Вона прочитала ім'я: «Пат Глендон».

Скажи йому, що я не маю часу,— наказала вона хлопчині.

За хвильку той повернувся.

— Він каже, що однаково сюди ввійде, але йому б хотілося мати ваш дозвіл.

А ти сказав йому, що я не маю часу? — спитала вона.

— Так, мем. Але він каже, що однаково ввійде.

Вона мовчала, і хлопчина в захопленні від настирливості відвідувача, хапаючись, казав далі:

— Я знаю його. Він найдужчий за всіх. Якби він захотів, то міг би розтрощити всю редакцію. То Глендон-молодший, той, що вчора переміг у матчі.

— Ну що ж, поклич його. Нам не треба, щоб він розтрощив усю редакцію.

Коли Глендон увійшов, Мод навіть не привіталася з ним. Похмура й холодна, як непогожа днина, вона не попрохала ИОІО сісти, не підвела на нього очей. Вона й далі сиділа за столом, боком до гостя, і чекала, щоб він виклав причину своїх відвідин. Пат і знаку не подав, Як його образило її зневажливе ставлення, і з самого порога почав:

- Мені треба поговорити з вами. Про вчорашній матч... Він закінчився на тому самому раунді.

Мод знизала плечима.

— Я так і знала.

— Пі, ви не знали,— заперечив він. — Ви не знали, я теж не знав.

Вона, обернувшись, нудьгуюче глянула на нього.

— Та чи варто про це згадувати? — кинула вона. — Призовий бокс — це призовий бокс, і всім нам відомо, що він означає. Отож матч і закінчено на тому раунді, щ0 я вам назвала.

Так, це правда, згодився він. — Але ж ви знали, що так пе буде! На цілому світі лише ви та я знали, що Пауерс не матиме нокаута на шістнадцятому раунді.

Вона мовчала.

— Адже ви це знали, правда? — Його голос звучав владно. Вона все ще нпе озивалася, і він підійшов до неї ближче,— Відповідайте мені,— ви знали?

Вона кивнула головою.

— Але його нокаут стався-таки на тому раунді,

настоювала вона.

— Ні. Ніякого нокаута взагалі не було. Ви розумієте.

Я вам розкажу, в чім тут річ, а ви мене вислухайте. Я вам не збрехав. Ви зрозуміли мене? Я вам не збрехав. Я був дурнем, і вони обдурили мене, й вас укупі зі мною. Вам здається, що ви бачили, як він дістав нокаута. Але мій удар був заслабкий для цього. Я навіть не влучив у те місце. Пауерс прикинувся, ніби дістав його. Він розіграв фальшивий нокаут! . .

Він зупинився і сподівально подивився на неї. Відчувши раптом як забилося її серце, яке тремтіння п охопило, вона зрозуміла, що вірить йому. Тепла хвиля щастя линула на неї, коли вернулася довіра до цієї чужої людини, яку вона бачить лише вдруге в житті. .

— Ну то як? — спитав він, і знову Мод затремтіла, від-чувши хвилю тої снаги, що йшла від нього.

Вона підвелася й подала йому руку.

— Я вірю вам,— промовила вона. — І я рада, дуже рада. Потиск руки тривав довше, ніж годилося звичайно. Пат

дивився на Мод палкими очима, і її очі мимохіть загорілися у відповідь. «Ніколи ще не існувало такої людини!» — промайнуло їй у думці. Вона перша спустила погляд; його очі простежили за ним, і знов, як і під час першої своєї зустрічі, обоє подивилися на свої міцно стиснені руки. Несвідомо Пат усім тілом подався до неї, немов хотівши обійняти її, але врешті з помітним зусиллям він опанував себе. Вона зрозуміла це й відчула, як здригнулася його рука, притягаючи її до себе. Раптом у неї в душі зродилося бажання скоритися йому, всевладне бажання бути ув’язненою міцними обіймами цих рук. Вона знала, що не стала б опиратися, якби він виявився настирливішим. Голова їй паморочилася, але він стримався і стиснув її пальці так, аж ледве не розчавив їх, а тоді відпустив руку, мало не відштовхнувши дівчину від себе.

— Боже! — зітхнув він. — Таж вас створено для мене! Він одвернувся вбік, проводячи долонею по чолу. Вона

знала, що зненавидить його назавжди, якщо він насмілиться промурмотіти хоч слово пробачення або пояснення. Але Пат, здавалося, мав непомильний інстинкт щодо неї Вона сіла на своє місце, а він переставив стільця так, щоб

мати її перед очима.

— Вчора я весь вечір пробув у турецьких лазнях,

почав він. Я послав по одного старого, колишнього боксера. Наш давній друг мого батька. Я знав, що для нього нема ніяких таємниць у боксі, і примусив його говорити. Але найчудніше, що він ніяк не хотів повірити, ніби я нічого цього не знаю. Він назвав мене лісовим звірям, воно и правда. Я виріс у лісі і самий ліс тільки й знаю.

Так ось учора я багато про що довідався від цього старого. Бокс ще брудніший, ніж ви говорили. Здається що всі, причетні до нього,-шахраї. Урядовці, що видають дозвіл на матч, деруть хабарі з розпорядників, а розпорядники, менеджери та боксери деруть, що тільки могла, і один з одного, 1 з публіки. Все це — ціла складна система.

3 другого боку, вони завжди...— ви знаєте, що це таке «подвійна гра»?..

Вона кивнула.

— Ага, так отже вони завжди ведуть подвійну гру і не минають нагоди обмахляти її один одного.

Від розповіді старого мені аж памороки забило. А я роками жив у цьому оточенні й нічогісінько не знав!

и справді був лісовим звірям. Тепер лише я побачив як мене піддурювано. Я такий дужий, що ніхто не міг мене збити. Н неодмінно перемагав. А завдяки Стюбнерові весь 'РУД від мене приховували. Сьогодні вранці я притис до стінки Спаидера Волша й примусив його заговорити. Бачите, вій був мій перший тренер і виконував усі Стюбнерові інструкції. Вони ввесь час усе від мене таїли. Та я ж не водився з іншими боксерами, з аматорами, у вільний час ходив на полювання, по рибу, порався зі своєю кольоровою фотографією і все таке. Ви знаєте, як Волш та Стюбнер називали мене поміж собою? «Дівчинкою»! Я лише сьогодні довідався про це від Волша. На мене це прізвисько подіяло так, ніби мені зуба вирвано. Але ж хіба воно не правда? Я таки й був темним ягням.

Стюбнер увесь час використовував мене для своїх брудних шахрайств, лише я нічого не знав про це. Тепер я бачу, коли оглядаюся назад, як усе те було придумано. Але, розумієте, бокс занадто мало цікавив мене, тож я й не мав жодної підозри. Народився я із здоровим тілом і розсудливим мозком, зріс на волі, вивчився справи своєї від батька, яким знав бокс краще, ніж будь-хто з живих і померлих боксерів. Змагання проходили в мене страшенно легко. Бокс не захоплював мене цілком — я ж бо завше знав, яким буде кінець матчу. Але тепер — край усьому.

Мод мовчки показала на заголовний рядок газети, що сповіщав про майбутній матч із Томом Кенемом.

-це Стюбнерова робота,— відповів Пат.— Змагання з Кенемом передбачалося влаштувати ще декілька місяців тому. Але мені до цього байдуже. Я втікаю в гори. З мене

досить. . . .

Вона глянула на недописану статтю на столі і зітхнула.

— Як чоловіки порядкують своїм життям! — сказала вона. — Вони господарі в житті. Роблять усе, що їм хочеться...

— З усього, що я про вас чув,— урвав її він,— я дійшов висновку, що й ви робили все так, як вам хотілося, тим-то ви мені й сподобались. Але найбільш мене з самого початку вразило, що ми з вами так розуміємо одне одного.

Він раптом змовк і глянув на неї палкими очима.

— Гаразд, одне я все ж таки завдячую рингові,— сказав він далі. — Що ми з вами познайомились. А коли знаходиш її, справжню жінку, ту єдину, то мусиш СХОПИТИ І і обіруч і не випускати. Слухайте, нумо поїдьмо разом у гори?

Це було несподіване, як грім, але вона відчула, що весь час дожидала цього. Серце їй калатало так, аж боляче зробилося, але біль цей був чарівний. Ось воно, нарешті, те саме щастя, просте й безпосереднє. І раптом усе це їй здалося сном. Такого не трапляється в сучасних редакціях! Хіба так освідчуються в коханні? Таке буває лише на сцені та в книжках!

Він підвівся й простяг до неї обидві руки.

— Я не зважуюся,— прошепотіла вона ніби сама до себе,— я не зважуюся...

При цих словах його очі ніби шпигнули її виразом презирства і він сказав, не криючи недовіри:

— Ви б на все зважилися, аби лише захотіли, я знаю.

Ви хочете? , .

Вона підвелася, заточуючись, паче вві сні. В неї промайнула думка, чи це не гіпноз? Треба оглянутися и подивитись на знайомі речі в кімнаті, щоб повернутися до дійсності. Але вона не могла відвести очей від Пата. І не могла

вимовити ані слова.

Він надійшов і став поруч, його рука лягла їй па плече, і вона мимоволі пригорнулась до нього. Все це було вві сні, і вона більш не могла ні про що думати.

Це був виклик життю. Вій мав рацію. Вона завжди зважувалась, коли хотіла. 1 вона таки хоче. Він уже допомагав їй одягатися. Ось вона прикріпила шпильками капелюшка. І ще не усвідомивши нічого, вона побачила, що виходить разом з ним із редакції. Нараз їй пригадалася «Втеча герцогині», «Пам'ятник та статуя». Тоді прийшли на пам'ять рядки поезії.

— «Куди ж подівсь Уорен?» — прошепотіла вона.

— «На горах він чи в морі?» — прошепотів він у відповідь.

Подібність їхніх переживань і спільність думок були для неї наче виправданням її безумства.

Ступивши на вулицю, він підніс руку зупипнти таксі, але вона доторком руки зупинила його.

— Куди ми їдемо? — насилу переводячи дух, запитала вона.

— На вокзал. Ми саме встигнемо на поїзд до Сакра-менто.

— Але ж я не можу так їхати,— заперечила вона. — У мене... у мене нема навіть хусточки па змінку!

Він спершу знов підніс руку, і лиш тоді відповів:

— Все купимо в Сакраменто. Ми там поберемося і вечірнім потягом вирушимо на північ. Я протелеграфую про все з дороги.

Коли машина підкотила до них, вона хутко перебігла поглядом по знайомій вулиці, по знайомій юрбі, а потім з раптовою тривогою подивилась в очі Глендонові.

— Але ж я нічого про вас не знаю! — промовила вона.

— Ми знаємо одне про одного чисто все! — була відповідь.

Його рука підтримувала іі вела її, коли вона поставила ногу на підніжку. Одразу потому дверцята хряснули, він був уже поруч з нею, і машина мчала Маркітстрітом. Він обняв її, пригорнув до себе й поцілував. Коли вона знову глянула на нього, то побачила, що його обличчя повільно шаріється.

— Я... я чув, що існує мистецтво... мистецтво поцілунку,— прошепотів він. — Я сам нічого цього не вмію, але я навчуся. Бачите, ви... ви перша жінка, яку я поцілував за все своє життя.

XI

Там, де вищерблений шпиль скелі підноситься понад хащею правічного лісу, прилягли чоловік і жінка. Внизу на узліссі паслися припнуті копі. До кожного сідла було прив'язано по два невеличких подорожніх мішка. Дерева були височенні всі, як один. На сотні футів тягліїся вони до неба, а в перерізі мали вісім, десять, дванадцять, а то н ще більше футів. Увесь ранок верхівці продиралися ущелиною крізь незайману хащу, і ця скеля була першим місцем, куди вони могли вийти з лісу, щоб ним помилуватися.

Під ними й далі всюди, куди тільки око сягало, кряж за кряжем стелилися гори в серпанку жовтогарячої імли. Здавалося, кінця-краю нема цим гірським пасмам. Вони підносилися одно за одним аж до самої туманної смуги край обрію, а за ними неясно вгадувались усе нові іі нові гори. Ні галявин, пі прорубів у лісі не було: незайманий одвічний ліс покривав своїм буйним зелом цю землю на північ і південь, на схід і захід.

Вони лежали па скелі, замилуваиі в краєвиді, і чоловік міцно стискав жінчину руку. Це був їхній медовий місяць, і вони справляли його в гущавині секвойного лісу в Мендосіно. Дісталися вони сюди кіньми, з подорожніми мішками біля сідла, від самої Шасти і подорожували в лісових нетрях і пущах без певного плану,— просто їхали вперед, поки не спадало на думку звернути кудись убік. Одежа їхня була проста й невишукана: па пій верховий костюм захисного кольору, а па ньому комбінезон і вовняна сорочка, відкрита коло засмаглої шиї. Високий на зріст і дужий, він неначе й створений був, щоб жити серед цих лісових велетнів, і для неї жити поруч із ним, у його лісі, було справжнє щастя.

— Знаєш, мій велетню,— сказала вона, зводячись на лікті, щоб глянути на нього,— тут ще чудовніше, ніж ти обіцяв. І ми разом з тобою удвох пройдемо ці ліси!

— А ще скільки нам треба разом обійти на світі! — додав він і, повернувшись, узяв її руку в обидві долоні.

— Але спершу ми оглянемо все тут,— наполягала вона. — Мені здається, ніколи не набридне в цьому лісі... Удвох із тобою!

Він легко підвівся, сів і посадив її собі па коліна.

— Любий мій,— прошепотіла вона. — А я вже втратила була надію знайти таку людину.

— А я ніколи й не думав про це. Певно, весь час знав, що знайду тебе. Ти рада?

Замість відповіді вона злегка обхопила рукою його шию, і обоє довго мовчки сиділи, милуючись видовищем величезних лісів, і мріяли.

— Пригадуєш, я розповідав тобі, як утікав від рудоволосої вчительки? Отоді я вперше сюди потрапив. Я йшов пішки, але сорок чи п'ятдесят миль на день здавалося мені забавкою. Я був наче справжній індіянин. Я тоді й не гадав, що знайду тебе. Дичини тут було мало, зате по струмках можна було наловити пстругів. Саме на цих скелях я і жив. Я й не мріяв, що одного прегарного дня повернуся сюди з тобою — з тобою.

І що станеш чемпіоном з боксу, так? — докинула вона.

— Так, звичайно, я про це ніколи не думав. Батько, щоправда, завше казав, що так буде, і я вважав цю справу за вирішену. Бачиш, батько був дуже мудрий. Він був надзвичайною людиною.

Але ж він не сподівався, що ти покинеш ринг.

— Не знаю. Він старанно приховував від мене продажність боксу, певно, боявся за мене. Я розказував тобі про договір зі Стюбнером. Батько вписав у нього пункт про махінації. Перша почесна оборудка — і договір вважається розірваним.

— А проте ти хочеш змагатися з Томом Кенемом. То чи варто?

Він пильно глянув на неї.

— Ти цього не хочеш?

— Коханий мій, я хочу, щоб ти робив усе, що тобі бажається.

Раптом їй здалося дивним, що це сказала вона, з її чут-1 тям природженої впертості і своєвільства, притаманного всім Сенгстерам. Але вона знала, що сказала правду, і раділа з цього.

— Ото буде цікаво! — промовив він.

— Чим це так цікаво? — запитала вона.

— Та я й сам поки що всього не обдумав. Але ти можеш допомогти мені. Насамперед я підсуну облизня Стюбнерові й усьому синдикатові, що спекулює на боксі. Я зіб'ю Кепема на першому ж раунді. Вперше я буду без жарту лю-

тиіі у бою. Бідолаха Том Кенем! Незгірший він комбінатор за всіх інших, але йому судилося стати моєю головною жертвою. Розумієш, я збираюся ВИГОЛОСИТИ їм промову. Такого не водиться, але сенсацію це викличе надзвичайну, бо я покажу нубліці ввесь позалаштунковий бік справи. Бокс — добра гра, а вони обернули його на комерцію і занапастили. Ти бачиш, я вже виголошую перед тобою промову, як на рингу.

— Хотіла б я почути, як то буде! — сказала вона. Він задумливо подивився на неї.

— Я теж хотів би. Тільки ж там така колотнеча може зчинитись! Хто зна, що станеться, як я почну говорити. Зате тільки-но там усе скінчиться, я прийду до тебе. І це буде останній виступ Пата Глепдона-молодшого на будь- якому рингу.

— Але, коханий, ти ж ніколи не говорив промов, заперечила вона. — Ти можеш провалитися.

Він упевнено хитнув головою.

— Аджеж я ірландець,— заявив він. — А який ірландець не вміє говорити? — Він весело зареготався. Стюбнер подумає, що я збожеволів. Він запевняє, що одружений чоловік не може тренуватись. Але хіба він розуміється на шлюбі або на мені чи тобі? Та й на будь-чому іншому, крім нерухомого майна та нечесних матчів? Я їм усім покажу того вечора, і бідоласі Томові також. Далебі, мені навіть шкода його.

— Боюся, мій коханий Предковічний Звір обійдеться з ними по-предковічному й по-звірячому,— прошепотіла вона.

Він засміявся.

— В усякім разі, спробую. Можеш бути певна, що це буде мій останній виступ. А потім — тільки ти, сама лише ти у мене. Але якщо ти проти мого останнього виступу, то скажи!

— Чому проти? Я люблю свого велетня, тож він повинен бути самим собою. Якщо тобі цього хочеться, то й мені теж _ і для тебе, і для себе. Припустімо на хвилинку, що я захотіла б піти на сцену або податись до Океанії чи на Північний полюс?.. Тоді ти що?

Він відповів поволі і майже врочисто.

— Тоді я сказав би тобі: — «Іди! Ти — це ти, і ти повинна бути сама собою і чинити те, що тобі хочеться». Я й кохаю тебе саме за те, що ти — це ти!

— Ми з тобою двійко дурненьких закоханців,— прошепотіла вона, коли він випустив її з обіймів.

— Ну й чудово! — вигукнув він.

Пат підвівся, обвів очима обрій, де згасало вечірнє сонце, і простяг руку над правічним лісом, що покривав гірські пасма.

— Доведеться десь тут і переночувати. Відсіля миль тридцять до найближчого постою.

X

Хто з присутніх там аматорів боксу забуде той пам'ятний вечір па рингу «Золота Брама», коли Пат Глендон* молодший побив Тома Кенема, та ще й переміг супротивника, дужчого за Тома?! Коли Глендон цілу годину стримував розлючену юрбу на самій межі вибуху і спричинив своїм викриттям обстеження зловживань інспекторів і процеси менеджерів та комісіонерів? Одне слово, коли він ледве не зруйнував усю систему призового боксу?.. Все, що тоді трапилося, було для всіх цілковитою несподіванкою. Навіть Стюбнер пе мав найменшої підозри. Щоправда, після історії з Натом Пауерсом його вихованець збунтувався, втік і одружився, але все це вже минулося. Глендои-молодший не позбавив його иадії, — він примирився з неминучою запроданістю всіх причетних до боксу й повернувся знову на ринг.

Ринг «Золота Брама» — це була нещодавно збудована найбільша з такого роду споруд у Сан-Франціско. Глендонів матч був перший у новій будівлі. Не порожнювало жодне з двадцяти п'яти тисяч місць. Аматори боксу з'їхалися з усіх кінців світу на цей матч і за місце в перших рядах платили по п'ятдесят доларів. Найдешевший квиток коштував п'ять доларів.

Знайомий гул оплесків привітав появу старого судді Біллі Моргана, коли він, нахиливши сиву голову, проходив під канатом. Тільки-но розкрив він рота, як неподалік від рингу почувся страшний тріск: зламалося декілька рядів низьких лавок. Серед публіки залунав бучний сміх, залупали вигуки жартівливого співчуття і поради потерпілим, хоч, па щастя, ніхто не постраждав. Черговий поліційний капітан значливо зиркнув на свого помічника: вечір, мовляв, буде бурхливий і треба матися на бачності.

Семеро кремезних героїв рингу один за одним проходили під канатом і їх усіх відрекомендовано публіці. Всі вони були екс-чемпіони з важкої ваги. Кожне прізвище Біллі Моргав супроводив відповідними характеристиками, одного проголошено «шляхетним Джоном» і «надійним старим» другого — «найчеснішим борцем, якого будь-коли бачив ринг». І так кожного: кого «непереможним героєм сотень боїв», кого «найдужчим представником старої гвардії», «єдиним, хто завжди повертався на ринг», або «панзавзятішим понад усіх вояком», і нарешті,— «найміцнішим горішком, який нікому не розгризти».

Все це відібрало багато часу. Кожен мав виголосити слово і всі вони щось мимрили й мурмотіли у відповідь. Червоніючи з гордощів і незграбно переступаючи з нош на ногу, найдовшу промову виголосив «надшнии старий», -вона тривала цілу хвилину. Потім їх фотографували Ринг загатили славнозвісні чемпіони боксу, відомі тренери, секунданти, судді й розпорядники. Галасували й боксери середньої та легкої ваги,- вони теж викликали один одного на змагання. Був тут і Пат Пауерс, що вимагав реваншу в Глендона; були й інші світила, яких затьмарив Пат Глендон-молодший. І всі вони викликали Джі ма Генфорда, котрий мусив, у свою чергу, заявити, що згоджується на зустріч із переможцем сьогоднішнього змагання Одна половина публіки заходилася кричати «Глендон» а друга «Кенем!». В розпалі цього шаленого гамору підломився ще ряд лавок, і власники квитків обурено загаласували на капельдинерів, що за доорі гроші напусти, і в залу чимало «зайців». Капітал поліції зателефонував >

поліційну управу по допомогу.

Публіка тішилася надзвичайно. Коли Глендон і Кенем вийшли на ринг, у залі знялася справжня буря. Вітали їх добрих п’ять хвилин. Сторонніх на рингу вже не лишилося. Глендон в оточенні секундантів сидів у своєму кутку. Стюбнер, як звичайно, стояв за його спиною. Першим відрекомендували публіці Кенема. Почовгавши на місці и схиливши голову, він мусив па вимогу публіки, зрештою, сказати промову. Він заникувався й затинався, але кінець кінцем вичавив із себе кілька слів.

- Я пишаюся, що я тут перед вами сьогодні,— заявив він а поки лунали оплески, спромігся ще на одну думку:

Я завше змагався чесно. Все своє життя. Ніхто не може цього заперечити. І сьогодні зроблю все, що можу.

Почулися вигуки: «Правда, Томе!», «Ми тебе знаємо!»,! «Молодець, Том!», «Він свого не попустить!»

Потім настала Ілендонова черга. Йому теж загадали сказати промову, хоч такого й не заведено було вимагати від переможців у попередніх матчах. Біллі Моргай підніс руку» даючи тим знак мовчати, і серед тиші залунав ясний і дужий голос Глендона:

— Всі тут казали вам, як вони пишаються тим, що виступають перед вами. Але я не пишаюся. — Публіка була і приголомшена, і вій на часину примовк, щоб дати їй отямитися. — Я не пишаюся і своїми колегами по рингу. Ви хотіли від мене промови. Я вам і скажу справжню про-1 мову. Це мій останній матч; після цього я назавжди кидаю! ринг. Спитаєте чому? Я вже сказав вам. Мені не подобається це оточення. Призовий ринг такий продажний, що і жодна близька до нього людина не може уникнути бруду. Всюди підлота й шахрайство, починаючи від маленьких професійних клубів і кінчаючи сьогоднішнім змаганням!

Глухий гомін подиву, дедалі зростаючи, у цю мить перейшов у суцільний рев. Залунали голосні посвисти й шикання, звідусіль гукали: «Починайте матч!», «Давай матч!», «Чому не починаєте?»

Глендон розглянувся й помітив, що головні крикуни — це^розпорядники, менеджери й боксери — всі ті, хто сидів поблизу рингу. Публіка поділилася на два табори, й поло- [вина кричала: «Починайте!», а друга половина: «Промову! Промову!»

Добрих десять хвилин тривав цей шарварок. Стюбнер, ! суддя, власник рингу — всі благали Глендона починати матч. Коли він відмовився, суддя заявив, що присудить [перемогу Кенемові, якщо Глендон не хоче битися.

— Не маєте права,— невимушено заперечив Пат. — І Я вас притягну до суду. Та й ця юрба не випустить вас | живцем, якщо ви позбавите її видовища бою. А битися я неодмінно буду. Тільки насамперед мушу скінчити промову.

Та це ж проти правил! — крикнув суддя.

— Ні, анітрохи. В правилах нема пункту, що забороняє промови. Кожен з видатних боксерів виголошував сьогодні промову.

— Лише кілька слів! — суддя кричав Глеидонові в саме вухо. — А ви читаєте цілу лекцію!

— В правилах нічого пе сказано проти лекцій,— відповів Глендон. — А тепер, хлопці, геть відсіля, а ні, то я вас сам поскидаю.

Розпорядника змагання, чолов'ягу апоплектичної будови, незважаючи на його пручання, схоплено за комір і кинуто через канат. Розпорядник був огрядний дядисько, але Глендон однією рукою так легко впорався з ним, що публіка аж не тямилась від шаленого захвату. Крики, що вимагали дальшої промови, раз у раз гучнішали. Стюбнер і власник приміщення розважливо відступили. Глендон підніс руки, щоб у залі затихли, але ті, хто хотів змагання, зчинили ще більший гамір. Знову два чи три ряди лавок підломилися, і глядачі, що лишилися без місць, тільки посилили загальний рейвах, протискаючись проміж тих, котрі сиділи на передніх лавах. Задні ряди, яким через це не видно було рингу, зняли страшенний галас, вимагаючи, щоб усі посідали.

Глендон підійшов до канату і звернувся до поліційного капітана. Щоб його почули, він мусив перегнутися через канат й закричати полісменові у вухо:

— Якщо я не докінчу, юрба все розшматує. їх не спинити, ви самі бачите. Тож допоможіть мені. Не пускайте нікого на ринг, а я юрбу заспокою.

Він повернувся па середину рингу й знову підніс руки.

— Хочете, щоб я докінчив промову? — прогримів він.

Кількасот людей, що сиділи ближче до рингу, почули
його й закричали у відповідь:

— Хочемо!

— Тоді хто хоче слухати, нехай заткне горлянку сусі- Д°ві-

Пораду було прийнято, і коли Глендон повторив її, голос його розкотився вже по всій залі. Знов і знов викрикував він ті слова, і поволі западала тиша ряд за рядом: чулась лише притлумлена вовтузня, штурханина й ляпаси,— це сусід утихомирював сусіда. Хвилювання нарешті вщухло, аж тут раптом підломився один з найближчих до рингу рядів. Цю подію вітали новим вибухом веселощів, але далі все само собою завмерло і відкілясь із задніх рядів виразно прозвучали слова:

— Шпар, Глендоне, ми слухаємо!

У Глендона було притаманне всім кельтам інтуїтивне знання психології юрби. Він знав, що це строкате людське стовпище, ще тількино розбуяле,— тепер у нього в руках.

Він зумисне ще помовчав хвильку — і па секунду не довше, ніж треба було. Півхвилини панувала цілковита тиша, від якої ставало аж страшно. Але при пертому ж слабкому шамотінні Г лей дон одразу заговорив:

— Коли я закінчу, почнеться матч. Обіцяю вам, що це йде справжнє змагання. Гані вам рідко коли траплялося бачити. Я нокаутую супротивника якнайшвидше. Біллі Морган вам, певно, оголосить, що це буде матч на сорок п ять раундів. А я вам скажу, що матч не триватиме й сорок п’ять секунд.

Коли мене перервали, я саме казав вам, що призовий бокс — це чисте шахрайство. Все тут улаштовано на комерційних засадах, а що це таке, вам і без слів зрозуміло. Кожного з вас, що це бере участі в таємних оборудках синдикату, немилосердно обмахльовують. Чому сьогодні підламуються лави? Це так само чиєсь шахрайство! І всю цю залу побудовано на комерційних засадах, і тут хтось теж загріб грошви.

Тепер публіка ще дужче була в його руках, і він це знав. На двох місцях тулиться по трос чоловік, я звідси бачу. Чому це так? Знов шахрайство. Капельдинери ж не дістають платні, мовляв, вони самі собі зароблять якимсь шахрайством. Усе ті самі комерційні засади! А платите ж ви. Звичайно, ви! Як дається дозвіл па матч? За хабаря. А тепер я запитаю вас: якщо шахрують підрядники, будуючи приміщення, якщо шахрують капельдинери, шахрують урядовці — то чом би не шахрувати і організаторам та учасникам призових матчів? Вони так і роблять. А ви — платите. Треба вам сказати, що винні в цьому не боксери. Не вони керують цією справою. Керують розпорядники й менеджери — вони крутять усім. Боксери лише змагаються. На початку кар’єри вони завше чесні, але менеджери примушують їх іти на всякі махінації, а як хто не згоден його викидають. На рингу бували й чесні боксери.

1 тепер бувають, але, як правило,— заробляють вони не багато. Напевне, трапляються й чесні менеджери. Ось мій менеджер — він один з кращих у цій компанії. А спитайте його, скільки він уклав грошей у нерухоме майно й прибуткові будинки? Скільки приберіг на чорний день?

Тут крики знову заглушили йому голос.

- Хто хоче слухати, нехай кожен заткне горлянку найближчому крикунові! — наказав Глендон.

І знов, як гомін прибою, долинула приглушена метушня, ляскання потиличників і глухі вдари, а тоді всі втихомирилися.

— Чого це всякий боксер розпинається, іщо він завпеди бореться чесно? Чого боксери мають такі прізвиська, як от Чесний Джім, Чесний Біллі, Чесний Блексміс? Чи не здається вам, і що вони чогось бояться? Якщо людина кричить на все горло про свою чесність, хоч-не-хоч її запідозриш. Але коли це вже призовий боксер, ви чомусь нічогісінько не помічаєте!

— «Хай переможе найгідніший!» Ви часто чули ці слова від Біллі Моргапа. А я вам скажу, що гідніший не завжди перемагає, а якщо й перемагає, то цю перемогу заздалегідь передбачено. Більшість великих змагань, про які ви чували або які бачили, підготовано загодя. Така програма. Все погоджено заздалегідь. Гадаєте, розпорядники й менеджери ходять коло цієї справи задля втіхи, задля спорту? Де б пак! Усі вони — ділові люди..

Ось перед вами три боксери — Том, Дік і Гаррі. Найдужчий з них Дік. Він міг би довести це в двох матчах. А що ж виходить? Том перемагає Гаррі, Дік перемагає Тома, Гаррі перемагає Діка. Тобто — нічого не доведено. Потім ідуть матчі-реванші. Гаррі перемагає Тома, Том — Діка, а Дік — Гаррі. Знов така сама історія. Тоді починають спочатку: Дік вимагає реваншу, і аж тепер нарешті він перемагає і Гаррі, й Тома. Вісім матчів, щоб довести, що найгідніший з трьох Дік, хоч для цього досить і двох. Усе заплановано й вироблено заздалегідь. А ви платите за це, і якщо під вами не вламуються лавки, то вас із усіх боків притискають «зайці», яких понапускали капельдинери.

Але ж бокс — гарна гра, якщо провадити її чесно. І боксери билися б чесно, якби мали таку змогу. Та над усім бере гору шахрайство. Подумайте лишень: за три змагання жменька людей поділяє між собою три чверті мільйона доларів!

Дикий вибух у залі примусив його замовкнути. В загальному клекоті можна було добрати лише окремі викрики: «Який мільйон?», «Які три змагання?», «Говори!», «Кажи далі!» Водночас чулися й обурені посвисти, шикання та вигуки: «Негідник!», «Наклепник!»

— Хочете слухати? — крикнув Глендон. — Тоді тихіш!

Він знов примусив залу витримати півхвилинну виразну паузу.

На що важить Джім Генфорд? Яку програму виробили його менеджер та секунданти з моїми? Вони знають, що він у мене в руках. Я можу збити його на першому ж раунді. Але Джім Генфорд — чемпіон світу. Якщо я не пристану на їхню програму, мені взагалі не влаштують зустрічі з ним. А програма вимагає трьох змагань. Перше — виграю я. Воно відбудеться в Неваді, якщо не пощастить організувати у Сан-Франціско. Ви побачите справжнє серйозне змагання. Обоє ми теж поставимо заклади по двадцять тисяч доларів. Гроші то будуть справжні, але заклад буде фальшивий: нишком кожен з нас забере свої гроші назад. А бариш — його ми поділимо пополовині, хоч офіційно переможцеві дістається шістдесят п’ять відсотків збору, а переможеному тридцять п’ять. До того ще гонорар із кінематографу, реклама та всякі інші прибутки — всього набігає не менш як двісті п’ятдесят тисяч. Ми поділимо їх між собою і призначимо реванш. Цим разом переможе Генфорд, а прибутки ми знову поділимо пополовині. Нарешті, в третьому змаганні перемагаю я, бо ж я и маю право па перемогу. А тим часом ми витягли з ваших кишень три чверті мільйона доларів. Така програма в ПІІХ, але гроші ці — брудні. Ось чому я сьогодні й кидаю ринг назавжди...

В цю мить Джім Генфорд, відштовхнувши просто на глядачів полісмена, що стримував його, сам незграбний і вайлуватий, перебрався через канати й закричав:

— Брехня!

Мов скажений бик, він кинувся на Глендона, але той подався назад, а потім замість зустріти напад, влучно відскочив убік. З розгону велетень боксер налетів на канати. Відскочивши, він повернувся, щоб знов кинутися на Глендопа, але Пат перейняв його. Спокійний і зіркий, Глендон націлився просто в щелепу і — вперше за всю свою боксерську кар’єру — завдав супротивникові справжнього удару. Уся його сила, всі невикористані її запаси виявилися в цьому нищівному вибухові м’язів.

Генфорд злетів у повітря. Він був мертвий — оскільки непритомність подібна до смерті. Загубивши під ногами підпору, він злетів угору й напоровся на верхній канат. Безсило повисіли на ньому, його тіло гойднулося і шугну-

ло з рингу вниз, просто па голови репортерів у першому ряді.

Публіка в своєму запалі не знала впину. За власні гроші вона дістала далеко більше, ніж сподівалася мати, в неї на очах нокаутовано одним ударом Великого Джіма Генфорда, чемпіона світу! Це було поза програмою, та все ж таки його збито з одного удару! Такого вечора не бачили ще в історії боксу. Глендон сумно задивився на забиті суглоби, а тоді кинув оком через мотуззя на Генфорда, який потроху повертався до тями. Потім Пат знову підніс обидві руки. Віп заслужив право на увагу, і публіка стихла.

— Коли я починав свою кар'єру, —казав віп,—мене прозвано. Вибивайло Глендон. Ви зараз бачили мій удар. Я завше вмів його завдавати. Я напосідав на свого суперника й перемагав його, хоч намагався й не показувати всієї своєї сили. Потому мене почали навчати. Мій менеджер сказав, що це не гаразд щодо публіки. Він радив довше провадити змагання, щоб глядачі мали на що подивитися за свої гроші. Я був дурний, наївний парубчак з гірської пущі. Я це прийняв за щиру правду. Мій менеджер завше змовлявся зі мною, на якому раунді я зіб'ю супротивника. А сам потайки повідомляв про це синдикат гравців, і синдикат на цьому спекулював. Ясно, що платили за їхню гру — ви. Але я з одного радий: я ніколи й не торкнувся цих грошей, ані цента. Вони не насмілювалися запропонувати їх мені, бо знали, що цим викрили б свою гру.

Пам'ятаєте мій матч із Натом Пауерсом? Я зовсім не нокаутував його. В мене вже виникла деяка підозра, і тоді вся ця зграя за спиною в мене змовилася з ним. Я нічого про те не знав. Я хотів не збивати його на шістнадцятому раунді, як було заплановано, а протягти змагання раундів до вісімнадцяти. Той удар на шістнадцятому раунді не міг збити його з ніг — я його ледь черкнув. А він перевів усю сцену так, ніби дістав справжнього нокаута, і піддурив усіх вас.

— А сьогодні як? — вигукнув хтось. — Сьогодні теж наперед заплановано?

— Заплановано,— відказав Глендон.— На який раунд ставить синдикат? Що Кенем простоїть до чотирнадцятого раунду? . .

Почулися рев і крики. Глендон ще раз підніс руку, вимагаючи тиші.

— Я майже скінчив. Але я хочу сказати вам тільки ще одне. Сьогодні синдикат опишіться на льоду. Цього разу бій буде чесний. Том Кенем не простоїть до чотирнадцятого раунду. Він не простоїть і до кінця першого.

Кенем, що сидів у своєму кутку, скочив на ноги й люто закричав:

— А дзуськи! Нема в світі такого, хто б збив мене в першому раунді!

Не звернувши на нього жодної уваги, Глендон казав далі:

— Один раз у житті я вдарив з усієї сили. Ви це бачили хвилину тому, коли я виорався з Генфордом. Сьогодні ж я вдруге вдарю щосили — хіба тільки Кенем вчасно вистрибне за канати й утече... А тепер я готовий.

Він відійшов у свій куток і простяг руки секундантам, щоб наділи рукавиці. У протилежному кутку нетямився Кенем, і секунданти даремне силкувалися його заспокоїти. Кінець кінцем Біллі Морганові пощастило оголосити змагання:

— Матч триватиме не більш як сорок п’ять раундів,— прокричав він. — За правилами маркіза Квінсбері. Хай переможе гідніший! Починайте!

Прозвучав гонг. Обидва боксери виступили наперед. Глендон, як годилося, простяг для привітання супротивникові праву руку, але Кенем сердито крутнув головою і відмовився її стиснути. На диво всім, він не кинувся одразу на Глендона: хоч ЯКИЙ розлючений, бився він обережно — ображена гордість примушувала його будь-що вистояти до кінця раунду. Він зробив декілька ударів, але дуже стримано, щоб не послабити захисту. Глендон невблаганно переслідував його по всьому рингу, притоптуючи лівою ногою. Однак він жодного разу не вдарив і начебто й не замірявся. Він навіть опустив руки вздовж стегон і наступав не захищаючись, мовби викликаючи супротивника на бій. Кенем зневажливо посміхався, але не хотів скористуватися з нагоди на удар.

Проминуло дві ХВИЛИНИ, і тоді Глендон раптом змінився. Кожним М’ЯЗОМ, кожною рискою обличчя він заявляв, що настав вирішальний момент. Це була гра, і він чудово перевів її. Здавалося, він увесь перетворився па крицю, тверду ii безжальну. Це вплинуло на Кенема, і вій подвоїв обережність. Глендон швидко загнав його в куток і не випускав звідти. Але він усе ще не завдавав ударів і не про¬

бував їх завдавати, і напруженість дожидання почала гнітити Кенема. Він даремне силкувався виборсатися з кутка, ніяк не насмілюючись кинутись на супротивника, щоб

відпочити бодай у клінчі. .

Аж тепер воно почалося! — Кенема й усю публіку осліпила блискавична мигалка випадів. У залі не знайшлося й двох глядачів, які потім однаково б змальовували те, що сталося. Кенем ухилився від одного випаду й ту ж мить підніс руку, щоб захистити лице від другого. Водночас він спробував змінити опору з ноги на ногу. Ті, хто сидів біля самого рингу, опісля присягалися, що в живі очі бачили, як Глендон скерував свій удар від правого стегна і, ніби тигр, скочив на супротивника, щоб підсилити випад вагою свого тіла. Удар прийшовся Кенемові в підборіддя саме в той момент, коли віп міняв позицію. Кенем знепритомнів, так само, як і Генфорд, злетів у повітря, зачепився за канат і гепнувся потойбіч рингу на голови репортерам.

Про те, що зайшло потім на «Золотій Брамі», газетні статті не змогли дати читачам і приблизного уявлення. Поліції пощастило не допустити глядачів на ринг але врятувати залу вона виявилася неспроможна. Це не був бунт, це була чиста оргія. Жодна лава не вціліла. ГІо всій вели- чезній залі глядачі спільними силами вивертали бруси, бантини й стовпи, перекидали все догори дном. Боксерам довелося шукати захисту в поліції, але полісменів було замало, щоб безпечно вивести їх геть із будівлі. І боксерам, і менеджерам, і розпорядникам чимало перепало від юрби. Помилували тільки одного Джіма Гепфорда. Гаку ласку він завдячував своїм щелепам, страшенно розпухлим і без участі публіки. Юрба, що її кінець кінцем витиснуто на вулицю, накинулася там на новенький, за сім тисяч доларів, автомобіль одного з найбільших менеджерів і пошматувала його дощенту, обернувши всі його деталі на металевий та дерев’яний лом.

Усі вбиральні було понищено, і Глендон не зміг навіть одягтися: накинувши халат на саме трико, він так і вибіг до своєї машини. Але вихопитися непомітно йому не пощастило. Юрба була така велика, що машина не могла зрушити з місця. Після довгих марних зусиль поліція нарешті, дійшла згоди з натовпом: Глендон сів у автомобіль, і він поїхав ступою, а тисяч зо п'ять божевільців улаштували йому справжній тріумф.

Тільки перед північчю ураган цей пройшов через ЮніонСквер і вниз до готелю «Св. Франціск», де мешкав Глендон. Біля входу в готель юрба знов не захотіла відпускати свого улюбленця, вимагаючи від цього пової промови. Даремно він спробував перескочити через голови захоплених своїх прихильників — йому не дали навіть ступити на брук. На головах і плечах, на руках його однесли назад до машини. Звідти він і виголосив останню промову. А Мод Глендон бачила з вікна, як її чоловік, паче юний Геркулес, підноситься над натовпом, і знала, що він, як і завжди, каже щиру правду, запевняючи всіх, що цей матч був його останнім виступом, після якого він кидає ринг назавжди.

МІСЯЧНА ДОЛИНА

Роман

Вперед мчіть, коні!

Хай стелиться вам шлях.

Хай ляжуть борозни карбами:

Відплатиться вам по трудах,

Пашня розквітне й забуя

У сяйві сонця над ланами.

КНИГА ПЕРША

РОЗДІЛ 1

— Чуєш, Сексон? Ходім-бо, ходім. Хоч би іі до «Каменярів». У мене знайдеться там багато знайомих кавалерів, і в тебе не менше... Гратиме оркестр «Ель Віста», а він грає сама знаєш, як хороше! Ти ж так любиш танцювати...

Гладка старша жінка, що була оподаль дівчини, не дала їй скінчити: вона стояла спиною до неї, і спина її — згорблена, опукла й безформна — раптом почала конвульсійно

здригатися.

— Боже! — скрикнула вона. — Боже мін!

Немов той звір у пастці, дико позирала вона довкола, очима обводячи стіни великого побіленого ПОКОЮ. Повітря пашіло жаром і дихало парою, що від вогкої білизни з шипінням звивалася з-під гарячих прасок. Тут працювало багато жінок і дівчат: усі вони, не розгинаючи спин, безперервно совали прасками по дошках; котрі стояли ближче до старшої жінки, зиркнули в той бік, і це відбилося на справності роботи - на мить праски загальмували свій рух. Скрик старшої жінки завдав прасувальницям великої шкоди: вони-бо прасували крохмальну білизну відрядно, і кожна прогаяна хвилина зменшувала заробіток.

Проте та жінка помітно напружилась і опанувала себе; стиснувши праску, вона поприскала тонку гофровану сукню, що лежала перед нею на дошці.

— Я думала, на неї знову найшло,— промовила одна дівчина.

— Чистий сором: така літня жінка і... знову вагітна! - озвалася Сексон, гофруючи мереживні шлярки гарячою праскою. Рухи її були швидкі, впевнені и спритні, і хоч обличчя змарніло від утоми й шаленої задухи, працювала вона не покладаю чи рук.

Мав аж семеро, а двоє вже в школі для важких дітей,— докинула дівчина за сусідньою дошкою. — Але ж завтра до Віал-парку ти таки сходи, Сексон. У «Каменярів» завжди весело: перетягання на канаті, перегони гладунів, справжня ірландська джига, і... все, все!.. А підлога в павільйоні — шик!

Але знов через ту старшу жінку розмова увірвалася: праска впала їй з рук на блузку; сама вона схопилася за дошку, звалила її додолу, коліна в неї підігнулися і, мов напівпорожній лантух, тіло важко плюхнуло на підлогу. Розтявся гострий крик, і запахло в'їдливим духом просмаленої білизни. Сусідні жінки кинулися від своїх дощок спершу до праски — рятувати шмаття, і тільки тоді вже до потерпілої, а наглядачка з войовничим виглядом метнулася східцями вниз. Жінки, що працювали трохи віддалік, провадили працю, не відриваючись, але темп роботи було порушено і вся прасувальня стратила цілу хвилину свого виробничого ритму.

— Собака й той здохне! — розпачливо пробубоніла дівчина й рішуче поставила праску на підставку. — Солодке життя дівки-робітниці — краще на вулицю! З мене вже годі.

Мері! спинила її Сексон з таким глибоким докором, що аж праску на мить залишила, прогаявши через те з десяток порухів.

Мері глянула на неї збентежено.

— Я нічого такого на думці не маю, Сексон, — схаменулася вона. — Направду нічого. На таку стежку я ніколи не стану. Але скажи сама — чи ж не урветься терпець від цього раю. Чисто як сирена виє. Ось послухай-но!

А тим часом старша жінка, лежачи долі на спині, калатала закаблуками об підлогу і голосила монотонно й уперто. Двоє жінок потягли її вниз, підхопивши попід руки, а вона все безугавно голосила й тарабанила ногами. Двері на мить розчинилися, до кімнати ввірвався рев та гуркіт машин, і в цьому гаморі враз потонули і крик жіночий і те докучне стукотіння. Коли двері прибилися, від усієї події залишився тільки їдкий сморід спаленого краму.

— Гидота, — сказала Мері.

Знову заворушилися праски, злітаючи то вгору, то вниз, і робота йшла далі без перешкод. Наглядачка походжала,* грізним оком слідкуючи, чи не вибухне ще раз істерика, чи, бува, хто не зомліє. Часом котрась прасувальниця на

мить припинила працю, щоб відітхнути або перевести дух, але зараз же знов бралася за праску в туши знесиленні покорі. Довгий літній день згасав, однак задуха не спадала, і у вогкому повітрі під сліпучим світлом електрики робота все тривала.

Близько дев'ятої години перші прасувальниці почали розходитись по домах. Гора накрохмаленої топкої білизни вже розтанула, і тільки ще де-не-де по дошках залишилося кілька допрасовуваних речей...

Сексон скінчила раніше за Мері і, відходячи додому, зупинилася коло її дошки.

— Знову субота, і знову тиждепь минув,— сумно промовила Мері; щоки їй зблідли, запали, а чорні очі, підведені синцями, дивилися стомлено. — Скільки, гадаєш, ти виробила за тиждень, Сексон?

— Дванадцять із чвертю,— відповіла та з гордовиюю ноткою в голосі. - Була б виробила ще більше, якби не ці кляті крохмальники.

— Ловко! В тебе золоті руки,— поздоровила її мері.

Ти - чарівниця, а ось я, я тільки й виробила десять з половиною, а тиждень був такий важкий... Ну, бувай... пам'ятай же: рівно за двадцять до десятої. Ми ще перед танцями трохи погуляємо. Чимало знайомих хлопців та дівчат

збереться там надвечір. „

За два квартали від пральні ліхтарний промінь на розі

вулиці освітив юрбу гуляк. Сексон прискорила ходу; підсвідомо обличчя її посуворіло. Вона не розчула слів, пущених їй наздогін, але вгадала їхній зміст, коли до неї долинув брутальний сміх. Від гарячої хвилі гніву її щоки зашаріли. Сексон простувала далі крізь темряву ночі; повітря вже дихало прохолодою. Зосталося ще три квартали, звернути раз ліворуч і раз праворуч. Обабіч вулиці тяглися вбогі хати робітників, дерев'яні, папівструхлявілі; на стінах позасихали патьоки злинялої фарби та оруду. Єдине, чим вони були примітні — це неоковирністю й дешевиною

Було темно, але Сексон добре знала дорогу. Ось і знайома похилена хвіртка проскрипіла під п рукою свій звичайний докір. Вузенькою стежкою пройшла вона до задвіркового ганку, механічно, не думаючи про те, проминула обвалену сходинку і вступила в кухню, де блимав самотливий газовий гнотик. Вона його підкрутила, і стало ясніше. Кімнатка була невелика іі охайна, бо тут не стояло

жодних меблів, які призводили б до неладу. Тут часто пралося, і тиньк давно збляк від пари, а до того ще ввесь полущився від землетрусу, що стався минулої весни. Нерівна підлога зжолобилася й розсохлась, а перед грубкою і зовсім протрухла; найбільшу шкалубину було забито бляхою з розплющеної п'ятигалонової гасівниці. Балія, заяложений рушник на кілочку та кілька стільців довершували картину.

Сексон присунула стільця до столу, і в неї під ногою хруснув недогризок яблука. На столі, накритому облупленою цератою, чекала дівчину вечеря. Вона покуштувала холодних бобів, обліплених застиглим салом, але з гримасою відсунула їх і намазала масла на кавалочок хліба.

Дряглий будинок аж задвигтів від важкої ходи, і у внутрішні двері ввійшла Сара — заклопотана жінка середнього віку, з обвислими грудьми й розпатланим волоссям круг лиснявого обличчя.

— А, це ти,— буркнула вона замість привітання. — Я не могла ввесь час підігрівати страву. Такий клятий день! Я мало не здохла зі спеки. А тут ще й малий Генрі страх як порізав собі губу. Лікар наклав аж чотири шви.

Сара підступила ближче й закам'яніла біля столу.

— Що, боби не до смаку? — задиркувато спитала вона.

— Нічого, тільки...— Сексон передихнула, не хотівши заводитися. Тільки я не голодна. Сьогодні було так душно, а в пральні — справжнє пекло.

Вона відважно сьорбнула холодного чаю, що настоявся, як смола, й відгонив кислим їй у роті, і так само відважно, під пильним поглядом братової, випила все до дна. Потім обтерла губи хусточкою і підвелася.

— Я, мабуть, піду спати.

— Дивуюся, що не па танці,— пирхнула Сара. — Сміх, та й годі: щовечора приходиш додому стомлена, змучена, а все ладна повіятись танцювати бодай до світу!

Сексон розкрила рота, потім, стримуючись, закусила губу, але таки не стерпіла й вибухнула:

— Чи ж ти ніколи не була молода?

Не чекаючи на відповідь, вона повернулася й пішла до своєї спальні поруч із кухнею. Це була маленька кімпатинка вісім на шість футів, і землетрус тут також дався взнаки: тиньк у багатьох місцях потріскав. Меблів стояло небагато — дешеве соснове ліжко, стілець та старомодний комод. Сексон знала цей комод ще змалку. Він сплівся з

найранішими спогадами її дитинства. Колись він мандрував із її рідними в критому шарабані через прерії. Один бік того комода, змайстрованого з міцного червоного дерева, тріснув і вищербився ще тоді, як шарабан перекинувся в Рок-Кеньйоні. Дірка від кулі, що влучила в саму середину горішньої шухляди, нагадувала про сутичку з індіянами під Літл-Медоу. Про ті події розповідала ш мати, як і про те, що комод приїхав разом із родиною з самої Англії, давно-давно — ще тоді, коли ii Джорджа Вашінгтона на світі не було.

На стіні над комодом висіло дзеркальце, а за його раму було позасовувано фотографії якихось молодиків та дівчат,— різні групи на лоні природи, де хлопці, хвацько позсовувавши капелюхи на потилицю, обіймали своїх дівчат за стан. Трохи далі висів розмальований календар і сила кольорових оголошень та малюнків з журналів. На малюнках були переважно коні. На підвіску до газової лампочки було начіплено цілий жмуток щільно пописаних танцювальних програмок.

Сексон почала скидати капелюха, але враз упала на ліж¬ко й тихо, притлумлюючи ридання, заплакала. За хвильку нещільно причинені двері безгучно розчинилися, і дівчина аж здригнулась, почувши голос братової:

— Ну, що це знов із тобою? Коли тобі не до смаку боби...

— НІ, ні,— поспішилася з виправданням Сексон. — Я просто стомилася й збила собі ногу ото й усе. Мені не хотілося їсти, Саро. Я так стомилась.

— Стомилась!.. Якби ти клопоталася господарством,— огризнулася та,— якби варила, пекла, прала й піклувалася за всіх, як я, отоді мала б на що оскаржитись! А то розрюмсалася — горенько!.. Але стривай лишень, Сара зловтішно засміялася,— це все вигадки, а ось устругнеш дурницю, віддасися колись, як і я, тоді зазнаєш солодощів — наведеш купу малечі, одне по одному, одне по одному — і вже тоді годі танцювати, та в шовкових панчішках вибрикувати, та по три пари черевичок за раз справляти. Диво,— ЯКИЙ клопіт!.. Сама як палець, тільки про себе и дбай, та про кавалерів, що навкруги джмелями в’ються і не нахваляться на твої ясні очі... Стривай! Незабаром прилипнеш до котрогось — і тоді заведеш іншої, ще виплачеш свої оченята, як синців понаставляє.

— Не кажи цього, Саро,— заперечила Сексон. — Мій брат ніколи на тебе руки не зняв. Чи сама знаєш.

— Так, так, ніколи. Бо дуже плохий. А все ж мій опеньок кращий за тих бельбасів, з якими ти водишся, хоч і не годен добра надбати й жінці три пари черевичок справити. Ні, він, проте, кращий за твою череду гультіпак, що їм порядна дівчина і в слід не ступить. Як це ти досі ще в халепу не вскочила — не розумію! Може, молодь тепер розумніша за нас у таких справах — не знаю. Але знаю, що коли дівка має по три пари черевичок і одне тільки мріє за розваги, то встряне колись у таке, що... ну, та згадаєш моє слово. За мого дівування так не велося. Мати з мене шкуру здерла б, якби я таке виробляла. Бо й було б за що. А тепер усе на світі пішло шкереберть. Глянь на свого брата: вештається по соціалістичних збіговиськах, верзе про високі матерії, тринькає гроші на страйковий фонд замість годити господарям — виходить, видирає хліб з рота рідним дітям!.. Та на ці гроші, на ці внески, що він марнує, я могла б собі сімнадцять нар черевичок справити, якби мені таке примандюрилось. Колись — от згадаєш мої слова — він дограється!.. А тоді що з нами буде? Куди я подінуся без шеляга і з п’ятьома голодними ротами?

Засапавшись, вона примовкла, хоч видно було, що не виговорилася ще до кінця.

— Ох, Саро, зачини, будь ласка, двері! — знервовано попрохала Сексон.

Двері з гуркотом хряснули, і Сексон, перше, ніж заплакати знову, почула, як запоралась у кухні братова, голосно розмовляючи сама з собою.

РОЗДІЛ II

Дівчата, кожна собі, купили квитки до Візл-парку; викладаючи на віконце каси свої півдолари, кожна добре знала, скільки штук крохмальної білизни треба було випрасувати за цей квиток. Було ще не так людно, але каменярські родини з немовлятами па руках, навантажені величезними кошиками із сніданком, уже сунули до парку. Каменярі були здорові, рослявi робітники, добре плачені й сито вгодовані. Дехто з них прийшов на гуляння з дідами та бабами, що побачили перший промінь сонця ще на старій ірландській землі; добре американське вбрання не надавало їм американського вигляду — вони були менші й хирніші на тілі, підтоптані не так літами, як колишнім

безхліб'ям та ранніми злиднями. Вопи шкандибали поруч із ріднею, задоволено й гордовито подивляючись на свій власний виплід, вигодуваний па кращих харчах.

Мері й Сексон не мали знайомих серед каменярів. Властиво, їх взагалі не обходило, яке буде свято ірландське, німецьке чи слов'янське, і хто влаштовує його: каменярі, броварники чи різники. Дівчата належали до тої молодої юрби, що шукала тільки танців і забезпечувала касі постійний прибуток на всіх гулянках.

Вони походили між ятками, де товкли земляні горіхи та підсмажували пшеничку, готуючись до свята; тоді подалися оглянути павільйон для танців. Сексон, ніби притискаючись до уявленого партнера, зробила кілька вальсових па. Мері заплескала в долоні.

— ДИВИ! — скрикнула вона,— Чиста лялечка! А панчішки — просто розкіш!

Сексон задоволено всміхнулася й манірно простягнула ногу в оксамитному черевичку на високому підборі, злегка підібравши вузьку чорну спідницю; з-під спідниці визирнула тонка щиколодка та струнка лінія литки і крізь най- тонші (що коштували аж 50 центів) шовкові панчішки- павутипку просвічувало її біле тіло. Сексон була худенька, невисока на зріст, але в округлих обрисах її відчувалася грація й жіночість. її білу блузку прикрашало жабо з дешевенького мережива, защіплене за останнім криком моди шпилькою з великим фальшованим коралом. Поверх блузки стан облягала чепурненька жакетка з короткими рукавами, а рукавички зі штучної замші обтягували руки до ліктя. Єдиною непідробною окрасою в неї були неслухняні кучері, що не знали пі щипців, ані папільйоток і мило вибивалися з-під чорної оксамитової шапочки, гшзько насуненої на брови.

Чорні очі Мері захоплено блиснули, вона підскочила до Сексон, обняла її і з розгону цмокнула в губи. Потім, спалахнувши, зніяковіла від власної експансивності.-

— Яка ти гарнесенька! — скрикнула вона. — Коли б я була хлопець, з рук би тебе не випустила! Я б тебе з'їла, бігме, з'їла!

Взявшися за руки, дівчата вийшли з павільйону. Вони походжали по залитому сонцем муріжку, весело вимахуючи руками, немов струшували з себе гніт цілого тижня виснажливої праці. Вони перехилялися через бильця круг ведмежої ями, здригаючись перед самотнім ув'язненим

велетнем, а опісля щонайменше десять хвилин сміялися перед кліткою мавпи.

Переходячи парком, вони глянули вниз на невелике біговище — тут, у цьому природному амфітеатрі, мали пополудні відбутися ігрища. По тому дівчата подалися до гаю, зборозненого безліччю стежок: ідеш, ідеш собі, і раптом у темній гущавині виринає зелений дерев'яний столик або затишна лавочка під розлогим кущем. Багато з тих лавок уже заздалегідь запосіли цілі родини. На згористій галявині, оточеній деревами, дівчата простелили газету й посідали; невисока трава вже пожовкла від каліфорнійського сонця. Приємно було так посидіти — нічого не роблячи, після шести днів тяжкої праці, та й сили треба було зберегти для майбутніх годин танцю.

— Напевне, прийде Берт Вопгоп,— цокотіла Мері. — Він хвалився, що приведе з собою Біллі Робертса, Здорового Біла, як звуть його товариші. Він таки здоровило і дуже кремезний. Він боксер, і всі дівчата бігають за ним. А я його боюся, і акий-бо неговіркий... Знаєш, він чисто як цей ведмідь, що ми допіру бачили. Брр-р! Бррр-р! — здається, ось-ось за голову так і вхопить. Біллі не професійний бок¬сер, а візник, працює в Корберлі та Моррісона, він член спілки, але часом виступає в спортивних клубах. Хлопці бояться його. В нього крута вдача — стережись, а ні, то покаже, де козам роги правлять. Тобі він не сподобається, зате ж як він гарно танцює! Трохи важкий, але в танку так і кружля, так і пливе. Ото, щоб і ти з ним хоч раз пройшлася... І кавалер добрячий, грішми сипле... Тільки вдачу ж має — ой лишенько!

Розмова снувалася далі, щебетала переважно Мері й усе вернула на Берта Вонгопа.

— Ти щось дуже за ним упадаєш,— обережно зауважила Сексон.

— Хоч і завтра віддалася б за нього...— спалахнула Мері, але в ту ж мить обличчя їй затьмарилося, і вона безпорадно прошепотіла: — Тільки він мене не бере. Він...— На хвильку вона змовкла. — А ти стережися, Сексон, як він часом почне набиватися до тебе. Він поганий, поганий!.. Та дарма,— завтра пішла б за нього. А ні, то він мене не матиме. — Вона хотіла щось додати, але натомість з її уст вирвалося зітхання. — Кумедний цей паш світ, хіба ні? — почала вона знову. — Сама чудасія! І всі зірки — теж світи. Цікаво мені знати, де криється бог? Берт Вон-

гоп каже, що бога нема. Ллє він взагалі страшна людина.

І каже такі страшні речі. Я вірю в бога. А ти? Що ти думаєш про бога, Сексон?

Сексон знизала плечима и засміялася. — Але ж коли ми чинимо зло, то па нас чекає кара, хіба ні? _ домагалася Мері. — Так думають усі, крім Берта. Він каже,— йому дарма якась там кара: мовляв, коли він помре, то лежатиме мертвий, а тоді хай хто-небудь спробує його добудитись. Ото страхота, еге? Але це все таке кумедне! Іноді мені на душі так і похолоне, як здумаю, що бог мене ніколи з очей не спускає. Як ти гадаєш: знає він, що я оце кажу? А який він на вигляд, як по-твоєму? _ — Не знаю,— відповіла Сексон. — Просто ми його собі

по-кумедному уявляємо...

— О,— здригнулася Мері.

— Він просто такий, як люди про нього думають, переконано провадила далі Сексон. — Мій брат каже, що він схожий па Авраама Лінкольна, а Сара каже, що в нього бурці.

О, а я не уявляю собі його з проділом у волоссі,

призналася Мері, боязко здригаючись від власної відва-ги- В нього не може бути проділу. Це було б кумедно.

— А знаєш того маленького, зморщеного мексіканця, що продає різні дротяні вироби? — спитала Сексон. — Кожна така штучка має свій секрет. Ну, то бог чомусь завжди нагадує мені того крамаря.

Мері щиро засміялась.

— Ну й кумедія! Таким я собі його ніколи не уявляла.

Як це ти вигадала таке?

— Бачиш, вій, як отой мексіканчик, увесь час наче тільки те й робить, що розносить свої головоломки й кожного наділяє ними,— а люди витрачають усе своє життя щоб добрати, в чому там річ. І всі метикують над ними. А ось я не можу розв’язати своєї головоломки. Я не знаю, звідки почати. Он поглянь на ту головоломку, що він завдав її Сарі. А сама Сара, бач, сплутана з Томовою і тільки заважає йому. А всі їхні головоломки, і твоя теж, сплутані

з моєю. Ніяк не розплутаєш.

— Воно, либонь, з головоломками і справді так,— погодилася Мері,- але бог таки не схожий па того жовтого мексіканця. Із цим я не згодна. Бог ні на кого не схожий.

Згадай, па стіні будинку Армії спасіння написано: «Бог — це дух».

_ То якраз одна з найморочливіших його головоломок, їй-богу, бо ніхто не знає, що таке дух.

— А п правда,— Мері аж здригнулася, згадавши щось страшне. — Коли я пробую думати про бога, як про духа,— мені чомусь ввижається Ген Міллер: пам'ятаєш, як він закутався колись у простирало й погнався за нами, дівчатами. Дій не впізнали його й мало не пропали зі страху. Мала Мегі Мерфі на смерть зомліла, а Біетріс Перальта спіткнулася й страшенно подряпала собі обличчя. Відтоді, коли я не подумаю про духа, мені все ввижається біле простирало, що ганяє в темноті. Ось так само й бог не схожий на мексіканця і не розчісує на проділ волосся.

З павільйону залунали перші акорди оркестру, і дівчата зірвалися на рівні ноги.

Ходімо, протанцюємо кілька танців, поки перекусювати,— запропонувала Мері. — А тоді вже з полудня й усі хлопці надійдуть. Більшість із них скупердяги — не приходять загодя, аби не кликати своїх приятельок на обід. Але Берт не такий,— він грошей не шкодує; так само й Біллі. Відбиймо їх у інших дівчат, і тоді вони покличуть нас до ресторану й добре почастують. Ходім мерщій, Сексон!

Тим часом у павільйоні танцювало ще небагато пар, і в першому вальсі дівчата закружляли одна з одною.

— А ось і Берт, — прошепотіла Сексон, коли вони провальсували вдруге.

. Не звертай па них уваги,— пошепки відказала Мері. — Танцюймо собі. Хай вони не думають, що ми бігаємо за ними.

Але Сексон помітила, як зашарілися щоки в подруги, і почула, як прискорився її віддих.

— А ти бачила того другого? — спиталася Мері, переводячи Сексон у танці аж на протилежний кінець павільйону. — Це ж і є Біллі Робертс. Берт казав, що він прийде. Той запросить тебе на обід, а Берт запросить мене. Ото буде чудово, побачиш! Ой, коли б тільки музика не перестала грати, доки ми дотанцюємо до того краю.

І двоє свіжих гарненьких дівчат радісно кружляли, розохочені забезпечити собі обід та кавалерів; танцювали вони таїш легко и добре, і на втіху їм музика замовкла саме тоді, коли вони опинилися поруч з юнаками.

Берт і Мері звали одне одного па ймення, але для Сексон Берт був містер Вонгоп, дарма що її звав він просто Сексон. Не знали одне одного тільки Сексон і Біллі Робертс. Мері познайомила їх з трохи афектованою недбалістю.

— Містер Робертс — міс Браун. Це моя найкраща подруга. Її звати Сексон. Правда, чудне ім'я?

— А чого, дуже добре,— відповів Біллі. Він скинув капелюха й простяг руку. — Радий познайомитися з вами, міс Браун.

Коли Сексон відчула дотик його шорстких, мозолястих від праці рук, вона, скинувши оком, помітила ще багато дечого. А перше, що він побачив, то були її очі: в нього залишився невиразний спогад, що вони блакитні. Десь згодом, далеко пізніше, того ж таки дня, він усвідомив собі, що вони сірі. Вона, навпаки, відразу побачила його очі такими, які вони були насправді: сині, великі, по-хлопчячому вперті і цим привабливі. Його ясний погляд сподобався пі так само, як і його руки, і навіть їхній дотик. Потім, хоч і не так уже чітко, вона роздивилася на його короткий, прямий ніс, рум'яні щоки та затяту коротку верхню губу; але найбільше припав їй до вподоби його досить великим, твердо окреслений рот і усміх червоних уст, коли виблискували білі міцні зуби. «Хлопчисько... Здоровий дорослий хлопчисько»,- промайнуло у неї в думці. Всміхнувшись одне до одного, вони роз'єднали руки, і в ту мить її вразило його волосся - коротке, кучеряве й біляве; ВОНО виблискувало майже блідим золотом, хоч відтінком своїм більше нагадувало льон, аніж золото.

Він увесь був такий білявий, що мимохіть ш згадались актори, що їх вона бачила на сцені, як ось Оле Ольсон або Пон Понсон, але схожість цим і обмежувалася, бо ви та брови його були темні, а очі не дивилися по-дитячому, зчудовано; навпаки,— погляд у нього був завзятий. Біллі мав на собі елегантний коричневий костюм, пошитий на замовлення. Сексон зважила відразу добротність костюма и збагнула, що він коштує щонайменше п'ятдесят доларів. Та й Біллі зовсім не був незграбний, як більшість скандінавських імігрантів; навпаки, він належав до небагатьох індивідів, що в них навіть під недоладним убранням сучасної цивілізованої людини відчувається тонка краса міцної мускулатури. Кожен його рух був гнучкий, спокійний та розважний. Але цього Сексон ще не примітила і не

задумувалася над цим. Вона тільки бачила перед собою гарно вбраного стрункого іі зграбного молодика. Вона не так завважила, як відчула спокій та впевненість у грі його мускулатури, і якесь дивне відчуття затишку й спочинку враз охопило її, а що могло бути цінніше для того, хто шість днів па тиждень у гарячковому темпі вистоює над прасувальною дошкою? Як і від дотику його руки, гак і від усієї його постаті по тілі їй розлилася приємна млосність.

Коли він узяв у неї з рук програмку і почав сперечатися й жартувати, як то водиться у хлопців, вона зрозуміла, як дуже він їй припав до вподоби, і здивувалася, що це так раптово. НІКОЛИ ще за ціле життя не приваблював її так жоден чоловік, і вона питала себе: «Невже це суджений?»

Танцював вій пречудово. Вона раділа, як кожна добра танцюристка, знайшовши гідного партнера. Ритмічність його повільних, упевнених рухів цілком відповідала ритмові музики жодного вагання, жодного нетвердого кроку. Вона глянула на Берта, що по-простацькому витанцьовував з Мері. Вони кружляли по великій залі, раз у раз наганяючись на інші нари, яких набивалося щодалі більше. Берт був високий та стрункий, і його мали за доброго танцюриста, але танцювати з ним Сексон не любила — це не давало їй справжньої втіхи. Його рвучкість інколи виводила її з рівноваги; траплялося це, правда, лише зрідка, але загрожувало завжди й тим псувало настрій. Щось спазматичне крилося у Бертовій вдачі. Він завжди кудись квапився або вдавав, що квапиться. 1 здавалося, що він будьщо хоче перегнати час. Це нервувало й непокоїло.

Ви танцюєте чарівно,— промовив Біллі Робертс. — Мені багато товаришів казали, що з вас добра партнерка.

Я люблю танцювати,— відповіла вона.

Але з того, як вона це сказала, він відчув, що їй не хочеться розмовляти, і далі вони танцювали мовчки. Сексон кружляла у якійсь приємній задумі, його уважність до неї зігріла їй серце. А на таку чуйну уважність у її житті припадало небагато часу. Невже це суджений? Вона згадала слова Мері: «Завтра віддалася б за нього»,— і спіймала себе на думці, що радо пішла б за Біллі Робертса хоч би й завтра — звичайно, якби він освідчився.

Вона пливла кудись в обіймах його дужих рук, і їй так хотілося мрійно заплющити очі. Боксер! Сексон злорадно здригнулася, подумавши, що сказала б Сара, якби могла

побачити її в що мить. Але ж він не професійний боксер, а лише візник.

Раптом Біл загальмував рух вальса, і його дужі руки стиснули дівчину міцніше; їй здалося, що він н підхопив і поніс геть-геть, хоч її оксамитні черевички ні на мить не відривалися від підлоги; а потім раптом вкоротив па, і вона неначе відлітав від нього, а він дивиться ш просто в вічі, сміючись разом із нею з цього фокуса. Нарешті, відповідно до музики, що, притихаючи, догравала останні такти, їхні тури сповільнилися і разом з останнім звуком

закінчились довгим глісе.

— Ми скроєні, щоб танцювати разом,— промовив Біл, продираючись із Сексон крізь юрбу до Берта й Мері...

— Це було як уві сні,— відповіла вона.

Вона промовила це так тихо, що він мусив нахилитися до неї, щоб почути; щоки їй палали, і здавалося, наче полум'я те відбивається їй у звологнілих очах, що дивилися тепло й збуджено. Він узяв у неї з рук танцювальну картку і поважно, через увесь листочок, накреслив на ній величезними літерами своє ім'я.

— А тепер ця картка вам ні до чого, сказав він, розірвав папірця і кинув. ..

— Наступний танець зі мною, Сексон,— гукнув їм Берт назустріч. — А ти, Біле, цим разом попокрутиш Мері.

— Е, ні, друже,— відказав той. — Ми з Сексон будемо вкупі до самого вечора. .

— Стережися, Сексон! — весело засміялася Мері. — Він ще причарує тебе!

— А хоч би й так,— гарне відразу впадає мені в око, галантно відказав Біллі.

— І мені теж,— кокетливо відгукнулася Сексон.

— Я здається, пізнав би вас і вночі,— додав він.

Мері глянула на них ужарт збентежено, а Берт По-добрячому пробубонів:

— Бачу, ви часу не гайнуєте. Та, дарма... може, натанцювавшись, ви відірветеся на хвилю одне від одного. IV] и з Мері будемо раді пообідати разом з вами.

— А чом би й ні? — прощебетала Мері. ^

— Прошу не глузувати,— засміявся Біллі і повернув голову, щоб заглянути Сексон у вічі. — Не зважайте на них. Вони заздрять нам, бо мусять танцювати одне з одним. З Берта кепський танцюрист, та й Мері йому до пари. Ну, швидше, вже починається. Ще два танці.

РОЗДІЛ III

Вони обідали на вільному повітрі, в альтанці, оточеній зеленою стіною дерев. Сексон помітила, що Біллі заплатив по рахунку за всіх чотирьох.

Багатьох з отих хлопців та дівчат, що за іншими столиками, вони знали, і в ресторані не вщухав веселий гомін від їхніх перехресних жартів та сміху. Берт поводився з Мері дуже самовпевнено, майже грубо; він ловив і стискав її руки й затримував у своїх, а одного разу силоміць зняв їй з пальця два персні й довго не повертав назад. Часами, коли він обвивав рукою її стан, Мері враз випростувалася, а то, навпаки, вдавала, що не помічає його обіймів, але робила це досить штучно й неоковирно.

Сексон розмовляла мало — більше дивилася на Біллі Робертса і тішилася думкою, що в нього все це виходило б далеко краще... якби він спробував колись. Звичайно, він ніколи б не лапав дівчини, як Берт і всі інші хлопці. Вона кинула погляд на широкі Білові плечі.

— Чому вас звуть Здоровий Біл? — спптала вона. — Ви зовсім не такий високий на зріст.

— Еге,— згодився він. — Тільки п’ять футів, вісім і три чверті дюймів. Мабуть, мене прозвали так тому, що багато важу.

— Важить він на рингу сто вісімдесят фунтів,— доки¬нув слово Берт.

— Ет, облиш,— перебив його Біллі, і в очах йому промайнула тінь невдоволення. — Я зовсім не боксер. Уже півроку не виступаю на рингу. З мене досить. Для такої забави шкода й світла світити.

— Але ж ти заробив дві сотні, пам’ятаєш, тоді, як добре полатав боки тому Слешерові з Фріско, — гордовито відказав Берт.

— Та годі, годі вже про це!.. А ось ви, Сексон, ви зовсім невеличка, але збудовані як на загад. Ви й кругленька і разом з тим струнка. Ладен закластися, що вгадаю, скіль¬ки ви важите.

— Ні, ні, не вгадаєте, всі дають мені більше, ніж я насправді важу,— всміхнулася Сексон, сама собі дивуючись, як їй приємно і разом з тим прикро, що він більше не виступає на рингу.

— Ну, за мене не бійтеся,— запевнив він,— у мене око певне — це мій фах. Ось побачите...— Він критично по-

глянув на неї, і в погляді його загорілися іскри захоплення.— Стривайте хвилину.

Він простягнув руку через стіл і помацав її біцепси. Дотпк його твердих пальців був дужий та чесний, і Сексон пройняло тремтіння. Цей мужній хлопець мав якусь магічну силу. Якби Берт або хто інший з чоловіків доторкнувся так до неї, це б її тільки роздратувало. Але цей хлопець! «Невже ж це суджений?» — спитала вона себе, а Біл тим часом провадив:

— Ваше вбрання важить не більше за сім фунтів. А відняти сім від... гм-гм... даймо, від ста двадцяти трьох — це буде... сто шістнадцять,— оце й є ваша вага.

Мері скрикнула докірливо:

— Ой, Біллі Робертсе! Про такі речі не годиться розмовляти.

Він зиркнув на неї довгим, здивованим поглядом.

— Про які це речі? — спитав він нарешті.

— Він знову своєї! Як вам не сором! Он гляньте, як через вас Сексон почервоніла!

— Вигадкн! — обурено заперечила Сексоп.

— Коли ви будете верзти таке, то от я таки через вас почервонію, Мері,— пробубонів Біллі. — Я й сам знаю, що гаразд і що ні. Справа не в тому, що кажеш, а в тому, що думаєш. А я нічого лихого на думці не маю, і Сексон це знає. Ні я, ані вона не думаємо про те, па що ви патякаєте.

— Ось бачите, бачите! — розхвилювалася Мері. — Який ви бридкий! Я навіть не думала про такі речі.

— Цить, Мері! Годі! — гримнув па неї Берт. — Не кажи казна-чого! Біллі ніколи нічого негожого ие вчинить.

— Але він не сміє бути такий нечемний,— не вгавала

Мері.

— Та годі вже, Мері,— не чіпляйтесь,— відмахнувся Біллі, обертаючись до Сексон. — А що, дуже я помилився?

— Сто двадцять два,— відповіла та, дивлячися замислено на Мері — Сто двадцять два разом з одежею.

Біллі зареготався від щирого серця, а Берт і собі.

— Хай вам усячина! — захвилювалася Мері. — Ви мені противнющі обоє... та й ти теж, Сексон. Ніколи не сподівалася від тебе такого.

— Ось послухай, серденько,— лагідно почав був Берт,

обіймаючи її за стан.

Але Мері, вдаючи ображену, різко відштовхнула його руку, хоч відразу схаменулась і, боячись уразити серце

залицяльника, почала сміятися ii миролюбніше жартувати, аби не псувати собі настрою. Бертовій руці було дозволено вернутись на попереднє місце, їхні голови зійшлися ближче, і вони заговорили пошепки.

А Біллі чемно завів розмову з Сексон.

— Знаєте, ваше ім'я якесь чудернацьке. Я такого зроду не чув. Але дарма — мені воно подобається.

— Мене так назвала мати. Вона була освічена й знала багато розмаїтих слів. Вона ввесь час, мало не до самої смерті, читала книжки. А скільки вона писала!.. В мене є її вірші, надруковані колись давно в газеті, що виходила у Сан-Хозе. Сакси — це був такий народ,— мама мені про них багато розповідала, як я була ще маленька. Вони були такі самі дикуни, як і індіяни,— одне тільки, що білі. Очі вони мали сині, а волосся жовте. А які завзяті були з них вояки!

Біллі уважно стежив за словами Сексон, не зводячи з неї очей.

Зроду про них не чув,— признався він. — А вони жили десь у наших краях?

Вона засміялась.

— Ні. Воші жили в Англії. То були перші англійці, а ви ж знаєте, що американці походять від англійців. Ми всі сакси,— ви, і я, і Мері, й Берт — і всі американці, тобто справжні американці — всі ми сакси, а не якісь там даго * чи японці.

— Мої кревні жили в Америці з давніх-давен,— помалу промовив Біллі, обмірковуючи те, що вона йому щойно сказала. — В кожному разі — кревні з матерії його боку. Вони переселилися до Мейну сотні років тому.

— Мій батько теж був родом зі штату Мейн, — зраділа Сексон. — А мати з Огайо, чи то пак з того місця, де тепер Огайо. Вона називала його Великою Західною Резервацією. А хто був ваш батько?

— Не знаю,— Біллі знизав плечима. — Він і сам того не знав. Ніхто того не знав, хоч батько й був справжній- справжнісінький американець.

— У нього добре, суто американське ім'я,— промовила Сексон. — Тепер в Англії є видатний генерал — його теж звуть Робертс *. Я читала про нього в газетах.

— Але Робертс — не справжнє батькове ім'я. Він не знав свого правдивого прізвища. Робертсом звали одного шукача золота, що взяв його в прийми. То було так. Бач-

те, багато шукачів золота й переселенців брали участь у боротьбі з індіянським плем'ям модоків. Робертс був за командира в одному з таких загонів. Якось раз після бою вони взяли силу бранців — жінок, немовлят і дітваків. Серед них був і мій батько. Він видавав років па п ять і

белькотів тільки по-індіянському.

Сексон сплеснула в долоні й очі їй загорілися.

— Його вкрали індіяни під час наскоку!

— Так гадали,— підтвердив Біллі. — Потім багато хто пригадав, що чотири роки тому на валку орегонських переселенців напали модоки і всіх перебили дощенту. Робертс узяв мого батька собі за сина,— ось чому я не знаю, яке батькове правдиве ймення. Але ж він, безперечно, родом звідтіля, з-за прерій.

— І мій батько теж,— гордо промовила Сексон.

— І моя мати,— сказав Біллі не менш гордовито. — Вона вродилася над річкою Плат у шарабані, якраз коли

її кревні переїздили прерії.

— Моя мати теж звідти,- перебила Сексон. - їй було тоді вісім років, і вона пройшла більшу частину прерій пішки, бо наші воли саме тоді почали падати.

Біллі простягнув руку. .

— Давайте сюди й свою, голубонько,— мовив він. Ми

ч вами давні приятелі і з одного кореня.

Променіючи від радості очима, Сексон простягла руку,

і вій урочисто її стиснув.

— Хіба не дивно? — прошепотіла вопа.— Ми обоє доброго американського роду. А ви правдивий сакс - усе у вас саксонське: волосся, очі, шкіра, все-все! 1а ще ж ви п боксер!

— Мабуть, наші діди всі бували боксерами, коли того вимагали обставини. Мусили боротися - нічого не вдієш! Адже ж вони знали: або добути, або вдома не бути!

— Про що це ви? — озвалася раптом Мері.

— Вони в нас швидкі,— зареготався Берт — Можна подумати, що вже цілий тиждень знайомі.

— о, ми зналися ще багато раніше,— відказала Сексон.- Навіть ще до того, як народилися: наші діди разом

переходили прерії.

— А ваші діди сиділи тоді й чекали, щоб для них

проклали залізницю та винищили індіянці тільки опісля завітали до Каліфорнії,- підтримав Біллі свою нову

спільницю. Ми з Сексон — тутешні краяни, з дідапра- діда тутешні! Отак і кажіть, як хто запитає.

— Вже ії не знаю...— задьористо й з прихованою досадою відказала Мері. — Мій батько залишився на сході, щоб узяти участь у громадянській війні. Він був за барабанщика. Тому и прибув так пізно до Каліфорнії.

— А мій батько повернувся назад, щоб узяти участь у тій війні,— не здавалася Сексон.

— І мій також,— докинув Біллі.

Радісно глянули вони одне па одного: між ними знайшовся ще один новий зв'язок.

— От маєш! Вони ж однаково всі померли! — похмуро зауважив Берт. — Хіба не байдуже, де померти - в бою ш в жебрацькому притулку? Вони ж усі мертві. А мені начхати хоч би мій батько й на шибениці помер. Все те дурниці перед вічністю. Осточортіла мені ця балаканина про предків! А до того мій батько і не міг тоді воювати, бо ще й на світі його не було. Він народився за два роки по війні. Зате двох моїх дядьків убито під Гетіс-Оергом * — гадаю, що цього досить!

— Звісно, досить! — запевнила Мері.

Бортова рука обвила її стан.

— А ми живі,—і це найголовніше, —сказав він — Хто мертвий - той мертвий, і хоч ти тут землю гризи, він повік не воскресне.

Мері затулила йому рота рукою, сварячись на нього за такі бридкі слова. А він па це поцілував її в долоню и ближче прихилився до дівчини.

Веселий брязкіт посуду все голоснішав — публіки в ресторані прибувало. Подекуди лунали уривки пісень, зростали розпалений сміх та вереск дівчат, а за ними потужні вибухи чоловічого сміху, в міру того як розгоралася вічна гра боротьба між жінкою й чоловіком. Декотрі хлопці були вже напідпитку. З-за сусіднього столика якісь дівчата задьористо гукнули на Біллі. За короткий час почуття вчасності пустило вже міцні корінці в серці Сексон, і вона ревнивим оком глянула на Біллі, переконавшись, що вія для всіх цікавий та привабливий.

— Ну й жахіття! — голосно висловила Мері своє обурення,- Які настирливі! Я їх добре знаю. Жодна порядна дівчина не водиться з ними. Послухайте-но!

- Ой Біле! - вигукнула одна з них, жвава чорнявка - сподіваюся, ти мене ще не забув,— ге, Біле?

— Забути таку куріпочку! — галантно озвався Бім. Сексон втішилася тим, що по його обличчі наче промайнуло невдоволення, і ту ж мить її охопила гостра відраза

до чорнявої дівчини.

— Підеш танцювати? — не вгавала та.

— Можливо,— коротко відповів Біл і рішуче повернувся до Сексон,— Нам, давнім американцям, треба триматися купи,- правда? Нас уже й так небагато зосталось. У нас у країні аж комашиться від чужинців.

Біл розмовляв із Сексон тихо й довірливо, схиливши до неї голову і показуючи цим чорнявій, що він не вільніш.

Якийсь юнак, що сидів за столиком напроти, націлив на Сексон. Він був неохайно вбраний і брутальний з вигляду. Чоловік і жінка поряд нього виглядали не краще. Щоки йому палали, тупий погляд дико блукав.

— Агов, ти! — гукнув він — Ти, ти,— ота, що в оксамитових черевичках!.. Здоровенька була!

Дівчина, що сиділа з ним поруч, обняла хлопця за шию, марно пробуючи вгамувати його. Чути було, як він бубонів з-під її руки:

— Ох і гарна ж бестія, бігме!.- Стривай лишень, ось

зараз відіб'ю її від отих бовдурів!

— Різницький нахаба! — обурено пирснула Мері.

Погляд Сексон зустрівся з поглядом ображеної дівчини, що ненависно дивилася на неї. А в очах у Біла вона побачила іскрини гніву. Були ті очі похмурі, але гарні як ніколи: наче затьмарювала їх імла, набігали тіні, а то враз спалахували вогники, і від цього глибшала и іскрилася їхня блакить; кінець кінцем вони почали справляти враження чогось бездонно-глибокого. Біл змовк і не намався навіть заводити розмови.

- Плюнь, не заводься з ними, Біле, заспокоював його Берт,- Вони з того берега, з-за бухти. Не знають тебе, тому й в'язнуть.
- Раптом Берт схопився, підступив до сусіднього столика, сказав там щось пошепки й повернувся назад Усі погляди ворожого табору відразу ж спинилися на Біллі. Образник підвівся, недбало скинув з плеча руку дівчини і, похитуючись, підійшов до Біла. Це був кремезний чоловік із злим, жорстким обличчям та прикрими очима. Зухвальства в ньому, одначе, вже не стало.

1о це ви — Здоровий Віл Робертс? — промурмотів він, хапаючись за стіл, щоб не впасти. — Чолом вам! Вибачайте на слові. Ви га спідницях розумієтесь,— віддаю вам пошану. І не знав, хто ви такий. Коли б знаття, що ви Віл Роберте,— я б ані рипнувся. Ви ж не злоститесь? Пробачте... Ну, то як,— даєте руку?— Гаразд, годі про це,— похмуро буркнув Біл, стискуючи йому руку; а потім повільним, дужим рухом штовхнув гультяя назад до його столика.

Сексон палала. Оце чоловік, оце справжній оборонець, на його руку можна спертись!.. Адже ж самого імені його було досить, щоб затремтіли навіть найзухваліші заводіяки з різницької околиці.

РОЗДІЛ IV

По обіді протанцювали ще два танці в павільйоні, а тоді музики перейшли па біговище. Танцюристи пішли за ними, туди ж таки подалася й решта публіки, і за столиками невдовзі не залишилося нікого. П’ятитисячна юрба услала зелений згористий амфітеатр, а дехто посунув навіть до внутрішньої частини поля.

Першим номером мало бути перетягання кодоли. В ньому брали участь каменярі з Окленда та Сан-Франціско; завзяті кремезні моцаки вже шикувалися вздовж кодоли.

вибивали ногами опорні ямки для закаблуків, натирали собі руки грудками вогкої землі та пересміювалися и жартували з навколишнім натовпом.

Судді й наглядачі марно силкувалися відтиснути юрму родичів та друзів. Кельтська кров заграла в жилах і кельтський дух змагання прагнув перемоги... Повстав гомін від жвавих вітань, порад, осторог та погроз. Декотрі з членів однієї команди підходили до супротивного гурту, щоб запобігти нечесній грі. Жінок серед гамірливого стовковиська було не менше ніж чоловіків. Від тупання ніг знялася така курява, що нічим стало дихати; Мері закашлялась і попрохала Берта вивести її звідси. Але незабаром мали початися змагання, і він, увесь запалившись, тільки намагався просунутися ще ближче. Сексон притислася до

Біллі, що повагом і вперто прокладав ліктями і плечима для неї дорогу.

— Не місце тут для дівчини,— пробурмотів він, схиляючись до Сексон, а тим часом його могутній лікоть, наче ненароком, штовхнув під ребро здоровенного ірландця, що відразу вступився з дороги. — Ото загуде земля, як почнуть. Надто набралася братва, а вже як горілка заграє в жилах, то, звісно, заведуть гармидер.

Сексон почувалася ніяково серед цих дебелих чоловіків та жінок. Вона виглядала на дуже малу, тендітну її ніжну, зовсім як дівчинка,— немовби істота іншої породи. Тільки спритні м'язи й дужі плечі Біллі рятували її. Він раз по раз оглядав обличчя жінок довкола, а потім переводив очі на її лице, і видно було, що, порівнюючи, віддає перевагу саме їй.

Десь поблизу зчинилася колотнеча. Почувши лайку та ляпаси, юрба захвилювалась і сунула наперед. Якийсь здоровило, що ввігнався клином у саму тисняву, навалився па Сексон, притиснувши її щільно до Біллі, а той штовх¬нув його в плече з більшою силою, ніж звичайно. Не сподівавшіїся стусана, скривджений білявець аж загарчав і обернув до Біллі своє засмалене обличчя, на якому сердито блищали, безперечно, ірландські очі.

— Яка тебе муха вкусила? — гаркнув він.

— Манджай на своїх двоїх, поки вони ще цілі! — зневажливо кинув Біллі і штовхнув ірландця ще дужче.

Той загарчав знову і, крутнувшись, спробував продертися до Біллі, але тісне коло тіл не пускало його.

— Ось як лясну по пиці, то іі своїх не впізнаєш! оскаженіло гримнув він.

Але в ту ж мить вираз його обличчя змінився — на губах завмерла лайка, а сердиті очі весело заясніли.

— Невже це ви власного персоною! — скрикнув він. — Не знав я, що то ви так штовхаєтесь. Я бачив, як ви наклали тоді Лютому Шведові, хоч судді вас і ошукали.

— Ні, не бачили, братику,— весело відповів Біллі. — Ви бачили, як добре мене відлупцьовано того вечора. І ніхто мене не скривдив: присуд був правильний.

Ірландець засяяв. Він збрехав, щоб сказати компліменте, і те, що Біллі не прийняв не заробленої похвали, тільки збільшувало в його очах Біллине геройство.

— То так, але бійка була запекла,— згодився він. — Зате ж і ви, як рись, показали кігті. Хай тільки я випростаю руку, зараз же стисну вашу й допоможу вам і вашій дівчині.

Втративши надію вгамувати натиск розбурханої юрби, суддя стрельнув у повітря з револьвера, і змагання почалося.

Боротьба розходилася не на жарт. Сексон під охороною двох дужих чоловіків протиснулася досить близько й могла уважно стежити за всім. Змагачі щосили тягли — кожна команда в свій бік — міцний канат; від потужних зусиль уся кров кинулася їм у збагровілі обличчя,— аж кістки тріщали. Кодола була нова, слизька і випорскувала їм з рук; жінки й доньки змагачі в підбігали, хапали пригоршнями землю і посипали кодолу та руки чоловіків, щоб тим легше було триматись.

Якась дебела жінка середнього віку в запалі вхопилася сама за кодолу і почала тягти поруч свого чоловіка, підбадьорюючи його гучними вигуками. Наглядач з ворожої команди кинувся був відтягати репетуху, але впав на землю, як бик, від важкого ляпаса, що завдав йому один з прибічників супротивної команди. За мить, одначе, і цей дістав такого стусана, що сам звалився додолу, а мускулясті жінки кинулися на допомогу своїм чоловікам. Даремно благали, вмовляли й галасували судді та наглядачі, вимахуючи кулаками. Чоловіки й жінки з натовпу хапалися за кодолу й тягли. Це вже змагалася не команда з командою, це боровся ввесь Окленд проти всього Сан-Франціско. Кодола звивалася під живою гірляндою рук, рукам було тісно, руки хапалися за руки — одна поверх одної, намагаючись учепитися за кодолу. А ті руки, що не могли вчепитись, погрозливо стулялися в кулак, і власники їхні лупили у щелепи наглядачам, які намагалися відірвати від кодоли сторонніх.

Берт захоплено вищав, а Мері у нестямі тулилася до нього. Біля самої кодоли люди давили одне одного й падали, по них топтали ногами. Курява звивалася хмарою. І над усім стояло пронизливе ревище безсилої люті чоловіків та жінок, що не змогли дорватися до кодоли.

— Це вже не змагання, це казна-що,— промовляв час від часу Біллі; і хоч він добре бачив, що діється навколо, проте за допомогою привітного ірландця став спокійно прокладати для Сексон дорогу назад крізь натовп.

Нарешті настав рішучий момент — одна з команд перемогла. На подоланих та їхніх доброхітних помічників навалилася лава розпалених глядачів, і все пішло шкереберть.

Залишивши Сексон у затишному місці під опікою ірландця, Біллі знову пірнув у людський коловерть. За кілька хвилин він виринув звідти в супроводі Берта та Мері; з розквашеного Бертового вуха текла кров, але він був веселий, а Мері, вся розкуйовджена й схвильована, істерично вигукувала:

— Це не спорт! Це сором, чистий сором!

— Ходімо звідси,— сказав Біллі.— Розвага тільки-но починається.

— Ой, постривайте! — заволав Берт.— Восьми доларів не пошкодую, щоб подивитися. Та такому видовищу й ціни не складеш! Стільки понабивають вони собі синців та гудзів.

— Ну то йди та милуйся,— відповів Біллі.— А я відведу дівчаток он на той пагорок. Звідтіля й дивитимемось. Але ручуся, що тобі ще добре перепаде, як напосядуть оті несамовиті.

Колотнеча скоро вщухла. Вже за хвилю один з суддів оголосив з трибуни край спортивного поля, що починаються перегони хлопців, і Берт, розчарований, повернувся до Біллі та обох дівчат, які примостилися на схилі пагорка.

Відбулися перегони дівчат і перегони хлопців, перегони молодих жінок і старих жінок, перегони гладунів і товстух, перегони в лантухах і перегони па трьох ногах*. Гвалт раз у раз зчинявся знову. Бігуни гналися вздовж тісного треку під дикі крики й оплески глядачів. Про змагання з кодолою вже забули, і серед люду знов запанував добродушний настрій.

П’ятеро хлопців присіли навпочіпки попри стартову стягу, спираючись пучками об землю і чекаючи на гасло — постріл з револьвера. Троє бігунів були в шкарпетках, а двоє в бігових черевиках, підбитих цвяшками.

— «Перегони хлопців,— прочитав Берт у програмці.— Тільки один приз — двадцять п’ять доларів». Бачите он того рудого в черевиках з цвяшками — другого скраю. За нього Сан-Франціско. І стільки ставок на нього поставлено!

— Хто з них виграє? — звернулася Мері до Біллі як до найвищого спортсменського авторитету.

— Не знаю,— відповів він.— Я їх зроду не бачив. На мою думку, вони всі браві хлопці. Хай виграє найспритніший, оце й усе, що я скажу.

Гримнув постріл, і п’ятеро бігунів знялися й помчали вперед. Троє відразу ж відстали. Попереду летів руднії, але впритул до нього гнався чорнявий. Уже заздалегідь було видно, що змагатимуться тільки цих двоє.

Зробивши півкола, чорнявий обігнав рудоголового; йому таки, мабуть, судилося виграти. Він був попереду на десять футів, і рудому ніяк це таланило надолужити ані дюйма.

— Меткий хлопчина! — зауважив Біллі. — В нього що є запас, а рудого вже он як прикрутило!

Чорнявого таки вивезли його десять футів; він перший прибіг до стрічки фінішу під гучний рев привітань. Проте подекуди лупали й сердиті вигуки. Берт радів бурхливо.

— Ото! — галасував він. — Фріско * облизня спіймало! Тепер держись! Диви, диви! Його хочуть геть за облавок!.. Судді не видають йому грошей! Його обступили! Ого-го! Ще ні разу не було мені так весело від того часу, як моя стара зламала собі ногу!

— Чом же вони йому не платять, Біллі? — спитала Сексон. — Адже він виграв.

— Партія Фріско звинувачує його, що він професіонал,— пояснив Біллі. — Тому вони й гризуться. Але це несправедливо. Кожен з них змагався за гроші,— отож усі вони професіонали.

Юрба хвилювалася, сперечалась і ревла, тиснучись до суддівського помосту. Це була хистка двоповерхова споруда, другий поверх якої, де радилися судді, мав тільки три стіни; судді там сперечалися не згірше за глядачів унизу.

— Починається! — закричав Біллі. — Ото негідники!

Чорнявий з десятком прихильників продирався східцями
на поміст, до самих суддів.

— Скарбник його приятель,— сказав Біллі. — Бачите, він йому сплачує; дехто з суддів погоджується, а дехто заперечує. А опо приятелі рудоголового рушили теж туди.— Він повернувся до Сексон з лагідною усмішкою: — Добре, що нас там нема. Там унизу зараз буде таке, хоч святих винось.

— Судді вимагають, щоб він повернув гроші! — пояснював Берт. — А як не віддасть, то «рудоголовці» самі їх у нього видеруть. Диви, диви! Ось зараз доберуться!

Високо над головою переможець тримав жмут паперу з двадцятьма п’ятьма срібними доларами. Його прихиль-

ники довкола віджбурювали тих, що намагалися видерти йому з рук ті гроші. До бійки ще не дійшло, але боротьба вже розпалилася так, що стіни хисткої споруди аж ходором ходили. А з юрби долітали вигуки: «Віддай гроші, стерво!», «Чіпляйсь, Тіммі, зубами за них!», «Не журись, ти їх виграв, Тіммі!», «Віддай назад, паскудний злодюго!» Брутальна лайка й дружні поради сипалися на хлопця, підливаючи масла у вогонь.

Боротьба розпалювалася. Тімові прибічники силкувалися підійняти його якомога вище, щоб жадібні супротивники, бува, якось не видерли йому грошей із рук. Один раз хтось сійнув його руку донизу. Він умить підніс руку, але папірець, очевидячки, тріснув, і, перше ніж здатися, Тім з безнадійним змахом сипнув долари срібним дощем юрбі на голову. 1 тоді знову почалися нескінченні суперечки та сварки.

— Хай би вони скоріше кінчали, краще було б потан-ювати,— скаржилася Мері. — Це так нудно.

Нарешті суддівський поміст силоміць ЗВІЛЬНИЛИ ВІД зайвого люду. Розпорядник виступив наперед і підніс руку, закликаючи до порядку. Сердитий гомін затих.

— Судді постановили,— вигукнув він,— що нині, в день братнього й товариського єднання...

— Слухайте! Слухайте! Оце правильно! — підтримали його з юрби, котрі врівноваженіші. — Годі сваритися! Геть колотнечу!

— І тому,— знову почувся розпорядників голос,— тому судді вирішили виставити знову двадцять п’ять доларів і перегони переграти.

— А Тім? — вихопилося з десяток горлянок. — Як же з Тімом? Його ошукали! Судді — шахраї!

Помахом руки розпорядник знов погамував гомін.

— Щоб покласти край суперечкам, судді постановили дозволити Тімоті Макменесові взяти участь у перегонах. Якщо він виграє — гроші його.

— Отакої! — аж сплюнув Біллі обурено.— Якщо Тіма взагалі можна допускати, то можна було й першого разу; отже, гроші й так мусять належати йому.

— Рудий тепер завдасть гарту!..— радів Берт.

— Тім теж гав не ловитиме,— відповів Біллі.— Голо¬вою ручуся, він тепер покаже, де раки зимують!

Пройшло ще чверть години, доки з бігової стежки порозганяли розбурхану юрбу; цього разу в перегонах узяли

участь тільки Тім та рудоголовий. Решта троє юнаків відмовилися від змагання.

Знову гримнув постріл. Одним стрибком Тім отінився на цілий ярд попереду.

Мабуть, він таки справді професіонал, і то добрий! — примовляв Біллі. — Бач, як женеться!

Тім пробіг тільки півкола, а вже па п’ятдесят футів обігнав рудого і мчав, як вітер, пі на крок не спускаючи. Коли він вийшов на зворотну пряму, стало ясно, що супротивникові його не випередити. І враз скоїлося щось негадано й нечуване. Тім саме пробігав повз гурт глядачів на схилі горба. Понад внутрішнім краєм бігової стежки стояв якийсь молодий дженджик з тоненьким ціпком у руці. Він, здавалося, зовсім не пасував до цієї юрби, бо иа вигляд аж ніяк не належав до робітничого класу. Пізніше Берт запевняв, що він скидався на елегантного вчителя танців, а Біллі назвав його «фертик».

Проте для Тімоті Макменеса той панок відіграв роль фатуму: тільки-но Тім порівнявся з ним, як він раптом дуже спокійно и розважливо кинув свого ціпка простісінько Тімові попід ноги. Тім заорав носом так, аж курява знялася.

На мить усе заніміло. Дженджик сам скам’янів, вжахнувшися свого вчинку. Минуло чимало часу, поки те, що він зробив, дійшло до його свідомості й до свідомості глядачів. Та вони отямилися перші, і з тисячі горлянок вихопився несамовитий ірландський рев. Рудий добіг до фінішу, але ніхто не вітав оплесками цієї перемоги. Центром уваги був тепер дженджик із ціпком, і буря вдарила на нього. Почувши ревище, він на мить розгубився, а тоді круто повернувсь і дременув уздовж стежки.

Ото прудкий! галасував Берт, махаючи над головою капелюхом. — Молодчага! Хто б подумав? Хто б подумав? Ну, що ти скажеш, га? Що ти скажеш?

— Е, та він і сам неабиякий бігун! — захоплено вигукнув Біллі. — Але чому він це втнув? Він же не каменяр.

Шалене ревіння гнало хлопця, а той, мов сполоханий кріль, стрілою вискочив з тісної стежки на голий схил пагорка й зник між дерев. Сотня розлючених месників летіла за ним.

Ет, шкода, що він так і не побачить, куди воно крутнеться,— мовив Біллі. — Глянь на отих скаженюк!

Берт аж не тямився від захвату. Він підскакував і в одно кричав:

— Дивись на них! Дивись! Дивись!

Оклендська партія тяжко образилася. Двічі було скривджено її улюбленця. Це партія фрісківців утяла таку мерзенну штуку. Окленд стиснув свої мускулясті кулаки іі поривався на Сан-Франціско, прагнучи крові. А Сан- Франціско, цілком безневинне в даному разі, охоче при¬няло впклпк. Облудне обвинувачення в такому лиходійстві не менш ганебне, ніж саме лиходійство. До того ж надто довгий час ірландці стоїчно себе стримували. П’ять тисяч їх рвалося до бійки. Жінки не відставали від чоловіків. Увесь амфітеатр знизу догори спалахнув борнею. Наступали і відступали, йшли в атаку и контратаку. Слабші групи мусили відступити й битися на схилах пагорка. Інші хитро порозсипалися між дерев і провадили партизанську війну, накидаючись зненацька па сторопілих поодиноких ворогів. Півдесяткові полісменів, що їх адміністрація Візл-парку найпяла для порядку, перепадало з усіх боків.

— Ніхто не любить поліції...— засміявся Берт, прикладаючи хустку до скривавленого вуха, з якого ще й досі капала кров.

Раптом кущі за його спиною затріщали, і він ледь устиг осторонитися перед двома чоловіками, що котилися вниз узбіччям, учепившись один одному в чуприну. Щоразу той, хто опинявся зверху, накладав тому, що під ним; за ними вслід, репетуючи, мчала якась жінка, лупцюючи того, котрий належав до ворожого клану.

Судді зі свого помосту героїчно відбивалися від оскаженілих наскоків юрби; але враз хистка споруда хилитнулась і завалилася.

— Що робить ця баба? — спитала Сексон, показуючи на літню жінку, що, примостившись недалеко від них на біговій стежці, стягала з ноги величезного черевика з гумовими халявками.

— До купелі лагодиться,— зареготав Берт, коли за черевиком злетіла й панчоха.

Вони зацікавлено дивилися па ту процедуру. Жінка знов узула черевика, тепер уже на босу ногу; а тоді вкинула каменя, завбільшки з власний кулак, у панчоху і, розмахуючи цією первісною страхітливою зброєю, пошкандибала до найближчої ділянки бою.

— Ого! Ого! — вигукував Берт за кожним її ударом. — Ну й ну, стара шкапо! Гляди, а ні, то всиплять! Ого-го! Так його! Бачили? Хай живе старе бабисько! Ого! Гляньте, як вона їх лупцює! Не лови гав, бабцю!.. Л-ах!..

Його голос із жалем урвався — саме-бо в цю хвилю інша амазонка прожогом учепилася в гриву бабі з панчохою, і пішла млинком разом із нею.

Даремно Мері хапала Берта за руку, відтягаючи його й умовляючи.

— Де твій розум? — кричала вона.— Це ж гидота! Кажу тобі, це гидота!

Але Бертові мов позакладало.

— Так її, так її, бабцю! — під'юджував він. —Твоє зверху! Я за тебе! Пильнуй! Тепер тобі поталанило! Хвалю! О! Тю-гу! Браво! Браво!

— Ніколи ще не бачив я такої лютої катавасії,— схилився Біллі до Сексон.— Тільки ця братва на таке здатна. Але навіщо тому жевжикові примандюрилося встругнути ту штуку — цього я не доберу. Він не каменяр. Узагалі навіть не робітник, а звичайнісінький фертик; він ані душі живої тут не знає. А втім, якщо йому хотілося заварити колотнечу, то він свого досяг. Ви тільки гляньте! Скрізь б'ються.

Раптом він так зареготався від щирого серця, аж сльози на очі набігли.

— Що там таке? — спитала Сексон, боячися щось прогавити.

— Та я все про того фертика,— насилу долаючи сміх, пояснив Біллі.— Навіщо він те встругнув? Мені ввесь час кортить збагнути, навіщо?

Знову затріщало в кущах, і звідти вискочило двоє жінок — одна втікала, друга її наздоганяла. Незчувся маленький гурт, як ураз і сам опинився в загальній колотнечі, що охопила коли не цілий світ, то принаймні видиму територію Візл-парку.

Тікаючи, передня жінка зачепилася за край садової лавки і була б упіймалася, але, щоб зберегти рівновагу, вхопила за руку Мері і враз несподівано жбурнула дівчину в лапи своєї переслідниці. А та — кремезна літня молодиця,— осатаніла до нестями, вчепилася Мері в коси однією рукою, а другу зняла, щоб дати їй ляпаса. Тільки тон ляпас так і завис у повітрі, бо Біллі схопив молодицю за Руки.

— Ну, годі, стара, годі! — заспокоював її він. — Чого це ви? Вона до цього непричетна.

Жінка зреагувала на це досить дивно: не вступаючи в бійку, але й не випускаючи з рук волосся Мері, вона ніби завмерла на місці й спокійнісінько зчинила лемент. В тому огидному лементуванні поєднувалася погроза із страхом. Проте на обличчі їй не відбивалося ні одного, ані другого. Вона холодно й пильно дивилася на Біллі, немов зважуючи, яке враження справляє на нього її лемент,— вірніше, волання до власного клану по допомогу.

— Цить мені, чортове помело! — не стерпів Берт, силкуючись відтягти її за плечі.

Внаслідок цього вони всі вчотирьох захиталися сюди й туди, туди й сюди, а бабисько тим часом кричало не вгаваючи. Раптом у крикові її залунали тріумфальні нотки, коли в кущах щось затріщало; це наближалася допомога.

Сексон глянула па Біллі: його спокійні очі враз блиснули крицевим полиском, він стиснув бабі руки, та випустила Мері й подалася назад. У цю мить надбіг перший з її заступників. Де вже було йому розбирати, хто тут винен, а хто ні. Досить того, що він бачив, як жінка метнулася від Біллі, і чув, як вона верещить із болю, а що той біль був радше уявний — дарма.

— Це непорозуміння! — поспішив гукнути Біллі. Ми перепрошуємо, товаришу, стривайте...

Ірландець важко замірився. Біллі нахилився, обірвавши перепросини, і в ту мить, коли важенний кулак майнув над його головою, своєю лівою рукою зацідив нападникові у шелепи. Здоровань ірландець поточився набік і заборсався над краєм узгір'я. Ледь намігся він звестися па ноги, як Вертів кулак знову вивів його з рівноваги, і він котком покотився вниз по сухій низькій траві слизького узбіччя. Берт був страшний.

— І тобі, стара відьмо, гуди дорога! закричав він, штовхаючи жінку на край зрадливого схилу. Ще троє заводіяк вискочило з-за кущів.

Тим часом Біллі сховав Сексон за дачного стола. Мері, мало не в істериці, полохливо горнулася до нього, але він, не довго вагаючись, переправив і і через стіл до Сексон.

— Ану, підходьте сюди, сюди, капловухі! гукав Берт на ворогів, розпалений жадобою помсти: чорні очі йому дико блищали, а засмагле обличчя налилося гарячою

кров'ю. — Ану, сюди, покидь ви мізерна! Побачите, що таке Гетісберг! Ми вам покажемо, що американці ще не перевелися І

— Заткай пельку! Ми ж не можемо битись, коли туї дівчата! — із серця гукнув Біллі, і, не залишаючи своєї позиції біля столу, обернувся до трьох оборонців, які на мить розгубилися, коли побачили, що нема кого обороняти.

— Забирайтесь до дідька, хлопці. Ми не хочемо сваритись, Ви помилилися. Нам до цієї бійки байдуже. Ми битися не збираємось — уторопали?

Вони ще вагалися; і Біллі, може, й досяг би свого, якби саме в цей момент, на нещастя, чоловік, що допіру був покотився схилом, не виринув знов із-за краю, безпорадно рачкуючи по узбіччі. Лице йому було скривавлене. Берт наскочив на нього й знову шпурпув униз. Тоді всі троє новеньких з диким ревом кинулися на Біллі, що гатонув одного кулаком, змінив позицію, ухилився, знову гатонув, і знову змінив позицію перш, ніж ударити втретє. Його удари були чіткі й дужі, і, завдаючи їх, він появляв велику вправність; а за ними відчувалася ще й вага всього його тіла.

Стежачи за бійкою, Сексон не зводила з Біла очей, і вони сказали їй багато новою. Хоч дівчина й тремтіла з остраху, але гостре око не підвело її, і вона завмерла, вражена несподіванкою: в його очах не було вже тої глибини, тої гри світла й тіней... вони немов зробилися шкляні — жорстокі, блискучі, неначе застиглі, позбавлені будь- якого виразу, крім виразу нещадної серйозності.

В Бертових очах виблискувало шаленство. Очі ірландців були люті і також серйозні, але більше було в них люті. В них іскрилися завзяті вогники, немов ця бійка їх веселила. В очах Біллі, однак, по було нічого веселого. Здавалося, він заходився виконати якусь важку роботу і вперто пріє коло неї. Це обличчя нічого спільного не мало з тим обличчям, яке вона бачила протягом цілого дня. Юнацькою зухвальства не лишилося й сліду. Це було обличчя людини дійшлого віку — не старе й не молоде — і вражен¬ня воно сировлнло жахливе. Обличчя його не було люте. Воно навіть не було невблаганне. Здавалося, воно скам'яніло,— стало тверде й байдуже, як і його очі. Сексон дивилась на нього, і їй спали на думку материні розповіді про давніх саксів; їй здалося, що Біл — один з них... Десь у глибині її свідомості мерехтів дивний образ: темний,

довгастий човен,— прова в нього, паче дзьоб хижого птаха, а в тому човні якісь кремезні напівголі чоловіки в крилатих шоломах, і один з них обличчям нагадує Біла. Вона не виміркувала цього — вона це гостро відчула й побачила всім своїм єством, бездумно, як ясновидиця. За мить відчуття це зникло. Бійка скінчилась. Вона тривала лише кілька секунд. Берт пританцьовував над краєм слизького косогору й глузував з подоланих, що, безпорадно борсаючись, точилися вниз. Але Біллі не дрімав.

— Ходімо, дівчата! — звелів він. — Схаменися, Берте. Ходімо звідси мерщій. Не битися ж нам з цілою зграєю.

Взявши Сексон під руку, він почав відступати.

Берт опинився в тилу, не кидаючи глузувати й радісно покрикуючи, а поруч нього була обурена Мері, що даремне силкувалася його погамувати.

Перші сто ярдів вони пробігли, ховаючись поміж дерев, а що погоні не було чути, то вони перевели дух і далі пішли вже спокійніше, немов прогулюючись. Але Берт шукайбіда! — наставив раптом вуха. Звідкись долинали приглушені звуки ударів та хлипання, тож він метнувся вбік на вивідки.

— 0! Ану-по сюди! — покликав він.

Решта наздогнали його край впохлої канави й глянули вниз. На дні її вперто вовтузилися двоє чоловіків, що. мабуть, відбилися від загального бойовища; вчепившись один в одного, вони затято борюкалися, ревучи з утоми и безпорадності, а їхні стусани, що ними вони коли-не- коли частувалися, падали кволо й безсило.

— Гей, ти, парубче,— сипни йому піску в вічі,— порадив Берт.— Засліпи його, і тоді твоє зверху!

— Не руш! — гаркнув Біллі на того, що хотів послухати Бортової поради. — А то зійду до тебе та дам такої хлости! Все скінчилося — второпав? Побились, а тепер усі замирилися. Подайте один одному руки. По чарчині — з вас обох. Ну. ось так! Тепер простягайте ваші лапи — я вас витягну.

Йдучи звідти, вороги вже приязно ручкалися й обчищали один одному запорошене вбрання.

— Скоро все втихомириться,— всміхнувся Біллі до Сексон.— Я їх знаю. їх хлібом не годуй, а дай поповтузитись. Ця буча приперчила їм свято — такої насолоди давно вже не бувало. А що, я не казав? Гляньте-по на той стіл!

Там стояв гурт розкуйовджених чоловіків і жінок, ще спітнілих та засипаних, і воші щиро стискали одне одному руки.

— Ходім потанцюймо,— попросила Мері, тягнучи своїх до павільйону.

Ію всьому парку юрмилися каменярі,— недавні вороги ручкалися и мирилися, а бари, що розташувалися на вільному повітрі, обступив люд, вельми охочий хильнути чарчину.

Сексон ішла, близько притулившись до Біллі. Вона пишалася ним. Він умів битися і вмів уникати сутичок. Під час сьогоднішньої колотнечі він тільки про те іі дбав. Тож вона добре розуміла, що Біллі й на мить не забував ні про неї, ані про Мері.

— Ви хоробрий,— сказала вона йому.

— Невелика штука відібрати цукерку в дитини,— заперечив він. — Вони просто галабурднпки, махають руками, наче вітряки. Боксу вони не тямлять. Самі лізуть під руку,— тільки й лишається, що бити їх. То вже не справжня колотнеча, знаєте.

Вій по-хлоп’ячому стурбовано глянув па свої розбиті суглоби.

— А взавтра мені натягати віжки оцими руками,— по-скаржився він.— Невесело буде, коли вони понабрякають.

РОЗДІЛ V

О восьмій годині оркестр «ЕльВіста» заграв «Краю рідний, краю» *, і всі четверо, поспішаючи слідом за ними до спеціального потягу, встигли захопити у вагоні місця одне проти одного. Коли весела юрба набилася у проходи й площадки вагонів, потяг рушив у свій недалекий перегін — з передмістя до Оклеида. У вагоні разом завели різних пісень — ХТО ІЦО і як умів, і Берт, схиливши голову Мері на груди, співав у неї в обіймах «На берегах Вобе- шу». 1 проспівав усе від початку й до кінця, пне зважаючи на одчайдушний галас, що його зчинили дві баталії, одна на сусідній площадці, друга в протилежному кінці вагона, поки їх урешті погамували під жіночний вереск та брязкіт розбитого шкла полісмени, які супроводили потяг.

Біллі завів сумної пісні про ковбоя з одноманітним приспівом «Поховайте мене у преріях диких».

— Ви цієї ще ніколи не чули; її часто співав мій батько,— сказав він, скінчивши, нарешті, на невелику радість Сексон.

Вона відкрила в ньому першу ваду: йому наче ведмідь на вухо наступив, ані однієї правильної ноти він не міг узяти,— все фальш!

— Я співаю рідко,— додав він.

— Та й добре робить,— пояснив Берт подрузі Біллі. — А ні, то приятелі вбили б його.

— Вони всі глузують з мого співу,— вдався Біллі до Сексон. — А скажіть по совісті, невже я справді так кепсько співаю?

— Ні, ні... не кепсько, а... може, трохи однотонно,— відповіла вона, завагавшись.

— І зовсім не однотонно,— заперечив він. — Ви всі наче змовилися. Закладаюся, що Берт наклепав уже на мене. А тепер заспівайте-но ви, Сексон. Я певен, ви добре співаєте. Це видко по вас.

Вона почала «Коли минуть жнива». Мері й Берт підхопили мелодію, та коли й Біллі спробував до них пристати, Берт штурхонув його погою, і той замовк. Сексон співала чистим, невеликим, але милим сопрано і почувала, що співає для Біллі.

— Оце справжній спів! — скрикнув він, коли вона скінчила.— Заспівайте ще раз. О, будь ласка. Ви співаєте саме як слід. Чудово!

Його рука простяглася до її руки, й узяла в свою, і коли дівчина заспівала знову, то відчула, як по всьому її тілі розливається теплий струмінь його сили.

— Диви, як вони побралися за руки! — пирснув Берт. Немов бояться чогось. Гляньте на Мері й на мене! Підсуньтеся ж одне до одного, мокрі ви курки! Обніміться гарненько! А то це, бігме, впадає в око. Я вже й так маю підозру на вас... Тут щось не те!

Від його натяку щоки Сексон спалахнули.

— Помалу, помалу, хлопче! — докірливо кинув йому Біллі.

— Замовкніть! — додала й собі обурена Мері .— Ви страшенно хамулуваті, Берте Вонгопе, і я більше не хочу з нами водитися,— маєте!

Вона вивільнила руки й відштовхнула його, але за кілька секунд уже пробачила і прийняла знов у свої обійми.

— Слухайте, а чи не податися нам ще кудись учо-

тирьох? — не вгавав Борт. — Тільки ж по вечоріє. Часу маємо вдосталь,— зазирнемо спочатку до кафе Пебста, а там іще кудись. Що ти па це скажеш, Біле? А ви, Сексон? Мері на все пристане.

Сексон збентежено чекала на відповідь цього хлопця, що сидів поруч неї — адже познайомилася вона з ним так недавно!

— Е, ні,— сказав вій помалу. — Завтра мені рано вставати. Буде тяжка робота, як, певне, і нашим дівчаткам.

Сексон пробачила йому його немузичність. Вона відчу-\вала, що на світі мають бути такі люди. На такого саме вона й чекала. їй було вже двадцять два роки. Вперше їй освідчились, коли вона мала шістнадцять. Востаннє, з мі-\сяць тому, її сватав старший майстер пральні — добрий, лагідний чоловік, хоч уже старший. А цей ось, коло неї — був дужий, і добрий, і лагідний, і молодий. Вона й сама була ще надто молода, щоб її не вабила молодість. За тим майстром з пральні вона відпочила б від остогидлої білизни, але не мала б ніякісінької втіхи. А за цим, що обіч неї... Вона спіймала себе на підсвідомому бажаппі стиснути його руку, що в ній лежала її долоня.

— Ні, Берте, не мороч голови; Біл має рацію,— промовила Мері.— Треба ж нам виспатись. Адже завтра знову крохмальна білизна і цілісінький день доведеться стояти на ногах.

Сексон раптом спало на думку, що вона, мабуть, старша за Біллі, і від цього зробилося холодно й непривітно. Вона крадькома зиркнула на свіже гладеньке обличчя цього хлопчини, і та промениста юність, що так вабила дівчину до нього, нараз почала її дратувати. Звичайно, віп візьме дівчину молодшу за себе, молодшу за неї. Скільки йому років? Невже ж він і справді замолодий для неї?! Що недосяжніший здавався він, то непереможніше тягло її до нього. Він був такий дужий, такий привітний. Вона знов і знов переживала всі події цього дня. Білові нічого не можна було закинути. Він був увесь час такий уважний до неї й до Мері. І він порвав її програмку і танцював тільки з нею. Мабуть, вона таки сподобалася йому, а ні, то він би цього не зробив.

Вона тихенько повернула свою долоню й відчула жорсткий дотик його мозолів. Це відчуття було надзвичайно приємне. Він теж повернув руку, щоб її долоні було вигідніше, Сексон боязко чекала, що буде далі. Вона не хотіла,

щоб він був такий, як інші чоловіки, і, певне, зненавиділа б його, якби він, по-інакшому зрозумівши цей легкий рух, оповив її етап рукою. Але він того не зробив, і її ще дужче потягло до нього. Видно, він таки мав тонку вдачу. Він не був легковажний, як Берт, і не брутальний, як більшість чоловіків, що їх доводилося їй зустрічати. Сексон уже мала сумний досвід і дуже відчувала брак, сказати б, «лицарства», хоча й сама гаразд не знала, що ця якість мас саме таку назву.

До того ж він був ще й боксер. На саму думку про те їй перехоплювало дух. А втім, він зовсім не відповідав тому уявленню, що вона собі склала про боксерів. Таж він і не професійний боксер. Він сказав, що пі. Вона обов'яз\ково розпитає його про це згодом, якщо... якщо він запро\сить її ще раз. А, мабуть, таки запросить, бо коли хлопець танцює цілий день тільки з однією дівчиною, то не викине ж він її отак рантом з голови. А проте було б добре, якби він і справді був боксер. Думка про це вабила й лякала. Боксери такі страшні й таємничі люди. Вони виходять поза межі звичайного,— це не прості робітники, як от теслі чи пральники. Отже, в них є щось романтичне, вони уособлюють силу. Вони працюють не на хазяїв, а для широкого світу, виступаючи перед публікою, і в героїчній боротьбі сам на сам власного силою відвойовують собі право на розкішне життя. Дехто з них має навіть приватні машини й подорожує з цілим почтом тренерів та челяді. Може, Біллі тільки через свою соромливість сказав, що кинув бокс? Але в нього на руках мозолі. Це доводить, що він таки й справді відмовився від боксерства.

РОЗДІЛ VI

Вони попрощалися біля хвіртки. Біллі стояв зніяковілий, і це сподобалося Сексон. Він не був такий самовпевнений та зарозумілий, як інші хлопці. Обоє мовчали. Вона вдавала, що квапиться додому, а в глибині душі ревно чекала на ті слова, що їй так хотілось від нього почути.

— Коли ж я вас побачу знову? — спитав він, тримаючи її за руку.

Вона радісно засміялася.

— Я живу далеченько. У Східному Окленді, — пояснив він. — Знаєте, коло стаєнь. Ми працюємо переважно там,

тому я рідко буваю у ваших краях. Проте,— його рука стиснула дужче її долоню,— ми з вами обов'язково ще колись потанцюємо разом... Ось в Оріндорському клубі у середу танці, якщо ви вільні... Чи, може, пі?

— Вільна,— сказала вона.

— Тоді до середи. О котрій зайти по вас?

І коли вони обговорили всі деталі, й він погодився, що їй слід таки протанцювати кілька танців з іншими кавалерами, по тому, як вони ще раз побажали одне одному на добраніч, його рука стиснула ще міцніше її долоню, і він притягнув її до себе. Вона злегка опиналася, —більше задля годиться, бо так уже заведено. А проте їй хотілося поцілувати його, як ще зроду не хотілося цілувати жодного хлопця. І коли вона підставила йому своє обличчя, вона зрозуміла, що поцілунок його чесний. У ньому не було будь-якого прихованого наміру. Безпосередній і лагідний, майже цнотливий, як він сам, поцілунок той свідчив, що Біллі не вельми досвідчений у прощаннях з дівчатами. Зрештою, не всі ж чоловіки брутальні,— промайнуло у неї в думці.

— На добраніч,— прошепотіла Сексон; хвіртка рипнула під її рукою, і Сексон хутко дійшла додому вузькою стежкою, що завертала за ріг будинку.

— До середи,— тихо гукнув він їй навздогін.

— До середи,— відповіла вона.

Але в сутінку вузького проходу між двох будників Сексон спішилася, радісно прислухаючись до відгуку його ходи по асфальтованому тротуарі. Ввійшла вона в дім аж годі, коли хода зовсім стихла вдалині. Затильними сходами вона піднялася вгору й через кухню прошмигнула до своєї кімнати, дякуючи небові, що Сара спить.

Сексон запалила газ і, скидаючи свого оксамитового капелюшка, відчула, що губи її ще тремтять від Біллиного поцілунку. Але ж такий поцілунок ще нічого не означає. То вже так у юнаків заведено. Всі вони це роблять. Проте їхні прощальні поцілунки ніколи не бриніли, а ось оцей — бринить у неї не тільки па губах, а й у голові. Що сталося? Що це таке? Під впливом якогось раптового імпульсу Сексоп глянула на себе в свічадо. Очі її сяяли від щастя, її ніжно-рум'япі щоки зашарілися й немов пашіли полум'ям. Свічадо відбивало наймиліше личко,— тож Сексон мимоволі всміхнулася з радощів та вдоволення, і усмішка її стала ще ширша, коли в тому свічаді відбилися дві рівні

смужки міцних білих зубів. Чого б таки не сподобалося Біллі це личко? — промайнула в неї несмілива думка. Іншим чоловікам воно ж до вподоби! Навіть дівчата визнають, що вона гарненька. Чарлі Лонгові вона, мабуть, таки добре запала в око,— не дурно ж він не дає їй просвітлої хвилини.

Вона скосила очі на краєчок свічада, де стриміла за рамою його фотографія, здригнулася, і гримаса огиди пробігла в неї по обличчі. В очах Чарлі прозирало щось жорстоке й звіряче. Він таки й справді наче звір. Оце вже рік, як він напосідає на дівчину. Інші хлопці бояться тепер з нею гуляти — він усіх порозганяв. Немов раба яка, мусила вона приймати його упадання. Сексон пригадала молодого бухгалтера з їхньої пральні — то був уже не робітник, а справжній джентльмен із м'якими руками й ніжним голосом; а Чарлі побив його крадькома, десь із-за рогу, за те, що той насмілився запросити її до театру. Що могла вона вдіяти? Боячися за цілість свого джентльмена, вона не насмілилася вдруге прийняти від нього запрошення.

Аж ось у середу ввечері вона піде з Біллі! Біллі! Серце її затріпотіло. Звичайно, Чарлі наробить бешкету, але Біллі захистить її від нього. Хотіла б вона побачити, як Чарлі кинеться на Біллі і як той його огріє.

Не довго думаючи, вихопила вона фотографію з-за рямців і кинула долілиць на комод. Фотокартка впала обіч маленької скриньки, оббитої темною потертою шкірою. Неначе образившись на таке блюзнірство, Сексон знову схопила осоружну картку й пошпурила через усю кімнату в куток. Потім узяла в руки шкіряну скриньку. Натиснувши пружину п відкривши скриньку, вона виявилася поглядом у дагеротип маленької, стомленої жінки з розумними сірими очима й ніжно обведеними виразними губами. Всередині, на оксамитній оббивці, було вибито золотими літерами: «Карлтонові від Дезі». Сексон шанобливо прочитала той напис,— то було ім'я її батька, якого вона зовсім не знала, та ім'я її матері, яку вона знала дуже мало, хоч затямила назавше, що її мудрі, сумні очі були сірі.

Не вважаючи на те, що Сексон змалку не призвичаїлася до релігійних обрядовостей, з натури була вона глибоко релігійна. Але її думки про бога були туманні й невиразні, і це її щиро бентежило. Вона ніяк не могла уявити собі бога. А тут, на старому дагеротипі, перед її очима було щось цілком реальне; цей образ давав їй так багато і, зда-

валося, може дати ще безмежно більше. Сексон не ходила до церкви. Ця скринька була її небесний вівтар, її святе святих. Вона зверталася до неї — і в часи турботи, і коли її гнітила самітність, шукаючи поради, підтримки та втіхи. Сексон відчувала себе інакшою, ніж її товаришки, і, вдивляючись у материне обличчя, намагалася знайти в ньому риси духовної схожості з собою. Адже ж її мати була теж не така, як інші жінки. Мати була для неї те, що для інших є бог. Цього ідеалу дівчина силкувалася не зрадити, не занедбати й не зневажити. Вона насправді знала про свою матір надто мало, отже уявлення про неї склалося в зневажити власних домислів та фантазій, але того дівчина не була свідома. Протягом багатьох років пле¬кала вона цю легенду про свою матір.

Але невже ж то була тільки легенда? Сумнів цей гостро вколов дівчину. Висунувши нижню шухляду комода, вона витягла звідти старенького портфеля. Випали пожовклі, збляклі рукописи, і від них дихнуло далеким ніжним ароматом давно минулих літ. Письмо було тонке, добірне, з вибагливими закрутками,— так звичайно писали півстоліття тому. Читаючи, вона проказала рядки:

Немов еолової арфи ніжні струїш,
Співає муза у твоїх піснях;
Рівнин каліфорнійських пишні вруна
Луною рознесуть їх по світах.

Утисячне спитала вона себе, що то за «еолова арфа»; а проте — скільки краси й піднесення давали їй спогади про напівзабуту надзвичайну її матір! Сексон замислилася на хвилину і розгорнула другий рукопис, на якому стояло; «Присвята К. Б.». Карлтопові Брауну, її батькові, присвятила цього любовного вірша її мати. Сексон схилилася над рядками поезії:

Втекла від юрби я, від сміху й розмови,

До гаю, до статуй: там листя співало...
Заквітчаний Вакх і Цариця любові,
Пандора й Психея в задумі мовчали.

Це теж було понад її розуміння. Але вона вдихала в себе красу тих рядків. Вакх, і Пандора, і Психея — вабливі талісмани, чарівні ймення, що ними немов заклинала мати. Та, на жаль,— розгадати цю таємницю могла тільки вона. Дивні, беззмістовні слова, хоч воші сповнені глибокого змісту! Її подиву гідна мати знала, що вони означають.

Сексон з протягом вимовила вголос ці три слова, літеру по літері, бо не наважилася прочитати їх швидко,— не знала-бо, як їх вимовляти; і в її свідомості сяйнуло їхнє величне значення, глибоке й неосяжне. Думка Сексон завмерла й зупинилася па сліпучих гранях недосяжного для неї світу,— гранях, що сяяли, мов зорі,— де її мати почувалася так вільно. Задумано, знову й знову, перечитувала вона ці чотири рядки. То був блискучий промінь в її світі, сповненому привидами горя й турботи, що серед них снувалося її життя. Тут, у цих таємничих, співучих рядках, крився ключ. Якби тільки схопити його — все враз стало о зрозуміле. Цього вона була цілком певна. Вона б зрозуміла тоді, чому в Сари такий гострий язик, чому брат її такий нещасний, чому Чарлі Лонг такий жорстокий, чому він побив бухгалтера, чому днями, місяцями, роками мусить вона працювати над прасувальною дошкою.

Вона пропустила строфу, якої зовсім пе змогла зрозуміти. Очі її безнадійно перебігли па інші рядки:

Ще в сутінях оранжереї ясно,
Ще б'ється промінь золотий в вікно...
На захід сонце йде, і скоро світло згасне,
Бурштинне світло — мов старе вино.
Блищить воно на мармуровім чолі Наяди, що схилила ніжний стан...
За мить позолотить їй плечі голі І З рук її тонких пірне в фонтан.

— Гарно, гарно як,— зітхнула Сексон. А тоді, приголомшена тим, що вірш такий довгий, згорнула рукопис і вклала його у портфель. І знову схилилася над шухлядою, шукаючи серед зібраних там реліквій ключа до нерозгаданої материної душі.

Цим разом вона витягла перев'язаний стьожкою невеличкий пакунок у тонкому папері. Вона обережно розгорнула його, з глибокою побожністю священика перед вівтарем. Із пакунка визирнув червоний єдвабний іспанський корсаж, який своїми планшетками з китової рогівки скидався па маленький корсет; такими оздобами звичайно прикрашали себе жінки піонерів, що пройшли від краю до краю простори прерій. То був ручний виріб,— типовий каліфорнійсько-іспанський взірець забутих часів. Навіть китову рогівку вистругано з сирового матеріалу, купленого, мабуть, безпосередньо па китобійній шхуні, що торгувала шкурою та китовим лоєм. Чорним мереживом облямувала

того корсажа її мати. Ці три чорні оксамитні стрічки пришила вона до нього своїми власними руками.

Сексон схилилася над цими речами, вдавшись у задуму. Це було щось реальне. Це вона розуміла. Вона поклонялася цим речам так, як поклонялися люди на землі богам, власними руками зробленим, хоча віра їхня й стояла на доказах зовсім невпійманних.

Пасок був двадцять два дюйми завдовжки. Сексон у цьому пересвідчилася пе раз. Вона встала й обвила його круг свого стану. Це була частина звичного ритуалу. Корсаж їй майже впору. В деяких місцях він навіть зовсім сходився. Без сукні він прийшовся б їй до міри,— акурат, як приходився матусі. Цей спогад про давні піонерські мандри в Каліфорнійській Вентурі найбільше зворушував Сексон. Червоний корсаж немов зберігав відслід постаті її матері. Виходить, зовні вона вся в матір; її вправність і спритність у праці, що так дивували інших, то був дар теж від матері. Так само всі колись зчудовано дивилися на її матір, тендітну, як лялечка,— найменше й наймолодше створіння в кремезній піонерській родині,— а проте всі шанували її надзвичайний розум, завжди питали її поради,— навіть брати й сестри, що були па який десяток років старші за неї. Це вона, Дезі, тупнула своєю маленькою ніжкою й довела, що конче треба переїхати з Колузької низовини, пойнятої лихоманкою, до здорових гористих просторів Вентури; хто як не вона не зморгнула перед батьком — завзятим старим вояком, загартованим у борні з індіянами,— і змагалася з цілою родиною за те, щоб Віла віддалася за свого обранця; хто як не вона повстала проти своєї сім'ї та узвичаєної моралі, вимагаючи для Лаури права на шлюбне розлучення зі своїм чоловіком, що його хистка вдача межувала зі злочином; а з другого боку хто ж як не Дезі стримувала, об'єднувала рідних і родичів, коли якесь непорозуміння або чиясь лиха воля загрожувала розколоти сім'ю.

Миротворець і бунтар водночас! Усі давні перекази, мов тіні, проходили перед очима Сексон. Вона їх добре знала, бо відживляла не раз; вони гостро врізалися їй у пам'ять з найдрібнішими деталями, дарма що на власні очі вона тих подій і не бачила. Щодо деталей, то вони були витвором її власної фантазії: вона ж бо зроду не бачила пі вола, пі дикого індіянина, ані степового шарабана. А проте перед очима їй пропливала яскрава картина: сонцем напоєна

блискуча курява, що її збили сотні сотень копит; через увесь континент зі сходу на захід повагом сунуть обози виголоднілих за землею англосаксів. Цей образ був частиною її істоти. Вона зросла на цих традиціях і чула оповідки з уст тих, що брали колись участь у славному переході. Вона виразно бачила в своїй уяві довгу валку шарабанів, змарнілих засмаглих чоловіків попереду, парубків, що підгапяють, знесилених волів, бачила, як ті падають з утоми, як їх зводять батогами на ноги, як вони падають знову А над тим усім летюче марево пряде золоті ниточки, вони сплітаються в блискуче прядиво, і з нього виринав постать її маленької непокірливої матері, що їй поминув восьмий рік, а тоді дев'ятий, поки великий перехід закінчився,— виринає образ чарівниці й законодавиці, що в кожній справі знала тільки свою власну волю, а справа і воля її завжди були добрі й слушні.

Сексон бачила Панча — маленького цупкошерстого скайтер'єра з чесними очима, що плентався за людьми протягом довгих місяців і, врешті, скривів па ногу,— його хотіли покинути в прерії напризволяще; вона бачила, як крихітка Дезі сховала того Панча в шарабані; бачила, як Дезин здичавілий, знеможений старий батько знайшов у шарабані той кількафунтовий баласт,— додаток до вантажу, що його ледве волокли знесилені воли. Сексон бачила його лють, як він схопив Панча за загривок. І бачила Дезі між цівкою довгої рушниці й маленьким собачам. І бачила Дезі, котра відтоді багато днів натужно йшла солончаками слідом за шарабаном, знемагаючи 8 шаленої спеки, спотикаючись у куряві із хворим цуциком, якого вона несла на руках,

мов немовля.

Але найяскравіше ввижалася Сексон сутичка під Літл- Медоу... Дезі в святковому білому вбранні, оперезаному биндою, із стрічками ii круглим гребінцем у волоссі виходить з-під захисту шарабанів, поставлених півколом і зчеплених колесами,— де стогнуть поранені й марять у гарячці про чисті джерела; вона йде з маленькими відерцями в руках через залитий сонцем, покритий квітами луг, минаючи озброєних індіян, що з подиву аж заціпли, до водойми за сто ярдів і... повертається цілою назад.

Сексон палко поцілувала червоний іспанський корсаж і похапцем згорнула його, з вогкими ще очима повертаючись від своєї чарами обвіяної матері, від дивних загадок буття — до дійсності.

Лежачи в ліжку, Сексоп, одначе, знову силкувалася воскресити ті кілька сцен з матір'ю, що врізалися в її дитячу нам ять. Вона любила так засинати. Приємно було поринати в подібну до смерті прірву сну, коли образ матері до кінця не зникав із затуманеної уяви. Але ця мати не була ні степова Дезі, ані Дезі з дагеротипу. Ті Дезі існували до Сексон. Мати, яку вона бачила засинаючи, була набагато старша, знесилена безсонними ночами, але не зламана горем; бліда, худа, привітна; жила вона тільки силою своєї волі і тільки силою волі не попускала себе збожеволіти, хоч усе-таки не могла заснути бодай на хвилину, і ніякі лікарі не спроможні були дати їй жаданого сну. Вона снувала, завжди снувала по хаті, від ліжка до крісла, і знову до ліжка, протягом довгих нестерпних днів та тижнів, і ніколи не скаржилась, дарма що її усміхнені уста кривилися з болю, а мудрі сірі очі,— все ще мудрі й сірі,— стали надзвичайно великі й незміряно глибокі.

Цієї ночі Сексон довго не могла заснути: неспокійна її мати з'являлася й зникала, а в проміжках поставало обличчя Біллі з його немов затуманеними сумовитими й гарними очима і пекло її склеплені повіки. І ще раз, уже майже поринувши в хвилі сну, вона запитала себе: «Невже це суджений?»

РОЗДІЛ VII

Робота в прасувальні посувалася як завжди, але три дні, що залишалися до середи, тяглися дуже довго. Сексон замислено наспівувала, схилившись над своєю дошкою, а глянцувата білизна так і вилітала з-під її бистрої праски. г

— Ну, як це ти так потрапляєш? — дивувалася Мері. — Незчуєшся, як тринадцять, а мо', й чотирнадцять доларів за тиждень виробиш!

Сексон засміялась — і в клубах пари, що звивалася з-під п невсипущої праски, затанцювало в неї перед очима золотими літерами слово середа.

— Ну, що ти скажеш про Біллі? — спитала Мері.

— Мені він подобається,— щиро відповіла Сексон.

1 ляди, щоб часом далі не зайшло.

Як захочу, то ii зайде,— задирливо кинула Сексон

— Краще нехай не заходить,— застерегла Мері.— Тіль-

ки голову собі заморочиш. Він не одружиться. Багато дівчат уже пересвідчилися. Вони всі до нього липнуть.

— Я не липну до нього, і взагалі не маю такого звичаю.

— Ти як собі хоч, а я тебе попередила,— закінчила Мері. Сексон споважніла.

— Хіба він... не...— почала вона, і в очах її промайнуло запитання, якого вона не наважилася промовити.

— Та ні, зовсім не те! Хоча — що могло б стати йому на заваді? Він хлопець такий, що пошукати б! Але не бабій: потанцює, покрутиться, погуляє, а далі — аніш. Не одна вже облизня спіймала у нього. От і зараз — їй-бо, добрий десяток дівчат закохані в нього. А йому до всіх байдуже. Ну, хоча б Лілі Сендерсон, ти її знаєш. Ти побачила минулого літа на слов'янській гулянці у Шелмаунді така висока, гарна, білявка, що все ходила з Батчем Вілоузом.

— Так, пригадую,— сказала Сексон. — І що ж вона?

— Ну, в неї вже все було гаразд із тим Батчем, аж тут Біллі й собі почав з нею танцювати, коли побачив, яка вона метка до танців! Ну танцює й танцює... А Батч, звісно, не полохливий. Він підскочив до Біллі та при всіх почав йому вичитувати, а тоді — застеріг. Біллі стоїть собі та слухає, знаєш, отак — напівсонно та спокійно, як то в нього буває. А Батч усе розпаляється, розпаляється, и усі чекають, що ось-ось хлопці зітнуться.

Тоді Біллі и питає: «Ти вже скінчив?» — А Батч йому: «Так, скінчив, а тепер,— що ти мені скажеш?» І, що б ти думала, він сказав, як усі на нього повитріщалися, а Батчові очі аж кров'ю налилися? «Та нічого,— каже, не скажу Батче». Так і сказав. А Батч так остовпів, що його можна було б пірцем на землю звалити. «Ти з нею більше не танцюватимеш?» — каже Батч. «Звісно, ні, як ти кажеш, що не можна»,— каже Біллі. Отак і сказав.

Якби це зробив хто інший, усі б його мали за страхополоха, почали б зневажати. Але Біллі — ні. Бачиш, він себе скривдити не дасть; всяке зна, що він боксер, і коли він поступився місцем і не помірявся з Батчем силою, то, звичайно, пе тому, що злякався. Просто йому до Лілі було байдуже; це-бо вона втьопалася в нього по вуха!

Ця історія дуже стурбувала Сексоп. Дівчина мала свою жіночу гордість, та вона не надто була певна у своїй здатності скоряти чоловічі серця. Біллі залюбки танцював з нею, але, хто зна,— може, це й усе і? Якщо Чарлі Лот

напосяде на нього, то, може, він відступиться і від неї, як Від Лілі Сендерсон відступився? Кажуть, йому за шлюб байдуже; але ж Сексон добре бачила, що для кожної він добра партія. Не диво, що дівчата за ним бігають. Він скоряє не тільки жінок, а й чоловіків. Чоловіки його люблять. Берт Вонгоп мало не закоханий у нього. Вона згадала п’яного різника в ресторані Візл-парку, що підійшов до їхнього столу й перепросив Біла, згадала ірландця, що одразу притих, коли дізнався, з ким має справу.

«Певно, дуже розбещений хлопець»,— не раз уперто наверталася їй думка, та Сексон відганяла її: ні, це несправедливо! Він був такий м’який і гречний, але разом із тим нестерпно загайний. Сам він ні до кого не чіплявся, хоч був найдужчий з усіх парубків. Сексоп усе не могла забути історії з Лілі Сендерсон. Лілі його не цікавила, тим-то вій і не став між нею та Батчем і відразу вступився. Берт, наприклад, ніколи б так не повівся, хоч би з просино зухвальства. Зчинилася б бійка, хлопці поворогу вали б, а Лілі яка від цього полегкість? А ось Біллі вчинив саме так, як слід, і зробив це з притаманною йому незворушністю, аби нікого не образити. Від цього він ставав для Сексон все більш жаданий і все менш приступний.

Кінець кінцем вона придбала ще одну пару шовкових панчішок, які кілька тижнів була вагалася купувати, а ніч проти середи просиділа, куняючи над шиттям пової' блуз¬ки, і раз у раз чула Сарине бурчання, що вона гак багато переводить газу.

На Оріндорському балі у середу ввечері далеко не все ш було приємне. Сексон прикро було дивитись, як безсоромно дівчата запобігали перед Білом, а його привітність до них аж дратувала її. Проте вона мусила визнати, що Біллі зовсім не допікав до серця іншим хлопцям так, як допікали їй дівчата. Вони мало не самі кликали його, щоб він потанцював з ними, і цього настирливого упадання вона не могла не помітити. Сексон вирішила, що сама вона нізащо по кинеться Білові на шию, і відмовила йому в кількох ганцях, незабаром стало ясно, що тактика її правильна, Сексон зумисне давала йому наздогад, що вона подобається іншим чоловікам,— адже ж він виявляв перед нею хоч і несвідомо — свій успіх в інших жінок!

Для Сексон настала щаслива хвилина, коли Біллі спокійно знехтував її відмовою і домігся, щоб вона протанцювала з ним на два танці більше, ніж обіцяла. Її і вра-

дувало, і розсердило те, що вона ненароком почула з розмови двох дебелих дівчат із консервного заводу. «Диви, як ця фітюлька прив'язла до нього,— аж гидко!..» — сказала одна. 1 друга: «Бодай би вже бігала за хлопцями свого віку! А то полює на недолітків...» І з цими словами дівчата подалися далі, не маючи навіть гадки, що їх підслухано, хоч мова їхня шпигнула Сексон, а гаряча хвиля гніву залила їй щоки.

Біллі провів її додому і поцілував біля хвіртки, коли вона погодилась піти з ним у п'ятницю ввечері на танці до зали «Джерманія».

— Я, правду кажучи, туди не збирався...— сказав він. — Але якщо ви скажете слово... Берт там теж буде.

Другого дня за прасувальною дошкою Мері повідомила її. що вони з Бертом умовилися піти в п'ятницю до «Джер-манії».

— А ти підеш? — спитала Мері.

Сексон кивнула.

— З Біллі Робертсом?

Сексон знову кивнула; і Мері, тримаючи праску в повітрі, кинула па подругу пильний і зацікавлений погляд.

— Ну, а коли Чарлі Лонг устряне?

Сексон знизала плечима.

З чверть години вони прасували мовчки й хутко.

— А втім, як він поткнеться, то, може, дістане по заслузі,— вирішила Мері. — Ото б подивитись, як йому накладуть!.. Бо ж такий нахабник!.. Усе залежить від того, що почуває Біллі... до тебе себто.

— Я не Лілі Сендерсон,— обурено озвалася Сексон. — Я ніколи не допущу, щоб Біллі Робертс дав мені відкоша.

— Допустиш. Нехай-но тільки Чарлі Лонг устряне! Повір мені, Сексон, він таки кепська людина. Згадай-но, що він утнув містеру Муді! Як налупив його! А містер Муді такий же смирний — води не сколихне... Ну, а з Біллі Робертсом то, звісно, так не пройде.

Того самого вечора під дверима пральні на Сексон уже чекав Чарлі Лонг. Коли він привітався й рушив обіч неї, серце Сексон болісно стиснулось, як завжди, коли вона бувала близько від Чарлі. Зі страху вона пополотніла. Її лякала нецеремонність цього кремезного здорованя; вона боялася його карих очей, свавільних і самовпевнених; боялась його величезних ковальських рук і товстих волохатих пальців Він неприємно вражав око, а ще дужче

вражав її тонку чутливу вдачу. Та не сама його сила відштовхувала її, а характер тої сили і те, що він нею зловжи-ав. По тому, як він так побив тихого містера Муді, Сексон цілих півгодини була сама не при собі. Досить було згадати ту страхоту — і їй уже мліло серце. А ось коли Біллі запекло бився у Візл-парку,— то не викликало ніякої огиди, то було щось зовсім інакше. Вона відчувала різницю, хоч не могла б її пояснити. Вона тільки знала, що руки й душа в Лонга брутальні.

— Щось ви така бліда й змучена,— почав Чарлі. — А чого б вам не кинути роботи? Адже однаково колись доведеться. Хоч би там що, кізонько, а від мене не відкараскаєтесь!
— А може, й відкараскаюсь? — заперечила вона.
Він зухвально зареготався.
— Шкода й заходу, Сексоп. Вам суджено бути місіс Лонг, і ніде ви не дінетесь — покладіться на мене.
— Оце б мені таку впевненість! — відказала дівчина з легким сарказмом, якого Лонг і не зауважив.
— Кажу ж вам,— провадив він далі,— одного ви можете бути певні, що я свого певний. — Йому сподобався власний дотеп, і він зареготався ще голосніше. — Чого я хочу, того досягаю, а коли щось на перешкоді — я його копняком. Зрозуміли? Нам судилося жити вкупі,— та й по всьому; тож вам нема чого комизитись — замість пральні йдіть працювати до моєї хати. Та й роботи в мене, що не перетрудитесь. Я заробляю грубі гроші, матимете всього досхочу. Оце я й зараз дременув сюди з роботи — нагадати вам усе ще раз, аби вже не забули. Я ще й не їв сьогодні,— усе тільки про вас думаю!..
— То краще пішли б та під'їли,— порадила Сексон, хоч добре знала, що його не так і легко позбутися.

Сексон майже не чула, що він казав. Вона раптом подумала, що дуже стомлена, дуже маленька і дуже квола поруч цього велетня. Невже він ніколи не дасть їй спокою? — розпачливо спитала вона сама в себе... І враз немовби все її майбутнє життя простелилося в неї перед очима: скрізь і завжди за нею назирцем постать і вид цього волохатого коваля.
— Годі, кізонько, не пручайтеся-бо,— провадив він далі. — Зараз славна літня пора, саме для весілля.
— Але ж я зовсім не збираюся йти за вас! — обурилася Сексон. — Я вже казала це вам тисячу разів.

— Ет, забудьте! Викиньте ці дурощі з голови! Звісно, ви підете за мене. Це факт. А зараз я скажу вам ще один факт. У п’ятницю ввечері ми з вами чкурнемо до Фріско. Там ковалі влаштовують бучну вечірку.
— Я й не збираюся,— заперечила Сексон.
— Ну, то зберетеся,— відказав упевнено Чарлі. — Повернемося з останнім пароплавом, і ви нагуляєтеся досхочу. Я приведу вам найкращих танцюристів. О, я не такий уже й зажерливий і добре знаю, що ви любите танцювати.
Кажу ж бо вам, що я не можу,— знову промовила Сексон.
Він підозріливо глянув на неї з-під кущистих брів, що на переніссі зрослися в суцільну чорну смугу.
— Чому не можете?
— Я вже обіцяла,— відказала вона.
— Кому?
— Це вас не обходить, Чарлі Лонгу. Я не вільна, і край.
— Дуже обходить! Пам’ятаєте того нікчемного блазнюка бухгалтера? Ну, то не забувайте, як йому перепало.
— Будь ласка, дайте мені спокій! — з серця вирвалося в неї. — Невже ви й разу не можете бути порядніший?

Коваль глузливо засміявся.

Якщо якийсь блазнюк надумав стати поміж нами, то я йому покажу, де раки зимують... Отже, в п’ятницю ввечері? Еге ж? А де?

— Не скажу.

— Де? — спитав він удруге.

її губи були щільно стиснуті, а на щоках виступили червоні плями гніву.

— Чи ти ба! Ніби я й сам не вгадаю! Звичайно, в «Джер- манії»! Гаразд, я буду там і проведу вас додому. Втямили? І краще скажіть вашому блазнюкові, нехай забирається до дідька, коли не хоче доброї прочуханки.

Сексоп обурило це так, як тільки може обурити жіночу гордість негречне поводження її кавалера, і вона ледве стрималася, щоб не крикнути Чарлі в лице славне ймення свого нового оборонця. Але враз і злякалась: Біллі проти кремезного Чарлі видається хлоп’ям. Принаймні таким їй видається. Вона згадала перше враження від його рук і глянула крадькома на руки цього чоловіка. Вони

паче вдвоє більші зо Біллині, а ще ж і вкриті волоссям, вони свідчать про величезну силу. Ні, Біллі не здолає подужати таку здорову звірину! І не треба, щоб вони мірялися силами. А потім у Сексон промайнула несмілива надія, що, може, таємнича, неймовірна спритність, притаманна боксерам, якось допоможе Біллі провчити цього забіяку і визволить її від нього. Вона зиркнула па Чарлі ще раз, і знову сумнів узяв її. Які ж то широкі в нього плечі, не даремно ж розпирають піджак дужі м'язи, а біцепси горбом стоять під рукавами!

— Якщо ви тільки здіймете руку па кого-небудь, із ким я...— почала вона.

— Йому, звісно, добре перепаде,— ошкірився Лонг.— Котюзі по заслузі. Кожному блазнюкові, що стає між хлопцем та його дівчиною, треба дати прочуханки.

— Але я не ваша дівчина і, що б ви там не казали, ніколи нею не буду.

— Лютуйте, голубонько,— кивнув він схвально. — І це мені в вас довподоби. — У-у, яка гаряча! Люблю жінок з перцем! А то ж нащо чоловікові якась гладка корова? Еге ж, колода мертвецька! А ви в мене жива, та ще іі така запекла!

Сексон зупинилась біля свого будинку й поклала руку на хвіртку.

— Прощавайте,— сказала вона. — Мені час додому.

— Виходьте пізніше, погуляємо в Айдор-парку,— запропонував він.

— Ні, я щось нездужаю. Повечеряю і одразу до ліжка.

— Ага,— глузливо прокоментував він. — Набираєтеся сили, щоб завтра ввечері гасати, еге ж?

Вона нетерпляче стукнула хвірткою і ввійшла на подвір'я.

— Я вас попередив,— додав він .— Якщо ви підете завтра не зі мною, хтось буде битий.

— Сподіваюся, що ви,— дала вона йому відкоша.

Він закинув голову назад, зареготався і, випнувши могутні груди, підважив свої ручиська. Цей рух нагадав їй бридку здоровезну мавпу, яку вона бачила колись У цирку.

— Що ж, бувайте! — сказав він. — Побачимося завтра ввечері в «Джермантії».

— Я не казала вам, що буду саме в тій залі.

— Але й не казали, що не будете. Дарма,— я однаково прийду і проведу вас додому, так і знайте. Та не забудьте залишити для мене якнайбільше вальсів. Оце так. А лютуватись — лютуйте собі на здоров'я, це вам лишіть!

РОЗДІЛ VIII

Коли музика змовкла, Сексон, спираючись на руку Біллі, зупинилася з ним коло широких дверей до танцювальної зали. Вони шукали вільного місця сісти. Аж рантом де не взявся Чарлі Лонг; очевидячки, оце тільки прийшовши сюди, він заступив їм дорогу.

— То це ти — перечепа, га? — сердито вигукнув вій, і його брови погрозливо стиснулись.

— Хто? Я? — спокійно спитав Біллі. — Помиляєшся, молодче. Я ні до кого не чіпляюсь.

— Я тобі голову провалю, як зараз же відси не заберешся!

— Мені зовсім не хочеться з головою розлучатися,— протяжно відказав Біллі. — Ходімо, Сексон. Це сусідство аж ніяк нам не пасує.

Він хотів був пройти, але Лонг ізнов заступив їм дорогу.

— Ти ще занадто свіжий, хлопче! — гаркнув він. — Тра’ тебе підсолити. Второпав?

Біллі почухав потилицю і, вдаючи здивованого, промовив:

— Ні, не второпав. Про що це ти?

Але здоровезний коваль презирливо відвернувся від нього й звернувся до Сексон.

— Ходіть-по сюди. Покажіть вашу картку.

— Ви хочете з ним танцювати? — спитав Біллі.

Вона похитала головою.

— Вельми шкодую, молодче, нічого не вдієш,— сказав Біллі, пробуючи знову пройти.

Та коваль утретє заступив їм дорогу.

— Слухай, манджай на своїх двоїх,— спокійно сказав Біллі.— Поки вони ще цілі.

Лонг мало не кинувся на нього; руки йому стиснулись у кулаки, одну руку подав він назад, готуючись завдати удару, а плечі й груди випнув. Але тут мимоволі спинився, глянувши па Біллі, що не зрушив із місця: холодні, мов затьмарені, очі Біллі дивились байдуже перед себе, жоден

м’яз його не здригнувся. Здавалося навіть, що він не помічає погрозливих замірів. Це було щось зовсім нове в Лонговій практиці.

— Може, ти не знаєш, хто я такий? — задерикувато вигукнув він.

— Ні, знаю,— незворушно відказав Біллі. — Ти чемпіон усіх бійок та скандалів. (На Лонговому обличчі промайнуло вдоволення).— «Поліційна газета» мала б дати тобі діамантову відзнаку за напади на дитячі колясочки. Я певен, що якби ти зміг, то потрощив би їх до ноги.

— Облиш, Чарлі,— порадив один з хлопців, що обступили їх. — Це ж Біл Робертс, боксер. Чув про нього? Здоровий Біл.

— Та хай собі буде хоч і Джім Джефріз! * Але чого він стає мені на перечепі?

Чарлі не зморгнув, проте навіть Сексон завважила, що він трохи збавив топу. Ім’я Біллі неначе втихомирювало й найзапекліших галабурдників.

— Ви його знаєте? — спитав Біллі в неї.

Вона відповіла тільки поглядом, хоч їй хотілося крик¬нути так, щоб усі почули, як уївся їй у печінки цей нав'яз¬ливий залицяльник.

Біллі обернувся до коваля.

— Слухай, молодче, краще не лізь до мене. Бачив я таких,— ти мені не первина. Та й на який грець ми будемо битися? Може ж, у неї спитаємо, яка її думка?

— Ні, це її не обходить. Це моя справа і твоя.

Біллі повільно похитав головою.

— Ні, ти помиляєшся. її слово тут — вирішальне.

— Ну, то кажіть,— гарикнув Лонг, підступаючи ближче до Сексон. — З ким ви хочете йти? Зі мною чи з ним? З’ясуймо це зразу ж.

Замість відповіді Сексон поклала й другу руку на руку Біллі.

— Вже й сказала,— кинув Біллі.

Лонг злісно зиркнув на Сексон, а тоді на її оборонця.

— Я ще з тобою поквитаюся! — буркнув він крізь зуби.

Сексон гордо піднесла голову, коли вопи відійшли вдвох

із Біллі. Її не спіткала доля Лілі Сендерсон, і цей незвичайний юнак, неквапливий та спокійно-розважливий, укоськав-таки велетня коваля, не завдавши йому жодного удару.

— Він напосідається на мене! — прошепотіла вона до Біллі. — Просвітку не дає. і б’є кожного, хто до мене підійде. Я більше не хочу його бачити!

Біллі раптом зупинився. Лонг, що нехотя повернувсь був іти, теж зупинився.

— Вона каже, що не хоче з тобою водитися,— озвався Біллі до нього. — А як вона каже, то так воно й буде. Хайно я ще раз почую, що ти чіпляєшся до неї,— я не так коло тебе заходжуся. Зрозумів?

Лонг люто спалахнув, але не озвався.

— Ти зрозумів? — спитав Біллі ще рішучіше.

Коваль рикнув щось у відповідь, що мало означати згоду.

— Ну, то гаразд. Пам’ятай. А тепер — геть з дороги, поки цілий!

Лонг ушився, погрожуючи нишком, а Сексон рушила далі, мов у сні. Чарлі Лонг снлохував. Він злякався цього хлопчика з ніжною шкірою й блакитними очима. Вона покінчила з Лонгом,— Біл зробив те, на що не зважувався дотепер ніхто з інших чоловіків. І він поставився до неї багато краще, ніж до Лілі Сеидерсон.

Двічі намагалася Сексон розповісти Біллі детальніше про своє знайомство з Лонгом, але він щоразу перепиняв її.
— Те все мені байдуже,— сказав він за другим разом,— Тепер ви тут, і цього досить!
Проте вона наполягла на своєму, і коли, схвильована й обурена неприємними спогадами, закінчила, Біллі лагід¬но поплескав її по руці.
— Не журіться, Сексоп,— сказав він. — Лопг просто великий нахаба. Я це враз зрозумів, лиш оком скинувши на нього. Більше він вас не турбуватиме. Знаю я таких молодчага. Тільки загризається, мов той собака. Думаєте, він уже такий завзятий розбишака? Він тільки з немовлятами хоробрий.
— Але як це ви робите? — спитала вона захоплено. — Чому чоловіки так бояться вас? Ви якийсь незвичайний!
Він зніяковіло всміхнувся і перевів розмову на інше.
— Знаєте,— сказав він,— мені страшенно подобаються ваші зуби. Вони такі білі й рівні, але й не дрібні, як у дитинчат. Вони... вони саме такі, як треба, і пасують до вашого обличчя. Таких гарних зубів я ще в жодної дівчини не бачив! Слово честі,— почуваюся, немов який

голодняк, дивлячись на них! Отак би й поїв їх — такі вони гарні!

Опівночі, залишивши Борта й Мері, що ніяк не могли натанцюватись, Біллі іі Сексон подалися додому. Він настояв на тому, щоб не засиджуватись, і дорогою пояснив, чому саме:

— Бокс навчив мене берегти свої сили,— почав він. — Наш брат не може цілісінький день працювати, а потім до світу танцювати, і щоб не перевестися. Те саме й з випиванням. Я зовсім не янгол. Я теж колись напивався. Отож-бо знаю, що це таке. Випити я люблю. Люблю пиво, знаєте — такими великими кухлями; але ніколи не видудлюю досхочу. Я вже пробував, та переконався, що то кепська річ. Ось хоч би й цей довготелесий здоровило, що причепився до нас. Я б уже дався йому взнаки, якби до того дійшлося. Звісно, він таки, нівроку йому, галабурдник, але тут ще й ниво його підгарячило. Я це одразу помітив,— тож і всипав би йому бобу, не змигнувши. Фізичний стан людиии — то найголовніше.

— Але ж він такий здоровань,— заперечила Сексон. — Його кулаки вдвоє більші за ваші.

— Кулаки — це дурниця. Важливо те, що криється за ними. Він би на мене накинувся, мов звір. Якби я його не зміг подужати одразу, я б ухилявся, оборонявся, вичікував. Це знесилило б його дощенту: серце сплохувало б, дихання — все, а тоді я б його пальцем поклав. 1 він і сам це добре знає.

— Досі мені не доводилося зустрічатися з боксерами,— сказала Сексои, помовчавши. — Ви перший.

— Та я вже давно не боксер,— хапливо заперечив Біл. — Ще однієї речі навчив мене бокс. — що треба його кинути. Даремна праця. Сучать тебе, крутять, доки твоє тіло, м’язи, все, все стане міцне й пружне, а шкіра — гладенька, як шовк; здається, проживеш сто років з таким здоров’ям; аж рантом — вилізеш колись з-під канату па ринг, зробиш із двадцять клятих раундів з якимось дужим парубчаком, і за ті двадцять раундів пошарпаєш унівець увесь свій шовк; гульк — і вкоротиш собі віку па цілий рік! А часом то й па п’ять років, а то й на піввіку; трапляється, що й з місця не підведешся. Я стежив за боксерами. Буває — хлопець дужий, як бик, а не минуло й року — вмирає від сухот, або запалення нирок, чи з якої іншої хвороби. То що ж тут путнього? Адже ж ні за які гроші не

купиш того, що загубив. Ось чому я покинув бокс і знову захурщика. Я набув собі цього шовку і хочу його якнайдовше зберегти,— ото й усе.

— Ви, мабуть, дуже пишаєтеся, що ви найдужчий з чоловіків,— сказала Сексон тихо, сама пишаючись його силою та спритністю.

— Звичайно, це приємно,— відказав він щиро. — Я радий, що спробував боксу, і радий так само, що кинув його... Так, він багато дечого навчив мене; він навчив бути обережним і стримувати себе. О, якби ви знали, яка в мене була колись вдача,— мов сірник, одразу ж спалахую вогнем! Часом я сам себе боявся,— такий був задерій, що й хто зна... Але бокс навчив мене тримати себе в шорах і не робити такого, щоб потім каятися.

— Та ну вас — адже ви найспокійніша, найдобродушніша людина в світі! — заперечила вона.

— Ні-ні, ви помиляєтесь. Постривайте, побачите ще: часом я можу так вибухнути, що й сам не тямлю, що роблю. О, я скаженію одразу, тільки-но попускаю повіддя!

Від цього натяку на те, що їхнє знайомство триватиме й далі, у Сексоп щось радісно затріпотіло в грудях.

— Скажіть,— спитав він, коли вони ПІДХОДИЛИ ДО ЇЇ ДОМІВКИ,— що ви збираєтеся робити найближчої неділі?

— Нічого. Поки що нічого не надумала.

— А що б ви сказали, якби я запросив вас поїхати ресоркою на цілий день у горн?

Сексоп відповіла не одразу; на мить вопа здригнулася з жаху, згадавши свою останню подорож із ковалем, свій страх, стрибок з екіпажа, а тоді довгі милі блукань крізь темряву ночі, у черевичках на тоненьких підошвах, непевними стежками, де кожен камінець різав ноги. І враз радісна хвиля пойняла її всю: цей-бо чоловік обіч неї — зовсім інший.

— Я люблю коні,— промовила вона. — Я люблю їх, здається, навіть більше за танці, тільки я майже нічого про них не знаю. Мій батько їздив па чалому полковому коні. Мій же батько був капітан кавалерії. Я його ніколи не бачила, але він мені чомусь завжди ввижається верхи на цьому коні, з шабельтасом та шаблею при боці. Та шабля тепер у мого брата Джорджа, але Том — це мій другий брат, з яким я живу,— каже, що вона належить мені, бо вони обоє від іншого батька. Бачите, Том і Джордж мені брати тільки наполовину,— ми зведенята. Від другого

шлюбу моєї матері знайшлася тільки я одна. То був її справжній шлюб... тобто шлюб з любові.

Сексон раптом зніяковіла від власної балакучості; проте їй непереможно хотілось усе розповісти про себе цьому юнакові; адже ці далекі спогади — були неначе велика частка її самої.

— Кажіть, кажіть далі,— заохочував Біл.— Я люблю слухати про давні часи та про давніх людей. Мої батьки теж такого зазнали, і часом мені здається, що нашим батькам жилося чи не краще, ніж нам. Усе було тоді простіше й природніше. Я гаразд не потраплю сказати, що думаю... Але тільки скажу: не розумію я теперішнього життя. Тепер у нас завелися професійні спілки й об'єднання підприємців, і страйки, і скрута, і безробіття, і ще багато чого. А за давніх часів цього не було. Кожен обробляв свою землю, приносив додому м'ясо з полювання, мав досхочу поживи та піклувався про своїх старих. А тепер усе пішло шкереберть — і я нічого не второпаю. Може, я такий уже дурний, не знаю... Але ж розповідайте далі про свою матір.

— Бачте, коли моя мати була зовсім молода, вона покохалася з капітаном Брауном. Тоді, ще перед війною, віл був простий солдат. Потім почалася війна, і його послали на схід, де точилися бої, а мати поїхала до своєї хворої сестри Лаури, доглядати її. А згодом прийшла звістка, що його вбито під Шайлоу *. І вона віддалася тоді за одного чоловіка, що кохав її вже багато-багато років... Він — годі ще хлопчик,— був із нею в одному гурті, і разом з ним вона переїздила преріями. Він їй подобався, але вона не кохала Його по-справжньому. А потім знову прийшла звістка, що мого батька зовсім не вбито. Мати зажурилася, та не змарнувала свого життя. Вона була добра мати й добра дружина, і, хоч завжди сумна, але така лагідна й привітна. Мені здається, що голос вона мала наймелодійніший у світі.

— Була, виходить, молодця,— похвалив Біллі.

— А мій батько так і не одружився. Кохав мою матір ціле життя. В мене зберігається чудовий вірш, що мати йому присвятила. Чарівний вірш, наче музика... Ну ось, минуло чимало часу, як помер мамин чоловік, і тоді вони, нарешті, побралися. Сталося це 1882 року, і жилось їй тоді добре.

Сексоп ще багато розповідала Біллі, стоячи коло хвіртки, а коли вони розійшлись, їй дуже хотілося перекопати

себе, що їхній прощальний поцілунок був трошечки довший, ніж звичайно.

— Отож о дев’ятій? — гукнув він їй через хвіртку.— Про сніданок не турбуйтеся. Я сам усе влаштую. Ви тільки будьте готові рівно о дев’ятій.

РОЗДІЛ IX

У неділю вранці Сексон була готова навіть завчасу. Коли вона вдруге поверталася з кухні, куди ходила виглядати крізь вікно на вулицю, Сара, як завжди, почала їй вимовляти.

— Сором, гріх накуповувати собі тих шовкових панчіх! — почала вона. — Глянь па мене: день і ніч тупаю, від- почипку пе маю, а однак шовкових панчіх пе ношу, трьох пар черевичок теж не купую!.. Але господь справедливий, і коли прийде страшний суд, комусь будуть непереливки — кожен дістане по ділах своїх.

Том з люлькою в зубах, пестячи па колінах свого мізинчика, підморгнув сестрі — Сара, мовляв, у кепському настрої. Сексон вдавала, що не чує, і старанно вплітала стрічку в кіски однієї з дівчаток. Сара важко гупала по кухні, миючи й розставляючи посуд після снідання. Нарешті, тяжко зітхнувши, вона випростала спину, зігнену над зливальницею, і вороже зиркнула па Сексон.

— Ти нічого не скажеш, ні? Чого ж це ти мовчиш? Бо, мабуть, ще маєш крихту сорому. Хто б подумав — крутити любов із боксером! Не бійся, чула я, чула про твій роман із Білом Робертсом! Знайшла цяцю! Стривай лишень, дограєшся, що Чарлі Лонг добре накладе йому!

— Ну, не знаю,— втрутився Том.— Я чув, що Біл Робертс бравий хлопчина.

Сексон тільки всміхнулася знавецьки: перехопивши її усмішку, Сара й зовсім розлютилася.

— Чому ти не йдеш за Чарлі Лонга? Він дуріє за тобою, та й до горілки не охочий.

, — Бо надолужує пивом,— заперечила Сексон.

— Правду кажеш,— підтримав її брат. — Я знаю напевне, що в нього й дома завжди стоїть повне барильце.

— Може, й ти дудлив з нього? — гаркнула Сара.

— Може, й так,— згодився Том і обтер губи рукою, немов згадавши смак того пива.

— А чого б йому й не тримати в себе барильця, коли йому так хочеться? — знову повела Сара атаку, скеровану тепер і проти чоловіка.— У нього боргів нема, і він заробляє грубі гроші,— в кожному разі більше, як дехто інший.

— Бо не має на шиї жінки й дітей,— відказав Том.

— Бо не переводить грошей на внески до всяких ідіотських спілок.

— Ого, ще й як переводить,— спокійно відповів Том.— Не багато заробив би він у своїй майстерні, та й узагалі в Окленді, якби не ладнав із спілкою ковалів. Ти, Саро, нічого не тямиш у профспілкових справах. Якби не спілки, ми всі подохли б з голоду.

Звісно, звісно,— завелася Сара. — Я нічого не тямлю, не доросла! Я просто дурепа! Чи то ж слід отак учити матір при дітях? — Розсатанівши, вона повернулася до свого найстаршого, що, як ошпарений, відскочив назад.— Віллі, твоя мати дурна! Чуєш, синку? Твій батько каже, що вона дурепа,— і каже це їй просто в вічі, та ще й перед вами, дітьми! Незабаром почуєш, що твоя мати сказилася,— тож її запроторять у божевільню. Що ти на це скажеш, Віллі? Приємно тобі буде, якщо рідна твоя мати сидітиме у гамівній сорочці, замкнена без світла й сонця, і її битимуть, як негрів-рабів перед війною, Віллі, битимуть, як звичайних чорнопиких негрів! Ось якого ти маєш батечка, Віллі! Ти тільки подумай, Віллі,— мати твоя, що породила тебе,— у божевільні, а навкруги ревуть і кричать біснуваті, а долі лежать ті, кого на смерть запороли нелюди-сторожі, і вапно роз’їдає їхні трупи...

Сара вже не могла спинитися; вона змальовувала страшне майбутнє, що готує їй чоловік, сама себе під'юджуючи, а губи бідному хлопчикові, наляканому загрозою якоїсь незрозумілої катастрофи, почали безгучно тремтіти, і він тихо заплакав. Терпець Сексон увірвався.

— Скажи, па бога, невже ми не можемо пробути разом п’ять ХВИЛИН без сварки? — вихопилося в неї.

Сара одразу ж забула про божевільню і круто повернулася до зовиці.

— Хто ж тут свариться? — огризнулася вона. — Досить мені рота роззявити, як ви обоє налітаєте немов ті шуліки!

Сексон безнадійно знизала плечима, а Сара знову накинулася на чоловіка.

— Як тобі твоя сестра миліша за власну жінку, то нащо ти зі мною одружився? На якого чорта понаводила я тобі дітей, робила на тебе рук не покладаючи, ні на що перевелася? І яка за це мені дяка? Тепер я вже навіжена, і цим ти дорікаєш мені перед рідними дітьми!.. А що я маю від тебе? Цікаво мені знати, що ти дав своїй жінці, яка варила й пекла на тебе, прала твоє смердюче шмаття й церувала твої діряві шкарпетки, та ночей не досипала над твоїми виплодками, коли вони хворували! Глянь сюди!
Вона виставила безформну набряклу ногу, взуту у величезний, давно не чищений черевик, на якому суха шкіра давно потріскалась.
— Глянь сюди! Кажу тобі, глянь сюди! — Її хрипкий голос ставав щораз пронизливішим. — Ось оце єдині черевики, що я маю. Я. Твоя жінка, і тобі не сором? Де вже там балакати за три пари? Глянь па цю панчоху!
їй бракувало слів. Раптом вона знесилено гупнула на ослін біля столу і обвела всіх поглядом, сповненим невимовної злості й розпуки. По тому скочила па ноги, як автомат, налила собі чашку холодної кави й так само поривчасто знову сіла. Немов боячись попекти губи, вона налила в мисочку цієї масної рідини і так і застигла, похмуро дивлячися перед себе. Груди движіли їй уривчасто й конвульсійно.
— Ну, Саро, годі, не хвилюйся, не хвилюйся-бо! — стривожено заспокоював її Том.
Замість відповіді, Сара помалу й дуже обережно, немов доля цілих імперій залежала від певності її рухів, перекинула мисочку па стіл догори дном, так само обережно й помалу піднесла праву руку й дзвінко ляснула сторопілого Тома по щоці. І враз пронизливо, хрипко й монотонно заскиглила несамовитим істеричним голосом, а тоді, плюхнувши, сіла на підлогу. Голосила вона, похитуючись тілом вперед і назад, наче її зігнуло неймовірне горе.
Тихий плач Віллі перейшов у рев, і двоє наляканих дівчаток з новенькими стрічками в косах заревли й собі. Томове обличчя застигло й пополотніло, а на щоці в нього палала червона пляма. Сексон хотіла пожалувати його, але не насміла. Том схилився над жінкою.
— Саро, ти нездужаєш. Хай я проведу тебе до ліжка. Я сам тут попораюсь.
— Не займай мене! Не займай! — закричала вона, дико пручаючись.

— Томе, виведи дітей у двір погуляти. В кожному разі виведи їх звідси,— сказала Сексон; вона сама тремтіла і була бліда. — Йди, Томе, будь ласка, йди. Ось твій капелюх. Я сама заспокою її. Я знаю як.

Залишившись на самоті, Сексон почала хапливо поратися, над силу намагаючись бути спокійною, бо тільки спокоєм можна було вплинути па цю несамовиту жінку, що з криком звивалася на підлозі. Її огидливе голосіння проривалося крізь топкі стіни будинку не тільки до сусідніх будинків, але й до вулиці і навіть через дорогу. Серце Сексон прикипіло на думку, що Біллі надійде саме під цей галас. До того ж вона була ображена й обурена до глибини душі. Проте, стримуючи себе, Сексон обняла Сару однією рукою, а другою стала помалу й лагідно водити по її чолі та розпатланому волоссі. Нарешті пронизливий невпинний крик трохи вщух. За кілька хвилин хвора лежала вже, важко хлипаючи, в своєму ліжкові, з мокрим рушником на голові й па очах. Сексон і Сара мовчки визнали цей вибух божевілля, як мігрень.

Коли здалеку почувся тупіт копит, а тоді обірвався перед їхнім домом, Сексон уже могла залишити братову й побігти махнути Біллі рукою через парадні двері. На кухні вона застала Тома, що в сумовитій тривозі чекав па неї.

— Усе гаразд,— заспокоїла вона брата.— Приїхав Біллі Робертс, і я іду до нього. Сядь коло неї, може, вона засне. Але не турбуй її. Хай собі робить, що хоче. Якщо вона дозволить тобі взяти себе за руку — потримай. В кожному разі спробуй. Та передусім — це найголовніше — зміни мокрого рушника на голові.

Том, добродушний і лагідний, був, проте, як здебільшого західні поселенці, здержливий в емоціях. Він кивнув їй і слухняно пішов до дверей, але раптом завагався. Вій не сказав нічого, тільки глянув на Сексон з вдячністю й братньою любов'ю. Вона зрозуміла цей погляд і всією істотою відгукнулася па нього.

— Усе гаразд, так, так, усе гаразд! — палко скрикнула вона.

Том похитав головою.

— Ні, не гаразд. Сором, тяжкий сором — ось що це таке. — Він знизав плечима. — За себе мені байдуже. Але за тебе мені прикро. Все твоє життя ще перед тобою, люба моя сестричко. Молоді роки минуть так швидко, що й не схаменешся. Кепський початок дня. Забудь про все мер¬

щій, біжи до свого приятеля та погуляй з ним.— Він спинився біля відкритих дверей, поклавши руку на клямку. Брови його болісно стиснулися.— Хай йому чорт! І хто б подумав! Колись і ми з Сарою їздили кіньми в гори. Мабуть, і вона тоді теж мала три пари черевичків. Чи ж можна повірити?

Сексон побігла до себе причепуритися; вона скочила на стільця, щоб іще раз критично поглянути в дзеркальце на стіні, чи гарно лежить на пій полотняна спідниця. Цю спідницю й жакета вона купила в крамниці, але дещо довелося на себе переробити, а щоб здавалося, ніби костюм шито в кравця, всі шви перестрочила у дві смужки. Стоячи па стільці, вона швиденько обсмикала й підтягла спідницю. Все гаразд. Милували око і тонкі щиколодки над низенькими шкіряними черевичками, і граціозна форма пружних литок у нових простих брунатних панчішках. Скочивши зі стільця, вона пришпилила до зачіски матроського капелюшка з твердої білої соломи, обвитого брунатною стрічкою в топ до паска. Потім похапцем міцно потерла свої бліді щоки, з яких Сарина істерика зігнала ввесь рум’янець, і затрималася на хвилинку, щоб одягти рукавички: колись на «сторінці мод» недільного додатку до газети вона вичитала, що справжні леді ніколи не вдягають рукавичок на вулиці.

Рішуче подавшись через вітальню й повз Сарину спальню, крізь тонкі стіни якої прохоплювалося важке сопіння й хлипання, Сексон на превелику силу примусила свої щоки зберегти рожевий колір, а очі весело поблискувати. І вона досягла свого. Біллі й на думку не могло спасти, щоб це жваве юне створіння, яке так легко збігло до нього з ганку, могло допіру витримати боротьбу з вибухом божевільної істерії.

Під сяйвом вранішнього сонця Біллі мало не засліпив Сексон своєю білявою принадою. На його білих майже ніжно-дівочих щоках грав легкий рум’янець. Сині очі були ще темніші, ніж звичайно, а м’які кучері ніколи ще так не золотилися стиглим колоссям, як тепер. Ні разу досі не бачила вона його таким велично-юним. Коли він усміхнувся до неї, блиснувши білими зубами з-за червоних губ, по її тілі знову розлилося відчуття супокою й відпочинку. Після напівшалених зойків та голосіння братової, величини спокій Біллинної постаті втихомирював душу, і Сексон

мимоволі засміялася подумки, згадавши, скільки страшного наговорив їй тоді Біллі про свою запальну вдачу.

Вона вже деколи їздила візником, але були то переваж¬но важкі, незграбні, дивакуваті брички, запряжені однією захлялою шкапиною і розраховані на витривалість. Ллє тут перед нею стояла пара гарячих, неспокійних коней вони, басуючи, мотали гривами, а їхня блискуча булано- золотиста шерсть свідчила про те, що за все своє славно молоде життя їх ще й разу ие здавалося у винайм. Упряж на них була тендітна й легка, дишель неймовірно топеиький. А Біллі здавався невід'ємною частиною і владарем цих коней та цього вузенького повозу па великих жовтих колесах з гумовими шинами. Як відмінний від інших був цей екіпаж, так і сам Біллі був відмінний від парубків, що возили її па прогулянку в незграбних колясках, запряжених захарчованими шкапами. Він тримав віжки в одній руці, але здержував гарячих молодих коней більше своїм низьким, тихим і спокійним голосом, у якому відчувалася міць і сила волі.

Треба було поспішати. Пильним жіночим оком Сексон одразу помітила юрбу цікавих дітей; голови дорослих теж здивовано визирали з-за фіранок. Вільною рукою Біллі відкинув полотняну запону й допоміг їй сісти обіч себе. Дуже зручне було те пружне сидіння, приємно було відкинутись на високу спинку, оббиту м'якою коричневою шкірою, але ще приємніше було відчувати близькість цього спокійного, певного у своїй силі юнака.

— Як вони вам подобаються? — спитав Біллі, беручи віжки в обидві руки й пускаючи коней, що рвучко ринули вперед. Сексон ще ніколи не бачила таких вправних коней.— Вони, знаєте, хазяйські. Таких коней не наймеш. Він дає їх мені часом, щоб не застоювалися. Якщо їх не привчати до регулярних виїздів, то потім сам будеш не радий. Гляньте па Короля — як виграє! Хіба не розкіш, га? Ач, яка краса! Цей теж півроку. Його звати Принц. Довелося одягти йому мундштука, бо йнакше не втримаєш. Ах ти ж!.. Пустуєш?.. Бачили, Сексон? Оце коні! Не коні — змії!

За ними вслід полинули захоплені вигуки сусідських дітей, і, дихнувши на повні груди, Сексон подумала, що її щасливий день, нарешті, почався.

РОЗДІЛ X

— Я зовсім не знаюся па конях,— казала Сексон.— Мені зроду не доводилося їздити верхи, а як деколи траплялося правувати,— завжди то були якісь кривоногі шкапи, що раз у раз спотикалися. Ллє коней я не боюся. Я дуже люблю їх. Мені здасться, це в мене вроджене.

Біллі глянув на неї у щирому захопленні.

— Це чудово! Це те, що я люблю в жінці,— сміливість! Бо ж часом як візьму з собою яку дівчину — ну, чисто всі жили повисотує. Ох, як вони мене злостять!.. Первуються, і тремтять, і вищать, і трясуться... Мабуть, і їздили вони тільки заради мене, а зовсім не заради прогулянки. А мені до вподоби хоробра дівчина, що любить коней. Ось ви справді паче така дівчина, Сексон,— їй-бо, така! З вами є про що побалакати. А з іншими така нудота! Мовчу, паче води в рот набрав. Воші нічого не тямлять, усього бояться... Ви, Сексон, мене розумієте...

— Може, треба народитися з любов'ю до коней, а може, це має бути у тебе в крові,— відказала вона. — Мабуть, я так люблю коні тому, що мені часто ввижається мій батько на своєму чалому. Але хоч там як, а я їх люблю. Коли я була ще зовсім маленька, то раз у раз малювала коні. Мама завжди підохочувала мене до того. Я маю цілий зшиток своїх дитячих малюнків — і там самі тільки коні та копі. Знаєте, Біллі, іноді мені сниться, що я маю коня, свого власного коня. А як часто сниться мені, що я їду верхи або правую кіньми!

— Я вам потім дам правити,— хай тільки вони трохи укоськаються. Тепер воші занадто басують... Візьміться за віжки, ось тут перед моїми руками, і міцно тримайте... Почуваєте? Звісно,— почуваєте. Чуєте, як вони тремтять? Я боюсь вам передати віжки, бо не втримаєте — надто ви легенька.

Очі Сексон засяяли; вона відчула в своїх руках тремтіння вудил і міць прекрасних, гарячих коней; а він, дивлячись на неї, загорався її радістю.

— Чого варта жінка, коли вона не годна бути рівнею чоловікові? — вигукнув він.

— Люди, що кохаються в чомусь одному, завжди легше сходяться,— відповіла Сексон, шаблоновою фразою прикриваючи свою радість: адже між ними й справді так багато спільного!

— Здаєте, Сексон, мені доводилося не раз битися, запекло битися, аби здобути перемогу, перед юрбою вічно п‘яних, пропаханих куревом, огидних нікчем. Гидко згадати!.. І та покидь, що не знесла б жоднісінького удару в щелепу чи в живіт,— галасувала й ревла, вимагаючи від мене крові. Здумайте — крові! А в самих і риб’ячої крові катма! Слово честі, я волів би боротися перед одним глядачем,— хоча б і перед вами або кимось іншим,— аби він був мені до душі. Тоді б я пишався! Але битися перед отими миршавими, тупоголовими блазнями, полохливими, як кролі, і щоб вони плескали мені... мені? Невже ви дорікатимете, що я покинув оту гидоту? Та краще я битимуся перед старими спрацьованими шкапами, яким місце хіба на зв¬лищі, ніж перед отим бидлом, у якого в жилах не кров, а вода з Контра-Костп, коли там починається дощова година.

— Я... я не знала, що бокс така... така річ,— нерішуче прошепотіла Сексон, випускаючи віжки з рук і знову відкидаючись па спинку поруч із Біллі.

— Не бокс, а юрба, що на нього милується,— раптом заступився вій ревниво. — Звісно, бокс може зашкодити молодому хлопцеві, знівечити його здоров’я... Але найгірше дратує мене ця безглузда публіка. Навіть її оплески й хвальні слова принижують мене. Розумієте, що я хочу сказати? Я втрачаю свою гідність. Ви тільки здумайте! П’яниці непросипенні, страхопуди нещасні, що хворої кицьки бояться, що не годні й пальта порядній людині подати — і вони стають гонки, верещать і під’юджують мене... Мене! — Раптом Біллі зареготав: Ха-ха! Гляньте на нього! Ото пройда!

Великий бульдог, що крався шинком через вулицю, не звертаючи жодної уваги на запряг, прослизнув надто близько від Принца, і той вищирив зуби, спустив голову й натягнув віжки, щоб схопити пса.

— Наш Принц з натури теж перебієць. Він намагається зцапати пса зовсім не тому, що якийсь дармобит його на собаку нацькував. Він робить так з власної охоти. І це правильно. Бо це природно. Але на рингу, перед тими йолопами!.. Ні, хай бог милує, Сексон...

Сексон скоса поглядала на Біллі: як вільно керував він кіньми, що неслися ранковими недільними вулицями, як дужою рукою зненацька він осадив їх і збочив, обминаючи двох хлопчиків, що вовтузилися посеред вулиці з візоч-

ком... Вона днвилася на Біллі й раптом відчула в ньому незміряну глибінь і міць, таємничу силу темпераменту, зірниці приборканих на дні душі бур, темну похмурість,— як зорі, холодну й далеку,— запеклу дикість вовка і шляхетну дикість расового коня, праведний гнів янгола і невичерпний пал вічної юності. Вона сиділа біля юнака перелякана й приголомшена,— спрагла жінка, що тяглася до нього через усі оті прірви, що прагнула його обіймами й серцем,— і шепотіла до себе, відгукуючись па це почуття всіма струнами своєї душі: «Любий, любий...»

— Бігме, Сексон,—провадив він далі, підхоплюючи обірвану нитку розмови,— часами я так ненавидів їх усіх, що мені хотілося перескочити через канат і врізатися в юрбу з кулаками, аби втямили, що то є справжній бокс! Хоч би взяти той вечір, коли я бився з Біллі Мерфі. Біллі Мерфі! Якби ви тільки знали його. Мій друг. Найкращий, найве- селіший з усіх боксерів! Ех! Ми ходили з ним разом до Дюрантської школи. Ми разом росли. Його двобій був мій двобій. Моє лихо було його лихо. Ми обоє захоплювалися боксом. Нас випускали одного проти одного, і не раз. Двічі ми закінчили внічию. А тоді — раз переміг він; другий раз я. І ось ми зійшлися з ним уп'яте,— уп'яте мали змагатися двоє людей, що люблять один одного. Він на три роки старший за мене. В нього жінка й двоє чи троє дітей, я їх теж знаю. І він мені друг. Розумієте?

Я важчий за нього на десять фунтів, але для боксерів важкої ваги це не вада. Він не відчуває часу й відстані так, як я, і я краще веду напад. Але він зате кмітливіший і моторніший. Я зроду не був такий моторний. Ми обоє не дамо себе скривдити. Обидві руки в нас розвинені, і ми добре орудуємо обома кулаками,— в обох нас міцний удар. Я знаю його вдари, а він мої — і ми один одного поважаємо. Шанси в нас однакові. Два змагання внічию, і по одній перемозі. Слово честі, я об тім і не думав, хто ж то переможе,— ми рівні. Отож, починається бій... Вам не прикро це слухати?

— Ні, ні! — скрикнула вона. — Мені страшенно цікаво, — ви такий надзвичайний.

Він прийняв похвалу як належне, не зморгнувши своїми ясними спокійними очима.

— Ми почали. Шість раундів, сім, вісім; ні його, ні моя не взяла. Я відбиваю його випади лівою рукою, і мені пощастило дати йому короткий аперкот правою, аж тут він

як дасть мені у щелепу й у вухо — то в мене, вірите, в голові запаморочилось і загуло. Ну, виходить, усе гаразд — видно, що скінчиться знов унічию. А треба ж зробити двадцять раундів, знаєте.

Раптом йому не пощастило. Ми саме ввійшли в клінч, а він мене лівим кулаком по голові як грюкне! — якби по щелепах, то так би я й звалився. Я хильнувся вперед, та не досить швидко, і його кулак бабахнув по вилиці. Бігме, Сексон, від того удару мені в очах свічки засвітилися. Але дарма, то не могло мене уверед ити, кістки-бо тут міцні. Та за те бідному хлопцеві заріз,— він скалічив собі великого пальця, якого ще малим розбив, боксуючи на пісках Вотс-Тракту. Отож він тим пальцем як ударився об мою міцну кістку і вдруге його вивихнув. Я цього зовсім не хотів. Це підступний викрут, хоч у змаганнях цілком законний, тобто ти повертаєшся так, що супротивник розбиває собі руку об твою голову. Але не між друзями. За мільйон доларів не втнув би я Білові Мерфі такої штуки. Просто стався нещасливий випадок — через мене, що я такий вайлуватий на світ народився.

А як це боляче! Слово честі, Сексон, ви собі й уявити не можете, як болить, коли заб'єш ушкоджене місце. Що мав робити Біллі Мерфі? Боротися обома руками йому вже несила. Він це знав, і я теж. Суддя це знав а більше ніхто. Біл намагався вдавати, що з лівою рукою в нього все гаразд. Але ж насправді було не так! Кожен дотик завдавав йому такого болю, немов у руку йому впинався ніж. Він пасправжки не міг ударити лівою. Чи сяк чи так однаково болить. Отож я й не дуже відхилявся від його замахів лівою, я знав, що то порожні удари — зате йому власні удари допікали аж до серця, і щодалі — гірше й гірше.

Ну, а тепер — уявіть собі, що ми боксуємо для власної втіхи десь па задвірку, і Біл раптом розбиває пальця бо мою голову? Ми, звичайно, зараз же рукавиці набік, я притьмом обмотую йому бідолашного пальця холодним компресом і гарненько бинтую, щоб запобігти запаленню. Але тут не те. Це змагання для гулящих глядачів, що заплатили гроші і хочуть бачити кров; і вони таки доб'ються крові. То не люди, то — вовки!

Йому треба було берегтися, ну та й я на нього не напосідав. Я й сам збентежився — не знав, що чинити. Тільки вдавав, що боксую. А глядачі це помітили і загорлали:

«Який це бокс?!.. Шахрайство! Шахрайство! Загили йому! Стоїмо за тебе, Робертсе!..» — і всяке таке казна-що.

«Бийся! — люто шепоче мені суддя.— Бийся, а ні — то я дискваліфікую тебе — тебе, чуєш, Біле!»
Кепська справа. Нечесна. І знаєте, за віщо ми боролися? За сотню доларів. Би тільки здумайте! Я мусив скінчити боротьбу й зробити все, щоб скалічити свого друга, бо, бачте, оті дармобити па нас гроші поставили!.. Гарно, нема чого казати! Ну, то це й був мій останній виступ. Ніколи вже нога моя не ступить на ринг!
«Годі,— кажу я до Мерфі під час клінчу,— бога ради, Біле,— годі!» — А він мені пошепки: «Не можу, Біле,— сам знаєш, не можу».
Тоді суддя розборонив нас, а юрба загаласувала й затупотіла.
«Ну ж бо, доконай його, Робертсе, катів сину!» — каже мені суддя; а я його к бісу посилаю, і знов ми з Біллі входимо в клінч, і знов Біллі забиває свого хворого пальця, і з болю йому кривиться обличчя. І це гра? Ні, таке вже годі! Думаєте, приємно дивитися в вічі чесному хлопцеві, що корчиться з болю? Адже ж ти любиш його і знаєш, що він тебе любить, а проте завдаєш йому болю,— то хіба це спорт? Я не міг того знести. Але глядачі поставили на нас свої гроші, і до пас їм дарма! Ми продалися за сто доларів і мусимо відробляти.
Слово честі, Сексон, я хотів перескочити через канат і пустити кров отим крикунам, що так прагнули крові.
«Кінчай, бога ради,— шепнув мені Біллі в цьому клінчі.— Збий мене з ніг, бо не можу ж я сам упасти».
І знаєте, Сексон? Я заплакав, заплакав отам па рингу, під час отого клінчу.
«Не можу, Біле»,— шепочу я йому й обіймаю, як брата. А розлютований суддя розтягує нас у різні боки, і кляті вовки гарчать:
«Він у тебе в руках!», «Доконай його!», «Кінчай!», «Заціди йому в зуби, щоб гепнув!»
«Доконай мене, Біллі, не будь свинею»,— благає він і дивиться на мене так лагідно, а суддя знову рознімає нас.
А вовки виють своє: «Шахраї! Шахраї! Шахраї!» — і не вгавають.
І що ж, я доконав його. Іншого виходу в мене не було. Бігме, доконав. Мусив. Я зробив удаваний випад, хутко відхилився праворуч від його лівої руки, підставив плече й зацідив йому по щелепах з правого боку. Віп знав цей

викрут. То йому була не первина. Він не раз і сам так робив і боронився від нього плечем. Але цим разом він не боронився. Навпаки, вій відкрився, приймаючи удар. Бах! Я влучив... Він підскочив угору, повалився на бік, загріб носом, а тоді впав мерцем; голова йому зігнулася, паче він карка зламав. І це зробив я, його друг, за сто доларів для втіхи підлих блазнів, що не годні мені в слід ступити! Не довго думаючи, я схопив Біла па руки, виніс його й допоміг очутити. А дармобитам що? Вони ж заплатили свої грошики, то й одержали свою порцію крові, ще й побачили нокаут!.. А людина, у сто крат краща за них, яку я любив, лежала переді мною на матах, мов мертва, із розбитим обличчям...

Яку хвилину Біл мовчав, дивлячись просто вперед на коні, і обличчя його було суворе й гнівне. Потім він зітхнув, глянув на Сексон і всміхнувся.

— Відтоді я покинув боксувати. А Біллі Мерфі кепкує з мене. Він боксу не кидає. Але так, між іншим,— задля підробітку, бо ж у нього добра робота. Часом, як щось там набіжить — чи ремонт, чи лікареві треба заплатити, чи старшому синкові велосипеда заманеться,— Біл виступає по клубах і бере п’ятдесят чи сто доларів за вечір. Ось я колись познайомлю вас із ним. Він добрий хлопчина. Але той вечір таки дався мені взнаки.

Лице Біллі стало знову похмуре й суворе, і Сексон несвідомо зробила те, що в таких випадках, удаючи щирість, роблять жінки вищих, ніж її, соціальних верств. Її рука зненацька міцно стиснула його руку, яка тримала віжки. У нагороду за це Білові очі й губи привітно всміхнулись, коли він обернувся до неї.

— Вйо! — гукнув він. — Ото диво! Ніколи я ще не балакав про це ні з ким. Я завше тримаю язика на припоні — не базікаю про те, що думаю. Але чомусь мені хочеться, щоб між нами було все гаразд,— щоб ви мене знали й розуміли. Ось тим-то я й кажу вам усе, що думаю. А танцювати зугарний всяк!

Дорога йшла повз міську управу. Вони проминули хмарочоси Чотирнадцятої вулиці, Бродвей та Маунтен-В'ю і, повернувши праворуч коло кладовища, через Підмонтські горби вибралися до Блер-парку й раптом пірнули в зелену прохолоду Джек-Гейської ущелини. Сексон раділа й захоплювалася, що так швидко вони їхали.

— Ну ж і коні! — скрикнула вона. — Я ніколи навіть не

марила, що мені пощастить їздити такими кіньми. Боюся, щоб раптом не прокинутись і не побачити, що це тільки сон. Я ж так люблю коні... Не знаю, що б я віддала, аби тільки мати колись власного коня.

— Чи не дивно, що і я люблю коней саме так? — відка-зав Біллі.— Хазяїн каже, що я па стайні народився. Сам-то нічогісінько в них не тямить, хоч має, проте, двісті здоровезних биндюжних коней, окрім цієї пари легкотяглих. А ось я не маю й шкапини.

— Але ж пан біг створив коні,— мовила Сексон.

— Звісно, що не мій хазяїн. Тільки чого ж тоді він має їх так багато? Здумайте тільки,— дві сотні! Він убгав собі в голову, що любить коней. Але слово честі, Сексон, усіх своїх коней укупі він не любить так, як я люблю останню волосинку облізлого хвоста в останньої шкапи з його табуна. І все ж копі не мої, а його. То чи не глум це?

— Отож-бо й є,— засміялася Сексон співчутливо. — А ось я, наприклад, дуже люблю тонкі блузки з мереживом, і все своє життя тільки те й роблю, що прасую їх для когось іншого. Це теж і дивно, й несправедливо!

Біллі розлючено стиснув зуби.

— А ще ж у який спосіб здобувають собі декотрі жінки оті блузки! Мене просто злість бере, як здумаю, що ви прасуєте їх. Ви знаєте, що я хочу сказати, Сексон. Тут нема чого в схованки гуляти. Ви знаєте. Я знаю. Всі знають. Але чомусь воно заведено, що чоловікові не годиться говорити з жінкою про такі речі. — Вій майже винувато дивився на Сексоп, але топ його був твердий і переконаний. — Я ніколи не розводжуся про такі речі з іншими дівчатами. Вони-бо доконче подумають, що я па щось натякаю. Мене аж злість бере, як воші в усьому завжди шукають якихось натяків. Але ви не така. Я можу з вами говорити про все, що хочу. Я знаю. Це добре. Ви однаково, що Біллі Мерфі або котрий інший хлопець. Ви розумієте.

Сексон щасливо зітхнула й мимохіть глянула на нього закоханими очима.

— Те саме й зі мною,— промовила вона. — Я ніколи не дозволяю знайомим хлопцям заводити зі мною такі розмови — вони враз перекрутили б це на інше. Знаєте, коли я буваю з ними, мені все здається, що ми брешемо одне одному або дуримось, як на маскараді. — Вона на хвилинку змовкла, а тоді повела, вагаючись, далі: — Я не сліпа... Я багато бачила й... чула. Я мала пе раз пагоду відпочити

від пральні... досить було б пальцем кивнути, і мала б я отакі самі гарні блузки... І все таке... і може, навіть верхового коня... Був тут один касир з банку... ще й жонатий... То він мені просто запропонував... Хто там на мене зважатиме!.. В очах його я була не порядна дівчина з природними дівочими почуттями. Я була просто ніщо. Між нами була суто ділова розмова... Від нього я дізналася всякого про чоловіків. Він сказав, що саме він зробить для мене. Він... .

її голос сумовито обірвався, і в тиші чути було, як Біллі заскреготів зубами.

— Можете не казати мені! — скрикнув вій. Я знаю. Наш світ брудний, несправедливий і розпусний! У ньому нема ні честі, ні совісті. Не розумію я його. Жінок з усім найкращим, що є в них, купують і продають, мов коней. Я не можу збагнути тих жінок. Але й тих чоловіків так само. Чоловік, отак купуючи жінку, наражається па неминуче ошуканство. Але ж це дивно, хіба ні? Візьмім ось мого хазяїна з його кіньми. Він же має не тільки власних коней, а й жінок. Він міг би, мабуть, купити і вас, бо дав би добрі гроші. Ех, Сексон, ви варті гарних блузок та всяких інших дарунків, але, бігме, я й здумати собі не можу, щоб ви за них платили такою ціною. Це був би справжній злочин...

Раптом він замовк і натяг віжки. З-за крутого повороту мчав на них автомобіль. Шофер шпарко загальмував, і ма-шина стала. Пасажири в ній з цікавістю поглядали па молоду пару в легкому екіпажі, що загородив їм дорогу.

Біллі підніс руку.

— Об’їдьте нас із зовнішнього боку, молодче! — гукнув він шоферові.

— І на думці не маю, братику,— відповів той, міряючи досвідченим оком крихку крутизну по один бік дороги і обривчастий схил по другий.

— То заночуємо тут,— весело заявив Біллі.— Я знаю правила їзди! Ці копі ніколи не бачили машини. Можете бути певні, що я не попущу, щоб вони понесли й перекинули повіз у прірву.

Пасажири в машині обурено запротестували.

— Не задавайся, хлопче, хоч ти собі й мугиряка,— відказав шофер.— Ми твоїх коней не зачепимо. Відступися, аби ми проїхали. А коли пі, то...

— Це зробиш ти, молодче,— кинув Біллі. Ти не маєш

права так говорити до товариша. Нема чого сперечатися. Катай-бо назад — угору дорогою, та й уже! Зупинишся гам, де можна розминутись, і ми об'їдемо вас. Самі ви заварили, тож тепер і виплутуйтесь.

Після незадоволених переговорів з пасажирами, шофер нарешті послухав, дав задній хід, і машина зникла за поворотом.

— Невелике цабе! — підморгнув Біллі до Сексон. Воші гадають, кількома галонами бензину та ціною машини завоювали собі всі шляхи, що їх прокладали ваші й мої предки.

— Ти що — до ночі будеш воловодитись? — почувся з-за повороту шоферів голос. — Поганяй, дорога вільна.

— Забирайся до дідька! — презирливо гукнув Біл. — Проїду, коли схочу! А як не даси мені досить місця, то переїду й тебе і твоїх дохлявих жевжиків.

Біллі злегка ворухнув віжками, і невтомні коні, мотаючи гривами, без усякого спонукання виїхали на крутий схил і обминули машину, що чахкала за поворотом.
— То на чому ж ми зупинилися? — почав Біллі, коли перед ними простяглася вільна дорога. — Ага,— тож мій хазяїн. Чого може він мати аж дві сотні коней, і жінок, і всякого добра донесхочу, а ми з вами не маємо нічого?
— Ви ж маєте красу ii здоров'я, Біллі,— сказала Сексон лагідно.

— І ви також. І ми продаємо цей крам, немов шовк за прилавком, ио стільки-то за ярд. Ви ж самі знаєте, на що переведетеся за кілька років, працюючи в пральні. А я? Я щодня продаю помалу свою силу. Ось гляньте на мого мізинця! — Він перекинув віжки в одну руку і показав їй другу. — Я не можу ворушити ним так легко, як іншими пальцями,— і що далі, то гірше. Цьому винен не бокс, а моя робота. Це понівечений шматок запроданого «шовку». Чи ви коли бачили руки старого биндюжника, що правував четвернею? Вони такі покручені та скривлені, наче кігті.

— За тих давніх часів, коли наші предки переходили прерії, все було зовсім не так,— озвалася Сексон. — Мабуть, і воші калічили собі руки в роботі. А проте їм нічого не бракувало, і коні вони мали, і все чисто.

— Звісно. Вони працювали на себе. І руки калічили ради себе. А я калічу свої пальці заради хазяїна. Знаєте, Сексон, його руки такі тендітні, мов у якої жінки, що

зроду не працювала. А він же має і власні коні, й стайні, ХОЧ НІКОЛИ й за холодну воду не візьметься, тоді як мені доводиться аж із шкури видиратися, аби заробити собі на хліб та на одяг. Мене обурює, чому все так улаштовано на світі? І хто крутить світом? Ось що хотів би я знати. Часи змінилися. Хто їх змінив?

— У кожному разі не бог.

— Головою ручуся, що не він. 1 ще одне кортить мені знати. Хто ж таки, нарешті, той бог,— де він? Якщо він усім керує,— а нащо він здався, якщо не керує? — то чому дозволяє він моєму хазяїнові й отаким, як той ваш касир, мати табун коней, купувати жінок і гарненьких дівчат, що їм слід було б кохати своїх чоловіків та народжувати дітей і не соромитися їх, і взагалі жити собі щасливо, як їм припаде до вподоби?..

РОЗДІЛ XI

Засапані коні, важко дихаючи й часто зупиняючись, дерлися вгору давнім кам'янистим шляхом, що вів до Морагської долини. Від перевалу через пагорби Контра-Коста дорога прикро спускалася між зелених, залитих сонцем узгір'їв Редвудської ущелини.

— Хіба ж не розкіш? — скрикнув Біл, широким порухом звертаючи увагу Сексон на мальовничі групи дерев, де дзюрчали невидимі струмки і по-літньому гули бджоли.

— Страх, як гарно!..— погодилася Сексон. — Коли надивишся на це, то так тягне пожити на селі, хоч я й містянка зроду.

— Мене теж, Сексон. Сам я теж ніколи не жив на селі, хоч усі мої кревні — селяни.

— Тоді не існувало міст. Тоді всі жили по селах.

— Мабуть, таки справді,— кивнув Біллі.— Тож вони мусили жити по селах.

У легкому екіпажі не було гальм, і Біллі доводилося дуже уважно стежити за спуском по крутій звивистій дорозі. Сексон відкинулася на спішку й заплющила очі, цілком пройнята відчуттям спокою та відпочинку. Час від часу Біллі поглядав на її заплющені очі.

— Що з вами? — нарешті спитав він стурбовано. — Вам недобре?

— Навкруги така краса, аж мені страшно й дивитися,— відповіла Сексон. — Тут усе занадто щире...

— Як то щире? Дивно якось ви кажете!

— А чи ж ні? В мене таке почуття. Тут усе щире. В місті будинки, і вулиці, й усе,— нечесне, нещире. Не знаю чому, але це так.

— Бігме, ви, здається, кажете правду! — скрикнув він. — Коли ви це сказали, воно саме впало мені в око. Тут нема ні підступів, ні хитрощів, ні облуди, ні брехні. Оті дерева стоять собі дужі, природні й свіжі, як молоді боксери, що вперше виступають па рингу і ще не обізнані з його підлотою, інтригами, викрутами на користь тих, хто поставив більше грошей, аби пустити туману глядачам. Так, тут усе щире. Сексон, скажіть мені,— ви справді все це розумієте? — Він замовк, тільки пильно дивився на неї замисленим, лагідним поглядом, і від цього пестливого погляду вона вся радісно стрепенулася .— Знаєте, мені хотілося б, щоб ви колись побачили, як я боксую; я кажу про справжній, напружений, запеклий двобій. Я був би незмірно гордий, якби мені довелося битися для вас. Ви дивилися б і розуміли. Це був би чесний двобій, далебі, чесний. А дивно! Мені ніколи ще не хотілося боксувати па очах будь-якої жінки. Всі вони пищать, вищать і нічого пе тямлять. А ось ви зрозуміли б. їй-бо, зрозуміли б!

Згористий шлях залишився позаду. Незабаром екіпаж уже котився залитою сонцем долиною попри затишні фермерські садиби й золотисті округи стиглого хвилястого збіжжя. Біллі знову звернувся до Сексон:

— Слухайте,— ви, мабуть, уже частенько закохувалися? Розкажіть мені, що воно таке, оте кохання?

Вона поволі похитала головою.

— Я тільки думала, що закохувалася... і то це не дуже часто...

— Не дуже часто? — скрикнув вій.

— Як на правду сказати — ні разу,— запевнила вона його, втішаючись нишком його мимовільними ревнощами.— Навсправжки я ще ні в кого не була закохана. Якби закохалася, то тепер була б уже заміжня. Якби я любила хлопця, то, звичайно, вийшла б за нього — а як же інакше?

— А якби він вас не любив?

— Не знаю,— всміхнулася вона напівжартома, напів-

переконано й гордо. — Мені здасться, що я змогла б закохати його в себе.
— Звичайно, змогли б! — ревно вигукнув Біллі.
— Але ж на лихо,— додала вона,— тих хлопців, що мене кохали, ніколи не кохала я... О, гляньте!
Трусик із пухнастим хвостиком проскочив перед ними через дорогу, залишивши за собою тоненьку хмарку куряви, немов димок від цигарки. Ще один поворот, і з-під самих кінських морд нараз спурхнуло з десяток сполоханих перепеличок. Біллі й Сексон, мов діти, тішилися кожною несподіванкою.
— Ех,— промурмотів він. — Шкода, що я пе народився фермером. Людей створено не на те, щоб вони ниділи по містах.

— Та ще коли вони нашої вдачі,— згодилася Сексон. — Вона на хвилю замовкла й глибоко зітхнула.— Яка краса! Прожити тут усе життя серед природи — то був би чарівний сон. Іноді я дуже шкодую, що я не індіянка.

Біллі кілька разів поривався звернути розмову на цікаву для нього тему, але все стримувався.

— Ну, а щодо тих хлопців, яких ви, як вам здавалося, кохали?.. Ви ж мені про них так нічого й не розповіли,— наважився він нарешті.

— Вас те цікавить? — спитала вона.— Далебі, вони того не варті.
— Звичайно, цікавить. Розповідайте. Ну...
— Гаразд. Слухайте. Перший був Ел Стенлі...
— Чим він заробляв гроші? — перебив майже владно Біллі.
— Він був картяр.
Біллі похмуро зиркнув на Сексон, і в його затьмареному погляді промайнула підозра.
— О, не турбуйтесь! — засміялася вопа. — Мені було тоді лише вісім років. Бачите, я починаю від самого початку. Те було тоді, як моя мати померла, і Кеді взяв мене в прийми. Він мав готель і шинок,— невеличкий готель у Лос-Анджелесі. Спинялися в нього переважно робітники, навіть подепники й залізничники, і, мабуть, Ел Стенлі таки добре переполовинював їхні заробітки. Він був дуже гарний, спокійний і говорив так тихо й ніжно. Ні в кого я пне бачила таких лагідних очей і таких чистих та м’яких рук, як у нього. Немов і тепер їх бачу перед собою. Він іноді грався зі мною пополудні, дарував мені цукерки

й цяцьки. Він спав майже цілісінький день. Тоді я ще не знала через вікно. Мені здавалося, що він зачарований принц. А одного вечора його вбили в нашому барі, але перед тим, як померти, він убив свого вбивцю. Так скінчилося моє перше кохання.

Вдруге я закохалася після притулку — тоді мені вже минав тринадцятий рік, і жила я в брата (відтоді я ввесь час так з ним разом і живу). То був хлопчик моїх років, пекарчук, що розвозив булки. Я зустрічала його мало не щоранку, йдучи до школи. Він спускався завжди по Вуд- стріті й завертав на Дванадцяту. Може, мене вабив до себе не так він сам, як його кінь. У кожному разі, я любила його кілька місяців. А згодом його звільнено, чи щось, може, сталося, тільки замість нього з'явився новий возій. Так ми з ним не перемовили й словечка.

А потім, коли мені вийшло шістнадцять років, з'явився бухгалтер. Мені щастить па бухгалтерів. Адже ж то був бухгалтер з нашої пральні, отой, що його побив Чарлі Лонг. Я тоді працювала па консервні Гікмеєра; він теж служив там. І в нього теж були дуже ніжні руки. Але незабаром я побачила, що він за один. Він був... ну, та в нього були такі самі норови, як і у вашого хазяїна. Насправді я його ніколи не кохала, як перед богом — не кохала, Біллі. Я відразу відчула, що він хитрує зі мною. А коли я працювала на фабриці картонових коробок, мені здалося, що я закохалася в одного продавця. Віп працював в «Універсальній крамниці» Кана,— знаєте, на розі Одинадцятої і Вашінгтон-стріту. Порядний був хлопець. Але в цьому й біда: занадто порядний! Не було в ньому ні життя, апі запалу. Він хотів зі мною побратися. Та мене не вабило те анітрішечки. Мабуть-таки, я його не кохала. Був він вузькогрудий, миршавий, а руки мав завжди холодні и спітнілі. А проте — як одягався!.. Наче вискочив просто з галантерейної крамниці! Він загрожував кинутися в річку і багато всякої всячини плів, та проте я від нього відкинулась.

* А після, нього... опісля не було нікого. Я, мабуть, стала занадто перебирати, і мені більше ніхто не припадав до серця. Мої взаємини з хлопцями відтоді скидалися більше па гру або боротьбу. І ніколи ця гра не бувала цілком чесна — ми хитрували, як ті шулери, що ховають у рукав значені карти. Ми ніколи не бували прості й щирі, а немов намагалися одіте одного перемудрувати. Щоправда, Чарлі

Лонг був чесний. 1 той банковий касир також. Але ніхто не викликав у мене такої огиди, як воші. Мені все здавалося, що треба їх берегтися. Я знала, що вони, коли що, мене не пошанують, тож мала себе па осторозі.

Сексон перевела дух і глянула на чіткий профіль Біллі, милуючись, як він уважно править кіньми. Його пильний зір зустрівся з її поглядом, і вона мляво засміялася, випростуючи руки.

— Ось і все,— закінчила вона. — Я вам розповіла все, все, чого я ніколи нікому не казала. Тепер ваша черга.

— Мені, власне, нема чого розповідати, Сексоп. Я ніколи особливо не упадав коло дівчат, тобто — не закохувався такою мірою, щоб одружитись. Я більше горнувся до чоловіків — до таких хлопців, як, даймо, Біллі Мерфі. Та ії я надто захоплювався боксом, щоб гаяти час на жінок. Що ж, Сексон, скажу по совісті, я не зовсім святий,— ви розумієте, що я хочу сказати,— але повірте, я ще ніколи жодній дівчині не казав, що кохаю її. Не відчував потягу до цього.

— Але дарма, що так,— дівчата однаково вас любили,— лукаво зауважила Сексон, а в самої мало серце з грудей не вистрибнуло від його признання, що свідчило про чистоту та незайманість його вдачі.

Він ще пильніше схилився над кіньми.

— Сила дівчат,— наполягала вона.
Він мовчав.
— Хіба ж ні?
— Я цьому не винен,— помалу відповів він. — Якщо їм цікаво було моргати на мене, хай би моргали,— я від того не злиняю. А коли мені до них байдуже, то маю ж я право уникати їх? Ви, Сексон, і уявити собі не можете, як умлівають жінки за боксерами. Знаєте, мені часом здавалося, Що дівчата ії жінки не мають ані крихти сорому в душі! Я, звичайно, не цурався їх — можете бути певні,— але й не зазіхав на них. Дурний той чоловік, що попадається на їхній гачок.
— А може, ви взагалі не здатні кохати? — зауважила Сексон.

Може,— відказав він, і Сексон посмутніла. — В кожному разі, я ніколи не міг би покохати дівчини, що бігала б за мною. Може, яким жевжикам це й приємно, але справжньому чоловікові не до вподоби.

— Моя мати завжди казала, що в світі нема нічого над кохання,— промовила Сексон.— Вона й вірші про це писала. Деякі з них було надруковано в «Меркурії», що виходив у Сан-Хозе.

— Ну, а якої ви думки про кохання?

— О, я не знаю,— викрутилась вона, знову мляво всміхаючись до нього. — Я тільки знаю, що страшенно любо жити такого дня, як сьогодні!

— Певна річ! Та ще коли їдеш на таку прогулянку...— додав він хапливо.

О першій годині Біллі збочив па зелену галявину, оточену деревами.

— Ось тут ми й підживимося,— категорично сказав він.— На мою думку, краще попоїсти тут удвох, аніж зупинятися в якійсь придорожній корчомці. Тут буде нам і вигідно й безпечно, тож перш за все я повипрягаю коні. Нам нікуди поспішати. А ви тим часом візьміть кошика із сніданком і розкладіть усе на фартусі від екіпажа.

Розпаковуючи кошика, Сексон вжахнулася,— який же той Біллі марнотратник. Спочатку вона витягла цілий арсенал сендвічів із шинкою та з курятиною, салату з крабів, круті яєчка; далі — мариновані свинячі ніжки, оливки й пікулі, швейцарський сир, солений мигдаль, помаранчі й банани і, нарешті, кілька пляшок пива. Тут усього було донесхочу й такого різноманітного, що це збентежило Сексон: Біллі неначе, завзявся закупити цілу гастрономічну крамницю.

— Нащо ви змарнували стільки грошей? — сказала вона докірливо, коли він сів на траві обіч неї. — Цієї закуски на півдесятка каменярів вистачило б.

— Але ж вона вам до смаку?

— Авжеж,— ствердила Сексон. — Тільки ж усього забагато.

— Ну, то все гаразд,— вирішив Біллі. — Я люблю, щоб усього було досить. Передусім треба прополоскати горло від куряви, правда? До речі, вважайте на шклянки. Я маю їх повернути.

Перекусивши, він простягся горілиць па траві, і пускаючи синій димок із цигарки, почав розпитувати Сексон про її життя. Вона розповіла йому, що мешкає тепер у брата і сплачує йому щотижня чотири з половиною долари за

своє утримання. У п’ятнадцять років вона скінчила школу й пішла працювати на джутову фабрику за чотири долари па тиждень; три з них вона віддавала Сарі.

А отой шинкар? — запитав Біллі.— Чому він узяв вас у прийми?

Вона знизала плечима.

— Сама не знаю; знаю тільки, що всім моїм рідним жилося скрутно, а тоді особливо дошкулило. Родичі самі насилу животіли. Кеді — так звали того шинкаря — був солдатом у батьковій роті; він завжди присягався ім’ям капітана Кіта, і тому його самого прозвано Кітом. На війні його поранено... Мій батько не дав хірургам відрізати йому ногу; за це Кеді ціле життя своє був йому вдячний. Готель і шинок давали Кеді чималий прибуток, і я дізналася потім, що він нам багато допомагав, платив лікарям і згодом поховав мою матір поруч із моїм батьком. Мама хотіла, щоб я перебралася жити до дядька Біла; але па тоіі час у Вентурських горах, де містилося його ранчо, трапився якийсь заколот, кількох чоловіків було навіть убито... Ця сварка вибухла через межування землі, чи то через гуртівників якихось, але так чи не так — дядька заарештували, і він просидів довгий час у в’язниці, а коли вийшов на волю, то довідавсь, що адвокати заклали на нього позов і відібрали йому ранчо. Тоді він уже був старий і зруйнований, і його жінка теж занедужала,— тож довелося йому найнятися за пічного сторожа, дістаючи сорок доларів на місяць. Отже, годувати ще іі мене йому було несила, і тоді взяв мене в прийми Кеді.

З Кеді був добрий чолов’яга, хоч він і порядкував у шинку. Жінка його була огрядна, вродлива молодиця. Люди казали, що поводилася вона не дуже статечно... Та й пізніше я про це дещо чула. Але до мене вона була дужо добра. Через те мені байдуже до людських теревенів, навіть щоб усе те й було правда. Бо, кажу ж вам, за мене ніхто так пе піклувався, як вона. Після смерті Кеді вона зовсім пустилася берега, і я потрапила до сирітського притулку. Там мені жилося пе з медом, але перебула я там аж три роки. На той час Том одружився, найнявся на постійну роботу і взяв мене до себе. Відтоді я почала працювати і отак працюю й дотепер.

Вона зажурено глянула в далечінь на луки, і сумний її погляд зупинився на барвистих маках, що мріли вздовж якоїсь огорожі. Біллі, лежачи в тій самій позі на траві

й милуючись м’яким овалом її дівочого личка, неквапливо простяг до неї руку й прошепотів:

— Бідолашне дівчатко!

Його пальці спочутливо стиснули її оголену руку нижче ліктя; і коли вона глянула па нього згори, то побачила, що в очах йому світяться подив і радість.

— Яка у вас прохолодна шкіра,— сказав він. — А в мене вона завжди гаряча. Ось торкніться до моєї руки.

Рука його була тепла й вогка, а на чолі його та на верхній чисто виголеній губі Сексон помітила дрібненькі краплинки поту.

— Ой, ви ж спітніли!

Нахилившись до нього, вопа витерла йому своєю хусточкою спочатку губи й чоло, а тоді й долоні.

— Я, мабуть, дихаю через шкіру,— пояснив віп. — Мудра гелі в тренувальних таборах та гімнастичних школах запевняють, що це ознака здоров’я. Але сьогодні я чомусь пітнію дужче, ніж звичайно. Дивно, еге ж?

їй довелося зняти його руку зі своєї, аби витерти її насухо, але, тільки-но вона скінчила, рука його знов опинилася на старому місці.

— Знаєте, від вашої шкіри й справді віє прохолодою,— знову здивувався він.— Вона м’яка, як оксамит, і гладенька, як шовк... така ніжна-ніжна на дотик.

Провівши рукою до ліктя й назад, віп спинився на півдорозі. Млосна, знесилена від ранкового сонця, Сексон уся затріпотіла від його дотику; вона сиділа й напівдрімливо думала, що ось тут поруч неї чоловік, якого вона могла б покохати... його руки й усе...

— Ну, я вже забрав з цього місця всю прохолоду. — Він сказав це, не дивлячись на неї, але вона помітила лукаву усмішку в нього на губах. — Отож мені доведеться переїхати на інше.

Пристрасно-ніжно провів він рукою вздовж її руки, а вона, дивлячись униз на його губи, згадала, яке протяжне, млосне тремтіння пойняло її всю, коли вони поцілувалися ,в перший день знайомства.

— Ну, кажіть далі,— озвався він після хвилин п’яти солодкої мовчанки. — Люблю дивитись па ваші губи, коли ви говорите. Це так дивно, але кожен їхній порух, наче легенький поцілунок...

Сексон до болю хотілося, щоб ця чарівна мить тривала без кінця-краю... А проте вона мовила:

— Якщо я скажу, то, може, вам це не сподобається.

— Скажіть,— наполягав він,— що б ви не сказали, мені все сподобається.

гаразд. По-перше, я хочу нарвати собі тих маків, що ростуть отам, коло огорожі. А по-друге,— нам уже час додому.

Оце мені таки й справді не подобається,— засміявся він. Але ж з уст ваших злетіло двадцять п’ять поцілунків! Я рахував. А тепер — заспівайте-но «Коли минуть жнива»... І дайте мені вашу другу прохолодну руку,— я потримаю її, поки ви співатимете, а тоді й вирушимо.

Вона заспівала; дивлячися згори, Сексон утопила погляд в очі Біллі, але він їй не в очі дивився, а на вуста. Скінчивши, вона вивільнила свої руки й підвелася. Він хотів був податися до коней, та вона спинила його, простягаючи йому свого жакета. Незважаючи на самостійність, властиву жінкам, що самі на себе заробляють, Сексон мала вроджену потребу бачити уважне до себе ставлення; крім того, вона ще з дитинства пам’ятала розповіді жінок перших американських піонерів про чемність та галантність каліфорнійських кабальєро за часів іспанського панування.

Вечірнє сонце всміхалося до них, коли вони зробили велике коло на південний схід, перебралися через пасмо пагорбів Котра-Кости і довгим схилом повз Редвудський шпиль почали спускатися до Фрутвейла. Під ними аж до самої бухти простяглася розлога рівнина, розкраєна шахматкою полів; далі плямами чорніли міста Елмгерст, Сан- Леандро та 1’ейвордс. Дим з Окленда сірим запиналом заслав червоне на заході небо, а з-за бухти вже мерехтіли перші вогники Сан-Франціско.

Запали сутінки, і Біллі надовго якось дивно замовк. На цілих півгодини він, здавалося, зовсім забув про існування Сексон, і згадав тільки раз, щоб щільніше натягти запону собі та їй на ноги, коли повіяв свіжий вітерець. Уже разів з десять Сексон хотіла спитати: «Про що ви думаєте?», але все стримувала себе. Вона сиділа, притулившись до Біллі. їхні тіла гріли одне одного, і її обгорнуло почуття вдоволення ii безмежного спокою.

— Чуєте, Сексон,— раптом запитав він. — Навіщо мені далі критися? Воно в мене крутиться па язиці аж цілісінький день від самого сніданку. А що, якби ми з вами побралися?

Якась невимовна радість окрила їй душу, бо зрозуміла

вона, що він каже те серйозно. Проте жіночим інстинктом вона відчула, що не треба одразу давати згоди: хай він, побиваючись за нею, ще більше запрагне її, хай вона стане для нього ще дорожча. До того ж він вразив її жіночу чутливість і гордість. Вона мріяла, що чоловік, за якого вона віддасться, освідчиться їй пе так просто й тверезо. Біллина прямота і безпосередність образили її. Але разом з тим Сексон прагнула його — лише тепер, коли раптом він став такий для неї досяжний, вона збагнула, як сильно його прагне.

— Ну, Сексон, чого ж ви мовчите? Скажіть що-небудь, добре чи погане; ви повинні мені відповісти. Але пам'ятайте, що я вас кохаю... Я кохаю вас над усе, Сексон, казна-як! Якби не правда тому, то не просив би вас іти за мене, бо ще жодній дівчині такого не казав.

Знову запала мовчанка. Було так тепло й затишно під запоною! Стежачи за своїми думками, Сексоп у темряві враз зашарілася.

— Скільки вам років, Біллі? — озвалася вона так само несподівано й тверезо, як незадовго перед тим Біллі.

— Двадцять два,— відповів він.

— А мені двадцять чотири.

— Немовби це для мене новина! Ви ж самі розказали, скільки вам було років, коли ви вийшли з притулку, скільки часу працювали на джутовій і картонажній фабриці й відколи служите в пральні,— може, ви думаєте, що я не вмію рахувати? Отож я знаю, скільки вам років, і знаю мало не день вашого народження.

— Але факт залишається фактом: я па два роки старша за вас.

— Велике лихо! Якби це мало якусь вагу, я був би вас не покохав! Ваша мати казала правду: на світі немає нічого над кохання. Воно тільки ii важить. Як ви цього не розумієте? Я кохаю вас і хочу, щоб були ви моя. Гадаю, це цілком природно. Я завжди спостерігав на конях, па собаках і на інших тваринах, що все природне є добре. Від цього не втечеш, Сексоп; я хочу вас мати за жінку і сподіваюся, що й ви схочете мене мати за чоловіка. Може, мої руки не такі ніжні, як у бухгалтерів та крамарчуків, проте вони працюватимуть па вас, захищатимуть вас що є сили і кохатимуть вас, Сексон, над усе.

Здавалося, первісний антагонізм двох статей, що завжди відштовхував Сексон від чоловіків, раптом зник.

Вона відчувала, що зараз не треба бути насторожі. Що була не гра. Настало те, чого вона так довго чекала, про що марила. Перед Біллі вона почувала себе беззбройною, і в цьому почутті була якась велика втіха. Ні в чому не могла вона йому відмовити — навіть і тоді, якби виявилося, що і'г він такий, як усі. Свідомість цього приголомшила її, але разом з тим породила певність, що поведінка його буде зовсім інакша.
Сексоп мовчала. Палаючи тілом і душею, вона почала обережно висмикувати віжки з його лівої руки; він не розумів, навіщо це їй, але, побачивши, що вона домагається свого, перекинув віжки у праву руку і простиг їй ліву. Голова Сексон схилилася над нею, і губи її припали до його мозолястої долоні.

На мить він остовпів.

— Це навсправжки? — схвильовано промурмотів він.

Замість відповіді вона ще раз поцілувала його руку,

прошепотівши:

Я люблю ваші руки, Біллі. Для мене па світі немає рук кращих за ваші; треба було б говорити довго-довго, годинами, аби розповісти вам геть-чисто все, що я до них відчуваю.
— Тгіру-у! — гукнув він на коні.
Він зупинив їх, заспокоїв своїм тихим голосом, і віжки намотав па батога. Потім обернувся до Сексон, пригорнув її до себе і притиснувся устами їй до уст.
— О Біллі, я буду вам доброю дружиною,— прошепотіла вона, коли їхні губи роз єдналися; неначе приглушене ридання тремтіло у неї в голосі.
Він поцілував її згологнілі очі, а тоді знов уста.
Тепер ти знаєш, про віщо я думав і чому так спітнів за сніданком. Я не міг далі терпіти, нічого тобі не кажучи. Розумієш, ти сподобалася мені з першої хвилини, з першого погляду.
— Я теж покохала тебе, Біллі, здається, з першого дня. Я так пишалася тобою тоді па гулянці — ти був такий добрий і привітний, такий дужий, усі чоловіки ставилися до тебе з такою повагою, а дівчата всі зазирали тобі у вічі; як завзято ти бився тоді з тими трьома ірландцями, коли я сховалася за столиком. Я по могла б віддатися за чоловіка, якби ним не пишалася, а я так пишаюся тобою, так пишаюся...

Е, та я ще дужче пишаюся собою, що спромігся

здобути тебе,— скрикнув він.— Це занадто гарно,— просто неймовірно! Ну ж за кілька хвилин задзвонить будильник і розбудить мене? Але якщо й задзвонить, то треба скоріше використати ці кілька хвилин! Начувайся, коли б я тебе не проковтнув,— так-бо зголоднів за тобою!

Віп стиснув її в обіймах, иригорнувптп до себе так міц¬но, що аж боляче стало. Після тих хвилин, що видалися їй за роки раюваппя, руки його ослабли й випустили її; насилу він примусив себе опам'ятатись.

— А будильник ще не дзвонить! — прошепотів він, притулившись щокою до її щоки. — Навкруги темна ніч, он там Фрутвейл, а ось спокійно стоять серед дороги Король і Принц. Ніколи не думав я, що настане час, коли мені не схочеться сіпонути віжками й правити парою баских коней. Але час цей таки настав. Я не можу відірватися від тебе, а треба їхати — пізно, та й справу одну треба залагодити. Ой, не хочеться! Оце мені їхати, немов помирати,— а треба.

Він посадовив її, де й перше вона сиділа, вкутав їй ноги запоною і свиснув па копі, що почали вже непокоїтися.

За півгодини він знову гукнув: «Тпру-у!»

— Я знаю, що не сплю зараз,— але, може, все те, що було, мені лише ввісні ввижалося? Я мушу впевнитися, що то був не сон.

І він знов затиснув у жмені віжки і пригорнув дівчину.

РОЗДІЛ XII

Для Сексон дні збігали непомітно. Вона ще працювала в пральні і працювала навіть завзятіше, а увесь вільний час присвячувала Біллі та готуванню до великої зміни, що мала відбутися в її житті. Виявилося, що Біллі дуже нетерплячий коханець,— він вимагав, щоб шлюб відбувся негайно, на другий десь після освідчення, і насилу погодився відкласти щонайдалі па тиждень.

— Навіщо чекати? — питався він.— Адже ж ми не молодшаємо з кожним днем... А КОНЇЄН зайвий день чекання — змарнований!

Нарешті він мусив погодитися на один місяць — і вийшло це на добре, бо за дна тижні його з кількома іншими биндюжниками перепели на працю з великих стаєнь Корберлі й Моррісона до Західного Окленду. Отже, розшуки

помешкання в протилежній частині міста припинилися. Біллі з Сексон найняли затишний будиночок — чотири невеличкі кімнати — за десять доларів на місяць на Пайн- стріті, між вулицями Четвертою та П’ятою. Це було недалеко від залізничних будівель Південно-Тихоокеанської залізниці.

— Просто за дурничку віддали нам хату,—радів Біллі.— Ги ж тільки здумай: навіть найменша з цих кімнат краща проти тієї, де я тепер живу, а я сплачую за неї аж шість доларів на місяць.

Зате в твоїй є меблі,— нагадала йому Сексон.— А то велика різниця.

Але Біллі не згоджувався.

Я не вчений, Сексон, але знаю чотири правила арифметики: у скруті я не раз заставляв годинника, тож навчився вираховувати відсотки. Як на твою думку, скільки коштуватиме нам опорядити нашу господу — купити килимки на підлогу, лінолеум для кухні й усе таке?

- Гадаю, що можна буде обійтися трьома сотнями,— відказала вона.— Таких грошей вистачить — я вже над цим міркувала.

Три сотні! — промурмотів Біллі, зосереджено насупивши брови.— Три сотні доларів, даймо, по шість відсотків,— отже, шість центів на долар, шістдесят центів на десять доларів, шість доларів на сотню, на три сотні — вісімнадцять доларів! О, на десять я вмію множити,— не турбуйся! Тепер поділи вісімнадцять на дванадцять — маєш півтора долара відсотків па місяць.— Він замовк, тішачись своєю вченістю. Аж тут у нього на обличчі промайнула нова думка. Стривай! Це ще не все! Ще ж відсоток за меблі на чотири кімнати! А тепер поділи на чотири. Скільки вийде, як поділити півтора долара на чотири?

П’ ятиадцять на чотири буде три і три залишається,— зацокотіла Сексон.— Тридцять на чотири — буде сім; отже, двадцять вісім, два залишається; а дві чверті становлять половину. Готово!

— Ну й ну! Ти, я бачу, в обрахунках жвава! — Він примовк на хвильку. — Я за тобою не стежив... то скільки в тебе, кажеш, вийшло?

— Тридцять сім центів з половиною.

— Ага! Тепер побачимо, скільки я переводжу грошей на свій закамарок. Десять доларів на місяць за чотири кімнати, це буде два з половиною долари за одну. Додай

до цього тридцять сім з половиною центів на меблі —
буде два долари вісімдесят сім центів з половиною.Відніми від шести доларів ...
— Буде три долари дванадцять з половиною центів,—
швидко підказала Сексон.
—
Маєш! Отже, три долари дванадцять з половиноюцентів я заробляю на кожні й нашій кімнаті. Ти диви! Виходить, шлюб це все одно, що ощадна каса!
— Але ж меблі псуються, Біллі.
— Ото нечиста сила! Як же це мені з голови вискочило? Треба було й це врахувати. Ну, та дарма, ми на нашому будиночку здорово заробили! Чи так чи сяк, а наступної суботи ти вийдеш, не затримуючися, з пральні, і ми підемо купувати меблі. Учора ввечері я заходив до Селінгера. Я йому дам одразу п’ятдесят доларів, а решту сплачуватиму по десять доларів щомісяця. За двадцять п’ять місяців розквитаюся, і меблі будуть наші. І пам’ятай, Сексон, купуй усе, чого тільки душа забажає, хоч би яких грошей воно коштувало. На те, що потрібне для пас, грошей не треба жаліти. Зрозуміла?
Вона кивнула головою, і обличчя її не зрадило: Біллі нічого не знав про численні дрібненькі господарські хитрощі, яких вона понадумала, аби зберегти зайвого цента. Очі їй радісно затуманились.
— Ти такий добрий до мене, Біллі,— прошепотіла вона, горнучись до нього, і враз опинилася в його обіймах.
— А-а, то ви вже зворкувалися! — скрикнула Мері одного ранку в пральні. Дівчата не пробули й десяти хвилин за роботою, як око Мері помітило у Сексон тоненьку каблучку з топазом па середньому пальці лівої руки.— Хто ж той щасливець? Чарлі Лопг чи Біллі Робертс?
— Біллі,— почулася відповідь.
— Тю! Береш собі хлоп’ятко на виховання, еге?
Мері помітила, як прикро допекли ці слова приятельку, і враз схаменулася.
— Бач яка!.. Та я жартую! Ох, і рада ж я за тебе!.. Біллі чудовий хлопець, і я така рада, що ти будеш за ним. Не багато знайдеться таких, як він,— а якщо й знайдуться, то не вельми охочі женитися. Вам обом пощастило. Ви скроєні одне для одного. Кращої жінки за тебе не знайде він серед наших дівчат. Коли ж весілля?

За кілька днів дорогою з пральні Сексоп зустріла Чарлі Лонга. Він заступив їй дорогу, набиваючись на розмову.

То ви тепер воловодитеся з боксером,— буркнув вія. Сліпець і той бачить, чим ця пісенька скінчиться!

Уперше в житті не злякалася вона цього здоровезного, чорнобрового парубка з волохатими руками й пальцями, що стояв перед нею. Вона показала йому ліву руку.

Бачите цього персня? Хоч який ви там дужий, а не спромоглися вдягнути мені такого па палець. А Біллі Робертс зробив це за один тиждень. Він пошив вас у дурні, Чарлі Лонгу, і потрапив поладнати зі мною.

— А нехай вам трясця! — відрубав Лопг.
— Він не такий, як ви,— не спинялася Сексон. — Біллі — справжній чоловік, чесний і порядний.
Лонг хрипко зареготався.
— Він з вами спритно впорався!
— 1 з вами також! — відтяла вона йому.
— Я міг би вам багато дечого про нього розказати. Повірте, Сексон,— тиха вода греблі рве. Якби ви знали...
— Краще не в'язніть до мене,— урвала його Сексоп. — А ні, то я йому все скажу, і він вам покаже, хвалько ви нікчемний!..
Лонг ні в сих ні в тих переступив з ноги на ногу, а тоді неохоче відступився:

— А ви козир-дівка! — скрикнув він, нарешті, аж трохи захоплено.

— І Біллі Робертс не згірший за мене! — засміялася вона й рушила своєю дорогою. Пройшовши кілька кроків, вона зупинилась. — Слухайте-но!..— гукнула вона.
Здоровань коваль обернувся до неї.
Гам за рогом стоїть каліка. Підіть і почастуйте його стусанами, якщо вам руки сверблять.
За короткий час своїх заручин Сексон спокусилася на одну зайву витрату. Вона замовила фотографові півдесятка власних фотокарток і мусила віддати за це свій цілоденний заробіток. Біллі запевняв, що без фотокартки коханої для нього життя стане нестерпне: па ній має зупинитися його останній погляд перед сном і перший уранці. Натомість його дві картки — одна звичайна, а друга, де він у пасастому боксерському одязі,— прикрасили її дзеркало. Дивлячись на цю останню фотокартку, Сексон щоразу

згадувала чарівні материні розповіді про давніх саксів та про морських завойовників, що вчиняли напади на англійське надбережжя. Із старого комода, що мандрував преріями, вона часто виймала одну із своїх священних реліквій — невеличкий материн альбом, па сторінках якого було понаклеювано багато газетних вирізок із віршами про життя піонерів у Каліфорнії. Окрім віршів, були тут і ілюстрації та репродукції давніх гравюр, теж повирізувані з журналів, що ними зачитувалися попередні покоління.

Гортаючи звичними до того пальцями знайомі сторінки, Сексон зупинялася на одному малюнкові, скільки разів вдивлялася вона в нього! Під сірим похмурим небом, серед стрімчастих диких скель, з десяток темних, довгих і вузьких човнів з дзюбатими, наче у велетенських птахів, провами підпливає до піскуватого пінявого берега, а на човнах напівголі мускулясті вояки з крилатими шоломами на білявих кучерях. У руках вони тримають мечі й списи; одні чоловіки стрибають з човнів у воду, інші, по груди у воді, вже виходять до берега. Насупроти них — захищаючись від навали — дикуни у звірячих шкурах, зовсім не схожі на індіян; частина їх купчиться па березі, а решта, по коліна в воді, суне па ворожі човни. Боротьба вже розгорілася, і подекуди хвилі, набігаючи, змивають у море тіла забитих та поранених. Один білявий завойовник лежить, розкинувши руки, на дні човна стріла, що стримить у нього в грудях, свідчить, від чого йому сталася смерть. Повз нього з мечем у руці стрибає з човна у воду другий, напрочуд схожий па Біллі. Таке саме, аж надто біляве волосся, такі самі риси, і очі, й уста. Навіть вираз обличчя такий самий, що й у Біллі отоді, коли він на гулянці зчепився з трьома ірландцями.

Від цих войовничих рас, мабуть, і походили її та Біллині предки, думала Сексон, закриваючи альбома й кладучи його назад до комода. Хтось із її предків і змайстрував цей старовинний, порепаний комод, що колись плив солоними хвилями океану, мандрував зеленими преріями і в бою з індіянами. Під Літл-Медоу потерпів від кулі. Сексон ввижалися й ті жінки, що ховали в ці шухляди свої покраси й домоткані сувої, жінки тих мандрівних поколінь, до яких належали бабки й прабабки її матері. Сексон зітхнула; так, приємно бути такого доброго роду,— роду, що зазнав на своєму віку тяжкої праці й боротьби. А що сталося о із нею, якби вона народилася китаянкою чи італійкою? Які

вони всі присадкуваті, незграбні, смагляві, в хустках і простоволосі,— вона бачила їх не раз; вони звичайно тягають з берега на голові важкі оберемки наплавного дерева що його викидають хвилі. І тут вона засміялася з власної вигадки, згадала Біллі, їхній чотирикімнатний котедж на Пайн-стріті і лягла в ліжко, всоте уявляючи собі всю їхню обставу до найменшої дрібниці.

РОЗДІЛ XIII

— На той час наша худоба почала падати,— розповідала Сексон,— а зима вже ось-ось мала настати, тому ми й не наважувалися рушати в дорогу через Велику американську пустелю. Отже, паша валка розташувалася на ту зиму в Солт-Лепк-Сіті. Мормонам * тоді ще не зле велося, і вони ставилися до нас добре.

— Ви розповідаєте так, начебто самі були там,— зауважив Берт. *

- Там була моя мати,— гордо відповіла Сексон.— Тієї зими їй минуло дев’ять років.

- Вони сиділи навколо столу в кухні маленького котеджу на Пайн-стріті, снідаючи сендвічамп й запиваючи пивом.

Була неділя, вони мали вільний день і прийшли сюди зрання працювати, багато тяжче, ніж на роботі: треба було обмести стіни, помити вікна й двері, вишарувати підлогу, розкласти килимки та лінолеум, розвішати фіранки, наладнати плиту, розставити кухонний посуд по поличках та порозміщувати меблі.

Далі, далі, Сексоп, прохала Мері. — Це так цікаво послухати. А ти, Берте, прикуси язика й помовч.

— Отож тієї зими з’явився тут Дел Генкок. Він родом з Бентуккі, але жив здавна на Заході. Він був розвідач, як 1 Малюк Карсон *, і вони добре знали один одного. Не раз доводилося їм спати під одним укривалом. Вони бували Разом у Каліфорнії та в Орегоні з генералом Фремон- том . Ну, то Дел Генкок проходив через Солт-Лейк, набираючи гурт мисливців, щоб повести їх зі Скелястих гір ловити бобрів у якомусь новому місці. То був вродливий хлопець. Волосся мав довге, як на малюнках, і носив шовкового пояса — перейняв ту моду від каліфорнійських іспанців, а за поясом у нього стирчали два пістолети. Жінки закохувались у Генкока з першого погляду. Трапилося

так, що він побачив Соді, мамину найстаршу сестру; вона, мабуть, припала йому до серця, бо він отаборився в Солт- Лейку, і ні кроку звідти. Він уславився в боротьбі з індіянами, і я, ще маленьким дівчатком, чула під тітки Білли, що в нього були найчорніші, найблискучіші в спіті очі та орлиний зір. Він не раз бився па дуелях, як велося за тих часів, і нічогісінько не боявся.

Седі була красуня, вона кокетувала з ним, а він гинув за нею. Може, вона сама не була певна свого кохання,— не знаю; знаю тільки, що вона скорилась йому не так швидко, як я Білові. Кінець кінцем, він не міг уже далі терпіти: однієї ночі скочив па коня й прилетів до неї, мов навіжений. «Седі,— каже він,— коли ти не даси мені слова завтра взяти зі мною шлюб, я пущу собі кулю в лоб цієї ж ночі — отут за оборою». Він був би так і зробив, і Седі це знала, тому вона, врешті, й дала згоду. В них тоді з коханням не барилися, правда?

— Ну, не знаю,— пирснула Мері. — За тиждень під того дня, як ти вперше побачила Біллі, ти вже з ним заручилася. А хіба ж Біллі казав, що пустить собі кулю н лоб позад нашої пральні, якщо ти не даси згоди?

— Біллі не встиг, я не дала йому часу па це,— призналася Сексои.— У кожному разі, Дел Генкок і тітка Седі побралися на другий день. І вони були дуже щасливі вкупі, тільки вона скоро померла. А по тому його разом з генералом Кастером * і багатьма іншими вбили індіяни. Тоді пін уже був старий, але індіян чимало винищив на своєму піку і дорого продав власне життя. Такі люди, як він, завжди вмирали в борні і забирали з собою на той світ своїх убивців. За дитячих років я знала одного чоловіка, Ела Стенлі. Він був картяр, але такий зайдиголова! Один залізничник стрельнув йому в спину, коли вій сидів за столом і грав у карти. Та куля забила його на смерть. Він помер за дві секунди. Але, перше ніж померти, схопив рушницю й загнав три кулі в свого вбивцю.

— Я не люблю бійок,— здригнулася Мері.— Самий від них неспокій! Берт страх як дратує мене — завжди-бо лізе з кулаками. Ні до чого це.

— А я так гадаю, що чоловік, котрий не має бойового завзяття, нічого не вартий,— відповіла Сексон. — Якби не завзятість нашого народу, ми б з вами тут не сиділи.

— Ви дістали природженого бійця, Сексон,— запевнив її Берт. — Біллі — першорядний хлопець, куди не глянь,

він справжній могіканин зі скальпом біля пояса. Л коли наш могіканин розлютується,— то тільки держися!

— А й справді,— докинула слово Мері.

Біллі по брав участі в розмові, він підвівся п почав снуватися по кімнатах: з кухні до маленької кімнати за нею, а звідти до вітальні, потім до спальні, вернувся, зазирнув до тієї затильної кімнати і зупинився, насупивши брови.

— Що тебе гризе, друзяко? — спитав Берт.— У тебе такий вигляд, немов ти шукаєш учорашнього дня. Що тобі застрягло в горлянці? Викашляй його.

Га я ніяк не можу дібрати, де це в чорта ліжко й усяка всячина для затильної спальні...

Нема, відповіла Сексон.— Ми ж для неї меблів не замовляли.

То доведеться завтра подбати.

— Нащо тобі ще й друге ліжко? — спитав Берт.— Обійдетеся й одним на двох.

— Цить, Берте! — скрикнула Мері.— Поводься як слід!
— Тпру, Мері! — всміхнувся Берт.— Подай назад. Ти, як завжди, пальцем у небо.
- Нам ця кімната зовсім не потрібна,— звернулася Сексон до Біллі.— Тому я й не збиралася купувати для неї меблі. Ці гроші пішли па те, щоб купити кращі килимки та поставити кращу грубку
Біллі підійшов до неї, підняв зі стільця й посадовив собі на коліна.

- Чудово, моя крихітко! Я дуже радий, що ти так зробила,— в нас має бути все найкраще. Але завтра ввечері ми однаково забіжимо з тобою до Селінгера й купимо добрі меблі для цієї спальні, та ще й килим. Все має бути добротне,— мотлоху нам не треба.
— Але ж це коштуватиме п’ятдесят доларів! — заперечила Сексон.
- Ну й хай,— кивнув він головою. — Хай коштує собі п’ятдесят доларів, і ні цента менше. Ми мусимо мати все добряче. А нащо нам здалася порожня кімната? Вся господа здаватиметься злидняцькою. Ось я ходжу й дивлюся, як поволі кращає наше гніздечко, яке воно затишне, як поступово заквітчується, відколи ми внесли завдаток і повісили на двері замка. І ввесь час, поки я роблю коло коней, мені так кортить глянути на наше гніздечко, що аж жижки труситься. А коли ми поберемося, мене звідси нічим не ви-

маниш. Тож мені й хочеться, щоб воно було зовсім, зовсім тепле й затишне. Якщо ця кімната стоятиме порожня, з непокритою підлогою, мені все наше гніздечко ввижатиметься цілий день і порожнім, і незатишним. І вийде облуда. І паша хата буде брехлива. Глянь, Сексон, на ці фіранки, що ти в ній повісила. Ти зробила так, аби сусідам здавалося, наче її опоряджено. Ці фіранки брешуть, брешуть кожному, що в цій кімнаті є меблі! Це сором для нас. Ні, я хочу, щоб фіранки казали правду.

— Але ж ви можете винаймати її комусь,— порадив Берт. — Ви житимете недалеко від залізничних майстерень, та й до ресторану два кроки.

— Нізащо в світі! Я одружуюсь із Сексон не для того, аби набирати пожильців. Якщо я не зможу заробити на свою жінку, то знаєте, що я зроблю? Піду на Довгу набережну, прив'яжу собі каменюку па шию, скажу: «Пропадай, моя голівонько!»— та й шубовсну в воду. Так, Сексон?

Це трохи не відповідало тверезим поглядам Сексон, але імпонувало її гордощам. Вона обхопила руками шию коханого і, перш ніж поцілувати його, сказала:

— Ти господар, Біллі. Як ти зажадаєш, так і буде. І завжди буде по-твоєму!

— Слухай, слухай! — осміхнувся Берт до Мері.— Оце так і має бути! Сексон знає, як до справи братися.

— А я гадаю, що ніколи нічого не робитиму, не порадившись із тобою,— мовив Біллі до Сексон.

— Слухай і ти! — зраділа Мері.— Запам'ятай, що той, хто візьме мене, теж повинен буде про все радитися зі мною.

— Біллі тільки влещує її,— не вгавав Берт.— Усі так кажуть, поки не поберуться.

Мері презирливо пирхнула:

— Ручуся, що Сексон обкрутить його круг пальця. А щодо мене, то я не криюся: я таки водитиму за носа того, хто зі мною побереться.

— Якщо покохаєш, то не водитимеш,— заперечила
Сексоп.

— Тим паче водитиму,— наполягала Мері.

Берт удав, що страшенно цим вразився.

— Ось бачите, чого ми з Мері й досі не побралися,— мовив він. — Я, мов отой упертий індіянин,— нехай мене дідько вхопить, коли я не хазяйнуватиму сам у своєму власному вігвамі так, як мені заманеться.

— Ллє я не іидіянка,— огризнулася Мері,— і не пішла б за такого впертого індіянина навіть і тоді, коли б усі чоловіки на світі повмирали.
— Не квапся, бо ж оцей упертий індіянин, здається, що тебе не сватав.
— Знає-бо, що на нього чекає, як посвата.
— Після цього він, мабуть, ще сім разів приміряє, заки відріже.
Сексон, аби повернути розмову на приємнішу тему, заплескала в долоні, немовби раптом щось надумала.
— О, я зовсім забула. Я хотіла вам показати щось цікаве. — Вона добула з гаманця тоненьку золоту обручку й передала її присутнім. — Це шлюбна обручка моєї мами. Я завжди носила її на шиї, як медальйон. У притулку мені не дозволили цієї обручки носити, але я так плакала, що вихователька врешті віддала мені її. Здумайте тільки! — з наступного вівторка я носитиму її па пальці! Біллі, глянь-но, що там усередині вирізьблено?
— «Д. від К. 1879»,— прочитав той.
Дезі від Карлтона,— Карлтоном звали мого батька. А тепер, Біллі, там треба вирізьбити і наші ініціали.
Мері аж умлівала від захвату.
— Ах, як хороше! — тішилася вона. — «С. від Б. 1907».
Біллі на хвилю замислився.
Ні, це була б неправда, бо ж не я дарую його Сексон.
— А я знаю, як треба,— сказала Сєксои.— Просто «Б. і С.».
Ні, похитав головою Біллі,— «С. і Б.», бо ти для мене перша.
— Якщо я перша для тебе, то й ти ж перший для мене. Біллі, любий, хай буде «Б. і С.».
— От, бачиш,— озвалася до Берта Мері,— вона вже й зараз водить його за носа.
Сексон відчула шпильку.
— Хай буде по-твоєму, Біллі,— згодилася вона.
Він пригорнув її до себе.
— Ми ще про це порадимось.

РОЗДІЛ XIV

Сара була консервативна жінка. Навіть гірше: вона задубіла від того часу, як скінчилася її закоханість і на світ

з’явилась її перша дитина. Відтоді вона застигла, як застигає гіпс у формі. Її формою були забобони з батьківської родини й погляди, набуті замолоду. Найменша зміна у звичному для неї оточенні видавалася їй мало не революцією. Томові довелося зазнати чимало клопоту через ті революції; з них три найголовніші відбулися тоді, коли вони міняли помешкання. Нарешті, його енергія зламалась, і він вирішив ніколи більше не перебиратися.

Сексон знала братову і тому до останньої хвилини, коли вже не можна було довше критися, мовчала про свій шлюб. Вона сподівалася сцени, і так і сталося.

— Боксер, нахаба, халамидник! — кепкувала Сара, наголосившись досхочу з приводу безрадісних перспектив своїх дітей та себе самої, позбавлюваних надалі Сексонових чотирьох з половиною доларів на тиждень. — Не знаю, що б сказала твоя мати, якби встала з труни та побачила тебе за тим паскудником Робертсом! Знайшла цяцю! Біл! Та твоя мати була статечна жінка й ніколи б не віддалася за чоловіка, що зветься Біл! Згадай моє слово — попрощаєшся ти з шовковими панчішками й трьома парами черевичок! Незабаром будеш рада, як матимеш для нараду пару шкарбанів та бавовняні панчохи — за чверть долара дві пари.

— О, я не боюся: Біллі заробить мені не на одну пару черевичок,— відповіла Сексоп, гордо закинувши голову.

— Плетеш казна-що,— зловтішно зареготалася Сара.— Хай тільки підуть діти. Вони плодяться багато швидше, ніж зростають заробітки.

— По-перше, в нас не буде ніяких дітей... в кожному разі, доки ми не сплатимо останнього цента за меблі.

— Наша молодь тепер розумна півроку! За моїх часів дівчата були соромливіші й нічого не знали про такі непристойні речі...

— Як, приміром, діти? — з лукавою посмішкою спитала Сексон.

— Атож, діти.

— Вперше чую, що діти — непристойна річ. Ой Саро, то ти ж і геть неирпстойна зі своїми п’ятьма! Ми з Біллі вирішили поводитися куди пристойніше. В нас буде тільки двійко — хлопчик і дівчинка.

Том корчився зі сміху, проте, щоб не накликати бурі, уткнув носа в свою чашку з кавою. Несподівана відсіч трохи спантеличила Сару, але вона була занадто досвідче-

ний вояка і, ледве перевівши дух, з подвійним запалом кинулася в нову атаку:

— Та ще й одружуватись так ні сіло пі впало! Щось надто ви квапитесь, аж підозріло... Дівчата тепер стали па погану стежку, ані крихти сорому!.. Ось до чого призводять ваші недільні танцюльки та інші витребеньки! Дівчата тепер, як та скотина. Такої нетерплячки, такої розпусти я ще не бачила...

Сексон зблідла від гніву, але, поки Сара виливала па неї свою жовч, Том нишком моргав і поглядом благав сестру не вважати на жінку й не порушувати родинного спокою.

— Це пусте, сестричко,— потішав він Сексон, коли вони залишилися на самоті. — З Сарою балакати все одно, що горохом об стіну. Біл Робертс — добрий хлопець. Я чимало чув про нього. Ти можеш пишатися, що дістала такого чоловіка. За ним ти будеш, як у бога за пазухою...— Він знизив голос; обличчя йому нараз стало дуже старече й дуже стомлене, і він стурбовано мовив далі: — Тільки не бери прикладу з Сари. Не гризи його, не в'їдайся йому в печінки, хоч би там що. Будь з ним ласкава, хай він усім ділиться з тобою. Чоловіки мають добрий розум, хоч Сара цього не хоче знати. Вона ж навіть любить мене, тільки не хоче цього показати. Головне, люби свого чоловіка, хай він бачить, що ти його любиш. Будь до нього ласкава, тоді він чинитиме твою волю. Попускай йому іноді, тоді й він тобі попускатнме. Ти тільки люби його та слухайся його порад, він хлопець не дурний — і будеш як сир у маслі качатися. Я терплю, годжу Сарі, але краще було б, якби й вона шанувала мене.

— О Томе, я робитиму все, як ти кажеш,— крізь сльози всміхнулася Сексон на його добрі слова,— Я не тільки кохатиму його — я намагатимуся зробити так, щоб Біллі кохав мене, кохав ціле життя. 1 я зовсім не хочу піддобрюватися до нього, щоб він робив но-моєму,— ні, він чинитиме так з кохання до мене.

Добре надумала, сестричко. Роби так завжди і не пожалієш.

Пізніше, коли Сексон, надівши капелюшка, подалася до пральні, виявилося, що на розі її чекав Том.

— Чуєш, Сексон,— затинаючись, похапцем почав він,— не подумай з того, що я казав про Сару... що ми... що вона... ніби я нарікаю на неї... Вона добра й вірна жінка. Тільки живеться їй не з медом. Я собі краще язика прикушу, ніж

нарікатиму па неї. В кожного свій клопіт. Як злидні обсядуть, то вже нема ради... еге ж?

— Ти завжди був для мене добрим братом, Томе. Я цього повік не забуду. Та й Сара мені лихого не зичить, дарма що має таку вдачу.

— Я не зможу дати тобі весільного подарунка, винувато провадив Том. — Сара й слухати про це не хоче. Вона каже, що коліт ми бралися, нам ніхто з моєї рідні нічого не подарував. Але все ж я дістав для тебе гостинця. Ти ніколи не вгадаєш якого.

Сексоп мовчала чекаючи.

— Коли ти сказала мені, що маєш побратися, мені щось спало на думку, і я написав про те братові Джорджу. І віті зараз же надіслав цю річ. Я за неї не казав тобі раніше, бо боявся, що він уже продав її. Він-бо продав срібні остроги,— мабуть, йому скрутно повелося. Ну так ось, щоб не сердити Сарн, я просив Джорджа надіслати цю річ мені на майстерню і вчора ввечері нишком приніс ii й заховав у дровітні.

— О, це щось із батькових речей? Що саме? О, кажи мерщій!

— Його шабля.

— Та, що він мав при собі, коли їздив верхи па чалому коні? О Томе, кращого подарунка ти й не міг мені зробити! Ходім додому. Я хочу побачити її. Ми можемо тихенько пройти затильними дверима. Сара перс на кухні й розвішуватиме білизну не раніше як за годину.

— Я казав Сарі, щоб вона віддала тобі старий материн комод,— шепотів Том, пробираючись із Сексон вузьким завулком поміж будинків. — Але тут вона затялася. Завела, що Дезі доводилась мені також матір'ю, як і тобі, хоча батьки в нас різні, і що комод цей завжди належав Дезіній родині, а не родині капітана Кіта, і що, виходить, комод мій, а як мій, то й вона на нього має певне право.

— Все вже гаразд,— заспокоїла його Сексоп.— Вона продала мені комод ще вчора ввечері. Коли я повернулась додому, ВОШІ зустріла мене досить грізно.

— Дивно,— після нашої розмови вона цілий день лютувала. Скільки ти їй дала за комод?

— Шість доларів.

— Та це ж грабіж! Він не вартий і половини,— обурився Том. — Старий, як світ, з одного боку геть увесь потріскався!

— Я дала б за нього й десяті, доларів. Дала б, Томе, скільки б Сара не заправила. Це ж мамин комод. Я пам’ятаю, що за маминого життя він стояв у неї в покої.

У дровітні Том розшукав захований скарб. Розірвавши папір, куди його було загорнено, він витяг пощерблену заржавілу важку шаблю, таку, які мали при собі кавалерійські офіцери за часів Громадянської війни. Шабля була причеплена до поточеного міллю пояса з дебелого кармазинового шовку, оздобленого важкими шовковими китицями. Сексон мало не вихопила шаблю братові з рук. Вона витягла лезо з піхов і притулила губи до холодної криці.

Настав останній день її праці в пральні. Ввечері Сексон мала назавжди розпрощатися з ці сю роботою. Завтра о п’ятій годині пополудні вона піде з Біллі до мирового судді підписати шлюбного контракта. Берт і Мері будуть за свідків. Потому воші вчотирьох завітають до ресторану Бариума, щоб там в окремому кабінеті відсвяткувати урочистий день шлюбною вечерею. Після вечері Мері з Бертом підуть на вечірку до зали Міртл, а Біллі й Сексон, сівши на Восьмій вулиці в трамвай, поїдуть до себе на Пайн- стріт. Серед робітництва медовий місяць рідко справляють. Позавтра Біллі має прийти до себе на стайню, як завжди, щоб вчасно стати до своєї роботи.

Всі робітниці в прасувальні знали, що Сексон прийшла на роботу востаннє. Дехто щиро радів за неї, а були й такі, які заздрили, що вона придбала чоловіка й скине з себе ярмо тяжкої праці коло прасувальної дошки. їй дошкуляли жартами й глузуванням — така вже була мода в прасувальні: кожну дівчину, що йшла від них заміж, товаришки обов’язково брали на сміх. Але Сексон була занадто щаслива, щоб зважати на них, та й жарти ті були переважно добродушні, хоч і досить недвозначні.

У клубах пари, що звивалися з-під її праски, і в легких хвилях мережаних та муслінових тканин, що вилітали, мов білі крила, з-під її рук, Сексон усе ввижалося, як вона господарює в своєму котеджі на Пайн-стріті; і вона ще жвавіше прасувала, стиха наспівуючи людної за тих часів пісеньки, яку вона перекрутила па свій лад:

Як щось роблю, як щось роблю,

То все роблю для Біллі.

Близько третьої години з полудня робота в задушливій розпареній кімнаті досягла найвищого напруження — працювати було вже несила. Старші жінки важко зітхали й сопіли, у молодих обличчя поблідли, а під очима жінкам лягли чорні тіні; проте праски так само літали в їхніх стомлених, але впертих руках. Невсипуща наглядачка стежила пильним оком, чи не настигає десь істерика, і щойно вивела з прасувальні одну вузькогруду сутулу дівчину, щоб та, бува, не зомліла.

Раптом розтявся нелюдський дикий крик. Загострене напруження людських нервів урвалося, і жінки враз припинили роботу,— одні завмерли, тримаючи праски в повітрі, а іншим вони повипадали з рук. То скрикнула Мері. Сексон злякано зирнула па подругу — па плечі в неї тріпало великими лапатими крилами якесь дивне чорне звірятко. Мері ще дужче скрикнула й присіла, а химерний звір знявся вгору й почав битися в пополотніле обличчя жінки, що прасувала за сусідньою дошкою. 'Липка скрикнула іі зомліла. Летюче створіння знялося ще вище, безпорадно б’ючись крилами в стелю; зчинився дикий гвалт — збожеволілі з жаху жінки, махаючи руками, бігали по кімнаті, а інші поховалися під прасувальні дошки.

— Та це ж кажан! — прогримів голос старшої майстрині. Вона осатаніла. — Ви що — кажана вперше пооачили?! Та він же пас не з'їсть!

Але ніхто її не слухав, годі було вгамувати перевтомлених прасувальниць. Декотрі жінки здалека не могли добрати, яка причина того гвалту, але в напруженій уяві спалахнуло слово «пожежа», і вони, пойняті панічним жахом, кинулися до вузьких проходів. їхній безглуздий, звірячий зойк тремтів на одній високій поті, заглушуючи голос старшої, що намагалася їх угамувати. Спершу Сексон тільки здригнулася з несподіванки, однак істерична паніка захопила її теж, і вона втратила владу над собою. Вона, щоправда, не кричала, але разом з іншими, як божевільна, кружляла по кімнаті. Орда несамовитих жінок ввалилася в сусіднє приміщення, і робітниці, що працювали там, кинулися за ними, тікаючи від невідомої небезпеки. За десять хвилин пральня спорожніла — лише кілька чоловіків з ручними гранатами снували туди й сюди, шукаючи причину гвалту.

Старша майстриня була огрядна, та завзята. Оскаженіла юрба, мов хвиля, потягла її за собою, але вона втрималася

на півдорозі, пробилася назад і миттю накрила невидющого гостя кошиком з-під білизни.

— Я не знаю, який на вигляд бог, але чорта допіру я бачила, істерично вигукувала Мері між вибухами сліз і сміху.

Сексон сердилася на себе: вона злякалася не згірше за інших і піддалася безглуздій паніці.

— Всі ми дурепи, промовила вона. — То був звичайний кажан. Я чула про них. Вони живуть по селах. Вони не зачеплять і мухи. А вдень вони сліпнуть. Це саме сталося і з цим. Просто — звичайнісінький кажан, та й уже!

— Нема дурних,— обурилася Мері.— Я знаю, що то був сам чортяка.— Вона схлипнула кілька разів, а потім знову істерично засміялася.— Ти бачила, як місіс Берг- стром зомліла? А він тільки торкнувся її обличчя. Мені скочило щось на плече й схопило за голу шию, немов мрець холодною рукою. Проте я не зомліла. — Вона знову засміялася. Так ужахнулася, мабуть, що й зомліти не змогла.

— Ходімо назад,— заспокоювала її Сексон. — Ми й так уже змарнували півгодини.

Не піду. Хай мене хоч розстріляють — я зараз же йду додому. Нізащо не візьмуся тепер за праску! Хіба не бачиш, як мене трусить?

Одна жінка зламала собі ногу, друга — руку, і майже всіх поприкрашали сипці та виразки. Ані вмовляння, ані погрози старшої майстрині не могли переконати жінок, щоб стали до праці. Вони були надто знервовані й перестрашені; знайшлося небагато відважних, що насмілилися ввійти до пральні, аби повиносити звідти капелюшки та кошики решти прасувальниць. Сексон була серед тої невеличкої жменьки жінок, що повернулися й працювали аж до шостої години.

РОЗДІЛ XV

— Ну, Берте, ти вже зовсім упився! — докірливо скрикнула Мері.

Всі четверо сиділи в окремому кабінеті ресторану Барнума. Весільну вечерю, досить скромну — хоч па погляд економної Сексон, аж надто розкішну — було скінчено.

Берт зі шклянкою червоного каліфорнійського вина в руці (що коштувало в ресторані п’ятдесят центів пляшка), підвівся, збираючись виголосити промову. Щоки йому палали, а в чорних очах гарячково спалахували вогники.

— Ти вже був напідпитку, як прийшов по мене, казала далі Мері.— Це ж одразу впадає в око.

— Порадься з окулістом, голубко,— відповів він. Берт- рам сьогодні почувається чудово. Він тут, аби потиснути лапу своєму давньому товаришеві... Біле, друзяко, ось тобі моя рука! Мені здається, ми кажемо цеї хвилини: «здоров» і «прощавай»! Ти вже тепер одружений, Біле, і сидітимеш удома. Гуляти з парубками вже годі. Тепер ти маєш пильнуватися, застрахувати своє життя від усяких пригод, одержати страхового поліса, вступити до будівельного та кредитового товариств, до похоронного бюро...

— Покинь, Берте! — урвала його Мері.— Не годиться патякати про похорон на весіллі!.. І як тобі не соромно самому!

— Тпру, Мері! Подай назад! Я сказав те, що сказав, а сказав те, що думав. Але я не про те думав, що Мері думає... А що я думав... Зараз я вам скажу, що я думав... Я сказав «похоронне бюро», еге ж? Та я й на думці не мав засмутити цей радісний вечір. Якраз навпаки...

Видко було, що він робить величезні зусилля, аби якось викрутитися з прикрого становища,— тож Мері, тріумфуючи, похитала головою. Це тільки підлило масла у вогонь.

— Дайте, я вам з’ясую, чому я це сказав,— почав він знову.— Я це сказав тому, Біле, що ти собі взяв таку гарнесеньку жіночку. Всі наші хлопці втіпалися в неї, і якщо вони й надалі не даватимуть їй проходу, то що ти, бідолашний, утнеш? Тобі буде багато клопоту. Ось коли тобі стане в пригоді похоронне бюро, аби їх усіх поховати. Ще й як стане в пригоді! Бач, якого комплімента хотів я встругнути твоєму доброму смакові на спідничках! А Мері перебила мене.

На мить його блискучий погляд переможно спинився на

Мері.

— Хто каже, що я п’яний? Я? Брехня! Я не п’яний,— я все бачу, як воно є. Я добре бачу Біла — ось він тут, мій старий друзяка Біл! І я не бачу двох Білів, а бачу тільки одного. Біл зроду іі разу не був дволичний. Біле, друзяко,

кол и я бачу тебе зараз у шлюбному ярмі, жаль стискає мені серце...— Він раптом замовк і обернувся до Мері.— Не кипи, стара! Я знаю, що кажу. Мій дід був сенатор у своєму штаті і міг патякати від ранння й до смерку. Отже, можу і я! Біле, коли я дивлюся на тебе, жаль стискає мені серце,— кажу тобі, жаль стискає мені серце...— Він задиркувато глянув на Мері.— Я заздрю тобі, дивлячись па твоє щастя... Вір мені,— ти розумна голова, нехай їм абищо, тим жінкам! Ти добряче почав. Так і прав далі. Женися з усіма, ощаслив хоч усіх! Почаркуймося, Біле! Ти могіканин із скальпом при боці. І ти взяв собі у вігвам гарну індіяночку — слово честі! П'ю до вас,— п'ю за вас обох та за ваших майбутніх горлопанів! Хай вам добре ведеться!

Він одним замахом вихилив шклянку, важко плюхнув на стільця і вліпив очі в молодих, не помічаючи сліз, що повільно котилися йому по щоках. Мері заспокійливо погладила його руку, і він і зовсім розкис.

Боже мій, чом же мені не поплакати? — хлипав він.— Я втрачаю свого наймилішого друга! Світ зійду, а не знайду кращого... ніколи... А яких штук ми з ним, бува, витівали!.. Тепер — каюк! Як гляну оце на вас, Сексон, як ви сидите з ним поруч і тримаєтесь за руки, то аж зненавидіти вас ладен. Зненависть...

— Цитьте, Берте! — лагідно всміхнулася та.— Краще гляньте на ту, чию руку ви самі тримаєте.

— І а в нього просто очі на мокрому місці,— гостро промовила Мері, хоч її вільна рука ніжно спустилася йому на голову й почала перебирати волосся.— Заспокойся, Берте. Все гаразд! А тепер після твоєї чудової промови послухаймо, що нам скаже Біл.

— Шквар, Біле,— скрикнув Берт.— Тепер твоя черга!

— Я не красномовець,— зніяковіло пробубонів Біллі.— Що я маю сказати, Сексон? Нащо їм казати, які ми з тобою щасливі... Вони й самі це знають.

— Скажи їм, що ми будемо щасливі завжди,— підказала вона. І подякуй їм за всі їхні щирі побажання та скажи, що ми їм зичимо того самого. Іще скажи, що ми й надалі будемо триматися гурту всі четверо!, як і раніше.

І що ми запрошуємо їх наступної неділі на обід до нас, Пайп-стріт, п'ятсот сім. А ти, Мері, якщо схочеш приїхати п суботу ввечері, то зможеш переночувати в нас у вільній спальні.

— Ти їм сама сказала краще за мене,— сплеснув у долоні Біллі.— Ти це гарно сказала, і я не знаю, що й додати. Але стривай, я й від себе утну!

Він підвівся, поклавши руку на шклянку. Його сині очі з-під темних брів і з-за темних вій здавалися ще глибші й синіші, і це ще більше відтінювало ясний колір його волосся та білої шкіри. Свіжі щоки йому пашіли, але не від вина (він щойно налив тільки другу шклянку), а від здоров'я й щастя. Глянувши на нього, Сексон гордо закинула голову: о, який гарний, як добре вбраний, який дужий, який чепурний її чоловік-хлопчик! Яка ж ваблива жінка мусить бути вопа сама, коли завоювала серце такого надзвичайного коханця!

— Отже, Берте й Мері, ви прийшли до Сексон і до мене на нашу весільну вечерю. Ми взяли до серця всі ваші добрі побажання, бажаємо й вам того ж самого, і, кажучи так, маємо на оці багато більше, ніж ви гадаєте. Ми з Сексон хочемо віддячити вам такою самою монетою. Ми чекаємо па той день, коли поміняємося місцями за столом — і ми сидітимемо, як гості на вашій весільній вечері. А тоді, якщо ви коли завітаєте до нас на святковий обід, то зможете вдвох заночувати у нашій вільній спальні. Чи не про це я дбав, купуючи для неї меблі, га?

— я ніколи не сподівалася такого від вас, Біллі! — скрикнула Мері.— Ви таке самісіньке вайло, як і Берт. А втім...

Очі їй раптом сповнилися слізьми, голос затремтів і урвався. Вона крізь сльози всміхнулася до молодих, потім глянула на Берта, а той обняв її й посадовив собі на коліна.

Залишивши ресторан, вони всі вчотирьох дійшли до рогу Восьмої та Бродвею, де зупинявся трамвай. Берт і Біллі зніяковіло мовчали під впливом якоїсь очужілості, що несподівано постала між ними. Але Мері ніжно-стурбовано обняла Сексон. .

— Все буде гаразд, голубонько,— шепотіла Мері.— Не лякайся. Все буде гаразд. Подумай про всіх інших жінок на світі.

Кондуктор дав дзвінок, і обидві пари розсталися, похапцем вигукуючи всілякі побажання.

— Ох ти ж, Могіканине! — гукнув Берт навздогін, коли трамвай рушив з місця. — Прощавайте, пані Могіканко!
— Не забудь, що я тобі казала,— долетів до Сексон голос Мері.

Трамвай зупинився на розі Сьомої та Пайн-стріту. Тут була кінцева зупинка. До їхнього котеджу було недалеко не більше як зо два квартали. Коло вхідних дверей Біллі витяг ключа з кишені.

— Чи ж не дивно? — мовив він, повертаючи ключа в дверях. — Ти та я. Тільки ти та я, і більш нікого.

Поки він засвічував лампу у вітальні, Сексон скидала капелюшка. По тому він зайшов до спальні і засвітив лампу й там, тоді повернувся і став на порозі. Сексон, яка зніяковіло ще й досі крутила в руках шпильку від капелюшка, крадькома зиркнула на нього. Вій простяг до неї руки.

— Ну,— сказав він.

Вона підійшла до Біллі, і, пригорнувши її, він відчув, як вона вся тремтить у його обіймах.

КНИГА ДРУГА

РОЗДІЛ І

Увечері другого дня по весіллі Сексон зустріла Біллі на порозі. Вони поцілувалися і, взявшись за руки, пройшли через вітальню на кухню. Біллі вдоволено втягнув носом повітря.

— Диви, як у нас чудово пахне, Сексон! Не тільки кавою, а й ще чимось. Уся господа пахне... Ну, пахне чимсь добрим, та й годі.

Поки Біллі мився під краном, Сексон поставила на пли¬ту сковороду. Вій обтер руки й мовчки почав стежити за її рухами, але коли вона кинула битка на суху сковороду, схвально озвався:

— Де це ти навчилася смажити битки без масла? Це найкращий спосіб, тільки шкода, що дуже мало жінок його знають.

Сексон зняла покришку з другої сковороди і кухонним ножем почала мішати в ній якусь запахущу страву. Біллі підійшов до дружини ззаду, обняв так, що його руки зійшлися в неї на грудях і притулився щокою до її щоки, схиливши голову Сексон на плече.

— М-м-м-м!.. Смажена картопля з цибулькою, як звичайно готувала в пас мати. Що є кращого на світі? Ой, як же пахне, як пахне! М-м-м!..

Він випустив дружину на мить з обіймів і потерся щокою об її щоку. Потім його рука знову міцно стиснула Сек¬сон. Вона відчувала його теплі губи в себе на волоссі іі чула, з якою насолодою він вдихає їх запах.

— М-м-м-м-м!.. Як же ти сама чудово пахнеш! Я раніше не розумів, що то таке «солодка дівчина», а ось тепер знаю: ти найсолодша на світі жіночка!

Біллі тішився без краю. Пішовши до спальні, він зачесався, тоді повернувся, сів до невеличкого столу й узяв у руки виделку з ножем.

— Жити подружжям багато краще, ніж про це плеще язиком більшість одружених! Бігме, Сексон, ми їм покажемо. Можемо дати їм добру фору, і все-таки виграти. Одне лише мені не подобається.
Побачивши в очах у неї переляк, він засміявся:
— Те, що ми побралися так пізно. Здумай лишень,— я втратив стільки днів!
Очі Сексон засяяли вдячністю й щастям, і подумки вона поклялася все зробити, щоб ніщо й ніколи не затьмарило їхнього подружнього життя.
Після вечері Сексоп прибрала стіл і почала мити посуд у зливальниці. Але коли Біллі намірився витирати тарілки, вона схопила його за коли піджака й силоміць посадовила па стілець.
— Сиди й не рипайсь, відпочинь трохи. Слухайся, що я кажу! Отак, закури цигарку — ні, пі, па мене пе дивись! Ось тобі ранкова газета. Тільки читай її швидше, а то я попораюся з моїм посудом раніш, ніж ти почнеш читати.
Він читав, пускаючи дим із цигарки, а вона тим часом поглядала на нього і думала, що якби ще пару пантофлів, то родинний затишок був би повний.
Не минуло й кількох хвилин, як Біллі відклав набік газету, важко зітхнувши.
— Даремне! — сказав він. — Не можу читати.
— Що сталося? — всміхнулася вона. — Очі болять?
— Та де там!.. Немов туман їх повиває... Ось я подивлюся па тебе, і воно минеться.
— Ну, то я в одну мить скінчу, мій хлопчику.
Пополоскавши кухонного рушника та вичистивши зливальницю, Сексоп скинула фартуха, підійшла до Біла й поцілувала спершу в одне око, а потім у друге.
— Ну, як? Одужали?
— Начебто трохи краще.
Вона поцілувала ще раз.
— А тепер?
— Таки краще.
— А тепер?
— Майже добре.
Але сказавши це, він знову скривився і заявив, що праве око ще й досі йому ріже.
Лікуючи те око, Сексон нараз скрикнула, наче з болю. Біллі сполохнувся.

— Що сталося? Тобі щось болить?

— Очі... Пече, мов ножем!

Тепер уже Біллі став за лікаря, а Сексон за пацієнтку. Коли процес лікування закінчився, вона повела його до вітальні; там вони разом угніздилися у великому кріслі біля відкритого вікна. То була найкоштовніша річ у хаті. За крісло заплачено сім з половиною доларів, і Сексоп до самого вечора відчувала докори сумління, хоч крісло було таке вигідне та м'яке, що годі й мріяти.
Солонуватий вітер, після денної спеки такий благословенний для всіх приморських міст, дихнув на них вечірньою прохолодою. До них долітали свист паротягів, чахкання приміських потягів із Сьомої вулиці, які сповільнювали швидкість межи молом та Західно-Оклендським вокзалом; долинав гомін дітей, що бавилися літніми вечорами па вулиці, а зі східців сусіднього ганку чулося цокотіння балакучих господинь.

— Ну, хто б повірив! — тихо промовив Біллі. — Коли згадаю свою мебльовану шестидоларову кімнату, просто жаль бере!.. І нащо я змарнував стільки часу? Мепе поті¬шає тільки те, що якби я раніше був виїхав звідти, то не здобув би тебе. Адже ж я ще кілька тижнів тому й гадки не мав про твоє існування.
Він провів пальцями по її голій руці і аж під рукав.

— Твоя шкіра така свіжа-свіжа,— сказав він. — Не холодна, а саме свіжа. Так приємно торкатися до неї рукою.

— Незабаром ти назвеш мене своїм холодильником,— засміялася вона.

— І голос твій свіжий — він дихає прохолодою,— провадив він.— Коли ти говориш, у мене таке відчуття, немов твоя рука торкається мого чола. Дуже дивне відчуття! Не знаю, як його пояснити. Твій голос проймає мене всього з голови до ніг,— такий він свіжий і чистий. Він зовсім як вечірній вітерець... Він схожий на морський бриз, що зривається часом після пекучого паркого дня. А коли ти говориш тихо, вій бринить так м'яко й солодко, як віолончель в оркестрі театру Макдане. Ніколи він не ріже, не шарпає вуха, не лящить, як у багатьох жінок. Коли вони злостяться або збуджені, то верещать, мов несамовиті, нагадуючи мені заграну платівку. А твій голос проймає мене так, що я ввесь починаю тремтіти, наче від прохолоди. Це така розкіш! Мабуть, такі голоси у небесних янголів, якщо вони тільки живуть на небі.

Сексон була така безмежно щаслива, що не мала слів, а тільки голубила волосся Біллі й притискалася до нього ближче. Минуло кілька хвилин; тоді він почав ізнову.

— Знаєш, що ти мені нагадуєш? Чи бачила ти коли чистокровну кобилу,— знаєш, бувають такі нервові, гарячі кобили? На сопці шерсть їхня вилискує, як шовк, а шкіра така ніжна, що найлегший дотик батога залишає на ній слід. Є такі кобили: найміцнішому коневі не мірятися з ними силою, а проте як легко вони можуть порвати собі сухожилки або па смерть застудитися, переночувавши бодай одну ніч без попони! Нема нічого кращого за таку тварину. Які ж бо вони струнки, сильні, шляхетні! Доглядати їх треба дуже дбайливо,— шанувати як шкляний посуд. Знаєш, ти нагадуєш мені отаку конячку. Я мушу подбати, щоб коло тебе все було як слід. Ти так відрізняєшся від інших жінок, як расова кобила від биндюжних шкап. Ти чистокровка. Ти ii струнка, і запальна, а що вже статурна... Знаєш, у тебе чудова постать, а стан який!.. Візьмім хоча б Анету Келерман *. Та можеш їй навіть фори дати, і однак вона за тобою не потягне. Вона австралійка, а ти американка — тільки фігура твоя не американська. Ти зовсім не така, ну, зовсім інакша — я тільки не вмію цього пояснити... Інших жінок збудовано не так, як тебе. Ти наче не з нашої країни. Чисто, як француженка. Постава в тебе цілком французька, і навіть хода. Чи сідаєш, чи підводишся, чи нічого не робиш — усе в тебе виходить інакше, ніж у наших жінок.

І він, що ніколи не виїздив з Каліфорнії і зроду не спав жодної ночі під іншим небом, як своїм оклендським, мав, безперечно, рацію. Сексон з її маленькими тендітними руками й ногами, граціозна в рухах і елегантна поставою — була прегарною квіткою серед жінок англосаксонської раси; вона скидалася на жінок тієї породи, яка виникла в сивій давнині від змішування фрацконорманських на їздників з міцним плем’ям саксів.

— І навіть убрання ти носиш не так, як усі. Сукня немов відлита на тобі. Здається, що вона така ж частина тебе самої, як і прохолода твого голосу й тіла. Нічого ні додати, ані відняти. Знаєш, чоловікові приємно гуляти з жінкою, що вбрана до лиця, і чути, як інші хлопці кидають тобі вслід: «Бачили, з ким це сьогодні Біллі? Лялечка, та й годі! Чого б я не дав за таку!..» Ото всяке таке.

Притиснувшись щокою до Біллиної щоки, Сексон відчу-

пала, що не пропали марно довгі години її безсонних ночей, коли після цілоденної втоми куняла вона над шитвом і викроювала собі скромні сукенки, які силкувалася шити на зразок тих пишних туалетів, що парували під її швид¬кою праскою.

— Знаєш, Сексон, я придумав тобі нове ім'я. Ти мій Еліксир Життя,— ось що ти таке! Саме — Еліксир Життя!

— І я тобі ніколи не набридну? — спитала вона.

— Набриднеш? Та ми ж створені одне для одного!

— А хіба не диво, що ми познайомилися, Біллі? Ми ж могли ніколи ії не зустрітися. Адже зустрілися ми зовсім випадково!

— Ми народилися під щасливою зіркою,— вирішив він.— Ось воно що.

— А може, це не тільки щасливий випадок? — замислено промовила вона.

— Ні, так воно мусило бути. Це доля. Ніщо не могло б нам стати на перешкоді.

Так сиділи вони довго й тихо, з невимовним коханням у душі, мовчазні й щасливі. Потім Біллі притиснув її щільніше до себе, губи його ближче схилилися їй до вуха, і він прошепотів:

— А чи не час нам уже до ліжка?
Багато вечорів перебули вони отак на самоті; часом траплялась і якась розвага: ходили па танці, до театру «Орфей», або до театру Бела, в кіно, або відвідували по п'ятницях концерти в Сіті-Гол-парку. Іноді в неділю Сексон заздалегідь готувала сніданок, і вони їздили в гори, запрягши Принца й Короля, що їх хазяїн і досі охоче давав йому, аби не застоювалися на стайні.

Щоранку Сексон будив будильник. Першого ранку Біллі встав разом із нею і таки допоміг розпалити вогонь у грубі. Вона дозволила йому це на перший раз, але відтоді почала накладати дрова напередодні з вечора — отож уранці залишалося тільки піднести до них сірника. Сексон змушувала Біллі вилежуватись якнайдовше в ліжку, аж поки вона впорається із сніданком. На перших порах вона готувала для нього сніданок удома. Потім який тиждень віп приходив обідати додому, а тоді знову мусив брати харч із собою. Все залежало від того, в яку частину міста йому доводилося гнати свої биндюги.

— Ти завела з чоловіком кепські порядки,— сказала їй одного разу Мері. — Пестиш його, зазираєш йому в вічі... Стережись, а ні, то розбещиться він у тебе вкрай! Не ти, а він хай упадає коло тебе.

— Але ж він заробляє на життя,— відповіла Сексон.— Він працює багато тяжче за мене, а я сиджу, згорнувши руки, іноді навіть не знаю, куди час подіти. Крім того, я хочу впадати коло нього, бо люблю його і тому, що... ну, та тому, що я хочу.

РОЗДІЛ II

Сексон так упорядкувала свій господарський день, що їй лишалося багато вільного часу. Особливо в ті дні, коли Біллі пе міг заскочити додому на обід і брав снідання з собою, вона мала цілі години вільні. Звикнувши до виснажливої праці па фабриках та у пральні, вона почала нудитися знічев'я. їй важко було сидіти без діла, але й ходити в гості до дівочих своїх подруг теж було ніяк — ті ж удень були па роботі. З сусідками вона ще не встигла перезнайомитися, за винятком однієї старої дивачки, що жила поруч них: із нею Сексон часом перекидалася словом через паркан, що розмежовував їхні подвір'я.

Для розваги вона почала часто брати купіль, не жаліючи палива й води. В притулкові та в Сариній господі вона звикла купатися тільки раз на тиждень. Коли вона підросла, то спробувала брати купіль частіше, але ця спроба дала погані наслідки: спочатку Сара тільки глузувала, а потім і гнівом розпалилася. Сарині погляди щодо цього сформувалися ще тоді, коли існував звичай купатися лише по суботах, і всякі намагання частіше вдаватись до цієї процедури Сара вважала зарозумілістю й образою для її власної охайності. Окрім того, переводилось паливо, і треба було прати більше рушників. Але тепер, у Біллиній господі, де Сексон мала власну грубку, власну балію, і рушники, й мило і не мала нікого, хто міг би їй те заборонити,— вона щодня розкошувала купанням. Щоправда, за вапну їй правила просто велика балія, яку вона ставила у кухні па підлозі, а воду доводилося носити глечиком; але щоб доскочити цих убогих розкошів, їй треба було прожити аж двадцять чотири роки. Чудна сусідка в одній з їхніх коротеньких розмов порадила Сексон, як удосконалити те

принадне купання. Дуже просто — треба влити в воду кілька крапель амоніакового спирту; Сексон ніколи раніше такого й не чула.

Ще багато дечого навчила її та дивачка. Тхне знайомство зав'язалося з того дня, коли Сексон вийшла якось розвішувати на подвір'ї свої випрані талійки та кілька штук найтоншої білизни. Сусідка стояла, спершись на бильця свого гайку; вона перехопила погляд Сексон і покивала головою — чи то па Сексон, чи то на розвішену білизну.

— Ви тільки-но одружилися, чи не так? — запитала жінка. — Моє прізвище місіс Гігінс. Але я волію, щоб мене звали па ім'я, тобто — Мерсідіз.

— А моє — місіс Робертс,— відповіла Сексон, радісно зворушена звучанням нового для неї імені. — А звуть мене Сексон.

— Дивне ім'я для жінки-янкі *,— зауважила сусідка.

— О, я зовсім не янкі! — скрикнула Сексон.— Я каліфорнійка.

— Га-га-га! — засміялася Мерсідіз Гігінс.— Я забула, що я в Америці. По інших країнах усіх американців звуть янкі. А втім, я не помилилась — ви тільки-но одружилися?

Сексон кивнула головою, щасливо зітхнувши. Мерсідіз зітхнула й собі.

— Ех, ви, щасливе, ніжне, вродливе молодятко... Я ладна заздрити вам, шалено заздрити!.. Скількох чоловіків можете ви ще обкрутити круг свого гарненького пальчика! Але ви ще пе цінуєте свого щастя. Жодна жінка не цінує його, аж поки стає запізно.

Чудні слова оті здивували й стурбували Сексон, хоч вона хутко відповіла:

— О, пі, я дуже ціную своє щастя. Я маю найкращого в світі чоловіка!

Мерсідіз Гігінс знову зітхнула й перевела розмову на інше. Вона кивнула головою на білизну.

— Бачу, ви полюбляєте елегантні речі. Ця риса гідна хвали, а надто в молодій жінці. Чоловіки легко беруться па цей гачок; елегантні речі — добра принада, що від неї наполовину залежить успіх у тій справі. Вони завойовують чоловіків, а тоді тримають їх у полоні...— Сусідка замовкла і раптом роздратовано скрикнула: — А ви ж хочете затримати свого чоловіка? Хочете, щоб він був коло вас зав¬жди-завжди,— довіку?

Звичайно, хочу! І зроблю так, що він кохатиме мене довіку!..

Сексон зніяковіло замовкла, сама собі дивуючись, що завела таку інтимну розмову з цілком чужою жінкою.

Дивна річ — оте чоловіче кохання,— повела далі Мерсідіз.— Жінки гадають, що знають чоловіків, як розкриту книгу, і в цьому найбільша їхня помилка. Більшість жінок в'яне з розбитим серцем,— не тямлять-бо нічого в чоловічій вдачі, а проте думають, що знають її досконало. Га-га-га! Бідні, наївні жіночки! Отож і ви, моя гарнесенька молодичко, сподіваєтесь, що примусите свого чоловіка кохати вас довіку? Так кажуть усі жінки, бо їм тільки здається, що вони знають чоловіків і чоловіче кохання. Ні, легше здобути головний виграш у лотереї «Мала Луїзіана», ніж збагнути все те. Авжеж, бідолашні молодички, на жаль, надто пізно доходять цієї науки. Але ви — ви почали добре. Так, так, дбайте про свої оздоби, будьте завжди ваблива. Цим ви скорили свого чоловіка, цим ви його й утримаєте. Але це ще не все. Хай ми колись із вами побалакаємо, і я розповім вам таке, чого жінки здебільшого не знають, а мусили б знати. Сексон!.. Яке енергійне, яке гарне ім'я для жінки! Але воно вам не личить. О, я стежила за вами. Ви скидаєтесь на француженку, у вашому роді десь були французи, я впевнена. Перекажіть містерові Робертсу, що я здоровлю його добрий смак.

Вона замовкла, поклавши руку на клямку кухонних дверей.

Зайдіть колись до мене. Не пожалкуєте. Я можу дати вам багато порад. Приходьте надвечір. Мій чоловік нічний сторож па залізниці і спить удень. Він оце й зараз спить.

Замислена пішла Сексон до хати. Було щось незвичайне в постаті цієї стрункої смаглявої жінки: її зів'яле обличчя неначе зсохлося від надмірного палу, а чорні великі очі блищали іі іскрилися непогасним внутрішнім вогнем. Вона була літня жінка — Сексон давала їй від п'ятдесятьох до сімдесятьох років; в її колись чорному, як воронове крило, волоссі сріблилася сивина. Особливо вразила Сексон її добірна мова. Вона розмовляла дуже чистою англійською мовою, кращою за ту, до якої звикла Сексон. А втім, ця жінка, безперечно, по американка. В голосі у неї, одначе, зовсім не було чужоземного акцепту, або, може, він був такий невловний для Сексон.

— А, то це вона — місіс Гігінс,— сказав Біллі, коли Сексон розповіла йому ввечері про денну подію.— Її чоловік — сторож, каліка; він має тільки одну руку. Старі Гігінси кумедна пара. Дехто боїться її. Даго та старі ірландки мають її за відьму. Воліють її обминати. Знаєш, Сексон, люди кажуть, що коли вона розлютується на кого чи хто їй не до шмиги, то вона тільки гляне — і вже тому капець. Один з наших конюхів — ти його знаєш, це Гендер- сон, що живе за рогом П'ятої,— каже, що їй бракує клепки.

— Не знаю, Біллі,— намагалася Сексон захистити свою нову знайому,— може, вона трохи ненормальна, але каже вона те саме, що й ти. Каже, що я не схожа па американку, а тільки па француженку.

— Ну, то я вітаю її шанобливо,— сказав Біллі.— Якщо вона це сказала,— виходить, має голову на в'язах.

— А як добре вона англійською мовою розмовляє, Біллі! Чисто шкільна вчителька... Мені здається, так і мама моя розмовляла. Вона освічена.

— Мабуть, вона таки не дурна, бо інакше не припала б тобі так до вподоби.

— Вона казала мені поздоровити тебе за твій добрий смак, що ти одружився зі мною,— засміялася Сексон.

— Невже? Ну, то подякуй їй від мене,— бачу, вона розуміється на гарних речах... Тільки шкода, чом вона не похвалила й твого гарного смаку, що ти вибрала собі такого чоловіка.

Другого для, коли Сексон вийшла розвішувати па подвір'ї свою гарну білизну, Мерсідіз Гігінс ізнову озвалася зі свого ганку, покивавши головою чи то до неї, чи то до білизни.

— Дивуюся, де це у вас сила береться прати стільки щодня, маленька молодичко...— привіталася сусідка.

— О, та я ж кілька років працювала в пральні,— хутко відповіла Сексоп. Мерсідіз зневажливо засміялася.

— Парова пральня! Бридка робота!.. Лише прості речі можна туди віддавати. Це їм кара за те, що вони прості. Але ж елегантну білизну! Мереживо! Муслін! Га-га, голубонько моя, прати такі речі — не проста штука! Тонкі речі треба прати зі смаком, з розумінням і хистом! Я дам вам рецепт саморобного мила, що не шкодить тканині. Воно білить її, надає білизні м'якості, ніжності, життя...

І білизна довго не брудниться, а хто ж то не любить свіжої чепурної білизни. О, добре прання — то не жарт, то справжнє мистецтво! Прати тонку білизну, це все одно, що для митця малювати картину або для поета складати вірші. Прати треба з любов'ю, побожно...

Я навчу вас такого, чого не тямлять янкі. Я навчу вас нової краси! — Вона знов покивала головою па розвішену білизну.— Бачу, ви вмієте плести мереживо. О, я знаю всілякі мережива,— бельгійські, мальтійські, брабантські, яких тільки мережив я не знаю! Я навчу вас найпростіших, щоб ви могли плести їх для себе, а ваш добрий чоловік кохав вас завжди-завжди!

Після першого візиту до Мерсідіз Гігінс Сексон дістала рецепта саморобного мила і наслухалася всяких порад, як прати топку білизну. її зачарувала й схвилювала дивна, така нова для неї, постать цієї зів'ялої жінки, від розповідей якої дихало широкими далекими світами й безмежними морями.

— Ви іспанка? — насмілилася запитати Сексон.

— І так, і пі,— мій батько був ірландець, а мати іспанка, родом з Перу. Вродою я пішла в неї, а вдачею в батька, синьоокого кельта з піснею на вустах і жвавими ногами, що носили його по всьому світі. Він дав мені у спадщину свої неспокійні ноги і свою пристрасть до мандрів, що водили й мене несходимими шляхами.

Сексон згадала шкільну географію і уявила собі карту континенту, облямованого крученою лінією берегів.

— О! — скрикнула вона.— То ви родом з Південної Америки!
Мерсідіз знизала плечима.
— Мусила ж я десь народитися. Те сталося у великому ранчо моєї матері. Весь Окленд був би вмістився на найменшому з його пасовиськ.
Вона зітхнула, всміхаючись своїм радісним спогадам. Сексон кортіло почути більше про життя цієї жінки, що, мабуть, прожила свої молоді роки так, як жили каліфорнійські іспанці за давніх часів.
— Ви, певне, здобули добру освіту,— спробувала Сексон.— По англійському ви розмовляєте бездоганно.
— О, англійської мови я навчилася пізніше, і не в школі. Так-так, я здобула добру освіту, розумілася па всьому, тільки не па чоловіках. Це знання також прийшло вже згодом. Моя мати й не гадала — а вона була статечна пані,

те, що ви звете «Королева пасовиськ»,— вона й не гадала, що її дочка, здобувши добру освіту, стане врешті жінкою нічному сторожеві. — Мерсідіз засміялася з безглуздя самої цієї думки. — Нічний сторож! Та ми мали сотні, тисячі пічних сторожів та робітників, що працювали на нас! Більшість із них були пеони *, щось на зразок рабів, були ще й пастухи, що об'їжджали верхи наші маєтки, а ті простягалися на дві сотні миль. У просторому будинкові челяді було в нас без ліку. Га, га, багато слуг мала під своєю рукою моя мати!

Мерсідіз Гігінс була балакуча, як грекиня, і, розбалакавшись, вона поринула у спомини.

— Тільки ті слуги були ледачі й неохайні. Найкращі слуги — китайці. Японці теж непогані, але китайці кращі. Японські покоївки гарненькі й веселі, але невірні: щохвилі можуть покинути все й піти від вас. Індуси кволі, але дуже слухняні. Вони шанують сагібів та мемсагібів, як богів! Я була для них мемсагіб — я ж бо жінка. А якось я мала кухаря-росіянина, то він завжди нишком плював у піч — па щастя. Це було дуже кумедно. Але доводилося мовчати. Такий-бо звичай.

— Ви, мабуть, багато подорожували, якщо мали таких чудних служників? — підохочувала Сексон.

Стара жінка засміялася ствердно.

— А найчудніші з усіх служників були тубільні раби із південних морів,— маленькі кучеряві людожери з кістяними окрасами в ніздрях. За свавілля й за крадіжку їх прив'язували до стовбура кокосової пальми поза огорожею й лупили батогами з носорогової шкури. Вони були з острова людожерів і тих дикунів, що полюють на людські голови, і ніколи пе кричали. Того вимагало їхпє завзяття. Був у нас маленький Вібі, віп мав тільки дванадцять років і прислуговував мені; одного разу його побили так, що всю спину посмугували; і я плакала над ним, а віп тільки смі¬явся і сказав: «Стривай, стривай, незабаром я відбатуй голова великий білий хазяїн». Його відшмагав англієць, Брюс Енсті. Але маленький Вібі так і не здобув його голови. Він утік від нас, його перехопили лісовики, відрізали йому голову, а тіло з'їли геть дощенту.

Сексон здригнулася й пополотніла, але Мерсідіз Гігінс оповідала далі:

— О, то були дикі, веселі, шалені часи! Повірите, лю¬бонько, за три роки ті апглійці-плантатори випили ціле

морс шампанського ii віскі та прогайнували тридцять тисяч фунтів. Чуєте, не доларів, а справжніх фунтів, тобто стоп'ятдесят тисяч доларів. Вони були немов справжні королі, доки мали що витрачати! То було велично, чудово! Безумне, безумне життя! Щоб виїхати звідти, мені довелося продати в Новій Зеландії половину своїх прекрасних діамантів. Кінець кінцем Брюс Епсті пустив собі кулю в лоба, а Роджер найнявся штурманом па торговельний корабелі, з тубільною командою за вісім фунтів на місяць. Але найкращу штуку встругнув Джек Гілбрейс. Його родичі були багаті й вельможні; тож він повернувся до Англії і почав торгувати м'ясом для котів у них під вікнами, поки розлючені родичі не відкупилися від нього, і він придбав собі каучукову плантацію десь в Індії чи на Суматрі... чи то пак на Новій Гвінеї.

Пораючись у себе на кухні й готуючи для Біллі вечерю, Сексом дивувалася, які ж то непогамовні бажання та пристрасті цю стару жінку із обпаленим сонцем обличчям занесли з розкішного перуанського ранчо через усі світи до Західного Окленду й до Баррі Гігіпса. Старий Баррі був не з тих, що кидають на вітер тисячі доларів. До того ж Мерсідіз згадувала ймення інших чоловіків, а не його.

Ще багато розповіла їй Мерсідіз уривками. Здавалося, не було в Новому й Старому Світі країни чи міста, де б вона не побувала. Її занесло навіть па Клондайк десять років тому; кількома яскравими фразами вона змалювала Сексон життя шукачів золота, що, закутані в хутра, взуті у мокасини, розкидаються по шинках золотим піском па тисячі доларів. Вона, Гігінс, завжди зналася тільки з такими чоловіками, що сипали грішми, як половою,— так принаймні здавалося Сексон.

РОЗДІЛ III

Сексон безнастанно думала над тим, як зробити Біллине кохання невмирущим, як назавжди зберегти свіжість їхнього почуття, щоб ніколи не покидати тих чарівних вершин, де вони перебували тепер. Тож вона радо зустрічалася з місіс Гігінс і слухала її розповідей. Адже Мерсідіз знала, доконче мала знати всі таємниці кохання. Чи ж не натякала вона, що знає багато більше від пересічних жінок?

Минуло кілька тижнів. Сексон часто навідувалася до

місіс Гігінс, але та не заводила цікавої для Сексон розмови; вона тільки вчила її плести мереживо, прати топку білизну та скуповуватися на ринку. Але одного разу Сексон пощастило: вона забігла до старої пополудні, і та була ба¬лакучіша, ніж звичайно,— гострі, яскраві слова так і злі¬тали їй з уст. Очі її блищали, щоки пашніли, мова пекла, як вогонь. У кімнаті пахло спиртним, і Сексон зрозуміла, що стара випила. Знервована й перелякана, хоч водночас і зачарована, слухала Сексон дикі каскади розповіді Мерсі¬діз, підрублюючи полотняну хусточку для Біллі.

— Слухайте, любопько. Я розкажу вам про чоловіків! Не будьте така безглузда, як решта жінок, що мають мене за божевільну, чи то за відьму з лихим оком. Га-га! Сміх, та й годі! Ця навіжена Мегі Донегю щоразу накриває хусткою лице свого немовлятка, коли ми зустрічаємося на вулиці. Так, я була чарівниця. Тільки я зачаровувала чоловіків! О, я мудра, я дуже мудра, моя любонько! Я розкажу вам, як жінки причаровують чоловіків і як чоловіки причаровують жінок,— і найкращі з них, і найгірші. Розкаяну вам про звіра, що сидить у кожному чоловікові, про їхні дивацтва, що розбивають серця дурним нетямущим жінкам. Усі жінки дурні! Але я не дурна. Га-га,— слухайте-но!

Я стара жінка. І, як і кожна жінка, не признаюся вам, скільки маю літ. А все ж я ще здатна брати гору над чоловіками. І я могла б зберегти цю владу, якби була навіть столітня й беззуба. Не над молодими,— ні! Ті були коло моїх ніг за молодого мого віку. Але над старшими чоловіками, як то годиться в моєму віці. Щастя моє, що не втратила я тої сили. На цілому білому світі немає в мене ні кревних, ані маєтків. Мені полишилася тільки моя мудрість та мої спогади; ті спогади — попіл, але попіл королівський, коштовний. Такі старі жінки, як я, звичайно пухнуть з голоду й дубіють з холоду, або здихають попідтинню. Але не я. Я здобула собі чоловіка. Щоправда, це тільки Баррі Гігінс,— старий Баррі, важкий, мов бик, а проте — він справжній мужчина, моя любенька. 1 так само чудний, як і всі чоловіки. Та він не однорукий! — скажуть мені...— Вона знизала плечима. — Зате він не може мене бити, а старі кісточки робляться дуже чутливими, коли м’ясо на них втрачає пружність!

Ах, я згадую вас, мої молоді коханці, лицарі, безумці, одержимі безумством молодості! Я нажилася. Досить! Я ні

про що не жалкую. А за моїм старим Баррі я певна свого шматка хліба й теплого місця при вогнищі. А чому я втримала його? Бо знаю чоловіків і знаю, як їх втримати. Знання це гірко-солодке, але більш солодке, ніж гірке. О чоловіки, чоловіки, чоловіки!.. Не дурні тюхтії, не гладкі буржуазні кабани-бізнесмени, але чоловіки з темпераментом, з вогнем і полум'ям! Божевільці? ІЩо ж, може й так, але шляхетні божевільці, що не знають упину!

Маленька моя молодичко, ви мусите навчитися мудрості... Різноманітність! Ось у чому таїна цієї магії, її чарівна сила. Ось та забавка, що потішає чоловіків. Коли чоловік не знайде її в своїй жінці, він обертається в турка; а коли знайде — то він їй вірний раб. Жінка мусить втілювати в собі тисячі жінок. Якщо хочете, щоб чоловік вас кохав, ви мусите втілити в собі всіх жінок на світі. Ви повинні бути завжди нова, повинні блищати для цього свіжістю ранньої роси, повинні бути квіткою, що ніколи не розцвітає цілком і тому ніколи не в'яне. Ви повинні бути для нього барвистим садком, повним завжди нових, свіжих і розмаїтих квітів... І хай чоловік ваш ніколи не подумає, що зірвав останню квітку у вашому садку.

Слухайте ви, маленька молодичко! У квітнику кохання чатує гадюка. Це — буденщина. Придушіть їй голову закаблуком, інакше вона занапастить ваш квітник. Запам'ятайте це слово: буденщина. Не будьте ніколи цілком одверта в інтимному житті. Чоловіки тільки здаються брутальними. Жінки багато брутальніші за них... Не заперечуйте, маленька жіночко. Ви ще дівчинка. Жінки менш делікатні, ніж чоловіки. Чи ж я того не знаю? Про найінтимніші взаємний із своїми чоловіками вони розповідають одна одній, забуваючи про сором. А чоловіки ніколи не розповідають про своїх жінок. Через віщо? Я гадаю, пояснення тут лише одне. В усьому, що стосується кохання, жінки менш делікатні, ніж чоловіки. Оце ж їхня помилка. І в цьому джерело буденщини, а буденщина — то бридкий слизняк, що загиджує й руйнує кохання.

Будьте делікатні, маленька молодичко. Не показуйтеся своєму чоловікові без серпанка, без багатьох серпанків. Завивайтеся в тисячу серпанків, у блискучу, променисту млу, що грає самоцвітами. Хай не падає до ніг ваших останній серпанок. Щодня прикрашайте себе повними серпанками, і так без кінця-краю. Але хай ці сотні серпанків видаються одним серпанком, хай здаються єдиною заслоною між

вами й вашим жадібним коханцем, що прагне здобути вас цілком. Хай щоразу здається йому, що він зриває останній сернапок. Хай він буде певний, що це саме так. Але насправді має бути не так. І тоді не зазнає він пересичення,— завтра-бо знайде новий серпанок, якого ще не бачили його очі.

Пам'ятайте,— йому має здаватися, що кожен серпанок є останній і єдиний. Хай здається вашому коханцеві, що ви останнього кинули йому до рук; але дбайте про завтрашній день: залишайте па завтра (а таких «завтра» буде чимало) більше, ніж те, що ви йому досі відкрили. Тоді чоловікові вашому здаватиметься, що ви різноманітні й несподівані; тоді він цікавитиметься тільки вами, а його очі завжди знаходитимуть у вас новизну і ніколи не шукатимуть її в інших жінках. Ваша свіжість та повість вашої краси і ви самі, таїна, що криється у вас, причарували вашого чоловіка. Коли чоловік зірвав квітку і випив до краплі всі її пахощі, він шукає інших квіток. Такий він уже зроду. Ви мусите завжди бути для нього квіткою, щойно зірваною і ніколи не зриваною, чарою недопитої і бездонної насолоди.

Жінки дурні, всі вони дурні, бо гадають, що, раз перемігши чоловіка, вони перемогли його остаточно. Відчувши грунт під ногами, вони запливають жиром, видихаються, дубіють і робляться нещасні. На жаль, вони надто дурні. Але ви, маленька жіночко зі своєю першою перемогою, ви мусите перетворити своє життя в нескінченний ланцюг перемог. Щодня ви повинні наново завойовувати свого чоловіка. А коли ввірветься ланцюг, коли вже не лишиться нічого перемагати — тоді край коханню, кінець, і чоловік ваш подасться до чужих садків. Пам'ятайте: не треба коханням насичувати донесхочу... Нехай воно розпалює голод, гострий, як лезо ножа, але вгамовувати його цілком — не треба! Ви повинні добре годувати свого коханця,— навіть дуже добре,— проте, коли він іде від вас, нехай іде неситий, і тоді він вертатиметься до вас ще голодніший, ніж пішов.

Місіс Гігінс раптом підвелася й вийшла з кімнати. Сексон звернула увагу на легкість і грацію її стрункого тіла. Коли та повернулася, Сексоп перевірила своє враження: ні, то пе здалося їй; хода старої і справді легка та граційна.

— Я показала вам лише перші літери абетки кохання,— промовила місіс Гігінс, сідаючи знову.

Вона тримала в руках тендітний музичний інструмепт з пишними інкрустаціями, формою подібний до гітари, але тільки з чотирма струнами. Пальці Мерсідіз ритмічно голубили їх, а голос її, високий і приємний, завів дивну пісню: слова були у незнайомій мові і складалися із самих голосівок, а мелодія бриніла лагідною пристрастю. Звуки ніжно тремтіли, ринули пожадливим потоком, переливалися шепотінням, прорізували блискавицею морок кохання і знов проривались любовним криком, диким і переможним; то була болюча розпука й шалений поклик жадання. Напружено слухаючи, Сексоп сама переймалася цими звуками й відгукувалась на них, мов струпа. Це все діялося, паче вві сні, у неї шуміло в голові, вона сиділа майже непритомна. Мерсідіз замовкла.

— Коли ваш чоловік пересититься вами,— почала вона знов,— коли він знатиме вас геть до щирця, немов читане й перечитане давне оповідання,— заспівайте йому лише цієї пісні, що співала я, і його руки обів'ють вас знову, а очі зажевріють колишніми безумними іскрами. Бачите, у чому тут річ? Розумієте ви це, маленька молодичко?

Сексон тільки кивнула головою; губи їй пересохли, вона не могла говорити.

— Він з дерева золотистого коа, короля лісів,— казала Мерсідіз, перебираючи струни. — Гавайці звуть його укулеле; по-їхньому, моя люба, це означає «блоха-стрибунка». Вони золотошкірі, оті гавайці, плем'я коханців, що життя їхнє буяє під покровом теплої тропічної ночі, коли так свіжо повіває вітер з моря...

Мерсідіз ізнов ударила по струнах. Вона заспівала іншою мовою — Сексон здалося, що французькою. Це була весела й лукава, задьориста пісня. Великі очі Мерсідіз ширшали, запалювалися диким блиском, а потім звужувались і ставали гострі й злі. Скінчивши, вона допитливо глянула на Сексон.

— Ця мені не так подобається,— промовила Сексон.

Мерсідіз знизала плечима.

— Кожна з них має свою вартість, маленька молодичко; вам ще треба багато дечого навчитись, іноді чоловіків перемагають вином. Але часом їх можна перемогти п'янкою піснею,— он які вони чудні! Га-га-га, стільки засобів, стільки різних засобів!.. Тут діють і наш зовнішній вигляд, моя любонько, і деталі нашого вбрання. О, то чарівні тенета! Жодному рибалці не щастить наловити неводом

стільки риби в морі, скільки чоловіків можемо піймати ми, жінки, на наш привабливий гачок. Ви на правильному шляху. Я бачила, як чоловіки потрапляють у тенета і не таких гарних спідничок, як оті, що ви порозвішували па подвір'ї.

Я казала, що прати тонку білизну — мистецтво. Але воно не самодостатнє. Найвище мистецтво — як скоряти чоловіків. Кохання — це першопричина і підсумок усіх мистецтв. Слухайте: за всіх часів, за всіх епох жили великі й мудрі жінки. їм не треба було бути вродливими. Мудрість жіноча вища за найбільшу жіночу вроду. Принци й монархи схилялися перед цими жінками. За них боролися народи, через них гинули держави, задля них творилися релігії. Афродіта, Астарта — жриці ночі... Слухайте, дівчинко-молодичко, про великих жінок, що скоряли світ чоловічий.

І Сексон слухала, як зачарована, дикі каскади слів, і за дивними незрозумілими фразами крилося для неї велике таємниче значення. Перед Сексон розкривались невимовні, несказанні глибини беззаконня та жаху. Слова Мерсідіз котилися лавою, спалюючи й спопеляючи все па шляху. Щоки, чоло й шия Сексон палали, і дедалі більше. Вона тремтіла з жаху, її мало не нудило, здавалося, що ось-ось вона зомліє, так божевільно наморочилась їй голова; але відірватися від цієї розповіді вона не могла й сиділа, мов прикута, забувши про шитво у себе па колінах; внутрішнім зором вглядалася вона в таємничі видіння, дивніші за які годі й уявити... Нарешті Сексон відчула, що довше терпіти несила; вона облизала пересохлі губи і ледь стрималася, щоб не скрикнути, що вона більше не може... Аж раптом Мерсідіз замовкла.

— Ось кінець першої лекції,— промовила стара спокійно, а потім зареготала якимось диявольським сміхом. — Що сталось? Я вас вразила?

— Мені страшно,— хрипко відповіла Сексон і аж схлипнула.— Я така дурна, я так мало знаю, мені ніколи навіть не ввижалося таке...

Мерсідіз порозуміло кивнула головою.

— Так, від цього таки справді робиться страшно,— сказала вона.— Це щось неймовірне. Щось жахливе й величне.

РОЗДІЛ IV

Сексон завжди тверезо дивилася на життя, хоча поле зору мала обмежене. Вона була спостережлива від самого дитинства: ще придивляючись до шинкаря Кеді та його дружини,— добродушної, але не дуже твердої у моралі, Сексон з часом виробила собі певні погляди про взаємини чоловіків та жінок. Як мало хто з робітничих дівчат, подбала вона про вибір собі майбутнього чоловіка — і так само дбайливо, як мало хто з дівчат будь-якого походження, дбала про те, щоб утримати любов свого чоловіка після шлюбу.

Вона утворила собі власну надзвичайно раціональну філософію кохання. Свідомо й несвідомо вона тяглася до всього витонченого й уникала буденщини та тривіальності. Сексон відчувала, що, знецінюючи себе, вона знецінює й кохання. Протягом їхнього ще недовгого шлюбного життя Біллі ані разу не бачив її неохайною, роздратованою або сонливо-байдужою. Своїй господі Сексон надала тієї самої свіжості, затишності й урівноваженості, що віяла від цілої її істоти. Вона вміла робити чоловікові милі маленькі несподіванки. Уява її була невтомна, а до того вона мала ще й природну мудрість. Біллі був винятковий виграш вона це знала. Вона цінувала його палкість у коханні й пишалася нею. Сексон знала, що небагатьом чоловікам властива така широта натури, така щедрість, такий потяг до найгарніших речей, така охайність і добрий смак,— тож ставила Біллі понад усіх інших. Він ніколи не ображав її. На делікатність він відповідав делікатністю, хоч Сексон добре бачила, що ініціатива всіх отих тонкощів іде від неї і мусить іти від неї завжди. Він чинив найчастіш якось несвідомо. Але вона з усього здавала собі справу і розуміла, що серед чоловіків Біллі — виняток.

Сексоп добре знала, що для шлюбного щастя чоловік має бути не тільки чоловіком, а й коханцем своєї жінки; знайомство з Мерсідіз Гігінс ще й розширило її погляди на подружнє життя. Стара жінка допомогла Сексон перевірити її власні висновки й думки, збудила в ній нові і розкрила їй трагічне значення проблеми шлюбу в цілому. З тих безумних слів старої багато що врізалося в пам’ять Сексон, багато що вона інстинктом відчувала іі угадувала раніше, але дещо було понад її досвід та розуміння. Проте вона яскраво уявила собі метафору про серпанки й квітки,

закон про то, що не можна дозволяти чоловікові вичерпувати себе до дна, і їй здавалося, що глибшої та мудрішої філософії кохання не може бути. Тепер, озброєна новим знанням, вона згадувала шлюби всіх своїх знайомих і побачила зовсім виразно, як і чому багатьом із них не поталанило.

З новим запалом почала дбати Сексоп про своє маленьке господарство, про свої туалети і жіночу принадність. Харчі купувала вона найкращі, хоча й далі була ощадна. Жіноча сторінка з подільного додатку до газети та журнали для жінок, які вона ходила переглядати до найближчої читальні, дали їй силу цінних вказівок щодо плекання своєї краси. Вона систематично тренувала тіло і щодня певний час віддавала на гімнастичні вправи та масаж, аби зберегти свіжість шкіри, пружність м'язів і округлість своїх форм. Це був секрет. Біллі нічого не знав про ці інтимні сторони її життя. Він мав тільки користатися з наслідків. У книгозбірні Карнегі вона брала додому книжки з фізіології та гігієни, і вони давали їй чимало відомостей про жінку, про те, як зберігати здоров'я,— чого не навчили її ні Сара, ні вихователькн з притулку, ані місіс Кеді.

Після довгих вагань вона передплатила жіночий журнал З Цілими викрійками й порадами, що найбільше відповідали її смакові та коштам. Інші журнали вона мала змогу переглядати в читальні, і звідти перемалювала не один взірець мережива та вишивки. Вона не раз довго простоювала перед вітринами з білизною, а коли часом купувала якісь дрібниці, то принагідно зблизька оглядала на прилавках і предмети жіночого туалету. Колись їй навіть заманулося купити китайську порцелянову вазочку, розмальовану від руки, але висока ціна примусила її відступити.

Свою просту дівочу білизну Сексон поволі замінила пишнішою, також недорогою, але прикрашеною французькими вишивками, мереживом, бганками та шлярочками. Вона обплела зубчиками свою недорогу трикотажну зимову білизну, пошила собі сорочки й талійки з тонкого, хоч і дешевого батисту; її нічні сорочки, гарно вишиті й ідеально випрані, були завжди свіжі й чепурні. В одному журналі вона якось вичитала, що у Франції завелася нова мода виходити до сніданку в пічних, гарно оздоблених чепчиках. Сексон зовсім не збентежило, що кому-кому, а їй треба самій спершу приготувати той сніданок. Отож негайно було придбано ярд швейцарського мусліну в цяточки, і

вона заходилася вибирати фасон та мереживо для того чепчика. Місіс Гігінс була в захваті від її витвору.

З барвистого бавовняного краму Сексон пошила собі простенькі капоти з виложистими комірчиками, що ніжно відтінювали її білу свіжу шию. Вона наплела цілі ярди мережива для білизни і нашила силу скатертин та серветок на стіл і на буфет. Великим сюрпризом для Біллі було нове афганське покривало на ліжко. Сексон зважилася навіть розіслати килим з клаптиків, вичитавши в жіночих журналах, що ці килими знову почали входити в моду. Що ж до столової та постільної білизни, то вони звичайно купували найкращу, на яку тільки спромоглися матеріально, і всю її Сексон обшивала ажурним мереживом.

Збігали щасливі місяці їхнього життя, а Сексон працювала не покладаючи рук. Біллі вона теж не забувала. Як настала зима — йому було сплетено теплі напульсники; він побожливо надягав їх, виходячи з дому, але, завернувши за ріг, зараз же ховав до кишені. Двом светрам її виробництва судилася краща доля,— так само, як і капцям, що їх Сексон примушувала Біллі взувати в ті вечори, коли

вони залишалися вдома.

Практична мудрість Мерсідіз Гігінс дуже стала в пригоді Сексон: її завжди розумні поради допомагали молодій господині купувати досить ощадливо і головне — найкращі речі. За її допомогою Сексон розв’язала ще одну фінансову й економічну проблему: як господарювати за такого соціального ладу, де зростання цін переганяє зростання заробітної платні. Стара навчила її викручуватись так, що там, де жінки інших робітників видавали цілого долара, Сексон витрачала тільки п’ятдесят центів.

Щосуботи ввечері Біллі незмінно висипав жінці на коліна весь свій заробіток. Він ніколи не питав її, куди вона витрачає гроші, і раз у раз запевняв, що зроду так дооре не харчувався, як тепер. А Сексон ніколи не ховала грошей, доки він не залишав собі на власні видатки, скільки там йому знадобиться. І ще наполягала, щоб він конче брав гроші й протягом тижня, якщо виникне така потреба. Крім того, вона просила його не казати їй, на що саме витрачає він ті гроші.
— Раніше ти мав завжди гроші в кишені,— сказала якось вона йому.- Я не хочу, щоб після шлюбу ти обмежував себе; а пі, то краще було б нам і не одружуватись. Я знаю звички чоловіків: як вони зійдуться до пивнички,

то перше частує один, тоді інший. А якщо ти не зможеш так само вільно вестися серед товаришів, як давніше, то почнеш цуратися гурту — я ж тебе добре знаю. А це погано. Я хочу, щоб ти товаришував з чоловіками — чоловікові це потрібно.

По тій мові Біллі схопив її в обійми й побожився, що вона наймиліша жіночка на цілий світ.

— Еге,— радів він,— мало, що я тепер краще годуюсь, і живу вигідніше, і можу частувати товаришів,— я ще й гроші відкладаю, чи то ти відкладаєш! І за меблі я виплачую акуратно щомісяця, і маю жіночку таку, що гину за нею, та ще й гроші па рахунку. Скільки ми вже відклали?

— Шістдесят два долари,— відповіла вона.— Не так уже й кепсько про чорний день! Ти можеш занедужати, поранитись, не знати що...

Якось серед зими Біллі зніяковіло завів із Сексон розмову про гроші. Річ була в тому, що його давній приятель Біллі Мерфі занедужав на грип, а одне з його хлоп'ят, граючись на вулиці, потрапило під колеса возу й тяжко покалічилося. Двотижнева хвороба, лікарі й ліки — на все це треба було грошей, і Мерфі попрохав Робертса позичити п'ятдесят доларів.

— Не турбуйся за гроші,— закінчив Біллі.— Я знаю Мерфі ще змалку — ми разом до Дюрантської школи бігали. Він хлопець чесний.

— Це справи не стосується, Біллі,— відказала Сексон.— Якби ти не був жонатий,— ти б одразу йому позичив, правда ж?

Біллі кивнув головою.

— Отже ти так само зробиш і тепер, коли ти жонатий. Це ж твої гроші, Біллі!

— Не мої, не мої, я й слухати такого пе хочу! — скрикнув Біллі.— Не тільки мої. Вони наші! І я б нікому пе дав і шеляга, не порадившись із тобою.

— Але ж бодай йому ти цього не сказав? — стурбовано спитала Сексон.

Ні, пі,— засміявся Біллі.— Я знав, що якби сказав таке, ти б мене зі світу звела. Я обіцяв Біллі, що спробую роздобутись па гроші. До того ж я був певний, що ти грошей не пожалієш, раз вони є.

— 0 Біллі,— прошепотіла вона тихо й любовно. — Знаєш, це найкращі слова, що я від тебе почула за ввесь час нашого спільного життя.

Що ближче сходилася Сексон із Мерсідіз Гігінс, то все менш її розуміла. Сексон незабаром пересвідчилася, що стара надзвичайно скупа, і ця риса зовсім не узгоджувалася з розповідями про її колишнє марнотратство. З другого боку, Сексон страшенно дивувало, що для себе особисто Мерсідіз нічого не шкодує. Її білизна, звичайно шита руками, коштувала дуже дорого. Баррі вона годувала добре, але сама харчувалася багато краще. Найдивніше було те що, хоч вони н їли завжди разом, а проте кожне мало інші страви. Якщо Баррі діставав великий кусень смаженого м'яса, то собі вона готувала найкращу телячу філейну. Якщо на його тарілці лежав здоровенний баранячий биток, то на її тарілці рум'янилась якась делікатна котлета з молоденького ягнятки. Чай вона запарювала в різних чайниках, каву теж. Баррі сьорбав двадцятип'ятицентовий чай з великої важкої кварти, а Мерсідіз попивала тридоларовий із рожевої порцелянової філіжанки, крихкої, мов яєчна шкарлупка. Так само Барріну двадцятип'ятицентову каву доливалося молоком, а її турецьку за вісімдесят центів — тільки вершками.

— Старий і цим обійдеться,— казала вона Сексон.— він до кращого не звик — гріх навіть переводити на нього

добро.

Між жінками завелася немовби торгівля па вимін, навчивши Сексон акомпанувати собі на укулеле, Мерсідіз запропонувала їй маленьку оборудку: за цей інструмент, занадто легковажний, як сказала стара, для її віку, вона згодилася б узяти в Сексоп муслінового чепчика,— того,що так славно в неї вийшов.

— Колись я дала за укулеле двадцять доларів,— сказала Мерсідіз.— А тепер вопо бодай кількох доларів варте. І вже ж не дешевше від чепчика. Грати на укулеле це

легковажність.

— А хіба чепчик не легковажний? — усміхнулася Бексон, хоч сама була дуже задоволена такою пропозицією.

— Я беру його не для свого сивого волосся,— щиро пояснила Мерсідіз.- Я його продам. Усе, що я встигаю пошити, поки ревматизм не скручує мені пальців, я продаю. Га-га, моя люба, на чоловікові п'ятдесят доларів з моїми тонкими потребами далеко не заїдеш. Мої заробітки покривають недостачу. А під старість гроші багато потрібніші, ніж замолоду. Колись ви самі це побачите.

Я дуже вдоволена з нашого обміну,— відказала Сексон.— А собі я зроблю другого чепчика, скоро спроможуся купити матерії.

— Зробіть кілька штук,— порадила Мерсідіз.— А я попродую їх задля вас, залишивши, звичайно, невеликий відсоток і собі за комісію. Я вам дам по шість доларів від штуки. Але ми ще з вами про це побалакаємо. Матеріал на ваші власні чепчики дістанеться вам трохи не задурно, та ще й заробите якогось цента.

РОЗДІЛ V

Протягом цієї зими трапилося чотири важливі події. Берт із Мері побралися і найняли поблизу невеличкий котедж; Біллі, як і всім оклендським візникам, урізали платню; Біллі почав голитися безпечною бритвою, і, нарешті, справдилося Сарине пророцтво.

Сексон сказала про це Біллі тільки тоді, коли впевнилася остаточно. Доки то були самі здогади, серце Сексон потерпало з жаху перед новим і незнаним. Потім її почало непокоїти неминуче зростання майбутніх видатків. Але коли всякі сумніви зникли, хвиля шаленої радості розвіяла всі її перестрахи. Її і Віллі!.. Ці слова ввесь час бриніли в неї у голові, і коли враз за роботою набігала ця думка, серце їй стискалося від болючої насолоди.

Того вечора, коли Сексон сказала про це Біллі, він змовчав про зменшення платні, і вони втішилися, що в них буде дитинча.

— Як ми вшануємо цей день? Підемо до театру, чи що? — спитав він, випускаючи Сексон із своїх обіймів, щоб вона могла відповісти.— Або пі, краще посидимо дома вдвох... ні, не вдвох, а втрьох?

Краще вдома, вирішила вона. — Тільки пригорни мене, пригорни отак міцно-міцно.

Я теж на це пристаю, тільки я думав, що тобі не завадило б погуляти трохи — ти ж цілісінький день не виходила з хати.

Надворі був мороз, і Біллі переніс м'яке крісло на кухню до грубки. Сексон скрутилася калачиком у Біллі на колінах і схилила голову йому па плече, а він притулився щокою до її волосся.

- Ми таки не помилилися, побравшись уже через тиждень після знайомства,— міркував він уголос. — Бо й

побравшись, ми упадаємо одне коло одного, мов наречені.
А тепер... Бігме, Сексон,— тепер так чудово, що аж віри не йметься! Ти тільки подумай! Нате! Нас тепер троє! Ех ти ж, шибенику! Закладаюся, що це буде хлопчик! Я навчу його орудувати кулаками і стояти за себе. І плавати навчу. А якщо до шести років він не навчиться плавати...
— А якщо він буде дівчинкою?
— Тоді вона має бути хлопчиком,— не відступав Біллі.
Вони обоє засміялися й поцілувались, аж зітхаючи з утіхи.
— Тепер я стану скупердягою,— заявив Біллі перегодом.— Годі пиячити з хлопцями! Обійдуся водичкою. Менше палитиму. Ага! А чому б мені самому не крутити собі цигарок? Вони коштуватимуть удесятеро дешевше, ніж куповані! Запущу собі бороду. І аж тих грошей, що з нас, луплять голярі за рік, вистачить на ціле немовлятко!
— Прошу, запускайте бороду, містере Робертсе, але я тоді негайно беру шлюбне розлучення,— погрозилася Сексон.— У тебе таке гарне, чисте й здорове обличчя! Я надто люблю його, щоб дозволити йому зарости бородою. Ах ти, любий, любий мій! Біллі, я пе знала, що таке щастя, доки не віддалася за тебе!
— І я теж.
— І так воно буде завжди?
— Атож,— я певний! — відповів Біллі.
— Я завжди думала, що буду щаслива в заміжжі,— провадила Сексон далі,— але ніколи й не марила, щоб воно було саме так. .
Повернувши голову, що лежала в нього па плечі, Сексон поцілувала чоловіка в щоку:
— Біллі, це навіть не щастя,— це раювання.
І Біллі поклав тим часом мовчати про зменшення платні. Поділився він сумною новиною лише за два тижні, коли довелося віддати жінці окраяний заробіток.
Другого дня Мері з Бертом, одружені вже цілий місяць, прийшли до них на недільний обід, і розмова зайшла на цю тему. Берт дивився на майбутнє дуже похмуро й патякав па неминучий страйк у залізничних майстернях.
— Якби ви всі менше базікалп, то всо було б гаразд,— обурилася Мері. — Оті профспілчанські агітатори туману па залізничників напускають. Просто злість бере, коли глянеш, як вони воду каламутять. Щоб я була хазяїном, я б зменшувала платню кожному, хто їх слухає!

— Але ж ти сама була у спілці прачок,— лагідно зауважила Сексон.

— Мусила бути, бо інакше не могла б працювати. А чи багато мені дала тая спілка?

— Візьмім хоч би Біллі,— доводив Берт.— Биндюжни¬ки мовчали, як риби, годили хазяїнові, все було гаразд,— і раптом маєш! Десять відсотків платні — мов язиком злизало! І попереду — хай йому чорт! — нічого нам не світить! Нам капець. Для нас немає місця в країні, яку ми самі й паші батьки створили власними руками! Нас приборкано, окраєно, незабаром ми всі загинемо,— ми, нащадки білих, що прибули сюди з Англії, що протеребили тут грунт, звільнили рабів, подолали індіян і створили Захід! Сліпому видко, що з памп буде!

— А що ж ми маємо робити? — тривожно запитала Сексон.

— Боротися! Тільки боротися! Країна в руках зграї грабіжників! Візьміть бодай Південно-Тихоокеанську залізницю. Хіба не вона керує Каліфорнією?

— Дурниці, Берте,— не стерпів Біллі.— Таке верзеш! Залізниця не може керувати Каліфорнією.

— Ех ти, дурнику! — криво всміхнувся Берт.— Колись і такі дурники, як ти, зрозуміють, нарешті, та буде запізно!.. Гниє все, смердить! Як хто хоче потрапити до законодавчих зборів штату, то мусить їхати до Сан-Франціско, в правлінні залізниці стати перед ким слід на задні лапки й покірно випрохати дозволу! Так повелося ще до того, як ми з тобою на світ народилися, що в губернатори Ка¬ліфорнії потрапляють лише колишні директори залізниці. І не сперечайся зі мною! Всім нам капець! Але перше, ніж померти, я б залюбки підсобив почепити на шибеницю отих паскудних злодіяк! Знаєш, хто ми такі? Ми нащадки того славного білого племені, що стиналося на йолі бою, що виорало цю землю і створило все довкола. Я тобі скажу, хто ми. Ми останні з могікан!

— Вій такий скажений, аж мене жах бере,— не криючи злості, промовила Мері. — Якщо вій не триматиме язика за зубами, його виженуть з майстерні. 1 куди ми тоді подінемося? До мене йому байдуже!.. Але одне скажу вам: до пральні я більше не вернуся. — Вона піднесла правицю, і слова її пролунали врочисто, мов присяга. — Ніколи по вернуся, чуєте — ніколи!

— О, я знаю, куди ти цілячеш! — гостро кинув Берт.— Здохну я чи ні, матиму заробіток чи ні — справа не в мені. Якщо ти схочеш піти кривою стежкою, ти підеш, та й годі.

— Здається, я жила чесно, доки не зустрілася з тобою,— огризнулася Мері.— І залишилася чесна й опісля — це кожен скаже.

Язик Бертів свербів гострими словами, та Сексон вчасно втихомирила його. Її хвилювало майбутнє їхнього шлюбу. Берт і Мері були обоє гарячі, нестримні, дратливі, і їхні вічні сварки не обіцяли нічого доброго.

Безпечна бритва була великим досягненням для Сексон. Вона порадилася із знайомим продавцем у Пірсовій крамниці і лише тоді купила, нарешті, бритву.

Однієї неділі вранці, коли Біллі після сніданку лагодився в перукарню, Сексон повела його до спальні й відкинула там рушника: на столі чекали на нього коробочка з бритвами, чашка, мило, помазок та ремінь. Здивований Біллі подався назад, а тоді почав приглядатися. З жалем похитав він головою, вгледівши безпечну бритву.

— Хіба це чоловіче знаряддя?
— Це чудова річ! — запевнила Сексон.— Тисячі чоловіків щодня голяться такими бритвами.
Біллі похитав головою і знову відступився.
— ТИ голишся тричі на тиждень,— переконувала вона його. — Це коштує сорок п’ять центів, тобто півдолара, а в році п’ятдесят два тижні. Отже, на рік — двадцять шість доларів. Спробуй, серденько, спробуй! Скільки чоловіків голяться таким знаряддям!
Він рішуче похитав головою, а його затуманені глибокі очі стали ще глибші. Вона так любила цей його похмурий, гарний вигляд немовби впертого хлопчиська! Засміявшись, вона поцілувала Біллі, підіпхнула на стільця, скинула з нього піджака, розстебнула верхню й спідню сорочку та підгорнула їх усередину.
— Почнеш сперечатися, то дістанеш цим у рот,— погрозилася Сексон, намилюючи чоловікові щоки.
— ГІостривай-но,— спинила вона його, коли він одчайдушно потягся рукою до бритви.— Я бачила у вікно, як працюють перукарі. Намиливши, вони роблять ось так.
І вона почала втирати йому пальцями в шкіру мильну піну.

— Тепер можеш починати,— сказала вона, намиливши обличчя вдруге. — Але пам’ятай, я так з тобою щодня не панькатимуся — привчайся сам, голубчику.

Напівщиро, напівжартівливо обурюючись, Біллі провів кілька разів бритвою по щоці. Аж раптом він дико схопився з місця і закричав:

— Бий тебе нечиста сила!

Він нахилився до дзеркала й побачив, як з-під мильної піни проступала кров.

— Порізався!.. Безпечною бритвою, бігме! Мабуть, чо¬ловіки проклинають їх, бриючись! Порізався! Добра мені безпека!

— Але постривай хвилинку,— благала Сексоп.— Її треба спершу відрегулювати. Продавець казав мені... Бачиш, ось маленькі гвинтики? Оці... Крути їх осюди.

Біллі знов кілька разів провів бритвою по щоці, глянув у дзеркало, всміхнувся й знов узявся до бритви. Легко й швидко він зішкріб з обличчя всю піну. Сексон заплескала в долоні.

— Здорово! — промовив він. — Нечувано! Дай руку! Ти диви, як добре вийшло!

Він потер її руку об свою щоку. Раптом Сексон висмикнула руку й розчаровано скрикнула, а тоді нахилилася і пильно приглянулась до його обличчя.

— Та вона ж зовсім не голить! — озвалася вона.

— Це шахрайство, та й уже. Вона дере шкіру, а не волосся. Ні, я волію перукаря.

Але Сексоп усе не відступала.

— Ти ще не вмієш як слід поводитися з нею. Ти її занадто прикрутив. Хай я сама спробую. Ось так. А тепер знову намилься й починай.

Цього разу почувся шерех, паче від шліхтувального паперу.

— Ну як? — непевно прошепотіла Сексон.

— Дере... ой! рве... волосся,— прогарчав Біллі, насуплюючи брови й роблячи гримаси. — Але ж... ой... Шкребе, щоб їй дихать не дало!

— Так, так,— підбадьорювала Сексон. — Не здавайся, мій мисливче по скальпи. Пам’ятай про Бертові слова і будь останній з могікан!

Нарешті за чверть години Біллі сполоснув обличчя, витерся Й полегшено зітхнув.

— Звісно, можна й так поголитися, але я не в захваті від цього способу. Він з мене усі жили висотав. Я геть знемігся.
Раптом він застогнав, наче відкривши нове нещастя.
— Що там сталося? — запитала Сексон.
— А моя потилиця? Як же я поголю собі потилицю?! Однак доведеться йти до перукаря.
Сексон на мить трагічно завмерла, а тоді враз ухопила помазка.
— Сідай, Біллі!
— Як?.. Ти? — обурено скрикнув він.
— Так, я! Якщо якийсь перукар годен поголити тобі потилицю, то і я година.
Біллі бурчав і стогнав, що це принижує його, але врешті здався на її волю.
— Бач, як добре,— заявила Сексон, скінчивши. — А за те двадцять шість доларів на рік економії! На ці гроші ти купиш колиску, й візочок, і пелюшки, і ще всякої всячини. А тепер посидь ще хвильку!
Вона зволожила ii обтерла йому потилицю, а тоді присипала ще пудрою.
— Тепер ти біленький і чистенький, як немовлятко, хлопчику мій, Біллі!
Він аж здригнувся з несподіваної радості, відчувши на шиї дотик її ніжних уст.
Два дні Біллі клявся собі, що ніколи більше не візьме до рук оте чортове знаряддя, але на третій день таки дозволив Сексон допомогти йому в другій спробі. Цим разом справа пішла легше.
— Бритва вже не така й погана,— визнав він. —Я потроху привчаюся до неї. Найголовніше — це її відрегулювати. Вона тоді голить чистенько і зовсім не дере. Перукарі так не вміють. Час від часу вони обов’язково тебе поріжуть.
Третього разу обійшлося ще краще, і, нарешті, Сексон подарувала страдникові за труди флакон одеколону. Після цього він став завзятим прихильником безпечної бритви. Йому так кортіло похвалитися Бертові своїм відкриттям, що він не дочекався приятеля і пішов сам у гості.
— Ми були йолопи, Берте, що бігали досі до перукарів та викладали гроші. Глянь сюди! Диви, як вона бере — гладко, мов шовк! А легко як! Осьо! Шість хвилин, і готово. Ти бачиш? Як напрактикуюся, то й за три впораюсь.

Голись хоч і поночі, а хоч і під водою! Аби й хотів, і то не поріже! Та й ще заощаджує двадцять шість доларів на рік. Це Сексон вимудрувала. Вона в мене просто диво!

РОЗДІЛ VI

Торгівля між Мерсідіз та Сексон дедалі зростала. Стара мала свою клієнтуру, а Сексон працювала дуже охоче. Зменшення Біллнної платні та майбутня дитина примушували її серйозніше дивитися на матеріальне становище. Заощаджень на рахунку було обмаль, і сумління гризло Сексон, що вона забагато розтринькує грошей для дому и для себе самої. Крім того, це ж уперше за ціле своє життя жила вона па чужі заробітки, бо ще змалку звикла сама заробляти на себе. Завдяки Мерсідіз Сексон знову почала приробляти і тепер залюбки витрачала цей заробіток па придбання нової, дорожчої білизни.

Мерсідіз подавала ідеї, а Сексон втілювала їх і навіть удосконалювала. Вона шила гофровані батистові сорочки, вишивала їх французькими візерунками на плечах та на грудях і обмітала власним тонким мереживом; шила елегантні комбінації і тендітні, прозорі, як павутинка, пишно оздоблені ірландським мереживом нічні сорочки. За один з її шедеврів, чарівно-зухвальний чепчик, Мерсідіз, відрахувавши свої комісійні, заплатила їй дванадцять доларів.

Сексоп радо віддавала цій роботі кожну вільну хвилину, хоч при цьому не забувала й про своє немовлятко.

В крамниці вона купила йому тільки три маленькі трикотажні льолі, а всю решту зробила власними руками — пухові ковдри, плетену кохтинку й шапочку, рукавички, вишиті чепчики, манісінькі пінетки, сукенки-сорочки на коротесеньких шлейках, розшиті шовком білі фланелеві спіднички, панчішки та плетені черевички, силу тоненьких пелюшок. Вона шила й плела це все, а в очах уже маячіли рожеві пальчики й пухкенькі недоладні литки; а трохи пізніше, як па завершення всього, Сексон спокусилася навіть на білий шовковий плащик. Кожен стібок вона робила любовно і, вкладаючи свою любов у кожну цю дрібничку, робила так радше для Біллі, аніж для тієї невідомої грудочки нового життя, яку, попри всі свої намагання, що не могла собі уявити.

— Еге ж,— зауважив якось Біллі, переглянувши дитя-

чий посаг і повертаючись до льоль.— Оце я розумію! — З усієї цеї твоєї купи вони найближче до діла. Я просто бачу нашого малюка в цих справжніх чоловічих сорочечках.

Радісна хвиля залила серце Сексон і, не стримавши сліз на очах, вона притиснула йому до губів одну з маленьких льоль. Він урочисто поцілував її, не зводячи очей з дружини.

— Це для хлопчика,— промовив він,— а найбільше для тебе.

Але заробітки Сексон несподівано трагічно урвались. Одного разу вона поїхала до Сан-Франціско купити щось на дешевому розпродажу. На Сатер-стріті вопа раптом зупинилась як укопана перед вітриною однієї крамнички. Сексон протерла очі — але ж пі: там на почесному місці пишається той самий ранковий чепчик, за якого вона одержала від Мерсідіз дванадцять доларів. А на вітрині ціна на ньому стояла двадцять вісім! Сексон увійшла до крамниці й звернулася до господині, виснаженої гостроокої жінки середнього віку, мабуть, чужоземки.

— Ні-ні, я нічого не купуватиму,— мовила Сексон. — Я сама майструю такі тендітні речі, як оце у вас продаються, і хотіла б тільки довідатися, скільки ви за них платите,— ну, скажімо, за отой чепчик, що у вітрині?

Жінка зиркнула пильно на Сексоп, побачила поколоті голкою великий і вказівний пальці лівої руки, а тоді оглянула відвідувачку від голови до п’ят.

— А ви потрапите таке зробити?
Сексон кивнула головою.
— Я заплатила за нього двадцять доларів тій жінці, що його змайструвала.
Сексон аж дух захопило. Хвильку вона роздумувала. Мерсідіз загарбала за чепчик собі цілих вісім доларів, а хто ж поклав па нього матеріал і працю?!
— Може, ви будете ласкаві і покажете мені ще й інші ручні вироби — нічні сорочки й узагалі білизну, і скільки ви за них платите?
— То ви вмієте робити такі речі?
— Вмію.
— І продаватимете їх мені?
— Звичайно,— відповіла Сексон.— Задля цього я й увійшла сюди.
— Для продажу ми ставимо трохи вищі ціни,— прова-

дила жінка далі. — Бачте, треба взяти під увагу освітлення, комірне, податки тощо, та й власний прибуток, а ні, то ми б тут не сиділи.

— Це цілком природно,— згодилася Сексон.

Серед гори мережаної білизни Сексон знайшла ще одну нічну сорочку й одну комбінацію власного виробу. За першу Мерсідіз дала їй вісім доларів, тут вона коштувала вісімнадцять, а господиня заплатила за неї Мерсідіз чотир¬надцять; за другу Сексоп одержала шість, тут ціна їй стоя¬ла п'ятнадцять, а господиня заплатила за неї одинадцять.

— Дякую,— сказала Сексон, надягаючи рукавички — Я з охотою принесу вам дещо з моєї роботи за таку ціну.

— А я з охотою куплю... якщо воно буде зроблено доб¬ре.— Жінка суворо глянула на Сексон.— Пам'ятайте, що якість має бути не гірша. Я часто дістаю спеціальні замов¬лення, і якщо ми з вами порозуміємось, роботи вам не бра¬куватиме.

Мерсідіз і оком пе змигнула, коли Сексон прийшла до неї з докором:
— Ви ж казали, що берете тільки за комісію!
— Звичайно, казала; так воно й було.
— Але ж праця і матеріал мої, а ви заробляли вдвічі більше від мене! Вам перепадала лев'яча пайка!
— А що ж тут такого, голубонько? Я — посередниця. Так воно на світі споконвіку ведеться. Посередникові завжди лев'яча пайка перепадає.
— Я гадаю, що це дуже несправедливо,— зітхнула Сексон радше з жалем, аніж спересердя.
— Ну, то нарікайте на світ, а не на мене,— гостро відказала Мерсідіз, і відразу, як то мала звичай, змінила тон.— Нащо нам свариться, голубонько? Ви мені така люба! Га-га, та ви ж молоденька й дужа, чоловік у вас теж молодий і дужий,— це вам не зашкодить. А ось я стара жінка. І старий Баррі на мене не заробить. Та й йому вже три чисниці лишилося до смерті. Адже він хворіє на нирки. І мені ж доведеться його ховати. Я віддам йому шану: він спатиме вічним сном поруч зі мною. Що ж, він йолоп, тюхтій і незграба, але зате злості пі па кого не має. Місце на кладовищі для нас я купила, все вже передбачено, і почасти на це пішли й ваші комісійні. А видатки на похорон! Усе мусить бути як годиться. Мені ще ^багато треба на це відкласти. А Баррі щодня може дати дуба.

Сексон ударив у ніс дух спиртного: стара, очевидячки, знову хильнула.

— Ходіть, голубонько, я вам щось покажу. — Мерсідіз повела Сексон до спальні й підійняла трохи віко великої скрині. Звідти дихнуло ніжними пахощами, наче від пелюсток троянди. — Це мій похоронний посаг — у ньому я повінчаюся з тлінню.

З цими словами Мерсідіз схилилася над скринею і почала виймати перед ошелешеною Сексон одну по одній найтендітніші, найелегантніші частини пишного туалету нареченої; наприкінці стара добула віяло із слонової кістки.

— Мені подарували його у Венеції, голубонько! А цього черепахового гребінця Брюс Енсті замовив для мене за тиждень до того, як видудлив свою останню пляшку і розтрощив свою навіжену головешку кольтом... А цей шарф... Га-га, цей шарф із ліберті...

— І це все поховають разом із вами...— замислено промовила Сексон.— Яке це дивацтво!

Мерідіз засміялася.

— А чому б і ні? Я вмру так, як жила. Це мені приємно. Я зійду в землю, як наречена. Не хочу я холодної, тісної домовини. Я хотіла б спочивати на широкому, питному ложі, покритому м'якими східними покривалами й подушками, подушками без кінця-краю.

— На ці гроші можна було б купити двадцять ділянок і справити двадцять похоронів! — скрикнула Сексон, вражена такою блюзнірською розмовою про смерть. — Це навіть гріх!

— Я вмру так, як жила,— всміхаючись, відповіла стара — Поруч старого Баррі ляже пишна наречена. — Вона закрила віко скрині й зітхнула. — А втім, я воліла б, щоб Брюс Енсті чи хто інший з моїх давніх коханців лежав поруч мене в глибокій темряві й розпався зі мною разом па порох,— оце і є справжня смерть!

Вона глянула на Сексон: погляд її був розпалений алкоголем і водночас зневажливо-холодний.

— За давніх-давен, коли ховали великих людей, з ними разом закопували живцем і їхніх рабів. А я, серденько, беру з собою тільки свої покраси!

— Виходить, ви не боїтеся смерті?.. Анітрохи?

Мерсідіз рішуче похитала головою.

— Смерть шляхетна, добра, ласкава. Смерті я по боюся. Я боюся тільки людей, боюся того, що воші зроблять зі

мною після смерті! І тому я готуюся до неї завчасу. Вони не дістануть мене, коли я помру.

Сексон зніяковіла.

— Але ж навіщо ви здалися їм після смерті? — сказала вона.

— Ого, ще й як здамся...— відказала Мерсідіз. — Вп знаєте, що роблять із бідними старими людьми, які не мають грошей на похорон? їх не ховають. Ось послухайте-но. Ми я і він — стояли якось перед великими дверима. То був дивний чоловік — він був професор, а мав би бути пірат, він читав лекції в аудиторії, а мав би брати приступом мури ворожих міст або грабувати банки. Він був стрункий, як Дон Жуан, руки мав міцні, мов криця. І мов криця був міцний його дух. Він був шаленець, ледь-ледь шаленець, як і всі мої кавалери... «Ходімо, Мерсідіз,— сказав він,— ходім подивімся на наших ближніх — і вгамуймося, і станьмо тихі й щасливі... тому, що ми пе схожі на них,— що тим часом ще не схожі. А тоді повечеряємо з особливою, з диявольською насолодою і піднесемо за них чари золотого вина, і воно ще яскравіше зазолотиться після всього, що ми бачили. Ходімо, Мерсідіз!»

Вій розчинив двері й ловів мене за руку... О, то було невеселе товариство. Двадцять чотири тіла. Вони лежали на мармурових лавах, сиділи, сперті на підпори, а навкруги тиснулися молоді хлопці з блискучими очима іі блискучими ножиками в руках і зацікавлено зиркали на мене.

— То все були мерці? — вирвалося з пересохлого горла Сексон.

— То все були мерці — злидарі, моя голубонько. «Ходімо, Мерсідіз,— сказав він. — Це ще не все: є тут таке, що звеселить нас ще дужче». І він повів мене вниз, де були чаші,— чани з розсолом, голубонько. Я не боялася. Я тільки дуже яскраво уявила собі, що чекає на мене, коли я вмру. І скільки там лежало мерців,— паче свинина в розсолі!..

У цю мить згори прийшов наказ: «Прислати жінку; стару жінку». І чоловік, що порався там, нахилився над чаном, щоб її виловити. Спершу він виловив чоловіка; годі знову почав мацати гарбом, і знов упіймався чоловік. Служник поспішав і почав бурчати. Нарешті він витяг з розсолу жінку,— з лиця вона була стара, він задовольнився.

— Це неправда! — скрикнула Сексон.

— Я бачила це все, голубонько, па власні очі. Тому й кажу: не бійтеся божого гніву після смерті, бійтеся тільки отих чанів з розсолом! Отож коли я стояла й дивилася, а тон, що привів мене туди, поглядав у мій бік, усміхався і запитував, і заворожував мене своїми шаленими чорними, мудрістю стомленими очима — я вирішила, що така могила не для мого тіла... О, я люблю своє тіло; а як його любили інші! Га-га, чани з розсолом не для моїх губів, що знали стільки цілунків, і не для мого тіла, що дарувало стільки кохання!

Мерсідіз знову підняла віко скрині й помилувалася на

своє погребне вбрання.

— Оце ж я й справила собі все для непробудного сну. Ось у цьому я й лежатиму в домовині. Якийсь давній філософ сказав: «Ми знаємо, що мусимо померти; але не ймемо тому віри». Та старі люди доймають тому віри. Доймаю і я.

Голубонько, пам’ятайте про чани з розсолом і не гнівайтеся на мене за великі комісійні. Щоб урятуватися від чанів, я не спинилася б ні перед чим!.. У вдови видерла б останній гріш, у сироти останню шкоринку хліба, в мерця

мідяк украла б з повіків.

— Ви вірите в бога? — через силу спитала Сексон, скута холодним жахом.

Мерсідіз спустила очі й знизала плечима.

Хто зна, чи є він. А я тим часом спочиватиму безтурботно.

— А кара? — І Сексон пригадала собі життя старої, що здавалося їй химерною казкою.

— То неможлива річ, голубонько. Якийсь давній поет сказав: «Бог таки добрячий хлопець». Колись я побалакаю з вами й про бога. Але ви його не бійтесь. Бійтеся тільки чанів з розсолом і того, що люди можуть зробити з вашим гарненьким тілом після вашої смерті.

РОЗДІЛ VII

їхній теперішній рівень життя став непокоїти Біллі: йому здавалося, що, як на його платню, вони живуть занадто розкішно. Гроші у банк відкладають, за меблі щомісяця сплачують, за помешкання теж, харч добрий; і звідкись Сексон бере гроші ще й на матеріал для свого шитва. Він

не раз пробував допитатися, як це пояснити, але замість відповіді Сексон тільки загадково всміхалася.

— І як це ти викручуєшся з грішми? — почав він одного вечора.
Він розкрив був рота щось запитати, але змовк і хвилин п’ять сидів насуплено, про щось міркуючи.
— Скажи, будь ласка,— озвався він нарешті,— куди подівся отой гарненький чепчик, що завдав тобі стільки клопоту? Я його й разу на тобі не бачив, а для малого він же завеликий.
Сексон вагалася; зціпивши губи, вона лукаво глянула на чоловіка. Брехати їй завжди було важко, збрехати ж Біллі було й зовсім неможливо. Вона помітила, як його затьмарені очі ще дужче затьмарилися, а обличчя стало суворе й похмуре, як завжди, коли його щось прикро вражало.
— Скажи мені, Сексон, ти ж... ти... не продаєш своєї роботи?

Сексон не втрималася і розповіла все, не минаючи ані ролі Мерсідіз Гігінс, ані її дивовижного посагу. Але Біллі не подався: він категорично заборонив Сексон шити на продаж.

— Таж я маю стільки вільного часу, Біллі, мій любий,— благала вона.

Він похитав головою.

— Дурниці! Я й слухати про це не хочу. Я взяв тебе і маю піклуватися про тебе сам. Ніхто не посміє сказати, що Робертсова дружина мусить працювати. Мені й самому ця думка нестерпна. Та й це зовсім і непотрібно.

— Але ж, Біллі,— почала вона знову.

— Годі! Це єдина річ, Сексон, якої я не попущу. Я не кажу, що мені не до вподоби гарні речі — ні, я їх дуже люблю. Вони мені чортзна-як подобаються, але тільки на тобі. Нароби їх хоч цілу гору, але для себе, і я на них охоче дам тобі, скільки треба грошей. Тепер я працюю собі цілий день, посвистую та думаю про хлопчика, та все радію, бо знаю, що ти сидиш удома і шиєш усяку всячину, і маєш з того неабияку втіху. А як ти шитимеш на продаж, то все піде під три чорти. Жінка Робертсова не повинна працювати па інших. Я пишаюся цим твоїм шитвом тільки перед собою. А зрештою, це ж тобі не потрібно.

— Ах ти ж любий мій,— прошепотіла Сексон, щаслива, дарма що зазнала поразки.

— Я хочу, щоб ти мала все потрібне тобі,— провадив він далі. — І ти все матимеш, доки в мене є дві здорові руки. Я ж бачу, як до ладу ти завжди вбираєшся,— і це мені подобається. Я вже не хлопчисько і, може, дечого довідавсь, чого б і не слід, доки познайомився з тобою. Але я добре знаю, що зроду не бачив жодної жінки, яка так пильнувала б не тільки своїх суконь, а й білизни. О!..

Він підніс руки, не знаходячи слів, аби виявити все, що думав і відчував, але за хвильку повів далі:

— Справа не тільки в охайності, хоча й це важливо. Чимало жінок охайні. Але цього ще замало. Тут щось інше. Це... ну, та це... Просто твоя білизна вся така біла, гарненька, добірна. Це впливає на уяву... Коли я думаю про тебе, то бачу й це. Знаєш, багатьом чоловікам краще б і не роздягатися,— та й жінкам також... Але ти... ти чудо, та й уже!.. І хоч який гарний на тобі одяг, а ти гідна ще кращого, і для тебе, люба, я нічого не пошкодую. Про це, Сексон, не турбуйся. Я можу підробляти просто жартома. Я в чудовій формі, ось минулого тижня Біллі Мерфі за один вечір заробив сімдесят п’ять доларів дзвінкою монетою,— він переміг хлопця па прізвисько Гордий Північанин. З цих грошей він і сплатив нам свій борг.

Але тут уже Сексон обурилася.

— Є ще такий собі Карл Генсен,— правив своєї Біллі. — Другий Шаркі *, як величають його дешеві спортивні критики. А він сам зве себе чемпіоном американського флоту. Знаю я йому ціну — він просто здоровий лобуряка. Я бачив, який з нього боксер, і можу любісінько побити його. Секретар Спортивного клубу пропонує мені виступити проти нього. Переможцеві — кругленькі сто доларів. І всі їх я віддам тобі,— на ці гроші собі накупиш, чого душа хоче. Ну, що ти на це скажеш?

— Якщо я не повинна шити на продаж, то й ти не повинен виступати на рингу,— категорично відказала Сексон.— Але я й на думці не маю торгуватися з тобою. Якби ти мені навіть і дозволив заробляти, я тебе однаково нізащо не пущу на ринг. Ніколи в світі не забуду я, що ти оповідав мені про боксерів, як вони нищать своє здоров’я. Я не попущу, щоб ти калічив себе. Твоє здоров’я — наполовину моє. Якщо ти не братимеш участі в матчах, то й я не продаватиму своєї праці. І ніколи-ніколи не зроблю такого, що було б тобі неприємно.

— Ну, то й гаразд! — погодився Біллі. — А все-таки

мені страшенно кортить накласти цьому хвалькові Генсену.

Він аж усміхнувся на саму цю думку.

— Ну, а тепер забудьмо за все, а ти заграй-но мені «Коли минуть жнива» на цьому брязкальці, як воно там у тебе зветься.

Скінчивши пісню в супроводі укулеле, Сексон попрохала його самого заспівати «Скаргу ковбоя». З кохання до Біллі вона примудрилася полюбити цю єдину пісню, що співав її чоловік. Сексон уподобала тепер і монотонність «Скарги ковбоя», і навіть те, як Біллі безнадійно фальшував па кожній поті. Вона ще й навчилася вторувати йому, сумлінно фальшуючи разом з ним. Ллє вона не розчаровувала чоловіка, що він кепський співак.

— Я певен, що Берт із хлопцями просто морочили мене, я співаю зовсім не зле,— поскаржився він.

— Звісно, у пас із тобою виходить дуже гарно,— злукавила вона, бо ж збочити від правди в такому випадку було не гріх па її думку.

Навесні в залізничних майстернях почався страйк. У неділю, напередодні його, Сексон і Біллі обідали в Берта. Прийшов і брат Сексон, але без жінки; Сара вперлася, що в неї, як звичайно, сила хатньої роботи. Гості застали Берта безнадійно похмурого; він сидів і, шкилячись, наспівував:

Ох, ті мільйонери кляті Вміють гроші, наче шар,
Коцюбою загрібати.
Лихо, не люблю я скнар!..
Нащо нам скарби складати?
Хан за вітром все летить...
Ми, веселі марнотрати,
Гроші будемо палить!..

Мері саме поралася коло обіду, і відчувалося, що ось-ось вона спалахне. Закотивши рукава і вдягнувши фартуха, Сексон взялася мити посуд, брудний ще від сніданку. Берт приніс із сусідньої пивнички великий глек шумного пива, і трос чоловіків, покурюючи й попиваючи, завели розмову про майбутній страйк.

— Давно треба було за розум узятися,— рішуче заявив Берт. — Давно пора — боюся тільки, чи вже не запізно..

Нас тепер голими руками можна взяти. Саме нагода останнім з могікан накласти по потилиці.

— Ще не знати,— заперечив Том, замислено попахкуючи люлькою.— Робітничі організації щодалі більше вбиваються в силу. Я пам'ятаю, як велося в нас у Каліфорнії, коли ще не було ніяких спілок. А тепер, дивіться — нормована платня, усталений робочий день і все таке...

— Ти говориш, як агітатор, що напускає туману на дурнів...— насмішливо кинув Берт.— Насправді воно зовсім не так. Тепер па нормовану платню не купиш того, що колись на ненормовану. Ці профспілкові діячі ошукали нас. У Фріско спілчанські проводирі завели таку паскудну політику, якої навіть старим партіям не снилося: вони гризуться й сперечаються, але ніяк не поділять хабарів і раз у раз потрапляють до в'язниці. А яке становище теслів у Фріско? Можна подумати, що вони всі до одного організовані робітники й одержують платню за спілчанськими ставками. І ти цьому віриш, Томе Брауне? Я скажу тобі, що то все брехня! Нема у Фріско жодного теслі, котрий у суботу ввечері не віддавав би частини свого заробітку підрядникові. А у Сан-Франціско засновують собі спілки, і спілчанські проводирі роз'їжджають по Європі па чужі гроші, якщо не розтринькали їх на адвокатів, щоб відкараскатися від в'язниці.

— Воно-то так,— згодився Том. — Ніхто цього не заперечує. Біда, що робітник наш не досить ще свідомий. Без політики не обійдешся, тільки треба, щоб політика ця була правильна.

— Соціалізм, еге? — глумливо перебив його Берт. — Та соціалісти продадуть пас не згірше за Руфів та Шмідтів!

— Беріть чесних людей,— промовив Біллі. — Це найголовніше. Ні, ні, я не обстоюю соціалізму, я далекий від цього. Мої діди й прадіди здавна жили в Америці, і я не хочу, щоб купка гладких німців та брудних російських євреїв, що навіть мови англійської не знають, учили мене, як керувати моєю країною.

— Твоєю країною! — скрикнув Берт. — Ех ти, дурнику!.. Та в тебе нема ніякої країни! То дитяча казка, якою тобі задурюють голову шахраї, щоб видерти зайвий гріш із кишені.

— А ти не голосуй за шахраїв,— спокійно відповів Біллі— Якщо ми обиратимемо чесних людей, то й ставитимуться до пас по-чесному.

— Чому ти, Біллі, ніколи не приходиш на наші збори? мовив Том.— Тобі б розкрилися очі, і на наступних виборах ти голосував би за соціалістів.

— Ніколи в світі! — жахнувся Біллі.— Доки твої соціалісти не почнуть балакати по-людському, ти мене па свої збори не заманиш.

Берт замугикав:

Ми, веселі марнотрати,

Гроші будемо палить!..

Мері страшенно сердилася на чоловіка за його бунтарські речі й за співчуття до страйкарів і не могла себе примусити озватися до Сексон, тож та, зацікавлена й здивована, мовчки прислухалася до розмови чоловіків.
— Куди ж ми котимось? — весело спитала Сексон, хоч серце їй стиснулося від болісного передчуття.
— Не котимось, а вже докотилися,— пробубонів Берт.
— М'ясо й масло знову подорожчали,— загарячкувалась вона. — Біллі врізали платню, а залізничникам ще торік. Треба щось робити.
— Єдине, що можна зробити — це боротись, як дияволи,— відказав Берт. — Боротись і згинути в борні. Ото й усе. Ми загинемо, але загинемо з честю.
— Не можна таке балакати,— незадоволено похитав головою Том.
— Час балачок минув, братику; настав час боротьби.
— Багато тп зробиш голіруч проти регулярного війська з кулеметами! — зауважив Біллі.
— О, не турбуйся — на світі є такі короткі палички, що з великим гуркотом вибухають і полишають діри. Є така річ, як порох...
— Ага! — вищирилась на нього Мері, взявшися в боки. — Так ось воно що! Так ось яке сміття знайшла я вранці в твоїй кишені!

Берт не звернув на неї уваги. Том заклопотано палив. На Біллиному обличчі проступало збентеження.

— Але ж ти це не серйозно, Берте? — спитав Біллі, виразно сподіваючись заперечливої відповіді.

— Цілком серйозно, як хочеш знати. Я б їх усіх спровадив чортові в зуби, поки сам не вріжу дуба!

— Він кровожерний анархіст! — поскаржилася Мері. — Отакі, як він, убили Маккіплі й Гарфілда * і... і... всіх

інших. Його повісять. Згадаєте мої слова! Добре, що хоч бодай діти пас поки що не обсіли.

— Та вій тільки гороїжиться,— заспокоював її Біллі.

— Він тебе просто дратує,— мовила Сексон.— Берт завше був жартівник.

Але Мері похитала головою.

— Ні, то вже я знаю. Я чую, що він балакає вві сні. Він кляне, лається й скрегоче зубами. Чуєте!.. Знов...

Берт хвацько відкинувся назад, спираючись стільцем об стіну, і завів своєї пісеньки:
Ох, ті мільйонери кляті Вміють гроші, наче жар,
Коцюбою загрібати.
Лихо, не люблю я скнар!..
Том загомонів щось про розсудливість та справедливість, але Борт, урвавши спів, накинувся на нього:
— Справедливість? Ще одна мильна бульбашка! Ось слухайте, я розповім вам про справедливість для робітництва. Пам’ятаєте Форбса? Алістопа Форбса, що пустив за вітром каліфорнійський Альта-трест і поклав собі до кишені два мільйони? Що б ви думали,— я бачив його вчора в розкішному авто! А скільки йому присудили? Аж вісім років ув’язнення. А скільки він відсидів? — менше двох,— бачте, йому подарували, зваживши па кепський стан здоров’я! Це вій ото — хворий!.. Та ми всі поздихаємо, заким він дуба дасть. А тепер гляньте сюди у вікно: бачите онде ганок з обламаним поруччям? У тій хаті живе місіс Денекер. Вона прачка. її старого чоловіка вбило на залізниці. Вигадали, що це сталося з його власної необережності, чи ще там щось, і вдові не дали ані цента відшкодування! Її синові Арчі було тоді шістнадцять. Вийшов з нього справжній вуличник, чистий тобі волоцюга. Одного разу він утік до Фреспо й заліз у кишеню якогось п’яниці. І знаєте, скільки він украв? Два долари вісімдесят центів. Вважайте — два вісімдесят! А що йому присудив паскудніш суддя? П’ятдесят років. Вісім він уже відсидів у Сан-Квептіні. І сидітиме там, доки не здохне. Його мати каже, що він уже на ладан дихає, бо сухоти,— але вона не має чим підмазати, щоб йому дали амністію. Арчі-хлопака поцупив у п’яного два долари вісімдесят центів і дістав п’ятдесят років ув’язнення. А Алістон Форбс розжився коло Альта-тресту на два мільйони — і не досиджує й двох років. То

чия ж батьківщина оця країна? Твоя й Арчі? Її, вже дзуськи! Це батьківщина Алістона Форбса... Отож-то!..

Ох, ті мільйонери кляті Вміють гроші, наче жар,

Коцюбою загрібати.

Лихо, не люблю я скнар!..

Мері підійшла до Сексон, що домивала останню миску, скинула з неї фартуха й поцілувала її так ніжно, як тільки може одна жінка поцілувати іншу, котра сподівається бути матір'ю.

— А тепер відпочинь, голубонько. Тобі не можна стомлюватися, а до кінця ще далеко. Я принесу тобі твоє шитво, і ти послухаєш розмову наших чоловіків. Тільки не вважай на Берта,— він навіжений.

Сексон шила й прислухалася, а па обличчі в Берта проступила прикра озлість, коли він побачив дитячу одіж, яка лежала в неї на колінах.

— Де ваш розум! — скрикнув вій нараз. Приводите на світ дітей, не маючи жодної надії, що зможете їх прогодувати!

— Чи не хильнув ти вчора ввечері зайвого? — осміхнувся Том.

Берт похитав головою.

— І навіщо так бурчати? — добродушно озвався Біллі.— Все ж таки Америка непогана країна.

— Вона була колись непогана,— відказав Берт. Ще тоді, коли всі ми були могікани. Але не тепер. Нас пограбовано. Нас скручено в баранячий ріг, загнано в безвихідь і покинуто напризволяще. Мої предки боролися за цю країну. І ваші так само. Ми визволили негрів, вибили іидіян, ми пухли з голоду, мерзли, впрівали на цій землі ii билися за неї. Вона сподобалася нам. Ми розчистили її, розорали, проклали шляхи, збудували міста. Кожен мав достаток. Ми й далі боролися за цю землю. Двох моїх дядьків убито під Гетісбергом. Усі паші брали участь у війні. Послухайте, що розповідає Сексон,— чого тільки не зазнали її предки, щоб дістатися сюди, чого вони не натерпілися, щоб придбати собі ранчо, копі, худобу й усяку всячину. 1 вони все оте здобули. І мої предки також, і її, Мері...

— І досі все втримали б, якби були вони спритніші, не стерпіла Мері.

Звичайно, провадив далі Берт.— У цьому-то й суть. Ми невдахи. Нас ошукали. Ми не хтіли бути шулерами, не вміли фальшувати карт і програли. Бачте, часи змінилися, білі люди поділилися на два табори — на левів і на шкап. Шкапи працювали, а леви поглинали. Вони поглинули ферми, копальні, фабрики, а тепер уже й уряд. Ми — оті білі, ми нащадки тих білих людей, що були занадто чесні, щоб бути спритними, і тому програли. З пас злупили шкуру. Розумієте ви мене?

— Ти б міг добре заливати на зборах,— зауважив Том,— коли б не бовкав часом зайвого.

— Ти говориш ніби й слушно,— озвався Біллі,— тільки в дійсності воно не так. Тепер кожен може забагатіти.

— Або стати президентом Сполучених Штатів! — зареготався Берт. Звичайно, звичайно, якщо він спритняк! Але чомусь не чувати, щоб ти висунувся на мільйонера або президента. Чому? А тому, що ти не хват. Ти дурбай. Ти робоча шкапа. Ось чому! А хай тобі трясця! Та й усім нам також!

За обідом Том завів мову про своє здорове сільське життя замолоду й признався, що мріє взяти, як колись робили Його предки, клапоть державної землі. Він тільки скаржився, що Сара й слухати про те не хоче — отже, його мрія, певне, й залишиться мрією.

Такі-бо вже правила в життєвій грі,— зітхнув Біллі.— Когось таки муситься вибивати з колії.

Перегодом Берт знову завів викривну промову, а Біллі тим часом розглянувся і мимоволі почав порівнювати: як тут було несхоже на його домівку! Не було тут затишку й вигоди, як у нього вдома. Біллі згадав, що коли вони з Сексон прийшли сюди, посуд від сніданку ще не було помито. Як кожен чоловік, він не помічав багатьох господарських дрібниць, але, ввесь час придивляючись, поволі дійшов висновку, що Мері не така дбайлива господиня, як Сексон. Він гордовито глянув на свою жінку, і йому захотілося підійти до неї й пригорнути її до себе. Так, його Сексон — справжня дружина! Він слідів заплющивши очі; йому пригадалася її чепурна білизна, і в ту ж мить в уяві виріс увесь її милий образ; коли це раптом Бертів голос відірвав Біллі від йога думок.

— Ти, Біле, думаєш, що в мені кипить жовч. Це правда, так воно й є. Тобі не довелося зазнати того, що мені. Ти завжди робив одне — правив кіньми або ж боксом зароб-

ляв легкі гроші! Ти ніколи не терпів скрути. Ти не відчував страйку. В тебе не було старої матері, задля якої ти мусив би терпіти приниження. Тільки після її смерті я зітхнув вільніше.

Слухай, пішов я колись найматися в Найлську електрокомпанію. То от як там зі мною повелися. Управитель зміряв мене поглядом від голови до п'ят, завдав тисячу запитань, а тоді простягнув бланка для заяви. Заповнив я його, ще й заплатив долара за лікарський огляд. По тому мусив піти до фотографії зняти свою пику, мовляв, треба для їхньої ідіотської портретної галереї. За те віддав ще одного долара. Тоді управитель бере в мене заяву, лікарське посвідчення, фотокартку й задурює голову ще сотнею запитань. «Чи належав я коли до якої робітничої спілки?» Це я б то?!.. Звісно, я мусив збочити від правди. Роботи ж треба, хоч кров з носа. Крамниця наборг уже не дає, а тут ще й мати...

«Ну,— думаю,— вже ти, брате, вагоновод. Стоятимеш собі на площадинці та підморгуватимеш ловкеньким дівчаткам». Але вийшло дзуськи. Ще з мене два долари злупили, два кревних долари, за цинову кокарду. А потім дев'ятнадцять п'ятдесят за уніформу, яку в іншому місці залюбки за п'ятнадцять дістанеш. І все те вивернули мені з платні першого ж місяця. А в кишені треба було, крім того, мати п'ять власних доларів дрібняками. Так було заведено. Довелося позичити їх у Тома Допевена — знайомого поліцая. А тоді ще примусили мене півмісяця на дурничку працювати,— мовляв, я в них навчався.

— Ну, а ловкенькі дівчатка таки траплялися? — всміхнулася Сексон.

Берт похмуро похитав головою.

— Я попрацював там тільки місяць. Потім ми зорганізувалися в спілку, і всіх пас виставили за двері.

— Так з вами, йолопами, буде й цей раз, як застрайкуєте в майстернях,— злісно промовила Мері.

— Це ж я тобі й товчу в голову,— відповів Берт.— Нема в нас надії па перемогу.

— То навіщо ж тоді страйкувати? — здивувалася Сек¬сон.

Він глянув на неї тьмяним поглядом.

— А за віщо лягли кістьми мої дядьки під Гетісбергом?

РОЗДІЛ VIII

З тяжким серцем поралася тепер Сексон коло господарства. Годі вже було дбати про чепурні речі. Матеріал коштував гроші, а витрачати більше вона не зважувалася. Боргова засторога, немов сталеве лезо, ятрила мозок. Вони з Біллі відповідають за майбутнє молоде життя. Чи певні вони, що здолають годувати, одягати свою дитину і поставити її па добрий шлях? На віщо покладають вони надії? Мов крізь сон, пригадала вона знегоди своїх дитячих літ і глибше відчула тогочасні скарги батьків та матерів. Тепер вона майже виправдувала Сарині постійні нарікання.

Скрута обсіла сусідні родини залізничників-страйкарів. Дрібні крамарі теж підупали духом, як помітила Сексон, щодня виходячи закупати харчі. Давніша життєрадісність де й поділася. Жінки біля дітей, що бавилися на вулицях, не крили своєї тривоги. Вечорами, коли вони виходили погомоніти па ганки й за хвіртки, голоси їхні звучали приглушено і сміху майже не чулося.

Мегі Доиегю, що завжди брала в молочаря три пінти молока, тепер перейшла на одну. Вже не ходили цілими родинами до кіно, і важче стало добувати м’ясні обрізки. Нора Діленні, що жила в третьому домі від Сексон, пе купувала більше свіжої риби по п’ятницях. Замість того вона перейшла на солону тріску — та й то не найкращого гатунку. Рум’яні дітлахи, що були вибігали на вулицю між обідом і вечерею з кусниками хліба, густо намазаними маслом та присипаними цукром, діставали тепер тонші, пісніші бутерброди, і зовсім без цукру. Та й сама звичка давати дітям підвечірок потроху виводилася, і декотрі діти вже нічого не діставали у непризначений час.

Усі почали скорочувати свої видатки, обмежувати себе в усьому. Кожне робилося дратливіше. Жінки частіше сварилися між собою, та й дітям стало більше перепадати; Сексон знала, що Берт і Мері теж раз у раз гризуться.

— Вопа пе хоче розуміти, скільки в мене власних турбот,— Берт поскаржився якось Сексон.

Сексон пильно подивилася на нього, і невиразне, тяжке передчуття заворушилось у неї в душі. Його чорні очі блищали вогнем шаленства. Смагляве обличчя змарніло, і гостріше проступали вилиці. Губи мов застигли в гіркій посмішці. В його заломленому набакир капелюсі, в усій

його поставі відчувалося ще більше одчайдушного зав¬зяття, ніж давніше.

Не раз, сидячи в пообідні годппп край вікна, замислю¬валася Сексон про далекі часи, коли її предки йшли горами, полонинами та преріями до обігованої землі на березі Західного моря. І часто уявляла собі ті аркадійські дні, коли воші не жили в містах і не знали ніяких робітничих спілок і об'єднань підприємців. Вона згадувала розповіді дідів про те, як люди колись забезпечували самі себе всім потрібніш для життя: вони самі стріляли собі дичину, розводили худобу, вирощували городину, були самі собі ковалі, й теслі, й шевці, самі собі шили одяг, і самі ткали той крам.

І бачивши тугу па братовому обличчі, вона розуміла, чому він мріє осісти десь на лоні природи.

Яке гарне, мабуть, фермерське життя, думала Сексон. І навіщо купчаться люди по містах? Чому часи змінилися? Чому раніш усього було досхочу, а тепер така скрута? Навіщо люди сперечаються й сваряться, страйкують, змагаються — і тільки задля того, аби дістати роботу? Чому не вистачає роботи для всіх? Сексон здригнулася від прикрого спогаду: ще сьогодні вранці, саме перед її вікнами, страйкарі-сусіди, знайомі їй дехто з лиця, а дехто й па ймення, побили двох страйколомів, що йшли на роботу. Це була жорстока моторошна бійка — дванадцятеро проти двох. Почали діти: вгледівши скебів, вони заходилися шпурляти в них камінці та лаятись такими словами, яких би дітям і знати не слід. На галас надбігли полісмени з револьверами, і страйкарі поховалися по хатах та вузьких завулках. Одпого скеба без пам'яті віднесли до амбулаторії, другого під захистом залізничної поліції повели до майстерень. Мегі Донегю, стоячи на своєму гайкові з немовлям на руках, кричала скебові вслід таку непристойну лайку, що Сексон аж краскою зайшлася із сорому. Під час бійки вийшла па свій ганок і Мерсідіз; стара стежила за всім з якоюсь дивною цікавою усмішкою — лице її було зовсім спокійне, тільки ніздрі раз по раз здригалися. Сексон вразив цей спокій старої і ця її байдужа цікавість.

І ось до Мерсідіз, такої досвідченої в справах кохання, подалася Сексоп погомоніти про то, що ж це діється зі світом. Але до промисловості та економіки стара ставилась якось по-чудернацькому.

— Га-га, голубонько, це дуже просто. Більшість людей — дурні зроду. Це — раби. Меншість — зроду розумні. Це — господарі. Таких уже, мабуть, створив людей бог.

— Але як же міг бог спокійно дивитися на сьогоднішню жахливу колотнечу?

— Мабуть, він такими речами не цікавиться,— всміхнулася Мерсідіз.— Гадаю, що він і не знав про неї.

— Я смертельно злякалася,— провадила далі Сексон.— Я мало не зомліла. А ви — я бачила вас — ви стежили за всім так байдуже, немов це звичайна вистава.

— Та це й була вистава, голубонько моя.

— Ой, як ви можете?!

— Га-га, це не первина мені! Я бачила, як убивають людей. Нічого надзвичайного. Всі люди помирають. Дурні помирають, як худоба, самі не знаючи, з якої причини. А дивитися дуже кумедно. Вони б'ються кулаками та кийками й провалюють одне одному голови. Це дикість. Вони, мов дикі звірі, мов ті пси, що гризуться за кістку. Ота їхня робота це ж та сама кістка. Якби вони билися за жінок, за ідеї, за золото чи за казкові діаманти —це було б щось величне. А за що б'ються вони? Вони просто голодні і б'ються за окрушипи, щоб набити собі шлунок!

— О, якби я могла зрозуміти! — стискаючи руки, прошепотіла Сексон, пройнята болісною жагою знання.

— Тут нема чого й розуміти. Все ясно, як день. На світі завжди були дурні й розумні, раби й пани, мужики й принци. Так воно буде й повік.

— Але чому?

— Чому мужик є мужик, голубонько? Бо він мужик! А чому блоха є блоха?

Сексон нетерпляче похитала головою.

— Але ж, голубонько, я відповіла вам. Жодний філософ у світі не дасть вам кращої відповіді. Чому ви покохали свого чоловіка дужче за інших чоловіків? Бо покохали саме його, та й край. А чому покохали? Бо покохали. Чому вогонь пече, а мороз кусає? Чому є дурні й розумні? Пани й раби? Підприємці й робітники? Чому чорне — чорне? Дайте відповідь на це — і ви відповісте на все.

— А все-таки то несправедливо, щоб люди пухли з голоду, коли вони хочуть працювати,— нічого більше, тільки працювати на стерпних умовах,— заперечила Сексон.

— О, ні, то справедливо, як і те, що камінь не горить, як дерево, що морський пісок — не цукор, що терен колеться,

що дим здіймається вгору, що вода мокра, що речі падають униз.

Проте таке пояснення дійсності не перекопало Сексон. Вона навітьн зрозуміла, що та хотіла цим сказати — їй слова старої видалися просто нісенітницею.

— Виходить, у нас нема ані полі, ані незалежності! — запально скрикнула Сексон.— Не всі люди рівні. Моя дитина не має права жити так, як дитина заможної матері!

— Цілком слушно,— відповіла Мерсідіз.

— Але ж мої предки саме за це й боролись! — не відступала Сексон, згадавши шкільні лекції з історії та батькову шаблю.

— Демократія — мрія блазнів. Га-га, голубонько,—демократія, як і релігія,— це брехня: її вигадали, щоб забити баки робочій худобі. А коли вона починала нарікати на свою скруту й тяжку працю, цю худобу вмовляли не скидати з себе ярма, втішали казочками про потойбічне життя, де бідні раюватимуть у розкошах, а заможні й мудрі смалитимуться на вічному вогні! Ото, мабуть, реготалися тоді мудрі, сміючися з дурних! Коли ж ця брехня вивітрилася і дурні почали мріяти про демократію, мудрі й подбали про те, щоб вона так і залишилася мрією, тільки мрією. Світ належить дужим та мудрим.

— Але ж ви й самі належите до робочого люду,— зауважила Сексон.

— Я? До робочого люду? Ех, голубонько, це сталося тому, що я вклала гроші в непевну справу, що я стара й негодна вже чарувати бравих юнаків, що я пережила всіх друзів своєї молодості й у мене нікого не лишилося, тому, що я живу тут у гетто з Баррі Гігінсом і лагоджуся до смерті... Але ж, моя голубонько, я народилася серед панів і ціле життя своє топтала ногами дурнів. Я пила найдорожчі вина й пишалася па таких бенкетах,— що коштів з них вистачило б нашим сусідам прожити ціле життя.

Дік Голден і я (то були Дікові гроші, але це однаково, що мої), отож— Дік Голден і я, не збігло й тижня, як пустили за вітром чотириста тисяч франків у Монте-Карло. Він був єврей, але вмів сипати грішми. На ті самоцвіти, що я носила в Індії, можна було врятувати життя десяти тисяч родин, що мерли на моїх очах з голоду.

— Ви бачили, що вони мруть, і... пальцем не ворухнули? — спитала вражена Сексон.

— Я залишила самоцвіти собі... Га-га, і того ж року їх украв у мене один мерзотник — російський офіцер.

— І ви дивилися спокійно, як ті люди вмирають?..— перепитала Сексон.

— Це жалюгідне поріддя, вони гниють і плодяться, мов гробаки. Вони нічого не варті, нічого-нічого, голубонько! Так само, як і ваші тутешні робітники. Найнепрощенніша їхня дурість, що вони без упину плодять нових рабів для своїх панів.

Отож і вийшло, що від інших Сексон все ж таки почула дещо путнє, але під цієї жахливої старої не довідалась геть нічого. Тепер уже й тим романтичним розповідям Мерсідіз вона не дуже йняла віри.

Збігали тижні. Страйк залізничників дедалі розпалювався, Біллі хитав головою і признавайся, що навіть не уявляє, які знегоди чекають на робітників.

— Нічого я тут не второпаю,— казав пін до Сексон.— Суцільна плутанина. Наче якась колотнеча наосліп. Наші схиляються до того, щоб підтримати заводських робітників Вони вже тиждень страйкують, і багатьох їхніх уже позвільняли. Тож якщо ми, биндюжники, не припинимо роботи, їхньому страйкові капець.

— Але ж вам і на думку не спало застрайкувати, коли вам самим зменшили платню,— зауважила Сексон, насупивши брови.

— О, тоді ми не були ще готові. А тепер усі биндюжники з Фріско і спілка портовиків згодні нас підтримати. Не знаю, що там буде, поки що це лише балачки. Але якщо дійде до страйку, то ми й тих своїх десятьох відсотків не подаруємо.

— І все ото через цих підлих політиканів,— почав пін іншим разом.— Усі вони падлюки. Коли б же ми хоч остільки порозумілися між собою, щоб стали обирати чесних людей...

— Але якщо навіть троє вас — ти, Берт і Том — не годні порозумітись, то як сподіватися, що всі робітники порозуміються?

— Хто й зна,— визнав Біллі.— Як подумаєш про це, аж не при тямі стаєш. А воно ж ясно як день. Оберім чесних людей до політики, і все буде гаразд. Чесні люди створять чесні закони, і тоді кожна чесна людина дістане те, що їй належиться. Але Бортові руки сверблять усе руйнувати, а Том палить люльку іі марить собі любісінько, що колись

усі люди голосуватимуть за те, що вій уважає найкращим. Тільки від цього «колись» нікому не легше. Нам уже зараз дечого треба. Том же каже, що ще рано, а Берт — що вже запізно. Ну й що тут вдієш, коли кожен мудрий своїм строєм? Хоча б ці самі соціалісти,— вони тільки скубуться, гризуться іі викидають один одного з партії. Від усього цього мені аж у голові гуде. Єдине, що я знаю,— що нам уже зараз дечого треба...

Раптом він урвав мову і глянув на Сексон.

— Що сталося? — спитав він здушеним голосом.— Тобі погано... чи... чи це?..

Вона схопилась однією рукою за серце, але незабаром жах зник з її очей, і вони засвітились прихованою втіхою, а губи таємниче всміхнулися. Здавалося, вона забула про чоловіка і прислухається до якогось далекого голосу, якого почути йому не суджено. Потім обличчя її засяяло радістю й подивом, вона глянула па Біллі й простягла йому руку.

— Це життя!..— прошепотіла вона.— Я відчула під серцем у себе життя. О, я така щаслива!

Другого вечора, коли Біллі повернувся з роботи, Сексон примусила чоловіка поважніше замислитись над його майбутніми батьківськими обов'язками.

— Я вже обдумала все, Біллі,— почала вона.— Я така здорова, міцна жінка, що це обійдеться нам досить дешево. Покличемо Марту Скелтоп — вона добра акушерка.

Але Біллі похитав головою.

— І не думай про бабок, Сексон. Ми запросимо лікаря Гентлі. Він лікує Біла Мерфі, і той вірить у нього, як у кам'яну гору. Щоправда, він старий хрін, та голову має па в'язах.

— А вона приймала в Мегі Донегю,— доводила Сексон.— І бачиш, які здорові мати й дитя.

— Як там не є, але в тебе вона ие прийматиме,— затям це собі.

— Але ж лікар здере з нас двадцять доларів,— не здавалася Сексон.— І примусить ще взяти доглядальницю, бо без жінки не обійтися, а Марта Скелтоп сама дасть собі раду, і це коштуватиме куди дешевше.

Біллі ніжно пригорнув її до себе, та від свого не відступився.

— Послухай-но, жіночко моя. Робертсів дешевиною не спокусиш. Ніколи за це не забувай! Ти маєш привести

дитину. Це твоя справа, і з тебе досить. А моя справа — постачати гроші й піклуватися тобою. І хоч би як добре язробив для тебе, ти варта кращого. Навіть за мільйон доларів не попущу я, щоб ти хоч трохи ризикувала. Найголовніше, аби ти була здорова, а долари — сміття. Ти, може, гадаєш, я не люблю наше дитинча? Люблю, ще п як. Та воно в мене з думок не сходить, працювати не дає. Якщо мене виженуть з роботи, то це буде тільки через нього. Але богом присягаюся, Сексон, як з тобою має щось трапитись, або хоч мізинчик твій має постраждати, то я волію бачити його мертвого, аніж ризикувати твоїм життям. Тепер тобі ясно, як багато ти для мене важиш?

Знаєш, Сексон, я гадав, що коли люди поберуться, то це воші просто поселяться вкупі і з часом починають плестися одне обіч одного, аби день до вечора. У інших воно може, й так, але в нас із тобою — не те. Я люблю тебе щодень дужче й дужче. Ось зараз я люблю тебе більше, ніж п’ять хвилин тому, коли почав розмовляти з тобою. 1 навіщо здалася тобі доглядальниця! Гентлі навідуватиметься щодня, а Мері попорається коло господарства і догляне тебе, так само, як і ти доглянула б її, коли б вона була в такому стані.

Збігали дні й тижні, груди в Сексон повнішали, і всю її поволі проймали гордощі материнства. Для неї, нормальної, здорової жінки, вагітність була не тягар, а безмірне щастя. Іноді на неї, щоправда, нападав острах, але такий хвилевий, що тільки ще дужче поглиблював її щастя.

Непокоїло Сексон тільки невиразне й загрозливе становище робітників, якого ніхто, здавалося, не міг зрозуміти, а вона менше за всіх.

— Стільки балакають про машини,— мовляв, завдяки їм стали виробляти куди більше товарів,— звернулася вона раз до Тома.— Але ж чому з усіма цими машинами ми не заробляємо тепер більше?

— Е, та ти в мене тямуща,— відказав Том.— Ти, я бачу, скоро й соціалізм зрозумієш.

Проте Сексон цікавив тільки практичний бік справи:

— Томе, ти вже давно соціаліст?

— Вісім років.

— А той соціалізм тобі що-небудь дав?

— Усім дасть... Згодом.

— То ти встигнеш до того часу десять разів померти! — гостро кинула вона.

Том зітхнув.

— Мабуть, що так. Справа посувається надто кволо.

Він знову зітхнув.

Сексон глянула на його стомлене, покірне обличчя, похилі плечі, мозолясті руки: вся його постать, здавалося, символізувала немічність його соціальних поглядів.

РОЗДІЛ IX

Почалося з дурниці, як часто починається несподіване й фатальне. Діти — і великі й малі — спокійно гралися на вулиці, а Сексон, дивлячись на них крізь відчинене вікно, мріяла про свою власну майбутню дитину. Сонце спокійно червонило захід, морський солонуватий вітрець навівав прохолоду. Раптом хтось із дітей махнув рукою у напрямку Сьомої вулиці. Діти враз притихли, кинули гратися й усі туди видивилися, показуючи в той бік пальцями. Старші хлопчаки, років десяти-дванадцяти, скупчилися тісніше, а старші дівчатка боязко похапали малих дітей за руки, а декого й узяли па руки.

Сексон не бачила, що сталося, але вгадала, в чому річ, коли старші хлопчаки понабирали з канави камінців і, як миші, причаїлися у вузьких завулках між будинками. Дівчатка поволокли малечу додому; заскрипіли хвіртки й сходинки ганків, захряскали двері, і за мить уся вулиця спорожніла — тільки де-не-де з-за спущених фіранок визирали стривожені обличчя жінок. Сексон почула гуркіт міського потягу, що звернув із Центральної вулиці. Тоді з Сьомої долинув хрипкий погрозливий чоловічий гомін. Але поки що нічого не було видно, і Сексон пригадала слова Мерсідіз Гігіпс: «Вони, мов ті пси, що гризуться за кістку. їхня робота — це ж та сама кістка».

Гомін наближався. Перехилившись за вікно, Сексон побачила здесяток страйколомів, що під охороною полісменів та детективів ішли вулицею. Вони шикувалися щільно черідкою, а за ними з диким криком, раз у раз підбираючи каміння, сунуло чоловік із сотню страйкарів. Сексон здригнулася зі страху, але, розуміючи, що в її стані хвилюватись небезпечно, взяла себе в руки. Приклад

Мерсідіз Гігінс іце й підбадьорив її: стара витягла стільця на високий ганок і спокійнісінько сіла перед дверима.

В руках полісменів були кийки. Детективи йшли начебто без зброї. Страйкарі сунули позаду з лайкою та погрозами, але тим часом не виявляли ще агресивних замірів. Бучу зняли ДІТИ. Раптом з вузького завулка між будни¬ками Олсена та Айшема посипалося градом каміння, і одному штрейкбрехерові перепало каменюкою. Хитаючись, він притулився до шпичастого паркана Робертсів, обтер кров, що набігала йому на очі, витяг з кишені револьвера і стрельнув у Айшемів будинок. Один із детективів схопив його за руку, щоб утримати від другого пострілу, й потяг за собою. У ту ж мить із грудей розлютованих страйкарів вихопився рев, і з проходу між будинками Сексон та Мегі Донегю знову посипалося каміння. Штрейкбрехери та їхні оборонці спинилися й повитягали револьвери. Рішучі й суворі обличчя цих людей, що для них бійка була професією, віщували тільки кровопролиття та смерть. Сексон це зрозуміла. Якийсь літній чоловік, чи не старший їхній, скинув м’якого фетрового капелюха й обтер хусткою спітнілу лисину. Він був високий на зріст, огрядний, череватий і досить безпорадний па вигляд. Його сиві бурці пожовкли смугами від тютюну, а в зубах він тримав сигару. Похилені плечі незнайомця горбилися, і Сексон помітила навіть лупу в нього на комірі.

Котрийсь детектив показав па когось пальцем, і почувся сміх. Спричинив це Олсеиів синок-чотпрьохліток, що вирвався з рук матері і, перевалюючись на нетвердих ніжках, кинувся па своїх суспільних ворогів. У правій руці малюк тримав заважку для себе каменюку; його рожеві щічки перекосилися з гніву, і він обурено скрикував: «Кляті скеби! Кляті скеби!» Вибух сміху, яким ті відповіли на його крик, украй розлютував хлоп’я. Воно підбігло ближче і щосили шпурнуло в штрейкбрехерів каменюку, яка, звичайно, не відлетіла й на шість кроків від нього.

Сексон бачила й це, і те, як налякана місіс Олсен вискочила па вулицю по сина. Навкруги посипалися кулі: це стріляли страйкарі; і Сексоп обернула погляд до штрейкбрехерів у неї під вікном. Нараз один з них, круто вилаявшись, приглянувся до біцепса своєї руки, що безсило звисла вздовж тіла. Сексон бачила, як з руки стікала кров, і розуміла, що треба сховатися, що їй не слід дивитися на вулицю, але в жилах її заговорила войовнича предківська

кров і притлумила звичайний її людський: страх. В запалі колотнечі вона забула про свою дитину, про страйкарів, про все на світі і, вражена, не могла відвести очей від товстуна з сигарою в зубах. Голова його якось чудно застрягла між шпичастими штахетами її паркана, тіло звисло па вулицю, і коліна майже торкалися землі. Капелюх йому звалився додолу, а кругла лисина поблискувала на сонці. Сигара теж зникла. Сексон завважила, що він дивиться па неї. Одна його рука, що застряла між штахетами, немов подавала їй знаки, а брови, здавалося, жартівливо підморгували, хоч Сексон знала, що то корчі смертельної муки.

Сексон втупилася в нього на кілька секунд, аж поки не збудив її голос Берта. Той біг з кількома страйкарями вздовж вулиці, був уже недалеко від її вікон і вигукував: «За мною, могікани! Розіпнемо їх!»

У лівій руці він тримав кайло, а в правій револьвера; набоїв уже не було, і барабан порожньо клацав під його конвульсійними пальцями. Зненацька перед хвірткою Ро бертсів Берт зупинився; кайло випало йому з рук, і він якось дивно крутнувся. Він падав, але па мить ще спромігся вирівнятись і шпурнув револьвера в лице штрейкбрехерові, що кинувся до нього. Коліна під ним почали підгинатись. Помалу, з неймовірним зусиллям схопився він правою рукою за штахет, сперся на цього і так само помалу став осідати. Юрба страйкарів пронеслася далі. Це була по борня, а різанина. Страйколоми та їхня охорона, приперті до Робертсового паркана, відбивалися, як зацьковані пацюки, але не могли встояти проти натиску сотні людей. Над їхніми головами маяли дрючки та кайла, клацали револьвери, брукове каміння летіло з близької відстані і добре влучало. Сексон бачила, як молодий Френк Девіс, Вертів приятель і батько немовляти, притулив цівку револьвера до живота штрейкбрехерові й стрельнув. Зусібіч лунали прокляття, чулися люті погрози, вигуки жаху й болю. Мерсідіз казала правду. Це вже не люди. Це звірі, що гризуться за кістки й перегризають одне одному горло.

«Робота — це кістка; робота — це кістка»,— раз по раз повторювала подумки Сексон. Тепер уже вона негодна була відступити від вікна. Думок ніяких не було в голові. Вона тільки оніміло вдивлялась у цей жахливий вир, що крутився їй перед очима, немов фільм, пущений скаженим темпом. Вона бачила, як падають детективи, полісмени

й страйкарі. Один тяжко поранений штрейкбрехер навколішках благав страйкарів змилуватися; хтось із супротивників копнув його по щелепах, і він звалився горілиць, а ще один, схилившись над ним, випустив йому в живіт цілу обойму набоїв. Якийсь страйкар схопив за горло іншого штрейкбрехера і, навалившись на нього, колодкою револьвера бив по обличчі. Рука з револьвером ритмічно зносилася вгору й падала. Сексон знала його,— це був Честер Джонсон. Вони зустрічалися на вечірках ще до шлюбу й не раз танцювали разом. Він був дуже чемний і добродушний. Сексон згадала, як колись у п’ятницю, після концерту міського оркестру, він був повів її ще з двома дівчатами до ресторанчика Тоні на Тринадцятій вулиці. А по тому вони подалися до кафе Пебста і, перед тим, як розійтися, ще випили по склянці пива. Невже це той самий Честер Джонсон?.. І раптом вона побачила, як товстун, що голова його й досі стирчала між штахетами, добув револьвера вільною рукою і, люто скосивши погляд, притиснув зброю Честерові до боку. Сексон спробувала остерегти вигуком, і це їй вдалося. Честер зиркнув на неї. Але в цей момент гримнув постріл, і Джонсон повалився на мертвого штрейкбрехера. На паркані повисло вже три тіла.

Тепер ніщо вже не могло її вразити. Майже байдужно дивилася вона на страйкарів, як воші перестрибнули через її паркан, потоптали терапії та віоли і зникли в проході перед будинком Мерсідіз. По Пайн-стріту, від залізниці, наближався загін залізничної поліції та детективів, що стріляли на бігу. А з другого боку Пайн-стріту громохко мчали три машини з полісменами. Страйкарі попалися в пастку. Тікати ще можна було тільки поміж будинків та через задвірки. Але проходи були нешироκі, і не всі встигли протиснутися. З десяток страйкарів було затиснено між ганком і стіною будинку Робертсів. З ними вчинили так само, як і вони чинили. Страйкарів навіть не намагалися заарештувати. Усіх їх дощенту перебили й постріляли розлютовані захисники порядку, помщаючись за своїх товаришів.

Коли все скінчилося, Сексон підвелась і, наче вві сні, важко спираючись на поруччя, зійшла з ганку на вулицю. Гладкий ватажок усе ще підморгував до неї і махав рукою, хоча два полісмени вже заходилися витягувати його з-по¬між штахетів. Хвіртку було зірвано з завіс, і Сексон зди¬

вувалася, що нічого цього не завважила,— вона ж начебто весь час була тут.

Берт лежав із заплющеними очима; на губах йому запеклася кров, у горлі клекотіло, ніби він хотів щось сказати. Сексон схилилась над ним і стерла кров із щоки, на яку хтось наступив ногою. Він розплющив очі; в них палав той самий зухвальний вогонь. Берт не впізнав її. Губи його заворушилися, і дуже тихо, мов щось пригадуючи, він прошепотів: «Останній з могікан, останній з могікан...» Потім він застогнав і знову заплющив повіки. Сексон знала, що він ще живий: груди йому здіймалися, а в горлі все клекотало.

Вона підвела погляд. Обіч неї стояла Мерсідіз. Очі старої блищали, прив'ялі щоки розпашілися.

— Допоможіть перенести його в дім,— промовила Сек-сон.

Мерсідіз кивнула головою і звернулася прохально до поліційного сержанта. Той глянув на Берта, і в очах його спалахнула злість і лють.

— Хай здиха! В нас і своїх досить!

— Може, ми з вами вдвох подужаємо? — сказала Сек¬сон.

— Не кажіть дурниць! — Мерсідіз кивнула до місіс Олсен через вулицю.— А вн йдіть мерщій до хати, молоденька мама. Вам тут не слід лишатися. Ми з місіс Олсен та Мегі Донегю самі впораємося.

Сексон провела жінок до затильної кімнати, яку так уперто хотів умеблювати Біллі. Коли вона відчинила двері, килим болісно вразив її очі: цього килима вона розстеляла тут разом із Бертом. Жінки поклали Берта на ліжко, і Сексон згадала, як колись у неділю вранці ставила вона його з Бертом у цій самій кімнаті.

А потім їй стало якось млосно, і її здивував занадто пильний стурбований погляд Мерсідіз. За хвилину це почуття зникло, і все тіло їй пройняв пекельний біль, який дано зазнати на світі лише жінкам. Її майже на руках перенесли до спальні. В очах Сексон маячіло багато облич — Мерсідіз, місіс Олсен, Мегі Донегю. Вона хотіла спитати місіс Олсен, чи врятувала та свого маленького Еміля, що вибіг на вулицю, але Мерсідіз відіслала місіс Олсен наглядати за Бертом, а Мегі Донегю пішла подивитися, хто то стукає в парадні двері. З вулиці долітав гомін — вигуки, накази і гуркіт та сигнали санітарних

і поліційнпх автомашин. Згодом з туману випливло гладке привітне обличчя Марти Скелтоп, а ще пізніше і лікаря Гентлі.

У перерві між двох перейм до Сексон крізь тонку стіну долинув істеричний лемент Мері. А коли вона знову прийшла до пам'яті, її хвору голову прорізало монотонне вперте голосіння:

— Я ніколи не повернуся до пральні!.. Ніколи! Ніколи!

РОЗДІЛ X

Біллі ніяк не міг звикнути до хворого вигляду Сексон: вона-бо лежала в ліжку така маленька, стомлена побліда, зібгавшись, мов хвора дитина. Щоранку, йдучи на роботу, і щовечора, повертаючись додому, він насилу перемагав свій безрадісний настрій і примушував себе вдавати при ній спокій та безжурність. Вона лежала така маленька, худа й виснажена, що аж скидалася на дівчинку. Він сідав біля неї, брав її тендітну прозору руку й ніжно голубив, дивуючись, які вона має тоненькі кісточки.

Одне з перших запитань Сексон, як вона прийшла до пам'яті, було про маленького Еміля Олсена — чи врято¬вано його. 1 коли вона розповіла Біллі й Мері, як хлоп'ятко голіруч напало на двадцятьох озброєних чоловіків, Біллине обличчя спалахнуло в захваті.

— Ну й розбишака! — сказав він.— Таким синком мож¬а пишатися!

Але враз він зніяковіло змовк. Його делікатність глибоко зворушила Сексои. Вона міцно стиснула йому руку.

— Біллі, — почала вона, і, почекавши, поки Мері вийшла з кімнати, повела далі: — Біллі, я про це пі разу не питала... хоча це тепер... звичайно... байдуже... Я чекала, що ти сам мені скажеш. Це був...?

Він похитав головою.

— Ні, це була дівчинка. Чудова малесенька дівчинка. Тільки... з'явилась вона трохи зарано.

Сексои міцніше стиснула йому руку, немовби це вже він більше потребував співчуття, аніж вона.

— Я про це ніколи не признавалася, Біллі,— ти дуже хотів хлопчика; але я все-таки мріяла про дівчинку, ми б назвали її Дезі; пам'ятаєш, цс ж ім'я моєї мами.

Він кивнув головою на знак згоди.

— Знаєш, Сексон,— мені таки страшенно хотілося хлопчика... ну, а тепер... Тепер мені здається... що мені так само хочеться дівчинки... І я сподіваюся, що коли в нас знайдеться друга — ми назвемо її... ти нічого проти цього не матимеш?

— Як же?

— Ми назвемо її — Дезі, гаразд?

— О Біллі! Я ж про це й думала.

Але обличчя йому нараз похмарніло, і він додав:

— Тільки дітей у нас більше не буде. Я раніше й не уявляв, що воно за штука — мати дітей. Я не попущу, щоб тобі ще раз загрожувала така небезпека.

— І це каже дужий, небоязкий чоловік,— стомлено всміхнулася Сексон.— Ти нічого в цьому не тямиш, як і всі чоловіки. Я здорова нормальна жінка. І все обійшлося б гаразд, якби... якби не ота колотнеча. Де поховали Берта?

— Ти знала про це?

— Звичайно, я ввесь час знала. А де Мерсідіз? Ось уже два дні її в нас не видко.

— Старий Баррі занедужав. Вона його доглядає.

Він не сказав їй, що старий сторож лежить на смертній постелі в сусідньому домі.

Губи Сексон болісно затремтіли, і, припавши обома руками до руки Біллі, вона тихо заплакала.

— Я... не можу,— хлипала вона.— Це за хвилину... минеться... Наша малесенька дівчинка, Біллі! Подумай! Я повік її не побачу!..

Сексон лежала ще в ліжку, коли одного вечора Мері розпачливо заявила, що дякує долі, яка не судила ніколи їй зазнати переживань Сексон.

— Ну, й нащо ти таке кажеш? — не стерпів Біллі.— Та я головою ручуся, що ти ще вийдеш заміж.

— Нізащо в світі! — скрикнула Мері.— Та й навіщо? Забагато людей розвелося тепер на світі: на кожне місце по двоє, а то й по троє охочих. До того ж родити дітей — це такежахіття!..

Сексоп глянула на неї терплячим, мудрим поглядом.

— Навіть я тебе не розумію, хоч мені те й далося взнаки,— відказала вона тихо, і –обличчя її засвітилося внутрішнім світлом. — Я зазнала цих страждань,— мені ще й досі болить... але, слухай, що я тобі скажу: незважаючи

на горе, біль і ввесь жаль,— це найпрекрасніша, найдивніша річ у світі.

Коли Сексон покращало (і лікар Гентлі запевнив Біллі, що його дружина тепер як новісінький долар), вона сама завела розмову про робітничу трагедію, що спалахнула перед її дверима. Біллі розповів їй усі подробиці: зразу ж було викликано військо, і воно розташувалося на пустирі біля залізничних майстерень, у кінці Пайн-стріту. По всіх сусідніх будинках проведено трус, знайдено таким чином з п'ятнадцятеро поранених страйкарів і всіх їх заарештовано. Біллі похмуро віщував їм кепську долю. Газети вимагали крові за кров, а всі оклондські священики у своїх проповідях люто засуджували страйкарів. До залізничних майстерень набрано нових робітників, і було ясно, що учасників страйку не приймуть назад на роботу ані тут, ані на будь-якій іншій залізниці Сполучених Штатів. Люди почали роз'їздитися: дехто подався до Панами, а четверо збиралися до Еквадору — працювати у майстернях па залізниці, що йде через Анди до Кіто.

Криючи свій неспокій, Сексон намагалася довідатись, як дивиться Біллі па всі ці події.

— Це тільки свідчить, до чого призводить Бертове свавільство,— сказала вона.

Біллі неквапливо похитав головою.

— Честера, звісно, повісять,— уникливо відповів він.— Ти його знаєш. Пригадуєш, ти розказувала, як ви колись танцювали вдвох. Його взяли, коли він, закривавлений, лежав на трупі скеба, якого сам і забив. Отой старий череватий Драглій, мабуть, таки виживе, дарма що в ньому аж три кулі, і він Честерові не подарує! Честера повісять саме на підставі свідчень Драглія. Про все це надруковано в газетах. Драглій сам і підстрелив Честера, коли висів па нашому штахеті.

Сексон здригнулася. Драглій — це, певно, і є той лисий черевань з пожовклими бурцями.

— Так,— сказала вона.— Я бачила. Мені здавалося, що гладун висів там страшенно довго.

— Усе скінчилося за п'ять хвилин.

— А як на мене, то воно тяглося кілька років.

— Мабуть, і Драглієві так само видалося, коли він завис у паркані,— похмуро всміхнувся Біллі.— Але його не так легко на той світ загнати! Разів із десять у нього стріляли й лупили його — і все дарма. Хоч цей раз йому таки

добре дошкулило. Кажуть, що скалічів па все життя. Буде па милицях манджати, а то ії візком їздити. Бодай уже не чинитиме своїх паскудств для начальства. В залізничної компанії він був один з головних заводіїв: де тільки заворуха, він уже й там. А що люди па тому потерпали, йому ані не свербіло.

— Де він мешкає? — спитала Сексон.

— В аристократичному кварталі на Аделайн-стріті, недалеко Десятої, в двоповерховій кам'яниці. Сплачує комірного, щонайменше, доларів тридцять на місяць. Мабуть, залізниця платила йому грубі гроші.

— То він, певно, й жонатий?

— Еге ж. Хоча жінки його я ніколи не бачив, а синів знав. Джек — інженер, непоганий був боксер, тільки па рингу не виступав. Другий його син, Поль,— викладає в школі. Ми з ним десь там однолітки. Ми зустрічалися ще хлопчиками. Пам'ятаю, віп здорово грав у бейсбол. Ще на шкільних змаганнях він тричі забив мепі гола.

Сексон, відкинувши голову на м'яку спилку крісла, задумалася. Справа, виявляється, куди складніша. Той старий гладуп заводіяка має жінку й дітей. А тут ще й Френк Девіс — він тільки рік, як одружився, і в нього немовля. І, може, в того штрейкбрехера, якому він живота прострелив, теж є жінка й діти... Усі, усі вони були перезнайомлені, всі немов члени однієї, дуже великої сім'ї, але тепер у кожного своя сім'я, і вони вбивають, стріляють, нищать одне одного... Вона бачила, як Честер Джонсон убив скеба, а тепер вони мають повісити цього Честера, що одружився з Кітті Бреді з консервного заводу, а вона ж із цією самою Кітті працювала колись на картонажній фабриці...

Даремно Сексон сподівалась почути від Біллі, як він ставиться до вбивства штрейкбрехерів.

— Страйкарі вчинили не гаразд,— ризикнула вона, нарешті, сказати.

— А ті забили Берта,— відказав він.— І силу інших хлопців. І Френка Девіса забили. Ти знаєш, що він помер? Йому відірвало нижню щелепу,— помер, ще й не встигли навіть До шпиталю довезти. Ніколи ще в Окленді не було стількох забито заразом.

— Але страйкарі самі винні,— провадила Сексон.— Вони почали. То було вбивство.

Біллі тільки хрипко пробурмотів собі щось під носа. Вона зрозуміла, що він каже: «Ну ії чорт з ними!» Але

коли вона перепитала його: «Що?» — він не відповів. Очі йому затьмарилися і стали глибокі, губи суворо стиснулись, а обличчя немов закам'яніло.

Для Сексон це був болючий удар. Невже й Біл такий, як інші? І міг би вбивати людей, що мають родини, як убивали Берт, Френк Девіс, Честер Джонсон? Невже й Біл дикий звір, пес, що ладен перегризти горло за кістку?

Сексоп зітхнула. Життя — така незбагненна загадка! Може, Мерсідіз і справді мала рацію, коли казала про жорстокі закони людського буття?

— Ну, та й що? — злісно засміявся Біллі, немовби відповідаючи на її німі запитання. — Пес загризає пса, так воно одвіку було. Взяти хоча б цю колотнечу. Вони вбивали одне одного так, як південці й північани за Громадяиської війни.

— Але ж робітники нічого не досягнуть таким шляхом, Біллі. Ти сам казав, що цим вони лише шкодять собі.

— Може, й так,— неохоче визнав він.— Однак іншого шляху я не бачу. Отож тепер ми на черзі.

— Биндюжники?! — вразилася Сексоп.

Він похмуро кивнув головою.

— Хазяї напосідають, дихати нам не дають. Кажуть, що скоро ми плазуватимемо навколішках, щоб нам повернули колишню роботу. Після цієї ворохобні вони ще більше заносяться. Вони мають організоване військо, та ще за ними й духівництво, преса й громадська думка. Вони вже й так не криються зі своїми намірами... І самі провокують нас. Спочатку вони повісять Честера Джонсона, а там по змозі більше з тих п'ятнадцятьох заарештованих. І «Трибуна», і «Вістун», і «Час» — усі газети нахваляються цим. Вони ошкірилися на профспілки. Щоб не було закритих майстерень *. Геть робітничі організації! Та навіть паскудний «Інформатор» і той галасує, що всіх професійних ватажків треба з Окленда помелом вимести, щоб і сліду не залишилось, або на шибеницю їх почепити... Спритно, ге? Нічого не скажеш.

Оце ж і в нас. Тепер ми мусимо страйкувати вже не з солідарності до інших. У нас свої власні турботи. Вони вигнали наших чотирьох найкращих товаришів, що були в погоджувальних комісіях. І вигнали ні про що, ні за що. Хазяї самі підливають масла в вогонь, кажу тобі, і вогонь спалахне, коли вони не схаменуться. Ми вже домовилися

із спілкою портовиків у Сан-Франціско, тепер справа певніша.

— Ти хочеш сказати, що ви... страйкуватимете? — спитала Сексон.

Він схилив голову.

— Але ж хазяям це саме поруч — недаремне ж вони ведуть таку політику!

— А хіба не однаково? — знизав плечима Біллі.— Краще страйкувати, аніж чекати, поки тебе виженуть. Вони й незчуються, як ми застукаємо їх зненацька. Хіба ми не знаємо, на що вони вернуть? Вони з усього штату стягають потроху всяких мулопасів та різне дрантя. Мають уже душ сорок і думають набрати кілька сотень, щоб спустити на нас, а тим часом пригощають їх у готелі в Стоктоні. Отож цієї суботи я, либонь, принесу тобі платню востаннє... на певний час.

Сексон заплющила очі й хвилин п’ять сиділа мовчки. Вона не мала такої вдачі, щоб гарячкувати. Врівноваженість, яку так цінував у ній Біллі, ніколи не полишала її в скруті. У голові в неї билася настирлива думка, що вона лише мізерна порошинка, підхоплена цим незрозумілим шаленим виром, де кружляло тисячі тисяч інших порошинок.

— Доведеться взяти трохи з наших заощаджень, щоб заплатити за помешкання на цей місяць,— сказала вона спокійно.

Біллі насупив брови.

— У касі в нас уже не так багато,— признався він.— Треба було поховати Берта, і я взяв, що там не вистачало на похорон.

— Скільки це?

— Сорок доларів. Я гадав, що різник та інші зачекають трохи. Вони ж знають, що я сплачую ретельно. Але вони прямо сказали. Вони давали на борг страйкарям, і тепер їм самим не з медом. Тому я взяв, скільки треба було, з каси. Я знав, що ти не розсердишся. Правда?

СерцеСексон упало, але вона відважно всміхнулася, тамуючи свою тривогу.

— Ти зробив як слід, Біллі. Якби це ти був хворий, я зробила б так само, і Берт теж гак само зробив би для нас.

Обличчя Біллі засяяло.

— Ти, Сексон, молодець у мене,— на тебе завжди можна

покластися. Ти моя права рука. Ось чому я не хочу більше дітлахів. Загубити тебе — це скалічіти на ціле життя.

Доведеться трохи обмежувати себе,— замислено промовила Сексоп, хитнувши головою.— Скільки ще в нас у балку?

— Близько тридцяти доларів. Бачиш, мені довелося ще заплатити Марті Скелтон... І ще там дещо набігло. Та ії спілка, як на те, на кожного наклала додаткового збору по чотири долари,— про всяк випадок, якщо почнеться страйк. Лікар Гентлі обіцяв почекати. Ото щира душа! А якої ти про нього думки?

— Він мені сподобався. Але взагалі я не знаю лікарів. Він мене перший лікував — ні, брешу, я знала ще одного, що мені в дитинстві віспу щепив.

— Мабуть, трамвайники теж виступлять. До Окленда приїхав Ден Фелон з Нью-Йорка. Він хотів пробратися крадькома, але робітники довідалися, коли він виїхав з Нью-Йорка, і простежили за ним. Ще б пак! Він здорово насолив трамвайникам. А скільки страйків зірвав! У нього ціла ватага страйколомів, і він розсилає їх спеціальними потягами, куди потреба. Окленд ніколи ще не бачив таких робітничих заворушень, як теперішні,— а що то далі буде!.. Аж чортам у пеклі душно стане!

— Ти тільки стережися, Біллі. Щоб я ще й тебе не втратила.

— Не турбуйся! Я дурно у вогонь не полізу. Та й наше становище не таке вже погане. Ми можемо й виграти.

— Але програєте запевно, якщо почнете різанину.

— Еге ж, цього треба берегтися.

— Насильства не треба, Біллі.

— В кожному разі не треба ні динаміту, ані стрілянини,— згодився він.— Проте голови скебам ми поцяцькуємо. Цього не минути.

— Але ж ти, Біллі, такого не робитимеш?

— Принаймні не так, щоб якийсь паскудник зміг виказати потім на мене.— Він швидко перевів розмову па інше.— Помер старий Баррі Гігінс. Я не хотів тобі казати, поки ти цілком не одужаєш. Уже тиждень, як поховали. А стара переїздить до Фріско. Вона казала, що зайде до тебе попрощатись. Перші дні твоєї недуги вона тебе добре доглядала, але потім допекла Марті до живих печінок. Та вже й не знала, як її здихатись.

РОЗДІЛ XI

Відтоді, як Біллі зробився учасником страйку і часто пікетував, а Мерсідіз виїхала і Борг помер, Сексон стала така самотня, що, незважаючи на свою врівноважену вдачу, вона не могла збутися похмурих думок. Навіть Мері подалась до Підмонта — мала там нібито стати до когось за служницю.

Біллі мало що міг зарадити дружині. Він інстинктивно відчував клопіт Сексон, але не розумів усієї глибини її переживань. Практичний вдачею, він, чоловік, не міг збагнути трагедії її душі. Все ж таки він був тільки сторонній, хоч і співчутливий, глядач і в дійсності бачив дуже мало. Для неї дитя її було живе тепле створіння — воно ще й досі ввижалося їй, мов живе, і це її найбільше мучило. Ніякими зусиллями волі не могла вона заповнити гнітючої пустки. Часами Сексон доходила до галюцинацій: воно десь мусить бути живе й тепле, воно десь є — треба тільки знайти!.. Вона напружено прислухалася до дитячого крику, якого насправді ніколи не чула, а тільки відчувала безліч разів ще за щасливих місяців перед болісним кінцем... Двічі вона вставала вночі з ліжка й ішла, мов сновида, шукати по кімнатах дитину: очутилася Сексон коло старого материного комода, де зберігався дитячий посаг. «Я мала колись дитя...» — шепотіли в ті хвилини її губи. І ці самі слова промовляла вона й уголос, коли бачила, як бавляться на вулиці діти.

Одного разу в трамваї на Восьмій вулиці обіч неї сіла молода мати з немовлям па руках. І Сексоп мовила до неї:

— Колись і я мала дитинку. Вона померла.

Мати стривожено глянула на неї і щільніше притиснула до грудей немовля, мовби злякавшись за його долю, а тоді співчутливо додала:

— Ах, бідолашна ви!

— Справді,— кивнула головою Сексон.— Померла.

Очі в неї зайшли слізьми, посипалися болісні слова,

і від цього наче полегшало. Але цілий день опісля її мучило непереможне бажання розповісти всьому світові про своє горе — розповісти всім, і банковому касирові, і підстаркуватому продавцеві в Селінгеровій крамниці, і сліпій жінці з малим проводирем, що грав на концертіно,— всім, окрім полісмена. Полісмени перетворилися для неї тепер на нові, страшні істоти. У неї на очах воші безжально

вбивали страйкарів,— так само, як страйкарі вбивали штрейкбрехерів. І вбивали вошi не через шматок хліба, вбивати — то був їхній фах. Чому вони не заарештували тих кількох страйкарів, припертих до її будинку? Вони могли це зробити, але не зробили. Тепер Сексон мимоволі обмішала полісменів, переходячи аж на другий бік вулиці. То було глибше за її свідомість інстинктивне відчуття, що вони ворожа сила для неї та її близьких.

Якось па розі Восьмої і Бродвею Сексоп зупинилася, чекаючи па трамвай. Поліси їй на розі впізнав її і привітався. Вона зблідла, мов полотно, і серце їй болісно затріпотіло. Але ж то був лише Нед Германман, гладкий, весе¬лий Нед, що всміхався ще добродушливіше, ніж завжди. Вони вчилися в одній школі, і він сидів три роки на сусідній парті. А тоді ще цілих півроку вони вдвох роздавали книжки перед письмовими роботами з літератури. Коли ж у Пінолі стався вибух на порохових заводах і з шкільних вікон повилітали всі шибки, тільки вони вдвох не піддалися загальній паніці. Обоє хоробро залишилися в класі, і розгніваний директор водив їх потім, як героїв, по всіх класах і в нагороду ще звільнив від лекцій на цілий місяць. А опісля Нед Германман пішов у полісмени, одружився з Ліною Гайленд і, здається, мав уже п’ятьох дітлахів.

Але тепер не те. Нед — полісмен, а Біллі — страйкар. Адже ж Нед може забити й замордувати її чоловіка так само, як ті полісмени забили й замордували страйкарів у неї біля ганку!

— Що з тобою, Сексон? — спитав Нед.— Нездужаєш?

Вона похитала головою і, неспроможна вимовити й слова, поспішила до трамвая, що наближався до зупинки.

— Постривай, я допоможу тобі,— запропонував він.

Сексон аж сахнулася від нього.

— Ні, я почуваю себе добре,— хапливо промовила вона.— Я не сяду зараз. Я забула одну річ, треба вернутися.

З цими словами вона звернула вбік і хутко пішла вздовж Бродвею до Дев’ятої. Пройшовши квартал Дев’ятою, вона звернула на Клей-стріт, а звідти назад на Восьму і почекала па інший трамвай.

Помалу збігало ліго, а становище в Окленді щодалі серйознішало. Здавалося, що капітал обрав саме це місто для

жорстокої боротьби з організованим робітництвом. Декотрі підприємці оголосили локаут, чимало робітників страйкувало, інші не могли працювати в зв'язку із загальним страйком, і знайти якусь бодай просту, випадкову роботу стало майже неможливо. Біллі часом діставав поденний підробіток, але цього не вистачало: він насилу зводив кінці з кінцями, незважаючи на невелику допомогу зі страйкового комітету і сувору економію, що запровадила Сексон у господарстві.

їли вони тепер незрівняно гірше, ніж за першого року шлюбного життя. Сексон купувала гірші, дешевші продукгц, а багато улюблених страв Біллі зовсім зникли з ужитку. Найпісніше м'ясо з'являлося лише зрідка на їхньому столі. Замість свіжого молока довелося задовольнятися згущеним у бляшанках, але незабаром і воно стало недосяжне. Масла теж було обмаль, і Сексон скупо поділяла на кілька грудочок той кавалок, що раніше звичайно пішов би па один підживок. Біллі любив випивати вранці по три склянки кави, а тепер діставав тільки одну. Стару кавову гущу Сексон розбавляла окропом, а каву брала ту, що по двадцять центів за фунт.

Злидні обсіли всю робітничу околицю. Родини тих робітників, які не брали участі у страйкові, однаково терпіли, бо страйк так чи інакше відбивався на всіх галузях промисловості. Багато нежонатих молодиків, що винаймали кімнати, тепер подалися шукати заробітку до інших міст, і весь тягар платні за помешкання лягав на обтяжені родини їхніх винаймачів.

— Боже! — скаржився різник у розмові з Сексон.— Ми, робочі люди, всі страждаємо. Жінка моя ось уже скільки часу^не має за що підлікувати зуби. Незабаром, либонь, і я збанкрутую.

Одного разу, коли Біллі лагодився йти до ломбарду заставляти годинника, Сексон порадила йому позичити грошей у Біллі Мерфі.

— Я вже думав про це,— відповів Біллі,— та тепер невідповідний час. Я не розповідав тобі, що трапилося у вівторок у Спортивному клубі. Пам'ятаєш, я згадував якось про того йолопа, чемпіона американського флоту? Отож Біллі мав битися з ним і гадав, що долари вже у нього в кишені. Під кінець шостого раунду Біллі добре його натовк, а на сьомому був би й доконав,— та, як на гріх, зламав собі праву руку. Той йолоп, звісно, наскочив,

як шуліка, па Біллі, і йому стався капець. Еге ж. Нам, могіканам, останнім часом круто ведеться.

— Цить! — скрикнула Сексон, мимохіть здригаючись.
— Чому? — Біллі в подиві аж рота розкрив.
— Не кажи цього слова! Його так часто вживав Берт.
— А-а, могікани! Гаразд, не буду. Хіба ти віриш у забобони, га?

— Ні, але в цьому слові стільки правди, що я не можу спокійно чути його. Іноді мені здається, що Берт мав рацію. Тепер не ті часи. Навіть за мого дитинства було інакше. Ми перейшли через прерії і відкрили цей край, а тепер не маємо змоги тут і на хліб собі заробити. І ні я, ні ти в цьому не винні. Просто, мабуть, сліпий випадок усе визначає — кому щастить, а кому ні. Інакше цього не з'ясувати.

— А як я нуджуся без роботи,— признався Біллі.— Пам'ятаєш, як я працював торік: жодного дня не прогуляв. 1 було б те саме й тепер,— а тут сиди, сиди тижнями, згорнувши руки. І справді, хто ж таки керує нашою країною?

Сексон давно вже не передплачувала газети. Часом син Мегі Донегю, що розносив «Трибуну», кидав їй на ганок «екстрений» випуск. Газета писала, що організоване робітництво намагається захопити стерно державної влади і що це вони в усьому завинили, ці свавільці-робітники, як день у день твердили редакційні статті. Сексоп цьому й вірила і не вірила. Занадто заплутана була для неї ця соціальна головоломка.

Незалежно від того, чим усе мало скінчитись, виглядало на те, що страйк оклендськпх биндюжників, підтриманих сан-франціськими биндюжниками та спілкою портовиків, затягнеться надовго. Оклендські конюхи та стаєнні, за малим винятком, теж приєдналися до биндюжників. Транспортові фірми і наполовину не викопували контрактів, але їм допомагало оклендське об'єднання підприємців. Власне кажучи, значна частина підприємницьких об'єднань Тихоокеанського узбережжя допомагала оклендськнм підприємцям.

Комірне Робертси вже заборгували за місяць, хоч за угодою мали вносити на місяць уперед — отже, вони вибилися з колії вже на цілі два місяці. Так само й за меблі заборгували за два місяці. І1а щастя, Селінгер не дуже напосідав на них.

Ми вже попускаємо вам, як можемо,— пояснював Сексоп його агент.— Мені наказано стягнути з вас чим побільше, хоч при тім пе надто напосідати. Фірма чинить по-людському, але ж і їй непереливки. Ви й уявити собі не можете, скільки таких неоплачених рахунків, як ось ваш, обтяжують фірму. Незабаром доведеться їй узятися рішучіше до справи, а то сама збанкрутує. Може, ви таки спромоглися б нашкребти якихось п’ять доларів на тому тижні — треба ж її заспокоїти.

Один з товаришів Біллі по стайні, Гендерсои, не пристав до страйкарів. Незважаючи на поради хазяїв їсти й ночувати у стайні, як і інші штрейкбрехери, Гендерсон щовечора повертався до свого будиночка. Віп жив недалеко від Сексон, тут-таки за рогом, на П'ятій вулиці. Не раз вона бачила, як він із судком у руці зухвало проходить Пайн- стрітом, а сусідські хлоп’ята біжать за ним здалеку й хором верещать услід, що він скеб і перекинчик. Одного вечора Гендерсон, ідучи на роботу й нехтуючи небезпекою, зайшов до салупу «Притулок візника» па розі Сьомої та Пайн-стріту. На своє нещастя, він зустрів там свого колишнього товариша по роботі Отто Френка, тепер страйкаря. І вже за кілька хвилин карета швидкої допомоги щодуху везла Гендерсона з проламаним черепом до шпиталю, а поліційне авто з Отто Фрепком ще швидше мчало до міської в’язниці.

Очі Мегі Донегю радісно блищали, коли вона розповідала Сексон цю подію.

Так йому й треба, паскудному скобові,— закінчила вона, переводячи дух.

— Але ж бідолашна жінка! — скрикнула Сексон.— Вона така слабосила. Та ще й діти. Вона не дасть їм ради, якщо він помре.

— їй теж так і треба, негідниці!

Сексон вразила ця жорстокість ірландки. Але Мегі не вгавала.

— Такого варті всі жінки проклятих скебів! Нащо вони живуть зі зрадниками? А діти? Хай діти дохнуть з голоду! Нащо їхні батьки видирають хліб іншим дітям з рота?

Місіс Олсен була не такої думки. Вона пожаліла Гепдерсонів, але іі тільки. Її сестра була дружина Френка, тож доля сестриної родини їй куди більше боліла.

Якщо Гендерсон помре, Отто повісять,— бідкалася вона.— А куди подінеться тоді бідолашна Гільда? В неї ж

хворі ноги, розширений вен! Хіба вона може вистоювати цілі дні на роботі? А чим я допоможу їй? Мій Карл теж безробітний.

Біллі підходив до справи з іншого боку.

— Це заплямує наш страйк, особливо, як Гендерсон подохне,— мовив він, повернувшись додому.— френка однаково повісять, а нам доведеться найняти адвоката, хоч вони правлять, як за рідного батька. Вони прогризуть таку дірку в нашій скарбниці, що хоч возом в'їзди! Якби не віскі, Френк ніколи б такого не встругнув. Ти ж знаєш його — доки тверезий, він такий сумирний, що тільки пошукати!

Того вечора Біллі двічі ходив дізнаватися про Гендерсонове здоров'я. Ранкові газети подавали мало надії, а у вечірніх уже була звістка про його смерть. Отто Френк сидів у в'язниці. «Трибуна» вимагала негайного суду над ним і страти, закликаючи присяжних мужньо виконати свій обов'язок, і широко розводилася про те, як це вплине на деморалізоване робітництво. Газета навіть радила виставити кулемети проти юрми, що схопила за горло прекрасний Оклеид.

Усі ці події болюче відбивалися на Сексон. Вона була зовсім самотня, бо, крім Біллі, не мала нікого на світі, і ось тепер їхньому подружньому життю й коханню загрожувала небезпека. Коли Біллі не було вдома, вона пе мала ані хвилини спокою. То тут, то там траплялися сутички, і хоч Біллі мовчав, Сексоп, помічаючи в нього на руках свіжі вразки, знала, що він не стоїть осторонь подій. У такі дні він приходив додому особливо похмурий, довго сидів мовчки у невеселій задумі або відразу йшов спати. Сексон турбувала ця неприродна для нього затайливість, і вона вирішила підбити його на щире слово. Одного разу вона сіла Біллі на коліна, обвила однією рукою за шию, а другою відкинула йому скуйовджене волосся і почала розправляти зморшки на його чолі.

— Слухай-но, мій хлопчику,— почала вона жартівливо.— Ти ведешся нечесно, і я протестую.— Вона затулила йому рота рукою.— Дай мені виговоритися, помовч хвилину, коли вже так довго мовчав. Пам'ятаєш, ми ще до шлюбу вирішили про все радитися і ні з чим не критись. Щоправда, я перша порушила нашу угоду, спродуючи крадькома свою роботу місіс Гігіпс. І мені дуже неприємно, що я так вчинила. Мені ще й досі прикро про те згадувати.

Але відтоді я нічого не робила без твоєї згоди. А тепер ти щось маєш на думці і все мовчиш. Ти щось робиш, а мені не кажеш! Біллі, ти ж для мене найдорожчий у світі, ти сам це добре знаєш. Досі ми ділилися всім — добрим і лихим. А тепер я бачу, як ти щодня приходиш з подряпаними руками і мовчиш. На кого ж тобі звірятися, як не па мене? Я люблю тебе, Біллі,— дуже, дуже... і ніщо не може роз'єднати пас, що б ти не вчинив.

Біллі глянув на неї ніжно, але й недовірливо.

— Не крийся, Біллі,— наполягала Сексон.— Пам'ятай, що б ти не вчинив, я завжди буду за тебе.

— І не сваритимеш мене? — спитав він.

— Та я ж не хазяїн твій, щоб тебе сварити! Ні, нізащо в світі не хочу я верховодити тобою. Якби ти дозволив мені таке, я б наполовину тебе розлюбила.

Біллі помалу перетравлював її слова і, нарешті, кивнув головою:

— Таки не розсердишся?

— На тебе? Здається, ти ще ніколи не бачив, щоб я сердилася. Ну, швиденько, Біллі, викладай мені все, скажи, будь ласка, де це ти сьогодні так суглоби потовк. Кожному видно, що це недавнє.

— Гаразд. Я розкажу тобі, як воно сталося.— Він па хвильку примовк і по-хлоп'ячому засміявся, щось ізгадавши.— Отже так... тільки ж ти напевне не розсердишся? Бачиш, так робити ми мусимо — інакше ніяк себе оборонити! Це наче кіно, їй-бо, тільки таке, що балака! Уявляєш? Іде собі вулицею здоровезний мугир — руки, як дві шинки, ноги, як човни з Міссісіпі,— вдвоє більший за мене на зріст і н зачіпає... Не справжній страйколом, а просто йолоп, селюк: бач, вичитав у газетах, що хазяї шукають робітників, і прибіг загрібати грошву лопатою.

Тут, як на те, ми з Бадом Строзерсом йому назустріч. Ми тепер завжди ходимо по двоє, а то й більшим гуртом. Підходжу д до того парубка й озиваюся: «Агов, хлопче... роботи шукаєш?» — «Атож»,— одказує він. «Кіньми правити вмієш?» — «Еге»,— каже. «І двома парами вмієш?» — «Чом би й ні». А я йому знову: «Направду станеш на роботу?» — «А на якого дідька приїхав би я сюди?» — «Виходить, ти саме нам до речі. Ходімо разом,— ми тобі зараз роботу дамо».

Бачиш, Сексон, накласти йому отут, па вулиці, не можна було: фараон за два квартали,— знаєш, отой рудий Том Скенлоп,— та так пильно придивляється, хоч нас не впізнає. Треба відійти. Пішли втрьох: я, Вад і той лобуряка, що приїхав нам хліб відбивати. Звернули в завулок — знаєш, де Кемпвелова крамниця — порожньо, ані душі. Тут Бад зупинився, зупинилися й ми з парубком.

«Я не думаю, що він таки хоче па роботу»,— каже до мене Бад, немов має сумнів. А хлопець хутко: «Бий мене сила божа, як не хочу!» — «Кажи, то ти справді шукаєш роботи?» — питаю його. А віп мені,— що, мовляв, шукає, що задля того з села приїхав, і щоб ми його мерщій до стайні вели.

«Що ж, братику,—кажу я,—доведеться тобі втлумачити, що ти заблудив».— «Як то?» — питається він. «А так,— кажу,— манджай на своїх двоїх, поки вони ще цілі».— А цей йолоп витріщився па мене та й стоїть.— «Я щось не розумію...» — мимрить собі під носа. А ми йому: «Стривай лишень, ось зараз зрозумієш!»

Та й ну його — бац-бац! Лясь-лясь! Лусь-лусь! Таке завели,— просто фейєрверк, Четверте липня *, удруге пришестя вкупі! Йому аж в очах замерехтіло, аж небо за макове зерня здалося — чисто в пекло потрапив! Для досвідченого боксера це немудра штука, тільки рукам без рукавиць боляче. Оце якби ти, Сексон, побачила його пику до й опісля! Ти б собі кишки порвала зі сміху. Достотно лицедій, що встиг умить перегримуватися.

За реготом Біллі не зміг говорити; Сексоп і собі всміхалася, але до горла їй підступав холодний жах. Мерсідіз казала правду. Дурні робітники гризуться н чубляться через роботу. А розумні панн роз'їжджають машинами. Вони наймають дурнів, щоб ті гризлися за них. Отаких, як Берт і Фрепк Девіс, як Честер Джопсоп і Отто Френк, як Драглій та детективи, як Гендерсон та решта скебів, котрих бито, мордовано, застрілювано й вішано. О, розумні — дуже розумні! З ними нічого не стається. Вони тільки роз'їжджають машинами.

Біллі тим часом вів далі:

— «Ви катюга!» — промимрив парубок, коли насилу підвівся. «То ще хочеш роботи?» — питаю його. Він тільки головою крутнув. Тоді я почав вичитувати йому та й кажу: «Бери, хлопче, ноги на плечі та манджай назад на село. Второпав? Мерщій додому. А ще раз полізеш до

міста — начувайся! Цей прочухан тобі тільки для науки; а як спіймаємо тебе ще раз, то так поцяцькуємо пику, що й рідна мати не впізнає».

Ну й він як дремене прожогом! Головою ручуся, що не скоро очумається. А як дочвалає до свого Мілпітаса чи до якої іншої соппо'і діри, чи ще там де, то такого нарозказує про оклендських ХЛОПЦІВ, ІЦО з цілої округи ніхто сюди більше не полізе, хоч би її по десять доларів за годину йому давали.

— Але ж це жах!..— сказала Сексон і через силу засміялася.

Це дурниці,— провадив своє Біллі.— Наші спіймали ще одного нині вранці. Ну й ухоркали ж вони його! За дві хвилини так розмалювали, що у шпиталі тільки руками розвели. У вечірніх газетах є подробиці: пробитий ніс, три важкі рани на голові, передні зуби — поминай, як звали, плече перебито та два ребра зламано. Еге ж, одержав своє. Але й це ще дурниці: знаєш, як діяли сан-франціські бин-дюжники під час великого страйку перед землетрусом? Кожному скебові перебивали ломом обидві руки,— щоб знав, як кіньми правити! Всі шпиталі були переповнені. А зате биндюжники виграли страйк.

— Але, Біллі, навіщо така жорстокість? Я розумію,— воші штрейкбрехери, вони видирають хліб з рота дітям страйкарів, щоб нагодувати власних дітей, я розумію, що все це погано... але ж невже потрібна така... жорстокість?

— Потрібна, Сексон,— твердо відказав Біллі.— Треба щоразу наганяти на них страху божого, коли можеш це зробити безкарно.

— А як спіймають?

— Тоді спілка найме тобі оборонця в суді, хоч від них мало користі: судді ворожі до нас, та ще й газети напосідають, щоб вони нашому братові спуску пе давали. Та все-таки за цей страйк чимало скебів проклянуть свої душі, що пішли проти товаришів.

Дуже обережно випитуючи цілих півгодини, Сексоп почала вивіряти, як дивиться Біллі на те насильство, що дозволяють собі і він, і його товариші по роботі. Біллі був глибоко й твердо переконаний, що правда на їхньому боці. Йому й на думку ніколи не спадало, що він може помилятися. Такі були умови гри. Раз він устряв у гру, мусить домагатися виграшу в такий самий спосіб, що й його товариші. Щоправда, він був проти динаміту та вбивства.

Але ж і профспілки цього не обстоювали. Він дуже наїв¬но доводив, чим саме динаміт і вбивство негодящі: вони, мовляв, лише спричинюють обурення громадської думки й загрожують поразкою страйкові. Але ж добре налупцювати штрейкбрехера, «нагнати па нього страху божого», як Біллі казав,— це святе діло.

— Наші батьки такого не робили,— зітхнула Сексон.— У них пе було ані страйків, ані штрейкбрехерів.

— Звісно, не було,— погодився Біллі.— Воші жили за добрих давніх часів. Отоді було життя! — Він глибоко й тяжко зітхнув.— Але той час ніколи вже не повернеться.

— А тобі хотілося б жити на селі? — спитала Сексон.

— Ще б пак!

— Тепер багато людей живе на селі.

— А я ось завважив, що вони пруться до міста відбивати в пас роботу,— відказав він.

РОЗДІЛ XII

Коли Біллі знайшов тимчасовий підробіток — найнявся підвозити матеріал для великого мосту, що будувався у Найлсі,— молодому подружжю полегшало. Перше ніж стати на роботу, він переконався, що всі робітники гам спілчани. Але за два дні бетонярі покидали свої інструменти. Підрядники, що, очевидячки, цього й сподівалися, негайно набрали натомість італійців, не членів спілки. Тоді теслярі, каркасники й биндюжники теж покинули роботу. Біллі, не маючи грошей на квитка, подався додому пішки. Йти було далеченько, і він прийшов тільки присмерком.

— Не міг же я стати скебом,— закінчив він свою розповідь.

— Звичайно, Біллі, ти не міг,— погодилася Сексон.

Але все-таки вона дивувалася: як це так, людина хоче працювати, робота є, а працювати не можна, бо спілка забороняє! І навіщо взагалі ці спілки? Ну, а якщо вже ті спілки мусять бути, то чому не всі робітники до них належать? Тоді б не було ніяких страйколомів і ніхто не заважав би Біллі працювати кожен день. Сексон міркувала також, де б дістати лантух борошна, бо вже давно перестала купувати готовий хліб, а пекла вдома. Стільки сусідок перейшло, як і вона, на власне печиво, що бідному

пекареві-валлійцю довелося замкнути свою крамничку й виїхати разом із жінкою та двома доньками. Куди не глянеш, промисловий конфлікт усім дошкуляв.

Одного дня пополудні до Робертсів завітав якийсь незнайомець, а ввечері Біллі повернувся з дивною новиною: досить йому сказати слово, розповів він Сексон, і йому дадуть посаду старшого у стайні на сто доларів V місяць. З

Досяжність таких грошей просто приголомшила Сексон, тим більше, що перед ними стояла вбога вечеря: варена картопля^ розігріті боби й маленька сирова цибулина. На столі не було ані хліба, ні кави, ні масла. Цибулину Біллі приніс у кишені знайшов її на вулиці. А тут маєш — сто доларів у місяць! Сексон облизала сухі губи й, намагаючись не виказати хвилювання, запитала:

— Чому це старий хазяїн звернувся саме до тебе?

ДУ'К(З просто, відповів Біллі.— З тисячі причин.

Він доручив Короля й Принца казна-кому, і Король закульгав.До того ж хазяїн, мабуть, довідався, що його скебам найбільше перепадає від мене. А старий Меклін, що хтозна-відколи за старшого в стайні,— він занедужав. Когось треба на його місце. Хазяїн мене знає — я працював у нього давно, і знає, що на мене можна звіритись,— па конях-бо я змалку добре тямлю. Хай йому чорт, таж окрім байдикування це єдине, на чому я знаюся!

— Але ж подумай, Біллі,— прошепотіла Сексон.— Сто доларів у місяць! Сто доларів у місяць!

— І відцуратися товаришів,— відказав він.

В голосі його не було ані запиту, ані ствердження — Сексон могла це зрозуміти, як собі хотіла. Вони глянули одне на одного. Вона чекала, що скаже він, а він мовчав і дивився па неї. Раптом вона відчула, що настав один з найкритичніших моментів у їхньому житті, і взяла себе в руки, щоб якомога спокійніше поставитись до цього. Біллі незворушно мовчав, не хотівши нав’язувати їй своєї Думки. Він не хотів їй допомогти. В очах його не було пінкою виразу. Він просто дивився й дожидав.

— Ні... ні, ти не можеш цього зробити, Біллі,— промовила вона нарешті.— Ти не можеш відцуратись товаришів.

Він рвучко простягнув їй руку, і обличчя йому засяяло радістю.

— Дай-но мені! — скрикнув він, і руки їхні міцно стиснулися.— Ти найвірніша в світі дружина. Якби всі робіт-

*

пики мали таких жінок, ми не програли б жодного страйку.

— Як би ти повівся, бувши нежонатий, Біллі?

— Послав би хазяїна к бісу!

— То так само ти маєш зробити й тепер. За що ти стоїш, за те й я стоятиму. Інакше яка б з мене дружина була?

Сексон згадала про незнайомого, що заходив уранці, треба було користуватися з нагоди.

— Сьогодні був у нас один чоловік, Біллі. Він хоче найняти в нас кімнату. Я сказала, що побалакаю з тобою. Він дає шість доларів у місяць. Цих грошей вистачило о па половину внеску за меблі, та ще й на лантух борошна. В нас уже борошно скінчилося.

Для Біллі ця думка була нестерпуча; Сексон це знала і боязко стежила за ним.

— Мабуть, якийсь скеб?

— Ні, він кочегар — працює на товарняках до Сан-Хозе. Звуть його Деймс Гармоп. Його нещодавно перевели сюди з Тракі. Він каже, що відсипається переважно вдень і тому шукає кімнати в тихій родині, без дітей.

Біллі погодився аж після довгої розмови, лише коли Сексои запевнила, що пожилець не завдасть їй надмірного клопоту. І все-таки Біллі заявив насамкінець:

— Тільки я по хочу, щоб ти слала постіль будь-якому чоловікові. Не випадає, Сексон. Від цього вже я повинен тебе вберегти.

— Звичайно, Біллі,— жваво відказала вона.— Якби ти згодився стати за старшого в стайні, про це й мови не було б. Але ж ти не повинен того робити — це було б негарно. І якщо я вже стою за те, що й ти, то не заважай мені й допомагати тобі, чим можу.

Виявилося, одначе, що Джеймс Гармоп навіть менш клопітний пожилець, ніж Сексон сподівалася. Як на кочегара, віп був дуже охайний і після роботи завжди вмивався у себе в депо. Він узяв ключа від кухні і ходив тильними дверима. З Сексон він заледве встигав вітатися й прощатися уночі працював, удень спав,— і минув цілий тиждень, поки він навернувся Біллі на очі.

Біллі почав повертатися додому щораз пізніше. Повечерявши, знову виходив і не казав Сексон куди; вона й не питала, та відгадати було не важко — запах віскі був надто недвозначний. В такі дні він поводився ще спокій-

ніїпе, ніж завжди: алкоголь не впливав йому на ноги; в його рухах не було нічого похапливого й непевного. Віскі вдаряло йому тільки в голову і ще дужче затьмарювало очі. Вій не зробився легковажний, а чіт жвавіший, чи дратливіший. Навпаки — алкоголь надавав його судженням більшої поважності й мало не врочистої глибини. Говорив він мало, але вже як озивався, то неомильним тоном оракула. В такі хвилини йому й не пробуй заперечувати, ані з ним сперечатися — слово його було закон. А вже коли висловлювався круто, то воно виходило вдесятеро крутіше, ніж звичайно, бо це бувала думка, яку він виношував немовби так само розважливо, як і вимовляв.

Не найкращий бік своєї вдачі показував вій тепер Сек¬сон. Часами їй здавалося, що обіч неї оселилася якась чужа людина. Сексон почала мимоволі ухилятися від Біллі і даремно втішала себе думкою, що це обставини так впливають на нього, що це не справжнє його «я». Він же був колись такий чутливий, лагідний та уважний! Тоді він по змозі уникав бійок і сварок, а тепер навпаки — наривався на них і мовби захоплювався цим. Усміхався він тепер не часто. Обличчя його стало обличчям дозрілого чоловіка. Губи й очі згрубіли й посуворішали, як і його думки.

Тепер він рідко ставився до Сексоп неприязно, але ще рідше бував з нею ласкавий. Він став якийсь байдужий і чужий. Незважаючи на те, що вона бадьоро витримувала страйк опліч нього, для неї, очевидячки, було мало місця в його думках. Навіть привітність його тепер здавалася майже автоматичною, і голубив він її теж немовби за звичкою. Зникли колишня безпосередність і тепло. Іноді, тверезими хвилинами, проблискувало щось від колишнього Біллі, але таке траплялося дуже рідко. Він став похмурий і заклопотаний. Скрута іі напруження економічного конфлікту виводили його з рівноваги. Це особливо виявлялося вві сні: його непокоїли кошмари, вій стогнав і сопів, стискав кулаки, скреготів зубами, натужував м’язи, погрожував комусь, а обличчя йому перекошувалося з гніву, з горла вихоплювались прокляття. Ночами Сексон лежала поруч із цим чужим, невідомим їй чоловіком, жахаючись його і згадуючи слова Мері: Берт так само кляв і стискав кулаками вві сіті, переживаючи знов ті сутички, в яких брав участь удень.

Проте Сексон добре знала, що не з своєї провини став Біллі такий чужий і неласкавий. Якби не страйк, не гризня за роботу, був би він і досі її безмежно коханий Біллі. Ці приспані властивості його вдачі ніколи б у ньому не прокинулись. Щось збудило їх, якісь зовнішні жорстокі чинники відродили в ньому це гидке й жорстоке. І Сексон з болем передчувала, що коли страйк затягнеться, то це друге чуже «я» глибше й міцніше пустить коріння в Біллиній душі — і тоді їхньому дружньому життю, їхньому коханню настане край. Такого Біллі вона не могла кохати, і такий Біллі не був здатний кохати сам ані заронити в комусь кохання. А діти? Які ж тоді будуть у них діти. На саму цю думку вона потерпала. То було о надто страшно. І в такі хвилини задуми з глибин її душі виривалося неминуче скорботне людське нарікання: Чому? Чому? Чому?

Біллі теж мучили питання, що на них годі було знайти

відповідну будівельники не пристають до нас? — питався

він безпорадно намагаючись розігнати той туман, що застилав перед ним людське життя.- О'Браєн проти страйку а рада будівельницької спілки у його руках. 1о чому ж не накладуть вони йому по потилиці і не зроблять по-своєму? Тоді б ми дістали таке підкріплення! Так ні, де там! О'Браєн ними верховодить, а сам по свої брудні вуха заліз у політичну гризню. А та клята Федерація праці! Коли б усі залізничники об'єдналися — хіба робітники май стерень сиділи б отак на белебні? А чорт, я забув уже, коли й курив порядний тютюн, а порядної кави цілу вічність не бачив! Я забув, що таке поживнийобід! Учора я зважився. П'ятнадцять фунтів стратив я па цьому страйкові. Якщо так триватиме далі, я зійду на боксера середньої ваги. Оце нагорода за те, що я щомісяця стільки років сплачував внески до спілки. А тепер я ие зароблю на поживний обід, а жінка моя мусить стелити постіль чужим чоловікам. Ех, аж за печінки бере!.. Колись я таки вишпурну на вулицю цього пожильця з усім його

- Але ж, Біллі, хіба він винен? — заперечила Сексоп.

- А хто каже, що винен? - гостро відрізав Біллі.- Хіба мені не вільно погиркати, якщо спала охота. Це все мене дратує. На дідька нам робітничі організації, якщо кожен верне на своє? Отак би иачхав на все і перейшов до

хазяїв. А все ж не перейду, нехай їх чорти візьмуть! Хай не думають, що можуть покласти нас на лопатки — дзуськи!.. А проте — так мені сердито!.. Ввесь світ спантеличився, ВСІЛІ памороки позабивало. На якого біса нам спілка, коли вона не може виграти страйку? На якого біса лушпарити скебів, коли вони з усіх усюдів так і сунуть навалою? Всі показилися,— мабуть, і я з ними.

Цей вибух гніву в Біллі був такий незвичний, що Сексон іншого такого й не пам'ятала. Здебільшого він ходив мовчазний, затятий і сердитий, а віскі тільки додавало йому похмурої самовпевненості.

Одного разу Біллі повернувся додому аж по півночі; Сексон тривожилася тим більше, що того дня, як переказувано, зчинилася кривава бійка з поліцією. Вигляд Біллі ствердив ту чутку: рукава піджака майже обірвані, краватка зникла, комір — розстебнений, гудзики па сорочці чисто всі повідлітали. Коли він скинув капелюха, Сексон мало не вжахнулася: на лобі йому світилася величезна гуля з яблуко завбільшки.

— Знаєш, хто це зробив? Паскудний німчик Германман своїм кийком! Ну, та колись я йому віддячу! А ще одному теж добре всиплю, коли минеться страйк і все ущухне. Його звати Бланшар, Рой Бланшар.

— Чи він не з тих Блапшарів, що «Бланшар, Перкіпс і спілка»? — спитала Сексоп, обмиваючи Біллі побите обличчя і силкуючись заспокоїти його.

— Еге ж, він син старого. За ціле своє життя ні за холодну воду не брався, знав тільки триндити батькові гроші, а тепер, бач, пішов у скеби. Для шику, щоб жука підпустити. Хоче, щоб газети про нього розписали, а мам-зелі, за якими він упадає, зайойкали: «Ах, Рой Бланшар! Герой, молодчага!..» Я цьому героєві колись добре морду розквашу — зроду ще ие свербіли мені так руки!

А той німчик-поліцай — він уже своє дістав. Хтось проломив йому черепа здоровезною грудкою вугілля. Це коли підводи звертали з Восьмої на Франклін-стріт, біля старого готелю Галіндо. Там така бійка зчинилася, аж ну! І хтось ту брилу шпурнув із другого поверху. Билися за кожен шмат дороги, і цегла, і кругляки, і поліційні кийки — все пішло в діло. Викликати військо вони побоялися, та й самі стріляти не важилися. А ми ж їх попотрощили! Карети швидкої допомоги й патрульні машини добре напрацювалися. Урешті ми продерлися крізь шерег поліцаїв і таки

перетяли дорогу палці на розі Чотирнадцятої й Бродвею, під самим носом будинку міської управи: накинулися на задні підводи, повипрягали коней з п’яти підвід, а студентам, що правили ними, всипали березової каші на добрий спомин. Якби не резерв полісменів, не минути їм шпиталю. Одначе ми їх на цілісіньку годину затримали. А трамваїв — і на Бродвеї, і па Чотирнадцятій, і на Сан- Пабло скільки око сягає — всі вулиці загачено!

— ІІу, а що ж Бланшар? — нагадала Сексон.

— Він їхав попереду, саме на моїй підводі. Усі підводи були з нашої стайні. Назбирав собі гурт товаришів зі студентського братства, як воно в них називається,— таких, що звичні циндрити батькові гроші. До стайні вони, бач, приїхали в туристських машинах, а виїхали па підводах під охороною поліцаїв,—чи не половину всієї оклендської поліції закликали. Давно я такого не бачив: згори градом каміння, а кийки по наших головах тра-та-та, тра-та-та! І ще сам начальник поліції сидів у поліційному авто, як Господь Бог Саваоф! Біля Перальта-стріту ми з поліцією збилися в купу, авто застряло, і тут якась стара вискочила з воріт і лясь начальника дохлою кицькою в пику — бігме, так і дала поличника. Еге ж! Послухала б ти, що зчинилося тоді! «Арештувати цю жінку!» — гвалтує він, обтираючись хусточкою. Але наші хлопці оточили її і врятували від поліцаїв. Ох, і гарячий був день! Найближчий шпиталь так заюрмили, що довелося розтикати побитих по інших місцях — до шпиталю Сент Мері, Фабіоли чн ще там кудись. Вісьмох наших хлопців затримано, та ще дванадцятьох биндюжників з Фріско, що приїхали нам на підмогу. Ото вже б’ються хлопці, як чорти! Та й оклендських робітників, здається, чи не півміста стало нам до помочі — їх, либонь, цілий рій запроторили в хурдигу!

Нашим адвокатам доведеться і їх обороняти.

Але ж ми добре провчили Роя Бланшара й усю його компанію — будь певна, вони більше не сунуться до нашого проса. Довго не забудуть нашого футбола! Знаєш ту кам’яницю, що будують на Бей-стріті? Отам ми спершу запаслися, і коли вони виїхали зі стаєнь, за камінняччям і передків не стало видко. Бланшар їхав попереду, так його цеглиною з передка збили, але він таки поїхав далі.

— Мабуть, він хоробрий? — зауважила Сексон.

— Хоробрий? — спалахнув Біллі.— Маючи за плечима поліцію, і військо, і флот! Ти, здається, теж невдовзі стоя¬

тимеш за них. Хоробрий! Видирає шматок хліба нашим жінкам та дітям з рота! Чому померло вчора немовля у Кудрі Джонса? Не вистачило материнського молока, бо сама вона з голоду пухне. І ти знаєш не згірш за мене, що з десяток старих тіток та невісток пішли до богадільні, бо родичі не мали їх чим годувати.

У ранковій газеті Сексон прочитала сенсаційне повідомлення про невдалу спробу зірвати страйк биндюжників. Роя Бланшара вславлювано як героя, як взірцевого представника заможного громадянства. Сексоп таки не могла не захоплюватись його відвагою. Було щось привабне у тому, як він мужньо зустрів розгаласовану юрбу. Газета наводила думку одного бригадного генерала, що закидав поліції надмірну миролюбність — мовляв, треба було викликати військо й добре провчити голоту, повернути її до законності та порядку. «Настав час скинути трохи крові й оздоровити атмосферу,— заявляв генерал.— Бо доки бидла як слід не наб'ють і не застрахають, спокою в промисловому житті не буде».

Того вечора у Робертсів не було нічого їсти, і Біллі взяв Сексон під одну руку, на другу накинув пальто, і вдвох вони вибралися з дому. Заставивши пальто в ломбарді, вони сумовито пообідали в японському ресторані, де якимось чудом подавали більш-менш СИТНИЙ обід за десять центів. Опісля вирішили витратити ще по п'ять центів на кіно.

Біля Центрального банку до Біллі підійшло якихось двоє биндюжників-страйкарів і повели його з собою. Три чверті години Сексон чекала його на розі, а коли він повернувся, від нього тхнуло горілкою.

Проходячи повз кафе «Форум», Біллі раптом зупинився. Коло тротуару стояв лімузин, і якийсь молодик допомагав сісти в нього кільком пишно вичепуреним жінкам. Шофер був уже на місці. Біллі торкнув молодика за руку. Молодик, не вужчий у плечах за Біллі й навіть трохи вищий на зріст, був стрункий і мав голубі очі. Сексоп він видався дуже вродливим.

— Два слова, друзяко,— промовив стиха Біллі.

Молодик зирнув на Біллі та Сексон і запитав нетерпляче:

— Чого вам треба?

— Ви Блашпар,— так само тихо провадив Біллі.— Я бачив вас учора на чолі валки.

— Хіба ж я кепсько правив? — усміхнувся той, весело глянувши на Сексон.

— Звісно, ні. Але я не те маю вам сказати.

— А ви хто? — озвався Бланшар з раптовою підозрою.

— Я страйкар. Ви саме правили моїм запрягом,— ото й усе... Ні, револьвера ие руште з кишені! — спинив він Бланшара, коли той сягнув рукою до кишені.— Я тут вам нічого не заподію. Я тільки маю вам дещо сказати.

— Ну, то швидше!

Бланшар уже поставив одну ногу на підніжка.

— Звісно,— провадив Біллі, не прискорюючи свого дражливо-повільного тону.— Я хотів лиш сказати, що я вам цього не подарую. Не тепер, коли страйк, а пізніше. Я вам дам такого перцю, що ви повік пам'ятатимете.

Бланшар зирнув па Біллі, і в очах йому блиснули й цікавість, і мало не схвалення.

— Ви, я бачу, й самі досить жвавий,— відказав він.— Але чи певні ви своєї сили?

— Звісно, певний. Ось побачите.

— Тоді гаразд, друже! Розшукайте мене після страйку, і я охоче поміряюся з вами.

— Пам’ятайте ж,— додав Біллі.— Я вам дамся взнаки.

Бланшар кивнув головою на знак згоди, весело всміхнувся до них обох, підпяв капелюха перед Сексон і сів у машину.

РОЗДІЛ XIII

Від цього часу життя Сексон і зовсім вийшло з колії, воно стало беззмістовне й кошмарне. Тепер усякого можна було сподіватися: стихійний крутіж подій підхопив її і ніс до якоїсь невідомої катастрофи. Якби хоч Біллі був ко¬лишній Біллі, то ще півбіди,— якби можна було спертися на нього, вона бадьоро глянула б в очі найгіршій небез¬пеці. Але Біллі відсахнувся від неї, скажений вир зайняв і його. Він так змінився, що здавався немов чужий чужа- иин у власному домі. І справді, зовсім інша людина визи¬рала з Його очей, людина, що знала тільки насильство й ненависть, бачила скрізь тільки лихе і ревно слугувала всесвітньому злу. Ця людина вже не засуджувала Берта,

у неї самої були па язиці лише динаміт, саботаж та революція.

Сексон силкувалася якомога підтримувати свою душевну рівновагу і свіжість та красу свого тіла, що так приваблювали колись Біллі. Лише раз їй урвався терпець,— коли Біллі був особливо похмурий і дошкулив їй гострим та несправедливим словом.

— З ким це ти так розмовляєш? — спалахнула вона.

Він зніяковіло замовк і тільки остовпіло дивився на її зблідле від гніву обличчя.

— Не смій ніколи більше говорити так до мене, Біллі — суворо додала вона.

— Я трохи роздратований, а ти вже й присікалась! — пробурмотів він напіввинувато, напівдокірливо.— Бачить бог, у мене є від чого згубити тяму.

Коли Біллі вийшов з дому, Сексон кинулася на ліжко й гірко заридала. Вона-бо, що так уміла коритися в коханні, була жінка горда. Тільки гордий знає справжню покору і тільки наймужніший знає справжню сумирність. Але навіщо їй ця гордість і мужність, коли єдина в світі дорога для неї людина втратила і гордість, і мужність, і чесність і скинула на неї найбільшу частку спільних їхніх знегод?

І так само, як вона наодинці з собою пережила була глибоку, трохи не фізичну тугу за втраченою дитиною, так і тепер переживала вона сама в собі,— може, ще глибше,— особисте горе. І хоч вона не розлюбила Біллі, кохання її стало менш горде, менш упевнене, менш довірливе. Щось у ньому з'явилося від співчуття, а це вже недалеко й до зневаги. Здавалося, її вірність ладна була підупасти, і Сексон жахалася тієї зневаги, що закрадалася їй у душу.

Сексон щосили намагалася витривати. Вона подумала, що зможе простити, і на часину їй відлягло від серця, аж поки не сяйнула думка, що найвища любов не знає прощення. І знов у неї котилися сльози, і кипіла в ній боротьба. Вона твердо знала одне: цей Біллі — не той, якого вона покохала. Цей Біллі інша людина, хвора людина, що не відповідає за свій маячний шал. Сексоп вирішила,' що мусить ходити коло Біллі, як сестра-жалібниця, що мусить забути за всякі гордощі, зневаги й прощення. До того ж він і справді несе на собі ввесь тягар борні, він кинувся в її вир і збезумів від ударів, яких завдавав іншим і діставав від інших. Якщо хтось чи щось тут винне, то це ті незбаг-

неіші приписи життя, що примушують людей гризтися за роботу, як пси гризуться за кістку.

Так Сексоп озброїлася цими доказами для найлютішої в світі боротьби — боротьби самітної жінки. Вона відкинула всі сумніви й гризоти. Вона нічого не прощала, бо й прощати було нічого. Вона перекопала себе, що їхнє кохання нічим не заплямлене, що воно чисте, яким було раніше і яким буде знову після того, коли світ повернеться до якогось ладу.

Увечері, коли Біллі повернувся додому, Сексон запропонувала, як тимчасовий захід — поки триває страйк, взятися їй знову за шиття, щоб приробляти на харчі. Але Біллі й слухати не схотів.

— Усе гаразд,— запевнив він її.— Немає такої потреби, щоб ти працювала. На цьому тижні я розживуся на сякі-такі грошенята і все віддам тобі. А в суботу ввечері ми підемо до театру,— не до кіно, а до справжнього театру. До міста приїжджає негритянська капела Гарві, і ми обов'язково підемо послухати. Гроші я здобуду, хоч кров з носа.

В п'ятницю Біллі не повернувся до вечері,— на превеликий жаль Сексон, бо Мегі Допепо саме віддала їй позичені минулого тижня горщик картоплі та дві кварти борошна, і на Біллі чекав добрий підживок. До дев'ятої години Сексон не гасила в грубці, а потім неохоче пішла спати. Вона воліла б дочекатися Біллі, але не наважилася, знаючи, що йому бувало неприємно, коли дружина бачила його напідпитку.

Годинник саме вибив першу годину ночі, коли рипнула хвіртка. Сексон почула кроки Біллі. Він важко й помалу сходив па ганок і довго шпортався ключем коло замка. Потім увійшов до спальні, сів і важко зітхнув. Сексон лежала тихо, не ворушачись, бо знала, яким дражливим робить його алкоголь, і не хотіла виказувати перед ним, що через нього не спить. Але то було нелегко. Вона так стиснула кулаки, що нігті вп'ялися в долоні, а тіло все здеревіло від силуваної непорушності. Такий він ще ніколи не повертався додому.

— Сексон,— глухо озвався Біл.— Сексоп!

Вона поворухнулася й позіхнула.

— Чого тобі?

— Чи не засвітила б ти лампу? Мені пальці задубіли.

Сексоп скочила з ліжка, не дивлячись на чоловіка; але

руки їй так тремтіли, що вона ніяк не могла скинути скла з лампи, і сірник погас.

Я не п’яний, Сексон,— так само глухувато промовив він, наче посміхаючись у темряві.— Просто я дістав кілька... добрих стусанів.

Нарешті лампа засвітилася. Сексон обернулась і скрикнула, вражена жахом: вона чула його голос і була певна, що це Біллі, а ось зараз його не впізнала. Його багрове розпухле обличчя було геть-чисто розквашене,— ні, ні, це був ніякий не Біллі! Одне око зовсім заплющилося, друге ледь бликало крізь вузьку щілину з-під набряклих повік. Майже вся шкіра з одного вуха була обірвана. Все обличчя здавалося кривавим м’якушем. Права щока була вдвоє більша за ліву. Не дивно, що він говорив так глухо, подумала вона, глянувши па його розтовчені напухлі губи, з яких досі сочилася кров. Серце Сексон завмерло, і гаряча хвиля ніжності пройняла її всю. їй хотілося пригорнути його, приголубити, втішити; але здоровий розум підказав щось інше.

— Бідніш, бідний хлопчику! — скрикнула вона.— Скажи мені, з чого починати? Я не знаю, що роблять у таких випадках...

— Якби ти допомогла мені роздягнутися...—промовив Біллі зніяковіло.— Бо я вбрався ще до того, як тіло набрякло.

— І тоді гарячої води нагрію, це теж треба,— докинула Сексон, обережно стягуючи рукав з його покаліченої безпорадної руки.

— Я ж казав тобі, що вони задубіли,— криво всміхнувся Біллі, підносячи руку й роздивляючись на неї прищуленим набряклим оком.

— Посидь почекай,— заявила Сексон.— Я зараз розпалю вогонь і поставлю воду. За хвилинку я повернусь. А тоді роздягну тебе до кінця.

З кухні вона чула, як він щось бубонів сам до себе, і коли вернулася в кімнату, він усе ще приказував:

— Нам треба було грошей, Сексон. Треба було грошей...

Він був не п’яний, це Сексон бачила, і з уривків йогонапівгарячкової балаканини вона більш-менш зрозуміла, що сталося.

— Я не сподівався такого: це якийсь невідомий боксер з Чікаго. Вони виставили його проти мене. Секретар клубу попередив, що з ним так легко не вийде.

Але я був би впорався з ним, якби мені колишня сила. П’ятнадцять фунтів я стратив, та й не тренувався... багато пий останнім часом,— а від цього ж захекуєшся...

Сексон, скидаючи з нього сорочку, вже не слухала. Як не впізнала вона його обличчя, так не впізнала і його прекрасної мускулястої спини: біла єдвабна шкіра була вся пошарпана, скривавлена й розкраєна поздовжніми і особливо поперечними смугами.

— Де це ти набрався такого? — вразилася вона.

— Це канати... Вже й не пригадаю, скільки разів на них наганявся. Але як же він мені наклав! Ну, та й я йому в печінки в’ївся — він ніяк не міг мене побороти. Я вистояв усі двадцять раундів, і його теж не зле почастував. Бий мене сила божа, коли я не розтрощив йому кілька суглобів на лівій руці... Ось помацай мені голову. Спухла, еге? А скільки разів він лупив мене сюди,— тепер, либонь, уже й шкодує. Але ж і лупив! Ну й лупив! Зроду мені такого не перепадало. Його прізвисько — Чікагське Страхіття. Схиляюся перед ним. Там такий — ну, чисто ведмідь! Та все’одно я б його поборов, якби мені давню силу та якби не захекувався. Ой! Ой! Обережно! Як окропом ошпарило!

Сексон саме розстібала його пасок, і рука її мимоволі торкнулася великої — більшої за тарілку пухлини.

— Це від ударів по нирках,— пояснив Білі.— Він насобачився па цьому, як сам чорт. За кожним клінчем обов’язково частував мене таким ударом. А від того мені зрештою зовсім памороки забило... Я мов очманів. Звісно, це не нокаут, але довго такий побій несила витримувати. Зовсім виснажує.

Коліна Біллі були також геть-чисто побиті й подряпані.

— Шкіра не витримає, коли такий важкий хлопець, як я, раз у раз навколішки гепається,— промовив Біллі.— А смола на полотні ще й як кусюча!..

Сльози тремтіли в Сексон на віях, і вона насилу стримувалася, щоб не розридатись над понівеченим тілом її прекрасного, хворого хлопчика.

Коли вона понесла повісити його штани, в кишені брязнули гроші. Біллі покликав її назад і видобув жменю срібла.

— Нам треба було грошей, треба було грошей...— бурмотів він, марно намагаючися порахувати монети; Сексон бачила, що він знову починає марити.

Сексон аж за серце вхопило, коли вона згадала, як цілий тиждень дорікала йому. Зрештою ж цей мужній, кремезний Біллі — тільки хлопчик, її рідний хлопчик! [цю жорстоку, страшну кару він прийняв задля неї, задля їхньої спільної господи, меблів, господарства. Тепер, майже несвідомо, він вибалакав це. Він сказав: «Нам треба було грошей». Отже, все-таки він думав про неї, вона жила в його думках. Тепер, коли його душа була вся, мов на долоні, коли він балакав, наче ввi сні,— найдужче турбувала його думка про неї. Нам треба було грошей.. Нам!..

Сексон схилилася над Біллі, і рясні сльози покотилися в неї по щоках — ще ніколи, здається, не кохала вона його так, як у цю хвилину.

— Ось порахуй,— прошепотів він, віддаючи їй гроші — самбо не міг дати їм ради.— Скільки тут?

— Дев’ятнадцять доларів тридцять п'ять центів.

— Атож... Переможений... дістає двадцять доларів. Довелося почастувати хлопців, та ще на трамвай... Якби виграв, дістав би сотню. Я на неї й сподівався. Це нас трохи підтримало б... Візьми їх і заховай. Все ж таки це краще, ніж нічого.

Він довго не міг заснути через біль, і Сексон година при годині сиділа, схилившись над ним, міняла компреси на синцях і обережно змазувала виразки горіховим маслом та кремом. Він стогнав, замовкав, а потім знову крізь стогін і хрип виливав наболілу досаду за втрачені гроші й поганьблену гордість. І не так рани щеміли, як ця вражена гордість.

— А все ж він не міг покласти мене. Деколи я так знемагався, що й рук не зводив, і він лупив мене скільки сили. Публіка казилася. Я їм показав, що таке живучість. Часом він лише розгойдував мене, бо НІ і я йому трохи завдав гарту. Але ж і кидав він мене теж не раз,— вже й не знаю, скільки разів: усе було, як уві сні...

Наприкінці він мені потроївся в очах, і я не бачив, на котрого нападати, від котрого ухилятися...

Але я його таки ошукав. Коли мені в очах чорніло, коліна підгиналися, а голова крутилася, мов карусель, я все одно не випускав його з клінчу... мабуть, руки суддям і досі ниють, стільки разів вони нас розводили.

Ох, і поторсав же він мене! Ну й поторсав!.. Сексон... де ти? А, ти тут... Мені здалось, я сню... Нехай це буде тобі наука. Я зламав своє слово, пішов на ринг і оце заро-

Пив собі. Пам’ятай, не роби так, як я,— не ший па продаж,

а то іі тобі таке трапиться...

А все-таки я їх усіх ошукав!.. Спочатку па нас двох ставили однаково. За шостим раундом почали ставити на нього вдвічі більше. Мені одразу не пощастило, це було ясно, а все ж він довго не міг покласти мене. За десятим раундом навіть закладалися, що я не протримаюся до перерви. За одинадцятим — що не дотягну до п ятнадцятого раунду. А я витримав усі двадцять. Але якою ціною, якою ціною!..

Чотири передостанні раунди я був наче вві сні... а все ж тримався на ногах, або схоплювався на восьмій секунді, і знову відбивався, прикривався, ухилявся... Не знаю вже, що іі робив, але якось викручувався, бо ж не дався йому на поталу. А що було між тринадцятим і вісімнадцятим раундом, коли він мене звалив ударом по голові,— я и зовсім не пригадаю...

То про що це я?.. Ага!.. Я розплющив очі — чи то одне око, бо друге не слухалося. Бачу,— я у своєму кутку, мене обмахують рушниками, нашатирного спирту під ніс підсунули, а Біл Мерфі лід до потилиці прикладає. А насупроти мене стоїть це Чікагське Страхіття,— я насилу згадав, що то з ним допіру бився, наче я провалився кудись, а потім виринув. «Котрий це буде раунд?» — питаю Біла. «Вісімнадцятий»,—каже. «Чорт,— кажу.— Я ж скінчив на тринадцятому, звідки решта?» — «Ти добрий зух,— відказує Біл.— Чотири раунди бився непритомний, і ніхто, крім мене, цього не помітив. Я ввесь час умовляв тебе здатися»... Коли це чую гонг і дивлюся — а Страхіття суне на мене.— «Кінчай!» — каже Біл і вже рушника збирається кинути. «Нізащо в світі! — відказую. Облиш, Біле». А він усе своєї: годі та й годі... А Чікагське Страхіття тим часом підійшов до мого кутка, спустив руки та й дивиться на мене. Суддя теж дивиться; а в залі тихо, як у вусі. В голові у мене наче трохи розвидніло — та не дуже.

«Ти однак програєш...» — каже Біл.

«Побачимо!..» — гукаю й кидаюся зненацька па Страхіття. Сам ледве на ногах стою, а все-таки жену його через увесь ринг до протилежного кутка; він там послизнувся іі гепнувсь, а я на нього. Зала мов оскаженіла...

...То про що це я?.. В мене ще й досі голова ходором ходить... Наче в ній бджоли гудуть...

— Ти впав на нього в його кутку...— підказала Сексон.

— Ага! Ну, підвелися ми, а я не годеп встояти... Тоді я знов на нього, й відтиснув у мій куток, і знов на нього впав. Це ще поталанило! Підвелися ми, а ноги мені підсікаються, тоді я зайшов у клінч та так і застиг.

«Зараз тобі капець!» — кажу йому, хоч сам знаю, що нічого не вдію. Тільки-но суддя нас розвів, я йому так загилив у живіт, аж він очманів. Отоді він уже почав берегтися, навіть занадто. Думав, що в мене ще є сила. Отже, бачиш, я його таки піддурив...

Він не міг докінчити мене. Так-таки не міг. У двадцятому раунді ми стояли посеред рингу і ще товкли один одного. Звичайно, як на мій етап, то я не зле тримався, та приз присудили йому, і цілком слушно. А все ж я його ошукав... Вінне зміг докінчити мене. І тих йолопів одурив, що забивалися, ніби він мене одним заходом подужає...

Заснув Біллі тільки на світанку, стогнучи та ойкаючи. Обличчя йому кривилося з болю, він раз у раз перевертався з боку на бік і не знаходив спокою.

Так ось воно що — отой бокс, думала Сексон. То було щось багато гірше, ніж вона собі уявляла. Невже боксерськими рукавицями можна так покалічити людину? Ніколи більше не виступатиме Біллі на рингу! Нехай уже вулична колотнеча. А скільки здоров'я прогайнував він за цей вечір!

Біллі пробурмотів щось і розплющив очі.

— Чого тобі, Біллі? — схилилася вона над ним і раптом помітила, що очі його, розпалені гарячкою, нічого не бачать.

— Сексон!.. Сексон!..— покликав він.

— Я тут, Біллі. Чого тобі?

Він несвідомо помацав рукою коло себе, там, де завжди спала Сексоп.

Ізнов покликав він її, і вона крикнула йому над самим вухом:

— Я тут, Біллі!

Він полегшено зітхнув і пробурмотів:

— Я мусив це зробити... Нам треба було грошей.

Потім заплющив очі і заснув, цей раз трохи спокійніше,

хоч іще й мурмотів подеколи. Сексон чувала, що буває запалення мозку, і її пройняв страх. Згадавши, що Біллі Мерфі прикладав йому лід до потилиці, вона напнула хусточку і побігла до «Притулку візника» на Сьомій вулиці. Господар салону щойно відчинив свій заклад і замі-

тав підлогу. Він добув льоду з холодильника, подрібнив його і дав Сексоп, скільки вона могла донести. Вдома вона приклала лід Біллі до потилиці і стала гріти йому ноги гарячими прасками, а голову освіжувала одеколоном, охолодженим на льоду.

Сексон цілий день не одвішувала вікон, і Біллі прокинувся тільки присмерком. Не зважаючи на її вмовляння, він затявся встати з ліжка.

— Мені треба з'явитися на люди,— пояснив він.— п не
хочу, щоб з мене глузували.

Вона ледве вдягла його, і з великим зусиллям він вийшов з дому, щоб, бува, люди не сказали, наче Біллі так побито, що він вилежується в ліжку.

О, це були своєрідні гордощі, хоч і не подібні до жіночих. І Сексон думала: чи не вищі ці гордощі за її жіночі?

РОЗДІЛ XIV

Біллі мав дужий організм: за кілька днів він зовсім очуняв — опух спав, гуль не знати вже було, тільки синці під очима трималися цілих півмісяця, різко підкреслюючи білість його обличчя. За цей час трапилося чимало важливих подій.

З судом над Отто Френком не барилися. Присяжні — самі переважно купці та промисловці визнали його винним і засудили до страти, що мала відбутися в Сан-Квен- тіні, куди Френка й перевезено.

Справа Честера Джонсопа та чотирнадцяти його товаришів трохи загальмувалася, але наприкінці того ж таки тижня і її скінчили. Джонсона засуджено до страти через повішення, двох страйкарів на довічне ув'язнення, трьох — до двадцяти років. Решті присудили від двох до десяти років в'язниці і лише двох виправдали.

На Сексон ця звістка справила гнітюче враження. Біллі став ще похмуріший, але його войовничий дух не пригас.

— Де борня, там і смерть,—казав він.—Треба було цього сподіватися, але мене обурює вирок. За вбивство мали відповідати всі або ніхто. Коли винні всі, то всім мала припасти однакова кара. Треба було всіх повісити, як Честера Джонсопа, або всіх помилувати. Цікаво знати, що в того судді у голові? Мабуть, він судить так, як та лотерея. Чи, може, на пальцях гадає, скільки кому дати?

Ну, чого він дав Джонні Блокові чотири роки, а Келові Гачінсу двадцять, а не навпаки?

Блока іі Гачінса я знаю змалку. Бони водилися з хлоп'ячими ватагами з Десятої та Кірхем-стріту, а деколи і з моєю братісю. Часом після школи ми ходили купатися на Сенді-Біч або до плавучих доків — кажуть, паче вода там завглибшки у шістдесят футів, тільки це брехня. Якось у четвер ми накопали па березі цілу гору мушлів, а в п'ятницю просачкувалп, щоб їх розпродати. І ми часто вибиралися на Скелястий мур ловити рибу та крабів. А раз, у день затемнення сонця, Кел зловив окуня — як ті двері завбільшки. Л зроду не бачив такого. А ось тепер Гачіпс цілі двадцять років буде в'язнем. Ще добре, що він нежонатий. Якщо його раніш не зведуть у могилу сухоти, то вийде він па волю вже старим дідом... Гачінсова мати боронила синові купатися; а щоб перевірити, лизала йому волосся, коли він повертався додому. Якщо є солонкуватий присмак, хлопцеві перепадає добра хлоста. Але він був не вчорашній: поворітьма завше забігав до якогось сусіднього двору й полоскав голову під краном.

— А я часто танцювала з Честером Джонсоном,— зітхнула Сексон.— І жінку його, Кіті Брейді, знаю хтозна відколи: ми працювали разом на картонажній фабриці. У неї має бути дитина, і вона перебралася тепер до своєї одруженої сестри у Сан-Франціско. Вона була страх гарненька, і хлопці до неї так і в'язли.

Суворі вироки, замість приголомшити робітників, ще гостріше їх розбурхали. Давня ніжність і закоханість Біллі, що начебто воскресли під час його недуги, коли Сексон так ревно доглядала чоловіка, тепер знову зникли, і він забув своє каяття, що брав був участь у матчі. Додому він приходив похмурий і мовчазний, а якщо розмовляв, то таким самим роздратованим тоном, як і Берт за останніх днів свого могіканського життя. Щораз частіше зникав він з дому і знов заходився пити.

Сексон втратила останню надію, а її хвороблива уява малювала страшні трагедії. Найчастіше ввижалося їй, що Білла вносять на носилках або що її кличуть до телефону в крамниці па розі і чужий голос сповіщає її, що Біллі у шпиталі або в трупарні. А коли сталося загадкове отруєння коней та вибухнув динаміт в особняку одного з магнатів тяглового транспорту,— серце Сексоп почало потерпати від іншого жахливого привиддя: Біллі в'язень,

у посмугованій одежі, або він сходить на шибеницю у Сан- Квентіні; а їхній маленький будиночок па Пайн-стріті тим часом облягли репортери та фотографи.

Проте жвава її уява зовсім виявилася неспроможною провістити те реальне лихо, що чатувало на неї.

Одного разу Гармон, ідучи на роботу, затримався па кухні й розповів Сексоп про залізничну катастрофу, що сталася напередодні біля Елвайського болота: як перекиився паротяг, і як машиніст, залишившись цілий та здоровий, не міг ніяк вибратися з-під нього й урятуватися від морського припливу, і як він благав пристрелити його. Біллі надійшов наприкінці розповіді, і Сексон, помітивши похмурий погляд його обважнілих очей, зрозуміла, що він добре напідпитку. Біллі хмуро втупився в Гармона і, не привітавшись ні з ним, ні з Сексоп, сперся плечем до стіни.

Гармон відчув себе ніяково, проте вдав, що нічого не помічає.

— Я оце розповідав вашій дружині...— почав він, але Біллі брутально урвав його:

— Мене це цікавить, що ти тут розповідав! Але слухай, містере, як там тебе!.. Моя жінка надто часто стелить тобі постіль, і мені це не подобається.

— Біллі! — скрикнула Сексон, і обличчя їй спалахпуло з гніву, сорому й образи.

Біллі навіть не глянув па неї.

— Я не розумію...— почав Гармоп ізнову.

— Просто мені твоя піша не до смаку, от що! — заявив Біллі.— І мапджай на своїх двоїх, поки вони ще цілі. Забирайся відси. Геть! Це ти розумієш?

— Не знаю, що йому сталося...— похапцем промовила Сексон кочегарові.— Він мов не свій... Мені так соромно, так соромно...

Біллі обернувся до неї.

— А ти заткни пельку і не встрявай.

— Але ж, Біллі...

— Забирайся відси, як тебе там! А ти — гайда в другу кімнату.

— Слухайте-но,— озвався, нарешті, Гармон.— Дивно якось ви поводитеся з людьми...

— Я й так тобі занадто попускав,— шпигнув його Біллі.

— Але ж я справно платив вам за кімнату, хіба ні?

— А мені давно вже треба було скрутити тобі в’язи. Та й зараз ще, либонь, не пізно.

— Біллі, якщо ти посмієш тільки...— почала Сексон.

— Ти ще й досі тут? Якщо ти мені добром не заберешся, я тебе силоміць викину!

Біллі схопив її за руку. Сексон змагалася тільки одну мить: його пальці так уп'ялися їй у тіло, що вона вирекласа всякого опору.

З глухим риданням упала Сексон у глибоке крісло у вітальні і стала прислухатися до того, що діялось у кухні.

— Я залишуся до неділі,— я заплатив наперед,— заявив кочегар.

Не раджу тобі...— звільна, тремтячим з люті голосом відповів Біллі.— Забирай свої манатки на плечі, і щоб духу твого тут не було... а пі, то я за себе не ручуся.

— О, я знаю, ви звісний бешкетник...— почав кочегар.

Тоді почувся ляпас, далі брязкіт розбитого скла, крик,

метушня на кухонному ганку і важкий гуркіт тіла, що плюснуло зі сходів. Сексон почула, як Біллі повернувся па кухню, вимів побите скло, пополоскався під краном і, посвистуючи, витер рушником обличчя й руки. Потім увійшов до вітальні. Сексон навіть не глянула на Біллі,— занадто прикро й важко було їй на серці. Він нерішуче зупинився, немов збираючись на думку.

— Піду до міста,— промовив він.— Там збори спілки. Якщо не повернуся,— знай, що цей недотепа наскаржився на мене.

Він відчинив передні двері й зупинився. Сексон відчула на собі його погляд. Тоді двері зачинилися, і Біллі пішов.

Сексон сиділа приголомшена. Вона не думала — вона не знала, що думати. Усе це було якесь дике й неймовірне. Вона відхилилася у кріслі, заплющивши очі. У душі було порожньо й холодно,— настав кінець, кінець усьому.

Надвечір з вулиці залунали дитячі голоси. Сексон очунялася. Вже смеркло. Вона намацала лампу й засвітила. Тоді вийшла на кухню й довго дивилася па жалюгідну недоварену вечерю. Губи їй тремтіли... Вогонь у грубці погас. Вода википіла, картопля пригоріла. Сексон механічно вишкрябала горнятко, механічно попорала кухню, й приготувала картоплю на завтра. Так само механічно роздяглася й лягла в ліжко. Було щось неприродне, непормальне в її спокої: не встигла вона заплющити очі, як уже заснула важким сном. Прокинулася Сексон, аж коли вранішнє сонце залляло кімнату.

Минула перша її ніч без Біллі. Сексоп вразилася, як це вона могла заснути, коли йому загрожувала небезпека? Вона лежала нерухомо з розплющеними очима, пі про що п’є думаючи. Біль у руці нагадав їй про вчорашнє: від залізних пальців Біллі на тілі в неї виступив чорно-сизий синець. її здивувало не стільки те, що найдорожча людина могла заподіяти їй такого болю, як те, що, стиснувши па мить руку, можна так її покалічити. Яка страшна річ чоловіча сила! І немов зовсім безсторонньо вона подумала, хто з них двох — Чарлі Лонга й Біла — дужчий.

І лише коли вона вдяглася й запалила в печі, у голові їй зароїлися реальніші думки. Біллі не повернувся — отже, його заарештовано. Що вона має робити? Покинути його у в’язниці, вибратися звідси й почати нове життя. Бо хіба ж можливо жити з чоловіком, здатним па такі вчинки? Але чом би й ні? — виринула супротивна думка. Зрештою, він же їй чоловік. «Па добру й на лиху долю»,— ці слова у глибині свідомості бриніли монотонним акомпанементом до її думок. Покинути його — це здатися. А як повелася б її мати? Ні, Дезі ніколи б не здалася. Дезі боролася б до останнього. Отож і вона, Сексон, має боротись. Та й те сказати — на диво байдуже визнала Сексон,— що Біллі кращий за багатьох чоловіків, власне, кращий за всіх інших, про кого вона чула. Їй пригадалося, який він був ласкавий і чуйний до неї, як він любив примовляти: «Дешева рибка, погана юшка. Робертси не скнари».

Об одинадцятій годині до Сексон завітав товариш Біллин — страйкар Бад Строзерс. Він розповів, що Біллі заарештовано, що він не захотів піти на поруки, відмовився від оборонця, попрохав, щоб його судили, і визнав свою провину;йому присудили шістдесят доларів штрафу або місяць ув’язнення. Він рішуче відмовився, щоб товариші сплатили за нього штраф.

— Він уперся й нікого не слухає,— закінчив Строзерс.— Каже, відсидить, і край. Забагато він пив останнім часом, тож і згубив трохи клепок. Ось його записка. Якщо вам буде треба чого, пошліть по мене. Наші хлопці радо поможуть Біловій жінці. Ви — наша. Як у вас із грішми?

Сексон гордо відмовилася від допомоги, а записку розгорнула тільки тоді, як Строзерс ВИЙШОВ.

«Люба Сексон, цього листа віддасть тобі Бад Строзерс. За мене не турбуйся. Це мені наука: я сам заробив, ти

сама знаєш. Я мов здурів тоді, а все ж мені дуже прикро. Не навідуйся до мене. Я не хочу. Як треба буде грошей, звернися до спілки, вони дадуть. Секретар там — порядний хлопець. За місяць я вийду. Ти знаєш, Сексон, що я тебе люблю. Скажи подумки, що пробачаєш мені цим разом, і тобі ніколи більш не доведеться мені пробачати.

Віллі»

Після Строзера заявилися висловити Сексон співчуття Мегі Донегю та місіс Олсен; пропонуючи свою допомогу, вони мали тактовність не розпитувати багато про Біллі.

Пополудні прийшов додому Джеймс Гармон. Пожилець трохи шкутильгав, і Сексоп помітила, що він силкується не показувати цього. Вона почала перепрошувати його за чоловіка, але він спинив її.

— Я не серджуся на вас, місіс Робертс. Я знаю, що ви цьому зовсім не винні. Від усіх оцих знегод ваш чоловік був сам не свій, та ще й випив, може,— а тут, як на гріх, я під руку навернувся, ну, й вийшло...

— Але все-таки...

Кочегар похитав головою.

— Я все це розумію. Далась і мені горілка взнаки. Хто з нас не грішив? І не варт було мені скаржитися,— то я зопалу. Тепер уже відійшов і сам дуже шкодую.

— Ви дуже лагідна людина, містере Гармоне...— промовила Сексон і зніяковіло додала: — Але... але тепер, коли його нема... ви розумієте, вам не можна тут залишатися.

— Звичайно, це якось незручно. Але не турбуйтесь: я зараз передягнуся й складу свої речі, а о шостій годині надішлю підводу за ними. Ось вам ключ від чорного ходу.

Сексон силоміць всунула йому гроші, заплачені вперед за-кімнату. Він щиро стиснув їй руку на прощання і попрохав неодмінно позичити просто в нього у разі скрути.

— Тут нема нічого такого,— запевняв він її.— Я жонатий, маю два хлопці. В одного з них із легенями не гаразд, тож тепер воші обоє живуть з матір'ю в Арізоні. Залізниця допомогла з переїздом.

І коли Гармон зійшов з ганку, Сексон вражено подумала, що от же не перевелися ще добрі люди на цьому жорстокому світі.

Малий Донегю заніс Сексон вечірній випуск газети: там півшпальти було присвячено Біллі. Газета вказувала, що

перед судом він стояв з синцями під очима, певно, від якоїсь іншої бійки. Його було змальовано як бешкетника, задираку й паливоду, що своєю присутністю в профспілкових лавах плямить організоване робітництво. Безпричинним напад на кочегара — це незаперечне хуліганство, і якщо всі оклепдські биндюжники схожі на нього, то найкраще б узагалі розігнати ту спілку, а спілчан викинути з міста. Газета скаржилася, що вирок надміру М'ЯКИЙ. Біллі треба було запроторити щонайменше на півроку. Але — як нібито сказав суддя — це годі зробити, бо й так в'язниці загачено страйкарями, учасниками численних побоїськ.

...,Цієї ночі Сексон вперше відчула свою самотність. Мозок ні тривожили всілякі видива, раз у раз прокидаючись зі сну, вона даремно мацала рукою коло себе, шукаючи Біллі. Нарешті вона засвітила лампу й лежала, втупившись у стелю, перетравлюючи всі подробиці нещастя, що и спіткало. Вона прощала Біллі — і не могла простити. Кохання Сексон зазнало занадто жорстокого й болючого удару. її вражена гордість уперто відганяла образ колишнього коханого Біллі. Горілка спалює розум, казала собі Сексон, а проте це не могло виправдати поведінки того, хто був спав тут обіч неї, кому вона віддала себе цілком. Лежачи на цьому широкому ліжкові, вона плакала з самотності п силкувалася забути незрозумілу жорстокість Біллі, и мало не з ніжністю притискалася щокою до синця па руці.

все-таки істота її обурювалася проти Біллі й проти того, що він вчинив. Горло їй пересохло, тупий біль давив груди! гнітило відчуття непоправної втрати. Нав'язливе: «Чому? Чому?» — залишалося без відповіді.

Вранці до неї прийшла Сара — вдруге після її шлюбу: .і Сексон не важко було відгадати причину цих ранніх відвідин. Гордість Сексон спалахнула — ні, вона не захищатиме не виправдуватиме Біллі, але й не нарікатиме пі на що. Все гаразд, і в кожному разі її родинні справи нікого не обходять. Але такий тон тільки розсердив Сару.

— Я застерігала тебе! Це всі знають,— накинулася вона на Сексон.— Я завше казала, що він колодник, волоцюга, п'яниця... Мене аж за серце вхопило, коли я дізналась, що тн воловодишся з боксером! І я тебе зразу остерегла. А ти не послухала... Бач, яка зарозуміла!.. Високодумна яка! Має стільки черевичок, що порядній жінці й не сниться!

.1 тоді ж таки сказала Томові: «Тепер нашій Сексон амба».

Я так йому достотно й сказала. Як покотивсь по похилій, то вже не спинитись. Чого ти не пішла за Чарлі Лонга?! Рідню бодай би не заплямувала! 1 це ще квіточки, а незабаром і ягідки будуть,— згадаєш моє слово!.. Не знати, що на тебе чекає. Твій лобуряка заб'є ще когось на смерть, і його повісять. Побачиш, побачиш незабаром і згадаєш моє слово. Як послала собі, так і спатимеш...

— Кращої постелі я зроду не мала! — відказала Сексон.

— Заливай, заливай! — підшкильнула Сара.

— Я й на ложе королеви її не проміняла б,— додала Сексон.

— Авжеж,— арештантську постіль,— не вгавала Сара.

— Це тепер у моді,— відрубала їй Сексон.— Тепер кожен може такого скуштувати. Хіба ж Тома не посадили були на якомусь вуличному мітингові соціалістів? Кожен може опинитися за гратами.

Удар виявився влучний.

— Але ж Тома виправдано! — поспішилася Сара.

— А все-таки він цілу піч пролежав у в'язниці, і на поруки не випустили.

Цього не можна було заперечити, і тому Сара вдалася до свого випробуваного способу — напасти з іншого боку.

— Та й виховання ж твоє делікатне, нічого не скажеш! Завести фіглі-міглі з пожильцем!

— Хто це тобі сказав? — спалахнула Сексон, але відразу ж узяла себе в руки.

— О, часом і сліпець, бува, побачить. Пожилець, молодичка без ніякої самоповаги і чоловік її боксер! Через що б вони мали ще побитися?

— Звичайнісінька собі родинна сварка,— безтурботно всміхнулася Сексон.

Це приголомшило Сару, і яку хвилину вона не знаходила слів.

— Я хочу, щоб ти зрозуміла, Саро,— провадила далі Сексон.— Жінка повинна пишатися, коли за неї б'ються чоловіки. І я пишаюся, чуєш? Пишаюся! Скажи це всім, всім! Усім своїм сусідам скажи! Я не корова. Я подобаюся чоловікам. Чоловіки б'ються за мене, йдуть через мене у в'язницю! Жінка створена на те, щоб подобатися чоловікам,— а ні, то вона нічого не варта. А тепер іди! Іди зараз же, Саро, і розкажи всім, що тут добачила. Розкажи, що Біллі каторжанин, а що я — повія, за якою вганяють

усі чоловіки. Розкажи це на всіх перехрестях, і хай тобі щастить! Але з моєї хати забирайся! І щоб ноги твоєї тут школи більше не було! Ти занадто порядна жінка, щоб сюди ходити. Бо ще свої; добре ім'я заплямуєш. І за дітей своїх подумай. А тепер — іди звідси! Геть!

І лише коли ошелешена й обурена Сара вийшла, Сексон кинулася па ліжко й гірко заплакала. Раніше її мучила тільки негостинність, брутальність та несправедливість Біллі щодо пожильця, а тепер вона побачила, якою виглядає ця (права в очах сторонніх. їіі ніколи й на думку такс не спадало! Вона була певна, що ії Біллі такого не думав. Просто він з самого початку не хотів брати пожильця, бо його гордість не попускала, щоб Сексон працювала па чужого. Тільки скрута примусила його погодитися; озираючись назад, Сексон пригадала, як їй важко було вирвати в Біллі згоду.

Але цього ніхто ж не знав, ані сусіди, ані будь-хто 1 в цьому також був винен Віллі. Через нього вона опинилася в такому прикрому становищі! Як вона тепер людям у вічі гляне? Щоправда, Мегі Донегю та місіс Олсен були з нею дуже ласкаві, але що в них у душі? І про що вони балакали опісля між собою? Яка слава пішла про неї? — Що говорили про неї людп, розмовляючи біля хвірток та парканів." Що говорили чоловіки, стоячи па розі та чаркуючись у салупах?

Пізніше, знесилившись від горя і виплакавши всі сльози Сексон трохи заспокоїлась і стала думати про те, що довелося перетерпіти іншим жінкам, відколи почався страйк — от хоч би и Фрепковій дружині, вдові Гепдерсона, гарненькій Кіті Брейді, Мері - всім жінкам, що їхні чоловіки носили тепер смугасті роби в Сан-Квептіні. Звичний їїсвіт руйнувався навколо неї. Всім допекло лихо. А їй — мало того, так ще й ганьба. Сексон протирала очі, силкуючись упевнити себе, що це гидкий кошмар, що незабаром задзеленчить будильник і вона схопиться готувати Біллі сніданок, а він збиратиметься на роботу.

Цілий цей день Сексон пролежала в ліжку, але такі не заснула. В розпаленій голові у неї гули й билися настирливі думки про п знегоди, малювалися найхимерніші подробиці п неслави, а тоді уява переносилася до буденних картин минулих літ. Вона пригадувала своє дитинство знову виконувала всі роботи, що випадали їй колись на долю, повторювала всі ті механічні рухи: краяла й клеїла

коробки па картоновій фабриці, прасувала у пральні, сукала нитки на джутовій фабриці, чистила садовину й накладала томати в нескінченні бляшанки па консервні. Перед нею оживали всі її тапці та прогулянки, вона згадувала свої шкільні роки, обличчя та імена товаришів, і хто з них де сидів, згадувала своє сирітське життя в притулку, збирала в пам'яті неясні спогади про матір та всі її розповіді про минуле, знову проживала день у день ціле своє життя з Біллі. Ллє забуття не приходило: всі згадки пронизувала все та сама гостра думка, від якої пересихало в горлі, нило в грудях і було на душі так порожньо, холодно й самотньо.

РОЗДІЛ XV

Цілісіньку піч Сексон пролежала не роздягаючись і не забулася сном навіть па хвильку. Вставши вранці, вмившись і зачесавши волосся, вона відчула, щоб все її тіло затерпло, а голову наче стискає залізний обруч і якийсь тягар здушує мозок. Вона явно занедужувала, хоч цього й не підозрювала. Її тільки пройняло якесь дивне відчуття: це не була ані гарячка, ані застуда,— ні, тілом вона була цілком здорова; мабуть, це нерви,— вирішила вона, а нерви, за розумінням Сексон, звичайним поміж людей її класу,— то ніяка не хвороба.

Сексон здавалося, що вона втратила саму себе, що вона не вона, а якась чужа істота, і що світ, в якому вона живе, покрила мла п поволока. В ній і навкруги неї не стало нічого чіткого й певного. В пам'яті її з'явились прогалини, і вона раз у раз помічала, що робить те, чого й не думала робити. Так, вона дуже здивувалась, коли нараз опинилася па подвір'ї, розвішуючи мокру білизну, хоч зовсім не пригадувала, щоб її прала. Але, безперечно, вона зробила це: ніхто-бо, крім неї, не міг виварити простирал, пошивок та скатертин; Біллині вовняні сорочки було випрано як годиться, в теплій воді доморобним милом, виготовленим за рецептом Мерсідіз. На кухні Сексон знайшла рештки від баранячої котлети отже, вона ходила до різника й готувала снідання, хоч цього аніяк не могла собі пригадати.Зацікавившись, вона зазирнула до спальні: ліжко було заслане, і все прибрано.

Надвечір, СИДЯЧИ при вікні, Сексон прийшла до тями від власного безумно-радісного ридання. Спершу вона не

зрозуміла, що це за радість, і тільки згодом їй проясніло: вона тішилася смертю своєї дитини.

— Хвала богові, хвала богові! — вигукувала наспівом вона, заламуючи в радості руки.

Збігали дні. Сексон не помічала часу: іноді їй здавалося, що минула вічність, відколи Біллі забрали до в'язниці, а іноді, що це було тільки-но вчора. Але над усім панувало дві думки: що вона не повинна бачити його у в'язниці і що смерть дитини це щастя.

Одного разу до неї завітав Бад Строзерс. Вона розмовляла з ним у вітальні, а очі її були прикуті до торочок його обстріпаних штанів. Іншого дня її відвідав секретар профспілки. Але і його, так само, як і Строзерса, вона запевнила, що все гаразд і що вона обійдеться без усякої допомоги, доки повернеться Біллі.

Страх почав переслідувати її: а що буде, коли він повернеться? Та хоч би там як, а дитини в них більше не повинно бути. Це неможливо! Вона може вижити! Ні, ні, тисячу разів ні! Її не повинно бути. Краще вже їй, Сексон, утекти. Щоб уже ніколи не побачити Біллі. Що завгодно — тільки не це! Тільки не це!

Страх ставав дедалі нав'язливіший. У снах-кошмарах їй ввижалося її живе немовлятко, і вона з криком прокидалася, тремтячи, заливаючись холодним потом. Сон її зробився нетвердий. Іноді вона помічала, що зовсім не може заснути; вона розуміла, що це безсоння, і пригадувала, що з безсоння померла її мати.

Несвідомо для себе опинилася Сексон одного разу в кабінеті доктора Гентлі. Він спантеличено дивився на неї.

— Недоїдання? — спитав він.

Вона крутнула головою.

— То, може, якась серйозна прикрість?

Вона знову крутнула головою.

— Все гаразд, пане лікарю... тільки...

— Ну, що ж? — лагідно підбадьорив він її.

Тоді враз вона зрозуміла, пригадала дуже яскраво, по що прийшла сюди. Дуже просто та ясно Сексон розповіла про це лікареві. Той повільно похитав головою.

— Цього не можна зробити, голубонько! — мовив він.

— Ні, можна! — скрикнула вона.— Я знаю, що можна.

— Ви мене не розумієте,— відказав він.— Я не можу дати вам ніякого засобу. Я не маю права. Це заборонено

законом. Само тепер у Лівенвортській в’язниці сидить за це один лікар.

Сексон марно благала його. Гентлі нізащо не згоджувався, доводячи, що в нього жінка й діти і він не може ризикувати собою.

- Та й поки що ж немає ніяких підстав,— додав він.

- Але воно станеться, неодмінно станеться,— хвилювалася вона.

Він сумно похитав головою.

— Навіщо вам це? — спитав він нарешті.

Тоді Сексон розкрила перед ним свою душу. Вона роз-повіла йому про перший щасливий рік життя'з Біллі, про скруту, викликану страйком, про зміну в Біловій вдачі, що розбила їхнє кохання, про свій невимовний жах перед повою вагітністю. її лякає не смерть дитини,— з цим ще вона могла б примиритися. Але що, як дитина виживе?! Незабаром Біллі вийде з в’язниці, і тоді почнеться небезпека. Хай лікар шепне їй лише кілька слів. Вона нікому про це аніні. Ніякими тортурами цього з неї не вирвуть.

Однак доктор Гентлі тільки хитав головою.

— Я вам не можу того сказати, голубонько,— запевняв він — Мені дуже соромно, але я не маю права ризику¬вати. Мені зв’язано руки. Закони наші несправедливі. Я мушу берегти близьких мені людей

І лише коли вона підвелася виходити, він передумав.

— Ходіть-но сюди,— сказав він.— Сідайте ближче.

Він був уже намірився прошепотіти їй щось на вухо,

але враз схопився, швидко підійшов до дверей і виглянув у приймальню. Потім повернувся назад і присунув свого стільця так близько до неї, що коли заговорив, лікті їхні торкалися, а борода його лоскотала їй вухо.

Ні, ні, я вам нічого не сказав,— спинив він Сексон. коли та почала дякувати йому.— Ви прийшли сюди порадитися щодо загального стану свого здоров’я. Ви ослабли, почуваєте себе не гаразд...

Вони підійшли до виходу. Коли він ВІДЧИНИВ двері, у приймальні якийсь пацієнт чекав па прийом дантиста, що його кабінет містився поруч. Доктор Гентлі заговорив голосніше.

— Ці ліки вас дуже підтримають. Пам’ятайте, найголовніше це добре живлення. Не набивайте шлунка казна-

чим — харч має бути здоровий і ситий, і якнайбільше біфштексів, саме біфштексів. І не пересмажуйте їх на вугіль. Бувайте здорові!

Часами самотність маленького будинку ставала нестерпуча. Сексоп тоді запиналася хусткою і йшла до Оклепдського молу або попри залізничні майстерні та болото вибиралася на Сенді-Біч, де звичайно купався був Біллі. Іноді вона ходила через доки — ризикувала спускатися по палях залізними бредналями і, перетявши дерев'яний поміст, опинялася біля Скелястого муру, що далеко простягався в бухту й відокремлював мочарувате узбережжя від гирла річки Окленд. Тут в обличчя дмухав свіжий морський вітер, за спиною млиста пелена закривала Окленд, а по той бік бухти в такій же імлі крилося Сан-Франціско. У гирлі річки снували і великі пароплави, і високощоглі судна, що їх тягли за собою буксирні катери.

Сексоп дивилася па моряків і думала, в які далекі мандри й до яких незнаних вільних берегів воші рушають. Чи то життя в тих краях таке саме жорстоке й безжальне, як і в Оклеиді? Невже й там люди так само несправедливі,, нечесні й брутальні до своїх товаришів, як і тут? Сексон деколи охоплювало непереможне бажання й собі поплисти кудись далеко, байдуже куди, аби лиш подалі від цього світу, якому вона віддала все найкраще і який розтоптав її душу.

Сексон не завжди здавала собі справу, що виходить із дому, що кудись іде. Одного разу вона опам'яталася в незнайомій частині Окленда. Вулиця була широка, обсаджена обабіч тінистими деревами. Зелені оксамитові муріжки, прорізані тільки цементовими стяжками хідників, збігали до канав. Великі кам'яниці стояли кожна окремо, і Сексон вони здавалися мало не палацами. Раптом вона прийшла до тями, побачивши обличчя одного молодика за кермом легкового авто на розі. Молодик пильно глянув на неї, і вона впізнала в ньому Роя Бланшара, котрому Біллі коло кафе «Форум» обіцявся був дати прочуханки. Біля машини стояв з непокритою головою ще один молодик. Його теж Сексон упізнала: це був той самий фертик, що на перегонах кинув ціпка в ноги Тімові, призвівши тим до колотнечі на гулянці каменярів, де вона вперше зустрілася з Біллі. Він теж пильно глянув на неї, і тоді тільки

вона помітила, що, йдучи, балакає сама до себе. В неї у вухах ще іі досі бриніли її власні слова. Сексоп спаленіла з сорому й прискорила ходу. Бланшар вискочив з машини й підійшов до неї, тримаючи капелюха в руці.

— З вами щось сталося? — спитав він.

Вона похитала головою і на мить зупинилася, вдаючи, що поспішає.

— Я вас знаю,— провадив далі Бланшар, вдивляючись у її обличчя.— Ви були з тим страйкарем, що нахвалявся мене побити.

— То мій чоловік,— відказала вона.

— О, це робить йому честь.— Бланшар дивився на Сек-сон весело і щиро.— Але що з вами? Може, вам треба чимось допомогти? Я бачу, щось таки сталося.

— Ні, все гаразд,— просто я була хвора,— збрехала Сексон, бо їй і на думку не спадало, що той дивний стан, в якому вона перебуває, це хвороба.

— Ви дуже стомлені, це видно,— наполягав Бланшар.— Я можу вас підвезти, куди скажете. Це дуже легко зробити,— я маю більшій час.

Сексон похитала головою.

— Ні-пі... Хіба лиш — скажіть, будь ласка, де мені сісти па трамвай, щоб доїхати до Восьмої вулиці. Я не часто буваю в цій частині міста.

Бланшар пояснив їй, де зупинка трамвая і де їй доведеться пересісти. Сексон здивувалася, що так далеко зайшла.

— Дякую і до побачення,— сказала вона.

— Я справді не можу вам нічим допомогти?

— Справді.

— Ну що ж, до побачення,— добродушно всміхнувся Бланшар.— І перекажіть своєму чоловікові, хай береже сили — вони йому здадуться, коли зустрінеться зі мною.

— Але ви не можете з ним битися,— застерегла Сексон.— Не повинні... У вас немає найменшого шансу.

— Це робить вам честь! — захоплено скрикнув Бланшар.— Ось як має жінка захищати свого чоловіка! Інша злякалася б, що його натовчуть.

— Але ж ні! Я боюся зовсім не за нього... Я боюся за вас. Він боксер і такий дужий. Ви б не встояли проти нього. Натовкти вас йому так само легко, як... як...

— ...Видерти цукерку в дитини? — підказав їй Бланшар.

Атож,— хитнула вона головою.— Він був би сказав достотно так. 1 якщо він скаже вам: «Манджай на своїх двоїх, поки вони ще цілі»,— тоді начувайтеся! А тепер мені пора. До побачення. І ще раз дякую!

Сексон рушила далі вулицею, а у вухах їй ще довго дзвеніло привітне Бланшарове «до побачення». Так, він дуже милий — чесно визнала вона, і все-таки він один із спритників, один з «панів», провинних, як каже Біллі, в тяжкому становищі робітників, у жіночій недолі, у жорстоких карах робітникам, що відбувають свій термін у Сан- Квентінській в'язниці або чекають у смертницьких камерах па страту. А їй же видалося, що Бланшар привітний і щирий, чистий і добрий. У нього це просто па обличчі написано! Але як так може бути, якщо він провинний у цих злочинах? Вона стомлено похитала головою. Не було на це все пояснення, і годі було збагнути цей світ, що нищить маленьких дітей і калічить жіночі серця.

Сексон не здивувалася, яким вітром занесло її в цю фешенебельну частину міста. Вона тепер так по-чудному велася — несвідомо робила силу різних речей, навіть не помічаючи цього. Але треба вважати на себе. Краще вже обмежити свої прогулянки мочарями та Скелястим муром.

Найбільше любила Сексон Скелястий мур. Тут був такий безмежний простір, така широчінь, що хотілося дихати на повні груди, обняти руками всю природу й злитися з нею. Цей світ був природніший і раціональніший. Вона його розуміла, розуміла зелених крабів з білястими клішнями, що тікали від неї, а під час відпливу паслися на порослих зеленим мохом скелях. Тут, па цьому великому мурі, зведеному людськими руками, не було нічого штучного. Тут не було ні людей, ані людських законів та суперечок. Іршілив чергувався з відпливом, сонце вставало й заходило, щодня надвечір проривався крізь Золоту Браму свіжий західний вітер, від якого темнішала вода, здіймалися хвилясті гребні й надималися вітрила. Все діялося своїм ладом. Усе було вільне, нічиє море викидало па берег гілляччя, піхто його не продавав, і кожне могло брати собі на паливо. Хлоп'ята ловили рибу вудочками, і ніхто не проганяв їх,— так само ловив колись тут рибу Біллі з Келом Гачінсом. Біллі розповідав їй, як у день сонячного затемнення Кел Гачінс зловив тут величезного окуня.

І в думці не покладав він тоді, що найкращі свої роїш муситиме просидіти у в'язниці.

Тут був харч дармовий харч. Одного дня, прийшовши сюди голодною, Сексон приглянулася до хлопчаків і собі вирішила так само зробити: набрала мушлів, що залишилися на скелях після припливу, розпалила багаття і спекла їх на вугіллі. Мушлі виявилися надзвичайно смачні. Далі Сексон навчилася віддирати маленьких устриць від каміння, а одного разу знайшла цілу в'язку свіжої риби, що її забув на березі якийсь хлопчак.

Одначе и тут траплялися часом сліди зловорожої людської діяльності в тих онде містах. Якось хвилі припливу принесли з собою дині: тисячі їх хлюпалися й билися в берег. Сексон наловила десятки штук, але всі вони були неїстівні: кожна з надрізом, і солона вода просякла в середину.

Сексон не розуміла, звідки взялася така сила динь, і звернулася до однієї старої португалки, що збирала на березі тріски.

Це роблять люди, що мають усього багато,— пояснила їй стара, випростуючи задубілу від роботи спину так натужно, аж Сексон ніби почула, як хрускають її кістки. Чорні очі старої гнівно блиснули, а зморщені уста над беззубими яснами гірко скривилися.— Люди, що мають усього забагато. Вони роблять так, щоб не впали ціни. Ці дині викинуто в море у Сан-Франціско.

— А хіба не простіше віддати їх бідним людям? — здивувалася Сексоп.

— Треба, щоб ціни не впали.

Але ж бідні все одно не мають змоги їх купувати,— заперечила Сексон.— Це не відбилося б на ціпі.

Стара знизала плечима.

Не знаю. Але так роблять. Вони розбивають кожну диню, щоб бідаки, бува, не виловили їх. Те саме вони роблять з помаранчами і з яблуками. А рибалки! Є такий риболовний трест. Коли влов завеликий, зайву рибу викидають назад у море з Рибальської пристані — цілі човни пречудової свіжої риби. І риба пропадає. Хоч вона мертва й тільки на їжу й придатна. А риба ж така смачна!

Ні, Сексон ніяк не розуміла, що це за світ, де одні мають всього донесхочу і викидають лишки в море, та ще й платять за те, аби їх псували, а тут-таки поруч інші люди — пухнуть з голоду, мруть їхні захарчовані немовлята, чоловіки вбивають один одного заради роботи, а старі діди й баби йдуть до богаділень, бо в нужденних халупах не

стає для них харчів. Невже й по всіх країнах так живеться? Мерсідіз, певно, мала рацію: так повелося спредвіку на всьому білому світі. Хіба ця сама Мерсідіз не дивилася спокійно, як мерли з голоду тисячі родин у далекій Індії, коли вона могла врятувати всім їм життя на свої діаманти? Дурням — богадільня и чапи з розсолом, а багатим — діаманти та машини.

Вона, Сексон, належала до дурнів. Авжеж, з усього знати. Але вона ніяк не хотіла з цим погодитись. Вона не дурна. І мати її не була дурна, і весь їхній піонерський рід. Проте хіба ж не правда? Ось вона сидить і голодує, її коханий чоловік перетворився па брутальну тварюку. І вилежується у в'язниці, а в серці у неї тільки пустка и туга^ за дитиною, що не вмерла б, якби не дурні, що її подвір'я перетворили на бойовище, гризучися за роботу.

Так Сексон сиділа, напружуючи до болю мозок, а позад неї тьмяно мрячив Окленд, і по другий бік бухти — так само мрячив Сан-Франціско. І все ж сонце іі вітер такі лагідні, свіжий морський дух лоскоче їй ніздрі, і блакитне небо з білими плямами хмар теж таке лагідне. Природа добра, справедлива, відрадісна. Тільки людський світ лихий, несправедливий, шаленіш. Чому дурні — дурні? Чи це божий закон? Пі, пе може так бути. Бог створив вітер, повітря і сонце; а людський світ створили люди. Але ж Сексон добре пам'ятає, чого її вчили в притулку: що бог створив усе. І мати її вірила в це, в такого бога. Інакше й бути не могло. Так воно мусило бути.

Якусь часину Сексоп відчувала себе зовсім розчавленою і безпорадною, а тоді знов у ній прокидався бунтарський дух. Даремно питала вона себе, за що послав їй Господь таку кару. Вона перебрала в думках усе своє життя й не знайшла тяжких гріхів, за які б їй випала ця доля. Вона слухалася матері, слухалася шинкаря Кеді та його жінки, слухалася вихователькок у притулку, слухалася Тома, відколи перебралася до нього жити, і не бігала гуляти на вулицю, бо він того не хотів. У школі вона добре вчилася і завжди мала за поведінку найвищі оцінки. Тільки-но вийшовши зі школи, вона одразу стала на роботу і працювала до для свого шлюбу. І робітниця з неї теж була добра. Щуплявий єврей — управитель картонажної фабрики — мало не плакав, відпускаючи її від себе. Так само п на консервні. На той час, коли ткацька фабрика закрилася, її вважали там за першорядну ткалю. І вона лишалася

чесною дівчиною, хоч не була бридка чи неприваблива і зазнала й спокус, і небезпек. Хлопці їй проходу не давали. Вони бігали за нею, билися за неї, а це могло б хоч якій дівчині закрутити голову. Але вона лишалася чесною. А тоді прийшов Біллі, її велика винагорода. Вона всю себе віддала йому, їхній домівці, їхньому спільному коханню, і ось тепер вона й Біллі поринули в цей безглуздий крутіж знегод та нужди, створений людськими руками.

Ні, бог цьому не винен. Вона сама могла б створити кращий, людяніший світ. А коли це так, то бога взагалі нема. Бог не міг створити такої недоладності, і вихователькі з притулку, і мати її — всі помилялись. Тож не існує й безсмертя, і мав слушність Берт, дикий, оскаженілий Берт, що звалився коло її хвіртки з чудним передсмертним криком. Людина вмирає ще задовго до смерті.

Дивлячись отак па життя, позбавлене ідеалістичного серпанку, Сексон проймалася глибоким песимізмом. Немає у всесвіті ані виправдання добра, ані справедливої винагороди і для неї, і для мільйонів тих людей, що працюють, як робоча худоба, і вмирають так само, загодя приречені бути довіку мертві. Як і чимало мудріших мислителів перед нею, Сексон дійшла висновку, що наш світ неморальний і байдужий до людей.

Але тепер вона почувала себе ще безпорадніше, аніж тоді, коли включала бога в загальну схему світової несправедливості. Доки бог існував, була хоч маленька надія па чудо, на божественне втручання, па винагороду невимовним раюванням. Без бога світ став пасткою. Життя — це пастка. Вона й сама — коноплянка, яку спіймали хлоп’яга й посадовили у клітку. Це сталося тому, що коноплянка дурна. Але Сексон обурювалася. Душа її тріпоче й б’ється об ґрати фактів так само, як коноплянка в пруття своєї клітки. Ні, вона не дурна! Вона не залишиться в пастці, вона виб’ється на волю. Вихід мусить бути! Коли навіть тупаки з тупаків вуглярі й дроворуби, як вона знала зі шкільної історії, змогли вибитися вгору, стати президентами країни й урядувати над тими розумними, що їздять автомобілями, то й вона здатна досягти своєї такої скромної винагороди — Біллі, трохи кохання й трохи щастя. Дарма, що світ неморальний, що нема бога і нема безсмертя. Хай вона ляже в чорну могилу і назавжди порине в чорну безодню, хай її кинуть у чани з розсолом, хай

крають студенти її тіло на шматки,— аби лиш перед тим вона скуштувала своєї одробини щастя!

0, як вона плекала б те щастя! Як цінувала б його, берегла кожну крихту! Але де воно? Де стежка до нього? Вона не бачила її. Перед очима в неї була тільки імла Сан-Франціско й імла Окленда, де люди проламували одне одному голови, де вмирали народжені й ненароджені діти, де плакали жінки над своїми розбитими серцями.

РОЗДІЛ XVI

Тьмяне напівзабуття Сексон тривало далі. їй здавалося, що Біллі пішов від неї ще в якомусь іншому житті і що перед його поверненням почнеться нове життя. Її все ще мучило безсоння. Траплялося, що цілі довгі ночі вона й на хвильку не засинала. А часом її стомлені очі сковував довгий мертвий сон, прокинувшись з якого, вона не могла піднести обважнілих повік і ворухнути занімілим тілом. Залізний обруч тиснув і тиснув її голову. Вона ледь-ледь перебивалася, грошей не мала ані цента і часто ходила цілісінький день голодна. Раз випало так, що в неї не було и ріски в роті протягом аж трьох діб. Живилася вопа молюсками з надбережного мочару, маленькими устрицями, яких видирала з-поміж скель, та мушлями.

І все-таки, коли Бад Строзерс ще раз запропонував їй допомогу, вона запевнила, що нічого не погребує. Одного вечора після роботи до неї зайшов Том і силоміць утиснув їй два долари. Він був страшенно стурбований. З дорогою душею він би допоміг більше, але Сара знову при надії, а страйк відбився і па їхньому підприємстві, і справи в них кепські. Вже й Том не розумів, куди йде країна. А все ж так просто! Треба було тільки дивитися на речі його очима й голосувати за тих, що й він. Тоді б з кожним велися справедливо. Христос он теж був соціаліст, сказав Том сестрі.

— Але ж Христос помер дві тисячі років тому,— зауважила Сексон.

— Ну, то й що? — відказав Том непорозуміло.

— А ти подумай,— мовила Сексон далі,— подумай, скільки чоловіків та жінок перемерло за ці дві тисячі років, а соціалізму й досі нема. Може, мине ще дві тисячі

років — і все буде так само, як і тепер. Твій соціалізм нічого не дав тобі, Томе. Це мрія.

— Але ж якби...— запротестував Том.

— Якби всі вірили в нього так, як ти. Тільки біда в тому, що вони не вірять. І ти їх не переконаєш.

— Проте наші сили ростуть з кожним роком,— доводив він.

— Дві тисячі років страшенно довгий час,— незворушно промовила Сексон.

Том сумно кивнув головою і зітхнув.

— Що ж, Сексон, хай це тільки мрія, але ж чудова мрія.

— А я не хочу жодних мрій, я хочу, щоб у житті це було, зараз же! — відповіла вона.

В її уяві промайнули численні покоління дурнів, усіх цих Білів та Сексон, Вертів та Мері, Томів та Сар. І куди воші йшли? До чанів з розсолом і до могили. Мерсідіз лиха й жовчна жінка, але вона мала рацію. Дурні завжди будуть під чоботом розумних. Тільки вона, Сексон, дочка Дезі, що писала такі гарні вірші, і солдата, що гарцював па баскому коні, дочка тих дужих поколінь, що відвоювали півсвіту від первісної природи та диких індіян,— вона не дурна! То сталась якась фатальна помилка, якесь непорозуміння. Вона знайде вихід!

На Томові два долари Сексон купила мішок борошна і півмішка картоплі. Це урізноманітнило її харчування, бо устриці й мушлі вже приїлись. Так само, як італійки та португалки, Сексон ходила тепер на берег збирати тріски, тільки, щоб не ранити своїх гордощів, поверталася додому вже смерком. Одного разу, бувши на Скелястому мурі, з того боку, де мулиста мілизна, вона побачила па піщаному березі рибальського човна. Згори Сексон добре було видно, як італійці-рнбалки сиділи кружка біля жарівниці з деревним вугіллям, їли хрусткий італійський хліб та тушковане м’ясо з городиною і щедро запивали підживок дешевим червоним вином. Сексон позаздрила їхній волі: з яким смаком вони їдять, як безжурно сміються й гергочуть, як легко їм почувається в тому човні, що не прикутий до одного місця, а несе їх, куди їм заманеться! Попоївши, рибалки через мулисту мілизну вигягти па пісок невода й відібрали для себе тільки найбільшу рибу. Коли вони відпливли, на березі лишилися подихати цілі тисячі дрібніших рибинок — таких, як сардини. Сексоп набила

повний мішок риби. Відразу не подужавши всього забрати, вона прийшла ще й удруге, а вдома посолила рибу в кадубі.

Провали нам'яті і далі непокоїли Сексон. Найдивніше, що вона зробила в такому стані, це коли була на Сенді- Бічі.

Одного вітряного пополудня вона отямилася, лежачи в ямі, яку сама й викопала, і застелила мішками, і навіть спорудила над нею якусь подобу даху з трісок та морської трави, притрушених згори ще піском.

Іншого разу вона прийшла до тями, коли була на мочарі, з оберемком трісок за плечима. Обіч неї ступав Чарлі Лонг. Навкруги було темно — його обличчя їй було видно при світлі зір. Сексон напівсвідомо запитувала себе, відколи віп балакає і що він казав. Потім їй нараз закортіло почути його слова. Вона зовсім не боялася його сили й дикої вдачі, дарма що була самотня в темряві, серед болотяної околиці.

— Сором, щоб така дівчина, як ви, докотилася до цього! — казав він, очевидячки, чи не вдесяте.— Скажіть тільки слово, Сексоп. Одне лише слово.

Сексон спинилася й спокійно глянула йому у вічі.

— Послухайте, Чарлі Лонгу, Білів присуд тільки тридцять день, і його термін уже виходить. Коли Я розкажу Йому, що ви чіплялися до мене, пропала ваша голова. Послухайте-но тепер: якщо ви зараз же заберетеся відси й дасте мені спокій, я йому не розказуватиму. Це все, що я вам хочу відповісти.

Здоровань коваль понуро зупинився в нерішучості; па обличчі його проступала дика жага, а руки несвідомо стискалися в кулаки.

— І ви така маленька, така крихітка,— розпачливо озвався він.— Я міг би роздушити вас однією рукою, міг би... я міг би зробити з вами що завгодно. Але я не хочу кривдити вас, Сексон. Ви це знаєте. Скажіть одне лише слово...

— Я сказала все, що мала сказати.

— Хай йому чорт! — скрикнув він у мимовільному захваті.— Ви не боїтеся! Ви зовсім не боїтеся!

Вони втупилися одне в одного і довго мовчали.

— І чого ви не боїтеся? — промовив він нарешті, приглянувшись до навколишньої темряви, неначе вивіряючи, чи не сховався тут десь її оборонець.

— Бо маю справжнього чоловіка,— як ножем відрубала Сексон.— А тепер краще йдіть собі!

Коли він пішов, Сексон перекинула оберемок на друге плече й рушила додому, подумки пишаючись своїм Біллі. Навіть сидячи за гратами, він боронив її своєю силою. Самого ймення його вистачило укоськати такого палисвіта, як Чарлі Лонг.

Того дня, як повісили Отто Френка, Сексоп пе виходила з хати. Вечірні газети докладно повідомили про виконання вироку. Фрепкові не дали навіть часу на оскарження. В Сакраменто * губернатором штату був залізничний маг¬нат, і він мав право відстрочити кару чи павіть і помилувати будь-якого виломника банку й крадія, але за робітника він і пучкою не смів кивнути. Так сказали сусіди, і так само були казали й Біллі та Берт.

Другого дня Сексон пішла до Скелястого муру. Поряд з нею ішов привид Отто Френка, а за ним посувалася ще непевніша й моторошніша тінь — Білова. Невже й па Біллі чекає такий самий страшний кінець? А певно,— якщо тільки не припиниться кровопролиття іі насильство. Біллі з природи борець, він відчуває, що має право боротись. А вбити людину так легко, навіть мимохіть! Скажімо, він заведеться з якимось страйколомом, а той упаде на тротуар або на брук і поб’є собі черепа. І тоді Біллі повісять. Повісили ж за це Отто Фрепка. Він теж не хотів убивати Ген-дерсона. Гепдерсонів череп тріснув цілком випадково. А проте — Отто Френка повісили.

Сексон ламала руки й голосно ридала, спотикаючись об каміння. Збігали години, а вона забула про все па світі, крім свого горя. Так дійшла вона аж до краю скелястого бар’єра, що врізувався в бухту поміж Оклепдом та Аламедською дамбою. Але самого муру вона вже не бачила. Як завжди о цій йорі високі хвилі припливу покрили все каміння. Сексон стояла по коліна у воді, а круг неї борсалися десятки здорових щурів, що з писком намагалися видряпатися по її ногах, рятуючись від припливу. Сексон скрикнула з жаху й огиди і труснула у воді ногою. Декотрі щурі пірнули у воду, інші тільки відступилися трохи, а одне пацюрище схопило зубами за її черевик. Вона наступила на нього другою ногою і роздушила. Сексон усе ще тремтіла, але тепер хоч могла бодай розглянутися спокійніше. Вона схопила ломаку, що гойдалася на хвилях неподалік, і швидко відігнала щурів.

Якийсь хлопчак, посміхаючись, саме підплив близько до берега на маленькому, яскраво пофарбованому човні. Вітер напнув вітрило па суденці.

— Хочете на борт? — гукнув він.

— Хочу,— озвалася Сексон.— Тут тисячі здоровезних пацюків. Мені дуже страшно.

Хлопчак кивнув головою, спустив трохи вітрило і підплив мало не впритул до Сексон.

— Відштовхніть прову,— наказав він.— Ось так. Гаразд. Я боюся потрощити кіля... А тепер мерщій па корму,— сюди, поруч мене!

Сексон легко скочила в човна й опинилася біля хлопця. Той перевів шкоти, вітрило напнулося під вітром, і човен помчав по брижастій поверхні моря.

— Ви в човні, як удома,— схвально промовив хлопчак.

Це був худенький, аж тендітний парубійко років на дванадцять-триадцять, проте здоровий виглядом; його великі сірі очі па засмаглому обличчі, вкритому ластовинням, дивились ясно й задумливо. Гарненький човен, очевидячки, був його власність, але Сексон одразу відчула, що він з їхнього табору, що він дитя народу.

— Я вперше в житті на човні, як нелічитипоромного катера,— засміялася Сексон.

Хлопчак пильно глянув на неї.

— Але по вас цього не знати. Ви так наче йнародилися на воді. Де ви хочете пристати?

— Мені байдуже.

Хлопчак розкрив рота ще щось сказати, тоді знов глянув на Сексон, поміркував хвилину, і раптом:

— Вільний час маєте?

Сексон кивнула.

— Цілий день?

Вона ще раз кивнула.

— Послухайте! Я збираюся на Козиний острів по тріску, а назад повернуся з вечірнім припливом. Вудок і принади в мене чимало. Хочете, поїдьмо разом? Ви теж надитимете рибу. А що вловите, те ваше.

Якусь хвилину Сексон вагалася. Її спокушала легкокрилість маленького човника — він прямував у море, як і ті судна, такі любі Сексон.

— А ти ж не втопиш мене? — жартома спитала вона.

Хлопчак гордо закинув голову.

— Я сам-один плаваю не перший день і досі, здається, ще не втопився.

— Ну, то гаразд,— згодилася вона.— Тільки пам’ятай: я зовсім не знаюся на човнах.

— Та це нічого! Ну, то я повертаю. Вважайте: коли я гукну: «За вітром!», то нахиліть голову, щоб вас не зачепило, і пересідайте па протилежний бік.

Хлопчак здійснив цей маневр, Сексон пересунулася й опинилась поряд нього, але з другого борту, а самий човен, змінивши напрямок, поплив до Довгої набережної, де містилися вугільні склади. Сексон була в захваті, тим більше, що плавба під вітрилами видавалась їй складним і таємничим мистецтвом.

— Де це ти цього навчився? — спитала вона.

— Самотужки. Бачите, я змалку любив човни, а що любиш, того ii легко навчишся. Це вже мій другий човен. На першому не було такого кіля. Я купив його за два долари і на ньому чимало навчився, хоч він безперестану протікав. Як ви гадаєте, скільки я заплатив за цього? Тепер він вартий двадцять п’ять доларів, а вгадайте, скільки я дав за нього?

— Бігме, не вгадаю,— відказала Сексон.— То скільки?

— Шість доларів. Подумайте,— такого човна за шість доларів! Звичайно, коло нього довелося добре попоморочитись, і вітрило коштувало два долари, весла — долар сорок центів, фарба — долар сімдесят п’ять центів. І все-таки одинадцять доларів п’ятнадцять центів за такого човника — це майже задарма. Я довго збирав ці гроші. Я розношу ранкові й вечірні газети, а сьогодні мене взявся замістити один товаришок — я йому даю за це десять центів, і з екстрених випусків увесь заробіток — його. Я був би й-давніш купив собі човна, якби не платити за лекції стенографії — мама хоче, щоб з мене став судовий репортер: вони деколи заробляють по двадцять доларів денно. Та моя душа до нього не лежить. Пхе! Просто соромно переводити гроші па якісь там лекції!

— А до чого ж у тебе лежить душа? — спитала Сексон трохи зпічев’я, а трохи із щирої цікавості, бо це довірливе, розумне хлоп’я припало їй до серця.

— До чого? — повторив він, звільна обертаючи голову до обрію; погляд його зупинився на брунастому силуеті Контра-Костських горбів, а тоді повз Алькатраз * пересу-

пувся в бік океану, туди, де Золота Брама. Мрійливий вираз його очей зворушив Сексон.

— Ось до цього,—сказав він, широким жестом обводячи далекий крайобрій.

— Цього? — не зрозуміла вона.

Хлопчак глянув на неї, дивуючись, що їй неясно.

— Невже ж у вас ніколи не буває такого почуття? — запитав він, розкриваючи свою заповідну мрію.— Невже вам ніколи не здається, що ви б умерли, якби не побачили, що криється за цими горами і за тими горами, які далі, і за тими, які ще далі?.. Л Золота Брама! За нею Тихий океан, Китай, Японія, Індія і... і Коралові острови. Крізь Золоту Браму ви можете поплисти куди завгодно — до Австралії, до Африки, до ліжбиськ котиків, до Північного полюса, до мису Гори. І все це чекає на мене, щоб я поїхав, подивився. Я ввесь світы вік прожив в Окленді, але нізащо в світі не залишуся тут до скопу. Я поїду далеко, далеко...

Хлопчакові забракло слів на всеосяжність його жадань, і він знов обвів широким жестом крайобрій.

Сексон теж пройняло трепетом. Вона ж бо так само ціле життя своє, окрім раннього дитинства, провела в Окленді. 1 їй жилося тут непогано... дотепер. А тепер, після всіх цих жахіть, її поривало швидше тікати звідси, як колись її предків поривало тікати зі Сходу. Та чому б і ні? Широкий світ вабив її, і вона відчувала, як серце їй переймають хлопцеві бажання. Її ж бо предки ніколи пе засиджувалися довго на одному місці, вони завжди перебиралися кудись. Сексон пригадала материні розповіді і давню гравюру у себе в альбомі, на якій її напівголі пращури, з мечами в руках, кидалися зі своїх гостроносих човнів у січу на закривавлених пісках Англії.

— Ти що-небудь чув про англосаксів? — раптом запитала вона.

— Ще б пак! — очі хлопцеві зблиснули, і він пильніше подивився па Сексон.— Я англосакс, кожна краплина крові в мені англосакська. Гляньте на мої очі й тіло: я зовсім білий там, де немає засмаги. І волосся було в мене біляве, як я був малий. Мама каже, що як я виросту, воно стане, на жаль, темно-русяве. А все-таки я англосакс. Я сип войовничої раси. Ми не боїмося нічого в світі! Оця бухта — ви думаєте, що я її боюся? — Очі йому спалахнули зневагою, коли вій глянув па воду.— Я перепливав її в таку бурю, що матроси з шаланд опісля завдавали мені брехню,

коли я про це розказував. Пхе! Страхополохи! Ми ще тисячі років тому лупили таких. Ми лупили всіх, хто стояв нам па шляху. Ми мандрували по всіх світах і всюди були переможці, на землі й на морі. Згадайте лорда Нелсопа, Депві Крокета, Поля Джоиса, згадайте Клайва і Кітченера , і Фремонта, і Малюка Карсопа, і безліч інших

Хлопчик провадив далі, а Сексон, сяючи очима, лише встигала кивати.

В голові у неї промайнуло, яке це щастя мати такого сипа. Все її тіло напружилося, немов у ній уже пульсувало нове, ще не народжене життя. Яка міцна порода!

Вона подумала про себе й про Біллі — вони теж із цієї самої кремезної породи, але їх приречено на бездітність. 1 азом з чередою дурнів вони опинилися в пастці, на яку перетворено людськими руками цей світ.

Вона знову заслухалася хлопчака.

— Мій батько був солдатом у Громадянській війні,— розповідав тон.— Він був військовий пластун і відвідувач. Південці двічі його мало не повісили як шпигуна. В бою під Вілсон-кріком * він пробіг півмилі, виносячи на спині свого пораненого капітана. У нього досі ще сидить куля в стегні. І так усі ці роки. Раз він навіть давав мені помацати. Перед війною він полював па буйволів і ставив пастки на хижого звіра. Коли йому вийшло двадцять років він зробився шерифом у себе в окрузі. А ПІСЛЯ війни, коли батько був за начальника поліції у Сілвер-Сіті, він повиганяв звідти всіх бешкетників та розбіяк. Він поперебував мало не по всіх штатах країни. Під час вербунку до війська за тих літ він міг хоч би й кого впорати і ще підліткомнагонив страх на плотарів Сасквегани. Його батько в бійці вбив чоловіка одним ударом кулака,—а мав же тоді, цілих шістдесят років! Коли йому полічили сімдесят чотири роки, в його другої жінки знайшлися близнята; а помер він, орючи в полі волами, коли йому стукнуло дев’яносто дев’ять років. Він саме розпріг волів і сів під деревом спочити, та так сидячи й помер. Мій батько вдався в нього; тепер він уже здорово підстаркуватий, але не боїться нічого в світі, бо теж правдивий англосакс! Він служить у поліції, але страйкарів пі разу й пальцем не зачепив. Йому все обличчя у кров розбили камінняччям, а він тільки переламав свого кийка над головою якогось галабурдника.

Хлопчак замовк, щоб віддихнутися, і глянув па Сексон.

— Е,— сказав він.— Не хотів би я бути па місці того галабурдпика!

— Мене звати Сексон,— сказала вона.

— Це ваше прізвище?

— Ні, ім’я.

— Оце так! — вигукнув хлопчак.— То вам поталанило. Оце якби мене звали бодай Ерлінг! Знаєте — Ерлінг Хо¬робрий, або Волф, або Свен, або Ярл! *

— А як же тебе звати?

— Та просто Джон,— сумно відказав хлопчак.— Але я не дозволяю нікому звати себе Джоном — хай звуть Джеком. Я добре наклав з десяткові хлопців за те, що надумалися кликати мене Джон або Джонні. Хіба ж це не гидко навіть чути — Джонні!

Воші вже минули вугільні склади Довгої набережної, і хлопчак скерував човна в напрямку Сан-Франціско. Суденце вийшло у відкриту бухту. Західний вітер подужчав і наганяв білі гребені. Човен весело мчав за вітром. Коли бризки перелітали через борт, Сексон сміялася, і хлопчак схвально поглядав на неї. Повз них проїхав поромний катер, і пасажири на верхній палубі збилися над бортом, дивлячись на човна. Від хвиль, здійнятих катером, човен на чверть зачерпнув води. Сексон узяла порожню бляшанку й зирнула на хлопця.

— Оце до діла,— сказав він.— Вичерпуйте! — А коли вона скінчила, додав: — Ще один ривок і ми на Козиному острові. Отаборимося біля Торпедної станції — там великий приплив і вода завглибшки в п’ятдесят футів. Але ж ви змокли до рубця! І нічого? Недарма ж у вас таке ім’я - Сексон. У вас у жилах англосакська кров. Ви одруж0ені?

Сексон кивнула, і хлопчак насупив брови.

— І навіщо? Я от збираюся в мандри по світі, а вам годі й думати про таке. Ви зв’язані по руках і ногах. Одне слово, об’якорилися.

— А все-таки бути одруженою дуже приємно,— всміхнулася Сексон.

— Звісно, всі одружуються, проте квапитися з цим не слід. Чому ви не могли трохи підіждати, як от я? Я теж одружуся, але тільки тоді, як стану старий і побуваю геть усюди.

Вони підпливли з завітряного боку до Козиного острова. Сексон слухняно сиділа в човні, а хлопчак згорнув вітрило

й кинув невелику кітву. Потім він витяг вудочки й показав Сексон, як начеплювати на гачок принаду — солоних пічкурів. Вони закинули вудочки глибоко в воду й стали чекати.

Скоро клюне,— підбадьорював її хлопець.— Мені лише двічі за всі рази не пощастило. Може, ми тим часом попоїли б?

Незважаючи па запевнення Сексон, що вона не голодна, хлопчик по-товариському поділив свій сніданок на двох і навіть круте яйце й червонощоке яблуко розрізав пополам.

Але тріска щось не клювала. Хлопець тим часом витяг з корми човна книжку в полотняних палітурках.

Це з безкоштовної бібліотеки,— пояснив він Сексон і заглибився в книжку, притримуючи однією рукою сторінку» а Другу наставивши на вудочку, готовий схопити її, тільки-но риба сіпне за гачок.

Сексоп прочитала заголовок: «У затопленому лісі».

Ось послухайте,— озвався хлопчак за кілька хвилин і прочитав Сексон про те, як страшна повідь затопила тропічний ліс, де саме під той час опинились якісь хлопчиська на плоті.

Подумайте тільки! скрикнув він.— Оце така Амазонка, коли вона розіллється. А скільки таких див по білому світі — скрізь, скрізь, опріч Окленда. Як па мене, то Окленд — це просто початок дороги. Ех, щасливі ті хлопці! У них справжні пригоди!.. Але дарма!.. Я теж колись перекинуся через Анди на верхів'я Амазонки, пройду ввесь каучуковий край і човном пропливу тисячі миль Амазонкою аж до самого гирла. Там вона така широка, що з одного берега другого й не видко, і за сотню миль від землі в океані можна напитися найчистішої прісної води.

Але Сексон не слухала його. Одна фраза яскраво врізалася їй у голову: Окленд — це просто початок дороги. Вона ніколи не дивилася на рідне місто з цього погляду. Вона завжди вважала, що тут вік звікує, та й годі. Але щоб Окленд був початком дороги? А проте — чом би й ні? Чому Окленд не може бути для неї лише проміжною залізничною станцією чи пристанню? Звичайно, тепер в Окленді залишатися не можна. Хлопчина має рацію. Окленд це початок дороги. Але куди виїхати?.. Тут плин її думок урвав¬ся, бо саме цю мить щось сіпнуло за вудку. Хлопчак підбадьорив Сексон, і вона швидко потягла волосінь, пере-

бираючи руками; за хвильку над водою вже тріпотіла здорова блискуча тріска. Сексоп зняла рибину з гачка, начепила нову принаду і знову закинула вудочку. Хлопчак загнув сторінку ii відклав книжку набік.

— Скоро вона заклює наввипередки,— сказав він.

Але риба не поспішала.

— Ви коли-небудь читали капітана Майи-Ріда? спитав він.— Або капітана Марієта? Чи Валентайпа? *

Сексон похитала головою.

— І ви іде з раси англосаксів! — обурено скрикнув він.— Та в безкоштовній бібліотеці сила-силенна їхніх творів! Я маю два абонементи: мамин і свій, і щоразу забігаю туди після школи — перед тим, як розносити вечірні газети. Я засовую книжки спереду під сорочку, і шлейки їх там тримають. Одного разу, як я розносив газети на Другій та Маркіт-стріті, на мене напав отаман тамтешніх урвиголов. Ми, звичайно, почали битися. Він хотів був дати мені під микитки, але вдарився кулаком об палітурку. Побачили б ви його кислу пику! Тоді вже я завдав йому! А вся його ватага хотіла мене опасти. Добре, що мене виручили двоє робітників-ливарників. Вони зажадали, щоб усе було як годиться. Я дав їм потримати свої книжки.

— А хто переміг? — спитала Сексон.

— Ніхто,— неохоче визнав хлопчак.— Мені здавалося, що моє брало гору, але ливарники вирішили, що нічия, бо надбіг поліцай і розігнав нас, ще як ми тільки півгодини билися. Зате скільки людей назбиралося! Душ із п’ятсот,— не менше!

Хлопчик раптом замовк і схопився за вудочку. У Сексон теж почало брати, і за дві години вони наловили разом з двадцять фунтів риби.

Пізно ввечері під’їздив маленький човник до Окленда. Вітер був свіжий, але не міцний, і човник сунув поволі, волочачи за собою велику палю, яку хлопець виловив у воді, заявивши, що її можна продати щонайменше за три долари. Світив повний місяць, тихо хлюпали хвилі припливу. Сексоп упізнавала знайомі місця: ремонтні доки, Сенді-Біч, корабельні, цвяхарні, причал Маркіт-стріт. Хлопчак спрямував човна до обшарпаного причалу для човнів, що прилягав до вулиці Кастро. Вздовж берега стояли вряд шаланди, навантажені піском та нарінком. Хлопець примусив Сексон узяти собі половину влову, бо вона

допомагала йому витягувати рибу, але докладно пояснив їй, що паля належить виключно йому, оскільки він сам її витяг.

Попрощалися вони на розі Сьомої та Поплар-стріту. Сексон сама подалася додому зі своєю половиною риби. І хоч вона й стомилася за цей довгий день, усю її істоту проймала дивна піднесеність. Почистивши рибу, Сексон лягла і, засинаючи, подумала, що коли знову настануть спокійні часи, вона переконає Біллі купити човна, щоб по неділях виїздити у море, як оце виїздила вона сьогодні.

РОЗДІЛ XVII

Сексон проспала всю піч, не ворухнувшись, мертвим сном і вперше за кілька тижнів прокинулася свіжа й бадьора. Вона почувала себе знову собою, немов з неї спав гнітючий тягар або ж розвіялась імлиста заслона поміж нею та сонцем. Голова проясніла, залізний обруч, що так боляче здушував їй мозок, тепер зник. їй було навіть весело. Розподіляючи наловлену рибу на три частини — для місіс Олсен, Мегі Донегю і для себе самої,— Сексон несвідомо наспівувала якоїсь пісеньки. Вона радо потеревенила із кожною з них, а повернувшись додому, жваво заходилася прибирати у занехаяній господі. Вона поралася, співаючи, і крізь пісню їй усе чулися чарівні хлопцеві слова: Окленд — це просто початок дороги.

Все було ясно як день. Її та Білова проблема стала зрозуміла, мов найпростіша арифметична задача: якого завбільшки треба килима, щоб застелити підлогу в кімнаті стільки-то футів завдовжки й стільки-то футів завширшки? Скільки треба шпалер, щоб обклеїти стіни в такій-то кімнаті? Вона була слабувала па голову, дивні прогалини доймали її пам’ять, вона почувалась, наче сама не своя. Ну то що ж? Це все через той клопіт, в якому вона безневинна. Вона зазнала того самого, що й Біллі. Він поводився якось чудно, бо й він був сам не свій. І всі їхні знегоди — це знегоди людей, що опинились у пастці. Окленд — це пастка. Окленд — це просто місце, звідки вирушають у дорогу.

Сексон перебирала в пам’яті своє шлюбне життя: все спричинив страйк і ця скрута. Якби не страйк та не бійка у неї перед домом, вона б не втратила свого немовляти. Якби Біллі не впав у розпач від безнадійної боротьби

биндюжників, якби не безробіття — він би ніколи ге почав пиячити. Якби не скрута, вони б ге взяли собі пожильця, і Біллі не опинився б у в'язниці.

Сексон одне знала напевно: місто — не для неї з Біллі, не для кохання й не для малих дітей. Вихід простий: вони покинуть Окленд. Хай дурні лишаються тут, схиляючи голови перед долею. Але вони з Біллі не дурні, вони не схилять голів. Вони підуть уперед і поміряються з долею! Куди — вона не знала, та це з'ясується потім: світ широкий. Поза тісним колом гір, ген за Золотою Брамою вони знайдуть те, чого прагнуть. Хлопчак тільки в одному помилився: хоч вона й заміжня, але до Окленда не прикута. Для неї й для Біллі світ відкритий і приступний, як і для їхніх непосидючих вільних предків. Тільки дурні завше осідали десь там позаду,— дужі простували вперед. А вони з Біллі — дужі. Бонн підуть уперед за рудаву смугу горбів Контра-Коста або за Золоту Браму.

Напередодні повернення Біллі Сексон завершила скромну підготовку до його зустрічі. Сексон сиділа без грошей, і якби не страх знову розсердити чоловіка, вона позичила б у Мегі Донегю па переїзд у Сан-Франціско і продала б там дещо зі свого рукоділля. Вдома був тільки хліб, картопля та солоні сардини; отож надвечір, під час морського відпливу, Сексон пішла на берег набрати скойок і назбирати палива. О дев'ятій вечора вона подалася додому з в'язанкою гілляччя та лопаткою па плечах і з цеберком скойок у вільній руці. Дійшовши до повороту, Сексон хутко перетяла освітлене електрикою місце, щоб, бува, не впізнали сусіди. Але назустріч їй підходила якась жінка; пильно глянувши на Сексон, вона враз зупинилася. То була Мері.

— Господи, Сексон! — скрикнула вона.— Невже дійшло вже до цього?

Сексоп підвела на неї очі; одного погляду їй вистачило, щоб побачити всю трагедію своєї колишньої товаришки. Мері схудла, але на щоках їй грав досить підозрілий рум'янець. Її великі очі стали гарніші й більші; вони були тепер навіть занадто великі, занадто гарячково-блискучі й неспокійні. І одягнена вона була добре, але теж занадто добре. Вся якась знервована, вона боязко оглянулася назад у темряву.

— Господи — а ти?..— прошепотіла Сексон і не докінчила.— Ходім до мене,— нарешті додала вона.

Якщо ти не соромишся йтизі мною...— гостро озвалася Мері, по-давньому запальна.

— Ні, ні, заперечила Сексон.— Це через оці дрова та скойки. Я не хочу, щоб знали сусіди. Ходімо, Мері.

Ні, Сексон, я не можу. З дорогою душею б, але не можу. Треба встигнути на найближчий потяг до Фріско. Я давно тебе чекала, стукала до тебе з чорного ходу. Але в хаті було темно. Біллі ще не повернувся?

— Завтра повернеться.

— Я читала про це в газетах,— похапцем провадила далі Мері, стурбовано озираючись.— Тоді я була в Сток-тоні.— Раптом вона мало не визвірилась па Сексон: — Ти мене, звичайно, не ганиш,— правда? Я просто не могла піти знову працювати, поживши своїм домом. Мені остогидла робота. Я знемоглася, певно, та й узагалі звелася ці на що. Якби ти знала, як я зненавиділа нашу пральню ще до шлюбу! А тепер це паскудне життя!.. Як перед богом, Сексон, ти собі уявити не можеш і сотої частки цієї гидоти! О, як мені хочеться вмерти, вмерти, щоб нічого пе бачити й не чути! Слухай... ні, зараз я не можу. Онде потяг уже підходить до Аделайн-стріту. Я біжу. Можна мені прийти?..

— Ану, швидше там! — пролунав нараз ЧОЛОВІЧИЙ голос.

З темряви проступили обриси незнайомця. Він не був робітник,— Сексоп це відразу завважила. Добре вбраний, соціально він стояв далеко нижче від робітничої верстви.

— Я зараз, одну хвилинку! — благально озвалася Мері.

З топу, яким вона промовила ці слова, Сексон зрозуміла,

що Мері боїться цього чоловіка, котрий волів не виходити на світло.

— Мені пора, прощавай,— обернулася Мері до Сексон, дістаючи щось із рукавички.

Вона стиснула вільну руку Сексоп, і та відчула у себе на долоні маленьку гарячу монету. Сексон опиналася, силкуючись повернути монету Мері.

— Ні, ні! — благала Мері.— Заради давньої приязні. Може, ти мені колись віддячиш. Ми ще побачимося. Прощавай!

Заридавши раптом, вона обвила Сексон руками і притиснулась до її грудей, мнучи пера свого капелюшка об в’язанку гіллячча. Потім відступила на крок, уся розгарячкована й тремтяча, і зазирнула Сексон глибоко в вічі.

— ІІу, вже рушай, рушай! — дався чути з темряви владний чоловічий голос.

— О Сексон...— схлипнула Мері та н зникла.

Вдома, засвітивши лампу, Сексон глянула па монету. Це були п’ять доларів, ціле багатство в її становищі. Вона подумала про Мері та про чоловіка, якого Мері так боялася. Ще одна чорна пляма Оклендові на карб! Мері — ще одна занапащена душа. Сексон чула від когось, що такі жінки живуть пересічно лише по п’ять років. Вона глянула па монету й викинула її в зливальницю. Заходячись чистити скойки, вона ще почула, як забрязкотіла монета, скочуючись по трубі.

Наступного ранку Сексон полізла під зливальницю, розкрутила трубу і витягла монету — і все це заради Віллі. Всі казали, що в’язнів тримають на голодних харчах; ні, після місяця в’язничної пайки не могла вона поставити перед Біллі самі скойки та черствий хліб! Біллі так любив густо намазати масла на хліб, любив їсти СОКОВИТИЙ, ТОВ¬СТИЙ біфштекс, засмажений на сухій гарячій сковороді, і запивати його справжньою кавою, та ще іі мати її досхочу!

Біллі прийшов аж після дев’ятої, і дружина зустріла його у своїй найкращій хатній сукні.

Сексон дивилася, як він повільно ступав сходами на ганок, і, якби по сусідські діти, що повитріщалися на нього через вулицю, стрілою підбігла б до чоловіка. Не встиг Біллі покласти руку на клямку, як двері перед ним розчинилися, а причинити їх він мусив уже спиною, бо руками поспішив обняти Сексон. Ні, він не снідав; але тепер, коли вона з ним, йому іі їсти не хочеться. Він тільки поголився в перукарні і всю дорогу пройшов пішки не було грошей па трамвай. От якби помитись та змінити білизну! Хай вона не підходить до нього, поки він такий брудний!

Закінчивши всю цю процедуру, Біллі сів у кухні, дивлячись на Сексон, що поралася біля плити. Йому відразу впало в око, чим вона палить, і він запитав, звідки це в неї. Сексон розповіла йому все: як вона збирала паливо на березі, як перебилася цей місяць, не вдаючись до спілки; а коли обоє посідали за стіл, розповіла іі про вчорашню зустріч із Мері. Про п’ять доларів вона, одначе, змовчала.

Біллі раптом перестав жувати перший кусень біфштексу. Вираз його обличчя злякав її. Він тут-таки виплюнув

м’ясо на тарілку.

— Ти взяла в неї гроші па м’ясо? — звинувально про¬

мовив він.— У тебе не було грошей, різник па віру не дасть, а проте м’ясо ось... Так чи ні?

Сексон тільки похилила голову.

В очах його промайнув страшний, бездонний погляд, холодний і стриманий,— такий погляд вона вперше побачила в Біллі ще у Візл-парку, коли він бився із трьома ірландцями.

— Чого ти ще накупила? — спитав він не брутально й не сердито, а з крижаною люттю в голосі, що її не могли віддати ніякі слова.

Сексон, одначе, як це не дивно, заспокоїлася. Хіба не все одно? Чого ж іншого можна сподіватися від Оклепда? Адже це все лишиться позаду, коли вони виїдуть звідси, коли Окленд стане просто початком дороги.

— Кави й масла,— відповіла вона.

Він викинув на сковороду м’ясо з обох тарілок, пакетик масла й намащений хліб і туди ж таки висипав каву з бляшанки. Потім вийшов па двір і викинув усе в смітницю. А каву з глечика вилив у зливальницю.

— Скільки ще в тебе зосталося? — запитав він.

— Три долари вісімдесят центів,— порахувала вона, віддаючи йому гроші.— За м’ясо я заплатила сорок п’ять центів.

Біллі глянув на гроші, теж порахував їх і вийшов до передпокою. Сексон чула, як відчинились і зачинились двері, і зрозуміла, що гроші він викинув на вулицю. Коли він повернувся до кухні, перед ним па чистій тарілці лежала смажена картопля.

— Ти знаєш, дешева рибка — погана юшка, Робертси цього не люблять,— промовив Біллі.— Але, далебі, від такого підживку мені аж верне. Воно ж смердить!

Біллі глянув на смажену картоплю, та шмат черствого хліба і склянку води, яку дружина саме ставила біля його тарілки.

— Не турбуйся,— всміхнулася Сексон, коли він завагався.— Це все не заплямоване.

Він скинув на неї швидким поглядом — чи вона, бува, не глузує,— зітхнув і сів до столу. Але за хвильку схопився знову іі простяг до неї руки.

— Я зараз попоїм, але дай мені перше з тобою наговоритись,— мовив він, сідаючи й міцно стискаючи її в обіймах.— Та іі вода не кава, вистигне — не зіпсується. А тепер послухай: па цілому світі ти для мене одна-єдина.

Ти не відсахнулася від мене й не злякалася того, що я допіру зробив, і я дуже радий. Забудьмо про Мері. І моє серце не камінь — мені її шкода, як і тобі, і я все зроблю для неї. Я б їй ноги мив, як колись Христос. Я був би годував її за своїм столом, дав би їй притулок під своїм дахом. Ллє це ще не підстава, щоб користуватися з її заробітків. А тепер забудьмо про неї. Подумаймо краще про себе: зараз г. тільки ти і я, ти і я, і к бісу ввесь світ! Решта все дурниця! Більше тобі ніколи не доведеться мене боятися. Мені з віскі не по дорозі, а тому годі пити! Я мов здурів і зле поводився з тобою. Та це все минуло й такого ніколи більше не станеться. Я хочу почати нове життя.

Тепер послухай-по сюди! Мені не тра було так хапатися. А я хапався. Тра було перше порадитися з тобою. А я не порадився. Знаєш, який я гарячковий! Отож ця гарячковість і підвела мене. Але якщо ти можеш себе стримати на рингу, то можеш і в родинному житті. Тільки я не встиг подумати. Несила мені було це перетравити — ну от несила! Та й ти б не хотіла, щоб я з цим мучився — так само, як і я б не хотів, щоб ти терпіла щось тобі нелюбе.

Сексон випросталася в Біллі па колінах і пильно глянула па нього, запалившись якоюсь думкою.

— Біллі, ти це направду?

— Звісно, направду.

— Ну, тоді й я тобі скажу щось, чого й мені несила довше терпіти. Як на мене, то краще вже смерть.

— То що це? — запитав він, перемовчавши.

— Це залежить від тебе,— мовила вона.

— То випалюй.

— Ти ще не знаєш, на що йдеш,— попередила вона.— Може, ліпше тобі відступитися, поки не пізно.

Біллі вперто похитав головою.

— Як несила тобі терпіти, то й не терпітимеш. Шквар!

— По-перше,— почала вона,— годі вганяти за скебами.

Біллі розкрив був рота, але стримав мимовільний протест.

— А по-друге,— годі з Оклендом.

— Ну, цього я вже не розумію.

— Годі з Оклендом. Годі жити в Окленді. Як на мене, краще вже смерть. Покиньмо все — і виїдьмо звідси.

Біллі помалу оцінював її пропозицію.

— Куди? — запитав він нарешті.

— Будь-куди. Аби-куди. Викури цигарку й поміркуй над цим.

Він похитав головою, уважно дивлячись па Сексон.

— Ти це справді? — спитав він перегодом.

— Еге ж. Мені так само хочеться здихатись Окленда, як тобі хотілося здихатись біфштекса, кави й масла.

Сексон бачила, як напружує Біллі всю свою істоту, перш ніж відповісти.

— Тоді гаразд, якщо тобі цього так хочеться. Заберемося з Окленда. Хоч би й назавше. Хай йому чорт, цей Окленд не дав мені нічого доброго. Либонь, я потраплю заробити на нас двох і деінде. А тепер, коли з цим вирішено, скажи мені, за віщо ти маєш серце на Окленд?

І Сексон розповіла йому все, про що передумала, виклала цілий звинувальний акт проти Окленда, нічого не оминувши — ані свого недавнього візиту до лікаря Гентлі, ані пиятики Біллі. А Біллі тільки обійняв її ще дужче і знову запевнив у своїй непохитності.

Час збігав. Смажена картопля захолола, у грубці погасло.

Сексон скінчила. Тоді Біллі підвівся, не випускаючи її з обіймів, і глянув на картоплю.

Задубіла, усміхнувся він до Сексон.— А ти знаєш що? Вберись-но якнайкраще. Ми підемо погуляємо, десь поїмо й ушануємо цей день. Треба ж нам відзначити його, раз ми вирішили поставити все па карту й забратися звідси з усіма манатками. І ми не йтимемо пішака. Десять центів мені може позичити голяр на переїзд, та і я ж маю дещицю, щоб заставити, і ми погуляємо на славу.

Цією «дещицею» виявилися кілька золотих медалей, що їх одержав колись Біллі за свої боксерські виступи на аматорських змаганнях. Дядькові Сему, заставникові, ці медалі були по знаку, і коли Біллі виходив звідти, в кишені у нього весело побрязкувала жменя срібла.

Біллі тішився, як дитина, і Сексон тішилася разом з ним. Зупинившись на розі коло тютюнової крамнички купити пачку тютюну, він раптом передумав і взяв цигарок.

— Гуляй, душа! — засміявся Біллі.— Сьогодні — щоб усе найкраще, навіть фабричні цигарки. І досить з нас шинків та японських їдалень. До Барнума — і край!

І вони подалися до ресторану на розі Сьомої та Бродвея, де були уряджали колись свою шлюбну вечерю.

— Л давай-по вдамо, наче ми не одружені,— запропонувала Сексон.

— Чудово! — зрадів Біллі — Візьмемо окремий кабінет, і офіціант щоразу стукатиме в двері, нерпі ніж увійти.

Але Сексон це вже визнала надмірним.

— Ні, Біллі, з нас забагато здеруть. Доведеться давати йому на чарку за його стукання. Ми собі посидьмо в загальній залі.

— Замовляй, що хочеш,— гостинно заявив Біллі, коли вони сіли.— Що ти скажеш про м’ясо по-родинному — всього півтора долари?

— Та щоб добре підсмажене,— розохотилася Сексон. —

1 якнайкращої кави. Тільки спершу устриці: я хочу їх порівняти з устрицями зі Скелястого муру.

Біллі кивнув головою і глянув на неї з-за мето.

— Тут є скойки; замов їх і пересвідчись, чи вони зрівняються з твоїми?

— Ай замовлю! — скрикнула Сексон, і очі її блищали.— Світ — наш. Ми подорожні й просто мандруємо через це місто.

— Так, справді,— згодився неуважно Біллі, вдивляючись у шпальту театральних оголошень, а тоді підніс очі від газети:— У Бела денна вистава. Ми можемо купити квитки за чверть долара... Але ж чорти б його батькові, ото не поталанило!

І такий запеклий та гнівний був його вигук, що Сексон пройнялася тривогою.

— Чом же я раніше не збагнув! — нарікав Біллі.— Треба було піти до «Форума» попоїсти. Це шиковне кубло, де такі молодці, як Рой Бланшар, розтринькують нашу кривавицю.

Біллі з Сексон придбали квитки до театру Бела, але було ще рано, і вони зайшли тим часом до кіпо на Бродвеі. Спершу показали фільм з ковбойського життя, а тоді французьку комедію і, нарешті, драму з сільського побуту, дія якої відбувалася десь у центральних штатах. Починалося сценою на фермерському подвір’ї. Промінь сонця золотив ріг клуні й огорожу, а на землі лежала клантювата тінь від широковітих дерев. По подвір’ї снували перевальцем кури, індики й качки. Здоров зна льоха зі своїми сьома поросятами нецеремонно й самовпевнено прокладала собі шлях між курей, а кури помщалися за це на поросятах, дзьобаючи їх, коли ті відставали від матері. З-за ого-

рожі дрімливо дивився кінь і час від часу розмірено її лінькувато помахував хвостом, що зблискував па сонці.

— Відчуваєш, як жарко, скільки тут мух! — прошепотіла Сексон.

Звичайно. А хвіст у нього! Зовсім як живий! Еге, мене не обдуриш, коник упертий, певно, знає, як закидати хвоста впоперек віжок. Я б не здивувався, якщо названо його Залізним Хвостом.

По подвір'ї пробіг пес. Льоха злякалася й кумедними стрибками кинулась навтіки разом зі своїм потомством, а за ними погнався пес. На сцену вийшла дівчина: крислатий капелюшок висів у неї па спині, а в полі фартуха було зерно, яке вона стала розсипати птиці. Згори позліталися голуби і собі теж почали дзьобати зерно. Повернувся пес, але заклопотане птаство не звертало на нього уваги, і він походжав собі поміж нього, вихляючи хвостом та всміхаючись до дівчини. А з-за огорожі кивав головою кінь і досі метляв хвостом.

Потім надійшов юнак, і досвідчена кінематографічна аудиторія відразу вгадала, що це герой. Але Сексон не вважала на любовну інтригу, на ревне благання хлопця і на соромливий опір дівчини; перед очима в неї все стояли кури, клаитюватпй затінок під деревами, заллята сонцем стіна клуні, дрімливий кінь, що безнастанно помахував хвостом.

Сексоп щільніше притулилася до Біллі, а її рука, пронісшись йому під ліктем, шукала його пальців.

О Біллі,— зітхнула вона.— Я б умерла зі щастя, якби там пожила!

А коли фільм закінчився, вона запропонувала зостатися й подивитись його вдруге, бо до театру було ще рано.

Почався новий сеанс, і відколи на екрані знову з'явилося фермерське подвір'я, Сексон проймалася щораз більшим збентеженням. Тепер вона розглянула все детальніше. Вона побачила поля, хвилясті пагорби і небо з білими плямами хмар. Вона вже впізнавала декотрих курей, особливо войовничу стару квочку, що не боялася льохи і запекло наскакувала на поросят та мстиво хапалася до зерна. Сексон дивилася на пагорби за полями, на широкий обрій і вдихала повними грудьми цей простір, дозвілля та супокій. Сльози затуманили їй очі, і вона, радісна й щаслива, тихо заплакала.

— Я знаю, що зробив би з цим конем, якби він устругнув мені хвостом яку штуку,— прошепотів Біллі.

— А я знаю, куди ми подамося з Окленда,— заявила Сексон.

— Куди?

— Туди.

Біллі глянув на неї і перевів очі услід за її поглядом: па екрап.

— О,— зітхнув він, подумав і додав за хвильку: — А чому б пак ні?

— Біллі, то ти згоден?

Губи Сексоп аж тремтіли, і шепіт її було насилу чути.

— А певно, відказав Біллі,— сьогодні він був по-королівському щедрий.— Я не я, коли не буде так, як ти хочеш... Мене самого завше вабило село. Еге! Я бачив, як отаких коней продавали за півціни... а я вмію їхній норов приборкувати.

РОЗДІЛ XVIII

Ще тільки вечоріло, коли Біллі й Сексон, повертаючись із театру, вийшли з трамвая па розі Сьомої та Пайн-стріту. Вони разом купили дечого в крамниці й розійшлися: Сексон рушила додому готувати вечерю, а Віллі — до товаришів-биндюжників, що страйкували цілий місяць, поки він сидів у в’язниці.

— Бережи себе, Біллі! — гукнула йому Сексоп навздогін.

— Звісно,— відказав він, усміхнувшись до неї через плече.

Серце Сексон тьохнуло від цієї усмішки. Це була його давня люба усмішка, яку вона хотіла завжди бачити у нього па обличчі і заради якої, озброєна своєю власного життєвою мудрістю та мудрістю Мерсідіз, вона ладна була кинутися в найзапеклішу в світі боротьбу. Думка про це яскраво спалахнула в її мозку, і, гордовито всміхнувшись, Сексон пригадала всі свої гарненькі деталі туалету, розкладені й розвішані вдома у шафі та комоді.

За три чверті години вечеря була готова, залишалося тільки кинути баранячі котлети на сковороду, коли почується хода Біллі надворі. Сексоп сиділа й чекала. Нарешті хвіртка хряснула, але замість Біллиних кроків Сексон по¬

чула безладний тупіт кількох пар ніг. Сексон притьмом опинилася коло дверей. На порозі стояв Біллі, але не той, з яким вона нещодавно попрощалася. Поруч був малий хлопчик, тримаючи в руках його капелюха. Обличчя Біллі щойно помили, чи, певніше,— обілляли водою, бо вся сорочка й плечі в нього були мокрі. Його світле вогке волосся прилипло до лоба і потемніло від крові, що запеклася на голові. Обидві руки нерушно звисали вздовж тіла. Проте лице його було спокійне, і він навіть усміхався.

— Все гаразд,— заспокоїв він Сексон.— Оце штука скоїлася! Трохи полатали боки, але не біда. Він обережно переступив поріг.— Заходьте, хлопці. Ми всі пошилися в дурні.

За ним увійшли хлопчик з капелюхом, Бад Строзерс, ще один биндюжник, якого Сексоп знала, і двоє незнайомців. То були кремезні високі хлопці; вони зніяковіло дивилися на Сексон, немов побоюючись її.

— Все гаразд, Сексон,— знову почав Біллі, але Бад урвав його:

— Перш за все треба покласти його в ліжко й розрізати одежу. Обидві руки в нього поламано, а оце й штукарі, що наробили лиха.

Він показав на двох незнайомців, які потупилися й що зніяковіліше стали переступати з ноги на ногу.

Біллі сів на ліжко, і, поки Сексоп тримала лампу, Бад з незнайомцями розрізали й зняли з нього піджака, верхню та спідню сорочку.

— Не схотів піти до приймального пункта,— озвався Бад до Сексон.

— Ні за що в світі,— підтвердив Біллі.— Я послав по доктора Гентлі, і він скоро буде. Мої руки — все моє багатство. Досі вони служили мені непогано. І я теж мушу про них подбати. Не хочу, щоб якісь студенти вчилися на моїй шкурі.

— Але як же це сталося? — запитала Сексон і перевела погляд з Біллі на незнайомців, ошелешена їхньою взаємною приязністю.

— О, вони молодці! — озвався Біллі.— Вони просто помилилися. Це биндюжники з Фріско, і воші прийшли нам на допомогу — чимало їх.

Почувши ці слова, обоє биндюжників начебто трохи повеселішали й кивнули головами.

— Еге ж, місіє,— хрипко промовив ОДІІП з них.— їй-бо, це чиста помилка... лукавий збив з паптелику.

— У кожному разі — могорич за вами,— всміхнувся Біллі.

Сексон аніскілечки не гарячкувала й узагалі ледве чи була збуджена. Чого ж іншого можна було сподіватися від Окленда? Стільки вже ж лиха наробив вій їй та її близьким! До того ж Біллі було поранено не дуже серйозно. Переломи на руках і побита голова загояться. Сексон принесла стільці й усіх посадовила.

— А тепер розкажіть мені, що трапилося,— попрохала вона.— Я ніяк не зрозумію, чому ці парубки перебивають моєму чоловікові руки, а тоді проводять його додому і ще воркують з ним!

— І справді,— погодився Бад Строзерс.— Бачте, сталося це таким чином...

— Заткай рота, Баде! — перебив його Біллі.— Ти ж нічого не бачив.

Сексон глянула па сан-франціеьких биндюжників.

— Ми приїхали сюди на підмогу, бачивши, що оклендським товаришам непереливки,— почав один з них.— І декотрим страйколомам уже показали, що упряж — то ще не вся на світі робота. Отож ми з Джексоном видивлялися туди-сюди, де б його злапати такого голубка. А тут, як па гріх, саме ваш чоловік поспішає. І тільки він...

— Стривай,— урвав його Джексон,— не так! Бачте, своїх хлопців-биндюжників ми знаємо кожного в лице. Ну, а вашого чоловіка ні разу раніше не бачили, бо ж він...

— Як то кажуть, був тимчасово вилучений,— знову перебрав мову перший биндюжник.— Отож як ми побачили його, то подумали, що це, мабуть, страйколом тікає від нас завулком...

— Знаєш, той, що за бакалійнею Кембела,— докинув Біллі.

— Еге ж, за бакалійнею,— провадив далі перший биндюжник.— Ми були певні, що він з тих телепнів, що їх найняли за посередництвом Мюрея та Реді, і що він хоче поза огорожами прошмигнути до стаєнь.

— Колись і ми з Біллі спіймали там одного,— вставив Бад.

— Отож ми гав не ловимо,— новів далі Джексон, звертаючись до Сексои.— ІДе-бо нам не первина, знаємо, як до-

шкулити цим капосникам. Ну, ii так ми злапали вашого чоловіка в завулочку.

— Я шукав там Бада,— пояснив Біллі.— Хлопці сказали мені, що він десь у тому кінці завулка. Коли це підходить Джексон і просить у мене сірника.

— Отут я й узявся до роботи,— озвався перший биндюжник.

— Що за роботи? — не зрозуміла Сексоп.

— А оцієї самої.— Робітник показав на Біллину покалічену голову.— Я приголомшив його. Він упав додолу, як підрізаний бик, а потім насилу підвівся на коліна, забубонів,— манджайте, мовляв, па своїх двоїх, поки вони що цілі... Видко, памороки йому забило, чисто, як з перепою. І тоді ми й зробили це.

Чоловік замовк, вважаючи розповідь скінченою.

— Тоді перебили йому ломом обидві руки,— пояснив Бад.

— Допіру як кістки хруснули, я опам’ятався,— підтвердив Біллі.— А оці двоє стоять та й зуби шкірять. «Це тобі відіб’є охоту па часину»,— приказує Джексон. А Енсон і собі: «Цікаво, як ти, небоже, правитимеш тепер кіньми». Тоді Джексоп: «Треба йому дати ще на щастя»...— і трісь мені кулаком по зубах.

— Ні,— заперечив Енсон,— це я тебе тріснув.

— Ну, тут мені знов у голові замакітрилося,— зітхнув Біллі.— А коли опам’ятався — бачу, Бад, і Енсон, і Джек¬сон обливають мене водою з колонки. А тоді ми всі втекли від репортера і разом пішли додому.

Бад Строзерс показав свого кулака зі свіжою уразкою.

— Репортерові страх кортіло дізнатися, що до чого! — сказав він. І вдався до Біллі: — Ось чому я звернув па Дев'ятій і наздогнав вас аж па Шостій.

За кілька хвилин прибув лікар Гентлі й випровадив чоловіків з кімнати. Ті, дочекавшись, поки він скінчив перев'язування, і пересвідчившись, що Біллі почуває себе непогано, попрощалися й пішли. Лікар Гентлі мив на кухні руки і давав Сексон останні вказівки. Витираючись рушником, він повів носом і глянув на плиту, де щось булькало в горняткові.

— Скойки,— сказав він.— Де ви їх купили?

— Я їх не купувала,— відповіла Сексоп.— Сама набрала.

— Невже на болоті? — запитав він, раптово зацікавившись.

— Атож.

— Викиньте їх! Викиньте швидше! В них згуба і смерть! Тиф. У мене було вже три випадки, і все через ці скойки з болота.

Коли лікар пішов, Сексон слухняно виконала його наказ. Ще один злочин Окленда, подумала вона, Окленд — пастка: кого не заморить голодом, того отруює.

— Ну, як тут не запити,— застогнав Біллі, коли Сексон вернулася до нього.— Чи ти чула коли таке? Скільки я боровся на рингу,— ніколи жодної переламаної кісточки, а тут — раз-два і обом рукам капець!

— О, могло бути ще гірше,— лагідно всміхнулася Сек-сон.

— Як то?

— Вони могли скрутити тобі в’язи.

— Хіба що. Ні, Сексоп, ти мені скажи, що могло бути гірше?

— І скажу,— впевнено озвалася Сексон.

— То що?

— Хіба не гірше було б, якби ти залишився в Окленді, де таке може статися і вдруге, і втретє?

— Та який з мене буде фермер за плугом з двома киктями замість рук? — затявся Біллі.

— Доктор Гентлі запевняє, що вони зростуться і там, де перелом, стануть ще міцніші, як були. Та ти н сам знаєш, що так завжди, коли простий перелом. А тепер заплющ очі й засни! Ти так знемігся,— заспокойся і перестань думати.

Біллі слухняно заплющив очі, а Сексон лагідно просунула йому під потилицю прохолодну руку й так сиділа нерухомо.

— Як приємно,— прошепотів він,— ти така прохолодна, Сексон. Твоя рука і ти, вся ти. Бути біля тебе — однаково, що вийти на свіже нічне повітря після танців у задушній залі.

Перемовчавши кілька хвилин, Біллі нараз почав тихенько сміятись.

— Чого це ти? — здивувалася Сексон.

— Нічого, так. Я лише подумав, як ці бовдури мені наклали, мені, що дався взнаки стільком скебам!

Уранці Біллі прокинувся в кращому настрої. Пораючись

на кухні, Сексон почула, як він натужно виводить якісь чудні фіоритури.

— Я навчився пової пісні — ти її зовсім не знаєш,— похвалився він, коли Сексоп увійшла до спальні зі склянкою кави в руках.— Я запам'ятав тільки приспів. Старий батько дає науку наймитові, що хоче взяти його дочку. Цю пісню любила співати Мемі, за якою бігав Біллі Мерфі перед одруженням. Пісня страх як жалісна. Мемі й разу не могла доспівати її без сліз. Отут хор підхоплює — але пам'ятай, це примовляє старий батько.

І дуже врочисто — хоч не меншою мірою фальшиво — Біллі заспівав:

Дочку мою не бий, люби-и-и,
Шануй, як рідну матір.
Зате я відпишу тобі
По смерті ферму й хату,
Вівцю й коня, корову й плуг І всіх курчат в садо-о-очку...

— Так мені припали до серця курчата в садочку,— пояснив Біллі.— Знаєш, оті вчорашні кури в кіно нагадали мені цю пісеньку. Колись і в нас у садочку бігатимуть курчата, еге ж, стара?

— І дочка,— додала Сексон.

— А я колись скажу, як і цей стариган, такі самі слова до наймита,— розмріявся Біллі.— Адже викохати дочку не довго, якщо не сні шити.

Сексоп добула з футляра давно забуте укулеле й настроїла його.

— У мене теж, Біллі, є пісня, якої ти ніколи не чув. її завжди наспівує Том. Йому аж жижки трусяться заорендувати клапоть державного грунту й завести господарство, тільки Сара не хоче ii думати про це. Ну, то слухай, яка це пісня:

Буде в нас маленька ферма,
Кінь, кабанчик і корова.
В полі йтиму я за плугом,
Ти везтимеш возом дрова...

— Тільки за плугом, мабуть-таки, доведеться мені ходити,— всміхнувся Біллі.— А знаєш, Сексон, заспівай-но «Жнива». Це теж фермерська пісня.

Проспівавши, Сексон спохопилася, що кава захолоняє, і примусила чоловіка взятися до їжі. Біллі був зовсім

безпорадний з перебитими руками, тож вона годувала його, як немовля, а годуючи, розмовляла з ним.

— Ось послухай-но мене,— промовив Біллі, переводячи дух між двома ковтками кави.— Коли ми отаборимося на селі, в тебе буде кінь, про якого ти мріяла ціле життя,— твій власний кінь. Ти їздитимеш верхи, запрягатимеш його; схочеш, продаси,— одне слово, твій, і край!

За хвильку він знову забалакав:

— Нам дуже стане у пригоді те, що я знаюся на конях,— па селі то, як знахідка. Я завжди зможу знайти собі роботу біля коней, хай навіть і не за спілчанським тарифом. А решту фермерської науки я швидко осягну... Пам'ятаєш той день, коли ти вперше сказала мені про своє бажання мати верхового коня?

Сексон таки пам'ятала той день і тепер насилу стримала сльози, що навертались їй на очі. Здавалося, знову наплинуло хвилею щастя, і вона багато що пригадала — усі ті райдужні сподіванки на життя з Біллі, ще до того, як настала скрута. І ось ці сподіванки знов ожили. Ну, що ж, коли доля не хоче здійснити їх, вони самі це зроблять, і той фільм стане для них живою дійсністю.

Пройнявшись раптом напівудаваним страхом, Сексон скралася до кімнати, де номер Берт, і уважно приглянулась до себе у дзеркалі на комоді. Ні, вона майже не змінилася. Вона ще досить озброєна для боротьби за кохання. Вона не вродлива, це для неї не таємниця. Але ж Мерсідіз казала, що великі жінки в історії, які завойовували чоловіків,— теж не були вродливі. Проте, придивляючись до свого образу в дзеркалі, Сексон мусила визнати, що вона непогана. Вона вивчала свої великі сірі-сірі очі, завжди жваві й мінливі, що на їхній поверхні і в глибині завжди світилися думки, спливали одні й виринали інші. А брови в неї чудові,— це безперечно: тоненькі, мов намальовані пірцем, трошки темніші за ясно-каштанове волосся, вони дуже личили до її некласичного жіночного носа, який аж ніяк не свідчив про слабку вдачу, ба навіть навпаки — був задерикуватий, мало не зухвалий.

Сексон бачила, що обличчя її трохи змарніло, губи були не такі червоні, як колись, а свіжий топ шкіри прибляк. Але все це вернеться! Губи її не лежали рожевим пуп'янком, як у панночок з модних журналів. Сексон особливо оглянула свій рот — ні, він зовсім не поганий, навіть дуже милий, створений, щоб сміятися і викликати сміх

в інших. І вона почала всміхатися,— так, що в куточках рота поробилися ямки. Вона знала, що коли всміхається, люди мимоволі відповідають їй усмішкою. Потім вона всміхнулася самими очима — то був її власний фокус — і нарешті, закинувши голову, засміялася і очима й ротом, милуючись рівною смужкою своїх білих міцних зубів.

Вона згадала, як похвалив її зуби Біллі ще того вечора в «Джерманії», коли дав одкоша Чарлі Лотові. Він сказав, що вони не великі й не дрібні, як у дитини, саме в міру і... дуже їй личать; а потім сказав ще: «Вони такі гарні, що хочеться їх з'їсти».

Сексон пригадала всі Білові компліменти. Його захоплення, його закохані слова й похвали були для неї найдорожчий, найкоштовніший скарб. Він казав, що її шкіра свіжа, м'яка, як оксамит, і ніжна, як шовк. Сексон закотила рукав до плеча, потерлася щокою об руку й прискіпливо приглянулася, чи й справді шкіра її така вже ніжна. Вій ще казав, що вона «солодка» і що він не розумів цього слова, доки не спізнав її. І казав ще, що голос її дихає прохолодою і що, коли вона говорить, у нього таке відчуття, немовби вона кладе руку йому па чоло. А голос її проймає його всього, наче вечірня прохолода. Він порівнював цей голос до подиху морського надвечірнього вітру після пекучого дня. А коли вона говорить стиха, її голос лупає так оксамитово й мелодійно, як віолончель в оркестрі.

Біллі називав її своїм Еліксиром Життя, чистокровкою, гарячою і сміливою, чутливою, витонченою і ніжною. Йому подобалася її одіж. Він казав, що вбирається вона — просто мрія і що кожна одежина Сексон — така сама частка її самої, як і свіжість її голосу й шкіри, як аромат її волосся.

А її етап! Сексон стала па стільця і нахилила дзеркало, щоб побачити себе від пояса до закаблуків. Вона розправила й трохи підібрала спідницю. Ні, щиколодки пе погрубшали, дозрілі литки пе розпливлися надміру. Сексон оглянула свої стегна, груди, шию, поставу голови — і задоволено зітхнула. Біллі, певно, таки має рацію, коли каже, що вона збудована, як француженка, і щодо ліній та форм може заткнути за пояс навіть Анету Келерман.

Тепер, перебираючи все в пам'яті, Сексоп згадувала, чого тільки не наговорив їй Біллі. А її губи! Тієї неділі, як освідчився їй у коханні, він сказав, що йому приємно стежити за її губами, коли вони балакають, бо кожний рух

їхній — мов лоскітливий поцілунок. Того ж таки дня надвечір він ще сказав, що вона сподобалася йому з першого погляду. Він хвалив її як господиню, казав, що після шлюбу дістає кращий харч, живе вигідніше, частує товаришів, та ще й відкладає гроші. І ще вона згадала, як він був схопив її в обійми й скрикнув, що вона найкраща жіночка в світі.

Сексон ще раз глянула на себе в дзеркало, підтягнулась, обсмикнула спідницю і залишилася собою вдоволена: ось вона яка пружна й миловида! І вона переможе. Якщо Віллі по-чоловічому привабливий, то вона як жінка — не згірша від нього. Вони з Біллі — чудова пара. І вона варта всього, що він міг їй дати, всього найкращого. Але вона не засліплювалася: чесно зважуючи свої власні хиби й переваги, вона так само чесно зважувала і його. Коли Біллі був собою, був справжнім Біллі, коли його не заїдали турботи, не мучила безвихідь, не дурманила горілка,— він, її мужній хлопчик і коханець, теж був вартий усього, що вона давала йому і що могла дати.

Сексон востаннє глянула в дзеркало. Ні! Вона не вмерла, як і не вмерло Віл лине кохання, як і не вмерло її кохання. Потрібен тільки сприятливий грунт, і їхнє кохання забуяв й розквітне. Вони заберуться з Окленда і підуть шукати того сприятливого грунту.

— О Біллі! — гукнула вона йому через переділку, все ще стоячи на стільці й нахиляючи дзеркало вперед і назад, щоб бачити своє відбиття від щиколодок і литок аж до щік, розпалених задьористим рум’янцем.

— Агов? — озвався Біллі.

— Я закохана сама в себе! — заявила вона.

— А що це за чудасія? — почувся його здивований голос. — Чого це ти раптом?

— Того, що ти мене кохаєш,— відказала вона. — Я люблю кожну дрібку себе, бо... бо... ну, бо ти кохаєш кожну дрібку мене.

РОЗДІЛ XIX

Дні збігали непомітно іі приємно: Сексон багато працювала — годувала й доглядала Біллі, поралася по господарству, складала плани на майбутнє і розпродувала свої влас-

пі вишивані дріб'язки. Важко їй було вирвати в Біллі згоду на цей продаж, але вона таки вблагала його.

— Я ж продам тільки те, чого сама не вдягала,— доводила вона.— Хіба я собі нового не надбаю, коли ми десь осядемо па новому місці?

Неспродані речі, а також скатертини й зайву одежу, свою та Біллі, вона залишила в Тома па схованку.

— Що ж, ставай на чолі,— заявив Біллі. — Це твій замір. Як скажеш, так і буде. Ти — Робінзон Крузо, а я твій П'ятниця. Ти вже надумала, куди ми вирушимо?

Сексоп похитала головою.

— І як ми помандруємо?

Вона піднесла одну ногу, а тоді другу. На ногах у неї були грубезні дорожні черевики, які вона цього дня почала розношувати.

— На своїх двох, еге ж?

— Так прийшли наші предки на Захід,— гордо відказала Сексон.

— Це вже пахне бурлакуванням,— зауважив Біллі. — А я щось не чував, щоб жінки бурлакували.

— Ну, то ночуєш. А що тут ганебного — мандрувати пішки? Таж моя мати пройшла пішки трохи не через усі прерії! І майже всі матері за тих часів так мандрували. А що люди скажуть — мені байдуже. Наше плем'я мандрувало світами одвіку і так само й ми помандруємо шукати шматка землі, щоб осістися й зажити по-людському.

За кілька днів, коли рана на Біловій голові більш-менш загоїлась і кістки рук почали зростатися, він уже міг підводитись, але все ще був безпорадний щось робити, бо обидві руки мав у лубках.

Лікар Гептлі не тільки погодився, а навіть сам запропонував, щоб вони розрахувалися з ним пізніше, коли справи *в них налагодяться. Але на ревні розпитування Сексон про державну землю нічого не міг відповісти, хіба лише те, що, на його думку, часи, коли роздавалися ті ділянки, давно вже минули.

Том, навпаки, запевняв, що державної землі є досхочу. Він розповідав про озеро Гані, про округи Шаста і Гам- болт.

— Але туди проти зими виряджатися не можна,— радив він Сексон.— Вам треба податися на південь, до тепліших країв — ну, хоча б уздовж узбережжя. Там не буває снігу. Знаєте що? Прямуйте на Сан-Хозе та Салінас і біля

Монтері вийдете па узбережжя. Там далі па південь державні землі вперемішку з лісовими масивами та мексиканськими ранчо. Місцевість там дуже дика, і битих шляхів майже нема. Люди розводять саму худобу. Але там є глибокі долини, де ростуть секвойї, і па схилах гір, що спадають до океану, трапляються добрі ділянки родючого грунту. Торік я розмовляв з одним хлопцем, що попоміряв ті гори. І я був би подався туди, як і ви, коли б не Сара. Там і золото знайдено, і золотошукачів уже чимало набрело, і дві-три золоті копальні відкрилися. Але золото лежить далі, вбік від узбережжя. Ви могли б туди заглянути.

Сексон похитала головою.

— Ми шукаємо не золота, а курей і клаптя землі на городину. Давно колись наші предки мали більше за нас надії на золото, а що під того полишилося?

— Либонь, ти маєш слушність,— погодився Том.— Вони завше гналися за надто великим і втрачали тисячі менших можливостей під самим носом. Хоча б твій батько. Він казав, що продав три ділянки на Маркіт-стріті у Сан-Франціско ио п’ятдесят доларів кожну. А тепер їхня ціна п’ятсот тисяч. А дядько Віллі! Мав стільки ранчо! Але хіба задовольнився тим? Де б пак! Заманулося йому стати скотарським бароном, чистим тобі магнатом. А помер нічним сторожем у Лос-Анджелесі, дістаючи сорок доларів на місяць. Тепер зовсім інший дух часу. Тепер усім заправляють великі компанії, а ми — дрібненька рибка. Родичі паші розповідали, що колись вони жили в Західному заповіднику. Це приблизно там, де тепер штат Огайо. Кожен міг тоді завести собі ферму. Треба було тільки запрягти волів і йти за шарабанами тисячі миль на захід до самого Тихого океану. І всі оті тисячі миль та мільйони ферм тільки й чекали, коли їх загосподарюють. Сто шістдесят акрів! Пхе! За тих давніх літ в Орегопі не знали ділянок менших, як по шістсот сорок акрів.

Духом тих часів була незаймана земля, і то подостатком її. Але коли паші досягли Тихого океану, ті часи скінчили¬ся. Прийшли великі справи, а па великі справи треба й великих діловиків, і па кожного великого діловика припадають тисячі дрібного люду, що не має іншого виходу, як працювати на багатирів. Дрібні — це ті, що програють, розумієш? А якщо це їм не до шмиги, вони можуть плюнути па все, хоч їм від того не полегшає. Вони пе можуть тепер запрягти своїх волів і податися світ за очі — бо нікуди!

Є ще Китай, але між Америкою та Китаєм багато солоної води, а для господарювання з неї мало користі.

— Це все ясно,— озвалася Сексон.

Еге ж, провадив далі її брат.— Тепер ми розуміємо, коли все скінчилося, коли вже запізно.

— Але великі діловики — це ті, котрі спритніші,— зауважила Сексон.

— Ні, це ті, кому поталанило,— заперечив Том.— Дехто виграв, а більшість програла, і переможені зовсім не були дурніші від переможців. Це так, наче гурт хлопців, що почубилися за жменю мідяків, розсипаних на шляху. І не в тому річ, що одні були далекозоріші за інших. Ось хоча б твій батько. Він з доброго новоанглійського роду, що мав діловий нюх і вмів додавати до вже набутого. А от припу¬стімо, що в твого батька було слабе серце, хворі нирки, ревматизм — і що він не годен був ганяти по світі, упадати за жінками, змагатися, перенишпорити на Заході кожен клаптик землі? Він, мабуть, осівся б тоді у Сан-Франціско, зберіг би свої три ділянки на Маркіт-стріті і прикупив би ще їх, зробився б акціонером пароплавних компаній, грав би на біржі, будував би залізниці й тунелі.

Ну й став би він великим діловиком. Справді. Я й не чув, щоб хтось міг бути енергійніший за нього — швидкий думкою, він діяв з холодним серцем і був такий буйний, як індійнин-команча *. Звісно, що він пробився б серед тодішніх азартних гравців та піратів у великому бізнесі,— так само як пробивався до жіночих сердець, коли мчав у всіх на очах на баскому коні з шаблею при боці, з блискучими острогами, з довгими розмаяними кучерями, чесний, мов індіяни, струнký, гарний собою, мов синьоокий казковий принц і мексіканський кабальєро вкупі. Так само, як він був пробився крізь лави південців за часів Громадянської' війни, із своїм загоном прорвався у ворожий тил і назад, і галасував, мов справжній дикун, додаючи завзяття солдатам. Кеді, що взяв тебе в прийми, розповідав мені. Він воював обіч твого батька.

Якби твій батько був отаборився у Сан-Франціско, він став би одним з найбільших багатіїв на Заході. А ти була б тепер заможна жінка, подорожувала б по Європі, мала б осібний будинок на Ноб-Гілі, де живуть різні багатирі, і володіла б більшою частиною акцій Фермаунт-готелю і ще кількох дрібніших компаній. А чому сталося не так? Що, батькові твоєму забракло розуму? Ні. Його розум діяв, як

сталевий капкан. Просто його захопив дух часу, все в ньому вирувало й клекотіло, в грудях у нього бурхало полум'я, і він не міг всидіти на місці. Оце ж і вся різниця між тобою і жінками з тих багатирських родів. Твій батько не схопив своєчасно ревматизму — ото й тільки.

Сексон зітхнула й усміхнулася.

— А все-таки я взяла над ними гору! — просто сказала вона.— Дівчата з їхніх сімей не можуть віддатися за боксера, а я віддалася.

Том глянув на неї і раптом розгубився, а за хвильку в нього на обличчі стало дедалі виразніше проступати захоплення.

— Ну, знаєш, Біллі таки щасливець! — проголосив Том урочисто.— Він навіть не тямить, який він щасливець!

Доки лікар Гентлі не дав згоди, не було й мови, щоб зняти лубки з Білових поламаних рук; але Сексон задля певності вирішила почекати ще два тижні. Збігав уже другий неоплачений місяць за помешкання. Хазяїн, одначе, погодився не наполягати з оплатою, поки Біллі стане на ноги.

Сексон домовилася з агентом Селінгера, коли він має приїхати по меблі. Частину сплаченої вартості меблів — сімдесят п'ять доларів — фірма повернула Біллі.

— Решту ми зарахували за користування,— пояснив агент.— Самі бачите, меблі тепер уже вживані, і Селінгер стратив на цій справі. Тож пам'ятайте, що він повівся з вами дуже чесно, і коли знову розживетеся, нас не минайте.

З цих грошей, та ще з невеликої суми, одержаної за спродане шитво Сексон, Робертси посплачували свої дрібніші борги, і їм ще й залишилося трохи грошей.

— Борги для мене гірш, як отрута,— зітхнув Біллі, звертаючись до Сексон.— Але тепер ми вже ані одній живій душі не винні, окрім хазяїна та доктора Гентлі.

— Але іі вони вже чекають понад свою спромогу,— зауважила Сексон.

— Тепер їм недовго чекати,— спокійно відповів Біллі.

Сексон схвально всміхнулася: вона ненавиділа борги так

само, як ненавидів їх Біллі, як ненавиділи їх, виховані в суворій пуританській етиці, їхні батьки-піонери, що заселили Захід.

При нагоді, коли Біллі не було вдома, Сексон перебрала

речі в комоді, що переплив вітрильником Атлантичний океан і на волах перетяв прерії. Сексон поцілувала дірку, пробиту кулею в бою під Літл-Медоу, поцілувала також батькову шаблю — і перед Сексон постав його образ, як завжди, верхи на баскому коні. З давнім побожним захва¬том схилилася Сексон над альбомом материних віршів і на прощання обвила свій етап червоним паском з іспанського єдвабу. Тоді знов розгорнула альбом, аби ще раз помилу¬ватись на відважних вікінгів, що з мечами в руках вистри¬бували па піщані береги Англії. І зпову Біллі видався їй однпм з вікінгів, і вона замислилася над дивною мандрів- ничею долею свого племені. Її плем'я завжди було спраг¬ле землі, і Сексон раділа, що пішла в свій рід. Хіба ж не була й вона так само спрагла землі, дарма що все життя прожила в місті? І хіба вона, як її батьки, діди й прадіди, теж не збирається вирушити в дорогу, щоб заспокоїти цю спрагу? Сексон пригадала материну розповідь, якою здалася їм земля обітована, коли їхні побиті шарабани й знеможепі воли спустилися ранніми снігами Сієрри до широких долин сонячної Каліфорнії. Сексон ввижалося, немовби то вона дев’ятилітньою малою Дезі стоїть на снігових верховинах і дивиться в діл. Вона пригадала й прочитала вголос один із материних стансів:

Немов еолової арфи ніжні струни,

Співає муза у твоїх піснях;

Рівнин каліфорнійських пишні вруна Луною рознесуть їх по світах.

Сексоп щасливо всміхнулася й витерла очі. Може, їхня скрута вже минулася? Може, ця скрута — то й були для них несходимі прерії? 1 вони з Біллі перетяли їх, і вже видерлися на верховини Сієрри, і тепер мають спуститися в привітну долину?..

Того ранку, коли вони вибиралися, до ганку під’їхала Селінгерова підвода, щоб забрати меблі. Власник будипку, що стояв коло воріт, узяв у Робертсів ключі, потиснув їм руки і побажав щастя.

Ви правильно робите,— підбадьорив він їх.— Так само і я сорок років тому прийшов піниш до Окленда з клунком за плечима. Купуйте землю, поки вона дешева, як і я купував. На старість це врятує вас від проханого

хліба. Нові міста виростають просто на очах. Починайте й ви з малого. Своїми руками ви добудете собі харч і оселю, а земля зробить вас заможними. Адресу мою ви знаєте. Коли спроможетесь, надішлете мені свій борг. Нехай вам щастить! 1 не вважайте, що люди скажуть. Хто шукає — той знаходить.

Коли Біллі й Сексон простували вулицею, на них з-за віконниць зацікавлено дивилися сусіди, а діти — ті й зовсім одверто витріщували очі.

Біллі ніс на спині брезентовий клунок з постіллю, білизною та ще всяким дріб'язком. А на шлейках із-зовні прив'язано було сковороду й казанок. У руці Біллі тримав кавника. Сексон несла в руці невеличкого складаного кошика, обшитого чорною цератою, а за плечима в неї висів футляр з укулеле.

— Мабуть, ми схожі на городні опудала,— промурмотів Біллі, що морщився від кожного стороннього погляду.

— УЯВИ собі, що ми йдемо в туристську екскурсію,— заспокоювала його Сексон.

— Та це ж неправда!

— Але ж вони того не знають,— провадила вона далі.— Це ти знаєш, а вони думають зовсім не те, що тобі здається. Мабуть, вони й справді гадають, що ми туристи. А головне — що так воно й є! Ми просто подалися в мандри. Так і є, їй-бо!

Біллі трохи відлягло від серця, але все-таки він пообіцяв розквасити голову першому-ліпшому дурневі, що надумає шкилитися з них. Він глянув крадькома на Сексон. Щоки їй шаріли, очі сяяли.

— Знаєш,— раптом озвався він,— я бачив колись одну оперу: там якісь хлопці мандрували з гітарами за плечима, як оце ти зі своєю трандибалкою. Через тебе я ii згадав про них. Вони ввесь час співали пісень.

— На те я й узяла з собою укулеле,— відповіла Сексон.— Ми співатимемо ii на путівцях, і біля багать перед ночівлею. В нас вакації, і ми пішли собі мандрувати по країні. Тож чого нам журитися! Ми ж не знаємо навіть, де заночуємо сьогодні, й узавтра, й позавтра! Це ж чудово як!

— Що ж, це вигадливо, нічого не скажеш,— погодився Біллі.— Тільки все-таки звернімо краще на бічну вуличку. Онде па розі стоять знайомі хлопці, і мені зовсім не хочеться розквашувати їм голови.

КНИГА ТРЕТЯ

РОЗДІЛ І

Трамвай доходив аж до Гейвордса, але Сексон запропонувала висісти біля Сан-Леандро.

— Байдуже, звідки вирушати пішки,— сказала вона. Звідкись ми однаково мусимо почати. А оскільки ми шукаємо собі земельної ділянки й хочемо все розвідати про землю, то краще вже одразу заходитися. Та й нам же треба оглянути всілякі ділянки — і приміські, і ті, що в горах.

Тут чи не головна квартира цих португалів,— раз у раз приказував Біллі, коли вони проходили через Сан-Леандро.

— Вони ніби й зовсім витіснили наших,— докинула Сексон.

Та й багато ж їх тут! — бурчав Біллі.— Либонь, вільному американцеві нема вже й місця па батьківщині.

В цьому він сам і винен,— сердито відказала Сексон, починаючи потроху розуміти прикру ситуацію.

— Ну, не знаю. Як на мене, американець годен домогтися того самого, що й португал. Тільки, хвалити бога, вінне хоче цього. Американець ніколи не згодиться жити, як кабан у сажі.

— На селі —то, може, й так,—заперечила Сексон.— Але в місті я бачила силу американців, що живуть, як свині.

Біллі неохоче погодився:

— Певно, вони втікають з ферм до міста шукати де краще, а там їх натовчуть по шиї.

— Глянь па цих дітлахів! — скрикнула Сексон.— Зі школи йдуть. І майже всі португальці! Чуєш, Біллі,— не Португалії, а португальці. Мерсідіз навчила мене правильно вимовляти це слово.

— В себе па батьківщині воші, мабуть, світили дірками,— осміхнувся Біллі.— Бач, приїхали до пас по

пристойну одежу та харч. І розпаслися на наших хлібах — мало не луснуть!

Сексон схвально кивнула, і враз її очі радісно зблиснули.

— Отож-бо й е, Біллі! Вони обробляють землю, і страйки не морочать їх.

— Отакі жалюгідні латки? — Біллі зневажливо показав рукою па невеличку земельну ділянку, ледве з акр завбільшки, повз яку вони саме проходили.

— А тобі подавай широкі лани! — засміялася Сексон. Так., як дядькові Вілу, що посідав тисячі акрів, прагнув мільйона їх, а зрештою опинився нічним сторожем. Оце лихо всіх нас, американців. Щоб усе було просторе! Менше, як про сто шістдесят акрів, і слухати не хочемо!

— А все-таки що більший простір, то краще,— впирався па своєму Біллі.— Ну, куди оці жалюгідні клапті землі?!

Сексон зітхнула.

— Я не знаю, що краще,— мати кілька акрів власної землі і правити власними кіньми а чи не мати іі одного акра й правити чужими кіньми за якусь там платпю.

Біллі скривився.

— Я не маю чим крити, мій Робінзопе,— добродушно пробурчав Біллі.— Отак мені й треба. А найгірше те, що всьому цьому щира правда! Який же я з біса вільний американець, коли я поганяв чужі коні, щоб заробити па шматок хліба, страйкував, бив скебів і не годен був розплатитись навіть за якісь мізерні меблі! Мені лише одного шкода. Прикро було дивитись, як вони забирали оте наше м’яке крісло — ти ж його так любила! А скільки ми нами¬увалися в ньому!

' Сан-Леапдро залишилося далеко позаду. Довкола тепер лежали маленькі садиби — «хутірці», як назвав їх Біллі. Сексон добула своє укулеле, щоб розважити його бодай піснею. Спочатку вона проспівала «Дочку мою не бий», а потім перейшла на старовинну негритянську духовну пісню, що починалася так:

0 суд страшний! Останній час
Все ближче, ближче, ближче.
1 трубний глас скликає нас,
Все ближче, ближче, ближче.

Повз них пролетіло велике дорожнє авто, здійнявши за собою стовп куряви, і пісня урвалася. Перевівши дух, Сексон виклала Біллі свої останні міркування.

— Затям, Біллі: ми не повинні чіплятися за перший-ліп ший клапоть землі, що нам трапиться. Ми повинні видивитись на все з розкритими очима...

— А вони в нас ще закриті,— погодився він.

— Але ми мусимо їх розкрити. «Хто шукає, той знаходить». Часу в нас доволі, щоб навчитися, хай це триватиме й цілі місяці. Адже ми собі вільні люди. Сім раз приміряй, а один раз відкрай, як то кажуть. Ми розпитаємося в людей, придивимось. Розпитуватимем усіх. Так тільки й знайдемо.

— Ну, знаєш, я до розпитувань не дуже меткий,— буркнув Біллі.

— Тоді я питатиму! — скрикнула Сексон.— Нам треба виграти цю гру, тож мусимо все знати! Глянь на цих португальців. Куди поділися всі американці? Після мексіканців вопи ж перші заволоділи цією землею. Чому американці забралися звідси? Як португальці домоглися успіху? Нічого цього ми не знаємо. Нам доведеться розпитувати мільйони разів!

Сексон взяла кілька акордів, і її чистий, ніжний голос весело бринів.

Я йду назад до Діксі,
Я йду назад до Діксі,
Туди, де помаранчів цвіт,
Бо тут взялись морози,
Бо тут лиш сум і сльози...
Знов прагне серце Діксі,—
І я вже йду.

— О, яка краса! — урвала вона раптом свою пісню. — Глянь он па ту альтанку — як її всю виноградом пообвивало!

Знов і знов Сексон тішилася маленькими садибами, повз які вони проходили: «Які квіти!», «А городина!», «Ти диви — у них своя корова!» — раз у раз вигукувала вона.

Чоловіки-американтці, що проїздили дорогою в бричках чи машинах, допитливо поглядали на Сексон і Біллі. Сексон сприймала це багато спокійніше за Біллі, який щоразу ніяковів і незадоволено бурчав.

Край шляху вони надибали якогось телефонного монтера, що саме уминав свій сніданок.

— Спинімося та побалакаймо,— прошепотіла Сексон.

— Навіщо? Він же монтер, що він на фермерстві тямить!

— Та хто зна. Зате він свій брат. Давай, Біллі,— просто заговори до нього. Він зараз усе одно не працює і залюбки побалакає з нами. Бачиш он там дерево над воротьми,— як дивно зрослися його гілки — ну й запитай про те дерево; не щодня ж таке трапляється. З цього й зав'яжеться розмова.

Коли вони наблизилися до монтера, Біллі зупинився.

— Здорові були! — озвався він похмуро.

Монтер, молодий парубок, котрий щойно намірився розбити круте яйце, підвів погляд на подорожніх.

— Здорові й ви! — відказав він.

Біллі скинув з плеча клунок, а Сексоп поставила поруч свого кошика.

— Менджуєте? — звернувся хлопець до них обох, очевидячки, соромлячись заговорити просто до Сексоп і скоса позираючи па її кошика.

— Ні,— жваво відказала вона.— Ми шукаємо собі ділянки землі. Чи пе можете ви нам щось порадити?

Хлопець знову відірвався від крутого яйця й пильно глянув на Сексон і Біллі, немов оцінюючи їхню матеріальну спроможність.

— А чи знаєте вп, почім тут продається земля? — запитав він і собі.

— Ні,— відказала Сексон.— А ви?

— Ще б пак! Я ж і родом звідси. Оця вся земля, куди оком не кинь, ціниться від двохсот до п'ятисот доларів за акр.

Біллі аж присвиснув.

— Ну, таке не про нас писано.

— Але хто ж нагнав на неї таку ціну? Хіба це міські ділянки? — поцікавилася Сексон.

— Звісно, ні. Португалії нагнали.

— А я собі міркував, що за добру землю правлять по сотні за акр,— зауважив Біллі.

— Еге, ті часи минулися. То колись так було, а як покупець траплявся справний, то земля й з худобою ішла за таку ціну.

— Ну, а як тут щодо державної землі?

— Тут такої зроду-віку не бувало. Це все спадкова мексіканська земля. Мій дід купив тут колись тисячу шістсот акрів найкращого грунту за півтори тисячі доларів — п'ятсот відразу, а решту на виплат протягом п'яти років, без відсотків. Але те було ще за давніх часів. Він прийшов

сюди ще 48-го року — шукав здорової місцевості, щоб тепло й без пропасниці.

— І натрапив саме на таку,— зауважив Біллі.

Будьте певні. Ех, якби він і мій батько були трималися цієї землі — шили б як у бога за пазухою, і не довелося б мені отак заробляти па прожиття. А ви по роботі хто такий будете?

— Я — биндюжник.

— Страйкували в Окленд і?

— А певно. Я все життя там працював.

Тут чоловіки завели балачку про спілчанські справи та про перспективи страйку. Але Сексон не хотіла втрачати доброї пагоди й знову звернула на земельні ділянки.

— А як же португальці потрапили так нагнати ціну на землю? — спитала вона.

Хлопець з жалем відірвався від цікавої для нього темп й хвильку дивився на неї непорозуміло, аж поки її запитання дійшло до його свідомості.

— Бо вони всі — старі й малі, жінки й чоловіки — працюють від ранку до смерку, і від смерку до ранку. Бо вони з двадцяти акрів добувають більше, ніж ми з двохсот. Хоч би й старий Сільва, Антоніо Сільва. Я пам’ятаю його, відколи пішки під стіл ходив. Був він бідний, як церковна миша, коли прибув сюди й заорендував землю у моїх кревних. А тепер гляньте на нього: він має сам двісті п’ятдесят тисяч чистого капіталу і ще кредиту, либонь, на мільйон, а ще ж його родакп скільки мають!

— І він так забагатів на землі, що належала вашим кревним? — спитала Сексон.

Хлопець неохоче кивнув головою.

— Чом же не зробила цього ваша рідня? — вела далі вона.

Монтер знизав плечима.

— А я знаю!

— Але ж гроші лежали в землі,— наполягала Сексон.

— Чорта лисого лежали! — буркнув хлопець, аж почервонівши трохи.— Нам і невдогад було, що земля може дати такі гроші. Гроші були не в землі, а в головах у португалів. Вони знали більше за нас, та й уже!

З виразу обличчя Сексон вндпо було, що вона не задовольнилася цим поясненням. Хлопець скочив і з серцем скрикнув:

— Ну, то йдім, і я вам покажу, коли не ймете віри!

Я покажу вам, чого мені доводиться заробляти на хліб, замість орудувати мільйонами. Ех, коли б родичі мої та не були телепні! Але ми, вроджені американці,— завше телепні, найостанніші телепні!

Хлопець повів їх у садок до того самого дивовижного дерева, що впало Сексон в око. Від стовбура розходились чотири головні його гілки, але па два фути вище вони знову сходилися, сполучені живою деревиною.

— Гадаєте, воно саме собою так виросло? Аякже!.. То старий Сільва доклав до цього рук. Коли дерево було ще молоде, він зв'язав докупи дві гіллячки, і вони зрослися. Хитра штука? Ще б пак! Такого дерева вітром повік не зламав. Це найкраща природна підпора,— куди там залізній! І бачте, які ряди дерев? Кожне дерево отаке. А хто до цього домислився? Португалії. І таких хитрих фокусів у них мільйон.

Самі подумайте: їм не треба клопотатися про підпірки, коли гілля обважнів від плодів. А коли в нас гілля вгинається,— ми підпираємо кожне дерево п'ятьма підпірками. А що, коли у вас, даймо, десять акрів під садом? Тоді треба кілька тисяч підпірок. А це коштує гроші, та ще ж праці скільки — щороку ставити й прибирати ці підпірки. А тут сама природа дбає, ніякого тобі клопоту. Еге ж, вони такі винахідливі, що куди там! Одне слово — переплюнули нас португали. Ходімте, я вам ще покажу.

Біллі, як городянина, що остерігається порушувати межі чужої власності, бентежила та нецеремонність, з якою вони поводилися в чужій садибі.

— Не турбуйтесь, ніхто вам нічого не скаже, тільки не потолочіть, бува, чого,— заспокоїв його хлопець.— До того ж ця садиба належала колись моєму дідові, і тут усі мене знають. Старий Сільва прибув сюди сорок років тому з Азорськпх островів. Кілька років пас вівці в горах, поки не перебрався до Сап-Леандро. Оці п'ять акрів, то перша земля, що він заорендував. Такий був його початок. Пізніше він почав брати в оренду ділянки вже по сотні й по сто шістдесят акрів. А тоді з Азорських островів понаїхало його сестер, дядьків, тіток — там усі вони рідня, знаєте,— і Сап-Леандро перетворилося па справжню португальську колонію.

Тим часом старий Сільва купив у мого діда ці п'ять акрів. Незабаром він став докупляти ще й батькову землю

ділянками по сто шістдесят акрів,— а батько мій тоді жив уже зовсім сутужно. Та й родичі Сільвині теж скуповувалися. Батько усе мріяв швидко розбагатіти, а помер у злиднях та боргах. Л старий Сільва дбав і вважав на найменшу дрібничку, аби лиш із неї зиск. І всі оці Португалії як з нього змальовані. Бачите, онде за тином над самою дорогою посаджено кінські боби. Та паші б просто посоромилися розводити перед хатою таку мізерію! А Сільва ні. Отож і має будинок у Сан-Леандро та роз'їжджає у великому авто за чотири тисячі доларів. І все-таки засадив цибулею навіть галявинку перед дверима свого міського будинку. І з цього клаптика землі щороку має триста доларів прибутку! Торік він ще прикупив собі десять акрів,— за акр заправили по тисячі доларів, а Сільва хоч би оком зморгнув. Він знав, що земля того варта, знав, що вона окупить себе, та й уже. А то ще придбав у горах ранчо — п'ятсот вісімдесят акрів, і зовсім за дурничку. І, отже, повірите, я б собі теж день у день пиндюжився в новеньких автомобілях, якби мені зиск тільки від того його гірського ранчо, де він розводить коні всіляких порід,— і важких биндюгів, і бистроногих скакунів.

— Але як? Як? Як дійшов він цього? — вирвалося в Сексон.

— Бо мудро господарював, та й родина його не запаніла — всі працюють. Сини, й доньки, й невістки, і діди, й баби, і діти — всі вони не стидаються закатати рукава й копати землю. В них є таке прислів'я, що як чотирилітній малюк не може пасти корову на путівці, щоб була сита, то він не вартий солі, яку з'їдає. Сільвина рідня обробляє сто акрів гороху, вісімдесят — баклажанів, тридцять — шпараги, сорок — огірків і ще скількись іншої городини.

— Але як же вони домоглися цього? — все не заспокоювалася Сексоп.— Хіба ми не працювали? Хіба ми соромимося роботи? Та навіть найдбайливіша португалка пе зду¬жає тягатися зі мною. 1 так воно й бувало па джутовій фабриці. За сусідніми верстатами працювало чимало португальських дівчат — і ви думаєте, що я відставала? — Еге, день у день я виробляла прядива багато більше від них! Ні, тут суть не в роботі. То в чому ж?

Монтер занепокоєно глянув на неї.

— Я сам не раз і не два міркував над цим. «Ці злиденні іміграпти гірші за нас,— казав я собі.— Ми перші прийшли сюди й заволоділи цією землею. Я за пояс заткну

кожного азорського задрипанця. І в мене краща освіта. То яким же в чорта робом переганяють вони нас, та ще н накопичують гроші в банках?» І єдине, до чого я домислився, це те, що в пас макітра не варить як слід. Ми не натруджуємо голови. Нам якоїсь клепки бракує. Ми не бралися, як слід, до землі, ми гралися в господарювання. А старий Сільва і вся його рідня — вони, бач, уміють. Ну — хоч би ось ця садиба. Якийсь його свояк, що недавно приїхав з Азорських, починає з неї свою кар'єру і платить Сільві за оренду грубі гроші. Незабаром він рознюхається й купить собі землю в якого-небудь зубожілого фермера-американця.

Треба б вам подивитися влітку на ці поля! Тут не змарновано ані дюйма землі. Де ми збираємо один поганенький врожай, у них чотири — та ще й які! А гляньте лиш, як використано землю! Між дерев — кущі порічок, між порічок — боби, навкруги самого дерева теж боби, де кінчаються ряди дерев — знов тобі боби. Та старий Сільва не продасть цієї садиби за п'ятсот доларів акр готівкою! А колись він дав за неї моєму дідові по п'ятдесят за акр. І ось тепер я працюю в телефонній компанії і ставлю телефона Сільвииому родичеві, що приїхав з Азорських островів і ще й мови англійської як слід не тямить.

Бачите: кінський біб понад дорогою! Відгодовує цими бобами свиней і має на тому більше зиску, ніж давала моєму дідові уся його ферма. А ось дід мій усе своє життя відвертав носа від кінських бобів. Та так, відвернувши носа, і помер, а землю лишив усю заставлену й перезаставлену. Португалії загортають баклажани в папір — чи ви коли таке чули? Мій батько глузував з них, як уперше це побачив. І що ж вийшло? В них гори баклажанів — врожай хоч куди, а батькові баклажани на корені чорний жук поточив. Нам бракує чогось — клепки, хисту чи як ще його сказати. Ну, хоч би й оцей клапоть землі: він дає чотири врожаї на рік, кожен дюйм грунту засіяний — і родить. Тут є такі ділянки, де один акр дає більше, ніж за давніх часів п'ятдесят паших акрів. У португалів доглядання землі в крові — ось і все, а ми нічого в сільському господарстві не тямимо й ніколи не тямили.

Сексон переходила з монтером усю ділянку і пробалакала з ним аж до першої години дня, коли тоді глянув на годинника, попрощався і взявся далі налагоджувати телефона недавньому імігрантові з Азорських островів.

Ідучи вулицями міста, Сексон несла свого кошика в руці, але за містом вона просунула руки в шлейки, зумисне задля цього прикріплені, і кошик опинився в неї за плечима. Невеличкий футляр з укулеле зсунувся їй тоді зовсім на бік.

Пройшовши з милю, вони зупинилися біля поросłого кущами струмочка, що перетинав сільський шлях. Біллі запропонував поснідати останньою холодною закускою, яку Сексон приготувала в їхньому будиночку на Пайн-стріті, але вона вирішила розкласти багаття і зварити кави. І не так для себе вона цього хотіла, як для Біллі, вважаючи, що на початку їхньої незвичної мандрівки Біллі повинен якомога менше терпіти невигод.

Прагнучи перейняти його своїм ентузіазмом, Сексон боялася, щоб така неприваблива річ, як холодна страва, не погасила й тих убогих іскрин, які в ньому ще жаріли.

— Слухай, Біллі, нам одразу треба вигнати з голови думку, що ми кудись поспішаємо. Ми нікуди не поспішаємо, і нам байдуже, чи продзвонив шкільний дзвоник. Ми вибралися в дорогу задля розваги, в пошуках пригод, як то пишеться в книжках. От мені б хотілося, щоб побачив нас зараз той хлопчак, що возив мене ловити рибу на Козиний острів! Він казав, що Окленд — це просто початок дороги. Ось ми й вирушили в дорогу, еге ж? А тепер надійшла пора перепочити й зварити собі кави. Ти, Біллі, розпали багаття, а я наберу води і наготую снідання.

— А знаєш, що це мені нагадує? — озвався Біллі, поки закипала вода.

Сексон була певна, що знає, але похитала головою,— їй цікаво було, щоб він сказав.

— Як ми другої неділі після нашого знайомства їздили Принцем і Королем у долину Морагу. Ти так само розкладала па траві сніданок.

— Тільки сніданок був розкішніший,— додала вона, щасливо всміхаючись.

— Але чому нам тоді не спало на думку зварити кави? — поцікавився він.

— Може, тому, що воно виглядало б занадто по-родинному,— засміялася Сексон.— «Неделікатно», як сказала б Мері.

— Або «непристойно»,— додав Біллі.— В неї це слово завше на язику свербіло.

— А проте, бач, до чого вона докотилася!

Цим вони всі кінчають,— похмуро пробубонів Біллі- Я вже бачив не раз: од тиха все лихо. СІтакі й коні бувають: назверх лякаються того, чого зроду-віку не болті,ся.

Сексон мовчала; згадка про Бертову вдову навіяла на неї невиразний гнітючий сум.

Але я знаю ще дещо з того самого дня; ти цього ніколи не вгадаєш,— віддавався спогадам Біллі.— Закладаюся — не вгадаєш!

— То що ж це? — замислено відказала Сексон, хоч очі її зблиснули.

Біллині очі відповіли їй; він зненацька перехилився до Сексон, узяв її руку й ніжно притиснув до щоки.

Вона малесенька, але зате моя,— промовив він; потім глянув на Сексон, і тій аж потеплішало на душі від його слів. Ми починаємо знову женихатися, правда?

Обоє попоїли від щирого серця, а Біллі хильнув аж три чашки кави.

А знаєш, від свіжого повітря прокидається вовчий апетит, зауважив він, упиваючись зубами у п'ятий бутерброд.— Я, здається, міг би з'їсти цілу коняку й запити відром кави.

Тим часом Сексон усе поверталася думкою до розмови з монтером і коротким реченням підсумувала почуте від нього:

— Ну іі багато ж ми дізналися сьогодні!

— Єдину певну річ ми дізналися — що ці місця не для пас,— озвався Біллі.— 3 двадцятьма доларами в кишені годі й думати про тисячу доларів за акр!

— Але ж ми тут і не збираємось лишатися,— поспішила вона. Факт, що це португальці нагнали таку ціну па землю і живуть собі, як у бога за пазухою, дітей до школи посилають... і можуть мати дітей. Ти ж сам казав, що діти їхні аж мало не луснуть.

— То й щасти їм, боже! — відповів Біллі.— Але я все-таки волів би сорок акрів по сотні доларів, аніж чотири по тисячі. Мені було б якось тісно на чотирьох акрах — так і дивись, щоб не спіткнутися.

Сексон цілком розуміла його. В глибині душі її теж більше вабили сорок акрів. Вона була з нового покоління, але в ній жила та сама любов до розлогих просторів, що й V дядька Біла.

Звичайно, ми тут не залишимося,— заспокоювала вона Біллі.— Адже ми шукаємо не сорок акрів, а ділянку державної землі на сто шістдесят акрів.

-І уряд, я вважаю, мусить нам їх дати за все те, що зробили наші батьки. Справді, Сексон, якщо жінка проходить пішки через усі прерії, як твоя мати пройшла, і якщо подружжя вбивають індіяни, як то було з моїм дідом та бабою — то таки уряд заборгувався перед їхніми дітьми.

— Що ж, пора й поспитати з уряду.

— І поспитаймо — десь там, на південь від Монтері, в тих горах, що поросли секвойєю.

РОЗДІЛ II

До містечка Найлса через місто Гейвордс добрих півдня дороги, проте у Біллі й Сексон вистачило енергії звернути з шосе і податися путівцями серед дбайливо оброблених ділянок, де землю було засіяно й засаджено аж до самої колії на дорозі. Сексон зчудовано вдивлялася в цих маленьких смаглявих імігрантів, що осілися на цьому грунті без шеляга за душею і змогли підняти його ціну до двохсот, п ятисот і тисячі доларів за акр.

Скрізь кипіла робота. Діти й жінки працювали в полі поруч із чоловіками. Землю копали й перекопували,— здавалося, не давали їй спочити ні на мить. [земля їм добре віддячувала, бо інакше не могли б їхні діти ходити до школи, а самі вони ЇЗДИТИ старими тарабайками, уживаними бричками й легкими міцними фургонами.

— Ти глянь на їхні обличчя,— промовила Сексон.— Вони щасливі й задоволені. Хіба в них такий вираз, як у наших сусідів під час страйку?

- О, певно, їм ведеться не погано,— згодився Біллі.— Ситість аж у очі б’є. Але переді мною хай не коношаться. Подумаєш — велике цабе, обібрали нас і викурили з батьківської землі!

- Але ж вони й не збираються копошитися! — заспокоїла його Сексон.

— Та я й сам бачу. І все-таки не такі вже вони й тямущі. Щодо коней, то вони дечого мусили б у мене ПОВЧИ¬ТИСЯ, їй-бо!

Сонце вже сідало, коли вони підійшли до Найлса. Біллі, що мовчав останні півмилі, нерішуче запропонував:

— Може, нам узяти б кімнату в готелі? Що ти па це скажеш?

Ллє Сексон категорично була проти.

— Чи надовго нам вистачить двадцяти доларів, якщо ми так розтринькаємось? До того ж як починати, то вже з самого початку. Мп не планували ночувати по готелях.

— Гаразд,— погодився він.— Про мене. Я от думав, як тобі...

— Ну, то запам'ятай, що й про мене всяко може бути,— вибачливо всміхнулася Сексон.— А тепер подбаймо про вечерю.

Вони купили шматок м'яса, картоплі, цибулі і з десяток яблук. Недалеко за містом маячила купа дерев та кущів, у затінку яких протікав струмок; там подорожні й розташувалися па піскуватому березі. Навкруги було вдосталь хмизу, і Біллі, весело посвистуючи, збирав і рубав гілля. У Сексон, що так гостро відчувала найменші зміни його настрою, повеселішало па душі від жахливої какофонії, що виривалася йому з уст. Вона всміхалася подумки, розстеляючи на піску укривала поверх брезенту, з-під якого по¬прибирала всі гілочки. Варити на багатті було для неї первина, але вона скоро опанувала цю мудрість, найперше збагнувши, що добрий вогонь не конче й великий. Коли кава закипіла, вона долила в кавник трошки холодної води, аби осіла гуща, і поставила скраю па жар, щоб кава не википала, але й не захолола. Картоплю й цибулю вона підсмажила на одній сковороді, але окремо, по тому згребла їх на свою цинову мисочку й поставила на кавник, накривши зверху Біловою тарілкою. М'ясо, як це любив Біллі, вона засмажила на гарячій сухій сковороді. Коли вона скінчила з цим, Біллі налив кави, а вона сама переклала цибулю й картоплю на сковороду і поставила її на вогонь підігріти.

— Чого ще людині треба? — з глибоким задоволенням промовив Біллі, випивши останню чашку кави й скручуючи цигарку. Вій лежав на боці, випростаний на весь зріст, і підпирав голову ліктем. Багаття яскраво палахкотіло, й червоні відблиски грали на розпашілих щоках Сексон.

— Оце ж наші предки, коли були в мандрах: і індіянів мусили стерегтися, і диких звірів — хіба мало чого!.. А ось нам з тобою безпечно тут, як цвіркунам у запічку. А цей пісок... Яка постіль зрівняється з ним? М'який, як перша. І ти така гарненька, моя індіяночко! Закладаюся, що більш

як шістнадцять тобі зараз ніхто б не дав, пані Лісове Дівчатко!

— Невже? — Сексон грайливо труснула головою і зблиснула білими зубами.— А якби ти не курив цигарки, я запитала б, чи мама дозволила тобі піти в ліс, пане Хлопчику в Пісочку? '

— Знаєте, я щось хотів у вас запитати,— почав Біллі вдавано серйозно. Звісно, якщо ви не розсердитесь. Я ні в якому разі не хочу вразити ваших почуттів, але для мене це дуже важлива річ.

Запала довга мовчанка.

— Ну то що там? — не втерпіла Сексон.

- Бачите, Сексон, ви мені страх як подобаєтесь, але вже насувається ніч, ми за тисячу миль від людської оселі… тож мені хотілося б знати одну річ: чи ми з вами насправді законно одружені, тобто ви і я?

— Звичайно, насправді,— запевнила вона його.— А що таке?

пусте! Я просто забув і мене, розумієте, це занепокоїло... Бо я так вихований, що якби пі, то лишатись нам тут удвох о такій порі...

— Ну, годі вже! — суворо обірвала його Сексон.— Пора саме така, щоб тобі підвестися й назбирати хмизу на ранок, поки я вимию посуд та приберу па кухні.

Біллі слухняно підвівся, і тільки на хвильку зупинивсь і міцно пригорнув Сексон. Обоє не сказали ні слова, але коли він пішов, у грудях Сексон щось радісно затріпотіло, а на губах забриніли вдячні слова.

На землю впала ніч із тьмяним блиском зірок, та незабаром і ті сховалися за густими хмарами, що набігли не- відь звідки. Каліфорнійське бабине літо тільки-но починалося.. Повітря було тепле й безвітряне, вечірня прохолода ледь-ледь прочувалася.

— В мене таке відчуття, ніби ми щойно починаємо жити, озвалася Сексон до Біллі, коли той приніс оберемок гілля і собі примостився на укривалі біля вогню.— Сьогодні за один день я довідалася більше, ніж за десять років життя в Оклеиді.— Вона глибоко зітхнула й ворухнула плечем.— Обробляти землю куди складніше, ніж я гадала.

Біллі не відповів, задумливо втупивши погляд у вогонь.

— То що? — спитала вона, побачивши, що він уже дійшов певного висновку, і поклала долоню йому на руку.

— Та я все мізкую про те наше ранчо,— відказав Біллі.— Воші собі добрі, оці хутірці,— але для чужинців. Нам, американцям, треба простору. Я хочу, щоб я глянув на пагорба і знав, що то моя земля, глянув у долину — і що й там аж до другого пагорба моя земля, і що аж ген там на лужку біля струмка пасуться мої кобили і з НИМИ пасуться чи хвицають лошата. РОЗВОДИТИ коней то добра штука, а надто здорових робочих коней, що тягнуть по дві тисячі фунтів з гаком. За пару чотирьохліток однакової масті в місті будь-коли тобі дадуть сімсот-вісімсот доларів! А чи багато коневі треба в цьому кліматі? Доброї паші досхочу та якоїсь повітки й трохи сіна на тривалу негоду. Раніш я про це не думав, але тепер, правду кажучи, цей наш замір із ранчо починає мені подобатися.

Сексон була в захваті. Це ж вода на її млин, та ще й те, що хто-хто, а Біллі таки знається на конях. І найголовніше — що він сам запалився.

— І там же стане місця і для коней, і для всього,— підохочувала чоловіка Сексон.

— Певна річ. Біля хати в нас буде городина і садовина, і кури, і всяка всячина — як у португалів. А далі буде досить землі і щоб гуляти, і щоб пасти коней.

— Але чи не занадто дорого коштуватимуть нам лошата, Біллі?

— Зовсім ні. На міській бруківці коні швидко розбивають собі ноги, і цих підвереджених коней потім продають з аукціону. Ось із них я й підбиратиму собі расових кобил — вони ще можуть служити правдою не один рік, тільки не на бруківці.

Запала довга мовчанка. У напівпригаслих жаринах багаття обом ввижалася їхня майбутня ферма.

— А тихо ж тут, правда? — промовив, нарешті, Біллі й розглянувся.— І темно,— хоч в око стрель! — Він здригнувся, застебнув куртку й підкинув гіллячок у вогонь.— А все ж у нас найкращий у світі клімат. Як я ще був малий, пам’ятаю, батько все хвалився, що в Каліфорнії не клімат, а розкіш. Колись він був подався на Схід, перебув там літо й зиму і закаявся. Опісля він уже ані пробував туди поїхати.

— І мати моя казала, що над наш клімат кращого ніде немає. А яким раєм мусив вій здатися їм після переходу через пустелі та гори! Воші назвали Каліфорнію краєм молока й меду. А грунт був такий родючий, що досить було

подряпати його зверху, і родило стократ,- як приказував Кеді

-І всюди повно дичини,—додав Біллі.—Містер Робертс, той що взяв мого батька в прийми, ганяв колись худобу Від Сан-Хоакіну до річки Колумбія. Погоничів було в нього сорок хлопців; дорога далека, а вони брали з собою лиш сіль та порох,

Бо годувалися в дорозі самою дичиною

- А в горах було повно оленів, і моя мати бачила цілі табуну лосів в околицях Санта-Рози. Колись і ми з тобою тампобуваємо, Біллі. Я давно про це мрію.

- А коли мій батько був ще молодий, на північ від Сакраменто, там, де річечка Каш-Слау, аж кишіло ведмедями. Батько їздив верхи полювати їх. І як бувало, застукають котрого на голій місцині - вінз мексиканцями їздив на полювання - то ловлять його арканом. Батько казав що кінь, який не боїться ведмедя, вартий десятьох інших! А пантери!.. В давнину називали їх то пумами, то рисями то лисицями. Ми таки обов'язково поїдемо колись до Сан-та-Рози. Може, нам ще не сподобається та місцевість на узбережжі.

Тим часом вогонь загас, а Сексон скінчила розчісувати на ніч своє волосся. Постіль стелити було недовго, і незабаром вони вже лежали під укривалами. Сексон заплющила очі, але заснути ніяк не могла. Вперше в житті почувала вона просто неба і незвичності цього відчуття не могла притлумити ніяким зусиллям волі. До того ж усе її тіло нило від довгого переходу, а пісок, як виявилося, був зовсім не м який Минула ціла година. Сексон переконувала себе, що хоч Біллі принаймні спить, але відчувала, що ні. Нараз хруснула жаринка в пригаслому багатті, і Сексон здригнулася. Біллі начебто теж поворухнувся.

— Біллі,— прошепотіла вона,— ти не спиш?

— Мг, почулася тиха відповідь.— Я оце думаю, що пісок цей твердіший за цементову підлогу. Мені то байдуже але хто б міг подумати.

Вони обоє повернулися на другий бік, але це не помог-ло, лежати на піску було так само твердо.

Раптом десь неподалік пронизливо й гостро зацвірчав цвіркун. Сексон знову здригнулася, але кілька хвилин прислухалася мовчки.

— Ото ще напасть! — перший озвався Біллі.

— Може, це гримуча гадюка? — запитала Сексон, силкуючись не виказати хвилювання.

— Оце ж я й подумав.

— Я бачила двох па вітрині Баумапової аптеки. Знаєш, Біллі, в них у роті є такий зуб з жолобом, і коли вони вкусять, то отрута збігав по ньому в ранку.

— Бр-р-р! — здригнувся з не зовсім удаваним жахом Біллі.— І всі кажуть, що це певна смерть, якщо ти не Боско. Пригадуєш Боско?

— «Боско ковтає гадюк живцем! Ковтає гадюк живцем!» — відгукнулася Сексон, передражнюючи голос ярмаркового кликуна.

— Еге, не турбуйся,— в Боскових гадюк мішечки з отрутою вирізано. А ні, то хай би спробував!.. Ото диво — ніяк не засну. Щоб їй, проклятущій, заціпило! Хотів би я знати, чи то й справді гримуча гадюка?

— Ні, не може бути,— вирішила Сексон.— Усіх гримучок давно вже винищено.

— Звідки ж тоді Боско добуває своїх? — слушно заперечив Біллі.— А чого ти не спиш?

— Мабуть, того, що все це для мене незвичне,— відповіла вона.— Бач, мені зроду не доводилося ночувати просто неба.

— І мені теж. Досі я гадав, що це велика втіха.— Біллі знову повернувся на остогидлому піску і важко зітхнув.— Але з часом ми, певно, звикнемо. Хіба мало кому доводиться спати просто неба! А якщо інші на це здатні, то чим ми гірші за них? Отже, все гаразд. Тут ми вільні н незалежні, самі собі господарі, і ніякого комірного не платимо...

Зненацька Біллі замовк. У кущах знов почулося невиразне шамотіння. Але коли вони наставили вуха, прислухаючись, звідки воно, шамотіння таємничо урвалося. Проте тільки-но дрімота стулила їм повіки, як знову зашаруділо щось таємниче.

— Так, наче хтось підкрадається до нас,— прошепотіла Сексон, щільніше притискаючись до Біллі.

— У кожному разі — не дикий індіянин, — як міг, заспокоїв він її й позіхнув з видимою безжурністю.— Дурниці! І чого нам боятися? Подумай краще, скільки всякого натерпілися ті, що приходили сюди перші!

За кілька хвилин Сексон почула, що плечі Біллі здригаються, немов зі сміху.

— Оце мені пригадалася одна історія, яку любив розповідати мій батько,— пояснив він.— Про стару орегонську піонерку Сюзен Клеггорн. Її звали Більмувата Сюзеп, хоча стріляла вона так, що ну! Одного разу в преріях на їхню валку наскочили індіяни. Наші поставили шарабани колом, воли й люди всередині, і відбили напад, причому ба¬та і о індіян наклало головами. Тоді, щоб викурити наших з-за прикриття, дикуни приволокли двох дівчат, захоплених у полон з іншої валки, і почали їх катувати у всіх на очах, але так, щоб кулею не дістати. Вони думали, що білі не стерплять і вискочать на відкрите місце, і тут вони їх голіруч візьмуть.

Та білі на це не могли піти. Якби вони кинулися відбивати дівчат, їх би перебили, і тоді індіяни захопили б усю валку отже, смерть усім. Але вгадай, що зробила стара Сюзен- Вона хап за довжелезну кентуккійську рушницю, набила п потрійним набоєм пороху, націлиласьі бабах! Здоровезний дикун, що найретельніше катував дівчат, так і крякнув. Щоправда, від пострілу вона сама відлетіла назад і дістала рану на плечі, яка не загоїлась до самого Орегону, але зате велетня індіяннна вона прошила на місці. Так він і не дізнався, хто його почастував.

Але я не про те хотів розповісти. Бачиш, стара Сюзен полюбляла зеленого змія. При кожній нагоді, бувало, так насмикається, як той чіп. Її дочки, сини й старий — усі мусили очей з неї не спускати, щоб він не потрапив їй До рук.

— Щоб хто не потрапив? — не зрозуміла Сексон.

— Та той самий зелений змій. А, тобі не ясно? Це так тоді любили називати горілку. Ну, отож одного дня всі зібралися йти. Це було в околиці, званій Бодіге,— вони вже перебралися туди з Орегону. Стара Сюзен заявила, що не може й кроку ступити, так їй ревматизм допікає, і лишилася вдома. Та в хаті була двогалопова сулія горілки, і рідня втямила, що до чого. Отже, перед тим, як піти, наказали одному з онуків вилізти на високе дерево на подвір’ї і прив’язати сулію до гілки футів шістдесят над землею. Та дарма: повернувшись увечері додому, вони знайшли стару на кухні, п’яну, як дим.

“‘‘ То вона вилізла па дерево? — поспитала Сексон, коли Біллі замовк, не доказавши.

— Таке!..— переможно засміявся він.— Вона просто під самісіньку сулію підставила балію, притягла свою стару

рушницю, стрельнула, і сулія розскочилася на скалки. Ну й висьорбала всю горілку з балії, та й годі.

Сексон задрімала, але знову почулося якесь шамотіння, цим разом ближче, а її напружена уява почала малювати хижого звіра, що скрадається до них з гущини.

— Біллі,— прошепотіла вона.

— Я й сам прислухаюся,— почувся його зовсім не сонний голос.

— Може, це пантера... Чи дика кицька?

— Ні, це неможливо. Усіх хижаків тут давно повинищу ваио. Ми ж у мирному фермерському краю.

Вітер сколихнув листя, і Сексон здригнулася. Таємниче сюрчання цвіркуна підозріло раптово урвалося, і тоді щось глухо, але важко гупнуло, аж Біллі й Сексон схопилися й сіли. Потім усе замовкло, і вони знову полягали, хоч тепер їм уже сама тиша видавалася иепевною.

— Ху,— полегшено зітхнув Біллі.— Немовби я не знаю, що воно за штука! Звичайнісінький трусик. Я чув, як свійські трусики стукають задніми ланками об долівку, коли плигають.

Марно Сексон силкувалася заснути. Пісок щохвилини ставав мулькіший, і кістки й усе тіло нестерпуче нили. І хоч вона розуміла, що жодної небезпеки немає, уява її невтомно снувала жахливі картини.

Почулися нові звуки. То було вже не шарудіння й не шамотня — виглядало так, ніби чиєсь здорове тіло продиралося між кущів. Деколи тріщали й ламались гілки, а одного разу вони виразно почули, як розсунулося під чиїмсь напором гілля й тоді знову зійшлося.

— Якщо то була пантера, то це вже слон,— похмуро зауважив Біллі.— І важке яке — ти тільки послухай! І воно наближається.

Звуки часом стихали, але потім щоразу чулися голосніше й ближче. Біллі знову сів і обхопив рукою Сексон, котра теж підвелася.

— Я й на хвильку очей не стулив,— поскаржпвся Біллі.— Чуєш?., ось ізнову... Якби хоч його видко!

— А чи не ведмідь це? Бо щось дуже голосно ступає,— озвалася Сексон, мало зубами не цокотячи — чи то від збудження, чи то від нічної прохолоди.

— Та вже ж не цвіркун.

Біллі відкинув був укривало, але Сексон схопила його за руку.

— Куди ти?

— Я не страхополох, але бий мене сила божа, коли ця рахуба мене не дратує. Я мушу побачити її в живі очі, а то ще й справді злякаюся. Я тільки на вивідки. Не бійся, я стерегтимуся.

Ніч була така темна, що ледве Біллі відійшов на один крок, як його постать зникла з очей. Сексон сиділа й наслухалася. Загадкові звуки припинилися, чути було тільки хруст гілля там, де проходив Біллі. За кілька хвилин Біллі повернувся й заліг під укривала.

— Я, мабуть, сполохав його. В нього непогані вуха, і тільки-но воно почуло мою ходу, як ураз заховалося. А я вже ж ішов так обережно!.. О боже, знову!

Вони обоє схопилися. Сексон штовхнула Біллі ліктем.

— Оно,— ледве чутно прошепотіла вона.— Я чую, як воно дихає... Мало не сопе.

Хруснула гілка, але так близько й лунко, що обоє підскочили, як ошпарені.

— Ну, вже годі — не дозволю з себе так глузувати! — люто скрикнув Біллі.— А то воно й на голову нам сяде!

— Що ж ти хочеш зробити?..— занепокоєно спитала Сексон.

— Репетуватиму як на живіт. Уже ж примушу його вилізти на видноту.

Біллі глибоко вдихнув повітря й одчайдушно заверещав. Наслідок був понад усякі сподівання, і серце Сексон заніміло з жаху. У темряві враз ізнявся дикий гвалт і метушня. Затріщало гілля і загупали важкі тіла, стрибаючи в різні боки. Біллі й Сексон полегшено зітхнули, коли всі ці звуки почали даленіти і скоро зовсім завмерли.

— Ну що ти на це скажеш? — пролунав серед мертвої тиші голос Біллі.— Всі, хто бачив мене на рингу, казали, що я нічого не боюся. Добре, що ніхто з них не бачив мене допіру...— Біллі аж застогнав.— З мене вже досить цього клятого піску. Я краще розкладу багаття.

Це було не важко. Під попелом ще тлів жар, і гіллячки, кинуті зверху, невдовзі спалахнули. З імлистого неба прозирало декілька зірок. Біллі глянув на них і рішуче налагодився йти.

— Куди ти знову? — озвалася Сексон.

— Так, я просто щось надумав,— ухильно відповів він і сміливо ступив поза освіт багаття.

Сексон сиділа, патягнувши укривало під саму шию, і

дивувалася з Біллиної відваги. Він же навіть і сокири не взяв, хоч подався в той бік, де зникли ті загадкові звірі.

Хвилин за десять Біллі повернувся, широко посміхаючись.

— Ото чортовиння мене налякало! Скоро я й власної тіні почну жахатися... Що то було? Ху!.. Ти нізащо в світі не вгадаєш! То череда телят; і вони перестрашилися ще гірше за пас.

Викуривши цигарку біля багаття, Біллі заліз під укривало поряд із Сексон.

— Ну та й фермер буде з мене,— бурчав він,— якщо череда телят здатна загнати мені душу в п’яти. Я певний, що твій або мій батько й оком були б не зморгнули! Народ тепер на пси зійшов, ось у чім річ.

— І зовсім ні! — обурилася Сексон.— Народ який був, такий і є. Ми не менш наполегливі, ніж наші діди, та ще й до того здоровіші. Просто ми зросли за інших умов. Ціле своє життя ми жили в місті. Ми звикли до міських звуків і речей і не знаємо сільських. Виростали ми далеко від природи, оце й уся причина. А тепер ми з тобою хочемо стати ближче до природи. Постривай, незабаром ми спатимемо просто неба не згірш від наших батьків.

— Тільки не на піску,— пробубонів Біллі.

— Добре, не па піску, це ми сьогодні одразу й назавше зрозуміли. А тепер цить, і нумо спати!

Страхи їхні розвіялися, зате пісок, що прикував тепер до себе всю увагу Сексон та Біллі, дошкуляв їхнім бокам ще немилосердніше. Біллі задрімав перший, але Сексон задрімала аж тоді, коли десь оддалеки заспівали півні. Та все-таки пісок муляв, і сон їхній був неспокійний.

Тільки засіріло, Біллі виліз з-під укривала і розклав палахке багаття. Сексон, тремтячи, підсунулася ближче до вогню. Вони обоє були виснажені, очі їм позападали. Сексон раптом засміялася. Біллі неохоче пристав до неї, але коли погляд його впав на кавника, він повеселішав і відразу поставив його па вогонь.

РОЗДІЛ III

Від Окленда до Сан-Хозе сорок миль, і Сексон з Біллі легко пройшли цю відстань за три дні. Дорогою їм більше не траплялися балакучі й сердиті монтери і взагалі рідко

бували пагоди побалакати з подорожніми. Щоправда і па північ, і на південь тяглося чимало бурлак зі скрученими укривалами за плечима, але з розмов із ними Сексон скоро зрозуміла, що вони мало, а то й зовсім нічого не тямлять У фермерстві. То були переважно старі, висилені або отупілі люди, що їхні думки обмежувалися працею: де краще платять, де краще платили; проте місцевості, які вони називали, лежали десь дуже далеко звідси. Сексон тільки те від них 1 дізналася, що ця сторона, де вони тепер з Біллі простували, «дрібно-фермерська» і що господарі тут не часто беруть наймитів на роботу, а як і беруть, то самих португальців.

Самі фермери були непривітні. Часто котрийсь проїздив повз Сексон і Біллі порожнім возом, але жоден не сказав- сідайте, підвезу. Коли принагідно Сексон розпитувала кого з них, в їхніх поглядах проступав подив або підозріливість і відповідали вони ухильно чи й просто жартом.

— Які це в чорта американці! — дратувався Біллі.— У давнину люди були привітніші.

Сексон пригадала свою останню розмову з Томом.

— Такий дух часу, Біллі. Дух змінився. До того ж вони живуть заблизько до міста. Хай-но ми відійдемо далі - там люди напевно привітніші.

— Ат, чортове кодло! — не уймався Біллі.

— Може, вони й мають слушність,— засміялася Сек¬сон. Либонь, не один з тих скебів, яким ти дався взнаки був їм ріднею.

— Коли б же хоч так! — запально скрикнув Біллі.— Та все-таки, якби в мене було хоча б і десять тисяч акрів, я б не коношився перед подорожнім з клунком за плечима. Чим той бурлака гірший за мене? У кожному разі я б не квапився з висновками.

Біллі напитував роботи спочатку підряд па всіх фермах, а далі тільки на більших. Але відповідь бувала все та сама: роботи нема. Лише декотрі фермери казали, що після першого дощу потребуватимуть орача. Де-не-де вже й почали орати сухий непокроплений грунт, проте більшість господарів чекала на дощ.

А хіба ти вмієш орати? — здивувалася Сексон.

— Ні, але не святі горшки ліплять. До того ж я повчусь у першого плугатаря, що нам стрінеться.

Другого дня така нагода трапилася. Біллі виліз на

тин, що обгороджував невеличке поле, і став приглядатися до дідка за плугом.

— Пхе! Простішого й у світі нема,— зневажливо приказував Біллі.— Якщо оце старе дрантя здатне ходити за одним плугом, то я й за двома потраплю.

— То піди й спробуй,— відказала Сексон.

— Навіщо?

— Ех ти, страхополох! — усміхаючись, піддражнила його Сексоп.— Тобі треба тільки попросити його. Найбільше, що він може зробити,— це відмовити. Ну, й що з того? Ти ж двадцять раундів витримав проти Чікагського Страхіття і не поступився.

— Е, то зовсім інше,— відказав Біллі, але через тин таки перескочив.— Я не я, коли старий чмих не прожене мене к бісовому батькові.

— І зовсім не прожене. Ти йому лиш скажи, що хочеш навчитись і попроси, щоб дозволив кілька разів пройти за плугом. Скажи, що це йому нічого не коштуватиме.

— А як він упреться, то я просто відберу його чортів плуг!

Сидячи на тину, Сексон стежила за розмовою, хоча слова не долітали до неї. Кілька хвилин згодом посторонки опинилися в Біллі на шиї, а чепіги плуга перейшли до його рук. Запряг рушив з місця, і старий, сиплючи вказівками, ступав поруч Біллі. Коли вони кілька разів обійшли поле, дідок наблизився до Сексон.

— Він, либонь, уже ходив трохи за плугом?

Сексон похитала головою.

— Ніколи в світі! Але він знається на запряжних конях.

— Він не видає новаком і жваво все переймає.— Тут дідок пирхнув сміхом і врізав собі тютюну на жуйку. Сподіваюсь, він мені не накладе по шиї, що я тут поруч вас примостився, ге?

Незорана ділянка дедалі зменшувалася, але Біллі все не виявляв заміру кинути роботу. Тим часом глядачі, що сиділи на тину, розбалакалися. Сексон засипала старого запитаннями і невдовзі побачила, що він разюче скидається на батька монтера, як той про нього розповів.

Біллі виорав усе поле, і дідок запросив їх обох до себе переночувати. В садибі у нього є вільна хатинка з пічкою, а він ще почастує їх парним молоком. А якщо Сексон схоче випробувати й свій фермерський хист, вона зможе подоїти корову.

З дійницею діло пішло не так вдало, як з плугом; наглузувавшись досхочу із Сексон, Біллі теж спробував — Сексон таки підбила його — і теж невдало. Сексон до всього придивлялася і про все розпитувала і незабаром переконалася, що ця садиба не схожа на сан-леандрівські. І ферма, й фермер пережили себе. Інтенсивного господарювання не було й знаку. Забагато землі оброблялося занадто кепсько. Фермі цій було три чисниці до смерті: хата, клуня й інші будівлі замалим не завалилися. Подвір'я перед хатою поросло бур'яном, городу не було зовсім, садок невеликий і той занехаяний. Покручені, напіввисохлі дерева поросли сірим мохом. Сексон довідалась, що сипи й дочки господаря живуть у місті. Одна дочка віддалася за лікаря, друга вчителювала в школі; один син — машиніст па залізниці, другий — архітектор, а третій — судовий репортер у Сан- Франціско. Вряди-годи вони запомагають старих батьків.

— Ну, то як? — озвалася Сексон до Біллі, що запалив після вечері цигарку.

— Та що ж тут! Усе ясно. Дідуган поріс мохом, як і його садок. Після Сан-Леапдро й дурень дошолопає, що старий у господарстві темний, як ніч. А копі його! Та з милосердя до нього й до його кишені їх треба було б усіх перестріляти. Закладаюся, що в португалів ти таких коней не побачиш. Добрі копі тримають не для пихи, не для похвали,— просто це хазяйство підказує, що так треба. І воно себе покриває. Старі коні їдять дужче за молодих, а роботи з них менше. Ну, а підкувати що старих, що молодих — однакові гроші. На цих шкапах він тільки збитків зазнає. Глянь лиш, як працюють ці шкапи, і порівняй їх до міських коней!

Бонн заснули твердим сном, а вдосвіта, поснідавши, налагодилися в дорогу.

— З дорогою душею дав би я вам зо два дні підробити, та не випадає! — скаржився дідок, прощаючись із ними.— Тепер, коли діти пороз'їздилися, ферма ледве нас двох зі старою прохарчовує, та й то як коли. Тяжкі часи тепер довго тягнуться. Відтоді, як Гровер Клівленд *, і життя не життя.

Пополудні, коли воші були на околиці Сан-Хозе, Сексон запропонувала перепочити.

— Ось зараз просто підійду й побалакаю,— заявила вона.— Хіба що собак спустять. Адже такої гарної місцини ми ще не бачили, правда?

Біллі, якому ввижалися тільки пагорби й широкі простори для його коней, промимрив під ніс щось невиразне.

Л городина! Ти тільки глянь! А квіти між грядками! Це багато ліпше, ніж баклажани, загорнені в папір.

— Не бачу в цьому ніякого глузду,— заперечив Біллі.— Навіщо-бо переводити на квітки грунт, придатний під добру городину?

— Ось я зараз про це й дізнаюся.— Сексон показала на жінку, що з лопатою в руках схилилася над грядкою побіля самого будиночка.— Я не знаю, що вона за людина, але в найгіршому разі вона тільки впшпетає нас. Бачиш, вона теж дивиться сюди. Кидай свою ношу поруч з моєю, і ходімо.

Біллі скинув на землю сувій з укривалами, але волів перестояти на місці. Йдучи вузенькою стежкою, обсадженою квітами, Сексон побачила двох чоловіків, що працювали на городі: один старий китаєць, другий — теж старий, темноокий, очевидячки, теж чужинець. Усюди відчувалася охайність і дбайливість,-і навіть недосвідченим поглядом видно було, як ретельно тут оброблювано землю. Жінка випросталася від своїх квітів і обернулась до Сек¬сон. Це була середнього віку струнка жінка в окулярах, просто, але гарно одягнена. Обличчя її здавалося доброзичливим і водночас якимось нервовим.

— Сьогодні мені нічого не треба,— пом’якшуючи свою відмову привітною усмішкою, сказала жінка, ще й не встигла Сексон рота розтулити.

Сексон аж прикро стало за свій обшитий цератою кошик. Жінка, певно, бачила, як вона його поставила на землю.

— МИ по торгуємо,— поспішила вона пояснити.

— О, тоді вибачте, будь ласка.

Жінка усміхнулася ще привітніше, чекаючи, що скаже Сексон. А та без усяких з’ясувала суть справи.

— Бачте, ми шукаємо ділянки землі. Ми хочемо стати фермерами, але перше, ніж придбати землю, нам треба розглянутись, якої саме землі нам треба. Коли я побачила ваш чарівний куточок, у мене одразу виникла сила запитань. Розумієте, ми у фермерстві нічогісінько не тямимо. Ціле своє життя ми прожили в місті, а тепер вирішили назавше поселитися на селі й знайти тут своє щастя.

Сексон замовкла. На обличчі господині промайнула тінь іронії, хоч привітна усмішка не зникла.

— Але чому ви певні, що знайдете щастя на селі? — спитала вона.

— Сама не знаю. Я тільки знаю, що бідні люди не можуть бути щасливі в містах, де раз у раз оті робітничі розрухи. Якщо вони ii на селі не знайдуть щастя, то вже його й зовсім немає на світі. А хіба це справедливо?

— Ви, голубонько, міркуєте логічно, однак не можна забувати, що й на селі чимало бідних і нещасних людей.

— Проте ось ви не виглядаєте ані бідною, ані нещасною.

— Ну ж і ви, голубонько!

Обличчя жінки зашарілося від задоволення, і вона повела далі:

— Але, може ж, я — виняток і маю особливу схильність до сільського життя? Як ви самі кажете, ви прожили ціле своє життя в місті й нічогісінько не тямите у фермерстві. А що, як село навіть розіб'є вам серце?

В пам'яті Сексон виринули останні жахливі місяці її життя в будиночку на Пайи-стріті.

— Але місто то вже напевне розіб'є його. Може, й тут буде не легше, та все одно, село це єдина моя надія. Село або нічого. Та й наші батьки були родом із села, і тут природніше якось жити. Зрештою, оце ж я стою перед вами: який вам ще треба доказ того, як мені хочеться жити па селі? Може, я теж, як ви кажете, маю особливу схильність до сільського життя? Бо інакше не була б я тут.

Жінка схвально кивнула головою; в очах її зростала цікавість.

— Цей юнак...— почала вона.

— Мій чоловік,— докінчила за неї Сексон.— Він був биндюжником до того, як почався великий страйк. Моє прізвище — Робертс, Сексон Робертс, а мого чоловіка звати Вільям Робертс.

— А я місіс Мортімер,— відказала господиня, злегка вклоняючись.— Я вдова. А тепер, якщо ви гукнете вашого чоловіка, я спробую відповісти па деякі з ваших запитань. Скажіть йому, хай не лишає клунків па дорозі. Ну, які ж це питання хвилюють вас?

— О, в мене їх безліч. Чи господарство окупає себе? Як ви потрапили все це врядити? Скільки коштує земля? Як ви збудували цей чарівний будиночок? Скільки ви платите робітникам? Як ви навчилися цього? І як дізналися, що краще росте й що вигідніше вирощувати? Як найкраще збувати городину? Як ви продаєте її? — Сексон

перевела дух і засміялася.— О, я ще й не почала. Чому у вас скрізь поміж грядок ростуть квіти? Біля Сан-Леандро я бачила португальські ферми, але португальці ніколи не садять квітів поруч із городиною.

Місіс Мортімер, піднісши руку, стримала Сексон.

— Дайте мені відповісти на останнє запитання — воно ключ до решти.

Але в цю мить надійшов Біллі, і з поясненням довелось почекати, поки Сексон знайомила господиню зі своїм чоловіком.

— Мої квіти привабили ваші очі — правда, голубонько? — почала місіс Мортімер.— Квіти привели вас до мене в садок; отож їх і посаджено разом з городиною, щоб приваблювати очі. Ви й не уявляєте, скільки пар очей вони вже привабили і яку силу людей закликали до мене в садок. Цією дорогою проїздить чимало городян. Автомобілі? Ні, мені з ними не таланить. Вони збивають таку куряву, що людям у машині нічого не видно. Та й я почала своє господарювання ще тоді, коли майже всі їздили кіньми. Якась міська пані проїздила дорогою, мої квіти й уся ця садиба чарувала їй очі, і вона наказувала візникові зупинитись. А я завжди на той час поблизу десь порпалась. І мені, звичайно, вдавалося майже щоразу запрошувати їх до свого садка — оглянути квіти і... заодно, городину. Все тут у мене чисте, охайне, привітне. Це все справляло відповідне враження. І...— місіс Мортімер знизала плечима,— відомо, що шлях до шлунка лежить через очі. Гостям імпонувало те, що городина росте серед квітів, і вони вимагали будь-що тільки моєї городини, купували її вдвоє дорожче проти ринкових цін і радо платили. Бачите, па мене пішла мода, моя ферма стала об’єктом загальної уваги. І від цього нікому по було жодної шкоди. Городина була першорядна, не гірша, а часом і свіжіша, ніж на ринку. До того ж мої покупці вбивали одразу двох зайців, бо окрім найсвіжішої, найкращої городини мали ще й моральне задоволення зі своєї філантропії, підтримуючи достойну вдову. Це навіть стало добрим тоном — купувати городину в місіс Мортімер. Але це вже трохи стороння тема... Одне слово, моя садиба стала улюбленим місцем, куди приїздили задля прогулянки чи просто час збавити. І ось у місті довідалися, хто я така, хто був мій чоловік

і ким я була раніше. Декотрі дами були мені знайомі ще за кращих часів, і вони дуже посприяли моєму успіхові. Крім

того, я завела звичай частувати своїх клієнтів чаєм. Отже, мої патрони почувались у мене, як гості. Ще й тепер, коли хто з них заїздить сюди показати мене своїм приятелям, я пригощаю їх чаєм. Тож бачите, квіти це один з важелів мого добробуту.

Сексон захоплено вислухала розповідь, але Біллі, як завважила місіс Мортімер, не цілком поділяв ентузіазм дружини. Його сині очі були затьмарені.

— Ви щось маєте заперечити,— промовила вона.— Кажіть, я слухаю.

На подив Сексон, Біллі відповів одразу, та ще й — мало того — висунув проти місіс Мортімер такий закид, який їй самій зроду-віку не спав би на думку.

— Це все крутійство, як я розумію,— сказав він.

— Але плідне крутійство,— заперечила місіс Мортімер, весело зблиснувши очима з-поза окулярів.

— І так, і ні,— затявся Біллі, говорячи своїм звичаєм, повільно й розважливо.— Якби всі фермери садовили квіти поруч із городиною, тоді б усі вони діставали подвійну ціну, і подвійної ціни взагалі не стало б, тобто нічого б не змінилося.

— Ви протиставляєте теорію фактові,— не згоджувалася місіс Мортімер.— Факт той, що всі фермери цього не роблять. Факт той, що я дістаю подвійну ціну. Цього ви не заперечите.

Біллі це не переконало, хоч він і не знайшовся па відповідь.

— Все одно,— промурмотів він, похитавши головою.— Тут воно щось не те, в кожному разі воно не для нас — не для моєї жінки й не для мене. Я не знаю зараз, як це сказати: може, пізніше надумаю.

— А тим часом ходім оглянемо все,— запросила місіс Мортімер.— Я вам усе покажу і розповім, яким чином я це все викохала. Потім ми відпочинемо, і я почну з самого початку. Бачте,— вона звернула погляд па Сексон,— мені дуже хочеться, щоб ви зрозуміли, що в сільському господарстві найголовніше — як приступити до діла. Я не тямила анічогісінько, коли осілася на землі, і до того ще й не мала такого славного дужого чоловіка, як ви маєте. Я була сама-самісінька. Але стривайте, я вам все розкажу.

Цілу годину провівши поміж грядок городини, поміж кущів ягід та фруктових дерев, Сексон скупчила в голові силу цікавих відомостей, щоб пізніше на дозвіллі перетравити їх. Біллі також уважно слухав місіс Мортімер, але сам лише зрідка докидав запитання. Господиня повела їх до пташні, де було теж чисто й охайно; тут в окремих вольєрах вона тримала кількасот сніжно-білих курей дрібної породи.

— Білі леггорни, — пояснила місіс Мортімер. — Ви уявити собі не можете, скільки я на них заробила цього року. Я ніколи не тримаю курок, коли вони перестають нестися.

— Оце ж саме я казав тобі й про коней, Сексон,— зауважив Біллі.

І завдяки найпростішому в світі способу, до якого домислиться не всякий фермер, вони в мене несуться взимку, коли яйця найдорожчі. Окрім того, я маю своїх постійних покупців; вони за дванадцятку платять мені на десять центів більше проти ринкової ціни, бо я постачаю тільки одноденні яйця.

Місіс Мортімер кинула погляд на Біллі: він, очевидячки, ще надумував щось.

— Знову так і не так? — спитала вона.

Він кивнув головою.

Так і не так. Якби кожен фермер постачав одноденні яйця, тоді взагалі не було б дорожчих яєць. Не було б ані гірших, ані кращих.

Але ж не забувайте, що всі яйця мали б бути тоді одноденні, геть усі! — відказала місіс Мортімер.

— Може, й так, тільки не про мене з жінкою воно писане,— заперечив Біллі.— Оце ввесь час крутилося мені в голові — тільки я ніяк не міг спіймати його за хвіст. Ви кажете за теорію і факти. Для нас із Сексон оці десять центів надвишки — теорія. А факт той, що в нас немає ані яєць, ані курей, ані землі, де б могли бігати й нестися квочки.

Господиня кивнула співчутливо головою.

— Але це ще не все, з чим я не згодний. Я ще щось маю сказати — отак воно крутиться, крутиться, а на язик не йде.

Вони навідалися до котячої повітки, до сажа, до корівника й завітали, нарешті, до господи, яку місіс Мортімер називала своєю «халупчиною». Все в неї було невелике,

але все родило гроші, запевняла вона, тут-таки прикидаючи свої прибутки.

Сексон і Біллі аж дух захопило, коли вони почули, скільки вона платила й одержувала за породистих перських котів, честерських свиней, шотландських коллі та джерсейських корів. Молоко джерсейських корів місіс Мортімер теж збувала своїй спеціальній клієнтурі і брала за нього по п’ять центів дорожче на кварті, ніж коштувало молоко від найкращих місцевих корів. Біллі впала в око різниця між її садком та занехаяною садибою старого фермер, де вони ночували цієї ночі, а місіс Мортімер ще й багато інших відмінностей показала йому, з якими він мусив здебільшого погодитись.

Потім вона розповіла ще про одну статтю свого прибутку про варення та джеми, які їй замовляли заздалегідь і платили незрівнянно більше, ніж у крамницях. Сексон і Біллі сиділи у вигідних плетених кріслах на веранді та слухали, як місіс Мортімер розбудувала продаж свого варива, поста чаючи його лише до найкращого ресторану і клубу в Сан-Хозе. Зі зразками своєї продукції вона пішла до власника ресторану й клубного економа, довго з ними сперечалася, але зрештою власника ресторану переконала зробити з її варення «спеціальні страви», розрекламувавши їх відвідувачам і головним чином піднявши ціну на всі страви, до складу яких воно входить.

Протягом усієї її розповіді в Білових очах виразно проступало несхвалення. Скінчивши, місіс Мортімер почекала що він скаже.

- Атепер почніть з самого початку,— попрохала

Але місіс Мортімер заявила, що вони не почують більш ані слова, доки не згодяться повечеряти в неї. Сексон прийняла пропозицію, не звертаючи уваги на похмурість

— Отож, провадила далі місіс Мортімер,— спочатку я нічогісінько тут не тямила, бо ж я народилась і виросла в місті. Про село я тільки й знала, що туди їздять відпочивати, а сама воліла гори, море й курорт. Майже все своє життя я прожила серед книжок. Багато років я працювала головною бібліотекаркою донкастерської бібліотеки. Потім одружилася. Містер Мортімер теж був кабінетна людина — професор Сан-Мігуельського університету. Він довго хворів, і коли помер, я залишилася зовсім

без коштів. Не встигла я розрахуватися з кредиторами, як від страхового поліса небіжчика не зосталося ані шеляга. Сама я була змучена й виснажена мало не до грані нервової прострації і цілком безпорадна в житті. Кінець кінцем, маючи при собі останні п’ять тисяч доларів, я вирішила поїхати на село й завести власне господарство. Я обрала цей клаптик землі: клімат тут чудовий, трамвай від Сан-Хозе лише за чверть милі — тож я й купила його. Дві тисячі сплатила готівкою, а на дві тисячі дала заставного листа. Земля обійшлася мені по двісті доларів на акр.

— Двадцять акрів! — скрикнула Сексон.

— Щось неначе тіснувато,— зауважив Біллі.

— Куди там, занадто просторо! Перш за все я віддала половину землі в оренду,— так воно й досі ведеться. Довгий час мені й решти, десятьох акрів, було забагато. Тільки ось тепер я починаю відчувати, що не завадило б трохи поширити свої володіння.

— І десять акрів харчують вас і двох робітників? — здивувався Біллі.

Місіс Мортімер захоплено сплеснула в долоні.

— Слухайте-но сюди. Я ж була бібліотекаркою, і зналася на книжках. Передусім я перечитала все надруковане на цю тему й передплатила найкращі сільськогосподарські журнали та газети. Ви питаєте, як можуть десять акрів прохарчувати мене й моїх двох робітників? Я скажу вам. У мене четверо помічників. І моїх десятьох акрів, звичайно, вистачає і на них, і на Гану — це шведка-вдова, вона у мене господарює в хаті й виявляє неоціненну поміч під час сезону варення та джемів, і на дочку її, що ходить до школи й теж нам допомагає, та на мого небожа, якого я взяла в прийми. Треба сказати, що ці мої десять акрів покривають усі видатки по господарству — і па утримання будинку та садиби, і на племінну худобу.

Сексон згадала, що казав монтер про португальців.

— Але суть зовсім не у ваших акрах! — скрикнула вона.— Це все завдяки вашому розумові, і ви це чудово знаєте!

— Отож-бо й є, голубонько. Це саме й показує, яким людям може пощастити на селі. Пам’ятайте, земля щедра. Але й до неї треба щедрим бути. Ось цього ніяк не втямить старосвітський американський фермер. Розум, ось що найголовніше. Наш фермер, навіть коли йому стане ясно,

що земля виснажилася і потребує угноєння, навіть тоді він не розуміє різниці між дешевими і дорогими — отже, кращими — добривами.

— І про це мені теж хотілося б дізнатися! — скрикнула Сексон.

— Я розкажу вам усе, що сама знаю, але ж ви, мабуть, дуже стомилися. Я помітила, що ви трохи накульгуєте. Ходімо до хати — про речі не турбуйтесь, я пошлю по них Чанга.

На Сексон, що мала природжену любов до всього гарного, надто до речей особистого вжитку, маленька господа справила незабутнє враження. Вперше в житті опинилася вона в оселі людини середньої верстви; те, що вона побачила, не тільки перевершило всі її сподівання, ба навіть далеко відбігало вбік від картин, що їй малювала уява. Місіс Мортімер помітила, як заблищали очі в Сек¬сон, коли та роздивлялася навколо, і, добродушно хизуючись своїм помешканням, стала водити і показувати їй усе, розповідала, скільки коштував матеріал, пояснювала, що вона власними руками фарбувала підлогу, збивала шафи з книжками, сама склала м'яке крісло, що прислав їй антиквар. Біллі обережно ступав позаду. І хоч поводився він як звичайно, йому пощастило уникнути незграбності навіть за столом, дарма що вони з Сексон уперше в житті вечеряли у приватній господі, де їм услуговувано.

— Якби ви завітали до мене на той рік, я влаштувала б вас у кімнаті для гостей, яку я збираюся добудувати,— з жалем промовила місіс Мортімер.

— Та нічого,— відказав Біллі,— і так велике вам спасибі. Ми доїдемо трамваєм до Сап-Хозе і заночуємо в готелі.

Але що місіс Мортімер ніяк не могла заспокоїтись, не маючи де притулити їх на ніч, Сексон попрохала її розказати їм ще про своє господарство.

— Пам'ятаєте, я вам казала, що за землю дала готівкою всього дві тисячі доларів,— мовила знову місіс Мортімер.— Отже, починати я мусила з трьома тисячами. Звичайно, всі мої родичі й друзі пророкували мені невдачу. І, звичайно, я наробила багато помилок, але якби я не вивчала спеціальної літератури, то наробила б їх ще більше.— Місіс Мортімер показала рукою па полички з книжками ц журналами вздовж стін.— Я й досі не перестаю вчитися. Щоб не відставати від науки, я почала випису-

вати звідусюди звіти дослідних станцій. Невдовзі я переконалася, що наші старосвітські фермери хазяйнують казна-як; і знаєте, я не дуже й помилялася. Ви навіть уявити не можете, які дурні бувають часом наші старосвітники! Я вже й радилася з ними, розмовляла, силкувалася довести безглуздість їхніх застарілих методів, домагалася, щоб вони хоч якось обгрунтували свої допотопні забобони. А досягла я тільки одного,— навіть найостанніший з них вирішив, що я дурепа і що лиха мені не минути.

— Але ж вийшло не по-їхньому! Зовсім ні!

Місіс Мортімер вдячно усміхнулася.

— Іноді ще й тепер я цьому дивуюся. Але я з роду завзятців, що давно вже відірвалися від землі, тож і могли побачити речі по-новому. Якщо я переконувалася в слушності якогось заходу, я тут-таки проводила його в життя, хоч би який він був чудний. Ну, ось візьмім колишній садок: нічого він не вартий був, навіть гірше, як нічого. Старому Келкінсові мало серце не розірвалося, коли він побачив, як я розходилася в садку. А гляньте на цей самий садок тепер! Ось тут, де тепер будиночок, стояла жалюгідна халупа. Спершу мені довелося не займати її, але я одразу знесла старий корівник, саж, курник, геть усе розчистила. Сусіди тільки головами хитали, що самотня вдова таким марнотратством пробує вибитись зі скрути. Але це ще не все. Вони просто заніміли, коли почули, що я заплатила по двадцять доларів за трьох породистих честерських поросят, ще зовсім молоденьких. Потім усіх простих курей спродала, а натомість придбала білих леггорнів. Дві захлялі корови, що припали мені гуртом з усією садибою, пішли до різника по тридцять доларів за голову, а за дві чистокровні джерсейські телички я заплатила дві з половиною сотні — і вигадала на цьому грубі гроші, тоді як Келкінс та інші фермери цупко трималися своїх недоростків, що їх навіть годувати не виплачується.

Біллі схвально кивнув головою.

— Пам’ятаєш, що я казав тобі про коней,— знову нагадав він Сексон, і, підохочений увагою господині, з ділового погляду дуже докладно розповів про коней.

Коли Біллі вийшов надвір попалити, місіс Мортімер перевела розмову на шлюбне життя Сексон і навіть не змигнула, почувши про Білову схильність до боксерства та до розправ зі штрейкбрехерами.

— Симпатичний молодик, та ще й порядний,— сказала

вона Сексон.— Це з обличчя знати. А як кохав вас і пишається вами! Ви й не уявляєте, як мені приємно було бачити, коли він дивився па вас, особливо коли ви говорите. Він поважає вашу думку, бо інакше був би не подався з вами в мандри — адже це тільки ваш власний задум.— Місіс Мортімер зітхнула.— Ви дуже щасливі, дитино моя, дуже щасливі. Ви ще не знаєте, що таке чоловічий розум. Ось постривайте, хай-но він запалиться вашого ідеєю! Ви просто вразитесь, коли побачите, як він заходиться! Ви ледве за ним встигатимете. А поки що перед повинні ви вести. Пам'ятайте, що ваш чоловік — дитя міста. То буде нелегко — відзвичаїти його від того єдиного способу життя, що він знає.

— О, та місто йому теж спротивіло...— почала Сексон.

— Але не в такій мірі, як вам. Кохання — ще не все в житті чоловіка, як то є в жінки. Вам місто завдало більше горя. Це ж ви втратили свою маленьку дитину. Проти вашої втрати, проти ваших душевних мук — його біль був мимобіжний. Хіба ж міг він відчувати такий органічний зв'язок з дитиною, як ви?

Місіс Мортімер обернулася до Біллі, що з'явився на порозі.

— Ну що ж, спіймали ви вже неслухняну думку, що не давала вам спокою?

— Та ніби намацав,— відповів він. Місіс Мортімер жестом запросила його сісти в крісло.— Справа в тому, що...

— Стривайте, одну хвилинку,— перервала його вона. Це крісло гарне, велике й міцне — так само, як і ви, принаймні здоровіш і дужий, а ваша жіночка дуже втомлена... Ні, ні, сидіть, будь ласка, якраз вашої сили вона й потребує. Так, я вас прошу, пригорніть її.

І місіс Мортімер посадовила Сексон йому па коліна.

Ну а тепер, добродію,— ні, двійко вас просто як намальовані! — тепер кажіть, що ви маєте проти мого способу заробляти на прожиття.

— Ні, проти вашого способу я нічого не маю,—хутко відказав Біллі.— Ваш спосіб собі правильний, навіть чудовий. Бачте, я тільки хочу сказати, що для нас він непридатний. Ми б так не здолали. У вас і знайомі заможні, вони знали, що ви були бібліотекаркою, а чоловік ваш професорував. Та й ви мали...— Тут він на хвильку затнувся, не певний, як його б точніше висловити свою думку, що не зовсім ясну йому самому.— Одне слово, у вас були ті

засоби, яких у нас нема й не може бути. Ви маєте освітуі... не знаю, як сказати... ну, знаєте, як вестись у товаристві, як свій інтерес провадити... А нам усе те невідомо.

— Але ж, юначе, ви можете навчитися, чого треба,— наполягала місіс Мортімер.

Біллі похитав головою.

— Ні, ви не цілком добираєте, що я хочу сказати. Ну, ось так. Припустім, що не ви, а я їду з варенням та джемом до того шикарного ресторану розмовляти із їхнім старшим. Там я виявився б не на місці. Навіть гірше — я б це сам відчув. І одразу завівся б, став би шукати приключки на свою голову, а це — кепський початок для торгівлі. І потім я б подумав, що він бере мене за якогось лобуряку — бо чого б таки здоровому чоловікові торгувати варенням!

1 що сталося б з того всього? Я б тільки й ждав нагоди розкрутитись. Я б подумав, що він бере мене за нахабу, і не забарився б сказати йому, що він сам нахаба,— ну, й завелося б. Добираєте тепер? Така вже в мене вдача: так чи сяк, а варення я б не спродав.

— Це все цілком слушно,— жваво промовила місіс Мортімер.— Але ось же й ваша ланочка. Гляньте на неї — та вона справить враження па кожного підприємця! Хай- но вона тільки заговорить з ним.

Біллі настовбурчився, і в очах його спалахнув небезпечний вогник.

— Ну, чим я знову завинила? — засміялася господиня.

— Я ще не збираюся торгувати виглядом своєї жінки,— шорстко пробурмотів Біллі.

— І маєте рацію. Шкода тільки, що ви обоє відстали від життя років на п’ятдесят. Ви — стародавні американці. Як ви зросли отакі в самій тисняві сучасності — незрозуміле чудо! Ви — просто Ріп Вап Вінкль *. Хіба хто чував у наш звироднілий час, щоб молоде подружжя з великого міста взяло свої речі на плечі й вирушило у безвість шукати землі? Та у вас же дух давніх аргонавтів. Та ви, їй-богу, з тієї породи людей, що запрягали своїх волів і бралися на захід, до країв, де заходить сонце. Закладаюся, що такі були ваші батьки й матері чи діди й баби!

Очі Сексон заблищали, а Білові знов стали привітні. Вони обоє кивнули головами.

— Я теж із цієї давньої породи,— гордо провадила місіс

Мортімер. — Моя бабка брала участь у партії Донера і чудом уціліла. Мій дід, Джейсон Вітні, проплив навколо мису Горн і приєднався до повстанців Ведмежого Стягу в Сономі. Він був у Монтері, коли Джоп Маршал відкрив золото біля Сатерового млина. В Сан-Франціско одну вулицю названо його ймення.

— Я знаю, це Вітні-стріт,— докинув Біллі.— Близько від Рашн-Гілу. Мати Сексон теж пройшла через прерії.

— А Біллиних діда й бабу забили індіяни,— додала Сексон.— Батько його був тоді зовсім малюком і прожив якийсь час в індіян, поки його визволили білі. Він навіть не знав свого імені, і його взяв у прийми містер Робертс.

— Ну, то ми з вами трохи не родичі, мої любі дітки! — втішилася місіс Мортімер.— О, цей подих минулого, на жаль, зовсім забуто за наших летючих днів! Мені це все особливо миле, бо я колись складала бібліотечний каталог і прочитала всю літературу, що стосується тих часів. А ви,— вона показала на Біллі,— або, вірніше, ваш батько, історична особа. Я читала про нього. Про все те написано в Банкрофтовій «Історії» *. То було індіянське плем'я модоків. Валка білих складалася з вісімнадцятьох фургонів. І з усієї валки живий лишився тільки ваш батько,— він був ще немовлям і нічого не розумів, що сталося. Потім його всиновив начальник загону білих.

— Саме так,— підтвердив Біллі.— То були модоки. Вал-ка, мабуть, простувала до Орегону. Всіх білих було перебито. То, може, ви знаєте й про мати Сексон? Вона в ті часи складала вірші.

— І що-небудь з них було надруковано?

— Так,— відповіла Сексон.— У старих газетах Сан- Хозе.

— Можливо, ВП знаєте щось напам'ять?

— Знаю. Один вірш починався так:

Немов еолової арфи ніжні струни,
Співає муза у твоїх піснях;
Рівнин каліфорнійських пишні вруна Луною рознесуть їх по світах.

— Щось ніби знайоме,— впала в задуму місіс Мортімер.

— А ось початок іншого:

Втекла від юрби я, від сміху й розмови,
До гаю, до статуй, де листя співало...

Ось так і далі. Я тут не розумію. Цього вірша присвячено моєму батькові...

— Це любовний вірш! — перервала її місіс Мортімер.— Пригадую, пригадую. Стривайте... Та-та-та, та-та-та, та-та- та, та-та-та...

Л бризки фонтана, немов аметисти,

Тремтять їй на грудях, на білих руках,

Течуть до басейну, як срібло струмисте...

Мені дуже врізались у пам’ять ці зерна аметистів, але ось прізвища вашої матері не пригадаю.

— її звали Дезі...— почала Сексон.

— Ні, Деєл,— раптом пригадавши, поправила її місіс Мортімер.

— Але ж ніхто її так не називав!

— Проте вона так підписувалася. А як далі?

— Дезі Вілі Браун.

Місіс Мортімер підійшла до книжкових полиць і витягла велику книжку в твердій палітурці.

— Це збірник «Сторінки минувшини»,— пояснила вона.— Тут зібрано, між іншим, усі найкращі вірші з тогочасних газет.— Вона перебігла поглядом зміст.— Атож, я мала рацію. Деєл. Вілі Браун. Ось аж десять поезій: «Вікінгові мандри», «По золото», «Вірність», «Кабальєро», «Могили Літл-Медоу»...

— Ми відбивалися там від індіян,— перебила її збуджено Сексон.— А моя мама, що була тоді маленьке дівча, вийшла з табору й принесла води для поранених. І індіяни не стріляли в неї. Всі казали, що це чисте чудо.— Сексон схопилася з Білових колін, простягаючи руки до книжки.— Дайте, дайте мені глянути на них! Я їх зовсім не знаю! Вони нові для мене! Можна їх переписати? Я вивчу їх напам’ять. Тільки подумати — вірші моєї матері!

Окуляри місіс Мортімер затуманилися. З півгодини вона и Біл сиділи мовчки, поки Сексон упивалася рядками своєї матері. Нарешті Сексон закрила книжку, заклавши сторінку пальцем, і в одно проказувала мало не побожно:

— А я й не знала, зовсім не знала!

Протягом цих півгодини думка місіс Мортімер не дрімала. Пізніше вона виклала свій план: в інтенсивне молочарство вона вірила так само, як і в інтенсивний метод обробітку землі, отож мала на думці, тільки-но скінчиться термін оренди, організувати молочарську ферму на другій

половині своїх двадцятьох акрів. Ця справа, як і все в неї, мала бути взірцево поставлена, отож без нових робочих рук не обійтися. Біллі й Сексон саме такі, яких їй треба. Наступного літа вони зможуть оселитися в тому будиночку, що вона збирається поставити. А на зиму вона могла б десь підшукати роботу для Біллі. Праця напевно знайдеться, а білятрамвайної зупинки саме здають у винайм неве¬личкий будиночок. Під її доглядом Біллі зможе з самого початку взяти па^себе будівництво. Таким чином, вони зароблять грошей, набудуть досвіду для самостійного господарювання і придивляться до всього.

Але її переконування виявились марні. Кінець кіпцем Сексон висловила їх обох з Біллі думку.

— Ми не можемо осістися одразу на першому ж місці, навіть такому гарному й принадному, як ваша долина. Ми ще н самі гаразд не знаємо, чого хочемо. Нам треба йти вперед, треба побачити, як де живуть і як господарюють

і аж тоді обрати щось. Квапитись у такому ділі не можна. Якщо вже наважитись на щось, то ми повніші мати певність. І крім того...— вона завагалася на хвильку.— Крім того ми обоє не полюбляємо рівнини. Біллі хоче, щоб на нашій землі були й пагорби. І я теж.

Коли вони почали прощатися, місіс Мортімер вирішила подарувати Сексон «Сторінки минувшини». Але Сексон похитала головою і взяла в Біллі гроші.

— Тут написано, що ціна книжки два долари,— промовила вона.— Може, ви б купили мені таку саму й лишили її в себе, доки ми не влаштуємося? Тоді я вам напишу, і ви мені її перешлете.

— Ну й ви ж, американці! — осміхнулася місіс Мортімер, беручи гроші.— Але пообіцяйте, що деколи писатимете мені ще до того, як улаштуєтесь.

Вона вивела їх на шлях.

Ви славні молодята! — промовила вона прощаючись.—Як би й мені хотілося піти з вами — клунок на плечі й гайда! Двійко вас — ви просто чудові! Якщо тільки я зможу чимсь вам стати в пригоді — повідомте мене. Ви, безперечно, дійдете свого, і мені хотілося б допомогти вам. Напишіть мені, що там видно буде з тією державною землею, хоч попереджую вас, я чомусь не дуже йму цьому віри. Якщо вона і є, то задалеко від ринків збуту.

Місіс Мортімер стиснула руку Біллі, а Сексон обняла я міцно поцілувала.

— Будьте сміливі,— тихо й поважно сказала вона їй на вухо.— Ви переможете. Ви починаєте правильно. І ви мали рацію, що не пристали па мою пропозицію. Але пам'ятайте, що ви й пізніше можете з неї скористатися,— чи й з кращої навіть. Ви обоє ще молоді. Не кваптеся. Тільки-но ви десь зупинитесь, хоч па часинку, сповістіть мене, і я вам надішлю різні сільськогосподарські статті та матеріали. До побачення. І хай вам щастить, щастить, щастить!

РОЗДІЛ IV

Того вечора Біллі нерухомо сидів на краю ліжка в маленькій готельній кімнатці у Сан-Хозе. Його погляд свідчив про глибоку задуму.

— Так,— промовив він нарешті, протягло зітхнувши.— На світі, можна сказати, все-таки є симпатичні люди. Хоч би ця місіс Мортімер. Це справді хороша людина — американка давнього гарту.

— Дуже мила, освічена пані,— додала Сексон,— і зовсім не встидається сама господарювати при землі. Та ще й як господарює!

— І обернулася лише на десятьох акрах; і всякі вдосконалення вводить, і вистачає їй і на себе, і на чотирьох наймитів, на стару шведку з дочкою, та ще й на небожа! Справді-бо, десять акрів! Та мій батько менше, як за сто шістдесят, і мови не заводив! Та й брат твій Том землю трохи не милями міряє. А вона тільки самотня жінка. Нам пощастило, що ми натрапили на неї.

— Хіба ж це не пригода! — скрикнула Сексон.— Так і має бути в дорозі. Ти ніколи не знаєш, що з тобою трапиться за хвилину. А це виринуло враз перед нами, коли ми стомилися й запитували себе, чи далеко ще до Сан-Хозе. Ми цієї зустрічі зовсім не сподівалися. І місіс Мортімер повелася з нами не як з волоцюгами. А який у неї будиночок чистенький та гарний! А підлога така чиста, хоч їж на ній. Я навіть уві сні не снила, щоб господу можна було так мило й любо опорядити.

— І пахне в ній приємно,— додав Біллі.

— Отож-бо. Це те, що в жіночих журналах зветься «затишком». Раніше я не зовсім розуміла, що це таке. А тепер я побачила в цьому будинку таку красу, такий затишок...

— Це нагадує твої вншивані речі,— мовпв Біллі.

— Так, коли людина вміє доглядати своє тіло, щоб було свіже, чисте іі гарне, то найперше їй треба й домівку так опорядити, щоб була свіжа, чиста й гарна.

— Але найняте помешкання таким не може бути. Для цього треба мати власний будинок. На винайм таких будинків не споруджують. А проте ясно, що будинок місіс Мортімер не з дорогих. Справа не в грошах, а в тому, як його зроблено. Деревина то звичайнісінька, на першому-ліпшому складі можна такої придбати. Та й наш будиночок на Пайп-стріті з такого самого дерева. Однак збудовано його зовсім інакше. Я не вмію як слід пояснити, але ти повинна зрозуміти, що я маю на увазі.

Перед очима Сексон усе ще стояла гарненька вілла, де вони щойно гостювали, і вона замислено відказала:

— Так, річ у тому, як...

Другого дня зранку в передмісті Сан-Хозе вони стали напитувати в людей дороги на Сан-Хуан та Монтері. Сексон ще дужче накульгувала. Почалося з того, що на її натертій п’ятці налився водяний пухир, тоді луснув, і ступати стало страшенно боляче. Біллі пам’ятав, як його батько завжди радив берегти ноги, і зайшов до різника купити на п’ять центів баранячого лою.

— В цьому ввесь секрет,— сказав він Сексон,— мати зручне взуття і змазувати ноги салом. Ось вийдемо за місто, то так і зробимо. Та й відпочинок на пару днів нам би не завадив. Це б мені якийсь підробіток знайти, щоб ти могла кілька днів перепочити. Треба розкинути оком.

На околиці міста Біллі залишив Сексон над шляхом, а сам звернув на довгу під’їзну алею, яка, очевидячки, провадила до великої ферми. Повернувся він сяючи.

— Наше вигоріло! — скрикнув він, коли наблизився.— Ходім он до тієї купи дерев над ручаєм і там отаборимось. Завтра зранку стаю на роботу за два долари в день на власних харчах. Якби на його харчах, то припало б тільки по півтора долара. Я сказав, що мені більше до смаку перше і що в мене з собою є все моє господарство. Година чудова, і ми перебудемо тут скількись днів, доки загоїться твоя нога. Ходімо. Влаштуємо справдешній табір.

— Як ти дістав роботу? — спитала Сексон, вишукуючи разом з Біллі, де б найкраще отаборитися.

— Стривай, хай перше розташуємось як слід, тоді все ц розкажу. Це як у казці, як уві сні.

Ілише коли постіль було поставлено, багаття розпалено, горнятко з бобами закипіло — лише після цього Біллі почав розповідати, ще кинувши останній оберемок хмизу біля багаття.

— По-перше, Бенсоп не старосвітський тюхтій. Глянувши на нього й не скажеш, що він фермер. Цей не відстав від життя, гострий, як бритва, а говорить і робить, як справжній діловик. Я це зрозумів, скоро ступив за ворота, навіть ще не бачивши його. А він за п'ятнадцять секунд склав мені ціну.

«Орати вмісте?» — питає.

«Авжеж»,— кажу я.

«А коней знаєте?»

«Я вилупився в яслах»,— кажу.

Аж тут над'їхала та хура з якоюсь машинерією, четвериком запряжена,— ти звернула увагу, що вона завернула на подвір'я зараз за мною?

«Ну, а як з четвернею?» — пита він, мов так собі, між іншим.

«Управлюся,— запряжіть їх хоч і в плуг, хоч і в швацьку машину, а чи в карусель».

«Ну, то гайда на передок та беріть віжки,— рубає він тут-таки, не передихнувши.— Бачите оту повітку? Обігніть клуню з правого боку і станьте задом, щоб було як розвантажувати».

Скажу тобі, що це він для перевірки мене,— їхати так було ні до чого. Я бачив, що колія оббігала клуню з лівого боку. А він хотів, щоб я зробив подвійну закрутку і по зачепив ані виступу огорожі, ані виступу клуні. І мало того,— там ще повикидали на дорогу цілі купи гною і не встигли його забрати. Але я й оком не змигнув. Хурщик дає мені віжки, а сам осміхається — мовляв, я ввесь гній по дорозі розтягну. Головою ручуся, що він сам не потрапив би інакше. А я, кажу, й оком не змигнув, поганяю коні, та й годі, дарма що зовсім же їх не знаю. Але ти б побачила, як я правив: підпустив їх до самого гною, аж один з другої пари мало не зачепив ріг клуні, а з другого боку ступиця колеса пройшла за шість дюймів від стовпа загороди. Тільки так і можна було направити. Ну, а коні в нього — розкіш! Передні осадили назад і мало не сіли на задні ноги, коли я стримав корінних, сіпнув за повіддя й зупинився саме на тому місці, де мені наказано.

«Гаразд, я вас беру,— каже Бенсон.— Це добра робота».

«Пхе, пусте,— відказую байдужісінько.— Дайте мені щось справді важке зробити».

Він посміхнувся й зрозумів.

«Ви здорово впоралися,— каже.— Я-бо знаю, що в мене за коні. Таким, як ви, не никатися битими шляхами. Ви, мабуть, з добрих робітників, та тільки трохи збочили. Отож ви можете орати моїми кіньми, починайте хоч завтра зрання».

Біллі додав:

— Отже, й знати, що він таки не надто розумний. Він же не бачив, чи я вмію орати...

Після того, як Біл подав каву, Сексон поставила боби і на хвильку застигла нерухомо, розглядаючи порозставлювані на укривалах наїдки — бляшанку з цукром, згущене молоко, шматочки м’яса, салату з латуки й нарізані кружалками баклажани, шматки свіжого хліба, тарілки бобів та кухлі кави, від яких здіймалася пара.

Як не схоже на вчорашній вечір! — сплеснула в долоні Сексон.— Ну, зовсім така пригода, як пишуть у книжках. Оце якби мене бачив той хлопчак, що ми з ним ловили рибу! Подумай тільки — за яким чудовим столом, у якій прегарній кімнаті вечеряли ми вчора, і глянь на це. Та хоч би ми й тисячу років прожили в Окленді, нам ніколи не привелося б зустріти такої жінки, як місіс Мортімер, і навіть не наснилося б побачити такої оселі.

І зваж, Біллі, що це тільки початок.

Біллі відпрацював три дні і, хоч хвалився, як дуже добре йде робота, все-таки не заперечував, що орати не така легка штука, як він був гадав. Сексон стиха тішилася, що Біллі вподобав оранку.

Я ніколи не думав, що це припаде мені до смаку,— сказав Біллі.— А воно, виявляється, дуже приємно, і ще й корисно для м'язів ніг. У биндюжницькомубо ремествi ноги нерухомі. Якби мені ще довелося коли тренуватися для боксу, я б перед цим попоходив за плугом. І,* знаєш, грунт, коли його отак перевертаєш скибу по скибі,— добре пахне, бігме, якось так добре пахне, аж з’їсти його хочеться! І отак цілий день перевертаєш його, а він такий свіжий, ситий, цупкий! А коні — молодчаги: вони теж знають своє діло не згірше за людей. Та й правда, у Бенсона нема ані однієї шкапи.

Останнього дня Білової роботи небо захмарилося, повітря звільготніло, повіяв шматкий південно-східний

вітер —усе віщувало початок зимових дощів. Увечері Біллі приніс із роботи сувій старого позиченого брезенту під пахвою і напнув па раму, щоб був для постелі захисток від дощу. Кілька разів він скаржився па лівий мізинець, що допікав йому цілий день — чи й кілька вже днів давався взнаки; боліло, як при чирці,— мабуть, це заноза, тільки він ніяк не намацає, де саме.

Біллі не обмежився брезентом. Зі зруйнованої шопи по тім боці струмка він притягнув кілька дощок і зробив невеличкого помоста для постелі, а зверху накидав сухого листя замість матраца. Потім ще підпер брезента кількома патиками й позв'язував усе шматками мотузки та дроту.

Сексоп захоплено прислухалася до перших крапель дощу. Але Біллі зацікавився лиш абияк: падто мізинець дошкуляє, заявив вій. Ні Біллі, ані Сексон не знали, чим зарадити лиху і все жартували: а що, як буде гнойовик?

— А може, це запалення нігтя? — несміливо зауважила Сексон.

— А що воно таке?

— Я й сама гаразд не знаю. Пам'ятаю, ще коли я була зовсім маленька, така пригода трапилася місіс Кеді — і теж з мізинцем. Здається, вона до нього пластиря прикладала, а тоді мазала якоюсь маззю. Він страшенно болів, і зрештою ніготь геть увесь зліз. Після цього їй стало багато краще, і незабаром виріс новий ніготь. Давай я тобі зроблю поліпку з гарячого хліба.

Але Біллі не схотів, запевняючи, що на ранок йому полегшає. Нарешті Сексон тривожно задрімала, відчуваючи, що Біллі поруч неї й на мить не заплющує очі. За кілька хвилин рвучкий подув вітру збудив її, і вона почула тихий стогін Біллі. Спершися на лікоть, вона почала вільною рукою легенько водити йому по чолі й очах — так, як вона це вміла,— щоб заколисати його й навіяти сон.

Потім вона знов задрімала. Але скоро й прокинулася: цим разом її збудив, не вітер, а Біллі. В темряві вона не могла нічого розгледіти, і тільки відчула, що він стоїть у якійсь дивовижній позі. Біллі виліз із-під укривал і стояв навколішках, припавши головою до дощок, а плечі йому здригалися з ледь витримуваного болю.

— І як сіпає, кляте! — озвався він на її голос.— Це гірше за тисячу зубних болів! Але хай болить... аби тільки ряднини не зірвало. Подумай, чого тільки не зазнали наші

предки...— виривалося в нього між стогонами.— Мій батько мандрував через гори, і його товариша зім'яв там ведмідь,— обідрав ногу мало не до кістки. Харчі всі вони поїли до крихти, тож треба було рушати далі. Коли батько садовив товариша на коня, той зомлів і він мусив прив'язати його до сідла. Отак їхали вони аж п'ять тижнів, і він усе витримав... Тоді ще отой Джек Кіглі! Йому розірвалася рушниця, й усю праву руку геть відшматувало, а мисливське собача, що було з ним на полюванні, з'їло в нього на очах його власні три пальці. А Джек був сам-самісінький серед болота і...

Але Сексон так і не почула, що було далі з Джеком. Скажений порив вітру зірвав мотузки, зламав раму, і їх накрило брезентом. Ще за хвильку брезент, раму, мотуззя — все чисто змело в темряву і злива затопила Сексон та Біллі.

— Один рятунок! — прогримів він їй на вухо.— Збирай усе й гайда в стару шопу!

Вони змокли до рубця, поки переносили речі, бо довелося поночі двічі переходити по камінцях через струмок до колін у воді. Стара шопа текла як решето, але вони все-таки знайшли більш-менш сухий куток, де розстелили свою аж ніяк не суху постіль. Біллине страждання шматувало серце Сексон. Добра година пішла в неї, щоб навіяти на Біллі дрімоту, легенько проводячи рукою по його чолі. Сама вона тремтіла з холоду й нервового збудження, але рада була не спати хоч би й цілісіньку ніч, аби тільки він на часинку забув про свій біль.

Час минав; нараз, коли, на думку Сексон, вже звернуло з півночі, крізь розчинені двері ввірвався електричний промінець, наче від маленького прожектора. Біла пляма черкнула по стінах шопи і спинилася на Біллі й Сексон. З-поза освіту почувся гострий голос:

— Ага! Ось ви, голубки! Ану вилазьте!

Біллі сів, мружачи очі від світла. Голос незнайомця пролунав ближче, повторюючи свою вимогу.

— Хто це тут? — спитав Біллі.

— Я,— була відповідь.— І я прийшов не жарти з вами жартувати!

Незнайомець стояв тепер на відстані якогось ярда від них, проте їм нічого не було видно за смугою світла, що час від часу гасло, коли палець втомлювався натискати на кнопку ліхтарика.

— Ну, ворушіться! Вилазьте! — скомандував голос.— Згортайте свою постіль і гайда за мною. Мені вас треба.

.— Та хто в чорта ви такий? — озвався Біллі.

— Я констебль. Ходім!

— Але чого вам від нас треба?

— Вас, звісно. Вас обох.

— З якої причини?

— Волоцюзтво. А тепер хутчій! Мені ніколи панькатися з вами цілу ніч.

— Забирайтеся відси самі! — йому Біллі,— Я не волоцюга. Я робітник!

— Може, так, а може, й ні, не знати,— відповів констебль.— Це вже ти сам уранці розкажеш судді Ньюсбау- мерові.

— Ах, ти... смердюче паршиве щеня, ти думаєш мене вигнати звідси! — почав Біллі.— Ану, поверни на себе світло, хай я подивлюся на твою репану пику. Вигнати мене! Мене! Ось як я встану та намну тобі боки, то від тебе мокро стане... ти...

— Ні, ні! — злякалася Сексон.— Не роби бешкету, Біллі. Це скінчиться в'язницею...

— її правда,— ствердив констебль.— Послухайся своєї приятельки.

— Вона моя дружина, тож гляди, обережніш язиком,— застеріг Біллі.— А тепер ушивайся, як не хоч лиха напитати!

— Я вже бачив таких, як ти! — огризнувся констебль.— І я маю, чим тебе переконати. Ану лиш кліпни оком!

Пляма світла пересунулася набік, і з темряви виступила рука, в якій зловісно зблиснув револьвер. Ця рука здавалася чимсь відокремленим від тіла, ніби вона існувала сама по собі: вона то зникала, мов привид, то знову виринала, коли палець натискував кнопку ліхтарика. Очі їм прикипали до руки й револьвера, а за мить усе поглинала цілковита темінь, і потім вони знову бачили руку й револьвера.

— Тепер, я думаю, ви підете? — вищирився на них констебль.

— А ось зараз побачиш...— почав Біллі.

Саме в цю мить світло згасло. Констебль хутко шарпнувся, і ліхтарик глухо вдарився об підлогу. Біллі з полісменом разом кинулися шукати ліхтарика, але Біллі намацав його перший і навів струмінь світла на констебля. Перед ним стояв сивобородий чоловік у мокрому церато¬

вому плащі. Він був зовсім старий і нагадав Сексон одного з тих ветеранів, що беруть участь у поминальних процесіях у День покладення вінків*.

Віддай! — гаркнув констебль.

Біллі тільки пирхнув у відповідь.

— Ну, то я прошию тобі шкуру наскрізь!

Він навів револьвера просто па Біллі, але Біллин палець на кнопці ліхтарика ані ворухнувся, і в барабані зблиснули кінчики куль.

— Ах ти, старе бородате опудало! Тобі хіба по кислиці стріляти! — відказав Біллі.— Бачив я таких, як ти! Всі ви хоробрі, як леви, з затурканими бідаками, а дай вам справжнього чоловіка, то втікаєте, мов зайці. Ану, потисни на гачок! Ех ти, паскудний страхопуде, та ти ж хвоста між ноги й дременеш навтіки, тільки я рота розкрию!

І не довго думавши, Біллі так гримнув, що Сексон мимохіть зареготалася, побачивши констеблів переляк.

— Востаннє попереджаю,— процідив констебль крізь зуби,— віддай ліхтарика і йди за мною добром, а ні, то тут тобі й кінець.

Сексон злякалася за Біллі, але не дуже. Вона була певна, що полісмен не наважиться стріляти, і всю її пройняли знайомі трепетні гордощі: її Біллі такий хоробрий! Хоч не бачила його обличчя, вона знала, що воно зловісно холодне й безвиразне, як і тоді, коли віп бився з трьома ірландцями.

— Не тебе першого я вб'ю па своєму віку,— погрозився констебль.— Я старий вояк і крові не боюся...

Сором вам,— перебила його Сексон,— ганьбити мирних людей, що не вчинили нічого злого!

— Ви не маєте права ночувати тут,— стояв на своєму констебль.— Це не ваша власність. Це проти закону. А хто проти закону, той іде до в’язниці, куди підете й ви обоє незабаром. Не одного волоцюгу засадив я на тридцять днів за спання в оцій шопі. Для вашого брата це найкраща пастка. Я добре до вас придивився і бачу, що ви саме з цієї породи.— Він обернувся до Біллі.— Ну, я вже досить з тобою воловодився. Підеш ти добром за мною чи ні?

— Слухай-но, стара поторочо,— відповів Біллі.— По-перше: ти нас нікуди звідси не витягнеш. А по-друге: сю ніч ми переночуємо ось на цьому самому місці.

— Віддай ліхтарика! — рішуче гукнув констебль.

— Геть к бісу, бороданю! Тебе ніхто не тримає. Чеши відси, чуєш? А свою блимавку шукай он там у болоті!

Біллі навів світло на двірний отвір і загилив ліхтарика, мов м'яча. Навколо стало темно, паче в льосі, лиш чути було, як порушник їхнього спокою люто скрегоче зубами.

— А стрельни-но тепер, побачимо, що з цього вийде,— грізно промовив Біллі.

Сексон спіймала Біллипу руку й гордо стиснула її. Констебль буркнув якусь погрозу.

— Це що? — гримнув на нього Біллі.— Ти ще досі тут? Слухай, бороданю, мені набридло твоє патякання. Забирай ноги на плечі й гайда! А ні, то я сам тебе викину. А якщо й далі тут лазитимеш, то ще заробиш. А тепер — чеши відси!

За ревом бурі не було чути нічого. Біллі скрутив цигарку. Коли він чиркнув сірником, у шопі констебля вже не було. Біллі засміявся.

— Я так розлютувався, що іі про мізинця забув. А тепер от знову починає пити.

Сексон примусила його лягти і знов узялася за свій заспокійливий масаж.

— До ранку не варто рушати,— сказала вона.— А як розвидніє, поїдемо трамваєм до Сан-Хозе, наймемо кімнату, поснідаємо чимсь гарячим і купимо в аптеці, що там треба для пальця.

— А як же з Бенсоном? — нерішуче заперечив Біллі.

— Я йому зателефоную з міста. Це коштуватиме лишень п'ять центів. У нього є телефон, я бачила. Та хоч би тобі палець і не болів, ти б усе одно не міг би орати за дощем. Нам обом з тобою треба підлікуватися,— бач, як ми скалічіли. Поки стане на погоді, моя п'ятка загоїться, і ми зможемо рушити далі.

РОЗДІЛ V

За три дні, в понеділок рано, Сексон і Біллі доїхали трамваєм до кінцевої зупинки і звідти подалися вдруге до Сан-Хуана. На дорозі стояли калюжі, але з блакитного неба світило вже сонце, а земля зеленіла молоденькою травкою. Сексон почекала Біллі коло Бенсонових воріт, коли той пішов до хазяїна по свої зароблені шість доларів.

— Він брикався, як бик, що я йду,— розказував Біллі,

повернувшись.— Спершу й слухати не хотів. Казав, що за кілька днів дасть мені роботу біля коней і що, мовляв не щодня трапляються хлопці, доладні вправитися з четвернею, іщо він був би дурний мене відпустити.

— А ти йому що?

— Я просто сказав, що мені треба йти далі. А коли він спробував мене переконати, я йому відповів, що зі мною моя жінка, а їй аж свербить рушати.

— А хіба тобі не свербить, Біллі?

— Чом ні? Тільки я не такий гарячий, як ти. Бий мене сила божа, а мені таки почало подобатися ходити за плугом. Тепер мені вже не буде страшно питати такої роботи з усяким плугом управлюсь: я втямив, що тут до чого!

Годиною пізніше, відмахавши добрих три милі, вони відступили з дороги, почувши за собою гуркіт мотора. Але автомобіль не обігнав їх. Бенсон, що сидів сам-один у машині, зупинив її.

— Куди ж це ви простуєте? — запитав віп Біллі, скинувши пильним оком на Сексон.

Біллі ^0итері' яки*° вам по дорозі,— усміхнувся

— Я можу вас підкинути аж до Вотсопвіля. Пішки з таким вантажем ви йшли б туди кілька днів. Залазьте.—

звернувся просто до Сексон: — Хочете сісти спереду?

Сексон гляпула на Біллі.

— Давай,— кивнув той головою.— Спереду гарно. Це моя дружина, містере Бенсоне,— місіс Робертс.

— Ого, то це ви забрали в мене свого чоловіка,—добродушно дорікнув їй Бенсоп, підтикаючи плед Сексон під коліна. м

Сексон узяла на свої плечі провину і з цікавістю стала дивитись, як він керує машиною.

— А злиденний був би з мене фермер, якби я мав стільки землі, скільки ви переорали на своєму віку, поки прийшли до мене,—підморгнув Бенсон через плече до Біллі.

П перед тим тільки один раз у житті брався за плуг, визнав Біллі,—Але треба ж колись і ПОВЧИТИСЬ

— За два долари на день?

— Чому б пак і ні: дурний дає, розумний бере,— ввічливо відрізав Біллі.

Бенсон зареготався від щирого серця.

— А ви КМІТЛИВИЙ учень,— похвалив він Біллі.— Я одразу тоді помітив, що ви з плугом далекі знайомі. Але ви

взялися як слід. З десятьох перехожих робітників, що питають у мене щодня роботи, і один не оратиме так добре, як оце ви принатурилися вже на третій день. Але найбільший ваш козир, що ви знаєтесь на конях. Іого першого дня я напівжартома сказав вам узятися за віжки. Ви досвідчений, я б навіть сказав — природжений коняр.

— Він з кіньми дуже лагідний,— докинула Сексон.

— Цього ще мало,— відказав Бенсон.— Ваш чоловік знає, як до коня підійти. Це трохи тяжко пояснити. Одне слово _ віп знає як. Це майже вроджене. Лагідність потрібна, але тверда рука — ще більше. А ваш чоловік саме вміє тримати коней. Ну, хоча б ота перша спроба з четвернею. То була пе легка річ. Лагідністю там би не зарадив. Там треба було твердості. І він одразу взяв коней у руки, я це зрозумів. Він не вагався ані хвилини, пе вагалися й коні. Вони відразу відчули тверду руку. Вони знали, що завдання треба виконати і що саме вони мають його виконати. Вони зовсім пе боялися вашого чоловіка, пі вони просто знали, що за ними сидить хазяїн. У той мент, коли він узяв у руки віжки, він узяв у руки и коней. Він тримав їх у руках і скеровував туди, куди хотів, повертав праворуч і ліворуч, уперед і назад, підганяв, попускав, осаджував,— і коні знали, що вийде все, як слід. Може, коні й дурні, але глузду їм не бракує. Вони пізнають руку справжнього коняра, хоч я не беруся пояснити, яким робом вони з порогу це відчувають.

Бенсон замовк, трохи зніяковілий через свою балакучість, і зиркнув на Сексон, чи вона слухає й розуміє його. Вираз її обличчя й очей задовольнив Бенсона, і він додав

з коротким смішком:

— Коні — моє слабке місце. Не думайте, що мені миліша за них оця смердюча трандибалка. Я б радніш провіз оце вас парою добрих рисаків. Але то відібрало б забагато часу і навіть гірше - я б увесь час непокоївся за них. А ця машинерія що! Ані нервів, ані тобі ніжних сухожиль.

Жени щодуху — й край. . . ~

Вони пролітали милю по милі, і невдовзі між Бексон і Бенсоном розгорілася жвава розмова. Сексон одразу зрозуміла, що перед нею ще один тип новочасного фермера. Досвід останніх днів дав їй змогу вільно розмовляти на цікаву для неї тему, і вона сама навіть дивувалася, що так багато розуміє з того, що каже Бенсон. На його прямі

запитання вона докладно розповіла йому про їхні з Біллі плани і коротко згадала про оклендське життя.

Минаючи розплідники біля Морган-Гілу, Сексон на превелике своє диво почула, що позаду вже двадцять миль — адже це було більше, ніж вони збиралися пройти за цілий сьогоднішній день. А машина все гула й гула, пожираючи відстань, що бігла назустріч.

А я дивувався, чого б то такому доброму хлопцеві, як ваш чоловік, блукати шляхами,— признався Бенсон.

– Я знаю,— усміхнулася Сексон,— Біллі мені переказував ваші слова. Ви гадали, що він, мабуть, з чесних робітників, та тільки на чомусь спіткнувся.

г ~ Але ж я тоді ще не знав про вас. Тепер я розумію. Хоча мушу сказати, що в наші дні це дивина — зустріти молоде подружжя, яке з клунками за плечима подалося б *у* безвість шукати землі. Ага, поки не забув, скажу вам одну річ. Він обернувся до Біллі.— Я допіру казав вашій дружині, що на моєму ранчо для вас завжди знайдеться робота. В мене є затишний будиночок на три кімнати, до ви могли б оселитися. Не забувайте цього.

Окрім усього іншого, Сексон дізналася й те, що Бенсон скінчив агрономічний коледж при Каліфорнійському університеті вона навіть і не знала, що існує така галузь науки! Щодо державної землі Бенсон висловився без особливої надії.

– Вільна державна земля ще є,— сказав він,— але з тих чи тих причин непридатна. Якщо в тій місцевості, куди ви йдете, і є добрий грунт, то ринок збуту недосяжний. Я щось не чував, щоб там проходила залізниця.

– Ось ми скоро проїжджатимемо Пагарською доли ною, сказав він, коли вони поминули Гілрой і мчали до Сарджента.— І я покажу вам, що можна зробити з грунтом; і того досягли не агрономи з вищою освітою, а прості, темні чужинці, з яких наші зарозумілі американці так глузують. Ви самі побачите. Це одна з найцікавіших околиць у нашому штаті.

В Сарджентi Бенсон на кілька хвилин залишив Сексон і Біллі в машині, а сам пішов залагодити якісь справи.

– Це тобі не те, що плуганитися пішки! — мовив Біллі — Ще зовсім рано, а коли він нас висадить, ми ще встигнемо пройти не одну милю. Та все-таки, коли ми влаштуємося й забагатіємо, я залишуся при конях. Кінь мені наймиліший.

Машина добра тільки тоді, коли поспішаєш,— згодилася Сексон.— Звичайно, якщо ми станемо дуже, дуже багаті...

— А знаєш, Сексон,— урвав її Біллі, запалившись якоюсь новою думкою,— я переконався в одному, я тепер не боюся залишитися без роботи на селі. Спершу мені було таки страшнувато, хоч я й мовчав. А коли ми вийшли з Сан-Леандро, я зовсім впав у розпач. Тепер же он, бач, аж у двох місцях — у місіс Мортімер і в Бенсона — я можу на роботу стати і до того ж на постійну. На селі для кожного робітника знайдеться робота.

— О, ні,— поправила Сексон, гордовито всміхнувшись,— ти трохи помилився. Робота знайдеться для кожного путящого робітника. Заможні фермери не беруть наймитів з милосердя.

— Ще б пак; вони ж не при благодійному закладі,—

засміявся Біллі.

— А тебе вони беруть, бо ти путящий робітник. 1 це їм з першого погляду видно. Справді, Біллі, би скільки всякого робочого люду ми здибали вже дорогою. Але хіба хоч одного з них можна до тебе зрівняти? Я до них придивлялася. Всі вони якісь кволі тілом і розумом.

— Еге ж, братва ця досить убога,— скромно погодився

Біллі.

— Тепер не відповідна пора оглядати Пагарську долину,— сказав Бенсон, знову сидячи поруч із Сексон, коли Сарджент лишився далеко позаду.— Але все-таки варто подивитись. Подумайте лиш: дванадцять тисяч акрів під самими яблунями! Знаєте, як звуть тепер цю Пагарську долину? Новою Далмацією! Нас виперли звідти, нас. спритних янкі, виперли далматинські імігранти й показали, що вони спритніші. А які вони були вбогі, приїхавши.— чисто злидні. Спершу вони наймалися на поденщину, коли збирали фрукти. Далі почали потроху скуповувати яблука па пню. І що більше вони вибивали грошей, то більшали і їхні оборудки. Скоро вони стали орати садки в довготермінову оренду. А тепер уже й землю скуповують. Вони не забаряться заволодіти геть усією долиною і випруть з неї останнього американця.

О, наші спритні янкі! Та ці обідранці слов’яни вже в перших своїх операціях з нами мали дві або й три тисячі відсотків прибутку. Тепер вони задовольняються сотнею

відсотків. А коли їхній прибуток двадцять п’ять — п’ятдесят відсотків — то справжнє лихо.

Це так само, як у Сан-Леандро,— озвалася Сексон.— Перші тамтешні власники майже всі зникли. Настав час інтенсивного господарювання.— (Сексон дуже сподобалося це речення). Справа не в тому, щоб мати багато акрів а в тому, хто скільки заробить па одному акрі.

— Я скажу й більше,— провадив далі Бенсон, енергійно кивнувши головою.- Дехто з них, як от Лук Скурич ведуть справу із великим розмахом. Дехто має вже з чверть мільйона. Я знаю десятьох, що варті півтораста тисяч кожен. Вони розуміють, як узятися до яблук, це їхній хист. Вони знаються на деревах так, як ваш чоловік па конях. Для них кожне дерево — жива істота, як для мене кінь. Вони знають кожне дерево, його вдачу, всю його історію все, що коли сталося з ним. Вони немов чують його пульс. Вони вам скажуть, чи дерево почуває себе сьогодні так само дооре, як учора. А коли йому гірше, то вони знають чому саме, і запобіжать дальшому лихові. Глянувши на дерево в цвіту, вони вам любісінько скажуть, скільки ящиків яблук воно зародить, і навіть більше — якого гатунку й форми будуть ті яблука. Та вони знають кожнісіньке окреме яблуко і знімають його з гілки обережно, любовно, школи не кидають, а запаковують і відвантажують так само ніжно й любовно. Зате яблуко з’являється на ринок не гниле й не побите і бере добру ціну.

Так, це більше, ніж інтенсивне господарювання. Ці сло’вяни з Адріатики до того ще й непогані гендлярі. Вони вміють не тільки викохувати яблука, а й продавати їх Нема ринку збуту? Дурниця! Утворіть ринок! Отак вони и роблять, тоді як у наших урожай гниє під деревами. Ось хочаб Пітер Менгол. Щороку він їздить до Англії і везе з собою сотню вагонів жовтих ньютонівських пепінок. Та ці далматинці продають наші пагарські яблука у південній Африці і збивають собі добру грошву!

А що ж вони роблять з цією грошвою? — спитала Сексон.

— Та відкуповують у американців Пагарську долину!

— Ну й потім?

Бенсон зирнув па Сексоп.

Потім вони почнуть відкуповувати в американців якусь іншу долину. Американці розтринькають гроші,

і їхні діти гнитимуть по містах, як зігнили б і ви з чоловіком, якби не вибралися звідти.

Сексон аж здригнулася, подумавши: «Як зігнила Мері, як зігнив Берт, як гниє Том та інші гниють...»

— О, наша країна велика,— провадив далі Бенсон. Тільки ми не великий народ. Кіплінг має рацію: нас вигнано з нашого дому. А найгірше — що ми ж можемо бути розумніші! Маємо всякі сільськогосподарські коледжі, дослідні станції, пересувні виставки. Але наука не йде нам на користь, і прибульці, що пройшли сувору життєву школу, побивають нас. Закінчивши науку, це ще за життя мого батька,— він додержувався давніх поглядів і глузував з моїх, як він казав, «теорій»,— я кілька років подорожував по світах. Я хотів побачити, як господарюють люди в старіших країнах. І я надивився.

...Ми оце скоро в'їдемо в долину. Будьте певні, що я надивився. В Японії перше, що мені впало в око, це схили гір із терасами на них. Така стрімчаста гора, що й конем не виїдеш, а японцям байдуже. Наробили терас, та й годі: добрий кам'яний мур для підпори, шість футів заввишки, а за ним тераса шість футів завширшки, і так подерлися вгору: мур — тераса, мур — тераса, тераса на терасі. Щоб мати терасу в три фути, ставлять мур у десять, заради чотирьох-п'яти футів грунту під городину — будують мур у двадцять футів заввишки. А землю тягають нагору кошиками на власних спинах!

І те саме бачив я скрізь — у Греції, в Ірландії, в Далмації — я й туди був подався. Люди нишпорять і підбирають кожну грудочку землі, навіть крадуть землю лопатами, а то й жменями і несуть її на спинах у гори й створюють поля, власними руками створюють на голих скелях. А у Франції я бачив, як горяни беруть землю з дна струмків, шукаючи доброго грунту,— так само, як наші батьки в Каліфорнії брали її, шукаючи золота. Тільки наше золото попливло за водою, а земля у селян залишилася на місці,— вона весь час у роботі, і вона родить і родить. Але годі вже — розбалакався я.

— Боже мій,— прошепотів безмежно вражений Біллі.— А наші батьки ніколи такого не робили. Не диво, що вони все втратили.

— А ось і долина,— показав Бенсон.— Гляньте на дерева! На схили пагорбів... Оце вона — Нова Далмація! Ди-

віться! Та це ж яблучний рай! А грунт який! Як його оброблено!..

Долина, що розкинулася в них перед очима, була невелика. Але на кожному клаптикові низовини й положистих пагорбів відчувалася дбайлива рука далматинців. Розглядаючись, Сексон і далі слухала Бенсона.

— Знаєте, що робили на цьому багатющому грунті давніші поселенці? Низовину засівали, а на пагорбах пасли худобу. А тепер усі дванадцять тисяч акрів під яблунями.

ості зі Сходу, що бувають у Дель-Монге, приїжджають сюди власними машинами, щоб помилуватись яблуневим цвітом або ж достиглими яблуками. Ось хоча б старий Матео Летунич, один з перших осадчих тут. Він почав з того, що мив посуд. А глянув на цю долину і зрозумів, що вона буде його Клондайком. Тепер він сімсот акрів орендує і має власних сто тридцять — найкращий тутешній сад. Щороку він експортує сорок-п'ятдесят тисяч ящиків яблук з цього саду. І жодній живій душі не довірить, а тільки своїм далматинцям, зривати яблука. Колись я його жартома запитав, за скільки б він продав свої сто тридцять акрів. Він відповів без усяких жартів: обрахував свій чистий прибуток рік по року, взяв від нього середню суму і сказав мені прикинути вартість акру, виходячи з шести відсотків на капітал. Виявилося, що кожен акр — понад три тисячі доларів.

— Ну, а що роблять у долині китайці? — спитав Біллі.— Теж вирощують яблука?

Бенсон похитав головою.

- Це ще одна справа, яку ми, американці, прогавили. У цій долині не пропадає ані шкоринка від яблука, ані осередок; тільки не думайте, що це ми, американці, їх використовуємо. Опріч консервних, сидрових та оцтових заводів тут є ще п’ятдесят сім яблучних сушарень. Усі вони належать китайцям, і ті відвантажують п’ятнадцять тисяч діжок сидру й оцту на рік.

— Наші кревні створили цей край власними руками,— міркував уголос Біллі.— Відкрили його, билися за нього, все зробили...

— Тільки не розвивали його,— перебив Біллі Бенсон.— Навпаки, ми зробили все можливе, щоб виснажити його, як уже виснажили грунт у Новій Англії.— Бенсон махнув рукою, показуючи кудись аж за пагорби.— У тому напрямкові Салінас. Якби ви побували там, вам здалося б,

що ви в Японії. І не думайте, що тільки цю одну родючу каліфорнійську долину загарбали японці. їхня тактика трохи інакша, ніж у далматинців. Спершу воші наймаються поденно збирати плоди; вони працюють краще за американців, і янкі охоче їх наймають. Згодом, ставиш на ноги, вони об'єднуються в японські спілки і потроху витісняють американську робочу силу. Садівники на разі не заперечують. Наступний захід — японці відмовляються збирати врожай. Робітники американці забралися звідти, отож садівники в безпорадному становищі. Урожай під загрозою. Тепер починають орудувати японські профспілкові ватажки. Вони почувають себе господарями. Японці скуповують увесь урожай. Садівники у цілковитій залежності від них, як бачите. Минає трохи часу, і японці вже заправляють цілою долиною. Власники землі здають її в оренду, а самі переїздять скуштувати міських розкошів або ж подорожують по Європі. Залишається останній крок, японці скуповують землю. Так чи сяк, а спродуватись мусиш, бо робочу силу контролюють вони, японці, і розорити власника землі їм за іграшку.

— Але ж коли так ітиме й далі, що ж нам залишиться? — спитала Сексон.

— Ви й самі бачите що. Ті з нас, що не мають і шеляга за душею, гниють по містах. Ті, що мають землю, продають її й вибираються до міста. Котрі стають великими капіталістами, котрі здобувають собі якийсь фах, а решта витратять гроші і потихеньку починають гнити. А якщо грошей І їм па вік стане, то замість них гниють їхні діти.

Спільна подорож доходила до кінця. Прощаючись, Бенсон знову запевнив Біллі, що для нього завжди знайдеться постійна робота, хай він тільки черкне слово.

— Ні, ми таки, мабуть, спершу подивимося на ту державну землю,— відповів Біллі.— Не знаю, як і де ми! влаштуємося, але до одного діла ми запевино ніколи не візьмемося.

— До якого це?

— Не купуватимемо садків по три тисячі за акр.

З клунками за плечима Біллі й Сексон прошили зі стой ярдів мовчки. Біллі заговорив перший:

— Я тобі ось що скажу, Сексон. Ніколи ми не будемо нишпорити й вишукувати, де б ухопити грудку землій тягти її кошиком на гору. У Сполучених Штатах землі ще досить. Що б там не казали Бенсон та інші, наша;

країна ще не збанкрутувала. Є ще мільйони вільних незайманих акрів, що чекають на нас,— і ми мусимо їх знайти.

— А я тобі теж скажу,— відповіла Сексон.— Ми з тобою вчимося. Том виріс на ранчо, а знає тепер про сільське господарство багато менше за нас. І ще одне скажу: чим далі я думаю, то все більше переконуюсь, що ота державна земля аж ніяк нас не влаштує.

І навіщо йняти віри кожному почутому слову! — обурився Біллі.

— Ні, зовсім не те. Я сама так думаю. Розваж-но й ти! Якщо в цій околиці земля коштує по три тисячі доларів за акр, то чого б ота державна земля, якщо вона справді годяща, вакувала недалеко звідси, дожидаючи, коли хтось візьме її задурно?

З чверть милі Біллі розважав над цим, але не міг дійти ніякого висновку. Нарешті він кахикнув і промовив:

Що ж, ми можемо почекати й спершу подивитись яка вона. Правда?

— Ай подивимося,— згодилася Сексон.

РОЗДІЛ VI

Від Монтері вони подались путівцем навпростець через пагорби, замість того щоб іти сімнадцять миль уздовж берега, і бухта Кармел виринула перед їхніми очима зненацька, зачарувавши їх своєю красою. Воші спустилися поміж колючих смолистих сосен, поминули химерні й мальовничі дерев'яні котеджі митців та письменників, перейшли через сипучі піщані пагорби, поросліцупким лупипом та блідими каліфорнійськими маками. Сексон аж скрикнула від захоплення і заніміла, прикипівши поглядом до синьо-зелених, як хвіст павича, хвиль прибою, позолочених сонячним промінням: прибій, з милю завдовжки, широкою дугою громохко накочувався на берег, полишаючи на білому березі клапті білястої піни. Сексон не пам'ятала, скільки часу вони так простояли, задивлені в гостроверхі гребні переливчастих хвиль, що зринали, шумуючи, з морської глибини і в гуркоті розбивалися біля їхніх ніг. Її привів до пам'яті Біллі, коли, сміючись, почав стягувати кошика їй з плечей.

— Ти немовби збираєшся зупинитися тут на хвилинку,— зауважив він.— То вже влаштуймося вигідніше.

— І вві сні такої краси я не снила, і вві сні...—шепотіла Сексон, стиснувши руки.— Я... я думала, що прибій оклендського маяка чудовий, але... Хіба ж можна порівняти!.. О, глянь! Глянь! Чи ти бачив коли такий незвичайний колір? А море аж світиться!.. Та це ж незрівнянно!

Нарешті вона спромоглася відірвати очі від прибою і глянула на обрій, де над глибокою блакиттю неба клубочилися сиві хмари, а тоді перевела погляд на вигин берега південніше від гори з зубчастими силуетами скель і на громаддя сизуватих гір поза низькими пагорбами, що обступали долину Кармел.

— Можемо й посидіти, хіба що? — підохотив її Біллі.— Тут занадто гарно, щоб бігти далі, висолопивши язика.

Сексон погодилася й одразу почала розшнуровувати черевики.

— Хочеш босоніж побігати? — захоплено скрикнув Біллі і собі почав роззуватись.

Але перше ніж устигли вони побігти босоніж на зрадливу габу білувато-мокрого піску, де твердь зустрічалася з океаном, нова дивина прикувала їхню увагу. З-під темних сосен вихопивсь якийсь чоловік у самих трусах і помчав схилом. Шкіра його була ніжно-рожева й шовковиста, обличчя, мов у херувима, кучері золотисто-русяві, зате тіло — м’язисте й міцне, як у Геркулеса.

— Диви! Наче той Сандо! * — тихо мовив Біллі до Сексон.

Але вона згадала про вікінгів з материного альбома, що виходять на вогкі піщані береги Англії.

Чоловік промчав за десять кроків від них, ні на хвильку не зупиняючись; перебіг мокрий пісок, і біле шумовиння підступило йому аж до колін, а попереду знялася бурхлива водяна стіна заввишки в добрих десять футів. Перед цим могутнім громаддям водяної стихії його тіло, щойно здорове й міцне, тепер видалося страшенно тендітним і крихким. Сексон тривожно затамувала віддих і, крадькома зирнувши на Біллі, побачила, що він теж застиг у напруженому чеканні.

Але незнайомець скочив назустріч ревучому валові, і в ту мить, коли, здавалося, прибій ось-ось розчавить його,— пірнув у саму стіну й зник. Потужна водяна маса гримко покотилася на берег, а з-за неї виринула русява голова, простягнена вперед рука й частина плеча. Тільки-

но плавець зробив кілька виплесків, як на нього налетів новий вал. То була запекла боротьба людської сили, що стриміла у відкрите море, з виром хвиль, що рвалися до берега. Щоразу, коли чоловік пірнав, зникаючи з очей, у Сексон пересихало в горлі й вона стискала руки. Часом бурун з пінявою бородою поглинав незнайомця, і коли він з являвся потім на видноті, то вже на кілька десятків футів далі, відкинутий хвилею, мов тріска. Не раз здавалося, що він не здужає проти хвиль і що його вишпурне назад на берег,але за півгодини він усе-таки вибився поза смугу прибою і швидко поплив, гойдаючись на зелено-синій поверхні хвиль і не пірнаючи більше. Незабаром він відплив так далеко, що лиш деколи маячів на воді невеличкою цяткою. А потім і та цятка зникла, і Сексон з Біллі переглянулися — вона вражена хоробрістю плавця, він сповнений захвату.

— Оце плавець, оце плавець! — вихваляв Біллі.— Хлопець не з курячим серцем. Я от плавав тільки в басейні та бухті, але тепер навчуся плавати й в океані. Якби мені так плавати, то від пихи я мало б не луснув. Бігме, Сексон, я б тисячу ферм віддав, якби мені тільки вміти отак плавати, як він. О, я теж плаваю, як риба! Одного разу в неділю я проплив кілька миль від причалу Нероу Годж, а це не близький світ. Але такого замашного плавця, як оцей, я зроду не бачив. Ні, я й з місця не зрушуся, доки він не повернеться па берег... Подумай тільки, він же один одинцем серед цих водяних гір! Дух, либонь, має неабиякий, молодчага!

З годину Біллі й Сексон бігали босоніж берегом, ганялися одне за одним, вимахували довгими зміюватими водоростями й тішились, мов діти. Вони вже почали взуватися, коли вгледіли русяву голову, звернену до берега. Біллі підбіг до самої пінявої смуги назустріч плавцеві, що його тіло, як він вийшов з води, було тепер не ніжно-біле, а ніби аж багрецеве під морських стусанів.

Ви просто чудо! Я не можу стриматися, щоб вам цього не сказати,— привітав його Біллі, не криючи свого захоплення.

— Так, сьогодні сильний прибій,— відповів той, кивнувши вдячно головою.

А ви часом не боксер? Може, мені просто не випадало раніше чути про вас? — спитав Біллі, намагаючись з ясувати собі походження цього феномена.

Незнайомець засміявся і похитав головою, а Біллі, звісно, не міг здогадатися, що перед ним стоїть екс-капітан університетської футбольної команди, нині — батько родини й автор багатьох книжок. Плавець оглянув Біллі досвідченим оком людини, що звикла оцінювати новаків на футбольному полі.

— Ви добре збудовані,— похвалив він Біллі.— І не спасуйте перед найкращими спортсменами. Я не помилюсь, якщо скажу, що ви знайомі з рингом?

Біллі кивнув головою.

— Моє прізвище Робертс.

Плавець зморщив чоло, марно намагаючись пригадати, хто це такий.

— Біл... Біл Робертс,— додав Біллі.

— Ого! Невже ви Здоровань Біл Робертс? Та я ж бачив вас на ришу в Павільйоні механіків ще перед землетрусом. Опісля вийшов Еді Генлон і ще один. Пригадую, у вас однаково працюють обидві руки; ви лупите страх як сильно, але забарно. Так, так, пригадую — ви дуже задляли бій того вечора, але таки взяли гору.— Плавець простиг мокру руку.— А мене звуть Гезард, Джім Гезард.

— Ага, то це ви були футбольним тренером зо два роки тому? І я читав про вас у газетах?

Чоловіки щиро потиснули один одному руки. Потім Гезард познайомився і з Сексон. Вона почувала себе дуже маленькою між цими двома велетнями, а проте тішилася приналежністю до раси, що творить таких людей. Тільки й лишалося їй, що слухати їхню розмову.

— Я б охоче потренувався з вами боксом по півгодини щодня,— сказав Гезард.— Від вас я багато чого міг би перейняти. Ви побудете в цій околиці довший час?

— Ні. Ми підемо далі вздовж берега — шукати землі. Але дарма, я міг би вам бодай дещо показати, а ви могли б навчити мене плавати в океані під таку хвилю.

— Завжди буду радий обмінятися з вами досвідом,— згодився Гезард і звернувся до Сексон: — А чому б вам не зупинитися на час у Кармелі? Тут зовсім не погано.

— Тут чудово! — відповіла вона, вдячно всміхаючись.— Але...— вона обернулася і показала на клунки, складені під кущем.— Ми, бачте, рушили в дорогу шукати державної землі.

— Що ж, якщо ви думаєте аж за Сур забратись, ваті надії справдяться,— засміявся він.— Ну, мені час бігти

по одежу. Якщо повертатиметеся цією дорогого, завітайте до мене — вам кожен скаже, де я живу. Бувайте!

Він подався назад так само, як і був з’явився — бігцем по піскуватих пагорбах.

Біллі захопленим поглядом стежив за ним.

— Оце молодчага, оце молодчага,— шепотів він.— Знаєш, Сексон, він же уславлений на всю країну. Я тисячі разів бачив його портрети в газетах. І він зовсім кирпи не дере. Розмовляє, як рівний з рівним, як людина з людиною. Я таки знову починаю вірити в наше давнє плем'я.

Вони відійшли від берега і на вузенькій головній вуличці купили м’яса, городини та шість яєць. Біллі мало не силоміць відірвав Сексон від вітрини крамниці, де чарували очі променисті перли в оправах і без оправ.

— Перлові скойки водяться тут скрізь уздовж берега,— запевнив її Біллі.— Під час відпливу я добуду тобі їх досхочу.

— Мій батько мав перламутрові шпонки,— промовила Сексон. Вони були у справжній золотій оправі. Я зовсім забула про них... Цікаво, а в кого вони тепер?..

Вони звернули на південь. Усюди поміж сосен видніли мальовничі будиночки митців. І раптом, коли дорога круто побігла вниз до річки Кармел, вони зупинились перед незвичайною спорудою.

— Я знаю, що це,— майже прошепотіла Сексон.— Це давня іспанська місія. Звичайно, це й є місія кармелітів *. Адже саме сюдою йшли іспанці з Мексіки; вони понабуду вали своїх місій і навертали індіян на християнство.

— Доки ми не викурили їх усіх — і іспанців, і індіян,— вдоволено зауважив Біллі.

— А все ж таки яка краса! — тихо відказала Сексон, дивлячись на величезну напівзруйновану валькову будівлю.— В Сан-Франціско є місія Долорес, але вона менша за цю і не така давня.

Закрита від океану невисокими пагорбами, оддалеки від людського житла й від людей, стояла самотня церква, зліплена з глини, соломи та вапняку, а довкіл тулилися руїни таких самих валькових халуп, що колись давали притулок тисячам^ вірних. Тиша пойняла і Сексон, і Біллі; вони йшли обережно, говорили пошепки, і мало не з острахом зважилися вступити в портал храму. Не було тут ані священика, ані вірних, але видно було, що в церкві таки

правиться. Тільки парафіян, мабуть, небагато, подумав Біллі, побачивши невелику кількість лавок. Потім вони вибралися на дзвіницю, що геть уся потріскалася під час землетрусу, і завважили там рублені вручну бруси. Опинившись на хорах, Сексоп раптом відкрила, як милозвучно бринять їхні з Біллі голоси; вона аж затремтіла від власної сміливості, коли тихенько заспівала перші рядки псалма: «Христе, цілителю». Захоплена акустикою приміщення, вона перехилилася через бильця і співала далі, поступово посилюючи голос:

Христе, цілителю моїх гріхів,
Дозволь мені злетіть до твого лона,
Душа моя там матиме заслону Від бурі, громовиці і дощів.
Поки спокус і зваб замре потік,
Поки відгомонить житейське море,—
Ти кволу душу піднеси угору;
А прийде час — впокой її навік.

Біллі сперся спиною до давньої стіни і голубив Сексон поглядом, а коли вона скінчила, ледве чутно промовив:

— Це було чудово — просто чудово! Оце якби ти саму себе побачила, коли співала! Твоє лице було таке ж чудове, як і голос. І чи то не дивно? Я лиш тоді думаю про релігію, коли думаю про тебе.

Вони зійшли в долину, поросту вербами, зварили обід, і решту дня перебули на невеликих скелях на північ від гирла річки. Вони не збиралися проводити там час, але залишилися на місці, безсилі відірвати зачаровані очі від хвиль, що, ревучи, кидалися на берег і розбивались об скелі, та від барвистого життя моря — від морських зірок, крабів, мідій і морських анемон. У калабані, що полишилася після припливу, вони побачили маленьку рибу-чорта й стали кидати їй крабенят; щоразу їм аж кров холола, коли риба обвивала крабів своїм колючим тілом. Море дедалі спадало, і вони назбирали собі силу мідій — величезних, у п’ять-шість дюймів завдовжки, і бородатих, як патріархи.

Потім Біллі подався шукати перлові СКОЙКИ, а Сексон стала плескатися тим часом у калабані з кришталево-чистою морською водою, вигрібаючи звідти жменями блискучі клейноди — уламки скойок, відшліфовані океаном

камінці — рожеві, сині, зелені, фіалкові самоцвіти. Біллі повернувся ні з чим і ліг поруч неї. їх пестило яскраве сонце, не спекотне завдяки морській прохолоді, і Сексон з Біллі лежали й дивилися, як поринало воно за обрій у темно-синю смугу океану.

Сексон взяла руку Біллі й зітхнула, переповнена щастям. їй здавалося, що такого чудового дня вона ще зроду не зазнавала. В неї було таке відчуття, немов здійснюються всі її давні мрії. А що можлива така краса на світі — вона й не уявляла! Біллі ніжно стиснув її руку.

— Про віщо ти думала? — спитав він, коли вони, нарешті, підвелися рушати.

— О, не знаю, Біллі. Може, про те, що один такий день кращий за десять тисяч років життя в Окленді.

РОЗДІЛ VII

На світанні вони покинули й річку, й долину Кармел і через пагорби поміж горами та морем подалися на південь. Дорога була розмита й вибоїста — знак, що нею користувалися не часто.

— А там далі вона й зовсім зникає,— мовив Біллі.— Бачиш, уже тільки сліди від підков. І огорож немає,— мабуть, грунт тут поганенький, хіба що для паші й годиться...

Голі пагорки покривала сама трава: лише глибокі яри поросли лісом, а вищі пагорби, що бовваніли в далечині, поросли чагарями. Один раз промайнув перед подорожніми сполоханий койот, а іншого разу Біллі аж руки засвербіли за рушницею, коли нараз на них єхидно витріщилася велика дика кішка, що й не подумала тікати, доки грудка землі не прогула шрапнеллю над самим її вухом.

Вони пройшли вже декілька миль, і Сексон увесь час скаржилася на спрагу. Там, де дорога збігала вниз, у вузьку й воложисту ущелину мало не на рівні моря, Біллі пішов шукати джерела, залишивши Сексон перепочити.

— Агов! — почувся за кілька хвилин його голос.— Ходи-но сюди! Подивись! Тобі світ запаморочиться!

Сексон подалася на поклик крутою стежкою, що вилася між кущів. На півдорозі до краю ущелини, де висока загорожа з колючого дроту, підкріплена камінняччям, закривала вихід до моря, вона вперше помітила невеличкий пляжик,

З трьох боків пляж так щільно обступили круті скелі і ще затуляли чагарникові зарості, що тільки з моря й далося б його побачити. Від моря пляж захищала черідка вузьких скелястих брил, з чверть милі завдовжки, об які вдарявся пінявий прибій, до берега докочуючись уже лагідними хвилями. Ще далі від землі стриміло з води чимало уламків скель: це вони зустрічали своїми грудьми натиск океанських валів, що розліталися мільйонами пінявих бризок у повітрі. Чорні скелячча, густо обліплені мушлями, раз у раз проступали між хвиль, і па них лежали й ревли, вилискуючи па сопці мокрими тілами, морські леви, а в повітрі з пронизливим криком кружляла сила-силенна морських птахів.

Від загорожі донизу збігав крутий схил з десять футів завдовжки, і Сексон і не стямилась, як уже сиділа внизу на м'якому сухому піску.

— Чуєш, це така краса! — захоплено зустрів її Біллі.— І яке чудове місце, щоб отаборитись! А ось тут під деревами кришталевий струмок. Ти тільки глянь, який добрячий хмиз, скільки тут...— Вій розглянувся довкола й перевів погляд на море, де очі його бачили більше, ніж могли сказати уста,— ...всього, що хочеш! Ми б могли тут пожити... Ти тільки глянь, які тут мушлі. Я певний, що й риби тут можна наловити. Що, якби ми тут отаборилися на кілька день? Це ж однаково наші вакації... А я б тим часом сходив назад до Кармела по вудочки та гачки...

Сексон пильно вдивилася в його радісне обличчя і зрозуміла, що вій уже цілком відірвався від міста.

— 1 вітру не чути,— провадив він.— Ані подиху!.. А глушина ж яка! Наче ми з тобою за тисячу миль від людського житла... : •

Свіжий свавільний вітер, що гуляв по голих пагорбах, сюди зовсім не зазирав. Тут було тепло й затишно, а в повітрі стояв запашний дух розквітлих кущів. Де-не-де серед чагарів виглядали молоді-дубки й інші дерева, назв яких Сексон не знала. Вона перейнялася Біллиним захватом, і, побравшися за руки, вони побігли оглядати околицю.

— Отут ми направду можемо погратися в Робінзона Крузо! — скрикнув Біллі, коли воші перетяли смугу збитого піску, що його заливає припливом.— Слухай-но, Робінзоне! Отаборімося тут. Звичайно, я твій П'ятниця і слово твоє — закон.

— Але що ми зробимо з Суботою? — удавано жахнув-

шись, відповіла Сексон і показала па свіжий слід людської ноги на піску.— Може, це дикун-людожер?

На жаль — ні. Це не боса нога, а підошва тенісних капців.

— Але хіба дикун не міг здерти тенісні капці з утопленика або з якого з'їдженого матроса? — заперечила вона.

— Матроси не носять тенісних капців,— одразу дав їй одкоша Біллі.

— Ти щось забагато знаєш, як на П'ятницю,— нагримала вона. Але байдуже,— принось речі, і будемо розташовуватися. Та й дикуни з'їли, можливо, не матроса, а пасажира.

За годину вони вже розташувалися затишним привалом. Постіль було постелено, купа трісок та дрюччя, нанесених морем, лежала біля багаття, а в кавнику над вогнем почала співати кава. Сексон гукнула на Біллі, що порався коло викинутої хвилями дошки, намагаючись приладнати її замість стола. Сексон показала рукою на море: на найдальшому прискалку стояв чоловік у самих купальних трусах. Він дивився в їхній бік, а вітер розвівав йому темне волосся. Коли вій почав перебиратися по скелях назад до берега, Біллі звернув увагу Сексон, що на ногах у нього тенісні капці. За кілька хвилин він зіскочив з останньої брили на берег і попрямував до них.

- Ти ба прошепотів Біллі до Сексон.— Такий щуплявий, а які має м'язи. Тут, здається, всі здорово полюбляють фізичні вправи.

Сексон зирнула на незнайомого: обличчям він нагадував давніх піонерів і скидався на тип, досить поширений серед старих солдатів. Ще молодий віком — років тридцять, не більше, як вирішила Сексон,— він мав лице Дуже вузьке, з гострими вилицями, високим чолом і довгим дзьобатим носом. Губи його були тонкі й чутливі, але очі! — таких очей Сексон зроду не бачила ані в піонерів, ані у ветеранів, ані в будь-кого: вони були темно-сірі, аж мало не карі, і дивилися в далечінь гостро й проникливо, немов досліджуючи глибінь простору. Сексон неясно відчувала, що десь уже бачила це обличчя.

— Здорові були! — привітався він.— Ви тут затишно, я бачу, влаштувалися.— Він кинув на землю неповну торбину. - Мушлі. Тільки всього. Вода ще занадто висока.

У Біллі вирвався якийсь невиразний вигук, і обличчя йому заніміло від крайнього подиву.

Бий мене сила божа, якщо я не тішуся нашій зустрічі! — вихопилося в нього.— Вашу руку! Я завжди казав, що тільки спіткаю вас, обов'язково стисну вашу руку... Чи ти ба!

Біллі не міг стримати себе: почавши легеньким смішком, він урешті зареготався на ввесь рот.

Незнайомець зчудовано подивився на нього, стискуючи Йому руку, а тоді перевів запитливий погляд на Сексон.

— Ви вже пробачте,— гоготів Біллі, трясучи від щирого серця незнайомцеві руку.— Але на мене такий сміх напав. Бий мене сила божа,— ось я прокинуся часом уночі, нарегочуся, і знову засинаю. Хіба ти його не впізнаєш, Сексон? Та це ж отой самий фертик... А ви таки нічогенько вмієте загилювати, еге?

І тут Сексон раптом згадала. Це він стояв поруч із Роєм Бланшаром біля авто тоді, коли вона блукала хвора й непритямна незнайомими кварталами Окленда. Але й тоді вона бачила його не вперше.

— А пам'ятаєте гулянку каменярів у Візл-парку? — спитав Біллі.— А перегони? Та вашого носа я впізнаю серед мільйона носів! Адже ви той самий молодчага, що кинув ціпка Тімоті Макменесові під ноги й заварив таку колотнечу, якої ані Візл-парк, ані який інший парк у світі ніколи й не бачив!

Незнайомець тепер і собі засміявся. Він реготав усе дужче, аж мусив спершу постояти на одній нозі, тоді на другій, а потім і зовсім сісти — на колоду, принесену морем.

— А ви там були? — спромігся він нарешті промовити до Біллі.— Ви це бачили? Бачили? — І обернувся до Сексон: — А ви?

Вона кивнула.

— А знаєте,— почав Біллі, коли вони вже пересміялися,— мені так кортить довідатися, на якого біса ви те зробили? Навіщо? Я стільки разів запитував себе...

— І я теж,— відповів той.

— Адже ж ви не знали Тімоті Макменеса, правда?

— Ні, навіть не бачив його, ні перед тим, ані опісля.

— То навіщо ж ви те зробили? — домагався Біллі.

Молодик засміявся, але стримав себе цим разом.

— Хай мені всячина, якщо я знаю! В мене є один тямущий приятель, він пише мудрі наукові книжки, а от його весь час пориває шпурнути яйце в електричний вен-

тилятор, щоб побачити, що з того вийде. Мабуть, так воно И зі мною вийшло — тільки мене перед тим зовсім не поривало щось там шпурляти. Коли я вгледів ці ноги, що неслися повз мене,— я просто просунув між них тростинку, та и годі. Я й не замірявся того робити. А от узяв та и зробив. Тімоті Макменес, певно, здивувався не більше за мене.

А спіймали вас? — спитав Біллі.

- А хіба по мені видно, що мене можна спіймати? л тоді так злякався, як ніколи в житті. Навіть сам Тімоті Макменес не спіймав би мене тоді. Але що скоїлося по тому. Я чув, що знявся неймовірний шарварок, та не мав часу озиратися.

Тільки за чверть години,— після того, як Біллі розповів усе про колотнечу у Візл-парку,—вони всі втрьох перезнайомилися. Молодика звали Марк Гол, а мешкав він У одному з будиночків серед кармельських сосен.

- А як ви дісталися до Бірсової бухти? — поцікавився 10Л,— Адже з дороги нагорі її зовсім -е видно.

- Так ось як вона зветься,— зауважила Сексон.

— Ми її так назвали. Один з наших товаришів пролітував тут якось і па честь його ми назвали бухту. Я вип'ю склянку вашої кави, якщо дозволите,— звернувся він до Сексон — А потім покажу вашому чоловікові цю місцевість. Ми дуже пишаємося нашою бухтою. Ніхто з чужих ніколи сюди не заходить.

- Ну, а м язи оці ви набули уже ж не втікаючи від Макменеса,- зауважив Біллі між двома ковтками кави.

Масаж м'язів, коли вони напружені,— була загадкова відповідь.

— Еге,— відповів замислено Біллі.— А з чим його їдять?

Гол засміявся.

— Зараз я вам покажу. Напружте перший-ліпший м'яз і зробіть йому масаж пальцями — ось так і так.

Оце уся причина? — недовірливо запитав Біллі.

— Гак! — гордо відповів той.— Ось торкніться мене, де хочете, і переконаєтесь. Під кожним м'язом, що ви бачите, криється п ять інших, і перший м'яз керує ними.

Біллі слухняно помацав Голові груди з правого боку.

— Ви, я бачу, розумієтесь на анатомії, що вибираєте місце без м'язів,— буркнув той.

Біллі переможно всміхнувся, і раптом вразився, коли

під його пальцями набух м’яз. Біллі надушив його міцніше, але ні, то був справжній твердий м’яз.

— Масаж м’язів, коли вони напружені,— гордовито заявив Гол.— Де не візьмете — однаково.

І де Біллі не мацав — скрізь набухали малі й великі м’язи, тремтіли й спадали, аж доки все Голове тіло не вкрилося тріпотливими горбками м’язів.

— Зроду я не бачив такого! — захоплено промовив, нарешті, Біллі.— А свого часу я ж надивився на дужих хлопців! Та вії увесь — жива міць!

— 1 це зробив масаж м’язів, коли вони напружені, товаришу. Лікарі списали мене. Друзі казали на мене — хирлявий пацюк, шолудивий поет і все таке інше. А потім я покинув місто, перебрався до Кармела й почав лікуватися свіжим повітрям та масажем.

— Джім Гезард не так набув собі м’язи,— зауважив Біллі.

— Ще б пак — він щасливий, бестія! Він народився з готовими м’язами. А я свої сам собі створив. У цьому й різниця. Я — мистецький твір. А він — печерний ведмідь. А тепер ходімо, я покажу вам усе навколо. Краще розберіться. Залишіться тільки в черевиках і штанях, якщо у вас немає трусів.

— Моя мати була поетеса,— поінформувала Сексон, поки Біллі роздягався в кущах; вона-бо чула, що Гол назвав себе поетом.

Але той не виявив ніякої цікавості, і вона зважилася додати:

— Деякі її вірші було надруковано.

— А як її звали? — запитав неуважно Гол.

— Деєл Віллі Браун. Вона написала: «Вікінгові мандри», «По золото», «Вірність», «Кабальєро», «Могили Літл- Медоу» і ще багато інших. Десять з них уміщено в збірникові «Сторінки минувшини».

— В мене є ця книжка вдома,— відказав він, тепер уже зацікавившись.— Ваша мати була піонерна, звісно, це ще не за моїх часів. Коли повернуся додому, обов’язково перегляну її вірші. Я теж піонерського роду. Мої кревні прибули сюди в п’ятдесятих роках з Лонг-Айленду через Панаму. Батько був лікар, але, крім того, мав діло в Сан- Франціско і награбував досить грошей, щоб вистачило й мені, й усій решті нашої великої родини... А ви з чоловіком куди простуєте?

Сексон розповіла йому про їхнє рішення залишити Окленд і шукати собі землі; перше сподобалося Голові, але щодо другого він лише головою похитав.

— На південь від Сура дуже гарно,— сказав він.— Я виходив уздовж і впоперек усі ті лісисті каньйони. Вони аж рояться дичиною. І земля державна там є. Але оселитися там це божевілля. То ж край світу! Та й обробляти ту землю не можна — хіба що ділянки на дні якогось каньйону. Я знаю там одного мексіканця, він з дорогою душею радий продати свої п'ятсот акрів за півтори тисячі доларів, тобто по три долари за акр. А що це означає? Що земля ота більшого не варта. А може, вона й того не варта, бо ж він покупців не знаходить. Бачте, земля завжди варта того, що за неї беруть і дають.

Біллі, що виринув із кущів у самих черевиках і штанях, закочених по коліна, перервав їхню розмову. Обидва чоловіки подерлися на скелю, щоб потім вийти на південний бік бухти, а Сексон дивилася па них, таких подібних один до одного. Спочатку її погляд абияк стежив за ними, але невдовзі вона зацікавилась і пройнялася неспокоєм. Гол він Біла вгору по майже простопадній кам’яній стіні, маючи намір досягти хребта скелі. Біллі вилазив помалу й надзвичайно обережно; двічі він послизнувся, і підточений негодами камінь розкришився у нього в руці й посипався вниз, на піщаний берег. Вибравшись на верхівку — футів сто над рівнем моря,— Гол спокійно випростався на тій гостроверхій скелі, що й по той бік, як знала Сексон, спадала так само стрімчасто. А Біллі, опинившись на верхів’ї, задовольнився тим, що вперся в землю і коліньми, і руками. Гол рушив далі, і то так легко, немов у нього під ногами був паркет. Біллі підвівся з колін і пригинцем подався за ним, раз у раз підсобляючи собі руками.

Гостроверхий хребет був увесь зубчастий, і незабаром голови чоловіків зникли в одній з його розпадин. Сексон не могла подолати тривоги і вилізла й собі на скелі з північного боку бухти, де вони спускалися не так круто й були значно досяжніші. Проте незвична височінь, камінці, що котилися їй з-під ніг, і бурхання вітру відлякували її. Нарешті вона побачила обох чоловіків. Перестрибнувши через вузьку щілину, вони подерлися па новий виступ. Хоч Біллі тепер посувався вже впевненіш, Гол усе-таки часто зупинявся, чекаючи на нього. Дорога ставала щораз небезпечніша розколини, які їм доводилося перескакувати, глиб¬

шали аж до самої води, і бурхливі хвилі, розбиваючись об скелі; знімалися вгору хмарою пінястих бризок. Коли траплялися вужчі розпадини, чоловіки, падаючи вперед, витягали руки й хапалися за той край над прірвою, а тоді перекидали своє тіло через щілину й підважували вгору.

Підходячи до краю скелястого пасма, Гол і Біл зникли за виступом скелі, і коли Сексоп побачила їх знову, вони вже обходили найдальший прискалок і поверталися назад із боку бухти. Далі дороги, здавалося, не було: простопадне урвище роззявило свою пащу до неба, а на дні його клекотів скажений вир, викидаючи на десяток футів угору підняві хвилі, що за мить безсило падали вниз у чорну безодню, повну каміння та витких водоростей.

Обережно чіпляючись за виступи скелі, чоловіки зійшли нижче, куди сягали солоні бризки. Там вони зупинилися. Сексоп побачила, як Гол тицьнув пальцем униз, у провалля, і подумала, що то він показує Біллі якусь цікавину. Вона аж ніяк не сподівалася того, що сталося за хвилину: шумовиння припливу відступило, і враз Гол стрибнув через провалля й униз, на вузенький прискалок, де щойно вирувала висока вода. Не переводячи духу, він обігнув гострий край скелі й подерся руками та ногами вгору, щоб не злизав його новий водяний вал. Тепер Біллі залишився сам. Йому навіть не видно було Гола і годі було сподіватися від нього якоїсь поради. Сексон стежила за ним так напружено, що біль у кінчиках пальців, якими вона вчепилася в скелю, примусив її одвести руки. Біллі вичікував нагоди: двічі мостився він до стрибка, але скочив лише за третім разом і опинився на маленькому прискалку, з якого на мить збігла вода, обігнув скелю й подерся вгору за Голом. Змок він аж по груди, та на волю хвиль не дався.

Сексон відлягло від серця тільки тоді, коли вони повернулися до багаття. Глянувши на Біллі, вона одразу побачила, що він страшенно незадоволений з себе.

— Для новака ви молодчага! — скрикнув Гол, весело ляснувши його по голому плечі.— Ця прогулянка — мій коронний номер. Не один сміливець дряпався за мною і на півдорозі відступав. Я й сам разів із десять спершу зупинявся на тому великому стрибкові. На нього здатні тільки атлети.

— А мені зовсім не соромно признатися, що я набрався страху,— пробурчав Біллі.— На крутизні ви спритні, мов гірський цап, моя длявість не раз вас дратувала. Але тепер

я запалився. Вся суть у тренуванні. Я тут залишуся й буду тренуватися, аж доки не зможу помірятися з вами в перегонах нагору, довкруги й назад до берега.

— Гаразд! — згодився Гол, стискаючи йому руку.— А коли ми з вами зустрінемося у Сан-Франціско, я зведу вас із Бірсом — отим, що на його честь ми охрестили бухту. Його найулюбленіша забава, якщо він не збирає гримучих гадюк,— це дочекатися вітру в сорок миль на годину, вилізти на дах хмарочоса й розгулювати по парапеті, і саме з завітряного боку — тож якщо його зідме звідти, він гепнеться тільки на бруківку вулиці. Одного разу він і мене підбив па це.

— І ви зробили?

— Без практики я б не зробив. Але я спершу нишком потренувався з тиждень. І зрештою, забившись із ним, виграв двадцять доларів.

Був уже відплив, і Сексон подалася з чоловіками поза північне пасмо скель збирати мушлі. Гол мав набрати кілька мішків,— пополудні, як пояснив він, по них приїде візок із Кармела. Наповнивши всі мішки, вони знайшли в щілинах скелі аж три перлові скойки. В одній з них Сексон побачила принишклий перловий пухирчик. Гол посвятив їх у таїнство готування м’яса з абелонів *.

Сексон здавалося, що вони знайомі з Голом хтознавідколи. їй пригадались давні часи, пригадався Берт із його піснями та примовками про останніх з могікан.

— А тепер слухайте! Я вас хочу дечого навчити,— скомандував Гол, тримаючи велику круглу каменюку над абелоновим м’ясом.— Ніколи, ніколи в світі не смійте розбивати абелони без цієї пісеньки. І ніколи не співайте її з будь-якої іншої нагоди. То було б найтяжче блюзнірство. Абелони — страва богів. Приготування їх — справжня релігійна церемонія. А тепер слухайте, підспівуйте мені і пам’ятайте, що це дуже врочиста хвилина.

Камінь глухо стукнув по білому м’якушеві абелона і далі став ритмічно зніматись угору й падати вниз, неначе це там-там акомпанував поетовій пісні:

Багатії не можуть жить Без устриць та мільйонів,
А я готовий вік прожить З кармельських абелонів.
Що ананаси, що індик,
Що перли у короні,—

Не знайдеш кращого повік,

Як ніжні абелони!

З морського дна, з-за сотень миль,

Замріяні і сонні,

До пас простують з сппіх хвиль У шлунок абелони!

Той смокче джин, той пестить всмак Дівчат над морем в Коні...

Та сто чортів! — в Кармелі всяк Товкмачить абелони...

Гол застиг з піднесеною вгору рукою й розтуленим ротом. Згори, куди вони віднесли торбини зі скойками, почувся стугін коліс і ЧИЙСЬ голос. Гол пристукнув востаннє каменем і скочив на ноги.

— І так без ліку; таких віршів до тисячі,— сказав він.— Шкода, що я не встиг нас навчити їх.— Він простяг руку долонею вниз.— А тепер, діти мої, благословляю вас. — віднині ви члени клану «їдців Абелопу», і я врочисто наказую вам ніколи, ні за яких обставин, не товкти абелойового м'яса без священного співу, що я провістив вам.

— Але ми ж по можемо з першого разу запам'ятати слів,— заперечила Сексон.

— Цьому ми дамо раду. Наступної неділі Плем'я їдців Абелопу зійде сюди у Еірсову бухту і ви зможете побачити всі наші ритуали, а крім того, ще й багатьох письменників та письменниць, у тім числі Залізного Чоловіка з очима василиска, якого по-простому звуть Король Священних Ящірок.

— А Джім Гезард теж прийде? — крикнув Біллі наздогін Голові, що зникав у гущавині.

— Авжеж, прийде. На те вій Печерно-ведмежий Дебелень і Залізяка, найстрахітливіший і після мене найзапальніший з їдців Абелопу.

Сексон і Біллі тільки мовчки дивилися одне па одного, поки стугін коліс замовк удалині.

— А бий мене сила божа,— оце так хлопець! — прорік, нарешті, Біллі.— Не задавака. Такий, як і Джім Гезард,— приходить і почуває себе, мов удома, і ти йому рівня, і він тобі рівня — і ви собі товариші!

— Вій теж піонерського роду,— сказала Сексон.— Він розповідав мені, поки ти роздягався. Його батьки приїхали сюди через Панаму ще перед залізницею, і, як я зрозуміла, в нього грошей кури не клюють.

— А поводиться так, що ніколи б того й не подумав.

— І такий він веселун! — скрикнула Сексон.

— Справжній жартівник. А ще ж він і поет!..

— О, я не знаю, Біллі, але я чула, що поети взагалі дивакуваті.

— Атож. Ось хоча б Джоакін Міллер, котрий живе в горах за Фрутвейлом. Вій то вже певний дивак... Пригадуєш, я освідчився тобі ггедалеко від його садиби... А все ж я гадав, що поети носять бурці й окуляри, і нездатні підставляти ногу бігунам на недільних гулянках, і не бігають майже голісінькі, наскільки закон те дозволяє, і не збирають мушлі, і не стрибають по скелях, як цапи.

Цієї ночі Сексон довго не могла заснути. Вона лежала під укривалом, дивилася на зорі, вдихала п'янкі лісові пахощі, прислухалася до одноманітного гулу прибою за скелями і дрімливого шарудіння хвильок у захищеній від океану бухті за кілька кроків від них. Біллі поворухнувся, і вона зрозуміла, що він теж не спить.

— Біллі, ти радий, що покинув Оклеид? — шепотіла вона.

— Гм! — почулася відповідь.— Чи щаслива риба у воді!

РОЗДІЛ VIII

Щоразу, коли наставав відплив, Біллі вибирався па південні скелі і повторював увесь той небезпечний перехід, який показав йому Гол, і щоразу витрачав на це все менше часу.

— Ось дочекаймося тільки неділі! — хвалився він Сек-сон.— Попобігає цей поет у мене за свої грошенята! Тепер мені вже не страшно. Там, де я дряпався навкарачки — тепер я пробігаю і не зморгну. Я сказав собі: припустімо, що по один бік і по другий лише одна стопа завглибшки, та й то там м'яке сіно. Тож боятися нема чого, ти зроду не впадеш. Навпаки — летітимеш стрілою. Тобто нехай буде з обох боків хоч би й ціла миля завглибшки,— це тебе зовсім не обходить. Твоє діло видертися на гребінь і мчати стрілою. 1 знаєш, Сексон, тільки я отак переконав себе, увесь страх як рукою зняло. Ось дочекаймося неділі, коли він прийде зі своїм товариством. Я готовий його зустріти.

— Цікаво, яке в нього товариство,— замислено мовила Сексон.

— Напевне, такі самі хлопці, як і він. Свій свояка вгадає здалека. Вони пиндючитися не будуть, ось побачиш.

Гол переслав їм кілька вудочок та купальні вбрання через одного мексіканського ковбоя, що їхав до свого ранчо, і той розповів багато цікавого про державну землю та як її дістають. Тиждень хутко збігав; щовечора Сексон щасливо зітхала сонцеві на добраніч, щоранку вони зустрічали його радісним сміхом, вітаючи початок нового щасливого дня. Ніяких планів вони не снували, а просто надили рибу, збирали мушлі та абелони й лазили по скелях, коли хотілося. Абелопове м'ясо вони товкли, побожно приспівуючи вірші, які сяк-так скомпонувала сама Сексон. Біллі розкошував. Сексоп ніколи ще не бачила його таким здоровим. Щодо неї самої, то вона й без дзеркальця знала, що ніколи ще від ранньої юності не сяяли таким рум'янцем її щоки, пе була вона така життєрадісна.

— Це вперше в житті святкую я по-справжньому,— сказав Біллі.— Скільки ми одружені, а пі разу не зазнали свята. А такої втіхи жоден мільйонер не скуштував.

— І гудок не кличе на роботу о сьомій ранку,— додала Сексон.— Я навмисне вилежувалася б ранками під укривалом, та тільки тут так гарно, що шкода марнувати час. А тепер іди пограйся в дроворуба та в рибалку — та дивися, П'ятнице, принеси мені здорового окуня, якщо сподіваєшся па обід.

Біллі, що лежав був ницьма, босими пальцями ніг виколупуючи ямки в піску, підвівся й узяв сокиру.

— Але довго так не триватиме,— глибоко зітхнув він.— Дощі можуть початись кожного дня. Це взагалі чудо, що досі така гарна година.

Повернувшись у суботу вранці з прогулянки на південних скелях, Біллі не знайшов на місці Сексон. Марно погукавши, він вибрався на шлях. За ПІЕМИЛІ ВІД себе він побачив її верхи охляп на незагнузданій коняці, що помалу й ледаче тупала по пасовиську.

— Щастя твоє, що це стара кобила, звикла до сідла. Бачиш, на спині які сліди знати,— пробурчав Біллі, коли Сексон, нарешті, зупинила коняку біля нього и ласкаво дозволила себе зняти.

— О Біллі! — сяючи скрикнула вона.— Я зроду ще не їздила верхи. Це така розкіш! Я почувала себе такою безпорадною, але й такою відважною!

— А все-таки я пишаюся тобою,— ще сердитіше про-

бурмотів Біллі.— Не кожна молодиця здатна отак сісти на чужого коня, особливо, як вона ще ніколи перед тим не їздила верхи. І я не забув, що ти таки матимеш колись верхового коня до своїх послуг. Такого коника, як вітер!

їдці Абелону приїхали до Бірсової бухти двома повозами, а дехто верхи. їх було з двадцятеро — половина чоловіків і майже стільки жінок, усі молоді — від двадцяти п'яти до сорока років,— і наче добрі приятелі. Більшість були одружені. Вони зчинили веселий гомін, підштовхуючи одне одного на слизькій стежці вниз, і одразу перейняли Сексон з Біллі своїм товариським настроєм — щирим і теплим, як саме сонце. Сексон обступили дівчата — вона ніяк не могла повірити, що це заміжні жінки! — виразно її вподобавши: вони хвалили її табірне й дорожнє спорядження і обов'язково хотіли почути про її пригоди. Вони й самі були досвідчені мандрівниці, про що свідчили їхні казанки, пательні й різний посуд.

Тим часом чоловіки пороздягались і подалися по мушлі та абелони. Жінки угледіли укулеле Сексон, і в одно стали вимагати, щоб вона заграла їм і заспівала. Дехто з них бував у Гонолулу і знав цей інструмент. Вони підтвердили, що Мерсідіз слушно назвала укулеле «блохою-стрибункою». Гавайські пісні, яких Сексон навчилася від Мерсідіз, були їм теж знайомі, і незабаром усі гуртом затягли в її супроводі «Алога Ое», «Гонолульського шибеника» та «Прегарний вінок лейгуа». Сексон щиро була шокована, коли дехто з жінок — навіть поважніші матрони — заходилися танцювати гулу * на піску.

Коли повернулися чоловіки, навантажені мішками з мушлями, Марк Гол, як найвищий жрець, розпочав урочистий ритуал абелонівського племені. За помахом його руки каменюки зграйно вдарили по білому м'ясі, і всі голоси злилися в спільному гімнові на честь Абелону. Давні куплети співали всі, а нові заспівував спершу хтось один, і решта підхоплювали хором. Біллі виказав дружину, попрохавши її проспівати стиха ті вірші, які вона сама склала, і Сексон несміливо почала своїм приємним голоском:

Ми сидимо, б'ємо й б'ємо,

І плещемо в долоні,

Бо раді дуже ми, що можем їсти абелони.

- Чудово! — скрикнув пост, трохи, правда, пересмик-нувшись, почувши риму «б’ємо - що мо».— Вона заговорила мовою нашого племені! Ну, а тепер, діти мої,— раз, два, три!

І всі підхопили куплет Сексон. У Джіма Гезарда теж знайшлися нові рядки, а потім іще в однієї з дівчат і в Залізного Чоловіка з зеленкувато-сірими очима василиска, якого Сексон одразу впізнала з Толового опису. Тільки їй він видався схожим більше на священика.

Ти любиш шинку, інший — хрін.
Л третій — макарони.
А я і він, ми любим джин 1 м’ясо абелонів.
Нам все одно, хто п’є вино,
Чим запива солоне...
Мені ж ти дай,— ще й хліба вкрай! — Макітру абелонів!
Хоч ледарюй, хоч час марнуй,
А хоч держи закони...
Та мудрий кіт на свій обід
Смакує абелони!..

Один чорнявий чорноокий чоловік з лукавим обличчям сатира — маляр, що продає свої картини по п’ятсот доларів за штуку, як сказали Сексон,— викликав загальний захват і оплески, коли проспівав:

Вони вінчаються як слід

Як писано в законі!

їж, не журись — не згине рід

Плодючих абелонів!

І так без кінця: давні вірші переплiталися з новими й звивалися в небо, співаючи хвалу незрівнянним кармельським абелонам. Сексон страшенно захопилася і ледве могла переконати себе, що це на яві. їй здавалося, що нараз стала дійсністю чарівна казка або ж оповідання з книжки, їй здавалося, що це вони па сцені, а люди навколо — артисти, і що вона з Біллі теж — не знати як — опинилися на сцені. Багатьох дотепів вона не розуміла, зате інші схоплювала чудово; це ж уперше в житті у неї на очах творилася гра думки. її пуританську моральність дивували й разили деякі вільні натяки, але вона не хотіла над цим замислюватись. Уся ця легкодумна нібито молодь — вона ж

така добропорядна, що запевне ніхто з них не дозволить собі жодної брутальності чи непристойності, як це часто траплялося в її колишніх недільних компаніях. Ніхто з чоловіків не перемився, хоч у термосах були коктейлі й у великому обплетеному бутлі червоне вино.

Найбільше враження справляла па Сексон мало не дитяча життєрадісність і невимушені вибрики веселого товариства. А те, що всі вони були митці — романісти й маляри, поети й критики, скульптори її музики — ще й посилювало це враження. Один з чоловіків, з тонкими виразними рисами обличчя,— їй сказали, що то театральний критик великої сан-франціської газети,— показав цікаву вправу. Решта чоловіків намагалися зробити так само, але незмінно провалювалися. На піску на однаковій відстані порозставляли дошки, що мали правити за бар'єри. Після цього театральний критик, ставши павкарачки, погалопував берегом, чудово копіюючи справжнього коня, і як кінь, що бере на гонах бар'єри, подолав усі перепони.

Потім принесли диски, її на деякий час усі захопилися новою грою. Опісля почали стрибати наввипередки, і отак одна гра йшла за іншою. Біллі брав участь у всіх змаганнях, дарма що перемагав рідше, ніж того сподівався. Один англійський письменник кинув списа на дванадцять футів далі за нього. Джім Гезард теж переміг його — у киданні каменюки. Марк Гол побив його в стрибках з місця і з розгону. Але в стрибках назад Біллі, завдяки чудово розвиненим м'язам стіни й живота, вийшов на перше місце, незважаючи на велику свою вагу. Проте його зараз же тяжко засмутила Голова сестра — висока молода амазонка у верховому чоловічому вбранні, яка тричі ганебно перекинула його на пісок в індіянській боротьбі.

— Який там з вами клопіт! — осміхнувся до Біла Залізний Чоловік, ЩО насправді називався Піт Бідо.— Я вас умить скручу, як пірце.

Біллі прийняв виклик і переконався, що недурно його супротивника прозвали Залізним. Він не раз на тренуваннях мав справу з велетнями чемпіонами, як от Джім Джефріз та Джек Джонсон, і міг протистояти їм, але такої сили, як у Залізного Чоловіка, йому ще ніколи не траплялось. Як він не опирався, плечі його двічі було ввергнуто в пісок.

— Нічого, ви матимете нагоду помститися,— прошепотів Нілові на вухо Гезард.— Я захопив з собою рукавиці.

Звичайно, ви не могли подолати його в боротьбі. Він боровся в лондонських мюзик-холах із самим Гакеншмідтом. Тільки мовчіть, ми зараз усе це влаштуємо. Він не знає, що ви боксер.

Поки англієць змагався з театральним критиком у киданні списа, Гол та Гезард жартома побоксувалися, а тоді вирішили, тримаючи рукавиці в руках, знайти наступну пару для боксу. Було цілком ясно, що пастала черга Бідо й Біллі.

Він страшенно розходиться, коли його зачепиш,— попередив Гезард Біллі, зав'язуючи йому рукавиці.— Він родом з давніх американських французів, і вдачу має скажену. Але вине вважайте — лупіть його й лупіть, скільки влізе.

«Ти того, не дуже!», «Не заривайся, Бідо!», «Лупцюй, та обережніш!» — посипалися з усіх боків остороги па Залізного Чоловіка.

— Стривайте хвилинку,— звернувся він до Біллі, опустивши руки.— Після першого прочухана я розпаляюся. Та ви не беріть мені цього за зле. Це не надовго в мене, і я нічого такого на думці не маю.

Сексон стривожилася. Перед очима їй постали всі Біллині криваві сутички й покалічені страйколоми, але вона ніколи ще не бачила, як її чоловік боксує, і тепер за кілька секунд їй відлягло від серця. Залізному Чоловікові геть не повелося. Біллине виразно було зверху: від ударів Біллі влучно ухилявся, а сам раз у раз, ніби в жарт, завдавав супротивникові ударів у лице й по всьому тілі. Ці удари не були важкі,— вони сипалися дзвінко й легко, однак їх настирлива влучність довела Залізного Чоловіка до ясного жару. Даремно глядачі благали його не телесуватися. Його обличчя розпаленіло з гніву, а стусани ставали щораз лютіші. Але Біллі спокійно провадив далі свою тактику, ні на хвильку не припиняючи стриманих упевнених ударів. Залізний Чоловік утратив контроль над собою: він кидався, наскакував, вимахував руками з такою силою, що й убив би людину, а Біллі ухилявся, присідав, виривався набік, і всі удари пропадали марно. В клінчах, що їх ніяк не можна було уникнути, він стискав руки Залізного Чоловіка, і той, отямлюючись, сміявся й просив пробачення, але відразу від першого ж удару втрачав голову і накидався на Біллі ще лютіше.

А коли після поєдинку виявилося, що Біллі таки справжній боксер, Залізний Чоловік добродушно і цілком щиро сприйняв загальне глузування. їхнє змагання якнайкраще відрекомендувало Біллі. Його спортивна майстерність, його врівноваженість справили на всіх велике враження, а Сексон, безмірно пишаючись своїм чоловіком-хлопчиком, тішилася тим, як захоплено це товариство поставилось до нього.

Та й сама вона теж повелася не згірше. Коли спітнілі засапані змаганні полягали спочити на сухий пісок, її вмовили акомпанувати на укулеле їхнім жартівливим пісням. Незабаром вона посмілішала й почала співати своїм новим знайомим різних давніх пісень, яких сама ще малою навчилася від Кеді — від Кеді-шипкаря, піонера й колишнього кавалериста, котрий за тих часів, як ще не було залізниці, різникував па солтлейкській дорозі. Одна його пісня одразу припала всім до серця:

Гіркий струмок і час, коли лупав цей крик:

«Тримайсь або вмирай» — їх не забути ввік.

Пісок в зубах, а пил в очах — такий цей край...

Шляху назад нема — тримайсь або вмирай».

По тому, як проспівано кілька куплетів пісні «Тримайсь або вмирай», Марк Гол заявив, що йому найбільше до вподоби рядки:

Обадієві сон наснився,—
З десятком мулів він возився...
Прокинувся, і враз зітхнув —
Бо ж чільний мул його брикнув!..

Трохи згодом Марк Гол завів мову про майбутні перегони з Біллі на південному пасмі скель і дуже здивувався, коли той заявив, що готовий хоч зараз до цього. Всі галасливо зажадали змагання. Гол запропонував з ким-небудь закластися, що він добіжить перший, але охочих не знайшлося. Тоді він запропонував два проти одного Джімові Гезарду, котрий у відповідь тільки головою похитав і сказав, що погодився б лише на три проти одного. Біллі почув це і заскреготів зубами.

Я ладен забитися на п’ять доларів,— озвався він до Гола, тільки не на таких умовах. Я ставлю один проти одного.

— Мені потрібні не ваші гроші, а Гезардові,— заперечив Гол.— Хоч я ладен з кожним із вас забитися па три проти одного.

— Або на однакових умовах, або зовсім пі,— вперся Біллі.

Врешті Гол пристав на обидва заклади — з Біллі на однакових умовах, а з Гезардом на три проти одного.

Стежка вдовж гребня скелі була така вузенька, що бігуни не змогли б там обганяти один одного, тим-то вирішили випустити їх з інтервалом у півхвилини. Гол мав бігти перший, Біллі — другий.

Гол став па лінію старту і, коли дали сигнал, полетів, як справжній спринтер. Серце Сексон завмерло. Вона знала, що Біллі так швидко ніколи не пробігав цієї піщаної смуги. Біллі рушив на тридцять секунд пізніше й досяг підніжжя скель тоді, коли Гол був уже па півдорозі до верхівки. Залізний Чоловік заявив, що па гору вони видряпалися за однаковий час, секунда в секунду.

— Мої гроші ще не плачуть,— зауважив Гезард,— і я сподіваюся, що вони обидва не скрутять собі в'язів. Я б ні за що не згодився на такий перебіг,— хай би мені всю бухту золотом засипали.

— Але ж плавати в шторм у кармельській бухті ще небезпечніше,— докірливо мовила його дружина.

— О, я не певний,— відказав він.— Плаваючи принаймні не гепнешся звисока.

Біллі й Гол зникли з очей, вони саме оббігали край скелястого пасма. Глядачі були певні, що в шаленому змаганні над прірвою гору візьме поет. Навіть Гезард схилявся до цієї думки.

— Чи високо йдуть тепер мої гроші? — запально вигукнув він, підскакуючи з нетерплячки.

На видноті з'явився Гол — він уже зробив карколомний стрибок і тепер біг до берега. Але слідком за ним гнався Біллі, наступаючи йому на п'яти, і так щільно й пробіг усю дорогу вниз, аж до того місця, звідки вони починали. На півхвилини Біллі випередив суперника.

— Це тільки за годинником так виходить,— пояснив він, відсапавшись.— Гол увесь час був попереду на півхвилини.

Я не нас задніх, як і сподівався, але він прудкіший за мене. Він жене, як спринтер. Він може запросто перемогти мене, хіба що виникне яка перешкода. Його затримала перед стрибком велика хвиля. Ось тоді я його й нагнав. Я стриб-

нув зараз же за ним, не чекаючи наступної хвилі, а опісля повернув па зворотну дорогу, і мені залишилося тільки пристати до нього.

— Так-то воно так,— сказав Гол.— Але ви більше, ніж обігнали мене. Скільки Бірсова бухта існує, ще ні разу не бувало, щоб двоє стрибнули па один прискалок у той саман проміжок між двома хвилями. І ризикували ж ви а не я, бо це ви плигнули другий.

— Мені просто поталанило,— наполягав Біллі.

Тут Сексон поклала край їхній шляхетній суперечці й викликала загальний сміх, заспівавши на взір давнього негритянського псалму й підограючи собі на укулеле;

Господь веде його шляхом непевним,
Щоб спотикався він на ньому...

Пополудні Джім Гезард і Гол кинулися в високу воду попливли до далеких скель, зігнали звідти обурених морських левів 1 заволоділи їхньою спіненою фортецею. Біллі дивився вслід плавцям так заздрісно, що місіс Гезард зауважила:

— А чому б вам не перебути цієї зими в Кармелі? Джім навчить вас плавати у високій хвилі. А йому кортить по-практикувати з вами боксом. Він годинами сидить за своїм столом, і фізичні вправи йому конче потрібні.

Вже добре повечоріло, коли веселе товариство позбирало всі свої казанки та пательні, піднялося на дорогу и зникло. Сексон і Біллі дивилися їм услід, аж поки вершники й піші зникли за першим пагорбом, а тоді рука в руці спустилися до свого табору. Біллі кинувся на пісок і простягся.

— Ще ніколи я так не стомлювався,— позіхнув він — Але певне одно: такого дня я зроду-віку не знав. Один такий день вартий двадцятьох літ життя, а то й більше

Він простягнув руку до Сексон, що лежала обіч нього А як я пишалася тобою, Біллі,— відказала Сексон.— Я ще ж школи не бачила, як ти боксуєш. Я й не уявляла що це таке. Залізний Чоловік увесь час був на твоїй ласці але ти не був ані брутальний, ані жорстокий. Усі це бачили і були в захваті.

— Але ти теж себе показала. Вони всі тебе просто обсіли. Слово честі, Сексон, коли ти співала під укулеле, то

була мов намальована! І жінкам ти припала до вподоби, а це неабищо.

. Такий був їхній перший тріумф у товаристві, і вони розкошували.

— Містер Гол каже, що переглядав збірник «Сторінки минувшини»,— почала Сексоп.— Він каже, що моя мама була справжня поетеса. І ще він каже, що то просто надзвичайні люди перетяли тоді прерії. Він чимало розказував про ті часи й про людей, яких я зовсім не знала. І він прочитав усе про бій під Літл-Медоу. В нього вдома є книжка про це, і коли ми повернемося до Кармела, він її мені покаже.

— Він таки й справді хоче, щоб ми повернулися. А знаєш, що він сказав мені, Сексон? Він дав мені листа до одного хлопчини, що хазяйнує па державній землі, теж поета,— отже, ми зможемо там перебути, якщо пас захоплять дощі. Але найголовніше ось що! Гол каже, що в нього є «халупа», де він жив, поки будувався його будинок. Тепер у ній живе Залізний Чоловік, але він незабаром виїздить до якогось католицького коледжу вчитися па священика, і Гол каже, що ми зможемо тоді там оселитися, на скільки хочемо. І він каже, що я можу заробляти на харчі тим самим, чим Залізний Чоловік заробляв. Бідолаха Гол страх як ніяковів, коли пропонував мені роботу. Він сказав, що робота буде коли-не-коли, але що ми якось порозуміємось. Я допомагав би йому садити картоплю, сказав він; але дрова — ні! Він аж закричав, що рубати дрова нізащо мені не дозволить. Це, бач, його фах, сказав він. Він усіх просто ревнує до тієї справи.

— Місіс Гол казала мені точнісінько про те саме, Біллі. І зовсім не погано було б перебути дощовий сезон у Кармелі. Тоді б ти міг поплавати з містером Гезардом.

— Я бачу, ми можемо осістися, де тільки нам не заманеться,— кивнув головою Біллі.— Кармел — уже третє місце, куди пас запрошують. Ну, тепер я переконався, що робітник па селі не пропаде!

— Путящий робітник,— виправила Сексон.

— Либонь, що так.— Біллі подумав хвилинку.— Ні, але навіть дурбасові легше влаштуватися на селі, аніж у місті.

— І хто б міг уявити, що на світі є такі чудові люди? — зауважила Сексон.— Аж дивно стає, як подумаєш.

— А що ж тут дивного? Він заможний поет, що здатен поставити догори дригом ірландську гулянку,— став уго-

лос роздумувати Біллі.— І товариство, з яким він ведеться, має бути таке саме. Гадаю, він сам навернув їх до своїх уподобань. Ну, а сестра в нього — тільки що па морському леві верхи не їздить!.. І ЦЮ індіянську боротьбу знає, як свої н ять пальців, так наче для того й створена.

Вони ще трохи полежали на теплому піску. Мовчання порушив Біллі, і те, що він сказав, було, здавалося, глибоко обдумане.

— І знаєш, Сексоп, мені байдуже, чи я будь-коли ще потраплю до кіно чи ні.

РОЗДІЛ IX

Сексон з Біллі подалися на південь, але через кілька тижнів повернулись назад до Кармела. Вони поселилися У 1 ефлера, поета, що жив у Мармуровому Будинкові, спорудженому його власними руками. Ця химерна будівля складалася з одного великого покою, майже всуціль обкладепого оілим мармуром. Страву Гефлер готував собі немов на багатті — у великому мармуровому каміні. Свої масивні меблі, в тому числі й книжкові полиці вздовж стін, він змайстрував сам з червоного дерева і сам брусував бантини для даху. Один куток кімнати відділили для Сексон, завісивши його укривалом. Поет збирався їхати до Сан- Франціско й Нью-Йорка, але залишився на один день, щоб показати Біллі околицю й ділянки державної землі.

Сексон теж хотіла вийти з ними па світанку, але Гефлер глузливо кинув їй, що в неї ноги закороткі для такої прогулянки. Повернувшись увечері додому, Біллі ледве з ніг не падав. Він щиро визнав, що Гефлер висотав з нього всю Душу і що він висолопив язика вже першої ж години. Гефлер запевняв, що вони пройшли п’ятдесят п’ять миль.

— Але яких миль! — скрикнув Біллі.— Вгору й униз, вгору й униз, і майже без битої стежки. І якою ходою! Він правду казав, Сексон, що в тебе ноги закороткі. Ти не пройшла б і першої милі. Але ж місця тут! Таких ми ще й уві сні не бачили!

Другого дня Гефлер подався до Монтері на потяг. Гостей він залишив у своєму будинкові і запропонував їм жити там хоч би и цілу зиму. Біллі вирішив у цей день потинятися неподалік і відпочити. Він був зовсім розбитий — тіло йому нило, прудкі Гефлерові ноги його просто вразили.

. — У цих краях кожен чемпіон у своєму ділі,— захоплювався Біллі. — Ну, хоча б оцей Гефлер. Він — кремезніший за мене й важчий, а вага ж завше гальмує рух. Але йому хоч би чмих. Він казав, що раз пройшов за добу вісімдесят миль, а іншим разом за три дні сто сімдесят. Мені сором було йому в очі глянути,— я стояв перед ним ніби який шмаркач!

— Але ж, Біллі, кожному своє,— втішала його Сексон.— Ти ж теж береш гору, тільки у своїй грі. В боксерських рукавицях ти кожного з них подолаєш.

— Так-то воно так,— згодився Біллі.— А все ж якось прикро, що я мусив відставати від поета... Від поета, уявляєш?

Біллі й Сексон цілі дні розвідували державні ділянки і зрештою вирішили не брати їх. Каньйони, вкриті секвойєю, та стрімчасті бескеття хребта Санта-Лучіа зачарували Сексон, але вона пам'ятала Гефлерову розповідь про літні тумани, які залягають тут іноді на місяці і тижнями не пропускають променя сонця. До того ж звідси не дістанешся ні до якого ринку. Навіть до пошти на шосе багато миль, а добиратися повз Пойнт-Сур до Кармела втомливо й небезпечно. Біллі досвідченим оком одразу помітив, що їхати з важким вантажем тут не жарти. На Гефлеровій ділянці була каменярня з першорядним мармуром. Він казав, що то був би скарб, якби поблизу залізниця, а так він залюбки й подарує їм каменярню, аби-но їхня охота.

На трав'янистих схилах Біллі ввижалися його власні копі й худоба, і йому було шкода полишати цей край; але він погодився із Сексон, що їм потрібна така ферма, як ото, що вони бачили па екрані в Окленді. Він теж був тієї думки, що вони знайдуть таку ферму, хоч би й сорок років муситимуть шукати.

— Але в нас обов'язково повинні рости секвойї, — поспішилася докинути Сексон.— Я просто закохалася в них. А без туманів ми обійдемося. І щоб був добрий шлях не¬далеко, а залізниця щоб була щонайдалі за тисячу миль.

Тривалі зимові дощі затримали їх у Мармуровому Будникові на півмісяця. Сексон переглядала Гефлерові книжки, на жаль, здебільшого незрозумілі для неї, а Біллі ходив на полювання з Гефлеровою рушницею. Проте стрілець із нього був поганенький, і мисливець ще гірший. Йому щастило тільки на трусиків, та й то, як вони сиділи нерухомо. З полюванням йому рішуче не велося, ХОЧ ВІВ

з півдесятка разів стріляв в оленів, а одного разу навіть у якусь здоровезну кішку з довгим хвостом,— на його думку, то був гірський лев. Незважаючи на його нарікання, що вій такий незграбний, Сексон бачила, як Біллі тішився своєю новою забавою. Це запізніле пробудження мисливського інстинкту, здавалося, зовсім його відмінило. Він виходив рано, повертався пізно, видирався на крутовини, заходив бозна-куди; а одного разу зник на два дні і дійшов аж до золотих копалень, що про них колись розповідав їм Том.

— І оце щоб день у день скніти на міській роботі, а по неділях — гулянки та кіно! — обурювався він.— І чого це я так довго гибів у тому міському ярмі? Ось де треба вік звікувати чи в якомусь схожому місці.

Біллі захопився новим способом життя і раз у раз пригадував мисливські історії покійного батька й розповідав їх Сексон.

— Тепер я зовсім не стомлююсь, находившись цілісінький день,— тішився він.— Пристосувався. А як коли стріну цього Гефлера, то вже ж ми з ним попоходимо, аж доки душа в нього не вискочить.

— Дурненький ти хлопчику,— радісно сміялася Сексон.— Завжди йому кортить із кимсь змагатися, когось подолати.

— Може, твоя й правда,— муркнув Біллі.— Все одно Гефлера мені не переходити. Такий він уже вродився. А проте, як ми ще зустрінемось, я йому запропоную вдягти рукавиці... хоча я не буду такий негречний, щоб так змучити його, як він мене.

Коли вони поверталися назад до Кармола, стан дороги переконав їх ще раз у слушності їхньої ухвали не брати державної землі. Дорогою їм трапився перекинутий догори дном фермерський віз, далі вони натрапили на воза з переломаною віссю і ярдів на сто нижче по схилі побачили поштову карету, що звалилася туди разом із пасажирами, кіньми та зрушеним грунтом.

— Це вбивча дорога і для коней, і для людей. Просто не уявляю, як би тут мармур возити! Гадаю, взимку па цей шлях ніхто не поткнеться,— сказав Біллі.

Влаштуватися в Кармелі було не тяжко. Залізний Чоловік уже поїхав до свого католицького коледжу, а

«халупа» виявилася дуже вигідно умебльованим будиночком на три кімнати. Гол дав Білові роботу на своєму три-акровому городі, засадженому картоплею, яку поет обробляв по-своєму, па превелику втіху всього товариства. Він садовив картоплю за всякої доби, і кожне в околиці вважало, що ту картоплю, яка не згниє в землі, поділять між собою ховрашки та зайшлі корови. Позичили плуга, найняли запряг коней, і Біллі взявся до роботи. Він обгородив город тином, а тоді пофарбував гонтовий дах свого будиночка. Гол виліз па гребінь даху й удруге попередив Біла, щоб той не чіпав його дров. Одного ранку Гол надійшов саме, коли Біллі рубав дрова для Сексон. Поет заздро стежив за ним і, нарешті, не стерпів:

— Ясно, що ви сокири в руках тримати не тямите,— сказав він глузливо.— Дайте-но я вам покажу!

Він попрацював з годину, весь час пояснюючи, як треба рубати дрова.

— Досить уже,— вирішив Біллі, забираючи в нього сокиру.— Тепер, щоб віддячитись, мені доведеться цілу хуру вам нарубати.

Гол неохоче віддав сокиру.

— І не подумайте. Бережіться, щоб я вас не застукав у мене на дровітні!..— погрозив він.— Дровітня — моя недоторканна фортеця,— затямте це.

Щодо грошей, то Сексон з Біллі жилося непогано. За помешкання не треба було платити, проста їжа коштувала дешево, а роботи в Біллі було скільки він хотів. Здавалося, товариство заповзялося, щоб він не байдикував. Робота була переважно випадкова, що Біллі якраз і на руку: це давало йому змогу проводити багато часу з Джімом Гезардом. Вони щодня боксували й довго плавали в морі. Скінчивши свою ранішню порцію писання, Гезард виходив у сосни й гукав до Біллі, і той одразу кидав будь-яку роботу. Наплававшися досхочу, вони брали душ у Гезарда, тоді добре наминали один одному боки, і тільки після цього обідали. Пополудні Гезард знову сідав до писання, а Біллі повертався до своєї роботи на свіжому повітрі, хоч надвечір вони ще часто пробігали по кілька миль у горах. Тренування для обох було звичною справою. Знаючи про випадки наглої смерті серед спортсменів, що раптово кидаю тренування, Гезард, що сім років грав у футболі, мусив і далі робити фізичні вправи. Почалося з необхідності, а з

часом він і полюбив їх. Біллі теж любив вправи — його проймало захоплення, що в нього такі дужі м’язи.

Часто, взявши рушницю, Біллі виходив спозаранку з Марком Голом, що вчив його стріляти й полювати. Гол змалку звик до рушниці, і його гострий зір та знання звичок дичини були сущою несподіванкою для Біллі. Місцевість була занадто тісно залюднена, щоб тут водилася велика дичина, але зате Біллі щедро постачав Сексон білок та перепілок, зайців та здичавілих трусиків, бекасів та диких качок. Вони навчилися смажити диких качок по-калі форнійському,— за шістнадцять хвилин у гарячій грубці. Призвичаївшись як слід до рушниці, Біллі почав жалкувати за оленями та гірським левом, яких йому не пощастило вполювати за Суром; кінець кінцем, до решти вимог, Що їх мала задовольняти їхня майбутня ферма, прилучилася ще одна вимога: достаток дичини.

Але в Кармелі панувала не сама тільки гра. Той гурт кармельської громади, що з ним запізналися Біллі й Сексон, завзято працював. Декотрі працювали регулярно, хто зрання, хто пізно ввечері. Інші працювали нападами, як от несамовитий драматург-ірландець, що на цілий тиждень замикався у себе, а тоді з’являвся па люди — блідий, змарнілим і, мов божевільний, допадався до розваг, і так до нового нападу. Блідий і молодявий батько родини, що лицем скидався на Шеллі і писав водевілі для заробітку, а трагедії білим віршем та цикли сонетів — на розпач видавцям і редакторам,— той ховався від людей у бетоновій келії зі стінами в три фути завгрубшки, устаткованій так, що досить було повернути кран, і непроханого гостя цвірком поливала вода. Взагалі тут панувала повага до чужої праці. Вони відвідували одне одного, коли кому хотілося, але, заставши господаря за роботою, тихенько зникали. Тільки Марк Гол не підпорядковував себе загальному режимові, не мусивши працювати для заробітку; тож часом йому доводилось аж на дерево видиратися, щоб спокійно творити на дозвіллі.

Увесь цей «гурт» вирізнявся демократизмом і солідарністю своїх членів. З поштивою і благопристойною рештою населення Кармела вони майже не входили ні в які стосунки. Решта кармельців були аристократи від мистецтва та літератури, і їх у насмішку називано «буржуями». Вони ж, у свою чергу, косим оком дивилися на «гурт», мовляв, неприторенних богемників. Табу поширилося також на

Біллі й Сексон. Біллі став на бік «богемного» клану і не шукав роботи у іншому таборі. Та його ніхто туди й не кликав.

Двері Голової оселі були завжди широко розчинені. Простора вітальня з великим каміном, диванами, книжковими полицями й столами, повними книжок та журналів, правила за місце сходин. Біллі й Сексон теж почувалися тут, як удома. Коли замовкали суперечки на всілякі можливі й неможливі у світі теми, Біллі грав у головорізне педро, дику п'ятку, бридж та пінокль, а Сексон, улюблениця всіх жінок, шила з ними, показувала їм свої взірці і вчилася в них нових вишивок.

Ледве вони прожили перший тиждень у Кармелі, як Біллі несміливо звернувся до Сексон:

— А знаєш, ти й уявити собі не можеш, як мені бракує всіх твоїх гарненьких дрібничок. Що, коли б написати Томові, аби вислав їх нам терміновою поштою? А коли подамося далі, речі відішлемо назад.

Сексон написала братові листа, і весь цей день серце у неї співало: чоловік її ще й досі її коханець! І в очах у нього спалахували ті давні іскри, що погасли в дні моторошного страйку.

— Я не я, коли ти не краща за всіх тутешніх молодичок, хоч які вони гарні,— казав Біллі. А потім знову: — Ех, я кохаю тебе просто хтозна-як! Але якщо твоїх речей Том не пришле, буде страшенно прикро.

Гол із жінкою мали пару верхових коней, яких тримали на платній стайні, і, звісна річ, що Біллі непереможно тягнуло туди. Звідти обслуговувалося всю місцевість і возилося пошту між Кармелом та Монтері; окрім того, власник стайні віддавав на прокат ресорки й лінійки на дев'ять місць. До екіпажів докладався й візник. А що на ста візників часто не вистачало, то власник звертався до Біллі. На стайні він став за резервного візника. За день роботи Біллі одержував три долари і возив туристів сімнадцяти мильною дорогою вздовж Кармельської долини, а також по узбережжі, до різних мальовничих місцин та пляжів.

— Але вони такі ж пихаті, більшість із них,— розповідав він Сексон про своїх пасажирів.— Тільки й чуєш: містере Робертсе, те, містере Робертсе, се — усякі церемонії, аби лиш я не забував, що вони значніші за мене. Бач, я ж таки не служник, а проте їм не рівня. Я візник — щось середнє між наймитом і шофером. Снідати мені завше дають

або окремо, або як уже понаїдаються самі. Де вже там — їсти гуртом, по-товариському, як у Гола і його товариства. А сьогоднішні туристи й зовсім не дали мені поснідати. Тепер треба буде, щоб ти мені давала з собою сніданок. Не хочу я дивитися в рот цим недотепам. Шкода, що ти не бачила, як один з них спробував дати мені сьогодні па чарку! Я нічого не сказав, тільки глянув поза нього так, мовби нічого не бачу, і одвернувся спиною. Він аж очі вирячив ошелешено.

І все-таки Біллі тішився з того, що правив четвернею коней, маючи тепер діло не з неповороткими биндюгами, а з бистрими легкими рисаками. Поставивши ногу на потужне гальмо, обгинав він круті повороти або мчав понад стрімчастими проваллями під полохливий крик пасажирок. А коли доводилося цінувати коней чип лікувати від хвороб та ушкоджень, то навіть власник стайні поступався перед Біловнм авторитетом.

— Я можу будь-коли стати тут на постійну роботу,— хвалився він Сексон.— Та як хлопець хоч трохи тямовитий, роботи на селі йому не забракне. Закладаюся, що хазяїн за мене руками й ногами вчепиться, хай я тільки згоджуся на шістдесят доларів у місяць! Він уже натякав... А знаєш? Я тут навчився дечого нового. їй-бо! Я міг би розвозити пошту. В окрузі Лейк поштові карети запрягають шестернею. Якщо ми коли туди доберемось, я заприятелюю з котримось візником і повчуся правити шестернею. А ти сидітимеш на передку поруч зі мною. Ото буде забава!

Біллі не виявляв особливої цікавості до суперечок у Толовій вітальні. «Товчуть воду в ступі»,— так кваліфікував він ці балачки. На його думку, замість так марнувати час, краще грати в педро, плавати чи боротися на піску. А Се¬сон, навпаки, захоплювалася цими словесними змаганнями, хоч мало що в них розуміла, більше інтуїтивно відчуваючи, що до чого, та й то не завжди.

Єдине, чого вона ніяк не могла збагнути, це песимізму, що часто посідав цих митців. У несамовитого ірландця наступали періоди тяжкої депресії. «Шеллі», що писав свої водевілі в бетоновій келії, був хронічний песиміст. Сент- Джон, молодий журналіст, був анархіст, послідовник Ніцше*. Месон, маляр, носився з ідеєю вічного круговороту в світі.

А Гол, завжди такий веселий і жвавий, міг усіх їх за пояс заткнути, заводячи мову про космічний пафос релігії

та про безглуздий антропоморфізм тих, хто боїться смерті. В такі хвилини ці похмурі сини мистецтва тяжко пригноблювали душу Сексон. Годі їй було зрозуміти, чому з усіх людей на світі саме вони вважали себе такими нещасними.

Одного разу Гол накинувся на Біллі, котрий неуважно стежив за загальною балачкою і добирав тільки, що для цих людей усе па світі гидке й несправедливе.

— Слухайте-но, ви, поганине, флегматичний забійний віл, ви, страховитий взірець чваньковитої життєрадісності ii здоров'я,— яка ваша думка щодо цього? — звернувся Гол до Біллі.

О, я теж випив свій ківш лиха,— як звичайно, помалу мовив Біллі.— Я пережив свою скруту, брав участь у марному страйкові. Заставив свого годинника, не мав грошей на помешкання й харчі, сам лупцював скебів і мене лупцювали, і встряв до в'язниці за власну дурість. Якщо я все правильно зрозумів, то, по-вашому, краще бути товстопузим кабаном, якого годують па заріз, аніж таким небораком, якому душа болить, бо він не зна, на чому крутиться світ, і чи є що доброго на світі.

— Чудово! Цей ваш кабан просто знахідка,— засміявся поет.— Ані клопоту, ані зусиль яких — компроміс між нірваною і життям. Ані клопоту, ані зусиль — ідеальне існування: медуза в присмерковій тиші теплуватих вод!

— Але ж ви забуваєте, скільки гарного у світі,— заперечив Біллі.

— Чого саме, назвіть? — пролунало запитання.

Біллі помовчав хвильку. Йому здавалося, що життя щедре й великодушне. В нього немовби аж руки боліли, що несила було всього охопити; і тоді, спершу запинаючись, він почав віддавати свої почуття словами.

— Якби ви коли-небудь вистояли на рингу двадцять раундів і перемогли суперника, рівного вам силою, ви б зрозуміли, до чого я веду. Ось ми з Джімом Гезардом відчу¬ваємо це, коли випливемо в море через прибій і регочемося в зуби найбільшим валам, що розбиваються об берег, або коли ми виходимо з душу, розітремося і вберемося, а наша шкіра та м'язи стають пружисті, а тіло й душа дзвенять...

Біллі затнувся, не змігши як слід висловити свої думки, що насправді були тільки спогадами пережитих відчувань.

— Хіба щось є краще над пружисте тіло? — безпорадно закінчив він, ніяковіючи від уваги слухачів.

— Це ми всі знаємо,— заперечив Гол.— Облуда тіла. А згодом приходить ревматизм і діабет. Вино життя п'янить, але надто швидко воно перетворюється на...

— Сечову кислоту,— докинув несамовитий ірландець.

— Та й, окрім цього, є гарні речі на світі,— повів далі Біллі, раптом розохотившись па слово.— Починаючи від соковитої печені та кави, яку готує місіс Гол і до...— Він завагався, а тоді випалив одразу: — і до жінки, яку ти кохаєш і яка тебе кохає. Гляньте ось на Сексон з її укулеле на колінах. Це вам не медуза в каламутній воді і не призовий кабан, що його збілував колій.

Жіноцтво привітало Біллі схвальними вигуками й оплесками, і йому стало й зовсім ніяково.

— А припустімо, що ваше тіло втратить свою пружність і ви почнете рипіти, як немазане колесо,— не здавався Гол.— Припустімо, припустімо на хвилину, що Сексон піде від вас до іншого. Що тоді?

Біллі задумався.

— Тоді я, мабуть, теж згадав би за каламутну воду й медузу...— Він випростався на стільці, випнув груди й мимоволі провів рукою по своїх напружених біцепсах. Потім знову глянув на Сексон.— Але я, хвалити бога, ще маю силу в руках, маю жінку, що додає мені СИЛИ СВОЇМ коханням.

Жінки вдруге заплескали в долоні, а місіс Гол скрикнула:

— Гляньте на Сексон! Як вона зашарілася!.. Ну, а що на це скажете ви, Сексон?

— Що немає в світі щасливішої жінки,— пробурмотіла вона.— І гордовитішої королеви... І що...

Докінчила вона свою думку співом у супроводі укулеле:

Господь веде його шляхом непевним,
Щоб спотикався він на ньому...

— Ваша взяла! — засміявся Гол до Біллі.

— О, я не знаю,— скромно озвався той.— Ви так багато книжок перечитали, що мусите знати про все більше за мене.

— 01 0! Зрадник! Голоблі повертає! — закричали па різні голоси жінки.

Біллі набрався духу й запевнив їх зі спокійною усмішкою:

— І все-таки я полію бути сам собою, аніж мати розлад шлунка від книжок. А щодо Сексоп — то один її поцілунок дорожчий за всі книгозбірні на світі!

РОЗДІЛ X

— І були щоб там пагорби й долини, і родючий грунт, і чисті джерела, і добрі дороги, і залізниця недалеко, багато сонця, а вночі прохолода, щоб загортатися в укривала; і щоб росла не тільки сосна, а й інші дерева, і щоб були пасовища для Біллиних коней та худоби; і щоб були там олені та трусики, аби він міг полювати, а ще багато-багато секвой і... і щоб не було туманів,— закінчила Сексон опис ферми, якої вони з Біллі шукали.

Марк Гол весело засміявся.

— І соловейки на кожному дереві,— скрикнув він,— квіти, що не в'януть і не обпадають, бджоли, що не жалять, медова роса щоранку, коли-не-коли дощик з манни небесиої, джерела вічної юності й поклади філософського каменю. Авжеж, знаю таке місце. Ось зараз вам і покажу.

Сексон почекала, поки Гол заходився переглядати дорожні карти штату. Не знайшовши в них нічого, він витяг великого атласа, і хоч у ньому були країни всього світу, того, що він шукав, і там не ВИЯВИЛОСЯ.

— Не біда! — сказав він нарешті.— Приходьте до мене ввечері, і я вам його покажу.

Увечері Гол повів Сексон на веранду і дав їй подивитись у телескоп па повний місяць.

— Десь в одній з тих місячних долий знайдете ви таку ферму,— піддражнив він її.

Місіс Гол глянула па них запитливо, коли вони повернулися з веранди.

— Я показав їй місячну долину, куди вона збирається поїхати фермерувати,— засміявся Гол.

— Ми вийшли з думкою рушити хоч би й па край світу,— відказала Сексон.— А на місяць — то й па місяць, гадаю, ми не відступимось.

— Але, голубонько моя, ви ж не можете сподіватися знайти такий рай па землі,— провадив Гол далі.— Напри-

клад, де росте секвойя, там обов’язково буває туман, в інших місцях вона не росте. Туман і секвойя нерозлучні.

Сексон задумалася на хвильку.

— Ну що ж, на невеликий туман ми могли б і погодитись,— сказала вона,— аби тільки там росла секвойя. Я не знаю, як виглядають поклади філософського каменю, але якщо вони схожі на мармурову каменярню містера Гефлера і якщо це неподалік від залізниці, то ми б уже якось дали собі раду. А по медову росу зовсім не треба забиратися па місяць. Така роса буває на листі кущів у Неваді. Це правда, бо мій батько розповідав про це мамі, а вона мені.

Довго ще обговорювалася майбутня ферма, а наприкінці Гол вибухнув звинувальною промовою проти «раю грачів», як він назвав Сполучені Штати.

— А які ж можливості були! — почав він.— Нова країна, з обох боків океани, чудові кліматичні умови, багатюща земля, незрівнянні природні багатства, і цю країну заселили імігранти, що відкинули всі забобони Старого Світу і готові були запровадити тут демократію. Єдине тільки стояло їм на заваді в удосконаленні демократії — це їхня захланність.

Вони, як свині, відразу ж почали жерти все, що попадало їм на очі, а демократія тим часом звелася нанівець. Ненажери перетворилися на грачів. Це була нація ненаситців. Коли людина втрачала одну займанку, їй досить було перетяти на кілька миль західний кордон і розташуватись на новій займанці. І ці люди сунули по країні, як сарана. Вони НИЩИЛИ все — індіян, грунти, ліси, так само, як нищили й буйволів та голубів. їхня мораль у підприємництві й у політиці була мораль грачів. їхні закони були закони грачів — аби-но виграти! Грали всі. Отож нехай живе гра! Ніхто не заперечував, бо всі могли грати. Я ж кажу, ті, хто програв, переходили кордон і посідали нові займанки. Хто виграв сьогодні, втрачав усе завтра, а за день знову ходив з козиря.

Так вони жерли і грали від Атлантики до самого Тихого океану, аж доки не засвинячили увесь континент. А як покінчили з грунтами, лісами й покладами, повернули назад, стали грати на ті дрібниці, які раніш прогавили, грати на привілеях та монополіях, а політикою прикривали свої шахермахери й нечисту гру. Отак демократія звелася нанівець.

І тут почалося найкумедніше. Бідолахи, що програли, не мали вже па що ставити, і переможці далі стали грати між собою. Нещасливим лишалося тільки стояти, позакладавши руки в кишені, й дивитись. Коли голод припікав, вони скидали картуза перед щасливими й виканючували собі яку-небудь посаду. Подолані почали працювати на переможців, і так воно й досі ведеться, а демократія пішла в непам'ять. Вам, Біллі Робертсе, ніколи не доводилося грати. Це тому, що ваш рід вибув із гри.

А ваш? спитав Біллі.— Я щось не бачив, щоб ви грали.

— А мені й не треба. Я іншої масті. Я паразит.

— Що це таке?

Блоха, деревний кліщ — створіння, що живе чужим коштом. Я — поліп па шкірі робочого люду. Мені не треба грати, не треба працювати. Мій батько залишив мені досить своїх виграшів... О, не розчепірюйте хвоста, мій голубе! Ваші кревні були того ж варті, що й мої. Тільки ваші програли, а мої виграли, отож ви і обробляєте мій город.

Ні, це не так, заперечив Біллі.— Чоловік з тямущою головою на плечах може й сьогодні виграти...

— На державній землі? — жваво запитав його Гол.

Біллі мовчки проковтнув пілюлю.

А все-таки можна виграти,— вперто правив він

своєї.

— Звісно, перебити роботу в когось іншого. Молодик, та ще з такою кмітливою головою, як у вас, може скрізь знайти роботу. Але подумайте про тих бідолах, що не здолають з вами змагатися. Багато вам трапилося дорогою волоцюг, здатних правити четвернею? А дехто з них замолоду був не дурніший від вас. Та й нема тут чого радіти! До такого докотитись — колись ми грали на цілий континент, а тепер на жалюгідну якусь роботу!

— А все-таки...— знову почав Біллі.

О, та це у вас у крові, перебив його не дуже чемно Гол.— А чому б пак і ні? В цій країні грали цілими поколіннями. Воно носилося в повітрі, коли ви народились, і ви дихали ним ціле своє життя. Ви зроду не поставили ані марки в цій грі, а проте ладні розпинатися за неї.

А що ж ми, нещасливці, маємо робити? — спитала Сексон.

— Заявити в поліцію і припинити гру,— порадив Гол.— Ця гра нечесна.

Сексон насупила брови.

— Робити те, чого не зробили ваші предки,— додав він.— Виборювати справжню демократію.

Вона згадала слова Мерсідіз.

— Одна моя приятелька казала, що демократія — це мана.

— Так, мана в гравецькому вертепі. Мільйони наших школярів вірять у дурнячу байку, як вугляр зробився президентом, і МІЛЬЙОНИ статечних громадян лягають щовечора спати з цілковитою певністю, що їхній голос щось важить в урядуванні країною.

— Ви говорите достотно, як мій брат Том,— відказала Сексон, не добираючи повністю його думки.— Якщо ми всі вдаримось у політику та ревно добиватимемось чогось кращого, то, може, й досягнемо чогось років за тисячу. А я хочу його тепер...— Сексон жагуче стиснула руки.— Я не можу чекати, я хочу його вже тепер!

— Отож саме це я вам і казав, моє дівчатко. В цьому й біда всіх тих, що програли. Вони не можуть чекати! Вони хочуть негайно і ставки й козиря. Так воно й з вами, і з вашою місячною долиною. Так само і з Біллі, якому аж свербить виграти в мене десять центів у цедро — він, либонь, нишком кляне нас за оці теревені.

— Е, та з вас вийшов би непоганий вуличний оратор,— зауважив Біллі.

— Я й був би ним, якби не мусив витрачати брудні батькові гроші. А так мені байдуже. Хай собі пропадають переможені. Якби їхнє опинилося зверху, вони були б не кращі. Всі одним миром мазані — сліпі кажани, голодні свині, смердючі шуліки...

Тут місіс Гол не витримала.

— Перестань, Марку, а то знову занудиш світом.

Гол відкинув чуба й силувано засміявся.

— Ні, занудити я не хочу,— відказав він.— Краще я виграю в Біллі десять центів у педро. їй-бо, виграю.

Сексон і Біллі розквітли в життєрадісній людяній атмо¬сфері Кармела. Вони виросли у власних очах. Сексон почувала себе чимось більшим за колишню прачку й дружину биндюжника-спілкаря. Вона вирвалася з тісного кола робітничого побуту на Пайн-стріті. Життя їхнє стало повніше. їм покращало і фізично, і матеріально, і духовно.

І все це відбивалося па їхніх обличчях та на їхній поведінці. Сексон здавалося, що Біллі зроду не був такий гарний та здоровий. А він божився, що має гарем і що Сексон, його друга жінка, вдвічі краща за ту першу, з якою він одружився. Сексон соромливо призналася, що місіс Гол та інші жінки захоплено милувалися її статурою, коли одного разу вони гуртом купалися у річці Кармел. Вони обступили її, називали Венерою й примушували присідати та прибирати різних поз.

Порівняння з Венерою Біллі зрозумів: у Гола у вітальні стояла така мармурова статуя з відбитими руками, і поет якось пояснив йому, що весь світ обожнює її як ідеал жіночої краси.

— Я завше казав, що ти за пояс заткнеш Анету Келерман.— Біллі промовив це так гордовито, що Сексон почервоніла, затремтіла й заховала своє розпалене лице у нього на грудях.

Чоловіки з їхнього товариства одверто захоплювалися Сексон. Але вона не дурила себе і не втрачала голови, та це й було неможливо, бо кохання її до Біллі щодень зростало. Проте вона й не переоцінювала його. Вона знала, який він, і таким його кохала. Він не розумівся на книжках і на мистецтві, як інші тутешні чоловіки, говорив неправильно і, либонь, так ніколи й не виправить своєї мови. А все-таки вона нізащо в світі не проміняла б його на когось іншого, навіть на Марка Гола з його шляхетним серцем, котрого вона полюбила такою самою любов'ю, як і його дружину.

В Біллі вона знайшла те здоров'я, цілісність та щирість, що їй були дорожчі від усякої книжкової вченості й рахунків у банку. Якраз своїм здоров'ям, цілісністю та щирістю подолав він у суперечці Гола того вечора, коли поета посів песимізм. Біллі подолав його не своєю вченістю, але самою своєю істотою та правдою, якою він дихав. А найкраще було те, що Біллі навіть не завважив своєї перемоги й оплески взяв за добродушний жарт. Проте Сексон це завважила, хоч і не пояснила б, чому саме він переміг; і їй глибоко врізалися в пам'ять слова дружини «Шеллі», коли та з блиском в очах прошепотіла їй на вухо: «О Сексон, ви така щаслива!»

Якби Сексон довелося висловити, що означає для неї Біллі, вона просто сказала б: «Справжній чоловік». Біллі завжди був такий для неї, завжди в ореолі своєї чоловічої

гідності, як то й належиться справжньому чоловікові. Вона це могла згадувати без радісних сліз, як він, бува, спокійно заявляв якомусь розлюченому чолов'язі: «Манджай на своїх двоїх, поки вони ще цілі». Такий був Біллі, її чудовий Біллі! І цей Біллі кохав її. Вона знала це. Знала з того, як билося йому серце, знала, як тільки жінка може знати. Щоправда, тепер він кохав її не так палко, як перше, але багато глибше й дозріліше. Це було життєздатне кохання, хіба що вони повернуться до міста, де гине все гарне в людині, а вищиряє ікла все хиже.

Ранньої весни Марк Гол з дружиною поїхали до Нью- Йорка, двох служників-японців звільнили, і будинок залишився під опікою Сексон з Біллі. Джім Гезард теж подався в свою щорічну подорож до Парижа, і хоч Біллі дуже бракувало його, він і сам-один не кидав плавати у високій воді. Голові верхові копі полишено па відповідальність Біллі, і Сексон пошила собі гарне верхове вбрання з брупастого вельвету, що дуже личив до її волосся. Біллі тепер не ходив на поденне. Працюючи при пагоді на стайні, він заробляв більше, ніж вони витрачали, і волів радше вчити Сексоп їздити верхи; удвох вони цілі дні роз'їжджали по околицях Кармела. Особливо полюбляли вони їхати вздовж берега до Монтері, де Біллі вчив Сексон плавати у великому басейні Дель-Монте. А надвечір вони поверталися додому через пагорби. Крім того, Сексон почала вдосвіта ходити з Біллі на полювання, і життя видавалося їм за довге свято.

— Я тобі ось що скажу,— промовив Біллі одного разу до Сексон, коли вони, зупинивши коней, милувалися згори на Кармельську долину.— Я тепер допоки віку пе піду до когось працювати за гроші.

— Так, праця — ще не все,— погодилася вона.

— Авжеж-бо пі. Ну от працював би я в Окленді мільйон років биндюжником, і одержував би по мільйону доларів у день, і весь час стирчав би в тому місті. Тобто цілий день на роботу, а для розваги — кіно. Якесь паршиве кіно! Таж наше життя стало тепер таке, що куди там кіно! Краще прожити один такий рік, як тут у Кармелі, і вмерти, аніж тисячу мільйонів років на Пайн-стріті.

Сексон попередила Голів листом, що тільки почнеться літо, вони з Біллі вирушать на пошуки місячної долини.

На щастя, це не порушило поетові планів, бо Бідо, Залізний Чоловік з очима василиска, покинув свої мрії про священство і вирішив стати актором. Він повернувся з католицького коледжу саме вчасно, щоб перейняти у свої руки Голів будинок.

На превелике зворушення Сексон художницька колонія ніяк не хотіла їх відпускати. Власник кармельської стайні пропонував Біллі дев'яносто доларів на місяць. Таку саму пропозицію дістав Біллі й від хазяїна іншої стайні, у Пасіфік-Гроуві.

— Куди шлях торуєте? — привітав Сексон і Біллі несамовитий ірландець-драматург, перестрівши їх па вокзалі в Монтері. Він щойно повернувся з Нью-Йорка.

— До місячної долини! — весело відгукнулася Сексон.

Він глянув на їхні дорожні клунки.

— їй-бо! — скрикнув він.— Я теж хочу з вами, їй-бо! Візьміть і мене з собою.— Але нараз обличчя його спохмурніло.— А я підписав угоду,— простогнав він.— Три дії!.. Ех, які ж бо ви щасливі!.. Та ще такої благодатної пори!

РОЗДІЛ XI

— Минулої зими ми пішки причвалали до Монтері, а тепер, диви, з яким шиком виїздимо,— промовив Біллі, коли потяг рушив, і вони вигідно відкинулися на спинки своїх сидінь.

Вони вирішили не повертатися тією самою дорогою, і поїхали залізницею до Сан-Франціско. Марк Гол остеріг їх, що південне підсоння людину розманіжує, тож вони подалися на північ шукати помірнішого клімату.

Намір їхній був перебратися через Сан-Франціську бухту до Сосаліто й помандрувати береговими округами. Гол запевняв, що там справжня батьківщина секвой. Проте, пішовши до вагона для курців викурити цигарку, Біллі випадково сів обіч одного пасажира, якому доля судила круто змінити їхній маршрут. То був темноокий чоловік з енергійними рисами обличчя,— безперечно, єврей. Біллі, пам'ятаючи напучення Сексон при кожній нагоді розпитувати людей, завів з ним розмову. Незабаром він дізнався, що Ганстон, як звали незнайомця,— комісіонер, і побачив, що порозмовляти з ним не завадило б і Сексон. Дочекавшись, коли сусіда допалив сигару, Біллі негайно запросив

його до того вагона, де була Сексон. Давніше, до свого побуту в Кармелі, Біллі зроду-віку не відважився б на такий крок, але тепер він павчився поводитися у товаристві багато вільніше.

— Містер Ганстон оце розповідав мені про картопляних королів,— пояснив Біллі, познайомивши Сексон з комісіонером.— А розкажіть-по і їй, містере Ганстоне, про того клишоногого китаягу-гравця, що заробив торік дев'ятнадцять тисяч доларів на селері та спаржі.

— Я розповідав допіру вашому чоловікові, як господарюють китайці па Сан-Хоакіпі. Вам варто було б поїхати на ту річку й подивитись. Тепер саме пора, москіти ще не дошкуляють. Ви можете зійти в Блек-Даймонді чи Ентіоку і катером або моторкою поїхати на більші острови — побачите там дуже цікаві ферми. Проїзд коштує недорого, і курсують там дуже великі моторні човни,— от хоч би й «Герцогиня» або «Королівна» — вони завбільшки як пароплави.

— Розкажіть їй про Чжоу Лема,— наполягав Біллі.

Комісіонер відкинувся назад і засміявся.

— Кілька років тому Чжоу Лем був збанкрутілий картяр. У нього не було й цента за душею, та й здоров'я ні на цент. Виснажила його двадцятилітня праця на золотих копальнях, де він перемивав звалища від інших шукачів. Те, що він заробляв, зараз же спускав за картами. До того ж він заборгував триста доларів «Шести компаніям»,— знаєте, є така китайська фірма. Не забудьте, що це було тільки сім років тому,— хворість, три сотні боргу й жодного ремества. Тоді Чжоу Лем подався на поденну роботу до Стоктона, де па торфовищах річки Мідл китайське товариство розводило селеру й спаржу. Тут Лем схаменувся й задумався. Двадцять п'ять років прожив вій у Сполучених Штатах, занапастив свої молоді сили, а на поворот до Китаю — ні цента не відкладено. А він бачив, як інші земляки в цьому товаристві відкладали гроші й купували акції.

Він і собі почав ощаджувати з платні і по двох роках купив одну акцію в товаристві з тридцяти всього акцій. Це було лишень п'ять років тому. Китайці орендували триста акрів торф'янистого грунту в білого, що волів подорожувати по Європі. На прибуток від цієї однієї акції Лем наступного року купив дві акції в іншому акційному товаристві. А ще рік пізніше на прибутки з трьох акцій зорганізував власну компанію. Другого року йому не повелося,

і він замалим не пішов з димом. То було вже три роки тому. Коли це раптом небувалий урожай — і на його рахункові чистих чотири тисячі доларів. А ще за рік — уже п ять тисяч. Торік його прибуток становив чистих дев'ятнадцять тисяч. Що, непогано для старого збанкрутілого Чжоу Лема?

— Справді,— тільки й вирвалося в Сексон.

Бачачи її жваве зацікавлення, комісіонер розохотився далі розповідати.

у А ось ще Сіп Кі,— стоктопський картопляний король. Я його добре знаю. Я мав з ним багато справ, але заробив па ньому найменше. Двадцять років тому він був тільки простий кулі і контрабандою прокрався до Штатів. Почав він з поденного, потім торгував городиною — розносив її в двох кошиках, почеплених на ціпку, а опісля відкрив власну крамничку в китайському кварталі Сан-Франціско. Але він мав голову на в’язах і незабаром перейняв усю науку в китайських фермерів, що постачали йому продукти. Зиск у крамниці зростав занадто повільно. Тоді він подався вгору Сан-Хоакіном. Два роки сам нічого майже не робив, тільки-но придивлявся. А потім одним наскоком заорендував тисячу двісті акрів по сім доларів за акр.

— Боже! — вражено вихопився Біллі,— Вісім тисяч чотириста доларів тільки за рік оренди! А я знаю клапоть землі па п’ятсот акрів, що продається по три долари за акр.

А картопля на ній родить? — спитав Гапстон.

Біллі похитав головою.

— Мабуть, взагалі нічого не родить.

Усі троє засміялися, і комісіонер повів далі:

— Сім доларів це лише за оренду землі. А чи знаєте вп, скільки коштує виорати тисячу двісті акрів?

Біллі повагом кивнув головою.

— Зібрав він того року по сто шістдесят лантухів з акра, казав далі Ганстон. — Ціна на картоплю була п’ятдесят центів за лантух. Мій батько стояв тоді на чолі нашого концерну, і я знаю все з першого джерела. Сін Кі міг збувати картоплю по п’ятдесят центів і вже й на тому заробити. А що він зробив? Китайці добре знають умови ринку, вони найспритнішого комісіонера можуть переплюнути. Сін Кі придержав картоплю. Коли майже всі поспродувалися, ціна па картоплю пішла в ріст. Сіп Кі глузував з наших агентів, коли вони давали йому по шістдесят, сімдесят центів, навіть по долару за лантух. А знаєте, за

скільки він продав, нарешті, свою картоплю? По долару шістдесят п’ять центів! Даймо, що собівартість лантуха картоплі була сорок центів. Тисячу двісті на сто шістдесят... стривайте... дванадцять нуль, нуль, дванадцять на шістнадцять — буде сто дев'яносто два... Сто дев'яносто дві тисячі лаптухів по долару з чвертю; сто дев’яносто два поділити на чотири буде сорок вісім, плюс сто дев’яносто два, буде двісті сорок... Так-так,— двісті сорок тисяч доларів чистого прибутку за один рік!

— А ще китаєць!..— у розпачі пробурмотів Біллі й обернувся до Сексон.— Треба нам, білим, забиратись до якоїсь іншої країни. Боже мій, вопи ж нас просто з дому вигнали!

— Але звісно, такі зиски рідко бувають,— поспішив додати Ганстон.— В інших округах був неврожай на картоплю, і Сіп Кі цим скористався. Пізніше він уже ніколи не мав таких зисків. Проте свій інтерес він рік у рік розширює. Торік він мав чотири тисячі акрів під картоплею, тисячу під спаржею, п’ятсот під селерою та п’ятсот під бобами. А шістсот акрів він приділив для розсади. Якщо одне чи друге не зародить, він чи так чи сяк усього втратити не може.

— Я бачила яблуневі сади на дванадцять тисяч акрів,— мовила Сексон.— І хотіла б побачити чотири тисячі акрів під картоплею.

— І побачиш,— статечно заявив Біллі.— Рушаймо на Сан-Хоакін. Ми зовсім не знаємо своєї країни, тож і не диво, що нас вигнали з дому.

— Там ви побачите багато різних королів,— провадив Ганстон.— ви Гон Лі — звати його Великий Джім, А Тіак, А Ван, потім ще Сіма, японський картопляний король. Він має кілька мільйонів і живе, як принц.

— А чому американці не досягають такого? — спитала Сексон.

— Бо вони, мабуть, не хочуть... Вони самі собі шкодять. Я вам ось що скажу: найприємніше мати справу з китайцем. Китаєць чесний. Його слово для нього закон. Як він береться щось зробити, то обов’язково зробить. А крім того, білі не вміють як слід господарювати. Ще й досі білий фермер цілком задовольняється одним урожаєм за раз і звичайною сівозміною. А добродій китаяга — він не такий, він вирощує на тому самому клапті землі два урожаї водночас. Я сам бачив: редиска й морква, дві різні культури, на одній грядці.

. Але який же тут сенс? — заперечив Біллі.—Кожна дасть по пів-урожаю, та й квит!

А отже й ні! всміхнувся Ганстон.— Як морква підросте, її треба прополювати. Редиску теж. Але морква росте помалу, а редиска швидко. Поки морква дозріє й розростеться, редиска вже готова і її висмикують з землі. Стає більше місця для моркви, що доходить пізніше. Ото й спробуйте перекрити китаягу!

Не розумію, чому білий не може робити того самого, що й китаяга,— запротестував Біллі.

— Може,— погодився Ганстон.— Але якраз у тім і річ, що він не робить. Китаєць працює сам безнастанно і землі не дає байдикувати. В нього все до ладу, в нього є система. Хто коли чув, щоб білий фермер вів рахункові книги? А китаєць веде. Він навмання нічого не робить, і будь-якої хвилини знає свої ресурси до останнього цента. І знає ринок. Він береться з обох кінців. Як це він примудряється — хто його відає, тільки запевняю вас, що ринок він знає краще за нас, комісіонерів.

Знову ж таки — китаєць терплячий, але не впертий. Даймо, він зробив помилку,— посадив щось таке, що, як виявляється, не матиме збуту. В таких випадках білий чоловік упреться на своєму, хоч ти гонки скач. А китаєць — він зробить усе, щоб по змозі менше втратити. Земля має родити н давати гроші. Не ремствуючи й не жалкуючи, китаєць, скоро побачить свою помилку, відразу береться за плуга, переорює землю — і садовить щось інше. Він має клей у голові. Вій тобі гляне на паросток, що тільки-но вистромився з землі, і скаже, що з цього наростка буде: чи він захиріє, чи зросте, а якщо зросте, то який дасть урожай — добрий, середній чи поганий. Це один кінець. А тепер другий: китаєць регулює своє ростиво. Він прискорює достигання городини або стримує,— залежно від ринку. А коли на ринку належний попит — його врожай саме готовий, і він викидає його на ринок.

Розмова з Ганстоном снувалася кілька годин, і що більше розповідав він про китайців та їхнє господарювання, на душі у Сексон ставало все прикріше. Вона не мала сумніву у фактах, але вони її не вабили. Для них не було місця в її місячній долині. Аж коли, нарешті, балакучий єврей висів з потяга, Біллі висловив те, що бентежило Сексон.

— Що ж, ми не китаяги. Ми білі. Якому це китайцеві закортить гасати верхи задля власної втіхи? Чи ти бачила, щоб який китаєць кидався стрімголов у кармельські хвилі?.. Чи то боксував, боровся, бігав наввипередки та стрибав просто заради спорту? Чи ти бачила коли, щоб китаєць брав рушницю на плече, проблукав добрих шість миль і повертався додому щасливий з одним миршавим трусиком? Бо що китаєць робить? Одно працює до нестями! А до всього іншого йому байдуже. Та к лихій годині ту роботу, якщо крім неї нічого в житті не бачити! Я теж попрацював на своїм віку і, може, в роботі не поступлюся будь-кому з них. Але навіщо це? Відтоді, як ми з тобою мандруємо, Сексон, я зрозумів принаймні одне: робота повинна бути найменшою часткою життя. Господи! Якби в житті була сама робота, то краще вже одразу перерізати собі пельку. А я хочу мати і дробовика, й рушницю, й коня під собою. Я не хочу стомлюватися так, щоб не вистачало сили кохати свою жінку. Навіщо це — так багатіти, за¬робляти двісті сорок тисяч на картоплі?.. Ось хоча б і Рокфеллер. Адже він мусить живитися самим молоком! А мені давай печені й такий шлунок, щоб міг підошву перетравити! І мені треба тебе й удосталь вільного часу Для тебе, й радощів для нас обох! Що то за життя, коли без радощів?

— О Біллі! — скрикнула Сексон.— Я це сама відчула, тільки не могла слів знайти. Воно вже давно мене муляє. Я вже забоялася, що зі мною щось не гаразд, що я не створена для села... Я зовсім не заздрила тим санлеандрським португальцям. Я не хотіла бути ані на місці далматинців з Пагарської долини, ані на місці місіс Мортімер. І ти теж не хотів. Нам треба місячної долини, де роботи було б не надміру, але вдосталь радощів. І ми шукатимемо її, аж доки не знайдемо. А якщо не знайдемо, то все одно житимем собі й розважатимемось так, як від того часу, коли ми залишили Окленд... Ми ніколи-ніколи не працюватимемо з тобою до нестями, правда?

— Ніколи в світі,— твердо заявив Біллі.

З клунками за плечима вони ввійшли до Блек-Даймонда, сільця з облупленими хатинами, розкиданими далеко одна, від одної. На головній вулиці стояла ковбаня чорної грязюки, ще не висохлої після останнього весняного Дощу.

Хідники горбатілися від нерівних сходинок та площадок. Все тут здавалося не американським. Прізвища на вивісках брудних крамничок були такі, що американцеві їх і не вимовити. Єдиний брудний готель держав грек. І скрізь снували греки — смугляві чоловіки в високих чоботях та беретах, простоволосі жінки в строкатих сукнях, ватаги кремезних дітлахів — і все те белькотіло й галасувало чудернацькою мовою, жваво жестикулюючи, як то притаманно середземноморцям.

— Ні! Це не Сполучені Штати...— пробурмотів Біллі.

На березі стояли рибний та спаржевий консервні заводи,

де робота аж кипіла, але й там вони марно шукали серед робітників американських облич. Біллі признав, що рахівники й майстри, мабуть, таки з американців. Але решта — то греки, італійці й китайці.

До пароплавної пристані підпливали яскраво розмальовані грецькі човни, вивантажували купи першорядного лосося і відпливали знову.

Нью-йоркський Канал — як звалася тваниста річка з пристанню,— повертав па захід і на північ, а тоді впадав у спільне річище двох річок — Сакраменто й Сан-Хоакіну.

За пароплавною пристанню був ряд рибальських причалів, де сохли на кілках неводи; і тут, далеко від гомону й шуму чужинецького містечка, Сексон із Біллі поскидали клумаки, вирішивши відпочити. Високий шерехтливий очерет ріс просто з води побіля напівзігнилих паль причалу, де вони розташувалися. Проти містечка лежав довгий плискуватий острів зі смугою тополь, що зубчасто впиралися в небо.

— Нестотпо, як той вітряк на голландській картині у Марка Гола,— зауважила Сексон.

Біллі показав рукою на гирло річки, де поза широким водяним плесом білів гурт маленьких будиночків на тлі мерехтючого пасма невисоких Монтезумських пагорбів.

— Оті будиночки — то Колінсвіль,— пояснив він їй.— Там проходить Сакраменто, і по ньому можна дістатися до Ріо-Вісти, Айлтона, Волпот-Гроува, і взагалі до тих місць, що про них розповідав нам містер Ганстоп. Це все острівці й рукави, через які лежить шлях до Сан-Хоакіну.

— Яке ж гарне сонечко,— позіхнула Сексон,— І так тут тихо, хоч і близько до цих чудних чужинців. І подумати

тільки!.. По містах у цю саму хвилину люди б’ються і вбивають одне одного через роботу.

Коли-не-коли вдалині проносився пасажирський потяг, і гуркіт його відбивався луною від підніжжя гори Діабело, що вивищувалася тяжкою масою своїх двох горбів, прорізаних лісистими зморшками. А потім знову западала дрімлива тиша, аж поки порушить її далекий вигук чужоземною мовою або мотор рибальського баркаса в гирлі річки.

Кроків за сто від них, біля самого очерету, стояла на якорі принадна біла яхта. Незважаючи на свою мініатюрність, вона видавалася просторою і вигідною. З ii комина звивався димок, а па кормі було написано золотими літерами: «Блукач». На даху каюти, ніжачись під сонцем, лежали чоловік і жінка. У жінки на голові був рожевий шарф. Чоловік читав уголос книжку, а вона шила. Обіч них простягся фокстер’єр.

— Цим не треба никати по містах задля щастя,— зауважив Біллі.

З каюти на палубу вийшов японець із куркою в руках, сів на прові й почав патрати курку. Пір’я попливло довгою плетеницею до самого гирла.

— О! Глянь! — скрикнула Сексон.— Він ловить рибу!

І волосінь прив’язано до пальця в нього на нозі!

Чоловік відклав книжку на дах і взявся за волосінь, жінка відірвала очі від свого шитва, а фокс загавкав. Чоловік, перебираючи руками, почав витягати волосінь, і на гачкові виявилася добряча рибина. Знявши рибу, чоловік закинув волосінь із новою принадою за борт, кінець її обмотав собі круг пальця ноги і знов заходився читати.

На причал поруч з Біллі й Сексон вийшов ще один японець і гукнув до яхти. В руках він ніс пакунки з м’ясом та городиною; в одній кишені мав листи, а в другій ранкові газети. Почувши його, перший японець скочив на ноги з недощипаною куркою в руках. Господар щось йому сказав, відклав набік книжку, плигнув у білий човник, причеплений до корми яхти, і повеслував до берега. Під’їхавши до помосту, він склав весла, вхопився за причал і зичливо привітався:

— А я вас знаю,— несподівано скрикнула Сексон, вразивши Біллі.— Ви...

Але враз вона зніяковіла й замовкла.

— Ну, то хто я?..— підбадьорливо усміхнувся незнайомець.

. — Ви — Джек Гастінгс, я певна. Я не раз бачила ваше фото в газетах, коли ви були кореспондентом на російсько- японській війні. Ви написали силу книжок, тільки я жодної не читала.

— І правильно зробили,— похвалив він.— А як вас звати?

Сексон назвала себе й Біллі, а помітивши пильний письменників погляд па їхні клунки, коротко розповіла про мету їхньої мандрівки. Ферма в місячній долині, очевидячки, зацікавила Гастінгса, бо він щось не поспішав іти, хоч японець з усіма своїми пакунками вже сидів у човнику. Коли Сексон згадала йому про Кармел, виявилося, що Гастінгс знає всіх з Голової компанії, а почувши, що Робертси лагодяться до Ріо-Вісти, він зараз же запросив їх до себе на яхту.

— Десь так за годину й ми туди рушаємо,— вигукнув він.— Це чудово! Прошу до нас на яхту. Якщо вітер не підведе, ми там будемо о четвертій пополудні. Прошу в човна. Моя дружина там на яхті, а місіс Гол одна з її найкращих приятельок. Ми саме вертаємося з Південної Америки, а ні, то ви нас обов’язково побачили б у Кармелі. Гол писав нам про вас обох.

Удруге на своєму віку їхала Сексон маленьким човником, а «Блукач» був першою яхтою, що на неї вона ступила. Дружина письменника, яку він звав Кларою, щиро привітала їх; між нею та Сексон одразу ж постала велика симпатія. Вони обидві були надзвичайно схожі одна на одну, і Гастінгсові це скоро впало в око. Він поставив їх поруч, пильно оглянув їхні очі, уста, вуха, порівняв у них руки, волосся й литки і забожився, що загинула його найкоханіша мрія — він вважав-бо, що природа, створивши Клару, розбила форму, в якій її вилила.

Клара тоді заявила, що, мабуть, природа вилила її й Сексон в одній формі, і вони почали порівнювати свої біографії. Обидві були піонерського роду. Виявилося, що Кларина мати теж перебралася через прерії в запряженому волами фургоні й аимувала в Солт-Лейк-Сіті,— теж, як мати Сексон. У цій мормонській твердині Кларина мати разом зі своїми сестрами відкрила першу школу для немормонських дітей. І якщо батько Сексон брав участь у повстанні Ведмежого Стяга у Сономі, то Кларин батько в

тій самій Сономі зібрав загін під час Громадянської війни і дістався з ним на схід до Солт-Лейк-Сіті, де його призначено комендантом військової поліції, коли там спалахнув мормонський заколот. А на додаток до всього Клара принесла з каюти таке самісіньке, як і в Сексон, укулеле з дерева коа, і вони разом заспівали «Гонолульського шибеника».

Гастінгс вирішив пообідати (він вживав старомодну назву для полудепної страви) до відплиття. Опинившись у маленькій каюті, Сексон була вражена її несподіваним комфртом.

Тут було так низько, що Біллі мало не впирався головою в стелю. Приміщення переділяла навпіл перегородка, до якої було припасовано стола, що за нього вони сіли обідати. Вкриті ясно-зеленою матерією низькі койки вподовж каюти правили за стільці. Розсунута на день штора — запиналася па ніч, і частина каюти перетворювалась на спальню місіс Гастіпгс. По другий бік перегородки спали двоє японців, а па прові, під палубою — містився камбуз. Він був дуже тісний, і кок ледве в ньому повертався, та й то мусив кухарювати навпочіпки. Другий японець, що приставив на яхту пакунки, услуговував до столу.

— Отож вони ходять і шукають ферми в місячній долині,— закінчив Гастіпгс свою розповідь дружині про мандри Сексоп та Біллі.

— О! А хіба ви не знаєте?..— скрикнула вона; але чо-ловік владно стримав її.

— Послухайте-но,— звернувся він до гостей.— В цій ідеї про місячну долину дещо є, але я вам поки що не скажу, що саме. Це таємниця. У нас є ранчо в Сономській долині, миль за вісім від міста Сономи, де колись воювали батьки наших дівчат, і якщо ви завітаєте на це ранчо, то довідаєтесь про цю таємницю. Слово честі, вона щільно пов’язана з вашою місячною долиною... Правда, друзяко? — (Це так подружжя Гастінгсів зверталось одне до одного).

Клара всміхнулася, засміялася й кивнула головою.

— А може, наша долина саме та, якої ви шукаєте? — сказала вона.

Але Гастіпгс похитав головою, наказуючи їй мовчати. Клара перевела свою увагу на фокстер’єра, щоб він попрохав у неї шматочок м’яса.

— Його звати Пегі,— пояснила вона Сексон.— Коли ми були в Океанії, то мали двох ірландських тер'єрів, брата й сестру, але вони подохли. Ми звали їх Пегі й Посум. Цього собаку ми назвали в честь того Пегі.

Біллі був дуже вражений, коли побачив, як легко керувати «Блукачем». Поки гості й господарі сиділи за столом, Гастінгс наказав обидвом японцям вийти на палубу. Біллі чув, як ті попустили фали, відкинули кодоли й підняли кітву. За кілька хвилин один з японців гукнув униз: «Готово!» — і всі висипали на палубу. Хвилина-друга, і головне вітрило було підняте. Потім кухар зі служником заходилися біля кітви, і поки один закріпляв її, другий наставляв клівера. Гастінгс, стоячи за штурвалом, поправив шкот. «Ьлукач» зрушив з місця, вітрила Його напнулися і, трохи накренпвшись, вій поплпв по водяному плесу до гирла річки. Японці склали фали в бухту й пішли вниз обідати.

— Приплив тільки починається.— Гастінгс показав на смугастого буя, що злегка похитувався коло берега.

Білі будиночки Колінсвіля, до яких вони наближалися, зникли за плескуватим островом, але довге пасмо Монтезумських пагорбів усе так само дрімало на недосяжній далині крайобрію.

Коли «Блукач» поминув гирло Монтезуми й увійшов у Сакраменто, вони опинилися зовсім близько від Колінсвіля. Сексон заплескала в долоні.

— Чисто, як лялькові будиночки з картону! — скрикнула вона.— А оті хвилясті лапи за ними — наче намальовані.

Вони пропливали повз баржі та плавучі рибальські будиночки, причалені в очереті, де й самі рибалки, і жінки та діти були смагляві й темноокі, виглядом немов чужинці. Йдучи проти течії, «Блукач» поминав землечерпалки, що вигризали пісок з дна річки й громадили його високи¬ми дамбами на береги. Масиви лознякових щитів у сотні ярдів завдовжки були настелені на укоси й закріплені сталевими тросами та тисячами кубометрів бетону. Лоза швидко закорінюється, пояснив Гастінгс, тож поки щити перегниють, нове коріння вже стримуватиме пісок, і насип не зсуватиметься вниз.

— Це, мабуть, коштує грубі гроші,— зауважив Біллі.

— Земля того варта,— відказав Гастіпгс.— На цих островах найродючіший грунт у світі. Ця частіша Каліфорнії

нагадує Голландію. Ви не повірите, але рівень води, що по ній ми оце пливемо, вищип за рівень суходолу. Ці острівці наче діряві човни: їх паклюють, латають, день і ніч випомповують з них воду. Однак вони виправдують себе. Цілком.

Навкруги нічого не було видно, крім землечерпалок, густого лозняку, куп мокрого піску та ще гори Діабело на півдні. Час від часу пропливав катер і поміж дерев пролітали блакитні чаплі.

— Тут, мабуть, дуже безлюдно,— зауважила Сексон.

Гастінгс засміявся й запевнив її, що вона незабаром змінить свою думку. Він розповів їм багато про тутешні землі, а потім перейшов на те, як тут господарюють на орендованих ділянках. Сексон навела його на цю тему своїми словами про зголоднілих на землю англосаксів.

— Свинота, що паскудить землю! — випалив він.— Так ми повелися в цій країні. Один старий фермер сказав професорові з агрономічної експериментальної станції: «Пощо вчити мене, як господарювати? Хіба я сам усього не знаю? Не дурно ж я па своєму віку аж три ферми перевів!» Оце такі розумники спустошили Нову Англію. Скільки там земель знову здичавіло! В одному штаті так багато розвелося оленів, що просто стерну немає. Десятки тисяч ферм стоять спорожнілі. Я колись переглядав такі списки в кількох штатах — у Нью-Йорку, Нью-Джерсі, Массачусетсі, Конектікаті. Всіх їх продається в півціни. Тих грошей не вистачило б навіть покрити витрат, ну а земля йде ні за що, задарма.

І не думайте: в Техасі, в Міссурі, в Канзасі і навіть у нас у Каліфорнії теж так само плюндрують і виснажують землю. Хоча б ця сама оренда. Недалеко від нас є ранчо, земля там коштувала колись близько ста двадцяти п’ятьох доларів за акр і була того варта. Коли старий власник помер, його син віддав спадщину в оренду португальцеві, а сам перебрався до міста. За п’ять років португалець зібрав вершки й видушив з землі всі соки. Другий португалець заорендував землю на три роки, і тепер ферма давала вже тільки чверть колишніх прибутків. Третього орєндаря- португальця не знайшлося на ту землю. Вона була виснажена геть-чисто. Як помер старий, ранчо коштувало п’ятдесят тисяч доларів. А син кінець кінцем збув його 3-І одинадцять. Та що там казати! Я бачив ділянки, що спершу давали по дванадцять відсотків прибутку, а після

річного господарювання орендарі ледь-ледь спромогалися на один відсоток з чвертю.

— В нашій долині та сама картина,— додала місіс Гастінгс.— Усі старі ферми занепадають. Ну ось хоча б ферма Ебел,— правда, друзяко? — Її чоловік промовисто кивнув головою.— Коли ми вперше побачили її, то була не ферма, а справжній рай: греблі й ставки, запашні луги, чудові сінокоси, виноградники на пагорбах, сотні акрів розкішного пасовища, затишні соснові й дубові гаї, муровані винарня й комори, біля будинку — сад... Одне слово, цілі години можна про цю садибу розповідати. Але коли місіс Бел померла — родина роз'їхалася хто куди і ферму стали здавати в оренду. Тепер там руїна. Дерева вирубано й продано на дрова. Від виноградинка залишився тільки клаптик — тільки на власну потребу теперішньому орендареві-італійцеві, що з бідою тримає на решті садиби казна-яку молочну ферму. Торік я проїздила там верхи і, повірите, плакала... Чудовий фруктовий сад здичавів і заріс бур'яном. Ринв не прочищали, дощ промив собі шпарини всередину, бантини поперегнивали, і велика мурована комора завалилася. Частина винарні теж завалилася, а другу її половину обернули на корівник. А сам будинок — просто слів не знайдеш!

— Це стало професією,— додав Гастінгс.— Такі «кочівники» заорендують землю на кілька років, виснажать її дощенту, а там ізнову мандрують куди-інде. Вони не з того тіста, що чужинці — китайці, чи японці, чи ще хто. Вони просто ледарі, волоцюги, оспалі людці, що обдеруть ділянку, і далі, обдеруть, і далі. Португальці чи італійці не такі. Вони приїздять до нас без щербатого цента за душею і працюють у своїх компатріотів, доки не обживуться і не вивчать мови. Вони не кочівники. Вони прагнуть власної землі, люблять її, дбають за неї і силкуються зберегти. Але як придбати ту землю? Ощаджувати з заробітку — довга річ. Є швидкий шлях — оренда. За три роки вони витискують досить із чужої землі, щоб стати па власні ноги. Це чисте блюзнірство, це справжнє гвалтування землі,— але хіба що вдієш? Так уже повелося в Штатах.

Гастіпгс раптом повернувся до Біллі.

— Слухайте-но, Робертсе. Ви з жінкою шукаєте клаптя землі. Вам прикро її треба. Я дам вам пораду, тверезу сувору пораду: заорендуйте собі ферму, таку, де старі господарі повмирали, а дочки й сини занадто розпаніли, щоб

жити на селі. Вибийте з ферми все до останнього долара, не ремонтуйте нічого, і за три роки матимете гроші на власну ферму. А тоді перегорніть сторінку життя і любіть свою власну землю. Плекайте її. За кожен долар, укладений в неї, вона вам поверне два. І не тримайте в себе жодного дрантя. Нехай коні, корови, свині, кури чи там смородина — нехай усе у вас буде першорядне.

— Але ж це бридко! — скрикнула Сексон.— Це бридка порада!

— Ми живемо в бридкі часи,— похмуро всміхнувся Гастінгс.— Загальне виснаження землі — національний злочин Сполучених Штатів. Якби я не був абсолютно певен, що цю саму землю замість вашого чоловіка обдере якийсь португалець чи італієць, я не давав би йому такої поради. Ледь отабориться в нас отакий чужинець, і вже викликає до себе своїх братів, сестер, кузенів, тіток. Якби вас мучила згага, а перед вами горів винний склей і запашне рейнське вино лилося річкою, невже ви не простягли б руки зачерпнути його? Отож наш національний склей горить з усіх кінців, і гине безліч гарних речей. Не ловіть гав, хапайте, що можна! А ні, то все розберуть імігранти.

— О, ви не знаєте мого чоловіка,— поспішила пояснити місіс Гастінгс.— Він увесь час на ранчо присвячує вдосконаленню нашого господарства. Ми маємо понад тисячу акрів самого лісу, і він доглядає його, мов хірург, і не попустить бодай деревця зрубати без свого дозволу. Він посадив ще сто тисяч дерев. І все викопує канави, щоб спинити ерозію грунту, і провадить різні досліди з кормовими травами. І раз у раз прикуповує сусідні занехаяні ферми та починає відроджувати життєздатність грунту.

— Отож я знаю, що кажу,— перехопив їй мову Гастінгс.— І своєї поради я не змінюю. Я люблю землю, але якби завтра мені скрута, я з чистим сумлінням занапастив би п'ятсот акрів, щоб придбати власних двадцять п’ять. Коли ви будете в Сономській долині, загляньте до мене, і я вас познайомлю з усією грою, як вона виглядає з обох кінців. Я покажу вам і відновлення, і руйнування. Якщо ви натрапите на якусь приречену ферму,— хапайте її і вичавте з неї все для себе.

— Тож він і заставив усе, що мав,— засміялася місіс Гастінгс,— щоб вирвати п’ятсот акрів лісу з рук вуглярів.

Попереду на лівому березі Сакраменто, де танула на обрії стяга Монтезумських пагорбів, виступив Ріо-Віста. «Блукач» легко плив по спокійній воді повз пристані, рибальські помости та склади. Обидва японці вийшли па прову. На Гастінгсову команду клівер спустили, і яхту підхопило вітром, поки Гастінгс не гукнув: «Кинути кітву!» Якір занурився у воду, і «Блукач» підійшов так близько до берега, аж опинився під навислими лозами.

— Вище по течії ми пристаємо просто до берега, і коли прокидаємось уранці, гілля дерев заглядає в саму каюту.

— О-о,— промурмотіла Сексон і показала на свій зап'ясток, де вискочив пухирчик.— Дивіться, москіт!

— Зарано для них,— відказав Гастінгс.— Та пізніше вони дошкулятимуть нестерпно. їх буває така хмара, що й клівера не розправиш.

Сексон була занадто недосвідчена в мореплавстві, щоб оцінити гіперболу, але Біллі зрозумів і всміхнувся.

— В місячній долині немає москітів,— заявила вона.

— Ніколи немає,— підтвердила місіс Гастінгс, а чоловік її почав висловлювати щирий жаль, що їхня каюта занадто мала і нема де притулити гостей на ніч.

По насипу гнала машина, і хлопці та дівчата з неї загукали до Сексон, Біллі й Гастінгса, що підпливали до берега човником: «Гей, братва!» Гастінгс гукнув їм у відповідь: «Гей, братва!»; і Сексон, милуючись хлопчачим виразом його засмаглого обличчя, згадала хлопчачі витівки Марка Гола та його кармельського гурту.

РОЗДІЛ XII

Перекинувшись через Сакраменто старосвітським поромом, трохи вище від Ріо-Вісти, Сексон і Біллі опинилися в річковому краї. Те, що Сексон побачила з насипу, вразило її безмежно. Внизу, нижче за рівень річки, простелилася широка, скільки око сягає, рівнина. На всі боки бігли шляхи, і Сексон побачила безліч фермерських будинків, про існування яких вона й не здогадувалась, пливучи за кілька кроків звідси — пустельною річкою, затіненою лозами.

Три тижні перебули Сексон і Біллі на цих родючих островах, мешканці яких день і ніч зводили греблі та випомповували воду, щоб їх не затопило.

Одноманітність краєвиду цієї багатющої землі незмінно порушувала тільки гора Діабело: її нерівна вершина дрімала під полуденним сонцем, громадилася на призахідному небі, примарою проступала крізь сріблясту млу передсвіту. Деколи пішки, частіше моторками, Сексон і Біллі звідали вздовж і впоперек усе надріччя,— аж до торф'янистих земель на річці Мідл, униз по Сан-Хоакіну до Ентіока, і вгору по Джорджіані-річці до Волнот-Гроува на Сакраменто. Здавалося, вопи заблукали в зовсім чужу країну. Тисячі людей працювали тут на своєму грунті, не розгинаючи сипни, а проте Сексон і Біллі знали, що можна за цілий день дороги не спіткати живої душі, що розмовляла б по-англійському. Часом їм траплялися села, де жили самі китайці або японці чи італійці, португальці, індуси, корейці, норвежці, данці, французи, вірмени, слов'яни — мало не всі національності, крім американців. Одного американця вони спіткали на березі Джорджіани — той ледве животів, ловлячи рибу незаконним способом. Інший американець, котрий трапився їм, був мандрівний пасічник, що сипав прокляття, коли мова заходила про політику. У Волнот-Гроуві, де кишма кишіло люду, американцями були тільки крамар, шинкар, різник, доглядач на розвідному мості та поромник. А проте в цьому самому Волнот-Гроуві було два заможні міста — одне китайське, друге японське. Більша частина землі належала американцям, що жили десь далеко і поступово спродували її чужинцям.

Саме коли Сексон з Біллі на пароплаві «Апаш» вирушали до Сакраменто, в японському місті зчинився страшний гвалт — заколот чи то свято, вони так і не зрозуміли.

— З дому нас уже вигнали,— обурювався Біллі.—А скоро ще й у шию натовчуть.

— В місячній долині такого не буде,— підбадьорювала його Сексон.

Але Біллі годі було втішити.

— А ніхто ж із цих проклятих чужинців не вміє так правити четвернею, як я!..— і додав за хвильку: — Але обробляти землю вони вміють.

Дивлячись на його похмуре обличчя, Сексон раптом згадалася літографія, яку вона бачила в дитинстві: оздоблений пір'ям татуйований індіянин з прерій сидить на коні і вражено дивиться на потяг, що мчить щойно прокладеною колією. Індіянин розгубився перед потоком нового

життя, яке принесло з собою залізницю. Сексон подумала: невже Біллі й таких, як він, теж має знести новий потік напрочуд працьовитого життя, що ринуло до Америки з Азії та Європи?

В Сакраменто вони перебули два тижні. Біллі став на роботу за биндюжника й заробив на дальшу дорогу. Вони звикли до життя в Окленді та в Кармелі близько моря і без нього почувалися недобре. В Сакраменто було занадто гаряче, на їхню думку, і вони подалися вподовж залізниці на захід, через болотяну околицю до Девісвіля. Звідси звернули на північ, до вабливого Вудленду, де Біллі найнявся на якийсь час па ферму возити фрукти, а Сексон, насилу вирвавши в нього дозвіл, і сама попрацювала кілька днів на збиранні садовини. Сексон загадково мовчала, на віщо витратить зароблені гроші. Біллі подратував її трохи, але незабаром забув про це. А Сексон і слова не сказала про грошовий переказ та голубу квитанцію, переслану в листі Бедові Строзерсу.

Спека почала й у Вудленді допікати. Біллі заявив, що вони кудись заблукали від того краю, де вночі треба загортатися в укривала.

— І секвойї тут немає,— скаржилася Сексон.— Нам треба податися па захід, до узбережжя. Там ми знайдемо місячну долину.

З Вудленду вони пішли путівцями на південний захід, до фруктового раю — Веквіля. Тут Біллі теж став на роботу: збирати фрукти, потім хурманувати; і тут же таки Сексон одержала листа й невеличкий пакунок від Беда Строзерса. Коли Біллі повернувся з роботи, Сексон попрохала його постояти хвилинку й заплющити очі. Пошарудівши трохи, вона почала щось прикріплювати до його робочої блузи. Чимось таким, наче шпилькою, кольнуло Біллі в груди, він забурчав, але Сексон засміялася й заборонила йому розплющувати очі.

— Заплющуй очі й давай руку, тоді побачиш мою штуку,— заспівала вона й поцілувала його.

Розплющивши очі, сторопілий Біллі побачив на своїй заяложеній блузі золоті медалі, які він заставив у ломбарді того дня, коли вони пішли до кіно і вирішили залишити місто.

— Ах ти моє хитре малятко! — скрикнув він, хапаючи її в обійми.— Так ось на що ти протриндила свій заробіток! А я й не того... Ану-но сюди!

Тут Сексон відчула на собі всю любу їй силу його м'язів; вій обіймався й борюкався з нею, аж доки не збігла кава і Сексон не довелося кинутись її рятувати.

— По правді кажучи, я завше трохи пишався ними,— казав Біллі, скручуючи цигарку по вечері: — Вони мені нагадують мої молодощі, коли я так любив боксувати. Я був тоді хлопчак... А знаєш, я зовсім про них забув. Окленд від нас тепер за десять тисяч миль, за тисячу років!

— Ну то ось це поверне тебе до нього.— З цими словами Сексон розгорнула Бедового листа і прочитала вголос.

Гадаючи, що Біллі знає, чим скінчився страйк, Бед зупинявся тільки на подробицях: кого прийнято назад на роботу, а хто потрапив до чорних списків. На превелике диво самого Беда, його взяли назад до стаєнь, і тепер він править Біллиними кіньми. Але ще неймовірнішою була інша новіша. Колишній старший візник Західно-Оклендських стаєнь помер, а обидва його наступники нічого не тямлять. Одне слово, хазяїн розмовляв сьогодні з Бедом — мовляв, він дуже жалкує, що Біллі зник.

«Не думай, що він не знає про твої вибрики,— писав далі Бед.— Головою ручуся, що він перерахує всіх скебів, яких ти потолочив. А проте ось що він мені сказав: — Якщо ви не можете дати мені його адреси, Строзерсе, то напишіть самі йому — хай повертається до мене. Я наставлю його за старшого в стайнях і дам сто двадцять п’ять доларів па місяць».

Сексон замовкла, з затаєним острахом чекаючи на Біллині враження від листа. Біллі простягся на траві, підперши голову рукою, і замислено пускав кільцями дим з цигарки. Червонуваті відблиски багаття відбивалися на його золотих медалях; пазуха його дешевої блузи була розхристана, з-за неї виглядала гладенька шкіра й дужі мускулясті груди. Він глянув навколо: на розвішані укривала, на багаття, на закурений побитий кавник, на щербату сокиру, загнану в пеньок, і потім на Сексон. Його погляд лагідно оповив її всю і зупинився на ній запитливо. Але Сексон мовчала.

— Що ж,— промовив він урешті,— тоді напиши Бедо- ві, хай і не нагадує мені за того негідника... А я тим часом пошлю йому гроші, щоб викупив мого годинника. Ти тільки вирахуй, чи багато там відсотків набігло. А пальто хай собі гниє у них!

Одначе не все було гаразд: палюча спека виснажувала їм тіло, гнітила мозок. Вони обоє змарніли. Біллі казав, що їхня шкіра починає тріщати. Тим-то вони забрали свої клунки на плечі й подалися на захід через пустельні гори. У долині Берієса від миготіння розпаленого повітря їм почало крутитися в голові й в очах. Далі вони йшли тільки вже па світанні та присмерком. Але простували весь час на захід, і, перехопившись ще через кілька кряжів, опинилися в чарівній долині Напа. За нею лежала Сономська долина, куди запрошував їх на своє^ ранчо Гастінгс. Вони обов'язково завітали б до нього, якби Біллі випадково не вичитав у газеті, що письменник виїхав до Мексікп, де на той час вибухла якась революція.

— ІЩо ж, побачимося пізніше,— вирішив Біллі, коли БОНИ звернули иа північний захід, повз виноградники й сади Панської долини.

— Ми наче той мільйонер, що про нього любив співати Берт,— тільки ми тринькаємо не гроші, а час. Нам однаково добре будь-куди йти, тільки на захід краще.

В Напській долині Біллі тричі відмовлявся від роботи. За Санта-Геленою Сексон аж підскочила з радощів, угледівши секвойї у невеликих каньйонах, які нрорізувалп західні схили гірського пасма. В Калістозі, там, де кінчалася залізниця, вони надибали запряжеш шестернею диліжанси, що сполучали Калістогу з Мідлтауном та Лоуер- Лейком. Біллі й Сексон порадилися, куди їм рушати далі. Дорога, якою їздили диліжанси, вела до округи Лейк, а не до моря, тож вони подалися па захід через гори в долину річки Рашн і вийшли біля Гелдсберга. Вони забарилися трохи в цій родючій долині, вкритій хмелем, хоча Біллі з презирством відмовився працювати поруч з індіянами, японцями та китайцями.

— Я б і години не витримав обіч них — так би й заїхав котромусь у макітру,— пояснив він.— Та й ця Рашн — така гарна річка. Нумо розташуймося тут і поплаваймо!

Повільно бралися вопи на північ широкою родючою долиною, щасливі й безжурні, забувши про всяку роботу, а місячна долина маячіла перед ними золотою, але здійсненною колись у далині мрією. У Кловердейлі Біллі пощастило. Через недуги та якісь прикрі несподіванки у міських стайнях бракувало кучера. Щодня потяг висипав силу пасажирів, які прямували до Гайзерса, і ось

Біллі, не довго думаючи, сів на передок і взявся правити шестірнею, перевозячи гірськими дорогами повні диліжанси точно за графіком. Коли він їхав удруге, поруч із ним на високому передку сиділа Сексон. Наприкінці другого тижня повернувся на роботу колишній кучер. Біллі відмовився від постійної роботи, забрав свою платню, і вони рушили далі на північ.

Сексон підібрала дорогою щеня фокстер'єра і назвала його Посум на честь собаки місіс Гастінгс. Воно було ще таке мале, що скоро почало накульгувати, і Сексон мусила взяти його на руки, аж поки Біллі не поса¬див щеня собі на клунок, який ніс за плечима, і одразу забурчав, що воно вискубе йому все волосся па потилиці.

Вони проминули мальовничі виноградники Есті, коли збирання винограду вже кінчалось, і ввійшли до Юкаї, змокнувши до рубця під першим зимовим дощем.

— Ти пригадуєш, Сексон,— озвався Біллі,— як хутко мчав «Блукач» по воді? Отак і літо минулося непомітно. Час нам знайти собі притулок на зиму. Це містечко виглядає зовсім не зле. Передусім ми візьмемо собі на ніч кімнатку й обсушимося. А взавтра я піду на вивідки по стайнях; якщо підшукаю щось, ми наймемо собі халупку і тоді зможемо цілу зиму розкидати розумом, куди податися на той рік.

РОЗДІЛ XIII

Ця зима минула куди менш цікаво за попередню, і Сексон ще дужче почала цінувати кармельське товариство. В Юкаї вона зав'язала лише кілька поверхових знайомств. Тутешні мешканці скидалися па відомий їй оклеїтдськпії робітничий люд, а котрі заможніші,— ті трималися осібно та роз'їжджали в автомобілях. Не було тут так, як в артистичній колонії, де товаришували одно з одним без уваги, в кого скільки грошей.

Проте, порівнюючи з оклендським життям, ця зима була все-таки приємніша. Біллі не дістав постійної роботи, і тому вони багато часу перебували разом і дружньо й щасливо жили душа в душу в своєму маленькому, винайнятому на зиму котеджі. Біллі траплялася лиш принагідна робота па найбільшій стайні в місті; отож, мавши чимало вільного часу, він заходився торгувати кіньми.

То була непевна справа і не раз він зазнавав краху,— а одначе з їхнього столу ніколи не зникали біфштекс чи кава, та й одежі їм не бракувало.

— Ну й чортячі фермери! — засміявся Біллі одного разу, коли його особливо спритно дурепо.— Гав вони не ловлять. Улітку винаймають дачі, а взимку торгують кінь¬ми, та ще й обкручують один одного. І знаєш, Сексон, вони мене дечого навчили. Я вже тепер не ловитиму гав і не дам, щоб моєї поли вчепилися. Маєш, отже, ще одно ремесло в твого чоловіченька. Тепер я будь-де зможу перебитися торгівлею кіньми.

Біллі часом користувався запасними кіньми зі стайні і брав із собою Сексон у свої комерційні експедиції, об'їздивши таким чином усю околицю. Сексон бувала з ним і тоді, коли він їздив продавати копі за чиїмось дорученням, і поступово в їхніх головах сама по собі почала зростати нова думка щодо їхніх дальших мандрів. Біллі перший висловив її.

— Я оце недавно набачив цікаву штуку в місті,— почав Біллі,— і ввесь час думаю про неї. І не пробуй вгадати, що це за штука, бо не вгадаєш. Я сам тобі розкажу: пречудовий фургон, такий, що кращого й не уявити. По-перше,— якість! Міцний-міцнющий. Його зроблено на замовлення аж над Пюджет-Саундом, і сюди він доїхав цілісінький. Ні дороги, ні пригоди не боїться. Паруб'яга, що замовляв його, слабував на сухоти. Разом з ним їхали в цьому фургоні лікар і кухар, доки він не врізав дуба тут, в Юкаї, два роки тому. От якби ти побачила той фургон!.. Усе там передбачено, все припасовано як слід, для кожної речі своє місце,— справжня хата на колесах. Далебі, якби нам купити його, та ще зо дві конячинки,— ми з тобою подорожували б, як королі, і їхали б на будь-яку погоду.

— О, Біллі!.. Я ж про це мріяла цілу зиму! Це було б пречудово! І... бачиш, у дорозі ти часом хоч-не-хоч забуваєш, яка в тебе гарненька жіночка... а у фургоні я могла б краще себе глядіти...

У Білових голубих очах промайнула тепла лагідна хмарка, і він спокійно промовив:

— Я вже думав про це.

— І ти можеш узяти з собою і рушницю, і дробовик, і рибальські снасті, й усяку всячину,— провадила вона

хапливо.— І добру сокиру замість цього топірця, що так тебе дратує. І Посум зможе сидіти й відпочивати... І... Та хіба ж ми зможемо купити його?.. Скільки за нього правлять?

— Півтораста доларів, — відповів Біллі. — Задурно, кажу тобі. Його просто хочуть позбутися. Він коштував щонайменше чотириста доларів, я вже на цьому знаюся. Якщо в мене вигорить з Кесвеловою шестернею... Я саме сьогодні почав переговори з покупцем. Якщо він купить ті коні, знаєш, кому він їх пошле? Моєму колишньому хазяїнові — просто в оклендські стайні. Подорожуючи, як оце ми робимо, я можу залагоджувати й різні справи. Якщо хазяїн захоче, то я постачатиму йому коней. Тільки йому доведеться довіряти мені великі суми, а не знаю, чи він па таке пристане,— він же знає, скількох його скебів я перекалічив.

— Якщо він ладен довірити тобі свої стайні, то не побоїться довірити й гроші,— відказала Сексон.

Біллі скромно знизав плечима.

Ну, в кожному разі, якщо мені пощастить продати Кесвелову шестерню, ми можемо заборгувати за місяць і купити цей фургон.

— А коней? — запитала Сексон.

— їх — пізніше, якщо дістану постійну роботу на два- три місяці. Погано тільки, що це затягнеться й на доб¬рий шмат літа. Але ходімо до міста, я покажу тобі фургона.

Побачивши фургон, Сексон так запалилася, що цілу ніч не спала, порпнувши в замрію. Кінець кінцем Кесвелову шестірню було продано, сплату місячних рахунків відкладено, і фургон перейшов у власність Робертоів.

Одного дощовитого ранку, два тижні опісля, тільки-но Біллі вийшов з дому, збираючись па цілий день на село по коні, як незабаром і повернувся.

— Збирайся! — гукнув він до Сексон з вулиці.— Вдягнись і виходь. Я маю щось тобі показати.

Вони поїхали до стайні в місті, і Біллі провів Сексон у великий критий задвірок. Там Біллі вивів перед неї пару міцних кобил, гнідих у- яблуках, зі світлими гривами й хвостами.

— О, які красуні! Які красуні! — скрикнула Сексон,

щокою притискаючись до оксамитної морди однієї кобили, тим часом як друга ревниво сопіла над самим її вухом.

— Л хіба ж ні? — озвався Біллі, водячи кобил по дворі перед її зачарованими очима.— Кожна важить тисячу триста п’ятдесят фунтів — вони такі стрункі, що ніхто б і не подумав. Я й сам не йняв віри, доки не поставив на вагу. Разом важать дві тисячі сімсот сім фунтів. Два дні тому я їх випробував: добра вдача, ніякого ганджу, трудящі, звиклі до автомобілів і все таке. Ну, Сексон, як би вони виглядали в нашому фургоні?

Вабливий образ виринув у Сексон перед очима, але вона сумно похитала головою.

— Триста доларів готівкою — і вони наші,— провадив далі Біллі.— І це остаточна ціпа. Власникові припекло грошей, він хоче чим швидше продати. Повір мені, Сексон, у місті на аукціоні така пара потягне п’ять сотень. Рідні сестри, обидві кобили, п’ятий шестилітка, чистої бельгійської крові, матка їхня — премійована, я певно знаю. Триста доларів — і вони наші; власник згоден чекати три дні.

Жаль в очах Сексон змінився обуренням.

— Навіщо ти показав їх мені? Ти знаєш, що трьох сотень у нас нема. В мене вдома самих шість доларів, а ти й стількох не маєш.

— Може, ти гадаєш, що я лише задля цього й привів тебе сюди? — загадково відказав Біллі.— Ну, то ти помиляєшся.

Вій замовк і облизав губи, зніяковіло переступаючи з ноги на ногу.

— Тепер слухай, і доки я не скінчу — ні пари з уст. Гаразд?

Сексон кивнула головою.

— Ні пари з уст?

Сексон знову слухняно кивнула головою.

— Отже, так,— почав нерішуче Біллі.— З Фріско приїхав сюди один парубійко, на прізвисько Молодий Сандо і Гордість Телеграф-Гілу *. Він боксер у важкій вазі і мав виступити в суботу ввечері проти Монтанця Реда, та тільки Монтанець звихнув собі вчора руку, тренуючись перед виступом. Організатори про це ані гугу. Бачиш, квитки геть-чисто всі розпродано і в суботу в цирку буде стовковище. Отож аби не повертати публіці грошей, вони випустять замість Монтанця мене. Я — ніби темна коняч-

ка. Ніхто мене не зна, навіть і Молодий Сандо. Він прийшов па ринг після мене. Я вдаватиму такого собі селюка- аматора, і назвуся, ну, хоча б Кінь Робертс.

Ні, ні, ще не все. Переможець дістане триста доларів готівкою. Та кажу ж тобі, помовч! Це певне діло — все одно, що п'яного пограбувати. Цей Сандо добрий боксер і все в нього гаразд. Я знаю його з газет. Тільки йому бракує кмітливості. Я неповороткий — знаю, так зате ж макітра в мене варить, і боксую я обома руками. Сандо в мене отут, у жмені,— то вже не сумнівайся!

Тепер ти вирішуй. Скажеш — «так» — коні наші; скажеш «ні» — так і буде, я наймаюся чистити стайні, щоб заробити па пару шкап. Але пам'ятай, Сексон, не па коней, а па шкап. Тільки не на мене зараз дивися, а на коней. І добре їх роздивися.

З болісним ваганням в очах глянула Сексон на чудових красунь.

— їх звати Гезл і Геті,— лукаво докинув Біллі.— Коли вони будуть наші, ми назвемо їх Ге-Ге.

Але Сексон забула про коней і бачила перед собою лише покалічене Біллине тіло, як того вечора після змагання з Чікагським Страхіттям. Вона хотіла щось заперечити, але Біллі, що прикипів поглядом до її губів, не дав їй:

— Ти тільки уяви собі: такі копі, та запряжені в паш фургон, а тоді поглянь збоку на все разом. Ну що — смакує?

— Але ж, Біллі,— ти зовсім не тренувався,— несподівано для себе вирвалося в неї.

— Пусте! — приснув він.— А хіба весь цей рік не був для мене тренуванням? Ноги в мене як залізні. Вони триматимуть мене, доки буде сила в кулаках, а сили мені не забракне. До того ж матч триватиме недовго. Він наскакує навально, а таких я швидко ухоркую. Я їх живцем ковтаю. Якби супротивник стриманий, витривалий — тоді б уже не те. А цього Сандо створено мені на убій. Я оброблю його, може, навіть за третім-четвертим раундом. Кажу тобі — це певне діло,— бігме, Сексон, мені навіть соромно брати гроші.

— Але мені страшно й подумати, що тобі можуть потовкти все тіло,— нерішуче заперечувала вона.— Якби я тебе менше кохала — то була б інша річ. А ну ж він тебе покалічить?

Біллі презирливо засміявся, гордий своєю молодістю й силою.

— Ти й не помітиш, що я виступав, хіба що Гезл та Геті нагадають. Та й те, що мені, Сексон, треба час від часу прикласти кулаки до чиєїсь мармизи. Ти ж знаєш, я можу цілі місяці ходити смирний та ніжний, мов ягня, а тоді враз так засверблять кулаки, що хоч кого зацідиш. Таж розумніше заспокоїти їх на шкурі Сандо і заробити за це триста доларів, аніж почубитися із якимось селюком, а тоді ще заплатити штраф у суді. Ну, глянь-бо ще раз па Гезл та Геті. Так паче й створені для ферми, і плідники з них добрі будуть, коли ми доберемось до місячної долини. І за плугом вони здужають.

Увечері перед матчем Сексон попрощалася з Біллі у чверть па дев'яту. А у чверть па десяту, пораючись коло гарячої води, льоду й усього, що могло б знадобитись, вона почула, як нараз хряснула хвіртка і пролунали швидкі Біллині кроки. На його виступ Сексон погодилася наперекір собі, і кожна хвилина чекання була їй невимовно тяжка. Відчиняючи зараз двері, вона була готова до найгіршого. Але на порозі стояв такий самісінький Біллі, з яким вона за годину перед тим прощалася.

— Матч не відбувся? — скрикнула вона, не змігши приховати розчарування,— так що Біллі аж засміявся.

— Коли я виходив, вони галасували: «Шахрайство!», «Шахрайство!»,— і вимагали назад свої гроші.

— Ну що ж, зате я маю тебе цілого й здорового,— всміхнулася вона, ведучи його під руку до кімнати й нишком зітхаючи за втраченими Гезл та Геті.

— Дорогою я зайшов купити тобі те, що ти колись дуже хотіла,— немов між іншим сказав Біллі.— Заплющуй очі й давай руку, тоді побачиш мою штуку...— проспівав він.

Щось дуже важке й холодне лягло на долоню Сексон. Вона розплющила очі: в її руці лежав стовпчик з п'ятнадцяти золотих монет по двадцять доларів.

— Я ж тобі казав,— це все одно, що п'яного пограбувати,— усміхнено пояснив Біллі, рятуючись від зливи стусанів, ударів та ляпанців.— Ніякої боротьби й не було. Знаєш, скільки все тривало? Двадцять сім секунд,— менш

як півхвилини. А скільки ударів? Один. І зробив його я. Ось так, зараз побачиш. Сміхи, та й годі!

Біллі став посеред кімнати, трохи подався тулубом наперед, нахилив підборіддя, щоб прикрити плече, кулаки стиснув, а лікті відставив, обороняючи лівий бік і живіт.

— Оце тобі перший раунд,— почав він.— Ударив гонг, і ми вже потисли один одному руки. Звичайно, ми ж бачилися вперше в житті, тим-то сподівалися довго боротись — ми не поспішаємо і міряємо один одного оком,— знаєш, пристроюємось. І так минає сімнадцять секунд. Жодного удару. Нічого. І нараз — шведові капець. Розказувати не так швидко, але сталося воно в один мент, в одну десяту секунди. Такого я й сам не чекав. Ми стоїмо дуже близько. Його ліва рукавиця менше за фута від моїх щелепів, моя так само близько до його щелепів. Він маневрує правою, а я знаю, що це тільки маневр, і маневрую й собі. Потім відсовується на якийсь дюйм, і я бачу, що є нагода. Моя ліва менше за фута від нього, і я її не відводжу і кружляю, кружляю над його правицею й викручуюсь так, щоб ударити його з усією силою плеча. І тоді бац! Збоку по підборідді,— він так і гепнувся. Я відступив у свій куток, і як перед богом, Сексон, павіть пирснув собі під носа — занадто вже легко дісталося. Суддя стоїть над ним і рахує. А він хоча б ворухнувся! Публіка не знає, що воно таке, й сидить приголомшена. Секунданти несуть його в його куток і садовлять на стільця, а він як неживий. Аж за п’ять хвилин розплющує він очі, але нічого не бачить. Очі мов шкляні. Ще за п’ять хвилин підводиться-таки, але встояти не може, — ноги наче ватяні. Секунданти беруть його попід руки, витягають з-під канатів і ведуть до вбиральні. Коли це юрба як зчинить галас, як почне вимагати назад гроші! Двадцять сім секунд, один удар — і здобуто пару добрих конячок для найкращої з жінок, що їх будь-коли мав за своє довге життя Біллі Робертс.

Все давнішнє захоплення Сексон фізичною силою чоловіка ожило й подесятерило. О, він справжній герой, гідний своїх предків у крилатих шоломах, що вистрибували зі своїх криводзьобих човнів на закривавлені піски Англії. Вранці Біллі прокинувся, відчуваючи дотик її уст у себе на лівій руці.

— Гей, що ти тут робиш? — скрикнув він.

— Вітаю Гезл і Геті з добрим ранком,— відповіла по¬па,— А зараз поцілую й тебе задля доброго райку... Покажи мені, куди ти його бахнув?

Біллі торкнувся їй до підборіддя. Схопившись ооіруч за чоловіків кулак, Сексон відвела його вбік, а потім з сп¬лою потягла па себе, наче вдаряючи. Біллі спинив п.

— Тобі що — закортіло розчавити собі щелепи і Н тооі сам покажу. Досить буде й меншої відстані.

І відставивши руку па чверть дюйма, Біллі злегка вдарив Сексон по щелепах. У мозкові в неї спалахнуло біле полум'я, тіло їй ослабло й заніміло, безвільне, а перед очима пішли зелені кола й плями. За мить вона опам'яталася, тільки очі скам'яніли з жаху: вона зрозуміла.

— А ти вдарив його з відстані фута? — приголомшено

прошепотіла вона.

— Та ще ж і плечима наліг,— засміявся Біллі, и, то пусте! Стривай,— ось я тобі щось інше покажу.

Він розшукав її сонячне сплетіння і злегка вдарив по ньому середнім пальцем. Цим разом вона скам'яніла від ніг до голови, дихання їй урвалося, але свідомість і думка не пригасли. За мить це відчуття зникло.

— Сонячне сплетіння,— пояснив Біллі.— Тож уявляєш, що діється з людиною, коли їй завдають удару в це місце знизу. Таким ударом Боб Фіцсімопс * здобув собі першістьсвіту.

Сексон здригалася, але дозволила Біллі продемонструвати па ній усі вразливі місця людського тіла. Він натиснув пучкою пальця па середину її ліктевої кістки і Сексон заніміла зі смертельного болю. Потім надушив їй з боків шию великими пальцями, і вона трохи не зомліла.

_ Ось це один з японських мертвих стисків,— пояснив він ілюструючи свої слова відповідними рухами.— Цим прийомом Ґоч переміг Гакеншмідта. Мене навчив його Фермер Берне... А оце напівнельсон. А це допомагає, коли ти, скажімо, бешкетуєш на танцях, а я розпорядник і мушу тебе попросити па виступці.

Він схопив її однією рукою за зап'ясток, другу підсунув під лікоть, обвив їй передпліччя і замкнув руку на власному зап'ястку. Тільки він натиснув, як Сексон здалося, що рука її ось-ось зламається.

— Це зветься «ходи-но сюди»... А оце — «тверда рука». Хлоп'я може здолати цим здорового чоловіка. А якщо ти

вскочила в тарапату, і супротивник схопив тебе зубами за носа,— а тобі, звісно, шкода втратити носа, то ти маєш зробити ось так, тільки миттю.

Сексон мимоволі заплющила очі, коли Біллі натиснув на них своїми великими пальцями. Вона вже відчула тяжкий нестерпучий біль.

— А якщо він і тоді не випустить твого носа, то ти натисни вже як слід, видуши йому очі, нехай буде сліпий, мов кажан, ціле своє життя. О, тоді він ураз розціпить зуби, будь певна!

Біллі випустив її з рук і, сміючись, відкинувся на подушку.

— Ну що, як почуваєшся? — спитав він.— Це не боксові прийоми, але в якій-небудь халепі вони можуть знадобитись.

— Я хочу помститися,— відповіла вона, марно силкуючись виконати прийом «ходи-но сюди» з його рукою.

Натиснувши щосили, вона аж скрикнула з болю, що сама собі завдала. Біллі всміхнувся на її марні зусилля. Вона притисла великими пальцями йому потилицю, наслідуючи японський мертвий стиск, але тільки глянула тужливо на погнуті кінчики своїх нігтів. Потім вона ще вдарила його в підборіддя, і знов-таки скрикнула, забивши собі суглоби.

— Ну, від цього мені вже не буде боляче,— промовила вона крізь зуби, вдаривши обома кулаками по його сонячному сплетінні.

Біллі цим разом зайшовся сміхом. Фатальний нервовий центр був неприступний під панцером його мускулатури.

— Давай ще,— дратував він її, коли вона, засапана, опустила руки.— Це дуже приємно — ти мене мов пірцем лоскочеш.

— Ну що ж, папо мій чоловіче,— похмуро загрозила вона.— Балакайте скільки завгодно про всі свої чоловічі вдари та стиски. Я знаю щось таке, що поб’є всі ваші фокуси і може зробити найдужчого чоловіка безпорадним, як немовля. Постривайте хвилинку. Ось так. Заплющте очі. Вже? Одну хвильку.

Він чекав із заплющеними очима: ніжні, мов трояндові пелюстки, її уста торкнулися його уст.

— Ти перемогла! — промовив він урочисто і обвив її руками.

РОЗДІЛ XIV

Вранці Біллі подався до міста, щоб заплатити за Гезл та Геті. Сексон страшенно кортіло побачити їх, і їй здавалося, що він занадто забарився в такій простій справі. Але вона пробачила йому, коли він над'їхав у їхньому власному фургоні, запряженому їхніми власними кіньми.

— Збрую мусив позичити,— промовив Біллі.— Давай- но сюди Посума і гопля сама! А тепер я тобі покажу, що означає наш виїзд Ге-Ге.

Радість Сексон була безмірна — їй наче мову відібрало, коли вони виїхали за місто, а гніді конячки весело замахали світлими хвостами й гривами. Лавочка була м'яка, з високою спинкою — дуже вигідна. А Біллі захоплювався, як дотепно влаштовано гальмо. Він то гнав коней бруківкою, щоб показати, як рівно вони йдуть, то звертав їх на крутий грунтовий шлях, де колеса в'язли в грязюці мало не по ступиці, і все лиш, аби довести, що легким бельгійським чистокровкам нічого не бракує.

Коли Сексон остаточно замовкла, Біллі почав скоса допитливо приглядатись до неї. Нарешті вона зітхнула й запитала:

— То коли ми зможемо вирушити, як ти гадаєш?

— Може, за два тижні, а може, за два-три місяці,— повагом зітхнув він і собі.— Ми наче той ірландець, що має скриню, але порожню. Фургона маємо, коней теж, а везти нічого.

Я надибав цими днями дробовика — просто чудовий, хоч і не новий. Вісімнадцять доларів. Але ж у нас стільки боргів! Тоді ще тобі я хочу придбати автоматичну рушницю двадцять другого калібру. І тридцять-тридцять мені треба па оленів полювати. А ще тобі й мені по складеній вудочці треба. А за снасті правлять, як за рідного батька. Ще й упряж, яка мені до вподоби — доларів у п'ятдесят стане. І фургона треба пофарбувати. А тоді ще пута для коней, та торби на овес, та всяке таке... Гезл і Геті коштуватимуть нам немало, коли ми тут сидимо... та й мені самому вже кортить у дорогу.

Раптом він зніяковіло замовк.

— Ну, Біллі, що ти там маєш на думці? Я по очах бачу,— спитала його Сексон.

— Бачиш, яка справа, Сексон. Сандо не задовольнив¬ся. Він казиться, що йому не пощастило мене вдарити.

Ані разу! Тепер він вимагає реваншу. Він пащекує по всьому місті, що й однією рукою може мене покласти, і взагалі пиндючиться. Але річ не в ньому, річ у тому, що завсідники матчів аж нетямляться, так вимагають повторної зустрічі. Бонн не натішилися того вечора за свої гроші. Людей буде повно. Розпорядники щойно балакали зі мною — тому я так і забарився. За два тижні я матиму ще триста доларів у кишені, якщо ти скажеш слово. Діло певне, як і першого разу. Він — моя здобич, кажу тобі. А він думає, що я такий собі селюк і що то в мене випадково вийшло.

— Але ж, Біллі, ти мені вже давно казав, що бокс виснажує людину. Ти ж саме тому й покинув його і почав візникувати.

— Ні, цей бокс не такий,— відказав він.— Цей бокс — забавка для мене. Я йому попущу до сьомого раунду не тому, що не впорався б раніше, ні,— але треба публіку потішити за її гроші. Ну, звісно, я теж дістану зо двітри гулі й свічку під око. Але після цього я загилю його по щелепі, й капець! А тоді ми з тобою спакуємося і наступного ранку вирушимо. Ну, то що ти на це скажеш?

Два тижні по тому, в суботу ввечері Сексон, почувши, Що рипнула хвіртка, кинулася до дверей. Біллі виглядів стомленим. Волосся злиплося йому на голові, ніс був розквашений, одна щока підпухла, шкіра на вухах де-не-де обдерта, очі запливли кров'ю.

— Бий мене сила божа, коли не в'ївся мені в печінки цей хлопчина! сказав Біллі, кладучи Сексон у руку стовпчик золотих монет і садовлячи її до себе на коліна.— Він таки зух, як розійдеться. Хотів я приборкати його за сьомим раундом, а довелося потовктись аж до чотирнадцятого. Але тут я вже підловив його — щелепи в нього справді-бо тендітні. Він моторніший, ніж здавалося, і на другому раунді дав мені такого стусана, що я мусив далі вважати. Але щелепи таки має тендітні. Він беріг їх до чотирнадцятого раунду, а там уже я сказав своє слово.

А знаєш, я навіть радій, що ми з ним пововтузилися чотирнадцять раундів. Я зовсім не засапався. Раунди минали швидко, і ноги мої були, мов залізні. Я вистояв би н сорок раундів. Я-то мовчав, але знаєш, відколи Чікагське Страхіття наклав мені тоді, я трохи втратив віру в себе.

— Дурниці! — обурилася Сексон.— А твій бокс, боротьба й перегони в Кармелі,— хіба то абищо?

_ Ні,— переконано похитав головою Біллі.— Це різні речі. Там простісінька гра, там нічим не ризикуєш. Щоб перевірити себе, треба виступати смертним боєм, битися раунд за раундом з дужим натренованим боксером, і ось якщо тоді ти не захекаєшся, ноги твої не підкосяться, серце не лусне і в голові не заморочиться, то, виходить, ти ще дужий. Отож і я відчув, що маю ще силу в м'язах. І чуєш, Сексон,— я більше не хочу ризикувати на рнпгу. І так воно й буде. Кінець кінцем, легкі гроші — найтяжчі. Відтепер я торгуватиму кіньми, і ми з тобою вирушаємо в дорогу шукати місячної долини.

Наступного дня вдосвіта вони виїхали з Юкаї. Посум сидів між ними на передку, від хвилювання широко роззявивши рожеву пащеку. Спершу вони гадали податися відразу до моря, але дороги ще не встигли підсохнути після зимових дощів, тому подорожні звернули на схід до округи Лейк, далі па північ, через горішню частину долини Сакраменто і через гори до Орегону. Звідти вони повернуть на захід до узбережжя, де дороги тим часом підсохнуть, і можна буде берегом дістатися до Золотої Брами.

Земля зеленіла й квітла, і кожен вибалок поміж пагорбів здавався садом.

— Оце ж так! — осміхнувся Біллі, роззираючись.— Кажуть, що перекотиполе мохом не обростає, а ось ми вже обросли. Зроду не мав я стільки добра, хоч колись же не був перекотиполем. Хай йому чорт, таж навіть меблі були не наші! В чому ми стояли, те й мали!

Сексон нахилилася й торкнулась його руки, і він знав, що цей рух виявляє її кохання.

— Мені тільки одного шкода, що все це ти купив на свої власні гроші,— сказала вона.— А я до цього зовсім не доклала рук.

— Не доклала? Ти ж мін помічник, однаково, що секундант у боксі. Ти глядиш мого щастя іі здоров'я. Боксер не може боротися без доброго секупданта. Хай йому чорт, та хіба б же я був тут, якби не ти?! Ти мене підбила рушити в дорогу. Якби не ти, я б досі спився або теліпався на мотузці в Сан-Квеитіпі за те, що був би при-

бив якогось скеба абощо... А глянь на мене тепер. Глянь на цей жмуток зелененьких кредиток,— Біл поплескай себе по нагрудній кишені,— щоб купити коней хазяїнові. Маємо з тобою нескінченну відпустку, та й заробляємо не погано. І я ще один фах собі придбав — постачаю Оклен- дові коні.

Якщо вони побачать, що я щось тямлю на цьому ділі, а це таки правда,— то всі власники фрісківських стаєнь самі до мене набиватимуться. А це все завдяки тобі. Ти — мій Еліксир Життя, так, так... І якби Посум не лупав на нас очима, я б... А проте — байдуже, хай собі дивиться!

[нахилившись до дружини, Біллі поцілував її.

Дорога вгору слалася крута й кам'яниста, але перевал був легкий, і скоро вони почали спускатися в каньйон Блю-Лейк, що лежав серед ланів, геть-чисто заростих золотавим маком. На дні каньйону прослалася широка стяга води напрочуд синьої барви. А вдалині, за пасмом пагорбів, здіймалася синювата гірська вершина в осередді всього краєвиду.

Бонн завели розмову з приємним чорнооким чоловіком із сивими кучерями, в мові якого виразно чувся німецький акцент, а тим часом з високого гратчастого вікна швейцарського будиночка, що притулився над озером, усміхалася до них привітна жінка. Біллі напоїв коней трохи далі, біля гарненького заїзду, а балакучий господар вийшов до них і розповів, що він сам збудував свій заклад, але за планом того самого чорноокого добродія з сивими кучерями, що був, як виявилося, архітектор із Сан-Франціско.

— Пішли паші вгору, пішли вгору! — радів Біллі, пога-няючи коні звивистою гірською дорогою повз друге, ще синіше, озеро.— Ти помітила, що до пас інакше ставляться, відколи ми їдемо кіньми, а не сунемо пішки з клунками за плечима? Глянуть на Гезл та Геті, на Сек¬сон, на Посума, на твого чоловіченька, па цей розкішний фургон, та й беруть нас за мільйонерів на прогулянці.

Дорога поширшала. Обабіч тяглися обсаджені дубами розлогі пасовища, де паслася худоба. А тоді враз відкрилося перед ними озеро Клір, неначе внутрішнє море,— подмухи вітру з високих гір, на північних схилах яких ще білів сніг, збивали на ньому легку хвилю.

— Місіс Гезард не могла нахвалитися Женевським озером,— озвалася Сексон.— Але навряд, щоб воно було гарніше за це.

— Пригадуєш, той архітектор назвав цю місцевість Каліфорнійськими Альпами,— сказав Біллі. І коли я не помиляюсь, то онде попереду мріє Лейкпорт. Околиця тут зовсім дика, ніякої залізниці нема.

— І місячних долин теж,— докинула Сексон.— А проте тут дуже-дуже гарно.

— І влітку гарячіше, ніж у пеклі,— переконано заявив Біллі.— Ні, наш край лежить ближче до моря. Але однаково тут таки гарно... Усе мов намальоване! А знаєш, давай зупинимося десь тут надвечір і поплаваємо?..

Через десять днів вони прибилися до міста Вільямса в окрузі Колуза і вперше від якогось часу побачили знов залізницю. Біллі особливо зрадів їй, бо за фургоном ішло двоє чудових биндюгів, куплених для Окленда.

— Тут надто гаряче,— вирішила Сексон, дивлячись крізь мерехтливе від спекоти повітря на долину Сакраменто.— І секвой немає! І ні пагорбів, ні лісу, ні мансапіт, ні мадронів. Порожньо й сумнувато...

— Наче на тих річкових островах,— додав Біллі.— Земля плодюча до ката, але ж каторжної роботи коло неї! Це годиться для робочих шкап, а доброму бурлаці тут ніде й розваги собі знайти. Ні по рибу, ні на полювання, знай лиш роботу. Я б і сам працював, якби тут оселився.

Крізь спеку та куряву вони їхали Каліфорнійською долиною на північ і на кожному кроці натрапляли на паростки «нових» способів господарювання: великі зрошувальні канави, вже споруджені чи ще споруджувані лінії електрокабеля, що тяглися з гір, силу нових ферм на недавно огороджених невеликих ділянках. Великі господарства розпадалися. Проте чимало порослих кремезними дубами маєтків на п’ять і десять тисяч акрів ще залишалося, і від берегів Сакраменто вони тяглись аж до самого обрію у двигкому мареві розпашілого від сонця повітря.

— Грунт тут дуже родючий, а ні, то ці велетні так не розрослися б,— пояснив їм фермер, що господарював на ділянці в десять акрів.

Сексоп і Біллі саме звернули з дороги, щоб напоїти Гезл і Геті побіля його клуні. На більшій частині фермерових десятьох акрів розбуяв молодий садок, хоч багато землі було відведено під побілені курники та вольєри, де видніли сотні курей. Господар щось майстрував коло невеликої недокінченої будівлі.

— Купивши цю садибу, я взяв відпустку,— пояснив він,— і посадив дерева. Після цього повернувся працювати до міста, поки тут усе розчищували. Тепер я вже назавжди перебрався сюди і, скоро збудуємо будинок, пошлю по жінку. Вона в мене трохи нездужає, і тутешнє повітря буде їй корисне. Ми кілька років задля цього працювали не покладаючи рук.— Вій зітхнув на повні груди.— А тепер ми вже вільні.

Вода в жолобі нагрілася від сонця.

— Стривайте,— сказав фермер.— Не напувайте їх цими помиями. Ось я зараз напущу свіжої води.

Він відійшов під невеличку повітку, повернув електричний вимикач, і одразу загурчав мотор, завбільшки з ящик на садовину. П’ятидюймовий струмінь кришталевої води бризнув у неглибокий головний канал зрошувальної системи і численними рівчаками розлився по садку.

— Хіба не розкіш?.. Розкіш! Розкіш! — співучим голосом захоплювався господар.— Вода — це брунька і овоч! Це кров і життя! Гляньте-но сюди! Та проти цього золотим розсипам гріш ціна, а салун — то жахіття. Я знаю... Я... я ж сам був буфетник. Майже ціле життя був буфетник. Тим-то я й спромігся заплатити за ділянку. Я завжди ненавидів свою працю! Я народився па фермі й увесь вік мріяв повернутися до села. І ось я нарешті повернувся.

Він протер окуляри, щоб краще бачити свою любу воду, тоді схопив сапу й пішов уздовж каналу, відкриваючи входи в дальші бічні рівчаки.

— Такого чудного буфетника я зроду не бачив,— зауважив Біллі.— Я гадав, що він якийсь діловик. Певно, він працював у якомусь тихенькому готелі.

— Постривай завертати коні, я хочу з ним побалакати,— озвалася Сексон.

Господар повернувся назад, протираючи окуляри й не відводячи зачарованих очей від води. Сексон не довелося викликати його довго на розмову — слова полилися йому ще швидше, як вода з-під мотора.

— Піонери позаселяли цей край на початку п'ятдесятих років,— сказав він.— Мексіканці так далеко ніколи не заходили, отож ця земля була урядова. Кожен діставав ділянку в сто шістдесят акрів. І яких акрів! Віри не ймеш, коли чуєш, скільки пшениці тут збирали з одного акра! А потім сталися зміни. Хто тямкіший і витриваліший з піонерів, ті утримали свої ділянки й приєднали до них землі сусідів. Адже треба багато ділянок збити докупи, щоб утворилися такі величезні ферми, як тут бувають. Тож невдовзі дрібних ферм залишилося дуже мало.

— їм не повелося в грі,— згадала Сексон Голові слова.

Фермер кивнув головою і повів далі.

— Старите покоління мізкувало, як би набути землі, та побільше, ставило великі стодоли та осібняки, викохувало садки та квітники. А молодь, розбещена достатками, подалася до міста розтриндити їх. В одному старі й молоді сходилися: і ті, й ті щосили виснажували грунт. Рік у рік вони збирали казкові врожаї і не дбали за землю. Лишився після них голий виснажений грунт. Великі ділянки землі перетворилися мало не на пустелю.

Тепер, хвалити бога, цим величезним маєтностям настав край, і натомість прийшли ми, дрібні фермери. Небагато років мине, і всю долину поділять на отакі ділянки, як у мене. Бачите, що ми робимо? Знесилену землю, що вже перестала родити пшеницю, ми зрошуємо, доглядаємо як

слід і ось маємо!

Ми здобули воду з гір і з-під землі. Недавно я читав дещо на цю тему. Життя потребує харчів, а всякі харчі потребують води; щоб виростити фунт рослинної їжі, треба тисячу фунтів води; на один фунт м яса треба десять тисяч фунтів води. Скільки води випиваєте ви на рік? Близько тонни. Але з'їдаєте з двісті фунтів городини і стільки ж м'яса, а це означає, що за рік ви споживаєте сто тонн води в городині й тисячу тонн у м ясі. Тобто щоб прохарчувати рік таку, скажімо, маленьку молодичку, як ви, треба тисячу сто одну тонну води.

— Нівроку!..—тільки й спромігся промовити Біллі.

— Бачите, якою мірою людність залежить від води,— провадив екс-буфетннк.— Ми відкрили тут невичерпні підземні запаси води, і небагато років мине, як цю долину заселиться густіше, ніж Бельгію.

Зачарований п'ятидюймовою цівкою води, що била з землі і поверталася до неї назад, покірна волі мотора,

фермер забув про все навколо й навіть не помітив, як фургон від'їхав.

— І він би то споював людей?! — чудувався Біллі.— Та він же тільки па воду годен людей навертати, а не на горілку!..

— Аж любо подумати: стільки чистої води і стільки щасливих людей, що тут оселяться!..— зауважила Сексон.

— Але це все-таки не місячна долина,— засміявся Біллі.

— Ні,— відповіла вона.— Місячну долину не треба буде зрошувати, хіба що люцерну чи які інші трави. Нам треба, щоб вода сама з-під землі била й розливалася струмочками по всій садибі, а на межі наших володінь щоб була гарна річка...

— І щоб водилися в ній пструги,— підхопив Біллі.— І щоб верби та всілякі інші дерева росли берегами, щоб були шкалубини в кам'янистому дні, звідки того пструга викурювати, і глибини, щоб там поплавати іі попіриати. І щоб на водопій прилітали зимородки, прибігали трусики й, може, олені.

— І жайворонки щоб співали над луками,— додала Сек-сон.— Голуби щоб воркували па деревах. У нас обов'язково мусять бути голуби. 1 великі сірі білочки.

— Еге ж, ця місячна долина має бути нічогенька,— міркував уголос Біллі, батогом зганяючи муху з коня.— Гадаєш, ми її таки знайдемо?

Сексон упевнено кивнула головою.

— Так само, як євреї знайшли обітовану землю, мормони — Юту, а піонери — Каліфорнію. Пам'ятаєш, яку нам дали останню пораду, коли ми покидали Окленд? «Хто шукає, той знаходить».

РОЗДІЛ XV

Все далі на північ розквітлими хвилястими ланами котився фургон, запряжений парою гнідих коней із світлими гривами й хвостами. Проминули округи Колузу, Глен, Тегаму, Шасту, спинялися в містах Вілоуз, Ред- Блаф, Редінг. Біллі навідувався до багатьох ферм, але купив тільки троє коней. Поки він з чоловіками оглядав табуни, Сексон балакала з жінками. Щораз більше вона впевнювалася, що не тут треба шукати місячної долини.

Під Редінгом вони на поромі перебралися через Сакраменто і цілий день втомно плуганилися горбами й рівнинами. Спека стояла нестерпна, дерева та кущі посохлії й поникли. Потім вони вернулись до Сакраменто, побачили там великі сталеливарні Кенета і зрозуміли, від чого це гине рослинність.

Вибравшись із заводського містечка, де маленькі будиночки ліпилися над краєм стрімкої кручі, вони широкою шосейною дорогою піднялися впродовж кількох миль і спустилися в каньйон Сакраменто. Дорога, прорубана в скелястій стіні каньйону, зробилася тут така вузька, що Біллі потерпав на саму думку, щоб їм не зіткнутися з зустрічним екіпажем. Глибоко внизу річка пінилася й клекотіла, перекочуючись через кременисті мілизни, або шалено розбивалася об скелясті брили й валуни і гнала свої води до широкої долини, що її подорожні залишили позаду.

Там, де шлях ширшав, Сексон брала віжки, а Біллі йшов поруч, щоб легше було коням. Сексон наполягала іти пішки по черзі, і, коли він зупинив запряг на крутому схилі, і вона стала перед кіньми, пестячи їх і підбадьорюючи, Біллі просто очей не міг відвести від своїх чудових коней та розпашілої жіночки, такої гарненької і стрункої в її золотисто-брунатному вельветовому костюмі, із-під укороченої спіднички якого видніли заокруглені обриси ніг у брунатних гетрах. Йому бракувало слів від щастя. А коли його щасливий погляд зустрівся з таким же поглядом Сексон і мов легенька імла заволокла на мить її щирі очі, він відчув, що мусить щось сказати, а ні, то задихнеться.

— Ах ти, дитя моє! — вигукнув він.

Сяючи лицем, вона відповіла:

— Ти сам дитя моє!

Одного разу вони заночували у глибокому яру каньйону, де притулилося фабричне сільце. Якийсь беззубий дідок підійшов до них, подивився вицвілими очима на їхній дорожній обладунок і запитав:

— Ви ЩО — кумедіянти?

Бонн поминули Касл-Крегс, що велично пломенів своїми бастіонами на тлі дрімливої блакиті неба. В одному з лісистих каньйонів вони вперше побачили вдалині рожевувату й покриту снігом вершину гори Шасти, що супроводила їх цілі дні. Крутий узвіз дороги, несподіваний

поворот, і Шаста знов і знов з’являлася перед ними, все так само далеко, тільки що тепер видніли обидва її шпилі і їхні іскристі під сонцем льодовики. Дні збігали за днями, миля за милею мандрівці підбивалися вгору, і Шаста кожного разу інакшою вимальовувалась перед ними, покрита літніми снігами.

— Чисто кіно тобі в небі,— зауважив кінець кінцем Біллі.

— О, тут так гарно,— зітхнула Сексон.— Але місячних долин тут нема.

Вони натрапили на ціле море метеликів, що кілька днів устеляли їм оксамитно-коричневого пеленою дорогу. Здавалося, наче сама дорога знімається вгору з-під носа у коней, коли ці метелики безгучно злітають у повітря, сповнюючи його безгучним тремтінням крилець; вітрець розвівав їх хмарамп темно-рудявих сніжинок та купами прибивав до типів, і зносила їх із собою вода зрошувальних канав уздовж дороги. Гезл і Геті незабаром призви¬чаїлися до метеликів, тільки Посум безупинно гавкав на них.

— Чи бачена річ, щоб коні могли розганяти метеликів з дороги? — жартував Біллі.— Це ще на півсотні доларів підвищить їхню ціну.

— Стривайте, ось доберіться-но в долину річки Роуг, що в Орегоні,— казали їм люди. — Там достеменний рай — підсоння благодатне, краєвиди, садки... Ці садки дають у них двісті відсотків прибутку, а земля іде по п’ятсот доларів за акр.

— Еге ж,— промовив Біллі, від’їхавши настільки, що його не могли вже почути.— Це трохи занадто для наших шлунків.

А Сексон відповіла:

— Не знаю, як щодо яблук у місячній долині, але знаю, що вона дасть нам десять тисяч відсотків щастя на капітал, що складається з Біллі, Сексон і таких собі Гезл, Геті та Посума.

Переїхавши округу Сіскіго і подолавши високі гори, вони дісталися до Ешленда й Медфорда і отаборилися над бурхливим Роугом.

Тут прегарно й розкішно,— заявила Сексон.— Але це не місячна долина.

— Ні, це не місячна долина,— погодився Біллі.

Розмова ця велася ввечері напередодні того дня, коли

Біллі впіймав на гачок здоровезну рибину. Стоячи по шию в крижаній воді річки, він понад сорок хвилин змагався з тією рибиною, аж поки йому пощастило намотати волосінь. Нарешті з переможним криком команча вискочив він на берег, тягнучи свою здобич за жабри.

— «Хто шукає — той знаходить»,— пророче вирекла Сексоп, коли вони проїздили північніше від перевалу Гранта, прямуючи все на північ через горн та родючі долини Орегону. .

Одного вечора — це було над річкою Ампквою Біллі налагодився здирати шкуру з першого оленя, що він забив на своєму віку. Підвівши погляд на Сексоп, він промовив:

— Якби я не знав Каліфорнії, то кращого за Орегоп
краю і не шукав би на світі.

А ввечері, наївшись оленини, він запалив цигарку, спер¬ся на лікоть і зауважив:

— А може, місячної долини взагалі нема. Але як і нема, то що з того? Ми можемо так шукати усе наше життя. Кращого мені й не треба. _

— Ні, місячна долина існує,— впевнено відказала Сексон.— І ми її знайдемо. Ми її мусимо знайти. Адже ж вічно так блукати не можна, Біллі, бо тоді в нас не буде ні маленьких Гезл, пі маленьких Геті, ні маленьких... Біллі...

— Ні маленьких Сексон,— докинув він.

— Ні маленьких Посумів,— похапцем додала вона, кивнувши головою й ніжно простягаючи руку до фокстер’єра, що захоплено обгризав оленячу кістку. У відповідь почулося сердите гарчапня, і зуби собачати мало не вхопили її за пальці.

— Посум! — докірливо скрикнула Сексон, удруге простягаючи до нього руку.

— Облиш! — застеріг її Біллі.— Це понад його силу. Він зараз може й справді хапнути за руку.

Посум ще дужче загарчав, міцно вп'явся зубами в кістку і тільки поблискував люто очима, аж настовбурчилася
йому шерсть на загривку.

— Справжній пес і не повинен віддавати своєї кістки,— обороняв його Біллі.— Інакшого пса я б і не хотів тримати. _

— Але ж це мій Посум,—запротестувала Сексон.—
І віп любить мене більше за якусь обгризену кістку. 1 вій

повинен слухати мене... Посум, ану віддай цю кістку! Зараз же віддай, чуєш?

Вона несміливо простягла руку; гарчання погрізнішало, і собача клацнуло зубами.

— Кажу ж тобі — це інстинкт,— доводив Біллі.— Він тебе любить, але відступитись — понад його силу.

— Він має право захищати свою кістку від чужих, але не від своєї матері,— наполягала Сексон.— Я примушу його, щоб віддав.

— Фокстер'єри легко розпалюються, Сексон. Ти доведеш його до люті.

Проте Сексон затялася па своєму і підняла з землі дрючка.

— Ану віддай мені кістку, чуєш?

Дрючок справив враження: собака загарчав аж мало не скажено. Він знову клацнув зубами й припав усім тілом до своєї кістки. Сексон занесла дрючка над головою — і нараз Посум відскочив від кістки, перекинувся на спину, задер догори лани, вуха прищулив, і в очах у нього заблищали покора й благання.

— Боже, оце так так,— вражено прошепотів Біллі.— Ти тільки глянь! Він віддає тобі па поталу своє тіло, всього себе, і немов каже: «Ось я. Наступи на мене. Вбий мене. Я люблю тебе, я твій раб, але я пе можу не боронити своєї кістки. Мій інстинкт дужчий за мене. Вбий мене — але це було над мою силу».

Сексон розчулилась. Із слізьми на очах вона схилилася й узяла собача на руки. Посум аж нетямився — вій повискував, дрижав, вигинався, звивавсь, лизав їй обличчя, і все це благаючи прощення.

— ОЙ серце золоте й рожевий язичок,— наспівувала Сексон, притискаючи лице до ніжного тремтячого клубочка життя.— Мамі так шкода! Вона прохає пробачення. Вона більш ніколи тебе так не мучитиме. На, на, мій любенький! Бачиш? Ось твоя кісточка! Бори її!

Вона поставила песика на землю, але він усе не важився брати кістку, а тільки дивився на Сексон, шукаючи в її очах підтвердження дозволу, і ввесь дрижав від внутрішньої боротьби між повинністю та бажанням. Тільки тоді, коли Сексон удруге сказала, що все гаразд, і кивнула йому головою, підступив він до кістки. Одначе за хвильку він нараз стрепенувся і запитливо глянув па Сексон. Сексон ще раз кивнула й усміхнулася, і Посум,

задоволено зітхнувши, припав до неоціненної оленячої кістки.

— Твоя Мерсідіз мала слушність, що люди гризуться за роботу, як пси за кістку,— помалу промовив Біллі.— Це — інстинкт. Я так само не міг стриматись, щоб не тріснути скеба в зуби, як оце Посум не міг не кидатись на тебе. Пояснити цього не можна.

Що вже людині судилося, так воно й буде. Як уже хтось робить щось, то так йому й судилося,— байдуже, чи може він це пояснити, чи ні. Пригадуєш, Гол ніяк не міг пояснити, чого він кинув ціпка Макманусові під ноги на тих змаганнях. Що людині судилося, так воно й буде. Оце й усе, що я зиаю. Я ось не мав ніякої причини накидатись на нашого пожильця, Джіммі Гармона. Він хлопець порядний, чесний. А отже мені це просто судилося зро¬бити, бо й страйк провалився, і па душі в мене було так гірко, що й не сказати. Я тобі не казав, але, знаєш, ми з ним бачилися після в'язниці, коли мої руки трохи загоїлися. Я пішов до залізничного депо, діждався, поки він звідкись там повернувся, і перепросив його. А чому я перепросив? Хто його зна,— мабуть, з тієї самої причини, з якої й помотлошив його. Мені так судилося зробити, та й уже.

Отак Біллі розводився повсякденними словами про природу життя, сидячи над річкою Амнквою, поки Посум доводив те саме своїми міцними зубами, пожадливо вгризаючись в оленячу кістку.

РОЗДІЛ XVI

З Посумом, що сидів поруч неї на передку, в'їздила Сексон до міста Розберга. Вона пустила коні ступою. До задка фургона було прив'язано двоє молодих робочих коней. За ними йшло ще шестеро, а ззаду на дев'ятому коні їхав Біллі. З Розберга всіх цих коней він мав відрядити до Окленда.

В долині Ампкви вони вперше почули приповість про білого горобця. Розповів їм її літній здоровань фермер. Ферма його була зразок доброго ладу й порядку. Від фермерових сусідів Біллі почув згодом, що статки його сягають чверті мільйона.

— Ви чули історію про фермера й білого горобця? — спитав за обідом господар у Біллі.

— Вперше в житті взагалі чую про білого горобця,— відповів Біллі.

— Вони й справді рідко трапляються,— визнав фермер.— Ось послухайте цю історію. Був собі фермер, якому не таланило в господарстві. Все в нього йшло не гаразд, аж ось одного разу почув він про чарівного білого горобця. Казали, що той горобець вилітає тільки на світанні і що хто потрапить спіймати його, тому фермерові пощастить у всіх його замірах. Другого дня наш фермер устав рано-рано, ще й на світ не благословлялося, і почав чекати на того горобця. І знаєте, отак він уставав не раз і не два, а цілі місяці, але навіть хвоста горобиного не побачив.— Господар похитав головою.— Він так і не знайшов того горобця, зате завважив стільки хиб у своєму господарстві і так багато почав докладати праці, чекаючи на біле пташеня, що незабаром його ферма стала на ноги, він виплатив заставне і завів собі поточний рахунок у банкові.

Рушивши з полудня в дорогу, Біллі поринув у глибоку задуму.

— О, я добре второпав, куди він хилить,— промовив він, нарешті.— А все ж таки я не згодний. Звісно, ніякого білого горобця взагалі не було, а суть у тому, щоб рано вставати й працювати щосили,— це я відразу второпав. 1 все-таки, Сексон, якщо в цьому фермерське життя, не хочу я ніякої місячної долини. Життя не для тяжкої роботи. Працювати не розгинаючи спини можна й у місті. Яка-бо різниця? Для себе ти маєш лише нічний відпочинок,— а яка втіха з життя уві сні? І де не спати — однаково. То вже ліпше подохнути, аніж отак працювати до нестями! Про мене в мандрах куди любіше: там оленя підстрелиш, а то пструга зловиш, полежиш собі горілиць у затінку, посмієшся й побавишся з тобою і... ну, й поплаваєш уволю. Я ж від роботи ніколи не огинався, ти знаєш. Тільки одна річ — поробити в міру, і зовсім інша — дороблятися до нестями.

Сексон цілком була з ним згодна. Вона оглядалася назад на роки, що пройшли в тяжкій праці, і порівнювала їх із теперішнім їхнім безжурним життям у мандрах.

— Ми не хочемо багатства,— сказала вона.— Хай хто хоче ловить собі білих горобців на островах Сакраменто

чи в тих зрошуваних долинах. Якщо ми в нашій місячній долині вставатимемо рано, то тільки, щоб послухати пташиний спів і поспівати разом з пташками А якщо іноді ii попрацюємо тяжко, то тільки, щоб мати більше вільного часу на розваги. Коли ти підеш плавати, я піду . _ ’

І ми так тяжко битимемо байдики, що робота нам буде за наймилішу розвагу.

- Я вже, здається, висох, як таранька!..- заявив Біллі, витираючи рясний піт із засмаглого чола.- А може, нам рушити до узбережжя?

Вони звернули на захід, подавшись униз дикими гірськими проваллями. Дорога була така небезпечна, щ протягом сімох миль вони побачили десять розбити автомобілів. Біллі не хотів заганяти кобил і незабаром зупинилися перепочити біля бурхливого потоку, звідки одразу ж виловив двох пстругів. На тому самому місці й Сексон виловила здорового пструга. Вона звикла пстругів у дев’ять-десять дюймів завдовжки, і коли відчула що на гачок начепилось щось велике, аж скрикнула з подиву. Біллі підійшов до неї допомогти. За кілька хвилин, розпаленівши лицем і збуджено сяючи очима, Сексон обережно витягла свою здобич з води на сухий пісок. Але тут рибина зірвалася з гачка й шалено зашарпалася, навалилася на неї тілом і схопила її руками

— Шістнадцять дюймів,- констатував Біллі, коли вона гордовито піднесла до нього пструга.- Стривай, щозбираєшся з ним робити?

— Змити пісок, звичайно,— відповіла Сексон.

— Краще поклади його в кошик,— порадив він і став мовчки дивитися, що буде далі.

Сексон схилилася над річкою і опустила розкішну рибину у воду. Нараз пструг ударив хвостом, Сексон конвульсійно здригнулась, і риба втекла на волю.

— Ой! — вирвалося в Сексон.

— Що знайдеш, з рук не випускай,—пророк Біллі.

_ Не велике лихо,— відтяла вона.— Все одно ти кого здоровенного пструга ще зроду не вловив. _

— Куди нам до таких мастаків, як ти... протягну Біллі.— Адже ж ти мене впіймала, хіба ні.

— То ще не знати,- відповіла вона.- А може, то було так само, як з тим чоловіком, що ловив пстругів у невід-

повідний сезон. Коли його заарештували, він заявив, що робив так задля самооборони.

Біллі наморщив чоло, але не зрозумів.

— Пструг, мовляв, накинувся на нього,— пояснила вона.

Біллине обличчя розпливлося в усмішці.

— А ти мене добре підшкильнула,— озвався він за чверть години.

Небо затягли хмари, і над річкою Кокіл па подорожніх зненацька насунув туман.

— Х-ху! — радісно скрикнув Біллі.— Яка розкіш! Я його всмоктую, як суха губка. Досі я ще ніколи такне тішився з туману!

Сексон простягла руки вперед, немов силкуючись обійняти туман, а тоді почала робити плавальні рухи, ніби купалась у сірій млі.

— Я й не гадала, що сонце може мені надокучити,— сказала вона.— Але останнім часом воно вже надто нам допікало.

— Еге ж, відколи ми в долині Сакраменто,— згодився Біллі.— Надміру сонця — це зле, я вже по собі знаю. Сонце — наче вино. Чи ти помічала, як приємно стає на душі, коли воно нараз визирне з-поза хмар після тижня негоди? Таке сонячне світло проймає тебе, як чарка віскі,— по всьому тілі розливається тепло. І знову ж таки, як наплаваєшся — хіба не розкіш погрітися па сонці? А все через те, що ти вихилиш чарчину сонячного коктейлю. Але, даймо, ти прокачалася па піску годин зо дві. Тоді вже воно тобі не так смакуватиме. Тіло стане якесь розбите, ти насилу вдягатимешся, насилу доволочиш ноги додому, немов усе життя з тебе видушено. А від чого таке? Бо це наче похмілля: ти перепилася сонця і тепер мусиш розплачуватись. Оце так воно. Тому найкращий той клімат, де бувають тумани.

— Ну, то, виходить, ми пиячили кілька місяців поспіль, а тепер протверезимося,— сказала Сексон.

— Звісно. І знаєш,— у такому кліматі я за один день можу зробити дводенну роботу. А глянь на кобил — і вони, бігме, повеселішали!

Марно Сексон виглядала своїх улюблених секвой серед

соснового лісу. У місті Бендоні їм сказали, що вони знайдуть їх тільки у Каліфорнії.

— Тобто ми забралися занадто на північ,— вирішила Сексон.— Наша місячна долина, очевидячки, десь на півдні.

і вони подалися на південь — уже значно гіршими дорогами. Проїхавши молочарський край Ланглуа та густий сосновий бір, вони дісталися до Порт-Орфорда, де Сексон назбирала па березі блискучих камінчиків — агатів, а Біллі виловив величезну тріску. В цій дикій околиці ще не було залізниць, і щодалі на південь ставало все глухіше. Біля Голд-Бічу над Тихим океаном вони спіткали свою давню знайому, річку Роуг, і переправилися через її гирло поромом. Місцевість робилася щораз первобутніша, дороги — гірші, і лише де-не-де, далеко одна від одної, самотіли ферми й поруби.

Тут не було ані азіатів, ані європейців. Рідке населення складалося з перших осадчих та їхніх нащадків. Багато старих жінок, з якими Сексон заводила розмову, пам’ятали переїзд через прерії у фургонах, що їх тягли натруджені воли. Піонери простували все на захід, аж доки не загородив їм дороги Тихий океан. Тут вони повикорчовували собі ділянки, збудували прості оселі й лишилися жити. Вони забралися на самий Далекий Захід. Стародавній їхній побут мало змінився. Залізниць тут не було. Жоден автомобіль не відважився досі проїхати цими небезпечними дорогами. Зі сходу їх відділяли від густозаселених внутрішніх долин дикі гори Коуст-Рейнджу — рай для мисливців, як оповідали Біллі; хоча, про нього, то й тієї дичини, що йому трапилася дорогою, було по-достатком для раю. Хіба ж не пощастило йому підстрелити чудового крислатого оленя, не злазячи навіть з передка, а лиш передавши віжки Сексон?

Підіймаючись вузькою дорогою через незайманий ліс на південь від Голд-Бічу, вони почули далеко попереду калатання дзвіночків. Проїхавши ще ярдів із сто вперед, Біллі побачив достатньо широке місце, щоб розминутись, і зупинив коней. Тим часом веселі дзвіночки швидко наближалися згори до них. Долинув скрип гальма, глухе цокання кінських копит, різкий вигук погонича й жіночий

сміх. _

— Ото спритно правує! — пробурмотів Біллі.— Схиляюся перед ним, хто б він не був,— отак мчати по такій

дорозі!.. Чуєш, чуєш! Та й міцні ж гальма!.. Гех! Ну н уміє ж, до ката!.. А які в них ресори, Сексон,— які ресори!..

З-за повороту дороги крізь дерева промайнули бистрі копита гнідої четверні й високі колеса невеликої брунастої двоколки.

Потім з-за ближчого повороту показалася передня пара коней, екіпаж зробив широку дугу, і за мить уся четверня понеслася просто на Робертсів, прогуркотівши по вузькому дерев'яному містку. На передку сиділи чоловік і жінка; за ними — японець у полоні численних валіз, вудочок, рушниць, сідел та друкарської машинки, а над ним здіймався ореол хитромудро прив'язаних до двоколки оленячих і лосячих рогів.

— Та це ж Гастінгси! — скрикнула Сексон.

— Го-го! — згукнув Гастінгс, спускаючи гальмо й зупиняючи коней.

Посипалися градом привітання, належна пайка яких припала і японцеві, знайомому Сексон і Біллі ще з «Блукача».

— Це вам не острови Сакраменто, еге ж? — звернувся Гастінгс до Сексон.— У цих горах самі лише давні американські піонери. Т люди тут зовсім не змінилися. Як каже Джон Фокс-молодший *, вони наші сучасні предки. Наші прадіди були, певно, як дві краплі води схожі на них.

Гастінгси розповіли про свою довгу подорож. Вони вже два місяці в дорозі й мають простувати все на північ — через іптатп Орегон та Вашінгтон до кордонів Канади.

— Звідти ми відішлемо наших коней пароплавом, а самі повернемося залізницею,— закінчив Гастінгс.

— Але як отак гнати, то досі ви мали б уже бути багато далі,— критично зауважив Біллі.

— А ми часто зупинялися,— пояснила місіс Гастіпгс.

— Ми побували у Гупському заповіднику,— сказав її чоловік,— потім спустилися човнами по річках Тріниті й Кламат до океану. А зараз повертаємося, перебувши два тижні у справжніх нетрях округи Кері.

— Неодмінно там побувайте,— додав Гастінгс.— Нині ввечері ви дістанетеся до Гірського ранчо. А звідти можна звернути просто туди. Доріг, щоправда, там немає, вам доведеться полишити в когось коней. Але зате дичини!.. Я підстрелив п'ятьох гірських левів і двох ведмедів, не кажучи вже про олені. І, знаєте, там є невеликі табуни

лосів... Ні-ні, лосів я не стріляв — це заборонено законом. Ці роги я купив у старих мисливців. Я вам усе зараз розповім. . .

Поки чоловіки розмовляли між собою, місіс Гастінгсі Сексон теж не гаяли часу.

— Що, знайшли свою місячну долину? — спитала письменникова дружини па прощання.

Сексон похитала головою.

— Ну то ще знайдете, якщо добре шукатимете. І обов'язково завітайте до Сономської долини й до нашого ранчо. Якщо ви доти її не знайдете, ми щось надумаємо.

За три тижні, вполювавши ще більше, ніж Гастінгс, гірських левів та ведмедів, Біллі виїхав з округи Кері й перетяв кордон Каліфорнії. Сексон знову побачила секвойї. Ллє ці дерева були просто неймовірні. Біллі зупинив коней, скочив на землю й обміряв кроками окружність

однієї секвойї.— Сорок п'ять стіп,— заявив він.— Отже, п'ятнадцять у перетині. Й усі вони такі, тільки ще більші. Ні, ось одне потонше. Тільки дев'ять стіп у перетині. Л заввишки вони в сотні стіп!

— коли я помру, Біллі, поховаєш мене у гаю з секвой,— промовила Сексон.

— А я не дозволю тобі померти раніше за мене! обурився він.— Крім того, ми напишемо в своєму заповіті, щоб нас обох там поховали.

РОЗДІЛ XVII

Воші верстали дорогу на південь уздовж узбережжя,— полювали, ловили рибу, плавали й купували коней, яких Біллі відсилав на каботажних пароплавах до Окленда. Проїхали через Дель-Норте й Гамболт, через Мендосіно й так добувалися до Сопоми — кожна ця округа була більша за цілий східний штат; продиралися крізь велетенські ліси, перебиралися через незчисленні гірські річки, мішали безліч родючих долин. І всюди Сексон шукала своєї місячної долини. Деінде все, здавалося, підходить, аж ні бракує залізниці, або ж мандронових чи манзанітових дерев, а найбільше пригнічували тумани.

— Подеколи ж нам треба сонячного коктейлю,— казала вона Біллі.

— Еге ж,— погоджувався він. — Як забагато туману, то можна й розкиснути. Нам треба, щоб було і так і сяк — золота серединка, ТОЛІ доведеться податися трохи в глиб країни.

Стояла вже осінь. Вони звернули від Тихого океану біля старого форту Рос і в'їхали в долину річки Рашн, далеко нижче від Юкаї, і подалися па Казадеро та Герневіль. У Санта-Розі вони забарилися, поки Біллі відсилав коней, і виїхали тільки пополудні, попрямувавши на південний схід до Сономської долини.

— Мабуть, до Сономи доберемося аж проти ночі,— зауважив Біллі, міряючи оком сонце. — Це місце зветься долина Бенет. А як перехопимося через перевал, буде Глен-Елен. Долина нічогенька, ге? Та й ота гора над нею теж.

— Гора непогана...— погодилася Сексон. — Але ось ці пагорби якісь голі. І я зовсім не бачу великих дерев. Великі дерева ростуть тільки на доброму грунті.

— О, я ж зовсім не кажу, що це місячна долина. А все-таки, Сексон, ця гора хоч куди. Ти тільки глянь, яким лісом вона поросла. Закладаюся, що там є й олені.

— Цікаво, а де ми будемо зимувати? — зауважила Сексон.

— Знаєш, я саме допіру про це думав. Хочеш, перезимуємо в Кармелі? Марк Гол повернувся туди, Джім Гезард теж.

Сексон кивнула.

— Тільки тепер ти вже не ходитимеш на поденне.

— Авжеж, ні! За доброї години ми зможемо їздити скуповувати коні,— лице Біллі сяяло самовдоволенням.— А якщо там буде той ходак-поет з Мармурового Будинку, я поміряюся з ним кулаками на згадку тієї прогулянки, коли він мало не всю душу з мене висотав...

— О! О! — скрикнула Сексон.— Гляпь, Біллі! Глянь!

З-за повороту дороги виїхала одномісна бідка, запряжена гнідим жеребцем, що мав світлу гриву й хвоста. Хвіст його мало не волочився по землі, а густа грива лежала хвилями. Жеребець почув кобил і зупинився, закинувши голову, а світла грива війнулася йому на вітрі. Тоді він нагнув голову, аж торкаючись розпаленими ніздрями колін, і між гострих вух проступив вигин його напрочуд дужої шиї. Чоловік, що їхав тою бідкою, сіпнув віжки і звернув круто вбік, а жеребець знову закинув голову

й закусив вудила. Його великі очі, мов синяве скло, блищали й іскрились, і Біллі міцніше натиснув великим пальцем па віжки й теж збочив. По тому він підніс руку. Незнайомець, від'їхавши на безпечну відстань, зупинився й через плече заговорив з Біллі про ваговозів.

Виявилося, що це його власний жеребець і звати його — Барбароса, а що сам він з Санта-Рози.

— Звідси до Сономської долини дві дороги,— пояснив він.— Коли на перехресті ви звернете ліворуч, то доїдете просто до Глен-Елена повз шпиль Бенета, ого, бачите,він.

Поміж положистих ланів, із яких уже було зібрано урожай, шпиль Бенета підносився фортецею в гарячому промінні сонця, спираючись на бастіони менших гір біля свого підніжжя. Схили пагорбів і гір були голі й випалені, проте це вже була прекрасна, золотиста засмага Каліфорнії.

— Дорога праворуч так само доведе вас до Глен-Елена, тільки вона крутіша й довша. Але вашим кобилам, здається, вона не завадить.

— А який з цих шляхів гарніший? — спитала Сексоп.

— Звичайно, той, що праворуч,— відповів чоловік.— Там і гору Сопому побачите,— дорога її обминає і проходить через Куперс-Гроув.

Попрощавшись із ним, Біллі не відразу зрушив з місця, і він, і Сексон ще довго повертали голови назад, милуючися збудженим Барбаросою, що мчав бідку до Санта-Рози.

Еге ж,— промовив Біллі.— Хотілося б мені побувати
тут навесні.

На перехресті Біллі нерішуче позирнув на Сексон.

Ну, що з того, коли вона й довша? — відповіла па
його погляд Сексон.— Ти тільки глянь, яка краса, яка зелена гущавина! І я певна, що десь тут у каньйонах росте й секвойя. Хто його зна,— але, може, неподалік звідси й місячна долина? Гріх прогавити її заради того, аби виграти півгодини.

Вони звернули праворуч, звідки одразу простяглися ланкою крутезні пагорби. Наближаючись до гори, вони помітили, що в цій місцевості води подостатком. Уздовж дороги бігла гірська річка і, хоч виноградники на схилах пагорбів пожовкли від літньої снеки, довкола будиночків у вибалках та на рівнині росли широковіті дерева.

— Знаєш, це, може, й смішно, але я вже починаю любити цю гору,— зауважила Сексон.— І мені здається, що я вже її давно знаю і бачила, бо тут навколо все таке гарне!..

Вони переїхали через міст. Дорога круто повернула, і враз їх пойняло якоюсь таємничою прохолодною сутінню. Навкруги них гордо підносились угору секвойї. Землю встеляло рожевим килимом осіннє листя. Де-не-де крізь густий присмерк цідився струмінь сонця, просвітлюючи похмурість лісу. Між деревами звивалися в глушину вабливі стежки, що приводили до затишних куточків, де колони червоних стовбурів сходилися в кола над могилами своїх предків, і лише діаметри кіл, якими вони росли, свідчили про титаничні розміри цих предків.

За переліском дорога звійнулася вгору до перевалу, що виявився тільки одним з підступів до гори Сономи. Далі їхали через хвилясте нагір'я й неглибокі вільготні провалля та каньйоии, густо вкриті лісом. В деяких місцях дорога була зовсім вогка й в'язка від сусідніх джерел.

— Ця гора паче губка,— сказав Біллі.— Зараз кінець сухого літа, а тут усюди вільгота.

— Я знаю, що ніколи раніше тут не була,— міркувала вголос Сексон.— Ллє все тут таке мені знайоме!.. Мабуть, я вві сні його колись бачила... А ось і мадронові дерева! Цілий гай! І мансаніти! Мені здається, немов я повертаюся додому... Біллі, а що, коли це справді наша долина?

— Що приліпилася до гірського схилу? — осміхнувся він.

— Ні,— може, й пі. Я хочу сказати,— а може, це шлях до нашої долинм? Бо шлях... усі шляхи до нашої долини мають бути чудові... І ще... я вже бачила все це, я спила ним...

— Тут таки чудово,— щиро згодився Біллі.— Я б не віддав і чверть милі цього краю за цілу Сакраментську долину з усіма її островами — та ще річкою на додачу. І я не я, якщо й оленів тут немає! А де є джерела, там є й річки, а отже, і пструги.

Вони поминули простору фермерську садибу з вигідним будинком та добрими клунями й хлівами і, проїхавши попід зеленою аркою дерев, вибралися на поле, що сповнило Сексон безмежним захватом. Воно простелилося легкою западиною по схилу гори над дорогою, зливаючись на обрії з лісом. Поле блищало, мов червлене золото в над-

вачірнім сонячнім промінні, а посеред нього росла самітна секвойя з обпаленою короною — правдиве тобі орле гніздо. Зелена гущавина доходила вгорі аж до самої, як їм здавалося, вершини; але, проїхавши далі й обернувшись востаннє на «своє поле», як вона сказала, Сексон побачила, що справжня вершина Сономи аж ген далеко, а гора за полем — то тільки невеличка її віднога.

Просто перед собою і праворуч поміж стрімчастих гірських хребтів, прорізаних глибокими зеленими каньйонами, а нижче вкритих садками й виноградниками, вони вперше побачили Сономську долину і пасмо диких гір за нею зі сходу. Ліворуч розбігалися смугами золоті пагорби й видолинки. Далі на північ лежала друга частина долини, а ще далі — стяга гір, найвища з яких спокійно виставила проти ніжно-рожевого неба зубчасто-рудяву вершину свого давно погаслого кратера. Гірське пасмо, що тяглося довгою смугою з півночі до південного сходу, ще було освітлене призахідним сонцем, а над Біллі й Сексон уже спустилася вечірня сутінь. Біллі глянув на Сексон і, побачивши захоплення в неї на обличчі, зупинив коней. Небо па сході зажевріло, і гори спалахнули всіма відтінками вина й рубінів. Долину Сономи почало затоплювати пурпуровим потоком, що підносився все вище й вище, заливаючи підошви й схили гір, затягаючи їх кармазиновим серпанком.

Сексон мовчки показала рукою на цю пурпурову повідь, що в дійсності була надвечірньою тінню гори Сономи. Біллі кивнув головою, цмокнув язиком на кобил, і фургон почав обережно занурюватись у теплий барвистий присмерк долини.

На взгір’ях їх обвивало чудовим свіжим вітерцем, що доносився за сорок миль із Тихого океану; а з кожної влоговини й видолинку дихала теплими повівами осіння земля, пряна від пахощів прив’ялих квітів, пожовклого листя та спалених сонцем трав.

Вони доїхали на край глибокого каньйону, що, здавалося, врізувався в саме серце гори Сономи. Сексон і тут не сказала ні слова, але, глянувши на її обличчя, Біллі сам зупинив коней. Міжгір’я вражало своєю дикою красою. Високі секвойї росли вздовж усього каньйону. А п найвіддаленішому кінці його підносилися три округлі пагорби, густо покриті ялиною та дубом. Убік від пагорбів тягся другий каньйон, трохи менший, але так само

порослий секвойєю. Біллі показав рукою па скошений луг під тими трьома пагорбами.

— Ось на такому лузі пастимуться мої кобили,— мовив він.

Воші почали спускатися па дно каньйону, а поруч з дорогою під вільхами й кленами дзюркотів потік. Призахідні сонячні блиски, відбиваючись від сколохмачених хмар на осінньому небі, заливали каньйон кармазиновим сяйвом, у якому палали й курилися мадрони з рудявими стовбурами та золотисті мансаніти. Повітря було сповнене пахощами лавра. Дикий виноград повивав обабіч потік кучерявою габою, чіпляючись за дерева. Ажурний іспанський мох звисав з розмаїтих дубів, а близько від води росла папороть та дрібний чагарник. Звідкись доносилося жалібне воркування голуба. Футів з п’ятдесят над землею, мало не над самими їхніми головами, промайнула сіра плямка — то білка перелетіла через дорогу; по тому, як згиналися гілочки дерев у гущавині, вони побачили, куди вона подалася.

— Мені спало щось на думку,— промовив Біллі.

— Дай-но я перша це скажу,— попросила Сексон.

Він чекав, дивлячись па неї, поки вона захоплено роздивлялася навколо.

— Ми знайшлинашу долину...— прошепотіла вона.— Ти це хотів сказати?

Біллі мовчки кивнув, але сказати нічого не встиг, завваживши малого хлопчака з надміру великою, як на його зріст, рушницею в одній руці й таким самим надміру великим трусиком у другій. Хлопчак поганяв корову.

— Чи далеко звідси до Глен-Елепа? — спитав його Біллі.

Півтори милі,— відповіло хлопча.

— А що це за річка? — поцікавилася й Сексон.

— Дикунка. За півмилі далі вона впадає в Соному

— Пструг тут водиться? — докинув слово Біллі.

— Якщо ви вмієте його ловити,— лукаво всміхнувся хлопчак.

— А олені в горах?

— Тепер не пора полювати,- ухилився хлопець від відповіді. м

— Та ти, я бачу, мабуть, ще жодного оленя па своєму віку не забив? — підшкильнув малого Біллі і дістав у винагороду:

— Я можу показати роги.

Олені міняють роги,—вів своєї Біллі.—Кожен їх

може знайти.

— На моїх рогах ще й м’ясо не засохло...

Хлопець зненацька замовк, відчувши, що попався.

— Не журися, сипку,— засміявся Біллі, стьобнувши віжками.— Я не лісничий, я кіньми торгую.

Щодалі все частіше перестрибували з дерева на дерево білочки, все більше росло рудуватих мадронів та величних дубів і все чарівнішими здавалися секвойї, що стояли кільцями. Раптом над співучим потоком виринула з гущавини хвіртка, до якої було прибито поштову скриньку з написом «Едмунд Гейл». Під простим піддашком, спираючись на хвіртку, стояли чоловік і жінка. Це була така чудова пара, що Сексон, вгледівши їх, не могла очей відвести. Вони прихилились одне до одного, і ніжна жінчина рука довірливо лежала в чоловіковій, немов створеній на те, щоб благословляти. Таке враження ще й посилював вираз незнайомцевого ясного обличчя з великими, добрими, сірими очима попід блискучим прядивом білого волосся. Чоловік був гарний на вроду і кремезний, а жінка обіч нього — тендітна. Колір шкіри у неї був шафраново-брунатний, наскільки може такий бути в білої жінки, а ясно-блакитні її очі всміхалися. Вбрана у вільну сукню з ніжно-зеленої тканини, вона сама здавалася квіткою, а її невелике жваве обличчя раптом нагадало Сексон весняну коноплянку.

Мабуть, Сексоп і Біллі в надвечірнім золотім промінні були не менше прегарні, бо обидві пари не могли надивитись одна на одну. Маленька жінка запроменилася радістю, а чоловікове обличчя освітилось урочистою доброзичливістю. Сексон здавалося, що цю чарівну пару вона знала все життя, так само, як знала й те нагірне поле й саму гору. Вона відчувала, що вже встигла їх полюбити.

— Добривечір! — озвався Біллі.

— Ах ви, любі діточки,— відказав чоловік.— Мабуть, ви й самі не знаєте, які ви милі, сидячи отак-о поруч.

І то було все. фургон проїхав далі, шурхотячи по зів’ялому листі дубів, вільх та кленів, що килимом устеляло дорогу. Вони доїхали до місця, де обидва потоки зливалися в одно.

— О, яке чудове місце для хатини! — скрикнула Сексон, показуючи рукою через Дикунку.— Ось там, Біллі, на тій терасі над лужком.

— Тут багатий грунт, Сексон; і на тій терасі теж. Бач, які там здорові дерева? І напевне є й джерела.

— Поїдьмо па той бік,— запропонувала вона.

Вони звернули з битого шляху, вузьким місточком переїхали через Дикунку і подалися давнім вибоїстим путівцем, що тягся вздовж такого ж давнього напівзруйнованого паркана з дощок секвойї. Далі дорога через розчинені ворота, де вже й петель не було, вела на терасу.

— Це вона, я знаю,— впевнено сказала Сексон.— їдьмо всередину, Біллі.

З-поза дерев виринув невеликий білий будиночок із побитими шибками.

— А ось і твої мадрони! — Біллі показав рукою на патріарха всіх мадронів, що стояв побіля будиночка. Дерево було таке здоровезне, що мало внизу футів шість у перерізі.

Пошепки розмовляючи, вони об'їхали навкруги занедбаного будинку, оточеного старезними дубами, і зупинилися перед невеличкою шопою. Не розгнуздуючи коней, а тільки прив'язавши їх, вони поспішилися оглянути все навколо. До луга стежка збігала досить круто, але схили густо поросли дубами й мансанітами. Продираючись крізь гущавину, вони сполохали зграйку перепілок.

— Ну, як з дичиною? — спитала Сексон.

Біллі всміхнувся й заходився уважно приглядатися до прозорого струмка, що розпливався па лузі. У цьому місці сонце висушило грунт, і він геть-чисто потріскався.

Сексон трохи засмутилася, але Біллі, мнучи пучками гРУДну землі, і не думав хнюпитись.

Грунт ситий,— промовив він. — Не грунт, а сметанка. Його змивало сюди з гір десятки тисяч років. Але...

Він замовк,^ роздивився, як луг розташований, пройшов до секвой край поля і повернувся.

— Так, як тут є — воно й шеляга не варте,—заявив він.— Але коли докласти рук, то кращого й не схочеш. Треба лиш трохи глузду в голові та зрошувальних канав побільше. Цей луг — природний басейн, тільки воду пустити. А там за гайком — крутий спуск до річки. Ходім, я тобі покажу.

Через гайок вони вийшли до річки Сономи. Тут вопа вже не співала, а утворювала спокійне плесо. Верон полоскали в ній свої віти, а потойбіч підносився урвистий берег. Біллі зміряв височінь берега поглядом, а глибину

Р' ^п'ятнадцять стіп,—сказав він —Можна пірнати з кручі, та й поплавати є де — туди й назад ярдів сто було.

Воші пішли вздовж плеса. Річка робилася мілкіша, світячи кам'янистим дном, а далі розливалася другим плесом. Раптом у повітрі зблиснув пструг і зник у воді, залишивши по собі хвилясті кола па рівній поверхні

В0Д!!' Мабуть, ми таки не зазимуємо в Кармелі,— мовив Біллі.— Це місце просто створене для нас. Завтра вранці

я довідаюся, чиє воно.

За півгодини, годуючи коней, Біллі звернув увагу і Сексон на гудок паротяга.

— Ось тобі й залізниця,— сказав він.— Це потяг до Глен-Елена. Звідси туди одна миля.

Сексон уже дрімала під укривалами, коли Біллі нараз запитав її:

А що, коли власник не схоче продати землю і"

— Знайшов чим журитись! — переконано відказала Сексон.— Ця земля — наша. Я це знаю.

РОЗДІЛ XVIII

Розбудив їх удосвіта Посум, обурено гавкаючи на білочку, що не хотіла спускатися з дерева до нього в зуби. А білочка так завзято цокотіла щось нагорі, що собача в нестямі порівалося вискочити на дерево. Біллі з Сексон аж зареготали, побачивши тер'єрову лють.

— Якщо це все буде наше, білочок тут ніхто не стрілятиме,— сказав Біллі.

Сексон стиснула йому руку й сіла. Здалеку долинув крик лугового жайворонка.

— Більше нема чого й бажати,— щасливо зітхнула вона.

— Окрім запродажної,— поправив Біллі.

Нашвидку поснідавши, вони подалися роздивлятися садибу й кілька разів обійшли її — від паркана й до річки

і назад. Ділянка була неправильної форми. Біля підніжжя тераси вони виявили аж сім джерел.

Ось тобі й водні запаси,— зрадів Біллі.— Проведемо канави, зоремо землю, і за допомогою добрив та води збиратимем урожаї цілісінький рік. Тут всього, мабуть, якихось п ять акрів, але я не проміняв би їх на всі двадцять місіс Мортімер.

Вони стояли саме в старому садку на терасі, де нарахували двадцять сім здичавілих і занехаяних, але міцних фруктових дерев.

— А там, за будинком, у нас росли б ягоди.— Раптом Сексон щось спало на думку, і вона замовкла.— Оце якби місіс Мортімер приїхала та порадила нам! Як ти гадаєш, Біллі, згодиться вона?

Звісна річ. Звідси до Сан-Хозе потягом годин чотири. Але спочатку нам треба тут зачепитися, а годі вже можеш до неї писати.

З одного, найдовшого, боку невелику садибу обмивала Сонома, з двох інших боків стояв трухлявий паркан а з четвертого текла Дикунка.

— Та ще ж у нас будуть такі добрі сусіди! — згадала Сексон.— Адже між ними й нами — тільки Дикунка.

— Але ферма ж тим часом ще не наша,—осмикнув її Біллі. Знаєш що, ходімо до них. Вони нам про все розкажуть.

— Не наша — так буде наша,— промовила Сексон.— головне було її знайти. А кому вона зараз належить, мене не обходить. Тут уже давно піхто не живе. Але ж... Біллі... а тобі ця ділянка до серця?

Усім чисто, щиро відповів Біллі.— Шкода тільки що тут затісно трохи.

Обличчя Сексон пойняв такий смуток, що Біллі радий був он вже відмовитися від своєї власної мрії.

— Добре, ми його купуємо — й край,— заявив він.— Щоправда, за лугом так багато лісу, що паші знайдеться хіба для якоїсь пари конячок та корівки. Та то пусте. Не можна ж мати всього одразу, а те, що є, страх яке гарне.

— Хай це буде лиш початок,—втішала його Сексон.— Пізніше ми зможемо ще докупитись — ну хоча б отой луг між трьох пагорбів, що ми бачили вчора.

Де я бачив свої коні иа пасовищі,— згадав Біллі, блиснувши очима.— А чом би й пі? Відколи ми в дорозі,

здійснилося стільки наших бажань то, може, й це теж

здійсниться?

— Ми працюватимемо задля цього, 13Іллі.

— Працюватимемо, як чорти,— рішуче додав він.

Від хвіртки крізь гущавину вилася вузенька стежка, нею вони й пішли. Здалеку будинку зовсім не було видно — він виринув нараз перед ними з-під густої арки дерев. Цей восьмикутний двоповерховий будинок був такий пропорційний, що, незважаючи на свої два поверхи, здавався низьким. Він був невід'ємною частиною цього куточка, ніби виріс із самої землі, як і навколишні високі дерева. Перед будинком не було ніякої галявинки,— зарості підступали до самого порога. Ганок головного входу підвищувався над землею тільки па одну сходинку. Над дверима чудернацькими літерами було вирізьблено: «Затишний Притулок».

— Підіймайтеся сходами, голуб'ята,—почувся згори голос у відповідь на стук Сексон.

Відступивши пазад і піднісши очі, Сексон побачила маленьку жінку, що всміхалася до них з вікна другого поверху.

В легенькій рожевій хатній сукні вона знову нагадала Сексон квітку.

— Штовхніть двері й заходьте,— знову почувся її

голос. .

Сексон увійшла перша, за нею Віллі. Вони опинилися в ясній просторій кімнаті. В каміні з неотесаного каменю жаріла здорова колода. На каміновій поличці стояв великий мексіканський глек з осіннім гіллям та витким диким виноградом, покритим легким пушком. Стіни було обшальовано деревом приємної барви, але не полірованим. Повітря просякло чистими пахощами лісу.

Всі кути в цій восьмикутній кімнаті були тупі. В одному з них містилася фісгармонія з горіхового дерева, в другому було багато полиць із книжками. У вікнах, під якими стояла низенька канапа, видніла мирна картина осінніх дерев та пожовклої трави з протоптаними стежками, що розбігалися в різних напрямках по невеликій садибі. Гарненькі кручені сходи вели на другий поверх. Там назустріч гостям вийшла маленька пані й провела їх до покою. Сексон відразу зрозуміла, що це кімната госпо¬

дині. Дві зовнішні стіни кімнати були суцільними вікнами. Від підвіконня й до підлоги йшли полиці з книжками. Книжки лежали скрізь — на робочому столику, на канапі, на бюрку,— видно було, що вони весь час у роботі. На відчиненому вікні стояв глечик з осіннім листям, додаючи чар смуглявій жіночці, що сіла в легеньке ротангове крісло-гойдалку, пофарбоване на червоне,— з тих ото, що в них люблять гойдатися діти.

— Дивна господа, правда? — по-дівчачому радісно засміялася місіс Гейл.—Але ми її дуже любимо. Едмунд зробив тут усе власними руками, все, все — навіть водогін, хоч мав з ним страшенно багато клопоту.

— І ту підлогу внизу, з твердого дерева?.. І камін? — питався Біллі.

— Все, все,— гордо відповіла господиня.— І половину всіх меблів. І це кедрове бюрко, і столик — усе чисто зробив власними руками.

— Такі чарівні руки,— несподівано вихопилось у Сексон.

Місіс Гейл швидко глянула на неї, і жваве її обличчя засвітилося вдячністю.

— Так, вони чарівні, найчарівніші в світі,— тихо промовила вона.— І яка ж ви любонька, що помітили це — ви ж тільки мигцем побачили їх учора.

— Я не могла не помітити,— просто відповіла Сексон.

Погляд її через голову місіс Гейл ковзнув па протилежну стіну, до привабливого малюнка на шпалерах, що зображував соти, поцятковані золотими бджолами. Картин у рамках на стінах висіло дуже мало.

— У вас самі портрети,— промовила Сексон, згадуючи прекрасні картини в бунгало Марка Гола.

— Мої вікна — ось рамки для моїх пейзажів,— відповіла місіс Гейл, показуючи рукою на ліс.— А у себе в кімнаті я хочу бачити тільки обличчя милих мені людей, які не завжди зі мною. Декотрі з них ввесь час блукають по світу.

— О, ви знаєте Клару Гастінгс! — схопилася Сексон на ноги, побачивши одну фотокартку.

— Ще б пак! Я її виростила й мало що не вигодувала власним молоком. Із самих пелюшок вона жила в мене. її мати моя сестра. А чи знаєте ви, як страшенно ви на неї схожі? Я ще вчора зауважила це Едмундові. Йому це

теж. упало в око. Не диво, що його відразу потягло до вас обох, коли ви проїздили на своїх чудових конях.

Отже, місіс Гейл була Кларина тітка, паросток того самого давнього роду піонерів, що прийшли з-за прерій! Тепер Сексон зрозуміла, чому вона так дуже нагадала їй матір.

Розмова тяглася й далі між двома жінками, а Біллі тільки слухав та милувався чудово змайстрованим кедровим бюрком. Сексон розповіла про зустріч із Кларою та Джеком Гастінгсами, про їхню яхту та про поїздку до Орегопу. Місіс Гейл сказала, що вони вже знов у дорозі: коней з Ванкувера відрядили додому, а самі поїхали через Канаду до Англії. Місіс Гейл знала матір Сексон, вірніш, її вірші, і показала Сексон не тільки збірник «Сторінки минувшини», а ще й альбом з газетними вирізками, де було багато віршів, яких Сексон ніколи не бачила.

— Талановита поетеса,— сказала про неї місіс Гейл.— Але скільки співців оспівувало ті золоті часи, а тепер усіх їх забулося. Тоді ще не було такого числа журналів, і безліч віршів, надрукованих у місцевих газетах, загинуло.

Виявилося, що спочатку Джек Гастінгс закохався в Клару, розповідала далі місіс Гейл, а потім, завітавши до «Затишного Притулку», закохався в Сономську долину і купив тут розкішне ранчо, хоч сам буває в ньому рідко, більше мандруючи по світах. Місіс Гейл розповіла і про власну подорож через прерії ще маленькою дівчипкою наприкінці п’ятдесятих років; вона так само, як і місіс Мортімер, знала все про бій під Літл-Медоу і про лиху долю партії переселенців, з якої вирізали всіх, окрім Білового батька.

— Отже,— годиною пізніше промовила Сексон,— три роки шукали ми нашої місячної долини і, нарешті, знайшли.

— Місячної долини? — здивувалася місіс Гейл.— То, виходить, ви давно вже знали про неї? Чому ж барилися так довго?

— Ні, ми про неї не знали. Ми подалися її шукати навмання. Марк Гол назвав це прощею і піддражнював нас, щоб ми взяли в руки довгі патериці. Він казав, що як наші патериці зацвітуть весняним цвітом, отоді ми зразу й пізнаємо, що знайшли свою долину. Він усе глузував,

що ми так багато вимагаємо від неї, а одного вечора вивів мене надвір, показав місяця в телескоп і сказав, що лишень там ту чарівну долину можна знайти. Він вважав, що це химера, але нам сподобалася назва — «Місячна долина» — і ми подалися на пошуки.

— Який дивний збіг! — скрикнула місіс Гейл.— Адже ж це іі є Місячна долина.

— Я знаю,— зі спокійною впевненістю відказала Сексон.— Тут є все, що нам треба.

— Але ж, голубонько, ви мене не зрозуміли. Це справді Місячна долина. Це — долина Соломи. Сонома — індіянське слово і означає по нашому Місячна долина. Так спредвіку називали її індіяни, задовго до того, коли ступила сюди нога білої людини. Ми, хто її любить, теж так її називаємо.

Аж тепер Сексон зрозуміла таємничі натяки Джека Гастінгса та його дружини. Розмова й далі снувалася, але врешті Біллі забракло терпцю. Він промовисто відкашлявся й заявив:

— Ми хотіли б дізнатися про ферму за річкою — кому вона належить, чи продається, де знайти господаря і всяке таке інше.

Місіс Гейл підвелася.

— Ходімте побалакаємо з Едмундом,— промовила вона, беручи Сексоп за руку, і рушила вперед.

— Ти ба! — скрикнув Біллі, дивлячись на неї з височини свого зросту.— Я гадав, що Сексон маленька. Але з неї можна зробити дві таких, як ви.

— А ось ви, півроку вам, величенький,— усміхнулася маленька господиня.— Проте Едмунд вищий за вас і ширший у плечах.

Вони пройшли через просторий передпокій і побачили її красеня чоловіка, що читав, сидячи у великому кріслі-гойдалці. Поруч стояло друге, маленьке дитяче ротангове кріселко, пофарбоване на червоне.

На колінах у господаря, головою до каміна, де жевріла колода, простяглася величезна періста кішка. Господар, а за ним і кішка, обернули голови до гостей. І знову Сексон відчула лагідну доброту, неначе випромінювану з обличчя, очей і рук цього чоловіка. Мимохіть кинувши погляд па його руки, вона знову була вражена, які вони гарні. Це були руки самої любові. Ці руки належали людині зовсім не знайомої їй породи. Жоден з веселого

кармельського гурту не скидався на нього. То були все митці. А це був учений-філософ. Замість юнацьких пристрастей і шаленого бунтарства прийшла шляхетна мудрість. Через ці добрі руки пройшло стільки гіркоти,— а втримали вони лише радощі життя. Щиро люблячи своїх «кармелітів», Сексон аж здригнулася, коли подумала, на що переведуться деякі з них, доживши до такого похилого віку, як цей господар,— а надто театральний критик та Залізний Чоловік.

— Ось тобі ці любі діти, Едмунде,— промовила місіс Гейл.— Знаєш, вони хочуть купити мадропове ранчо. Вони три роки шукали його... Я тільки забула їм сказати, що ми шукали аж десять років наш «Затишний Притулок». Розкажи їм усе про те ранчо. Містер Нейсміт, мабуть, ще не передумав його продавати.

Біллі й Сексон посідали на прості масивні стільці, а місіс Гейл підсунула своє маленьке кріселко до великого Едмундового крісла, і її тендітна ручка довірливо поклалася в руку чоловікові. Сексон пильно слухала, а погляд її снував тим часом по стінах поважної кімнати, обставленої книжковими полицями. Вона починала розуміти, як сама будівля з дерева й каменю може передавати дух людини, що спланувала її і побудувала. Ці добрі руки створили все навколо, навіть меблі — думала вона, перебігаючи очима від бюрка до стільця, від письмового столу до пюпітра коло ліжка в сусідній кімнаті, де стояла лампа під зеленим абажуром і лежали акуратні стоси журналів та книжок.

— Щодо ранчо «Мадрон», то справа досить проста,— сказав господар,— Нейсміт його напевне продасть. У кожному разі, він виявляє таке бажання п’ять останніх років — відколи став учасником підприємства з експлуатації мінеральних вод, трохи нижче в цій-таки долині. Щастя, що ранчо його власність, бо решта землі навколо належить французові, одному з найперших переселенців. Той нізащо не продасть і однієї стопи землі. Він селянин і по-селянському любить землю. Але ця любов перейшла в нього у хворобу, в манію. Над кожним клаптем він тремтить, хоч ділової жилки не має. Він старий і впертий, земля в нього бідна, і невідомо, що спіткає його спершу — смерть чи банкрутство.

А щодо ранчо «Мадрон», то належить воно Нейсмітові, і ціна його п’ятдесят доларів за акр. Тобто за все гуртом

тисячу доларів, бо землі там двадцять акрів. Для старо-світського фермера воно не варте цих грошей. Але з ділового погляду якраз навпаки: незабаром ширший світ пронюхає про цю долину, а кращих місць для дач годі й уявити. А щодо краси місцевості й клімату, то ферма варта в тисячу разів більшого. Нейсміт, безперечно, погодиться продати землю на виплат. Найкраще для них було б заорендувати форму на два роки з правом майбутньої купівлі і з відрахуванням орендної платні від продажної вартості садиби. Нейсміт був уже склав раз таку угоду з одним швейцарцем, котрий сплачував йому щомісяця по десять доларів. Але в того померла дружина, і він виїхав звідси.

Розповідаючи, Едмунд скоро відчув, що Біллі чимсь незадоволений, проте чим саме, він зрозумів лише після кількох запитань: це все були давні піонерські мрії про несходимі простори, про табуни та череди на сотнях пагорбів, про ділянку щонайменше в сто шістдесят акрів.

— Але ж вам не треба стільки землі, мій хлопче,— лагідно зауважив Едмунд.— Я бачу, що ви розумієтесь на інтенсивному господарюванні. А чи спадало вам коли на думку інтенсивне конярство?

Біллі аж рота розкрив, вражений цією нечуваною ідеєю. Віті розкинув розумом, але ніяк не міг добачити подібності між цими галузями господарства. В очах його промайнув сумнів.

— Я щось не зовсім добираю...— озвався він.

Старий лагідно всміхнувся.

— Ось дивіться. По-перше, навіть ці двадцять акрів усі вам не потрібні — хіба що око милувати. Під лугом п’ять акрів. З них двох акрів вам вистачить, щоб розвести город і прожити з продажу городини. Власне кажучи, працюючи з дружиною від рання до самого смерку, ви не зможете як слід обробити навіть і цих двох акрів. Залишається ще три акри. Води з джерел вам для них стане вдосталь. Не вдовольняйтесь одним урожаєм на рік, як решта тутешніх старосвітських фермерів. Над цими трьома акрами працюйте так само інтенсивно, як і над городом: засівайте їх кормовими травами, зрошуйте, угноюйте, дотримуйтеся сівозміни. І тоді ці три акри прохарчують стільки ж коней, скільки й величезне, але незасіяне й недоглянене пасовище. Поміркуйте над цим. Я дам вам відповідних книжок. Я не знаю, які врожаї

принесе вам земля, і не знаю, скільки з'їдає кінь — то вже ваш клопіт. Але я вам ось що скажу: якщо ви візьмете наймита, щоб допомагав вашій дружині на городі, а самі поратиметеся тільки на лузі, то тих трьох акрів вистачить цілком прохарчувати всіх коней, яких ви попервах матимете. А вже згодом прийде час прикупити ще землі, ще коней, і ви почнете багатіти — якщо в цьому ви бачите своє щастя.

Біллі зрозумів і у захваті скрикнув:

— Та з вас неабиякий фермер!

Едмунд усміхнено глянув на свою дружину.

— Що ти на це скажеш, Анет?

її блакитні очі зблиснули.

— Та він, мої любі, зроду-віку не господарював, він тільки знає, як усе це треба робити.— Вона показала рукою на заставлені книжками стіни.— Він вивчає всяке добро. Він вивчає всі ті добрі речі, що їх створили в світі добрі люди. Найбільше він кохається в книжках та теслярстві.

— А Дулсі?..— лагідно заперечив Едмунд.

— Так, він любить ще й Дулсі,— засміялася Анет.— Дулсі — це наша корова. Джек Гастінгс ніяк не може вирішити, хто кого більше любить: Едмунд Дулсі чи Дулсі Едмунда. Коли він виїздить до Сан-Франціско, Дулсі впадає в тугу. Едмунд так само тужить і спішить вернутись. О, через Дулсі я пережила стільки мук від ревнощів! Але треба визнати, що ніхто так не розуміє Дулсі, як він.

— Це єдина практична річ у господарстві, яку я знаю з власного досвіду,— підтвердив Едмунд.— Щодо джерсейських корів я фахівець. Можете завжди питати у мене поради.

Він підвівся і підійшов до полички з книжками; тепер вони побачили його прегарну постать на ввесь зріст. З книжкою в руці він зупинився, щоб відповісти на запитання Сексон. Ні, москітів тут немає, хоч, правда, одного літа, коли південний вітер віяв десять днів підряд — нечу вана в цих краях річ! — сюди занесло трохи москітів з бухти Сан-Пабло. Що ж до туманів, то саме завдяки їм долина й родюча. Але тут, під заслоною гори Сономи, тумани не нависають низько. Насуваються вони за сорок миль з океану, гора затримує їх, і тумани підіймаються вище в повітря. До того ж «Затишний Притулок» і ранчо «Мадрон» лежать, на щастя, у вузькій теплішій смузі,

тож навіть морозними зимовими світанками температура тут завжди на кілька градусів вища, ніж деінде в долині. Власне, мороз у них трапляється лише вряди-годи, інакше не могли б тут зростати деякі сорти помаранчі в і цитрин.

Едмунд усе читав різні заголовки й навідкладав уже цілу паку книжок. Він розгорнув верхню з них — «Три акри й свобода» Болтона Гола і прочитав їм про одного старосвітського фермера, що проходив за рік шістсот п'ятдесят миль, обробляючи своїх двадцять акрів, і збирав урожай у три тисячі бушелів поганенької картоплі; а тоді про іншого, «новочасного» фермера, що обробляв тільки п ять акрів, проходив за рік тільки двісті миль і вирощував ті самі три тисячі бушелів, але ранньої добірної кар¬топлі, яку продавав багато дорожче, ніж перший.

Сексон брала в Едмунда книжки і, передаючи їх Біллі, читала назви. Тут були «Каліфорнійська садовина» Віксона, його ж таки «Каліфорнійська городина», «Угноєння» Брукса, «Домашня птиця» Вотєона, «Зрошення та дренаж» Кінга, «Поля, фабрики й майстерні» Кропоткіна та «Фермерський бюлетень», ч. 22, темою якого була годівля худоби.

— Коли вам треба буде ще якихось книжок, ласкаво прошу до мене, сказав Едмунд.— У мене сотні книжок про сільське господарство, всі агрономічні бюлетені... І коли матимете вільну хвилинку, обов'язково прийдіть познайомитися з Дулсі,— гукнув вій їм навздогін.

РОЗДІЛ XIX

Приїхавши з каталогами, насінням та сільськогосподарськими книжками, місіс Мортімер застала Сексон за читанням книжок, позичених в Едмунда. Сексон показала їй садибу, і місіс Мортімер прийшла в захват від усього побаченого, так само як і від умов оренди, що передбачали право орендарів у майбутньому придбати ферму в свою власність.

— Ну, а тепер що робити,— промовила вона нарешті - Сідайте ви обоє і поміркуємо. Це військова нарада, і піхто в світі, крім мене, не скаже вам, що треба зараз робити. Воно й не диво. Якщо вже я реорганізувала велику міську книгозбірню і склала до неї каталог, то хіба

я не. знайду, що порадити молодому подружжю? Отже, з чого нам почати?

Вона на хвильку замислилась.

— По-перше, ранчо «Мадрон» дістали ви за безцінь. Я знаюся й на грунті, і на краєвидах, і на кліматі. Це ранчо — золоте дно. В цьому лузі — справжній скарб. Щодо обробки землі я вам скажу пізніше. Найперше — земля. По-друге, що ви будете з нею робити? Заробляти на прожиття? Так. Городину садовити? Звичайно. А куди ви її подінете, коли вона достигне? Продаватимете. Де? А ось послухайте. Ви повинні зробити так, як я зробила. Обійдіться без посередників! Продавайте прямо споживачеві. Створіть собі свій власний ринок. Знаєте, що я бачила в цій самій долині з вікна вагона, їдучи до вас — кілька миль звідси? Я бачила готелі, джерела, літні й зимові курорти — а це означає людність, споживачів, ринок. Як постачається той ринок? Я надаремне шукала городів. Ану, Біллі, запряжіть-но коней і по обіді провезіть пас трохи із Сексон. Покиньте всі ваші справи. Хай поки що воно буде так, як є. Нема рації будь-куди їхати, не знаючи адреси. Пополудні ми пошукаємо цієї адреси. Тоді знатимемо, що й до чого...— докінчила вона, всміхаючись до Біллі.

Але Сексон не поїхала з ними. Занадто багато роботи набралося в хаті, що стояла так довго пусткою, та й треба було приготувати кімнату для місіс Мортімер на ніч.

Час вечеряти давно минув, коли повернулися місіс Мортімер та Біллі.

— Ну й поталанило вам, дітки! — відразу почала місіс Мортімер.— Ця долина тільки-но прокидається. Ринок у вас під боком, і конкурентів нема. Я так і думала, що всі ці курорти недавні — Кальєпте, Бойс-Гот-Сгірінгс, Ель-Ве рано та інші. І в самому Глен-Елені є три невеликі готе¬лі,— зовсім близько. О, я вже й перебалакала з усіма власниками та директорами.

— Вона мудра голова! — захоплювався Біллі.— Вона й до господа бога піде з діловими пропозиціями. Побачила б ти її!

Місіс Мортімер усміхнено сприйняла комплімент і повела далі:

— А звідки їм привозять городину? Фургонами за дванадцять-п’ятнадцять миль із Санта-Рози та Сономи. Там найближчі городні ферми, а коли тієї городини не вистачає,— мені казали, що це буває частенько, бо попит усе

росте,— то мусять посилати по городину аж у Сан-Франціско. Я їм відрекомендувала Біллі. Бонн пообіцяли сприяти місцевому городництву. І до того ж їм це на руку. Ви постачатимете за таку саму ціну таку саму городину; тільки подбайте, щоб ваша була краща й свіжіша. І не забувайте, що постачання вам коштуватиме значно дешевше — бо ж це під боком.

Одноденні яйця тут не підуть. Варення та джеми — так само. На терасі у вас тут багато ділянок, але городини не посадиш. Завтра вранці я допоможу вам розпланувати загороди для курей та курники. Окрім того, треба подумати про каплунів для Сан-Франціско. Почнете з дрібнички, поки що це буде другорядна стаття господарства. Про каплунів я вам теж докладно розкажу й надішлю потрібну літературу. Але ви й самі думайте. Хай інші працюють. Це ви повинні добре запам'ятати. Керівники завжди одержують більше за робітників. Ви повинні завести собі книги прибутків і видатків, щоб завжди знати, як ваші спра¬ви, що вигідне, а що ні, і що найвигідніше. Про це вам розкажуть ваші книги. З часом я вам усе покажу.

— І все те на якихось двох нещасних акрах! — пробурмотів Біллі.

Місіс Мортімер суворо глянула на нього.

— Два акри, добродію? П'ять акрів, ось що. І того вистачить на ваш ринок. А ви, мій хлопче, то хай тільки почнуться перші дощі, ви з вашими кіньми матимете по вуха роботи, висушуючи свій луг. Завтра ми розробимо весь план. Ага, тут ось, на терасі, будуть у нас ягоди і шпалерний виноград першорядних сортів. За нього платять шалені гроші. Отам ростиме чорна смородина, але тільки Бербанкова до речі, він живе в Санта-Розі,— а також гібриди малини, мамутові ягоди... Тільки не заводьтеся з полуницею. З нею стільки мороки, що й не сказати. Це вам не виноград! Сад я вже оглянула. В основному він добрий. Підчищати й щепи робити — за це ми візьмемося пізніш.

— Але ж Біллі хоче залишити три акри під лугом,— вставила при першій змозі Сексон.

— Навіщо?

— А на сіно й таке інше для своїх коней. Чим же їх годувати?

— Купованим на прибуток від цих трьох акрів,— як стій вирішила місіс Мортімер.

Біллі примирився з неминучим.

— Гаразд,— погодився він з саможертовною веселістю в голосі.— Якщо город — то й город, про мене...

Місіс Мортімер пробула в Робертсів кілька днів, разом із Сексон розпланувуючи все господарство, а Біллі тим часом мав інший клопіт у голові. В Окленді почалося економічне пожвавлення, і з Західно-Оклепдських стаєнь прибуло термінове замовлення на нову партію коней. Біллі пропадав з ранку до ночі, вишукуючи в околиці молодих робочих коней, завдяки чому невдовзі добре ознайомився зі своєю долиною. В Західно-Оклепдських стайнях вирішили позбутися кобил, що пошкодили собі ноги па міському брукові, і Біллі запропонували па вигідних умовах вибрати для себе найкращих із них. То були ще добрі коні. Біллі знав це, пам'ятаючи їх ще з давніх часів. Але найперше їм треба було відпочити від підків, набратися сил на доброму пасовиську, на м'якій сільській землі — і тоді вони служитимуть ще не один рік у господарстві,— звісно, не в місті. Та й плідниками вони можуть бути. Проте Біллі все ж не міг зважитися па купівлю і переборював спокусу па самоті, не кажучи нічого Сексон.

Вечорами він сидів у кухні, палив і слухав розповіді обох жінок про те, що вони зробили за день і що планували падалі. Купувати добрих коней був не легкий клопіт: розлучитися з путящим конем для фермера було однаково, що видерти зуба, хоч Біллі дістав повноваження підвищувати ціну доларів на п'ятдесят. Дарма що все більшало число автомобілів, ціна на биндюгів і далі зростала,— скільки Біллі пам'ятає, вона весь час ішла вгору. Як ото підскочила після землетрусу, так уже й не спадала до попереднього рівня.

— А що, Біллі, торгуючи кіньми, ви заробляєте, мабуть, трохи більше, ніж би заробили коло землі, правда? — спитала місіс Мортімер.— Ну й чудово! Тож вам не має жодного сенсу висушувати луг, орати й засівати. Ви собі купуйте копі — і край. Працюйте головою. Але зі свого заробітку платіть, будь ласка, робітникові, що допомагатиме Сексон порати город. Це найкращий банк для вашого капіталу, бо добрі відсотки не забаряться.

— А звісно,— згодився він,— па те й беруть люди наймитів, щоб вибивати з них гроші. Тільки не знаю, як це Сексон із одним наймитом подужає обробити п'ять акрів... Містер Гейлон казав, що ми з нею не виходимо й двох акрів як слід.

— Сексон і не працюватиме,— заперечила місіс Мортімер - Де ви бачили, щоб я працювала в Сан-Хозе? Сексон керуватиме. Пора вже це зрозуміти. Щоденний заробіток людей, що не вміють метикувати,— півтора долари. Л її ці гроші не задовольнять. Послухайте-по. Сьогодні я мала довгу розмову з містером Гейлом. Він сказав, що у вашій долині немає порядних сільськогосподарських робітників.

Я знаю, підтвердив Біллі.— Всі добрі робітники йдуть до міста. Залишаються вишкребки. А ті з трудящих хлопців, що є па селі, не хочуть у найми.

— Ваша правда. Отже, слухайте, дітки. Знаючи це, я й перебалакала з містером Гейлом. Він обіцяє вам допомогти. Він добре знає, що й до чого, і знайомий з начальником тюрми. Коротко кажучи, ви візьмете па поруки двох арештантів з Сап-Квеитіна, що зарекомендували себе бездоганним поводженням, і то будуть вам робітники для городу. У в'язниці чимало китайців та італійців, а вони найкращі садівники. Отож ви впіймаєте разом двох зайців. Зробите добро бідолашним в'язням і собі.

Сексон завагалася, неприємно вражена, але Біллі поважно обмірковував пропозицію.

— Ви ж, мабуть, знаєте Джона, робітника містера Гейла- провадила далі місіс Мортімер.— Що ви про нього скажете?

О, я ще сьогодні думала, якби нам знайти й собі такого,—жваво відказала Сексон.— Він такий вірний та щирий. Місіс Гейл розповідала про нього багато гарного.

— Але одного вона вам не сказала,— всміхнулася місіс Мортімер. Джон в'язень, відпущений па поруки. Двадцять вісім років тому він у запалі вбив людину, посварившись за шістдесят п'ять центів. У Гейлів він уже три роки. А пам'ятаєте старого Луї в мене па фермі? Це вам другий приклад. Отже, це вже вирішена справа. Ви їм, звичайно, будете платити, скільки належиться. Попросимо, щоб вам прислали людей одної національності: чи китайців, чи італійців... Містер Гейл покаже їм, що до чого, Джон допоможе, і вони поставлять собі хатину — місце ми ще виберемо. Але все одно, коли робота па вашій фермі закипить, ви потребуватимете ще більше сторонньої допомоги. Тож ви, Біллі, підшукуйте собі людей, коли роз'їжджатимете по долині.

Другого дня Біллі зовсім не вернувся додому, а о дев'ятій вечора з Глеп-Елена примчав верхи хлопчик з теле-

грамоювід нього: Біллі подався п округу Ленк шукати коней для Окленда.

Повернувся він додому лише на третю піч. Втомлений, Біллі, одначе, ледь приховував спою радість.

— Що ж ви робили всі ці три дні? — запитала місіс Мортімер.

— Крутин мозком,— спокійно похвалився він.— Ловив заразом двох зайців і, повірте, впіймай їх цілу зграю. Довідався про це я в Лопдейлі і добре-таки попоганяв Гезл і Геті, доки поставив їх па спочинок у Калістозі, а сам подався диліжансом до Сапта-Гелепп. Зате я встиг зак¬пити таких восьмеро биндюг, що хоч куди! Молоді, здорові коні — найлегший важить щонайменше тисячу п’ятсот фунтів. Учора ввечері я відправив їх з Калістоги. Але ж це ще не все.

Напередодні в Лондейлі я зустрівся з одним чолов’ягою, що підрядився вивозити бруківку з каменярні. Той коней не продавав,— навпаки, йому самому копі потрібні, що аж ну! Він би й сам їх купив, навіть в оренду взяв би!

— І ти послав йому тих вісьмох коней? — поцікавилася Сексон.

— Отакої! Я купив їх на оклендські гроші і до Окленда й відіслав. А з отим чоловіком я домовився па майбутнє, що віннайме в мене шестеро коней по півдолара в день від кожного коня. Потім зателеграфував хазяїнові в Окленд, щоб вислав у рахунок моїх комісійних шістьох кобил із розбитими ногами і щоб вибрав їх Бад Строзерс, він знає, чого мені треба. Тільки-но копі прибудуть сюди — підкови геть, па півмісяця па пашу, а тоді до Лондейла. З роботою вони впораються — станція в долині, і дорога м’яка. По півдолара в день з кожної, це означає три долари за всіх. Мені клопоту ніякого — ані напувай, ані годуй, ані підковуй — тільки час від часу треба накидати оком, щоб їм шкоди не вчинили. Три долари в день! Вистачить па двох наймитів для Сексон, хіба що вона примусить їх працювати ще й у неділю. Оце ж тобі й Місячна долина! Скоро ми в діамантах ходитимемо. В місті можеш крячкою тисячу літ просидіти і зроду так не поталанить. Це краще за китайську лотерею!

Біллі підвівся.

— Піду понапуваю, погодую і влаштую Гезл і Геті. Повечеряю опісля.

Жінки захоплено дивились одна па одну, і тільки були зібралися заговорити, коли в двері просунулася голова Біллі.

— Може, ви не все зрозуміли? — сказав він.— Я дістаю за них три долари в день, і ці шість кобил — мої. Вони належать мені. Зрозуміло?

РОЗДІЛ XX

— Я ще відвідаю вас, дітки,— сказала місіс Мортімер па прощання. І тієї зими вона ще кілька разів приїздила до них, учила Сексон, як розподіляти урожай для невеликого зимового збуту, для щораз більшого весняного, а також для максимального літнього, коли попит не задовольниться, скільки не викинь на ринок. А тим часом Гезл та Геті при кожній нагоді вивозили гори гною з Глен-Елена, де ніколи досі так дбайливо не вичищувано хлівів та стаєнь. Окрім того, їм доводилося возити зі станції мінеральні добрива, закуплені за вказівкою місіс Мортімер.

Надіслані з Сан-Квентіпу в'язні виявились китайцями. Обоє вони багато років відсиділи у в'язниці й були вже старі, хоч місіс Мортімер залишилася вдоволена з їхньої роботи. Двадцять років тому Гоу доглядав город в одному з великих маєтків Менлов-парку. Занапастила його бійка під час гри у фан-тан у китайському кварталі Ред- вуд-Сіті. Його товариш Чан Чі був одчайдушний шибайголова за тих бурхливих років, коли у Сан-Франціско ще існували таємні китайські товариства — тонгі. Але чверть віку у в'язниці та праця на городах остудили йому кров і призвичаїли його руки замість сокири тримати сапу.

Обидва в'язні прибули до Глен-Елена, мов найдорожчий вантаж; під розписку прийняв їх з рук у руки місцевий шериф, котрий до того ж мав щомісяця повідомляти в тюрму про їхню поведінку. Сексон зі свого боку теж мала щомісяця подавати такі відомості.

Страх Сексон, що китайці переріжуть їй горло, скоро минувся. Рука державного правосуддя тяжила над ними щохвилі: за єдину краплю алкоголя їх кинуто б назад у каземати. Не мали вони й свободи пересування. Коли старому Гоу Юмові треба було поїхати до Сан-Франціско підписати якісь папери в китайського консула, він мусив спершу дістати дозвіл із Сан-Квентіну. Та й обидва ці китайці

були сумирної вдачі. Сексоп гадала, що доведеться приручати двох небезпечних злочинців, а насправді вийшло, що працювати з ними — чиста втіха. Вона наказувала їм, що робити, а як — вони знали краще за неї. Від них Сексон навчилася тисячі мудрих способів і викрутів умілого садівництва і незабаром зрозуміла, якою безпорадною була б вона, якби замість них працювали місцеві робітники.

Не боялася Сексон своїх помічників ще й тому, що була тепер не сама. Вона побачила, що одній не впоратися з хатньою й надвірною роботою, тож запросила приїхати заповзятливу вдову-прачку, яка жила поруч із ними в Юкаї, на що та радо погодилася. Місіс Поль мала сорок років, була кремезна й присадкувата і важила двісті фунтів, хоч у роботі була невтомна. Не боялася вона нічого в світі і, як запевняв Біллі, могла однією своєю важкою рукою виоратися з обома китайцями. Місіс Поль прибула зі своїм сином, шістнадцятирічним парубком; він уже розумівся на конях і міг доїти Гільду, чудову джерсейську корову, 1ЦО витримала з честю оглядини досвідченого ока містера Гейла. Дарма що місіс Поль дуже добре порала всіляку хатню роботу, одного Сексон не дозволяла їй нізащо: свою тонку білизну вона прала сама.

— Коли я не здолаю сама цього робити,— казала вона Біллі,— то візьми лопату й викопай мені яму он під тією секвойєю за Дикункою. То вже, виходить, не жити мені більш на світі.

Одного разу, під час других відвідин місіс Мортімер, Біллі в'їхав па подвір'я свого ранчо з кількома водогінними трубами; а незабаром — і в будинок, і в клуню, і в курник він провів воду зі старого бака, поставивши його під джерелом.

— Еге ж, баняк недурно у мене на в'язах,— сказав він.— По тім боці долини я подивився на одну жінку, що тягає воду за двісті футів, і обрахував дещо. По воду вона ходить тричі на день, а коли прання, то куди частіше. 1 знаєте, скільки вона проходить пішки за рік? Сто двадцять дві милі, ось що. Добираєте? Сто двадцять дві милі! Я її спитав, чи давно вона тут живе. Каже — тридцять один рік. Ану, помножте. Виходить три тисячі сімсот вісімдесят дві милі — і то все за браком двохсот футів водогінної труби! Чи ж то не сміх!

О, це ще не все. Незабаром я роздобуду ще й ванну, баки й шаплики. Сексон, ти пригадуєш невеликий лужок,

до Дикунка впадає в Солому? Там землі тільки-но акр. І вій мій, мій власний! Добираєш? Щоб ти не ходила мені там по траві. То моя трава. Трохи вище над потоком я поставлю помпу; я наглянув уже,— правда, не нову,— її віддадуть за десять доларів; вона мені подаватиме воду па всі мої потреби. І в мене там ростиме така люцерна, що аж ну. Для своїх поїздок мені треба іншого коня. Гезл і Геті в тебе завжди працюють, мені до них і не доступитись, а коли ти ще й городину почнеш розвозити, я їх і зовсім не побачу. Ну, а моя люцерна, либонь, таки прогодує ще одного коня.

Але Біллі довелося забути па деякий час про свою люцерну: набігли поважніші справи. Спочатку обсіли його турботи. Ті кількасот доларів, з якими вій прибув до Сономи, і зароблені тут комісійні пішли на різні господарчі видатки та па життя. Вісімнадцятьох доларів на тиждень за коней, зданих в оренду, вистачало тільки па платню робітникам. Купити собі верхового коня, як виявилося, нема за що. Але пометикувавши добре, Біллі дещо надумав і впіймав одразу двох зайців. Він узявся виїжджати молодих коней і користався з них, коли треба було поїхати кудись на розвідини.

З цього боку все налагодилося. Та незабаром нова міська управа у Сан-Франціско з міркувань ощадності вирішила припинити брукування вулиць. Робота в лондейській каменярні через це припинилася, і шестеро кобил поверталися назад до Біла, і їх же треба було чимось годувати. А звідки взяти грошей па платню місіс Поль, Гоу Юмові та Чай Чі, Біллі вже зовсім не уявляв.

— Мабуть, ми таки трохи зарвалися,— признався він Сексон.

Того вечора він повернувся додому пізно, але зате з сяючим обличчям. Сексон зустріла його не менш радісна.

— Все гаразд,— озвалась вона, підходячи до стайні, куди щойно під'їхав Біллі на стомленому норовистому жеребці.— Я перебалакала з усіма трьома. Воші розуміють наше становище і охоче зачекають з платнею. Наступного тижня Гезл і Геті вже повезуть па продаж городину, і почнуть надходити гроші з готелів. І знаєш, Біллі,— ні, ти б і не подумав! — старий Гоу Юм має гроші в банку. Після нашої розмови він підійшов до мене,— мабуть, обміркував уже все,— і запропонував позичити в нього чотириста доларів. Ну, що ти па це скажеш?

— Скажу, що я не такни гордій, і не відмовлюся від грошей, хоча б і китайцевих. Він однаково, що білий, а гроші ці можуть стати мені в пригоді. Ти ж бо ще не знаєш, що зі мною трапилося сьогодні! Я був такий заклопотаний, що цілий день і ріски в роті не мав.

— Крутив мозком? — засміялася Сексон.

— Про мене, хай буде й так.— Біллі теж засміявся.

Я сипав грішми, як половою.

— Ллє ж у тебе не було чого сипати,— заперечила

Сексон.

— У цій долині я маю кредит, щоб ти знала,— відказав він,— | сьогодні я скористався з нього повною мірою. А тепер угадай, для чого?

— Для верхового коня?

Біллі так зареготався, що кінь, з переляку ставши цапа, мало не скинув його на землю,— добре, хоч вершник устиг учепитись жеребцеві зашию.

— Ні, ти направду вгадай,— знову почав Біллі, коли кінь трохи заспокоївся.

— Для двох верхових коней?

— Ой, не дуже ж ти в мене метка! Ну, то слухай. Ти знаєш Тіркрофта? Я відкупив у нього його велику підводу за шістдесят доларів. По тому купив ще одну підводу в кенвудського коваля — але вже за сорок п’ять. І в Пінга купив — золото, а не підвода! — за шістдесят п’ять. Був би купив за п’ятдесят, та він помітив, що мені дуже її треба.

— Але ж гроші? — несміливо запитала Сексон.— Ти ж і сотні доларів не мав у кишені!

— Хіба я тобі не сказав, що маю кредит? Отже, раз я маю, то я й використав його на ці підводи. Ні цента готівкою я не заплатив, тільки й того, що купив два довгих батога. Потім купив ще три комплекти збруї па трьох биндюгів — уживаної, правда, по двадцять доларів за кожну. Це в того чоловіка, що возив бруківку з каменярні, вони йому тепер не потрібні. В нього ж таки я найняв ще чотири підводи й чотири пари коней по півдолара в день за коня й по півдолара за підводу, тобто шість доларів у день. А три комплекти запасної збруї,— то для моїх власних коней. Потім... як його... Ага, я заорендував ще дві стайні в Глеп-Елені й замовив у кенвудській крамниці п’ятдесят тонн сіна й вагон висівок та ячменю — треба ж буде прохарчувати чотирнадцять коней. А ще ж

підкови й усяке таке... Ага! Я найняв ще семеро конюхів по два долари па день і... Ой! Що це ти робиш, Сексон?

Ні, ти наче не мариш,— без тіні жарту промовила вона, вщипнувши його за руку. Тоді помацала йому пульс і чоло.и— І гарячки немає...— Потім нюхнула повітря.и— І горілки ніби не пив... Ну, то що ж далі?.. Кажи вже все, хоч би що там воно було.

— З тебе ще мало?

— Мало. Я хочу далі. Я хочу знати все.

Гаразд. Але найперше знай, що мій оклендський хазяїн ніяк не мудріший за мене. Я й сам ділова людина, — можеш так і казати, як хто тебе запитає. А тепер слухай, що я тобі розповім,— мені лиш невтямки, як це ніхто з гленелепців не дошолопався до цього раніше! Либонь, їм позакладало. У місті такого ніколи б не прогавили! Отже, так: ти знаєш ту нову цегельню, що вироблятиме спеціальну добру цеглу для внутрішніх стіп? Оце сушу я собі голову, чим прогодувати шість коней, що повернуться трутнями мені на шию — вони ж до старців мене доведуть! Десь би їх віддати в роботу, але де? Тут я й згадав про цегельню. Погнав тоді жеребця до цегельні й поговорив із їхнім хіміком-японцем — він там у них у лабораторії. Аж бачу, майстри ходять, усе оглядають, і все вже готове до роботи. Я й собі оком розкинув туди-сюди.

Потім під'їхав до вийми, звідки вони глину братимуть- пам'ятаєш, така крихка крейдяна земля, що копали її за тою ділянкою на сто сорок акрів, де три пагорби? Дорога завдовжки з милю, іде вниз, і не крута, пара коней легко її подужає. Найтяжча робота буде вертатися порожняком угору. Отож Прив'язав я жеребця і давай обраховувати.

Японець сказав мені, що директор і верховоди компанії приїдуть ранковим потягом. Я нікому ні пари з вуст, а сам вирішив удати власного особою привітальну комісію. Потяг тільки зупинивсь, а я вже й тут, і простягаю їм руку від імені міста. Водночас це була рука того само¬го хлопця, якого ти знала колись в Окленді, третьорядного боксера, як його... ага, ось як — Здоровий Віл Робертс,— так він називався па рингу, але тепер його ім'я не інакше, як Вільям Робертс, есквайр.

Отож, кажу, поздоровкався я з ними, і ми всі гуртом подалися до цегельні. З розмови я побачив, що в них усе

готове. Тоді я й закинув слівце щодо привозу глини.

В мене перед цим душа потерпала: а що, як вони вже знюхалися з кимсь раніше? Але коли вони запитали про мої умови — мені вже відлягло трохи. Я їм виклав усе, як по писаному, а їхній найстарший занотував собі до записника.

«Ми починаємо відразу на широку ногу»,— каже він мені й пронизує очима.— А який транспорт ви нам пропонуєте, містере Робертсе?» А в мене ж за плечима самі тільки Гезл і Геті, та й ті замолоді для такого вантажу.

«Я вам можу постачити чотирнадцять коней та сім підвід. А як треба буде більше — то й більше буде».

А він мені: «Дайте нам чверть години на обміркування,

містере Робертсе».

«Чому б і ні,— кажу я, а сам виступаю таким козирем! — Тільки раніш ось що: я хочу підписати контракт на два роки; і потім ще одна умова. А ні, то годі й балакати».

«Яка ж то умова?» — питає.

«А крутизна,— кажу я.— І як ми вже тут, то я вам усе й покажу».

Так я й зробив, і показав їм, що через крутий узвіз мені не з руки заганяти коней, якщо вони не змінять свого первісного плану.

«Вам тільки ось що доведеться зробити...— кажу їм,— побудувати бункери на п’ятдесят футів вище, прокласти дорогу навкруги пагорба та спорудити під’їзного моста футів у сімдесят-вісімдесят завдовжки.

І знаєш, Сексон, моя проста мова зробила своє. Адже ж я казав без манівців. Коли для них найголовніше їхня цегла, то для мене — мої копі.

Радилися вони не менше, ніж півгодини, а я чекав, і серце в мене завмирало мало не так само, як і тоді, коли я чекав на твоє слово після свого освідчення. 1 тим часом міркував, на чому можна було б трохи спустити, якщо вже наполягатимуть. Бачиш, я їм подав справжні міські ціни, отож і був готовий трохи скинути. Потім вони повернулися.

«На селі ціни мали б бути дешевші»,— каже мені їхній старший.

«Де ж пак! — кажу.— Адже це виноградна долина. Тут і на власну худобу сіна не вистачає й доводиться возити з долини Сан-Хоакіну. Та в Сан Франціско готове сіно

дешевше можна дістати, а тут і дорожче плати, та ще й сам і привозь».

І це здорово на них вилинуло. Я ж казав щиру правду, і вони те знали. Хоча, звісно, якби вони поцікавилися платнею фурманам та ковалям,— я б мусив збавити, бо ж, бачиш, па селі нема ні спілки візників, ані спілки ковалів, і платня за приміщення нижча проти міста — отже, все це виходить багато дешевше. Оце так. Сьогодні я сторгувався з ковалем, що його кузня проти пошти. Вія береться підкувати ввесь мій табун із знижкою в двадцять п’ять відсотків па кожну підкову. Але це тільки між нами. А вони занадто зацікавлені своєю цеглою і нічого поза нею не бачать.

Біллі помацав кишеню на грудях, витяг звідти якийсь документ з печатками й передав Сексон.

— Ось він,— мовив Біллі.— Контракт з усіма умовами, цінами й штрафами за недодержки. В місті я зустрів містера Гейла і показав йому контракта. Він сказав, що тут усе гаразд. Тоді я кинувся щодуху — і до Кенвуда, і до Лопдейла, всюди побував, усе побачив, з усіма переговорив. У каменярні робота кінчається у цю п’ятницю. Я забираю всі свої сім пар і в середу з неділі починаю возити ліс для будівництва, цеглу для печей і таке інше. А коли підійде пора на глину, я вже буду готовий і її підвозити.

Але я ще головного тобі не сказав! Довелося мені зачекати в одній справі по дорозі з Кенвуда до Лопдейла — і я тим часом переглянув свої обрахунки. Ти й за мільйон років не вгадаєш, що виявилося! Я десь помилився в додаванні й призначив їм ціни на десять відсотків вищі, ніж гадав. А ще кажуть, що гроші на землі не валяються! Як-тільки тобі треба буде ще пару робітників до городу — ти мені лиш одне,слово... Хоча, правда, на місяць-два муситимемо трохи врізувати себе. І можеш спокійно позичати ті чотири сотні в Гоу Юма. Скажи йому, що сплатиш вісім відсотків і що за три-чотири місяці борг повернеш.

Звільнившись із обіймів Сексон, Біллі взявся прогулювати жеребця,— треба було, щоб той охолонув. Пройшовши кілька кроків, Біллі нараз зупинився, але так зненацька, що кінь ткнувся носом йому в спину і, злякавшися, став цапа,— аж довелося знову його заспокоювати. Сексон зачекала, здогадавшись, що в Біллі, певне, з’явилась якась нова ідея.

— Скажи-но,— озвався він,— ти щось тямиш у банкових рахунках та чеках?

РОЗДІЛ XXI

Сонячного червневого ранку Біллі сказав Сексон одягнути верхове вбрання, щоб випробувати нового коня.

— Тільки не раніш як о десятій,— відповіла вона заклопотано.— Тим часом я встигну вирядити підводу з городиною в другий рейс.

Незважаючи на широкий розмах свого господарства, Сексон так уміло організувала роботу, що мала багато вільного часу. Вона могла відвідувати Гейлів, що було для неї справжньою втіхою, особливо тепер, коли повернулися Гастінгси, і Клара часто гостювала у своєї тітки. Сексон розквітла в цьому дружньому оточенні. Вона почала читати,— і то так, щоб розуміти прочитане,— в неї вистачало часу і па книжки, і на рукоділля, і на Біллі, з яким вона не раз виїздила в його справах.

У Біллі було куди менше вільного часу, бо він мусив раз у раз роз'їжджати: а проте він не випускав з уваги і своєї власної стайні та коней, що були в розпорядженні Сексон. Він став справжньою діловою людиною, хоч місіс Мортімер, глянувши пильним оком на рубрику його видатків, виявила кілька дрібних пропусків. За допомогою Сексон вона умовила його дбайливіше вести рахункові книги. Тепер щодня по вечері Біллі й Сексон бралися за обрахунки.

Покінчивши з ними, Біллі сідав у велике м'яке крісло, яке вів наполіг купити одразу після контракту з цегельнею, а Сексон умощувалася у нього на колінах і награвала на укулеле; часом вони заводили довгу розмову про свою роботу чи то про плани на майбутнє. То Біллі скаже:

— А знаєш, Сексоп, з мене вже робиться політикан — це вдячна робота, бігме, вдячна. Якщо на ту весну шість моїх запрягів не працюватимуть на дорогах та не звозитимуть мені гроші з усієї округи — то я повертаюся до Окленда і скидаю капелюха перед хазяїном, нехай бере мене назад.

То Сексон:

— А таки й справді відкривають новий готель між Ка-

лієнте й Елдріджем. І ходять чутки, що в горах лагодяться будувати великий санаторій.

Або ще:

— Тепер, Біллі, коли ти провів воду на свій луг,— ти його мусиш обов'язково віддати мені під городину. Я його в тебе заорендую. Прикинь, скільки люцерни могло б там вирости, і я заплачу тобі за ринкового ціною, відрахувавши вартість вирощування.

— Що ж, бери й це,— зітхнув Біллі.— Та й нема в мене тепер часу морочитися з дрібницями.

Це вже Біллі трохи кривив душею, бо знайшов же він час устаткувати нещодавно греблю і провести воду.

— Бачиш, Біллі, так буде найкраще,— втішала його Сексон, знаючи, що мрія про безмежні простори опосіла Біллі ще дужче, ніж коли.— Нащо тобі з якимось одним нещасним акром морочитися? Онде їх аж сто сорок! Ми купимо їх обов'язково, коли старий Чевон помре. До того ж та ділянка й справді належить до ранчо «Мадрон». Адже колись це був один суцільний маєток.

— Звісно, я нікому не бажаю смерті,— пробурчав Біллі.— Але старий переводить ту землю, коли пасе на ній свою хирляву худобу. Я добре приглянувся до його землі. Він має під лугами три ділянки — добрих сорок акрів, а води в горах на всю долину стане. Я б міг стільки корму для коней там виростити, аж дух забиває! Потім там що є пасовище — з деревами й крутовинами і таке інше, п'ятдесят акрів,— саме для моїх племінних кобил! І ще п'ятдесят акрів — густий ліс,— там гарні місця, і дичина водиться. А його стара валькова стайня зовсім не погана. Треба тільки перестелити дах, і в негоду буде притулок для всієї худоби. Ні, ти лиш подумай, яке жалюгідне пасовище за Пінгом я мушу орендувати для своїх коней! А якби вони могли розкошувати на тих ста сорока акрах, коли б та земелька моя! Не знаю, може, Чевон здав би їх в оренду?

Іншим разом Біллі заносився не так високо.

— Доведеться завтра потарабанитися до Петалуми. Буде аукціон на Аткінсоновому ранчо,— може, й мені перепаде що путяще.

— Ще хочеш коней?

— А хіба ж я не підрядився возити двома підводами ліс для нової винарні? Та й Барні звихнув собі плече і до роботи не скоро ще стане. А Бріджет і зовсім пристала,

це безперечно. Скільки я вже не оглядав її й не лікував! Вона й ветеринара збила з пантелику. Декому з решти коней теж не завадило б перепочити. Сіра пара вже надто натрудилася. З Чалим теж не гаразд. Спершу всі думали, що йому з зубами якась притичина — аж ні. Він просто отруйної трави нажерся. Глядіти худобу — це певні гроші, а з усіх чотириногих — коні найтендітніші створіння. Колись, як буде тільки змога, я випишу з Колюзи цілу партію добрячих робочих мулів. Тут їх у мене з рук, як гарячі пиріжки, повиривають. Я ж їх випишу, звісно, на продаж.

Часом Біллі любив і жучка підпустити:

— Між іншим, Сексон, якщо ми вже заговорили за обрахунки, то скільки, на твою думку, коштують Гезл і Геті?.. Яка їхня ринкова ціна?

— Нащо це тобі?

— Питаю — отже, треба.

— Ну, стільки, скільки ти заплатив за них,— триста доларів.

— Мг...— замислився Біллі.— Тепер-то вони коштують багато більше, та про мене, хай буде триста. Так отже, наші обрахунки: чи не виписала б ти мені розписку на триста доларів?

— Та це ж грабіжництво!

— Зовсім ні. Чому, коли я видаю тобі сіно й овес зі своїх засік, ти щоразу даєш мені розписку? Ти ж обрахунки ведеш геть до останнього цента,— піддражнював він її.— Якщо вже ти в мене така ділова жінка, то мусиш і з цими кіньми повестися по-діловому. Я не користуюся ними вже хтозна-відколи.

— Але ж лошата будуть твої,— заперечила Сексон.— Та й племінні кобили для мого діла зовсім не потрібні. Гезл і Геті й без того скоро перестануть городину возити, і їх узагалі шкода для такої роботи. Ти краще накинь оком, ким би їх замінити. От за ту нову пару я тобі дам розписку — тільки без комісійних.

— Гаразд,— поступився Біллі.— Гезл і Геті повертаються до мене, але ж ти повинна заплатити мені геть-чисто все за оренду коней!

— Тоді ти плати мені за своє столування,— загрозила Сексон.

— Якщо ти правитимеш із мене за столування, то я правитиму з тебе відсотки за ті гроші, що я вклав у всю цю халазію.

— Ні, ти не зможеш,— засміялася Сексон.— Це наша спільна власність!

Біллі аж зубами заскрипів від удаваною обурення.

— Удар просто під дихало! — скрикнув він.— Лежу на обох лопатках! Чи ж не прегарні слова — «наша спільна власність»?! — Він захоплено смакував ці три слова.— А коли ми з тобою побралися, найбільше, про що ми мріяли,— це постійна праця, трохи лахміття та сякі-такі меблі, і то все приношене й потерте. Якби не ти, не було б ніякої у пас спільної власності.

— Ото дурниці! Що б я сама могла?! Ти чудово знаєш, що це ж ти заробив ті гроші, з яких почалося наше господарство. Ти платиш Гоу Юмові, і Чан Чі, і старому Гоу, і місіс Поль і... Одне слово, це все ти зробив.

Сексон пестливо провела своїми пальцями Біллі по плечах і дужих біцепсах.

— Це все їм ми завдячуємо, Біллі.

— Та де там у чорта! Це все твоя голова зробила. На віщо придалися б мої м’язи без тямущої голови? Хіба що скебів лупити, на пожильців накидатися та пиячити в шинку. Єдина розумна річ, до якої домислилась моя голова,— це побратися з тобою. Слово честі, Сексон, ти мене вивела в люди.

— Де там у чорта, Біллі! — передражнила вона чоловіка на превелику його втіху.— Куди б я досі скотилась, якби ти не витяг мене з пральні? Я б сама звідти не вирва¬лася. Я була безпорадне дівча. Якби не ти, я б і досі там сиділа. Місіс Мортімер мала п’ять тисяч доларів, а я мала тебе.

— Звісно, жінці важче вибитися, ніж чоловікові,— вирік Біллі, підсумовуючи.— Я тобі скажу, що все це ми зробили вдвох. Ми працювали в супрязі, разом. Якби кожне з нас діяло одинцем, ти, може, й досі ниділа б у пральні, а я б поганяв цілий день чужі копі та вечорами ходив по танцюльках — та й то, якби мені поталанило.

Сексон стояла під батьком усіх мадронів і слідкувала за Гезл та Геті, що саме виїздили з воріт, запряжені у віз із городиною, коли па подвір’я верхи в’їхав Біллі, ведучи па поводі гніду кобилу, єдвабна шкура якої золотилася па сонці.

— Чотирьохлітка, породиста, гаряча, але без вибриків,— відрекомендував коня Біллі, зупинившись обіч Сексон.— Шкіра тонка, як цигарковий папір, морда шовковиста, а проте кобила будь-якого дикого коня перекриє. Ти тільки глянь, які ніздрі, які легені! її звуть Рамона, це — з-іспанська. Її мати Мореліта — з Моргапівського роду.

— І її продають? — озвалася Сексон, захоплено стиснувши руки.

— Тим-то я й пригнав її тобі показати.

— Але скільки за неї правлять? — запитала Сексон, не ймучи віри, щоб такий чудовий кінь міг стати її власністю.

— Це тебе не обходить,— хутко відказав Біллі.— За неї платитиме цегельня, а не город. Скажи слово — і вона твоя. Ну то як?

— Ось зараз скажу.

Сексон спробувала скочити в сідло, але кобила нервово сахнулась убік.

— Постривай, поки я свою прив'яжу,— сказав Біллі.— Вона просто не звикла до спідниць.

Сексон цупко схопилася за повіддя й за гриву, ногою в чобітку з острогом сперлася Біллі иа руку й легко опинилася в сідлі.

— До остроіів вона звична,—гукнув Біллі їй навздогін.— Іспанська кров,— одразу не припиняй. Поволі, поволі! І побалакай з нею — вона-бо ж породиста.

Сексон кивнула, вилетіла чвалом за ворота й помчала дорогою. Проїжджаючи повз «Затишний Притулок», привіталася з Кларою Гастінгс, а тоді подалася каньйоном Дикунки.

Коли Сексон повернулася, Рамона була вся в милі. Повз будинок, курники та кущі ягід у цвіту Сексон під'їхала до Біллі, що чекав на неї в затінку на межі їхньої ділянки, сидячи верхи на копі й палячи цигарку.

Вони глянули обоє вниз через прогалину між дерев па те, що колись було лугом. З математичною точністю землю було поділено на квадрати, прямокутники й смужки, що вигравали на сонці тисячами зелених відтінків. Гоу Юм і Чан Чі в широченних китайських брилях садовили зелену цибулю. Старий Гюї з сапою в руках проходив уздовж головної зрошувальної канави, відкриваючи одні заслони, закриваючи інші. Стукіт молотка з-за шопи свідчив, що це Карлсен перев'язує дротом ящики з городиною.

Бадьоре сопрано місіс Поль, яка співала псалмів, долітало до них крізь дерева, змішуючись із дзижчанням колотівки для яєць. Істеричне гавкання Посума підтверджувало, що він і досі запекло переслідує білок. Біллі глибоко затягся цигаркою і випустив дим, замислено дивлячись па луг. Сексон постерегла, що його гризе якийсь неспокій. Білова рука з повіддям лежала на луці сідла, і Сексон ніжно поклала па неї свою долоню. Біллі глянув па змилену кобилу, але, наче не побачивши її, повільно перевів погляд на Сексон.

— Оце ж бо,— озвався він, ніби прокидаючись зі сну.— Тепер сап-леандрівські португали не перекриють нас в інтенсивному господарюванні. Ти тільки гляпь, як дзюрчить вода! Вона мені така мила, що часом кортить стати навкарачки й вихлебтати її всю до краплини.

— О, ще б пак! У такому кліматі не мати вдосталь води! — скрикнула Сексон.

І можна не боятися, що вона втече від нас. Якщо дощі й підвели б — під боком Сонома, вона нікуди не дінеться. Тільки треба поставити насос із мотором.

— Але в цьому ніколи не виникне потреби. Я розмовляла якось із лісовиком Томпсоном. Він живе в долині з п’ятдесят третього року. Отож він каже, що засухи тут зроду-віку не бувало. Дощі завжди приходять справно.

Гайда, проїдемося трохи,— раптово запропонував Біллі.— Ти ж маєш час.

— Гаразд, тільки спершу скажи мені, що тебе непокоїть.

Він хутко глянув на неї,

— Нічого. Ні, брешу. Дещо є. Однаково ти довідаєшся — не сьогодні, так завтра. Побачила б ти старого Чевона! Його лице витяглося так, що підборіддя колін сягає. Попливло його золото за водою.

— Яке золото?

— Ну, глина... Це все одно. Цегельня ж платила йому по двадцять центів за ярд.

^ — Тобто кінець і твоєму контрактові на привіз глини.— Сексон одразу збагнула розмір катастрофи,— Ну, а що кажуть на цегельні?

— Волосся па собі рвуть, хоч досі тримали все в суво¬рому секреті. Цілий тиждень їхні робітники перекопували землю в горах, а хімік-японець ночей не спав, проводячи досліди над тим дрантям, що воші йому приносили. їм

для їхньої цегли потрібна особлива глина, якої не скрізь і знайдеш. Ті експерти, що досліджували Чевонове глинище, з біса прикро помилилися. А може, полінувалися глибше копнути. У кожному разі вони розраховували на більші запаси цієї глини. Ти тільки не журись — якось уже викрутимося. Однаково ти нічим не зарадиш.

— Чом не зараджу? — заперечила Сексон.— Ми не купимо Рамони.

— Це тебе не обходить,— відповів Біллі.— Куплю її я, і те, що вона коштує,— крапля в морі проти моєї великої гри. Звісно, я завше можу продати своїх коней, тільки тоді годі вже сподіватися на прибутки. А мій контракт з цегельнею був таки вигідною оборудкою.

— Ну, а якщо здавати деяких коней в оренду для дорожних робіт в окрузі?

— Я це й сам маю па увазі. Можливо, каменярня знову почне роботу, а той чолов'яга, що возив їм каміння, вибрався кудись до Пюджет-Саунду. Та навіть якби я ii спродав більшість моїх коней, лишаєшся ж ти зі своїм городом — а це вже справа певна. Просто якийсь час ми повільніше йтимемо вперед, та й годі. Тепер я вже села не боюся. Коли ми блукали, я побачив, скільки тут можна зробити. Хіба мало нагод траплялося нам дорогою?.. Ну, а зараз куди їхати?

РОЗДІЛ XXII

Коні легким галопом виїхали за ворота, затупотіли по дерев'яному місткові і, поминувши «Затишний Притулок», звернули до каньйону Дикунки. Сексон хотіла навідати «своє» поле па схилі Сономи.

— Сьогодні вранці, як я їздив по Рамону, мені сказали щось дуже цікаве,— почав Біллі, відігнавши під себе на часину клопітні думки про глинище.— Це щодо тих ста сорока акрів. Здибав я дорогою молодого Чевона, і просто так, аби лишень, питаю, чи не віддасть мені старий ту ділянку і! оренду? І що б же ти думала! Він сказав, що то зовсім і не власність старого. Він сам її орендує. Тим-то його худоба завше там і пасеться. Та ділянка вганяється клином у його землю, бо з трьох боків земля належить йому.

Потім я зустрів Нінга. Він сказав мені, що та ділянка

належить Гілярдові і що той давно б її продав, та тільки Чевон не дає того, що слід. А повертаючись назад, я зайшов до Пейна. Він кидає ковальство — якийсь кінь так його бриконув, аж йому спину скрутило — і береться до перепродування нерухомого майна. Він теж каже, що Гілярд ту землю запевне продасть, бо вже й до списків її завів. Чевон виснажив пасовище, і Гілярд вирішив орендного договору з ним не поновлювати.

Вони вибралися з ущелини Дикунки і завернули коней. Просто перед ними на так палко жаданому чужому пасовищі розкинулися три заліснені пагорби.

— Вони будуть наші,— промовила Сексон.

— Авжеж, будуть,— з безтурботною певністю погодився Біллі.— Я ще раз оглянув оту велику валькову стайню — туди цілий табун коней влізе, а новий дах коштуватиме дешевше, ніж я гадав. Та тільки й Чевон і я — тепер ми не купці: підвело глинище.

Доїхавши до поля Сексон, що належало, як вони довідалися, лісовикові Томпсопу, Сексон і Біллі поприв'язували коней і пішли далі пішки. Томпсон, що саме згрібав щойно скошену траву, здалеку привітався до них. День був безхмарний та безвітряний і, шукаючи затінку, вони подалися до лісу потойбіч поля. Під ногами воші примітили протоптану стежку.

— Це коров'яча стежка,— заявив Біллі.— Тут десь за деревами неодмінно є невелике пасовище. Ану, ходім стежкою.

За чверть години, вибравшись на кількасот футів угору, вони опинилися серед трав'янистої галявини па схилі. Під ногами в них, за дві милі звідси, простягліїся Гілярдові сто сорок акрів, а вершини трьох горбів були врівень з ними. Біллі зупинився помилуватися на ту жадану землю, і Сексон підійшла до нього.

— А що то таке? — показала вона рукою в бік горбів.— Онде ліворуч від того виярка, на останньому горбі, саме під похиленою ялиною?

На стіні виярка Біллі побачив якусь білу стяжку.

— ТИ ба! Я був певен, що знаю тут кожен дюйм, а цієї стяжки й не запримітив. Адже я був при вході до цього виярка наприпочатку зими. Там така дичавина, що куди! Стіни виярка круті й геть поросли лісом.

— Що ж то може бути? — допитувалася Сексон.— Оповз?

Та, мабуть... після злив. Якщо я не помиляюся...— Біллі так пожадливо вп’явся очима в ту білу стяжку, що й не помітив, як замовк.

Гілярд продає по тридцять за акр,— почав він знову без видимої логічної послідовності.— І добру землю, й погану — всю гуртом по тридцять за акр. Усього — чотири тисячі двісті. Пейп ще новак щодо нерухомості, і я умовлю його поділити зі мною комісійні і дістану ділянку на найлегших умовах. Ми можемо вдруге позичити чотири сотні у Гоу Юма, і я ще добуду грошей під копі та підводи...

— І сьогодні ж купиш цю землю? — засміялася Сексон.

Ті слова не дійшли до свідомості Біллі. Він зиркнув

на неї тьмяним поглядом і зараз же забув про її існування.

— Крути мозком,— бубонів він.— Крути мозком... Хто рано встає...

Біллі війнувся назад коров’ячою стежкою, але, згадавши про Сексоп, кинув їй через плече:

Ходи сюди! Швидше! Я хочу поїхати туди подивитись.

Він так хутко махнув униз і через поле, що Сексон пе мала коли й розпитувати. Вона й без того захекалась, насилу за ним устигаючи.

— Що ж воно таке? — спитала вона, коли він підсадив її в сідло.

Мабуть, дурниця... Я потім розповім...— коротко відказав Біллі.

Вони помчали галопом по рівному, спустилися риссю положистим схилом дороги і тільки па крутому узвозі до ущелини Дикунки дозволили коням іти ступою. Біллі начебто трохи заспокоївся, і Сексон скористалася з нагоди, щоб розповісти йому цікаву новину.

Клара Гастінгс казала мені вчора, що вони сподіваються гостей. Приїдуть Гезарди, Голи і Рой Бланшар...

Вопа тривожно глянула на Біллі. Почувши ім’я Бланшара, віп закинув голову, немов на сигнал сурмача. Поволі з його затьмарених блакитних очей збігла хмарка, і вони лукаво примружились.

— Давно вже ти нікому не казав: «Манджай на своїх двоїх...»,— тихо промовила вона.

Біллі осміхнувся.

— Ну що ж, нехай Рой Бланшар приїздить,— сказав він з величною поблажливістю.— Про мене. То все було

так давно. Та й тепер я не маю часу морочити голову такими дурницями.

Він стиснув коня острогами і, виїхавши па рівнішу дорогу, погнав його риссю. Повз «Затишний Притулок» вони промчали вже галопом.

— Тільки перше заїдь додому пообідати,— мовила Сексон, під'їжджаючи до воріт ранчо «Мадрон».

— Ні, ти заїжджай, а я зараз не хочу,— відповів він.

— Але ж мені хочеться побути з тобою,— попросилася вона.— Скажи, в чому справа?

— Зачекай трохи. їдь додому та пообідай.

— Нізащо в світі! — скрикнула Сексон.— Тепер я все одно поїду за тобою.

Промчавши з півмилі дорогою, вони звернули вбік, поминули ворота, що їх поставив Біллі, і через поля вибралися па путівець, покритий крейдяною курявою. Цей путівець вів до глиниша Чевояа. Гілярдові сто сорок акрів лежали звідси на захід. З-за хмари куряви виринуло два вози.

— Біллі, твої запряги! — скрикнула Сексон.— Ти тільки подумай! Варто було тобі добре помізкувати, як вони вже заробляють па тебе гроші, а ти собі тим часом їздиш зі мною верхи!

— Аж сором подумати, як багато готівки дає мені щодня кожен запряг,— пробурмотів він.

Вони саме збочили до шлагбаума, за яким починалися Гілярдові акри, коли це перший хурман гукнув до них, махаючи рукою. Вони стримали коней.

— Топ здоровий чалий паче зовсім сказився,— сказав хурман, зупиняючись обіч них.— Кусає, вищить, брикається. Вирвався з упряжі, наче вона паперова була. Відкусив зубами цілий шмат м'яса у Белді. А тоді ще поламав собі задню ногу. Я зроду не бачив, щоб ото кінь за чверть години накоїв стільки шкоди!..

А ногу зламав направду? — гостро перепитав Біллі.

— Та певно ж.

— Гаразд, як розвантажите воза, їдьте просто до другої стайні й візьміть Бена. Він в оборі. Скажіть Метгозові, щоб він з ним лагідніше... І дістаньте рушницю, в Семмі є. Ну, й догляньте чалого. Мені зараз ніколи... А чому Метюз сам не поїхав з вами по Бена? Тоді б ви швидше впоралися.

— А він там мене чекає. Він гадав, що я й без нього знайду Бена.

— .А він сам тим часом байдикуватиме, га? Ну, добре, їдьте вже.

— Отак з НИМИ завжди,— сердито озвався Біллі до Сексон, коли вони рушили далі.— Ні тобі тями, ні клею в голові. Один сидить, згорнувши руки, а другий їде замість нього туди, куди той мав би їхати. Оце ж і клопіт з робіт¬никами, що одержують два долари на день.

— В них і голови на два долари,— жваво додала Сексон.— А які ж бо інші голови сподівався ти мати за такі гроші?

— То правда,— згодився Біллі.— Якби в них кращі голови, то вони були б давно подалися до міста, як усі інші, більш кмітливі. Але ж і ті кмітливіші теж собі дурні- Якби знали, скільки можливостей на селі, то їх би й силою в місті не вдержати.

Біллі скочив з коня, зняв три жердини, що закривали вхід на ділянку, провів коней і знову їх наклав.

— Коли цей луг буде мій, я поставлю тут ворота,— заявив він.— Вони одразу виплатяться. Господарство з тисячі таких дрібниць і складається.— Він задоволено зітхнув.— Раніш я про таке б і не подумав, але відколи ми забралися з Окленда, я порозумнішав. Вперше мепі від¬крили очі ті Португалії із Сан-Леандро. А до того я ввесь час спав.

Вони об'їжджали нижнє з трьох полів, покрите ще не скошеною травою. Біллі зневажливо показав на абияк під-ремонтовану огорожу і па потолочене худобою збіжжя.

— Оце так,— кивнув він.— Усе по-старосвітському. Глянь тільки, який убогий урожай і яка погана оранка. Дрантива худоба, дрантиве зерно, дрантиве господарство!.. Чевон виснажував землю вісім літ уряд і ні на хвилю не давав їй відпочити, висмоктував, що міг, а гноєм не живив, хіба що, покосивши, худобу на стерню виганяв.

Трохи далі їм трапилася череда на невеликій галявині.

— Ні, ти ПОДИВИСЯ на цього бугая, Сексон. Дрантя — та й край! Треба б законом заборонити, щоб не держали такої худоби. Не диво, що, так господарюючи, Чевон мусить увесь свій прибуток від глини віддавати на податки та на відсотки по заставних листах. Земля йому не виплачується. Ну, хоч би Й оці сто сорок акрів: якби хто тямущий, то загрібав би з неї срібні долари... Ось я їм покажу, як це робиться!

Вони проїздили віддалік повз велику валькову стайню.

— Кілька доларів, якби їх учасно витратити на дах, зберегли б йому сотні,— зауважив Біллі.— Та вже хай — принаймні не доведеться платити за ремонт, коли купуватиму. І скажу тобі ще ось що: це ранчо дуже багате на воду, і якщо Глен-Елен колись розростеться, до мене прийдуть просити води.

Біллі знав Гілярдове ранчо, як свої п’ять пальців, і погнав коня навпростець через ліс, по протоптаних худобою стежинах. Раптом він різко сіпнув за віжки, й обидва коня зупинилися як укопані. Просто перед ними, кроків за двадцять стояла молода руда лисичка. З півхвилини хиже звіря пильно дивилося на них очима-намистинками, а чутливі ніздрі роздималися, вдихаючи запах незнайомих істот. А тоді воно стрибнуло вбік своїми оксамитовими лапками і зникло між дерев.

— Ну й розбійниця!..— скрикнув Біллі.

Недалеко від Дикунки вони виїхали на довгу вузьку луговину, серед якої виднів ставок.

— Природне водоймище, коли Глен-Елен зацікавиться водою,— сказав Біллі.— Он той дальній край ставка бачиш? Легше легкого спорудити там греблю. А провести воду можна буде хоч куди. Не за горами той час, коли вода в цій долині буде дорожча від золота. А цим усім телепням, йолопам, тюхтіям і недотепам наче позакладало, і вони не бачать, до чого йдеться. Ось уже тепер інженери досліджують долину, щоб прокласти електричку від Сосаліто, з окремою колією до Нанської долини.

Біллі з Сексон доїхали до краю ущелини Дикунки. Відкинувшись у сідлах, вони обережно пустили коней униз по крутому схилові, вкритому густими ялинами, і вибралися на давню, ледь примітну стежину.

— Цю стежку пробито ще в п'ятдесяті роки,— пояснив Біллі.— Я натрапив на неї випадково. А вчора розпитав про неї Пона. Він сам місцевий родом. То він сказав, що цю стежку проклали шукачі золота з Петалуми, коли понаїздили сюди. На біржі пішов поголос про нове родовище, і їх тисячі сюди насунуло. Бачиш, ось вируб і старі пеньки. Тут був їхній табір. Під деревами вони розставляли свої лотоки. Галявина була колись ширша, але річка розмила її. Пон казав, що тут сталося кілька вбивств і одне лінчування.

Низько припавши до кінських ший, вони підіймалися крутою стежкою з ущелини, прямуючи до горбів.

— Ти, Сексон, любиш гарні краєвиди. Зараз я тобі покажу щось таке, що ти аж знетямишся! Ось тільки- но-виберемося з гущини.

1 справді, за весь час їхніх мандрів Сексон ніколи не бачила такої краси, яка розкрилася перед ними, коли вони виїхали з манзанітових хащів.

Велетенські секвойї та широкораменні дуби відкидали червонуваті хисткі тіні на майже зарослу стежку, що прорізувала смугою м'який лісовий килим. Угорі запліталося кучерявими гірляндами ажурне склепіння з гілок кленів, мадронів, лаврів, величних темних дубів, обвитих і обснованих диким виноградом та ліанами, що в'юнилися по деревах, перекидаючи з одного па одне свої довгі стеблини. Сексон звернула увагу Біллі на заімшілий берег струмка, вкритий великою папороттю. Здавалося, схили гір зумисне зійшлися тут, щоб утворити цей затишний закутень, цю величезну лісову альтанку. Під ногами земля була вогка, як губка. Невидиме джерельце дзюрчало попід лапатим орляком. Зусібіч милували око чарівні куточки, молоді струнке секвойї юрмилися над трупами старих гігантів, що їхні стовбури, поросле мохом і напівспорохнілі, сягали коням до шиї.

Ще за чверть години вони, нарешті, прив'язали коні понад краєм вузької ущелини, що вела до дикої гущавини трьох пагорбів. Крізь прогалину між вітами дерев Біллі показав рукою на вершечок похиленої ялини.

— Це саме під нею,— сказав він.— Доведеться пройти вгору вздовж струмка. Стежки тут немає, хоч ти побачиш багато оленячих слідів через струмок. Але ноги ти тут промочиш.

Сексон радісно засміялася й рушила слідом за Біллі. Вона брьохала через калюжі, чіплялася руками й ногами за осклизлі вологі каміняччя й пролазила попід стовбурами обвалених дерев.

— Кам'янистого підгрунтя тут в усій горі немає,— пояснював Біллі,— тим-то потік врізається щораз глибше в грунт, а береги невпинно зсуваються. Вони страшенно круті і ледь-ледь держаться. Трохи вище ущелина звужується до шпарини, та глибина там така, що ну! Ти можеш легко її переплюнути, але можеш і в'язи собі скрутити.

Продиратися було щодалі тяжче, і, нарешті, завал землі майже й зовсім загородив вузький прохід.

— Ти зачекай туї,—скомандував Біллі, а сам плазом побрався між чагарів.

Сексон почекала, поки всі звуки завмерли в далині. Минуло хвилин десять. Тоді вона поплазувала й собі крізь гущавину, куди продерся Біллі. Незабаром дно ущелини стало вже зовсім неприступне, і Сексон звернула на оленячий, як їй видалося, слід, що слався стрімчастим схилом крізь зелені хащі. Врешті вона побачила мало не над самою головою в себе похилену ялину по той бік урвища і вибралася до ковбані в глинистому грунті. Ця водойма утворилася недавно, внаслідок зсуву землі й дерев. Над водою нависла стрімка біла стіна. Сексон упізнала білизну і озирнулася, шукаючи Біллі. Почувши його посвист, вона глянула вгору. Біллі стояв футів із двісті над нею, крап тієї майже прямовисної стіни, тримаючись рукою за стовбур дерева. Похилена ялина була поруч.

— Звідси видно маленьке пасовище на твоєму полі! — гукнув він їй згори.— Не дивно, що ніхто сюди досі не зазирав. Це місце видно тільки з тієї галявинки. І ти побачила його перша. Ось я зійду вниз і все тобі розкажу. Раніш я не зважувався.

Не треба було надто гострого розуму, щоб усе зрозуміти. Сексон була певна, що це і є саме та коштовна глина, якої потребує цегельня. Біллі обійшов оповзень і став спускатись крутосхилом з дерева па дерево, наче по сходинках.

Хіба не диво! — скрикнув він, зіскочивши обіч неї.— Ти тільки глянь, як сховався цей скарб під шаром землі в чотири фути, та так, щоб око людське не розгледіло,— і чекав, поки ми з тобою прийдемо в Місячну долину! А тоді скинув шматок своєї шкіри, щоб ми його побачили.

— А чи ж це така сама глина? — занепокоєно спитала Сексон.

— Головою ручуся. Та я її з заплющеними очима впізнаю. Занадто багато перейшло її через мої руки, щоб я помилився. Візьми потри грудочку між пальців... ось отак. Та й на смак я розпізнаю — стільки куряви від під¬від наковтався. Тепер уже й на нашій вулиці буде свято. Відколи ми в цій долині, у нас було тільки й клопоту, як би викрутитись. Ну, а тепер наше зверху!

— Але ж ця земля не твоя,— заперечила Сексон.

— Не бійся, ти не встигнеш дожити й до сотні років,

як я її придбаю. Просто звідси я мчу до Пейна укладати договір на купівлю. А поки папірці утрясатимуться, подамся по гроші. Ми знову позичимо в Гоу Юма чотири сотні, я ще позичу під коні й підводи, під Гезл і Геті й під усе, варте бодай одного цента. Потім одержу запродажню та заставного листа під неї і розрахуюся з Гілярдом. А далі — то вже за іграшки — контракт з цегельнею по двадцять центів за ярд, а може, й більше. Вони збожеволіють з радощів, коли побачать глину. І закопуватися в землю не доведеться. Глина вся на поверхні, двісті футів. Увесь цей пагорб глинястий, лише згори шар грунту.

— Але ж як почнете вивозити глину, на що тоді перетвориться це чарівне міжгір'я! — скрикнула з жалем Сек¬сон.

— Ні, міжгір'я не зачепимо — тільки пагорб. Дорога буде з протилежного боку. Звідси до Червоного глинища тільки півмилі. Я прокладу дорогу й візьму більшу ціну за постачання, або хай цегельня сама її збудує, а я возитиму їм глину за ті самі гроші. Двадцять центів чистого зиску за ярд, і це тобі одразу. Мабуть-таки, доведеться ще прикупити коней.

Вони посідали, взявшися за руки, біля водойми і довго ще обговорювали всі деталі.

— А знаєш що, Сексон,— промовив Біллі, помовчавши хвильку,— заспівай-но мені «Жнива»,— гаразд?

Коли Сексои скінчила, він сказав:

— Уперше ти співала її мені, коли ми поверталися потягом з гуляння у Візл-парку...

— Того самого дня, коли ми познайомилися,— впала вона йому в слово.— Що ти тоді подумав про мене?

— Те саме, що й зараз,— що тебе створено для мене. Я це одразу відчув, з нашого першого вальса. А що ти подумала про мене?

— О, я — я все силкувалася відгадати, навіть ще до першого вальса — коли ми тільки-но познайомилися й потиснули одне одному руки... Я все запитувала себе: невже це він? Ось цими самими словами: «Невже це суджений?»

— То я припав тобі до вподоби? — спитався він.

— Атож,— так мені здалося, а я ж не сліпа.

— Слухай-по! — несподівано Біллі перевів розмову на інше.— А що, якби ми завітали наступної зими до Кар¬мела,— тоді, коли тут усе в нас закрутиться й замелеться?

Для твоєї городини однаково буде тиха пора, ну, а я зможу замість себе залишити помічника.

Те, що Сексон не захопилася цим планом, здивувало Біллі.

— Тобі не хочеться? — хутко спитав він.

Сексон соромливо спустила очі й завагалася.

-- Біллі, вчора я зробила одну річ, не порадившись із тобою.

Він чекав.

— Я написала Томові,— додала вона стиха.

Він чекав і сам не знав, чого саме.

— Я попрохала його надіслати нам старий мамин комод — пам’ятаєш, отой, що ми залишили в Тома на схов?

— Ну то й що? Я не бачу в цьому нічого лихого,— полегшено промовив Біллі.— Комод нам знадобиться,— адже ж так? Ну, а заплатити за привіз ми, здається, також спроможні.

— Ти — мій любий дурнику, ось хто ти такий, Біллі! Хіба ти забув, що в тому комоді?

Біллі похитав головою, і вона не сказала, а ледве чутно прошепотіла:

— Дитячий посаг...

— Правда? — вигукнув він.

— Правда.

— Ти певна?

Вона кивнула, і щоки її спалахнули.

— Я так цього хотів, Сексон,— хотів над усе на світі! Я дуже багато думав про це, відколи ми в цій долині,— повів він далі нетвердим голосом, і Сексон уперше побачила на очах у нього сльози.— Але після того, що я накоїв... після всієї тої бучі!.. Я... я... не наважувався прохати тебе... навіть натякнути стерігся... Але ж я хотів цього... так хотів!., так, як тебе хочу в цю мить!..

Він стиснув її в обіймах, і над водоймою, в глибині ущелини запала заворожена тиша.

Нараз Сексон відчула в себе на губах остережливий дотик його пальця. Вона повернула голову за його рукою, і обоє побачили далеко вгорі на схилі пагорба оленицю Гг плямисте оленя, що дивилися па них з-поза густого віття.

Примітки

До дев’ятого тому ввійшли: повість «Звір Предковічний» (1911, окреме видання — Нью-Йорк, 1913) та роман «Місячна долина» (Нью-Йорк, 1913).

(Стор. 8) Джефріз, Джім (1875—1953) — чемпіон світу з боксу в 1899—1905 роках.

^Корвет, Гарві (1866—1933) — чемпіон світу з боксу в 1892— 1897 роках. Фіцсімонс, Воб (1863—1918) — чемпіон світу з боксу в 1897—1899 роках. Трохи далі: Демпсі, Джек (пом. 1895) — боксер, що уславився своїми виступами у 1880-х роках. Салівен, Джон (1858—1918) — чемпіон світу з боксу в 1882—1892 роках. Усі ці американські спортсмени—боксери важкої ваги.

(9) Правила маркіза Квінсбері.— 1865 р. в Англії, на батьківщині боксу, маркіз Квінсбері спільно з боксером А. Чамберсом ви-клав дванадцять пунктів, які лягли в основу всіх сучасних правил боксерських змагань. Найголовніше в них: заборона брутальних силових дій, використання рукавиць (доти, згідно з «Лондонськими правилами призового боксу», змагання проводили голими кулаками), поділ матчу на трихвилинні раунди з однохвилинною перервою між ними, введення нокауту. Останнім чемпіоном світу з боксу без рукавиць був Дж. Салівен. Перший матч на першість світу, за правилами Квінсбері, відбувся 1892 р. між Салівеном та Корбетом.

(25) Лонгфелло, Гепрі-Водсворт (1807—1882) — американський поет.

Браунінг, Роберт (1812—1889) — англійський поет.

(ЗО) Бура — натрієва сіль борної кислоти.

(36) Сандо, Юджін (1867—1925) — професійний силач, родом із Німеччини; виступав на Чікагській всесвітній виставці (1893).

(84) Даго — у США зневажливе назвисько латиноамериканців.

Робертс, Фредерік Слей (1832—1914) — англійський військовий діяч, учасник багатьох колоніальних воєн.

(86) Гетісберг — містечко в Пенсільванії, в битві під яким 1—3 липня 1863 р. півнпчани розбили південців. Ця битва стала поворотним пунктом у Громадянській війні в США.

(91) Перегони на трьох ногах — змагання, учасники якого бі¬жать по двоє, причому дві ноги партнерів зв’язані одна я одною.

(92) Фріско — розмовна назва міста Сан-Фрапціско.

(100) «Краю рівний, краю» — американська пісня Генрі Бішо- на па слова Джона Пейна (1823).

(118) Джім Джефріз — див. прим, до стор. 8.

(122) ПІайлоу — поле біля села Пітсбург Лендінг (штат Тен- несі), де в битві 6—7 квітня 1862 р. півничани розбили південців.

(154) Мормони — члени християнської секти, яку заснував 1830 р. Дж. Сміт поблизу Нью-Йорка. Пізніше (1848) мормони переселилися па територію майбутнього штату Юта, де заснували, між іншим, і місто Солт-Лейк-Сіті. Для мормонської громади характерне суворе підпорядкування усього життя церкві.

Малюк Карсон (справжнє ім’я та прізвище Крістофер Карсон, 1809—1868) — американський мисливець-трапер, один з перших освоювачів західних районів США.

Генерал Фремонт, Джон Чарлз (1813—1800) — американськії» військовий діяч, дослідник західних районів Сполучених Штатів, учасник війни з Мексікою, внаслідок якої Каліфорнію приєднано до США. Під командою Фремонта якийсь час перебував і Малюк Карсон.

(155) Кастер, Джо;'дж (1839—1876) — американський військо- виіі діяч, генерал, загинув від рук індіян.

(172) Анета Келерман (нар. 1887) — австралійська спортсмен¬ка, що прославилася в багатьох змаганнях з плавби. Якийсь час жила в Каліфорнії.

(175) Янкі — первісно так називали поселенців Нової Англії, північно-східної частини США (штати Масачусетс, Конектікат, Мейн, Нью-Гемншір, Вермонт і Род-Айленд).

(179) Пеони — сільськогосподарські робітники в країнах Ла-тинської Америки.

(204) ІПаркі—прізвище, а опісля і професійні псевдоніми кількох відомих свого часу американських боксерів.

(207) Маккінлі, Вільям (1843—1901), президент США в роках 1897—1901, загинув від пострілу Лієна Чолгоша. Гарфілд, Джеймс Ейбрем (1831 — 1881)—президент США, обраний 1881 року; заги¬нув від пострілу Чарлза Гіто.

(228) Закриті майстерні — у США підпрпомства, на яких мо-жуть працювати лише члени профспілок.

(238) Четверте липня — день національного свята у США. 4 липня 1776 р. прийнято «Декларацію незалежності», що проголошувала утворення з колишніх англійських колоній самостійної американської держави.

(277) Сакраменто — столиця штату Каліфорнія.

(279) Алькатраз — острів і фортеця у Сан-Фрапціській бухті; на цьому острові раніше містилася тюрма.

(281) Пелсон, Горейшіо (1758—1805)—видатний англійський флотоводець. Дейві Крокет (1786—1836)—один з американських піоперів-поселепців у Західному Теннесі; прославився як стрілець та гуморист, Поль Джонс (1747—1792)—американський морський офіцер, учасник боротьби за незалежність США. Клайв, Роберт (1725 1774) англійський колонізатор, що брав участь у завоюванні Індії. Кітченер, Горейшіо (1850—1916) — англійський військовий діяч, учасник колоніальних воєн.

Вілсон-крік — невелика річка біля містечка Сирінгфілд (штат Міссурі), де в бою 10 серпня 1861 року південці завдали поразки північанам.

(282) Ьрлінг, Волф, Свен, Ярл — імена із скандінавської міфо¬логії.

(284) капітан Майн-Рід (1818—1883) — англійський письмен-ник, автор багатьох пригодницьких романів. Марієт, Фредерік (1792—1848) — англійський письменник-мариніст. Балснтайп, Ро- оерт Маикл (1825—1894) — англійський (шотландський) ппсьмеп- пия, автор пригодницьких романів для юнацтва.

(305) Команча — Команчі — одне з індіяпських племен, що ра-ніш заселяли північно-американські прерії.

1885-1889?ШЗ-/1897ЛЄК'9 (1837_1908) “ президент США в роках

(342) Ріп Ван Вінкль — герой однойменного оповідання В. Ір- вінга; Ріп Ван Вінкль проспав 20 років, а тоді, прокинувшись, не впізнав навколишнього світу.

(343) Банкрофтова «Історія».— Очевидно, йдеться про амери¬канського історика Джорджа Банкрофта (1800—1891), автора деся¬титомної «Історії Сполучених Штатів».

(353) День покладення вінків (30 травня) — уперше встанов¬лено для оздоблення могил загиблих у Громадянській війні 1801—1865 років.

(364) Сандо — див. прим, до стор. 36.

(367) Кармеліти — католицький чернечий орден, заснований у другій половині XII ст.

(377) Абелон — різновид перлової скойки, що водиться біля берегів Каліфорнії.

(381) Гула—гавайський танець, почасти еротичного характеру.

(395) Ніциіе, Фрідріх (1844—1900) - німецький філософ-ідеа-

ліст.

(426) Телеграф-Гіл — ірландський район у Сап-Фрапціско.

(430) Боб Фіцсімонс — див. прим, до стор. 8.

(449) Джон Фокс-молодший (1863—1919) — американський ро-маніст.

(469) Бербанк, Лютер (1849—1926) — відомий американський селекціонер.

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

Стор.

1. Джек Лондон на ранчо «Краса». Фото. 224—225

2. Бунгало, в якому жив Джек Лондон у Каліфорнії (кінець 1900-х років). Фото. 224—225

3. «Скоб». З картини американського художника М. Дік-

сона. 256—257

4. Каліфорнійські секвойї Фото. 256—257

ЗМІСТ

Переклали:

ЗВІР ПРЕДКОВІЧНИЙ ТІІЕ АВУЗМАЬЕ Іван Волинець

ВШІТЕ

МІСЯЧНА ДОЛИНА Примітки

Перелік ілюстрацій

ТНЕ УАЬЬЕУ ОБ’ Вероніка Черня-

ТНЕ МООІЧ

хівська

67

497

500

* Зредагувала Ірина Стешепко

ДЖЕК ЛОНДОН С о ч и н є п и я, т. 9.

(на украинском язике)

Видавництво «Дніпро», Київ, Володимирська, 42. Редактор Р. І. Доценко Художник /. П. Хотінок Художній редактор В. В. Магикоп Технічний редактор 70. 3. Гронік Коректори О. 3. Кагарли¬цька , Л. С. Катова.

Книжкова фабрика імені М. В Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Харків, вул. До- нець-Захаржевська, 6/8. Здано на виробництво 11.47. 1971 р. Підписано до дру¬ку 24. VIII 1971 р. Папір Л'і> 1. Формат 84у108'/зг. Фіз. друк. арк. 15,75. Умова, друк. арк. 26,46 + 4 2 вкл. Обліково-вид. арк. 28.491. Ціна 1 крб. 13 коп. Замовл. 1-150. Тираж Зо 000.

ВИДАВНИЦТВО Х У Д О Ж II Ь О І ЛІТЕРА Т У Р и «Д ІІІІ Р о»

Готується нове передплатне видання

ГЕНРІХ ГЕЙНЕ

ТВОРИ В 4-х ТОМАХ

Томі

Книга пісень. Нові вірші. Сучасність. Романцеро. Поезії останніх років.

Т О М 2

ч

Атта Троль. Німеччина. Мандрівні картини.

Т о м З

Французькі художники.

З мемуарів пана фон Шнабелевопського. Флорентійські ночі. Бааараський рабин.

Про французьку сцену.

Листи про Німеччину.

Доктор Фауст.